

FRİDRİX ŞİLLER

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

M.F. Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

“ÖNDƏR NƏŞRİYYAT”
BAKİ-2004

*Bu kitab "Fridrix Şiller. Pyeslər" (Bakı, Azərnəşr, 1960)
nəşri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır*

Tərcümə edənlər:

**Mehdi Məmmədov
Hüseyn Şərifov
Nigar Rəfibəyli**

Ön sözün müəllifi:

Nəzakət Ağazadə

832.6 - dc 21

AZE

Fridrix Şiller. Seçilmiş əsərləri. Bakı, "Öndər nəşriyyat", 2004, 352 səh.

Alman xalqının böyük oğlu – şair, dramaturq, incəsənət nəzəriyyəçisi Fridrix Şiller dünya ədəbiyyatının görkəmli simaları sırasında layiqli yer tutur. Almaniya da maarifçiliyin tanınmış nümayəndəsi, yeni alman ədəbiyyatının banilərindən olan sənətkar, ömrü boyu, öz yaradıcılığı ilə doğma xalqının milli mənafeyi uğrunda çıxış edən qüvvələri zülmə və istibdada, köhnəliyə və cəhalətə qarşı mübarizəyə çağırmışdır.

Şiller yaradıcılığı dünya dramaturgiyasının inkişafına, o cümlədən Cəfər Cəbbarlının ilk dövr yaradıcılığına təsir göstərmişdir.

Oxuculara təqdim olunan bu kitaba qüdrətli qələm sahibinin qayəcə bir-biriylə səsleşən üç səhnə əsəri daxil edilmişdir: "Qaçaqqlar", "Genuyada Fieskonun sui-qəsdı", "Məkr və Məhəbbət".

Adı çəkilən əsərlər müxtəlif illərdə Azərbaycanda tamaşaya qoyulmuş və rəğbətlə qarşılanmışdır. "Qaçaqqlar"ın hələ 1907-ci ildə Bakıda göstərilən ilk tamaşasında milli teatrimızın unudulmaz aktyoru Hüseyn Ərəblinski Frans Moor obrazını ustalıqla yaratmışdı.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İLHAM ƏLİYEVİN

"Azərbaycan dilində latın qrafikası

ilə kütləvi nəşrlərin həyata

keçirilməsi haqqında"

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı

ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına

hədiyyə edilir

ISBN 9952-416-35-X

© "ÖNDƏR NƏŞRİYYAT", 2004

ÖN SÖZ

Yohan Kristof Fridrix Şiller 1759-cu il noyabrın 10-da Almaniyanın Vürtemberq hersoqluğunun Marbax şəhərində yoxsul feldşer ailəsində anadan olmuşdur. Mehriban, sakit və bir qədər dindar ailədə böyüyən balaca Fridrix, özünün ilk təhsilini Lorx şəhərinin yerli keşişi Mozerin yanında almış, burada latın dili ilə tanış olmuşdu. İlk müəllimi olan qoca Mozerə qarşı hörmət və məhəbbətini Şiller, sonralar “Qaçaqqlar” əsərində nəcib və alicənab “keşiş Mozer” obrazında yaratmaqla əbədiləşdirmişdi.

1768-ci ildə Şillerin atası yeni vəzifəsi ilə əlaqədar olaraq, hersoq Karl Yevgeninin yeni iqamətgahı olan Lüdviqsburq şəhərinə köçür. Hersoq Karl Yevgeni pərakəndə, feodal Almaniyanın xırda hersoqluqlarında hökm sürən kütbeyin, zalım müstəbidlərdən birisi idi. Özünü “maarifpərvər hökmdar” adlandıran bu hersoq öz sarayında məşhur fransız kralı XIV Luinin qayda və ənənələrini tənqid edir, Fransa krallarının saray həyatının özəmət və dəbdəbəsinə öz sarayında yaratmağa çalışırdı. Hersoq Karl Yevgeni teatr və opera sənətinə xüsusi maraq göstərərək, Fransadan, İtaliyadan ən məşhur artist və müğənniləri öz sarayına gətirirdi.

Saysız-hesabsız ziyafətlər, ballar, tamaşalar, əlbəttə, çoxlu pul tələb edirdi ki, bunu da hersoq, xalqı amansızcasına talan etmək, bəzən əsgərlərin bir alayını xarici ölkəyə satmaq və sair bu kimi özbaşınalıq hesabına əldə edirdi.

Doqquz yaşlı balaca Şiller ailəsi ilə birlikdə sakit Lorx şəhərindən bu dəbdəbəli hersoq iqamətgahına köçdükdə, onun qarşısında tamamilə yeni bir aləm açıldı. Şiller ilk dəfə burada teatr tamaşasını görmüşdü.

Lüdviqsburqda Şiller yerli latın məktəbinə daxil olub, orada dörd il oxudu (1768–1772). O, tədris olunan dərslər arasında ən çox latın klassiklərinin (Ovidi, Vergili, Horasi) əsərlərinə maraq göstərir, latın nəsrini nəzmə çəkməyi çox sevirdi. Şiller həmin məktəbi bitirməsi münasibətilə yazdığı ilk şerini atasına oxuduqda, atası çox narazı qalmış: “Sən dəli olmusan, nədir, Fris?” – demişdi. Çünki onun arzusu, Fridrixi gələcəkdə ruhani etmək idi. Latın məktəbini bitirdikdən sonra on üç yaşlı Fridrix monastır nəzdindəki ibtidai ruhani məktəbinə daxil olmalı və orada bir neçə il ərzində Tübingen darülfünunun ilahiyyat fakültəsinə qəbul olunmaq üçün hazırlaşmalı idi. Kasıb uşaqlarının ali təhsil almaq üçün yeganə vasitələri həmin yolu keçib ruhani olmaq idi.

Lakin bu fakültəyə daxil olmaq Şillərə qismət olmadı. 1773-cü ildən gənc Şiller hersoq Karl Yevgeninin əmri üzrə saray mühitində çox tənəno ilə “akademiya” adlandırılan hərbi məktəbə daxil edildi. Teatr və opera sənətinə qarşı tamamilə soyumuş olan hersoq Karl Yevgeni indi pedaqogika ilə maraqlanmağa başlamışdı. Bununla əlaqədar olaraq o, yetim qalan əsgər uşaqları

üçün 1770-ci ildə hərbi məktəb açır, lakin bu məktəbə tezliklə yalnız zabitlərin uşaqları qəbul edilməyə başlayır. Bu hərbi məktəb hersoq üçün müti və sadıq qulluqçu hazırlamalı idi. Məktəbdə son dərəcə ağır, dözülməz kəmək intizamı hökm sürürdü. Şillerin müasiri, hersoq Karl Yevgeni tərəfindən xaincəsinə tutulub ömürlük zindana atılmış alman şairi Şubart haqlı olaraq bu məktəbə “qullar plantasiyası” adı vermişdi. Öz gənclik illərini xatırlayaraq Şiller belə yazırdı: “Pərişan, tutqun gənclik dövründən həyata qədəm basdım, mənasız, sərt tərbiyə üsulu qəlbimdə ayılmaqda olan ilk hissələrimin zərif, nəcib hərəkətlərini saxlayır, açılmağa qoymurdu. Həyatımın bu ağır başlangıç dövrünün təbiətimə vurduğu zərəri mən bu günə qədər hiss edərdim” (Şillerin Karolina fon Beylvise yazdığı məktubundan).

“Karl məktəbi” adlanan bu məktəbin son dərəcə ağır rejiminə, uşaqların daim ciddi əsgəri nəzarət altında olmasına baxmayaraq, Şiller o dövrün ən qabaqcıl ədəbi və fəlsəfi əsərləri ilə gizliində tanış olur, böyük alman maarifpərvəri və dramaturqu Lessinqin, “Fırtına və hücum” adlanan alman ədəbi hərəkəti nümayəndələrinin, böyük fransız maarifpərvərlərinin, xüsusən Russonun əsərlərini oxuyurdu. Gecələr gizliincə Homer və Vergili, Plutarx və Şekspirin əsərləri üstündə həyəcanla göz yaşları axırdı.

İlk əvvəl bu məktəbin hüquq şöbəsində oxuyan Şiller, sonra yuxarı siniflərdə tibb şöbəsinə keçir; 1780-ci ildə məktəbi bitirərək həkimlik diplomu alır.

Şiller ədəbi fəaliyyətinə hələ Karl məktəbində oxuduğu zaman başlamışdı. Bir sıra erkən şeirlərdən başqa (“Fateh”, “Pis hökmdarlar”, “Russo”, “Axşam”) o, burada özünün “Qaçaqqlar” əsərini də yazmışdı. Şillerin erkən şeirləri ilə maraqlanan üslubiyyat müəllimi Baltazar Qauk bu şeirlərdən bəzilərinə (“Axşam”, 1876, “Fateh”, 1877) “Şvabiya elmi məcmuəsi” jurnalında çap etdirərək, Şiller haqqında redaksiya tərəfindən belə bir qeyd vermişdi: “Bu şeirlərin müəllifi on altı yaşında bir gəncdir; o, görünür ən yaxşı yazıçıların əsərləri ilə tanışdır, vaxtilə o, yəqin ki, os mag ha sanatorium* olacaqdır”.

Hələ akademiya oxuduğu zaman yazmağa başladığı “Qaçaqqlar” əsərini Şiller, məktəbi bitirdikdən sonra tamamlamış (1781) və səhnəyə qoymuşdu. Kitabın üzündə verdiyi epiqrafı Şiller əsərin əsas ideyasını oxucularına bildirirdi. Birinci epiqraf: “Dərmanın sağaltmayanını dəmir sağaldır; dəmir sağaltmadını od sağaldır!” sözləri ilə əsərin mübariz ruhunu ifadə etdiyi halda, ikinci epiqraf – atılmağa hazırlaşan şirin altında yazılmış “in tirannos!” (“zalımlara qarşı!”) sözləri Şillerin doğrudan da müstəbid feodal quruluşunun təhlükə və təqiblərinə baxmayaraq, “bütün cəmiyyətə açıq müharibə elan etdiyini” göstərir. Bu əsərində gənc şair o zamankı alman ədəbiyyatında görünməmiş cəsarət və ehtirasla dövrün ictimai-siyasi qaydalarını, nöqsanlarını tənqid edir.

* “Məşhur şəxs”, “adı şöhrət qazanmış bir şəxs” deməkdir (*latinca*).

Şillərin qarşısına qoyduğu siyasi məqsəd – ölkənin birləşib respublika təşkil etməsidir. Almanların birinci tarixi məqsədi bu olmalıdır. Lakin “Fırtına və hücum” hərəkatının başqa nümayəndələri kimi Şillər də öz inqilabi ideyalarının, ictimai-siyasi məqsədlərinin hansı yolla, necə həyata keçirilə biləcəyini tam aydınlıqla təsəvvür etmir, azadlıq uğrunda mübarizədə kimə arxalanacağını bilmir. Buna görə də onun qəhrəmanı “nəcib, alicənab bir gənc” olan Karl Moor öz zamanəsinə nifrət edərək deyir: “Bu aciz xadimlər əsrini görüm lənətə gəlsin... Qanun qartal qanadı ilə uça bilənləri belə ilbiz kimi sürünməyə məcbur edir!.. Ah, mənə özüm kimi qoçaqlardan ibarət bir ordu verin, Almaniya elə bir respublika yaradım ki, Roma və Sparta onun yanında qadın monastırı kimi görünsün”*

Şillər hələ bu birinci əsərində böyük realist yazıçı kimi, bir nəfərin, hətta Karl Moor kimi “coşqun bir dühanın” belə, bu böyük ictimai vəzifənin öhdəsindən gələ bilmədiyini, təkcə bir şəxsin cəmiyyətlə bu anarxist mübarizədə məğlub olduğunu açıq surətdə göstərir.

“Qaçaqqlar” pyesi 1782-ci il yanvarın 13-də Manheym teatrında tamaşaya qoyuldu. Şillər bu tamaşaya hersoq Karl Yevgeninin icazəsi olmadan, gizlincə gəlmişdi. Müasirlərinin söylədiyinə görə, bu pyes tamaşaçılara çox böyük təsir bağışlamışdı: “Teatr dəlixanaya oxşayırdı, hədəqəsindən çıxmış gözlər, göyə qalxmış yumruqlar, xırıltılı qışqırıqlar!.. Tamamilə yad adamlar ağlayaraq qucaqlaşır, qadınlar az qala özündən getmək dərəcəsinə gələrək səndələyə-səndələyə qapıya sarı qaçırdılar”**.

Şillər ikinci pyesi olan “Genuyada Fieskonun sui-qəsd” əsərini Vürtemberq hersoqluğunu tərk etdikdən sonra yazmışdı. Hersoq Karl Yevgeninin qəzəbindən qaçaraq, Şillər onun torpağını gizlin tərk etmiş və Manheymə köçmüşdü. Bununla əlaqədar olaraq Şillər, acı bir istehza ilə demişdi: “Mən sümüklərim mənə gizlincə dedilər ki, Şvabiyada çürümək istəmirəm”.

“Qaçaqqlar” pyesindən xeyli zəif olan “Genuyada Fieskonun sui-qəsd” pyesinde Şillər yenə də azadlıq uğrunda, respublika qurmaq uğrunda mübarizə məsələsini həll etməyə çalışır.

Dövrünün ictimai konfliktlərini Şillər ən parlaq və ən realist şəkildə üçüncü pyesində – “Məkr və məhəbbət” faciəsində əks etdirməyə nail olmuşdur. Bu əsər alman ədəbiyyatı tarixində “siyasi cəhətcə tendensiyalı ilk alman dramıdır”. Şillər burada namuslu, təvazökar qoca Milleri xalqın bir nümayəndəsi kimi pozğun, çürümüş saray adamlarına qarşı qoyur, prezidentin simasında alman hersoqlarının özbaşınalığını, zalımlığını kəskin boyalarla təsvir edir. Əsərin qəhrəmanı Ferdinand da Karl Moor kimi öz mübarizəsində

təkdir, istinad edə biləcəyi xalq da hələ çox zəif və qeyri-müstəqildir. Şillər qoca Millerin hərəkatlarında xalqın hələ son dərəcə zəif, qorxaq olduğunu, onun məniyyətini tapdalayan hersoqlara nifrət etməklə bərabər onlardan çəkdiyini, əsrlərdən bəri qanına-iliyinə işləmiş itaət hissindən azad ola bilmədiyini parlaq surətdə göstərir.

Əsərin qəhrəmanı Ferdinand və onun sevgilisi Luiza saray adamlarının riyakarlığı və məkri nəticəsində tələf olur, lakin nəticə etibarilə onlar mənəvi cəhətdən yenə də bu pozğun feodal mühitinə qalib gəlirlər.

Bu üç əsərlə Şillərin “Fırtına və hücum” dövrü, demək olar ki, bitmiş olur. Yaradıcılığının sonrakı inkişaf yolu çox mürekkəb və təzadlıdır. Karl Moor və Ferdinand kimi qəhrəmanlarının mübarizə yolları ilə təmin olunmayan, bu mübarizənin nəticəsiz olduğunu görən Şillər, indi yeni yollar axtarır, dövrünün ictimai-siyasi məsələlərini düzgün dərk etməyə, bunları izah etməyə çalışır. Ayrı-ayrı şəxslərin, “coşqun dühaların”, inqilabi-anarxist fəaliyyətinin nəticəsiz olduğunu görən Şillər, indi ictimai-siyasi təzadların “yuxarıdan”, maarifpərvər hökmdar tərəfindən həll edilə biləcəyini düşünməyə başlayır. Şillər o dövrün maarifpərvərləri üçün olduqca səciyyəvi olan bu yeni fikirləri “Don Karlos” faciəsində ifadə edir. Bu əsərdə Şillər böyük tarixi əhəmiyyətə malik olan hadisələri, XVI əsr İspaniya feodal mütləqiyyətinin süqutu və onun məhkum etdiyi Niderland ölkəsinin ona qarşı üsyan etməsi kimi tarixi hadisələri əks etdirməyə çalışmışdı. Bu tarixi mövzunun seçilməsi şairin siyasi dünyagörüşü və bu hadisələrə qarşı olan hüsn-rəğbəti ilə izah olunur.

Faciənin qəhrəmanı markiz Rodriqo Poza xalq üçün azadlıq və ədalət arzuları ilə yaşayır. Bu filosof maarifpərvər hökmdarın adilliyinə inanır, bütün nöqsanların səbəbini saray xadimlərinin riyakarlığında görür ki, bunlar guya müdrik hökmdar Filippin dövləti ədalətlə idarə etməsinə mane olurlarmış. Poza bütün ümidlərini gənc şahzadə Karlosun humanizm ruhunda tərbiyə edilməsinə bağlayır. Onun müəllimi və dostu Poza, Karlosu istədiyi ruhda tərbiyələndirib ona lazımı istiqamət verməyə çalışır. “Karlın nəcib qəlbində milyonlar üçün cənnət yaratmışam”, – deyərək Poza gənc şahzadəni özünün ideal bildiyi maarifpərvər kral kimi tərbiyələndirmək niyyətində idi. Pozanın fikrincə, Karlosun dövründə İspaniya istibdad ocağından dönüb Avropa humanizminin mərkəzi olacaqmış. “Avropanın taleyi Karlosun qəlbində yetişir. İspaniyamı mən ona tapşırıram”.

Markiz Pozanın faciəli taleyi onun arzularının, inamlarının qeyri-həyatı olduğunu göstərir. Markiz Poza Karl Moor kimi, Ferdinand kimi üsyan etmir, azadlıq ideali həyata keçirmək üçün yollar axtarır, lakin səhv yola düşüb öz nəcib amalları uğrunda həlak olur.

“Don Karlos”dan sonra Şillər uzun müddət yaradıcılıq işlərindən uzaqlaşır; tarix, fəlsəfə, sənət nəzəriyyəsi və tənqidlə məşğul olur. Gözəl, nəcib

* F.Şillər. “Pyeslər”, B., 1960, səh.30–31.

** Shcillers Werke in fünf Banden. Volks verlag, Weimar, 1956, Erster Band, səh.15 (almanca dan tərcümə – A.N.)

arzu və xülyalarının, azadlıq və ədalət ideyalarının real həyatda, onu əhatə edən məhdud Almaniya şəraitində tətbiq edilə bilmədiyini gören yazıçı, real həyatdan uzaqlaşaraq estetik tərbiyə, antik gözəllik və özünü təkmilləşdirmə aləmində sığınacaq tapmağa çalışır.

Şiller yaradıcılığının bu dövrü alman klassiki V. Getenin adı ilə ayrılmaz surətdə bağlıdır.

Dünyagörüşlərinin fəlsəfi cəhətdən bir-birinə tamamilə zidd olmasına baxmayaraq, bu iki böyük şairin bir-birinə böyük təsiri olmuşdur. Onlar daim əlbir olaraq dərin humanizm və vətənpərvərliklə alman ədəbiyyatının ən mütərəqqi, ən qabaqcıl ideyalarını təmsil etmişlər. Onlar birlikdə dövrlərinin məhdud mürtəbə ədəbiyyat nümayəndələri ilə mübarizə aparır (hər ikisinin birlikdə yazdığı “Kseniyalar” epiqramları ilə), məşhur balladaları yazmaqda yarışmışlar.

Getenin təsiri nəticəsində Şiller yenidən dram əsərləri yazmağa başlayır. 1799-cu ildə onun Otuzillik müharibə dövrünü əks edən tarixi trilogiyası – “Vallenşteynin qərgahı”, “Pikkolomini”, “Vallenşteynin ölümü”, 1800-cü ildə məşhur Şotlandiya kraliçasının faciəli taleyinə həsr olunmuş “Mariya Stüart” faciəsi, antik ruhda yazılmış “Messina gəlini”, sonra isə milli-azadlıq mübarizəsinə həsr olunmuş üç pyesi, Yüzillik müharibə dövründə (1337-1453) fransızların ingilislər əleyhinə apardıqları milli-azadlıq mübarizəsini əks etdirən “Orlean bakiəsi”, XIV əsrin əvvəllərində İsveçrəlilərin Avstriya əleyhinə apardıqları mübarizəsini göstərən “Vilhelm Tell” dramını və nəhayət, rus xalqının tarixinə həsr olunmuş, lakin sona çatdırılmamış “Demetrius” faciəsini yazır.

Şiller, yaradıcılığının son dövründə yazmış olduğu bu əsərlərin hamısında yenə də onu daim düşündürən azadlıq problemini həll etməyə, bu sahədə yeni yollar, yeni vasitələr axtarmağa çalışır. Bu cəhətdən onun ən maraqlı, ən realist əsəri “Vilhelm Tell”dir.

Gete 1797-ci ildə İsveçrədə səyahətdə olarkən Şillərə yazdığı məktubda qeyd etmişdi ki, İsveçrə xalqının qəhrəmanı Vilhelm Tell haqqındakı əfsanəni işləyib bu barədə əsər yazmaq fikrindədir. Lakin onun bu fikri yalnız bir niyyət şəklində qalmış, həyata keçirilməmişdi.

Gete ilə sonrakı söhbətlərində İsveçrənin təbiəti, cəsur adamları, onların azadlıq və milli istiqlaliyyət uğrunda apardığı mübarizəsi, bu mübarizədə göstərdiyi şücaət haqqındakı təsvirləri Şilləri ruhlandırmış və Vilhelm Tell əfsanəsini dram şəklində işləmək fikrini möhkəmləndirmişdi. Şiller bu əsəri 1803-cü ilin 25 avqustunda yazmağa başlamışdı. Onun təqvimində həmin tarixdə: “Bu gün axşam Tellə başladım” sözləri yazılmışdı. 1803-cü ilin sentyabrında dostu Körnerə yazdığı məktubda Şiller qeyd edir: “Ürəyimdə tutduğumu Allahın köməyi ilə yerinə yetirə bilsəm, bu, alman səhnələrini sarsıdacaq əzəmətli bir əsər olacaqdır. Mənim “Vilhelm Tell”im bir xalq draması olub, tamaşaçıların ürəklerini və ağllarını cəlb edəcəkdir”.

Vilhelm Tell haqqındakı İsveçrə xalq əfsanəsində mahir atıcı Tell əvvəlcə oxu və oğlunun başına qoyulmuş almanı, sonra isə eyni məharətlə xalqa zülm edən Gessleri vurur. Mahir atıcı haqqındakı əfsanə motivlərinə bir çox xalqların folklorunda təsadüf etmək olar. Egil haqqındakı qədim Skandinaviya əfsanəsi, Digenis haqqındakı bolqar əfsanəsi, Çalo-Pişta haqqında macar nağılı, nəhayət, oxu ilə qaçan ceyranın qulağını dırnağına mıxlayan Bəhramgur əfsanəsi – bütün bunlar hamısı mahir ox atıcısı ilə əlaqədar olan əfsanə motivləridir. İsveçrə xalqı özünün Avstriya zülmündən azad edilməsi və İsveçrə ittifaqının əmələ gətirilməsi uğrunda mübarizəsini məhz Vilhelm Tell obrazında təmsil etmişdir.

XVIII əsr Almaniyasında Tellin adı vətənpərvərlik, cəsarət və azadlıq timsalı kimi qeyd olunurdu. Onun haqqında bir çox şeirlər, nəğmələr və dramlar yazılmışdı.

XIII-XIV əsr İsveçrəsinin həyat və məişəti, coğrafi vəziyyəti, əfsanələri haqqında Şiller özünə lazım olan məlumatı əsasən qədim xronikalardan və başlıca olaraq Egidi Çudinin XVI əsrdə yazılmış xronikəsindən əldə etmişdi. Çudi öz xronikasında İsveçrə kanonlarında Avstriya landfoxtlarının (valilərin) özbaşınalığından, ölkəni yad qəsbkarlardan azad etmək üçün İsveçrə kəndlilərinin gizli ittifaq təşkil etməsindən, Tellin landfoxt Gesslerlə toqquşmasından, Avstriya şlyapası qarşısında baş əyməməsindən, nəhayət, bir cəza olaraq oğlunun başına qoyulmuş almanı vurmağa məcbur edilməsindən çox ətraflı və müfəssəl surətdə bəhs edir.

Şiller istifadə etdiyi süjetin milli xüsusiyyətlərini olduğu kimi saxlayaraq İsveçrə üçün səciyyəvi olan bu yerli hadisəni İsveçrə çobanları üsyanının dar, məhdud çərçivəsindən çıxarıb onu böyük bir xalqın qəsbkarlar əleyhinə, vətənin azadlıq və istiqlaliyyəti uğrunda apardığı mübarizənin tipik bir təsvirinə çevirir.

Şiller gözəl başa düşürdü ki, Napoleon müharibələri dövrünün Almaniya, bu təhqir olunmuş, parçalanmış, məhkum edilmiş Almaniya şəraitində Tell haqqındakı dram Almaniyanın qəsbkarlardan azad edilməsinə, milli birliyinə atəşin bir çağırış kimi səslənəcəkdir.

Əsərin əsl qəhrəmanı – xalqdır, ölkəni azad edən, ölkənin rifahı uğrunda çalışan İsveçrə xalqıdır. Birinci dəfə olaraq “Vallenşteyn” dramında, xalqı, kütləvi tarixin hərəkətverici qüvvəsi kimi göstərən Şiller, özünün dünyagörüşündə olan bu yeni fikrini “Vilhelm Tell”də daha aydın və kəskin bir şəkildə göstərmişdi.

Əsərin əsl qəhrəmanı olan xalqı təmsil edən ayrı-ayrı obrazların hər biri özünəməxsus fərdi cizgilərlə qələmə alınmışdır.

Şillerin “Vilhel Tell” dramı alman və dünya mədəniyyəti xəzinəsinə xalqın azadlıq və istiqlaliyyət uğrunda mübarizə pafosunu ifadə edən ölməz bir əsər kimi daxil olmuşdur. Bu əsər hadisələrin, obrazların ümumiləşdirilməsi

cəhətdən Şillerin başqa əsərlərindən kəskin surətdə fərqlənir. Demək olar ki, “Vilhelm Tell” görkəmli dramaturqun şah əsəridir.

1804-cü il martın 18-də tamaşaya qoyulub coşqun alqışlarla qarşılandığı zaman Şiller dostu Körnerə yazdığı məktubda qeyd edir: “Tell” teatrda başqa əsərlərindən daha böyük müvəffəqiyyətlə qarşılanmışdır... Mən indi hiss edirəm ki, tədricən teatr sənətinə yiyələnməyə başlayıram...”.

Böyük şairin bu sözləri onun nə qədər təvazökar, öz sənətinə, yaradıcılığına qarşı nə qədər tələbkər olduğunu bir daha sübut edir.

“Vilhelm Tell” dramı Şillerin, demək olar ki, son əsəridir. Bundan sonra yazmağa başladığı “Demetrius” əsərini Şiller bitirə bilmir, 1804-cü il mayın 9-da böyük alman şairi əbədi olaraq həyatla vidalaşır.

Almaniyanın ictimai-siyasi, iqtisadi vəziyyətindən, gerilik və məhdudluğundan törəyən böyük təzadlara, büdrəmələrə baxmayaraq, Şillerin bütün yaradıcılığı üçün səciyyəvi olan, yazdığı ilk sətirdən son əsərinə qədər onu daim ruhlandıran, ona mənəvi qida verən, bütün əsərlərinin əsas qayəsini, ideyasını müəyyən edən amil – azadlıq pafosu, xalqına qarşı hədsiz məhəbbət, dərin humanizm, insan nəcibliyinin, insan düşüncəsinin cəhalətə, geriliyə qalib çıxmasına olan sarsılmaz inamı idi.

“Yaşca yetişmiş kişi olan Şiller bir gənc kimi vəfat etmişdir” – Belinskinin bu sözləri, doğrudan da, Şillerin bütün varlığını düzgün səciyyələndirir. 45 yaşına çatmış bu böyük şair, qızgın bir gənc kimi daim irəliyə doğru can atmış, yaradıcılığında yeni yollar axtarmış, böyük arzu və xəyalları uğrunda coşqun bir ehtirasla mübarizə etmişdir.

Məgər bütün dünyada
Vətəndən daha əziz, müqəddəs bir şey varmı?
Məgər günahsız xalqı zalımdan qorumaqdan,
Məzlumların haqqını müdafiə etməkdən
Daha nəcib, daha pak bir borc varmı dünyada?!

(“Vilhelm Tell”)

Şillerin həyatını, amal və arzularını ifadə edən bu sözlər onun üçün ən gözəl abidə ola bilər.

Bütün mütərəqqi, qabaqcıl xalqlar kimi Azərbaycan xalqı da böyük alman şairi Şillərə hörmət və məhəbbət bəsləyir. Onun əsərləri Azərbaycan dilinə tərcümə edilmiş, Azərbaycan teatrı səhnələrində tamaşaya qoyulmuş və Azərbaycan tamaşaçıları tərəfindən daim böyük rəğbətlə qarşılanmışdır.

Nəzakət Ağazadə

BEŞ PƏRDƏLİ DRAM

*Quae medicamenta non sanant ferrum
sanat; quae ferrum non sanat ignis sanat!*

Hippocrates

*Dərman sağaltmayı dəniz sağaldır;
dəniz sağaltmayı od sağaldır!*

Hippokrat

In tyrannos! – Zalımlara qarşı!

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Maksimilian – dövlətli qraf fon Moor

Karl } onun oğulları
Frans }

Amaliya fon Edelreyx

Şpigelberq

Şveytser

Qrimm

Ratsman

Şufterle

Roller

Kosinski

Şvarts

} – pozğun cavanlar, sonra qaçaqlar

Herman – qeyri-qanuni doğulmuş mülkədar oğlu

Daniel – Qraf fon Moorun saray xidmətçisi

Pastor Mozer

Keşiş

Qaçaqlar dəstəsi

İkinci dərəcəli iştirakçılar

Hadisə – Almaniya da iki ilin müddətində vəqə olur.

BİRİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ SƏHNƏ

Frankoniya. Moorun sarayında bir salon.

Frans və qoca Moor.

Frans. Salamatsınızmı, ata? Rənginiz elə saralıb ki...

Qoca Moor. Salamatam, oğlum. Sən nə isə demək istəyirdin?

Frans. Poçta gəlmişdir... Leypsiqdən, bizim vəkiliyimizdən məktub var...

Qoca Moor (*həyəcanla*). Mənim oğlum Karldan xəbərin var?

Frans. Hm, hm... Elədir! Amma mən qorxuram... Düzü, bilmirəm... Sizin səhhətiniz... Ata can, siz doğrudanmı özünüzü yaxşı hiss edirsiniz?

Qoca Moor. Balıq suda hiss eləyən kimi!.. O mənim oğlum barəsindəmi məktub yazıb? Nə var ki, sən mənim üçün belə narahat olursan? Üst-üstdən mənim səhhətimi xəbər alırsan?

Frans. Deyirəm, əgər xəstəsinizsə, əhvalınız azca da olsa xarabırsa, qalsın... Mən başqa vaxt gələm (*Yavaş səslə*). Taqətsiz qocalar bu xəbərə dözə bilməz.

Qoca Moor. İlahi! İlahi! O nə xəbərdir?

Frans. Mənə icazə verin əvvəlcə bir kənara çəkilib öz yolundan azmış qardaşım üçün göz yaşları töküm. Mən gərək dilimi kəsib onun haqqında bir kəlmə də olsun danışmaya idim, – Karl axı sizin oğlunuzdur; mən gərək onun rəzalətini həmişəlik gizlədə idim, – axı o mənim qardaşımdır. Amma nə edim ki, sizə sədaqət və itaət göstərmək mənim üçün daha əzəldir... Siz məni təqsirləndirməyin.

Qoca Moor. Ah, Karl! Karl! Əgər öz hərəkətlərinlə ata üroyini necə didib parçaladığını bilsəydin! Sənin barəndə eşitdiyim bir xoş xəbər ömrümü on il uzadıb məni cavanlaşdırmağa bilirdi... Amma, fələyə nə deyim, – aldığım hər bəd xəbər məni bir addım daha qəbir evinə yaxınlaşdırır!

Frans. Onda əlvida, biçarə qoca! Yoxsa elə bu gün sizin tabutunuzun üstünə yığılıb saç yolacayıq.

Qoca Moor (*kresloya düşərək*). Getmə! Mənim onsuz da bir ağağım qəbir evindədir... A, Karl... Qoy bildiyini eləsin! Ata-babala-

rın törətdiyi günahların cəzası üçüncü və dördüncü nəslə keçir... Qoy o öz əməlini tamam etsin!

Frans (*məktubu cibindən çıxararaq*). Siz vəkiliyimizi tanıyırsınız-mı? Mən onu alçaq, yalançı, çirkin bir riyakar adlandırıb bilmək üçün, bir qolumun kəsilməsinə razı olardım. Lakin, heyhat, o çox düz adamdır. Özünü toxtaq verin. Bağışlayın ki, məktubu oxumaq üçün sizə vermərəm. Burada yazılanların hamısını bilməsəniz yaxşıdır.

Qoca Moor. Hamısını, hamısını! Qorxma, oğul, ölsəm sən məni bu qocalıq zillətindən xilas etmiş olacaqsan.

Frans (*oxuyur*). “Leypsiq, bir may. Əziz dost! Sənin qardaşının hərəkətləri barəsində bütün bildiklərimi sənə yazmağı vəd etməsəydim, mənim günahsız qələmim sənin ürəyini neşətləməzdi. Mənə göndərdiyin çoxlu məktublardan bilirəm ki, belə xəbərlər sənin qardaş ürəyini parçalayır. Mən artıq görürəm ki, sən bu mürdar, əxlaqsız qardaşın üçün acı göz yaşları axırırsan...”

Qoca Moor üzünü örtür.

Görürsünüzmü, ata can, mən hələ məktubun yaxşı yerlərini oxuyuram... “acı göz yaşları axırırsan...” Ah, budur, onlar odlı seylab kimi mənim yanaqlarımdan axır! “Mən artıq görürəm ki, sənin qoca möhtərəm atan rəngi meyit kimi ağarmış halda...” Pərvədigara! Siz məktubun yarısını dinləməmiş doğrudan da ağardınız!

Qoca Moor. Sonra! Sonra!

Frans. “...Meyit kimi ağarmış halda kresloya düşür, “ata” sözünü ilk dəfə eşitdiyi günə lənətlər yağdırır. Mən hamısını öyrənə bilmədim. Odur ki, ancaq mənə bəlli olan bu cüzi məlumatı sizə xəbər verirəm. Sənin qardaşın görünür ki, həyasızlığın son pilləsinə çatmışdır. Elə bir bəd əməl qalmayıb ki, o tutmamış olsun. Odur ki, mənə bir şey fikirləşib əlavə etmək lazım gəlmir, ancaq, bəlkə də onun ağılı mənimkindən üstün olacaqdır. Dünən gecə qırx min dükat borc eləyib...”. Cib xərci üçün az pul deyil, ata! “...Bundan qabaq isə varlı bir bankirin qızını zorlayıb və qızın pərəstişkarını, şəhərin adlı-sanlı cavanlarından birini dueldə öldürüb yolsuzluğa qurşanmış yeddi yoldaşın da özü ilə bərabər götürüb divan əlindən qaçmışdır”. Ata! Allah xatirinə, ata can! Sizə nə oldu?

Qoca Moor. Bəsidir. Daha oxuma, oğlum!

Frans. Bitirirəm. “Onu təqib edib tutmaq üçün fərman göndərilmişdir... Təhqir olunan adamlar cəza və intiqam tələb edirlər... Moor

nəslinin şərəfi...". Yox! Qoy mənim dilim qurusun, təki atamın ölümünə bais olmasın. (*Məktubu tikə-tikə edir*). Məktuba inanmayın, ata! Bir kəlməsinə də inanmayın!

Q o c a M o o r (*acı-acı ağlayır*). Mənim adım! Mənim təmiz adım!

F r a n s (*onun sinəsinə yuxılır*). Lənət, min lənət, Karl! Mən onun belə olacağını hələ uşaqlıqdan duymurdummu? Biz ruhumuzu dualarla təskin edərkən, o cani, Allahın evindən, zindandan qaçır kimi qaçır, qızların dalınca sürünür, küçə uşaqlarını, dələduz və avaraları başına yığıb, dağları, düzləri gəzərdi, sizdən yalvarıb aldığı pulları rastına düşən hər bir dilənçinin papağına doldurardı. O, müqəddəs kitabları bir yana atıb Yuli Sezarın, Böyük İskəndərin və belə-belə kafir büt-pərəstlərin tərcümeyi-halını oxuyanda məgər onun belə olacağını, mən əvvəlcədən duymurdummu? Mən hələ o vaxtlar sizə dəfələri də deyirdim, – çünki qardaş məhəbbəti mənim qəlbində həmişə oğulluq borcu ilə birgə yaşayırdı, – deyirdim ki, bu oğlan bizi rüsvayi-cahan edib axırıma çıxacaq. Ah, kaş o, Moor nəslindən olmaya idi! Kaş mənim ona bəslədiyim məhəbbət cüzi olaydı! Bu məhəbbət bir qəbahət, bir günah kimi mənim vicdanımdan asılmışdır və axırda Allah dərğahında mənə qarşı ağır bir ittihamla çevriləcəkdir.

Q o c a M o o r. Ah, mənim ümidlərim! Mənim gözəl xəyallarım!

F r a n s. Onların hamısı puç oldu. Məni yandıran da budur. O zaman hey deyirdiniz ki, bu uşağın qəlbində elə bir od vardır ki, ülviyyət və gözəlliyi ona dərinləndirir, onda elə bir səmimiyyət var ki, ürəyini gözlərində güzgüdə olan kimi əks etdirir; onda bir həssaslıq vardır ki, bir kəsin iztirabını görən kimi acı göz yaşları tökür; örlərə məxsus elə bir igidlik vardır ki, o, yüzillik palıdların zirvəsinə dırmanır, dərin xəndəklərin, hündür divarların, güclü sellərin üstündən ötüb keçir; uşaq qəlbindəki bu qürur, bu qırılmaz inad, sevimli oğlunuzun könlündə rişə salmış, qeyri belə-belə gözəl, xeyirxah keyfiyyətlər – düşündürdünüz ki, zaman keçdikcə bu keyfiyyətlər ondan milsiz bir vətəndaş, qəhrəman, böyük, çox böyük bir insan yetişəcəkdir! İndi, baxın, ləzzət aparın, ata! Görün onun odlu qəlbi böyüyüb necə qol-budaq atmış və nə şirin bar gətirmişdir! Baxın, ləzzət aparın, görün ki, o səmimiyyət – həyasızlığa, həssaslıq və nəvaziş isə işvəkar qadınlarla mazaq vasitəsinə çevrilmişdir, hər hansı bir Frinanın gözəlliyinə necə də vəcdlə pərəstiş edir. Onun odlu qəlbi altıca ilin ərzində

öz həyat işarəsini görün necə də yandırır qurutmuşdur. Karl öz cismindən çoxdan ayrılmış və artıq yer üzündə bir kölgə kimi gəzməkdədir, ona baxan bəzi adamlar isə utanmaz-utanmaz C'est l'amouer qui a fait ça"¹ deyirlər. Bəli, bu cəsur, işgüzar zəka indi elə tədbirlər tökür, elə əməllərdən çıxır ki, onların qarşısında Kartuşların, Hovardların mərdliyi və rəşadəti dərhal sönüb gedir. Baxın, ləzzət aparın. Hələ bu harasıdır. Hələ oğlunuz boya-başa yetəcək və bundan sonra sizi xoşbəxt edəcəkdir! Ola bilər və zaman gələr ki, siz onu xəlvət və sakit məşələrdə məskən salıb, yoldan ötənlərin yükünü yüngülləşdirən bir ordunun başında görərsiniz! Ola bilər ki, siz hələ bu dünyadan köçməmiş, onun yerlə göy arasında özü üçün dikəltiyi abidəni ziyarətə gedərsiniz! Hər şey ola bilər... Ah, ata, ata, ata! Adınızı dəyişdirin, yoxsa oğlunuzun şəklini Leypsiq bazarında görən bütün alverçilər, bütün küçə uşaqları sizi barmaqla göstərəcəklər.

Q o c a M o o r. Səndəmi, mənim Fransım? Səndəmi? Ah, mənim insafsız balalarım! Siz ata ürəyinə görün necə dağlar çəkirsiniz!

F r a n s. Görürsünüzmü ki, sözlərim iti bir xəncər, əqrəbin zəhərli neştəri kimi sizi ağrıdır... Nə etmək, siz həmişə məni "quru, soyuq, sərt və kobud" hesab etmişsiniz. Diziniz üstündə əyləşib, üzünüzü cırmaqlayan Karla baxdıqca bizi müqayisə edib məni belə adlandırmısınız, – eyb etməz, Frans öz doğma xanımında bir bucaqda ölüb gedər. Onu hamı unudar. Sizin o dahi oğlunuzun şöhrəti isə gün çıxandan gün batana qədər yayılır! Böyük Yaradan! (*Əllərini dua üçün qaldırır*). Soyuq, quru və kobud Frans, sənə şükrlər edir ki, öz qardaşı Karla bənzəmir!

Q o c a M o o r. Bağışla məni, oğlum! Ümidləri puç olmuş atana acıqlanma! Karlın əməlləri üçün məni göz yaşları tökməyə məhkum edən Allah, sənə əllərinlə o yaşları siləcəkdir, mənim əziz Fransım!

F r a n s. Mən o göz yaşlarını qurudaram, ata. Sizin ömrünüzü uzatmaq üçün mən öz ömrümü, öz canımı qurban verməyə hazıram. Sizin həyatınız – mənim üçün, mənim bütün işlərimin düzgün və uğurlu olduğunu yoxlamaq üçün bir istixarədir; o hər şeyi mənə gün kimi aşkar göstərən bir güzgüdür. Məndən ötrü elə bir arzu, hətta elə müqəddəs bir vəzifə ola bilməz ki, əziz canınız üçün onlardan vaz keçməyim. Siz mənə inanırsınız mı?

¹ Onu məhəbbət bu hala salmışdır! (*Fransızca*).

Q o c a M o o r. Sənin başqa, daha böyük vəzifələrin olacaqdır, mənim balam. Nə yaxşı ki sən varmışsan. Allah səni mənə çox görməsin.

F r a n s. Ata can, siz o oğlunuza, Karla oğul deməsəydiniz daha xoşbəxt olmazdınız mı?

Q o c a M o o r. Sus! Ah, sus! Mamaça onu anadan olduğu gün ilk dəfə mənə göstərəndə onu qollarım üstündə yuxarı qaldırıb dedim: “Mən dünyada ən xoşbəxt adamam!”

F r a n s. Elə dediniz, lakin elə odmadı. İndi siz ən miskin bir kəndlinizə də paxıllıq edirsiniz ki, o belə oğlun atası deyildir. Nə qədər ki, bu oğul sizindir, dərdiniz kəm olmayacaqdır. Bu dərd Karl ilə bərabər böyüyəcək, sizin ömrünüzü çürüdəcəkdir.

Q o c a M o o r. Ah, bu dərd artıq məni həştad yaşlı qocaya döndərmişdir!

F r a n s. Onda... Belə bir oğuldan üz döndərsəniz, onu oğulluqdan çıxartsanız nə olar?

Q o c a M o o r (*diksinir*). Frans! Frans! Sən nə danışırısan?

F r a n s. Məgər bütün bu dərdi-bəlanın səbəbi ona bəslədiyiniz məhəbbət deyilmi? Bu məhəbbət olmasa, o da yox deməkdir. Bu uğursuz, məlun məhəbbət yoxdursa, demək, o da ölmüşdür və heç zaman doğulmamışdır. Bizi ata və övlad edən nə qandır, nə bədən – yalnız ürəkdir. Onun məhəbbətini ürəyinizdən çıxartsanız, bu vələdü-zina sizin belinizdən gəlmiş olsa da, sizin övladınız deyil. Bu vaxtadək o sizin üçün göz bəbəyi idi. Lakin müqəddəs İncildə deyilib ki: “Gözün səni aldadıb yaman bir yola aparırsa, onu çıxart at”. İki gözlə cəhənnəmə vasil olmaq darsa, tay gözlə cənnətə varid olmaq yaxşıdır. Pis övladla bərabər cəhənnəmə yollanmaq darsa, övladsız Allah dərğahında göylərdə olmaq məsləhətdir. Bu məsləhəti Yaradan özü vermişdir!

Q o c a M o o r. Sən istəyirsən ki, mən öz oğlumu lənətlə oğulluqdan çıxarıım?

F r a n s. Əsla, əsla! Onu lənətləməyə ehtiyac yoxdur! Axı siz oğul kimə deyirsiniz? Sizdən həyat alan, indi isə sizin həyatınızı qısaltmağa çalışan bir insanı oğul deyirsiniz?

Q o c a M o o r. Ah, sən haqlısan, haqlısan! Mən Allahın qəzəbinə düşər olmuşam! Allah onun əli ilə mənə cəza verir.

F r a n s. Göz bəbəyi hesab etdiyiniz bu adamın sizə göstərdiyi rəftara bir baxın! Siz ona rəhm edirsiniz, o sizə cəllad kəsilir. Siz ona mə-

həbbət göstərirsiniz, o sizin qəniminiz olur, siz ona ürəyinizi verirsiniz, o isə əzrail kimi sizin canınızı almaq istəyir, çünki siz olmasanız o bu torpaqların sahibi və öz murdar cəzaslarının sultanı olacaqdır. Siz onun cəzaslarına sədd çəkirsiniz. Özünüzü onun yerinə qoyun! Əlbəttə, o öz atasının, öz qardaşının ölümünü istəyəcək. Çünki onlar bu əxlaqsızlıq yolunun üstünü kəsmişlər. Deyin, məhəbbətə qarşı məhəbbət beləmi olar? O sizin ömrünüzün hər on ilini özünün bircə dəqiqəlik şəhətinə qurban verirsə, nəslimizin yeddi əsr boyunca ləkə görməmiş təmiz adını, şərəfini qumara qoyursa, buna nə ad vermək olar? Ata lütfünə qarşı oğul beləmi təşəkkür edir? Belə adamı siz oğulmu adlandırırırsınız? Cavab verin! Onu özünü oğul bilirsinizmi?

Q o c a M o o r. Nankor övladdır! Ah, amma hər halda mənim oğlumdur!

F r a n s. Oğlumdur! Əcəb oğuldur ki, bütün fikri-zikri tez yetim qalmaqdan ibarətdir. Siz bunu axı nə vaxt anlayacaqsınız! Gözlərinizi tutan bu pərdə nə vaxt açılacaqdır! Axı ona qarşı bəslədiyiniz bu kor mərhəmət onu əxlaqsızlıq girdabına yuvarlandırır, hərəkətlərinə göz yummanız isə onu qudurdur və doğruldur. Beləliklə, onun başı üstünü kəsmiş lənət və nifrəti ondan uzaqlaşdırır, lakin öz üstünü, ata, öz üstünü yağdırırsınız.

Q o c a M o o r. Elədir, haqlısan. Mən günahkaram! Günah mənədir!

F r a n s. Minlərlə insan övladı nəşə bədəsini dadandan sonra, öz günahlarının əzab və məşəqqət bahasına təmizləmişlər! Məşəqqət və məhrumiyyətin doğurduğu xəstəlik və şikəstlik məgər Allahın öz iradəsi ilə doğmurmu? Bəndə nə ixtiyarla rəhmətlik edib Allah iradəsinə qarşı dura bilər? Ata olan kəs nə ixtiyarla Tanrı əmanətini əbədilik məhv edə bilər? Düşünün, ata: siz heç olmazsa bir müddət ondan əl üzüb onu ehtiyac içərisində buraxsanız, o məcbur olub doğru yola qayıtmaz mı və islah olmaz mı? Əgər bədbəxtlik və ehtiyac da pis oğul üçün ibrət dərsi olmasa, vay o atanın halına ki, övlada kömək əli uzatmaqda Tanrı hökmünü pozmuş olsun! İndi nə deyirsiniz, ata?

Q o c a M o o r. Mən ona yazacağam ki, artıq ona heç bir köməklik etməyəcəyəm.

F r a n s. Bu, düzgün və ağıllı qərardır.

Q o c a M o o r. Yaracağam ki, o mənim gözümə belə görünməsin.

F r a n s. Bu ona gözəl təsir bağışlar.

Q o c a M o o r (*mülayim*). Əlbəttə, islah olunandan sonra yenə qayıda bilər.

F r a n s. Yaxşı, çox yaxşı! Birdən o, riya donu geyib bura qayıdarsa, göz yaşları və yalvarışlarla ürəyinizi yumşaldar və siz də onu başışlarsınızsa, sabah isə yenidən əxlaqsız qadınların qoynuna girib sizi ələ salarsa, onda nə olsun?.. Yox, yox, ata! Siz onu qaytarmaq haqqında düşünməyin. Qoyun cəzasını axıra qədər çəksin. Vəcdanı paka çıxanda o özü bura qayıdar.

Q o c a M o o r. Mən ona eləcə də yazaram.

F r a n s. Dayanın! Bir sözüm də var, ata can! Siz onsuz da hiddətlənmisiniz, qorxuram, çox sərt sözlər yazaraq onun qolbini parçalayarsınız. Bir də öz dəst-xəttinizlə məktub yazmağınız onu əfv etməyə bərabər deyilmi? Bu işi mənə tapşırsanız daha yaxşı olmazmı?

Q o c a M o o r. Yaxşı, oğlum! Ah! Mənim ürəyim elə doğrudan partlaya bilər. Məktubu ona sən yaz.

F r a n s (*tələsik*). Deməli, razısınız?

Q o c a M o o r. Ona yaz ki, qanlı göz yaşlarım, saysız-hesabsız və yuxusuz gecələrim... ancaq elə yaz ki, oğlum inciməsin!

F r a n s. Bir az uzanıb dincəlin, ata can. Bu əhvalat sizi üzmüşdür.

Q o c a M o o r. Ona yaz ki, atanın ürəyi... Ancaq yenə deyirəm: elə yaz ki, oğlum ümitsizliyə qapılmasın! (*Qəmgin halda gedir*).

F r a n s (*gülə-gülə onun ardınca baxır*). Arxayın ol, qoca! Sən daha heç vaxt onu bağrına basa bilməyəcəksən! Cəhənnəm cənnətə qovuşa bilmədiyi kimi, o da sənə qovuşmayacaqdır. Sən heyf-silənməyə macal tapanacan o artıq sənə sinəndən qoparılmışdır. İstəklili oğlu ata ürəyindən, zəncirlə bağlanmış belə olsa, çəkib qopartmasa idim, özümü miskin bir oyunçu hesab edərdim. Mən səni elə bir tilsimə salmışam, dövrənə elə əfsunlu bir xətt çəkmişəm ki, o heç vaxt sənə yaxın düşə bilməyəcəkdir. Uğur olsun, Frans! Qocanın, sevimli oğlu aradan çıxdı. Meydan açıqdır! Bu kağız parçalarını yığışdırmaq lazımdır, yoxsa xəttimi görüb tanıyan olar. (*Cırılmış məktubun parçalarını yığır*). Bu dərd qocanı tezliklə öldürər. Qaldı Amaliya... mən Karlı qızın da ürəyindən çıxararam, onun həyatının yarısı bahasına da olsa kəsib çıxararam. Mənim təbiətdən narazı olmağa ixtiyarım vardır. Namusuma and olsun ki, mən bu ixtiyardan istifadə edəcəyəm. Nə üçün ana bətnindən birinci mən çıxmadım? Nə üçün mən yeganə oğul olmadım? Nə üçün təbiət mənə bu qədər eybəcər yaratmışdır? Məhz mənə? Elə

bil, mən doğulandan o müflis olmuş, bütün nemətləri əlindən getmişdir. Bu lapland burnu, bu zənci dodaqları, bu qottentoq gözləri, nə üçün elə mənə qismət olmuşdur? Elə bil, təbiət bütün irqlərdən artıq qalmış iyrənc tikə parçaları bir yerə yığıb qarışdırmış və mənə belə xəmərdən yoğurmuşdur. Lənət, min lənət! Nə haqla yaramaz təbiət bütün nemətlərini ona vermiş, mənə isə hər şeydən məhrum etmişdir? İnsan hələ doğulmamışdan əvvəl təbiətdə özünə qarşı rəğbət oyada bilərmə? Yaxud dünyaya gəlməmişdən əvvəl təbiəti incitmək mümkündürmü? Yox, yox! Mən öz şikayətimdə ədalətsizəm. Təbiət bizi miskin və çılpaq halda sonsuz həyat ümməni sahilinə atarkən bizə ağıl vermişdir. Üzə bilən üzsün, kim acizdirsə – boğulsun! Həyat dənizinə atılarkən mən təbiətdən heç bir kömək görməmişəm, nə əldə edəcəyəmsə, öz qolumun gücünə edəcəyəm. Aza da, çox da hamının haqqı bərabərdir. Bu dünyada tələb tələblə, arzu arzu ilə, qüdrət qüdrətlə toqquşub vuruşur. Haqq qələbə çalanındır, qanun isə bizim üçün qüvvələrimizin həddindən başqa bir şey deyildir.

Doğrudur, dünyanın nəbzini işlətmək üçün insanlar tərəfindən uy-durulmuş və guya hamı tərəfindən qəbul olunmuş məfhumlar vardır. Məsələn, təmiz ad!.. Bu elə qiymətli bir sikkədir ki, yaxşı alver edən üçün böyük qazanc gətirə bilər. Vəcdan – deyilən şey sərcələri gilənar ağacından qovmaqdan ötrü bir uyluq, yaxud müflisləri belədən qurtarmaq üçün məharətlə düzəlmiş bir vekseldən başqa bir şey deyil.

Söz yox, tərifi layiq məfhumlardır! Bunlar ancaq axmaqları aldatmaq, qara təpik altında saxlamaq, ağıllıların isə əl-qolunu açmaq üçün lazımdır. Zarafat bir yana – məzəli anlayışdır! Onlar mənə bizim kəndlilərin öz tarlasına çəkdiyi çəpərləri xatırladır. Onlar tarlanı çəpərə alır ki, Allah cləməmiş, birdən dovşan-zad gəlib keçər. Onlar dovşana çəpər çəkir! Bu yandan ağa atını məhmizləyə-məhmizləyə düz əkinin ortasından ötür. Yazıq dovşan! Bu dünyada dovşan olmaq miskin taleli olmaq deməkdir! Lakin bu dünyada dovşan da lazımdır. Ağaya lazımdır.

Xülasə, bütün çəpərlərin üstündən cəsarətlə tullanmaq gərəkdir! Heç nədən qorxmayan adam – hamının qorxdığı adamdan az güclü deyildir. İndi toqqalı şalvar geymək dəbdədir. İstədiyini vaxt toqqanı boşalda da bilərsən, bərkidə də. Biz vəcdanı da dəbə görə təzə çeşnidə tikdiririk ki, kefirmiz istəyəndə onu daralda və genəldə bilək! Bizdə nə günah? Dərzilər belə tikir! Bu qan sevgisi, qohumluq məhəbbəti ha-

qında mən o qədər yalan-palan eşitmişəm ki, onları namuslu axmaqlardan biri eşitsəydi, başı gic gedərdi. Deyirlər: “Bu, sənin qardaşındır!” Yəni bu o deyən sözdür ki, o da sən çıxan sobadan çıxıb, buna görə də o sənün üçün... müqəddəs olmalıdır. Bu qiyas bəhsinə, bu xülasəyə bir fikir verin. Bədənlərin qonşuluğundan, ruhların ahəngindən, bətnin birliliyindən güya ümumi hisslər, bir süddən isə eyni meyllər yaranır. Ya da deyirlər: “Bu, sənün atandır! O səni bu dünyaya gətirmişdir. Sən onun belindən gəlmişən, buna görə də o sənün üçün... müqəddəs olmalıdır”. Bu da çox qəribə xülasədir. Soruşuram, o nə üçün mənə bu dünyaya gətirmişdir? Bunu ki mənə bəslədiyi məhəbbət xatirinə etməmişdir, axı mən o vaxt hələ yox idim. Məgər o mənə əkib-becərməzdən əvvəl tanıyırdı? Ya o mənə indi olduğum kimi düzəltmək istəyirdi. Ya mənə necə olacağımı bildiyi üçün məhz mənə yaratmaq istəyirdi? Ümidvaram ki – yox: əks təqdirdə mənə bu dünyaya gətirdiyi üçün ona tənbeh etməli olacaqdım. Bəlkə mən kişi doğulduğum üçün ona təşəkkür etməliyəm? Yaxud, əgər qadın doğulsaydım şikayətlənməli idim – bunların hər ikisi mənasız olardı! Mənim “mən”liyimə hörmətə əsaslanmayan məhəbbəti mən məhəbbət hesab edə bilərəmmi? Burada isə mənə “mən”liyimə hansı hörmətdən bəhs etmək olar ki, bu “mən”lik özü səbəb olmalı ikən çirkin bir işin nəticəsi kimi doğulmuşdur. Bu işdə isə mən bir qüdsiyyət görmürəm. Yoxsa, nəticədə mənə meydan çıxardığım iş müqəddəs hesab edilməlidir? O ki heyvani hisslərin heyvani təminatından başqa bir şey deyildir. Ya bəlkə bu işin nəticəsi müqəddəsdir? Bu bizim yaxın adamlarımız üçün təhlükəli olmasaydı, bu işdən həvəslə xilas olardıq. Yaxud atam mənə sevdidiyi üçün mən onun şöhrətini göylərə qaldırma-lıyam? Əslində bu sevginin özü bir – şöhrətpərəstlikdir; yaratdıqları əsər çirkin olanda belə lovğalanan bütün sənətkarlara məxsus bir qüsurdur. Budur, insanların qorxaqlığından istifadə üçün sizin qüdsiyyət dumanlarına bürüyüb işə vermək istədiyiniz cadugərlik bundan ibarətdir. Bunu bilə-bilə axmaq və aciz bir uşaq kimi mən də yedəkdə gəzə bilərəmmi?

Cəld ol! Cəsarətlə işə giriş! Hakimiyyət yolunda bitən bütün mə-nələri mən kökündən çıxarıb atacağam. Mən hakim olacağam və xoşluqla əldə edə bilmədiyimi zorla qoparıb alacağam (*gedir*).

İKİNCİ SƏHNƏ

Saksoniya sərhədində bir meyxana.

Karl Moor kitab oxuyur. Şpigelberq stol arxasında oturub şərab içir.

Karl Moor (*kitabı bükür*). Qədim qəhrəmanlar haqqında Plutarxın yazdıqlarını oxuyanda mən bu istedadsız cizmaqaraçılar əsrinə nifrət edirəm.

Şpigelberq (*onun qarşısına bir stəkan qoyur və yenə içməyə davam edir*). Sən İosif Flavinin əsərlərini oxusan yaxşı olar!

Karl Moor. Prometeyin göylərdən gətirdiyi parlaq qılgıncım sönmüşdür. Onun əvəzinə indi plaun tozundan, teatrlarda işləyən bu oddan istifadə edirlər, halbuki bu yalançı odla bir çubuq belə yandırmaq mümkün deyildir. Adamlar başını itirib, siçanlar Herkulesin çomağında qaçısan kimi, onlar da o yan-bu yana qaçır, vurnuxur və bu pəhləvanın hansı toxumdan yarandığını, hansı şirə ilə qidalandığını öyrənmək üçün baş sındırırlar. Axmaq bir fransız keşişi deyir ki, böyük İskəndər aciz bir qorxaq imiş; hər kəlməbaşı burnuna naşatır flokonu-nu tutan vərəmli bir professor qüvvə və qüdrət haqqında mühazirə oxuyur. Uşaq-muşaqlar Hannibalın taktikasını tənqidə qalxışirlər; ağzından süd iyi gələn körpələr Hanna yaxınlığındakı döyüş haqqında bir-iki söz öyrənib, Stsipationun zəfərlərindən danışır və şikayətlə ah-uf edirlər.

Şpigelberq. Demək istəyirlər ki, onlar da böyük əziyyət çəkir, alimlik edirlər.

Karl Moor. Döyüş meydanlarında tər tökən ərlər! İndi gimnaziyalar sizə məskən olmuşdur: sizin ölməz əməllərinizi isə tənbel məktəblilər bir yük kimi ufuldaya-ufuldaya öz çantalarında gəzdirlirlər! Budur sizin ənamınız! Nurenberq alverçiləri öz qoğallarını sizə büküb satır, bəxtiniz gətirəndə isə fransız dramaturqları sizi səhnəyə çıxarıb kukla kimi oynadırlar. Budur, axıtdığınız qanların, aldığınız yaraların mükafatı! Böyük mükafatdır, ha-ha-ha!

Şpigelberq (*ıçır*). Sən mən deyən kimi elə, İosifin yazdığını oxu.

Karl Moor. Bu aciz xadimlər əsrini görüm lənətə gəlsin... O, keçmiş dövrlərin rəşadətini çeynəməkdən, qədim qəhrəmanlar haqqında naqqallıq etməkdən, tragediyalar quraşdırmaqdan başqa heç nəyə qadir deyil. Onun beli gücdən düşmüş, toxumu kəsilmişdir. İndiki adamları pivə mayası ilə mayalayirlar.

Şpigelberq. Yox! Çayla, əzizim, çayla!

Karl Moor. Onlar çirkin qayda-qanunlar uydurur, min bir şertə boyun əyərək öz təbiətlərini zorlayırlar, bir stəkan şərabı əsə-əsə içirlər: görəsən bu sağlığı içsəm necə olar, xatası çıxmaz ki? İşləri düşəndə son lakeyə belə yaltaqlanırlar – yeri gələndə saqqal tərpedə bilər, amma fağır və yoxsulları ayaqlayıb keçirlər, çünki qorxmur və bir xeyir gözləmirlər. Ləzzətli bir nahar verəndə bir-birini təriflə göyə qaldırırlar, bir həsir üstündə isə bir-birinə düşmən kəsilirlər. Kilsəyə az gedənləri kafir adlandırırlar, özləri isə kilsədə, mehrab önündə sələmlərini hesablayırlar; diz çökəndə ibadətə yox, paltarlarının yaraşığına, oxunan dualara yox, dua oxuyanın parikindəki qıvrımlara fikir verirlər; qaz başı kəsiləndə özlərindən gedirlər, rəqibləri birjada sınıq çıxanda isə əl çalıb sevinirlər... Mən onlara əl uzadıb möhlət istədim: “Bircə gün daha!”. Lakin əbəs yerə: “Bu küçüyü həbsə!..” Yalvarış, and-aman, göz yaşları!.. (*Ayağımı yerə vurur*). Lənətə gəlmişlər!

Şpigelberq. Özü də cəmi-cümlətanı iki min qotur dukatın üstündə.

Karl Moor. Yox! Artıq mən bu barədə düşünmək istəmirəm! Mənmi öz bədənimi mənəngənəyə salmalı, öz iradəmi qanunlarla zəncirləməliyəm? Qanun qartal qanadı ilə uça bilənləri belə ilbiz kimi sürülməyə məcbur edir! Qanun bir nəfər də olsun böyük insan yetirməmişdir, böyük ehtiraslar, nəhəng təbiətlər yalnız azadlıqdan doğur. Müstəbidin qarnına girdikdən sonra onlar onun mədəsinin şiltaqlarını yerinə yetirir və onun yelindən boğulurlar. Ah, əgər Hermanın böyük ruhu külə dönmüş xarabalıqlar içindən qalxıb alovlanıbilsəydi! Mənə özüm kimi qoçaqlardan ibarət bir ordu verin. Almaniya ilə bir respublika yaradı ki, Roma və Sparta onun yanında qadın monastırı kimi görünsün (*Qılıncı stolun üstünə atıb qalxır*).

Şpigelberq (*yerindən sıçrayır*). Bravo, bravissime! İndi gəldin mən deyənə! Qoy çoxdan bəri beynimdə qaynatdığım fikirləri sənə açım. Sən bu iş üçün ən yararlı adamsan! İç, mənim əzizim, iç. Bilir-sən nə var? Gəl biz yəhudi olaq və qədim yəhudi səltənətini bərpa edək, necə bilir-sən?

Karl Moor. Aha! Görürəm ki, sən özün sünnət olduğun üçün indi hamını bıçaq altına salmaq istəyirsən!

Şpigelberq. Məluna bax! Düzdür, mənim başıma bu iş gəlir. Etiraf et ki, bu plan ağıllı və cəsarətli plandır. Biz manifest dərc

edib onu dünyanın dörd tərəfinə göndərər və donuz əti yeməyənlərin hamısını Fələstinə çağırıraq. Mən orada sənədlərlə sübut edərdim ki, o yerlərin qədim valisi İrod ulu babam olmuşdur, filan yer filan olmuşdur və sair və sair. Sən gəl dəsgaha onda tamaşa elə. Gör onlar necə sevinəcək, ayaqlarının altında torpaq görüb nə fəğan edəcək, Beytül-müqəddəsi necə tikib başa vuracaqlar. Sonrası lap asan olacaq. Sonra isti-isti türkləri Asiyadan tez çıxart, Livan meşələrini kəs doğra, gəmilər hazırla, qoy camaat alverə qızıqıb zir-zibilini satsın! Hələ bu vaxt...

Karl Moor (*onun əlindən yapışaraq təbəssümlə*). Bəsdir, dostum, bəsdir, çıxart başından bu axmaq fikirləri.

Şpigelberq (*qayğılı*). Tfu! Bura bax, yoxsa sən o əfsanələrdəki peşman oğul rolunu oynamaq istəyirsən? Sən öz qılıncınla o qəddər sir-sifət cızmalamısan ki, üç mirzə oturub il uzununu qələm işlətsə, onların qələmi yenə sən qılıncına çatmaz!.. Sənin işin peşmançılıqdan keçib. Gəlsənə, o təntənəli dəfn mərasimini, təzi basdırmağımızı bir sənin yadına salım? Lap yerinə düşər! İndi ki cəsarətli işə sənə bir həvəs qalmayıb, qoy kim olduğunu sənə xatırladım, bəlkə qanın qaynasın, öz işlərindən cüşa gəlib ilhamlanasan. Yadında varmı magistrat¹ idarəsindəki cənablar sənin itinin pəncəsini güllələməyi əmr etmişdilər, sən də əvəzində fərman yazmışdın ki, bütün şəhər ətdən pəhriz saxlasın? Hamı sənin fərmanını lağa qoymuşdu. Sən gözüne döndüyüm qoçaq, şəhərdə nə qədər ət varsa, hamısını qəssablardan alıb elə yığışdırmışdın ki, bir neçə saatdan sonra bütün mahalda ət nədir, heç gəmirilmiş sümük də tapmaq mümkün deyildi. Balığın da qiyməti göyə qalxmışdı. Magistrat məmurları, burgerlər² qisas axtarırdılar! Biz min yeddi yüz qoçaq, sən başda olmaqla, irəli çıxdıq, bütün qəssablar, dərzilər, aşpazlar, dəlləklər – müxtəsəri, bütün dükançılar hamısı bizim tərəfimizdə hazır durmuşdular. Birimizin başından bir tük əskik olsa idi, bütün şəhər alt-üst olacaqdı. Həriflər işi şuluq görüb, əlbəttə, əkildilər. Bunun üstündən sən həkimləri çağırıb konsilium düzəltdin və itə resept yazmaq istəyəndə üç dükat vəd etdin. Biz qorxurduq ki, həkimlər bunu əskiklik hesab edib boyun qaçıracaq. Biz zor işlətməyə hazırlaşırıdık. Xeyr, canım! Möhtərəm təbiblər üç dukatın üstündə bo-

¹ Magistrat – bəzi ölkələrdə şəhər idarəsi. – Red.

² Burger – şəhərli, meşşan. – Red.

ğuşub qiyməti ucuz elədilər. Bir dəqiqənin içində on iki resept yazıldı və yazıq it elə ordaca yerində gəbərdi.

Karl Moor. Alçaqlar!

Şpigelberq. İti nə cah-calalla dəfn elədik! Onun şəninə nə nitqlər söylədik. Gecənin yarısı, min nəfərə qədər adam olardıq – bir əlimizdə fanar, birində qılnc, zəng sədaları altında şəhərin bütün küçələrindən keçib rəhmətlik iti qəbir evinə qədər ötürdük. Sonra səhərin gözü açılana qədər ehsan düzəldib o ki var tıxdıq, sonra da sənə başsağlığı verdik. Sən hamıya razılıq edib ətin qalanını yarı qiymətinə satışa buraxmağı əmr etdin! Mort de ma vie¹. Biz sənə elə bir gözle baxırdıq ki, heç fəth olunmuş qalanın əsgərləri qalib gəlmiş sərkərdəyə elə baxmazlar.

Karl Moor. Bunun üçün utanmayıb lovğalanırsan da? Vəcdanın yoxdur ki, bu rüsvayçı işləri utanıb-qızarmadan danışırısan?

Şpigelberq. Bəsdır, bəsdır! Sən artıq Moor deyilsən. Sən içəndə həmişə xəsis qocanı lağa qoyub demirdinmi: “Qoy o xəsis siçan kimi altını doldursun. Mən öz kefindən qalmayacağam!” Bu sözlər yadımdadır mı? He-he!.. Yadımdadır mı? Sən ki boşboğaz bir loğa imiş-sən! Bu sözlər mərd ağzından, zadəgan dilindən çıxmışdı, amma indi...

Karl Moor. Lənət sənə ki, bu sözləri mənim yadıma salırsan! Onlar mənim dilimdən çıxdığı üçün mən özüm də lənətə layiqəm! Mən onları kef havasına danışmışam. Dilimin naqqallığını ürəyim eşitməmişdir.

Şpigelberq (*başını bulayaraq*). Yox! Yox! Yox! Ola bilməz! Sənin ciddi danışdığına inana bilmirəm. Bəlkə ehtiyac səni belə dəyişdirmişdir? Gəlsənə, öz uşaqlıq vaxtımdan sənə bir əhvalat nağıl edim? Bizim evin yanında dörd-beş addımlıq bir xəndək vardı. Uşaqlardan heç biri onun üstündən tullana bilmirdi. Tullanan xəndəyin dibinə düşürdü, ətrafdakılar da onu hoydu-hoyduya götürüb qartopuna basırdılar. Qonşuluqda da zorba, adamtutan bir it vardı. Həmişə zəncirdə olurdu. Qızlar yaxından keçə bilməzdilər, yaxın duranın ətəyindən yapışardı. Bu iti şitəndirməkdən mən yaman ləzzət alırdım. Gözünü bərəldib zəncirdən dartınaraq mənə tərəf atıldıqca, qəhqəhə çəkib özümdən gedərdim. Sözü nəyə getirirəm? Bir gün yenə məzə üçün yekə bir daş alıb itin qar-bırğasına zolladım. İt qeyzindən zəncirini qırıb cumdu üstümə. Lənət

¹ Namusum haqqı! (*Fransızca*).

şeytana. Mən tüpürdüm dabana. Bir də onu gördüm ki, gəlib bu zəhrimər xəndəyin üstünə çıxmışam. İndi necə olsun? İt az qalıb məni haqlasın. Gördüm fikirləşmək vaxtı deyil. Bir az kənara çəkilib – xop! – xəndəyin o tərəfinə tullandım. Tullanmasa idim işim bitmişdi. İt məni parça-parça edəcəkdi.

Karl Moor. Bununla nə demək istəyirsən?

Şpigelberq. Onu demək istəyirəm ki, ehtiyac çoxaldıqca insanın gücü də artır...Odur ki, iş bərkə düşsə də, mən qorxuya düşmürəm. Bilirəm ki, təhlükə ilə bərabər cəsarət də çoxalır. Adam çəkişdikcə bərkiyir. Madam ki, tale mənim yolumun üstünə əngəllər çıxardır, deməli, məndən böyük bir insan yaratmaq istəyir.

Karl Moor (*acıqlı*). Doğrusu bilmirəm ki, bundan artıq cəsarət nəyimizə lazımdır, nə vaxt biz cəsarətsiz olmuşuq?

Şpigelberq. Bəs belə? Deməli, sən öz bacarığımı heçə çıxartmaq istəyirsən? Bütün istedadını çölə tullamaq istəyirsən! Yoxsa, zənn edirsən ki, sənin Leypsikdə çıxartdığın oyunlar insan hiyləsinin son mərtəbəsidir? Xeyr, əzizim, gözünü aç gör dünyada nələr var: Get Parisə, get Londona. Orada çaşıb birinə “ay düz adam” desən, üstünə düşüb səni kötəkləyərler. Onların ustalığını görəndə adamın ürəyi açılır! Görsən elə sənin də ağzın açıq, gözün bərələ qalar! Özgənin yerinə elə qol çəkir, elə kart basır, elə qıfıl açıb, elə sandıq boşaldırlar ki, gəl görəsən! Sən belə şeyləri Şpigelberqdən soruş, öyrən! Mən namus adına açıq çəkən axmağı lap dar ağacından asardım!

Karl Moor (*fikri dağınıq*). Necə? Sənin belə işlərdə də əlin var, Şpigelberq?

Şpigelberq. Deyəsən, sən mənə inanmırsan? Dayan, qoy bir qol-qanad açım! Sən möcüzələr görəcəksən! Mənim əməllərimə tamaşa etdikcə, sənin başın gic gedəcəkdir. (*Qalxır, hərərətlə danışır*). Mən indi hər şeyi aşkar görürəm! Mənim ürəyimdə böyük fikirlər qaynayır! Mənim başım böyük planlarla doludur! (*Əlini alına vurur*) Bu vaxta qədər qəflət yuxusu məni yolumdan qoymuş, gücdən salmış, mənim arzularımı buxovlamışdır! Mən ayılıb indi düşünürəm ki, kiməm və kim olmalıyam.

Karl Moor. Sən axmaqсан, axmaq! Səni dilə gətirib danışdıran şərabdır.

Şpigelberq (*getdikcə qızıqaraq*). Zaman gələcək və hamı bir səslə bağıracaq: Şpigelberq, son cadugarsan! Kral deyəcək: heyf ki, sən

general olmamışan, Şpigelberq. Yoxsa, bütün Avstriya qoşunlarını iynə gözündən keçirib qovardın! Bütün həkimlər təəssüf edəcəkdir ki, bu adam nə üçün təbabət elmi ilə məşğul olmamışdır! Yoxsa, boğaz şişinə təzə dərman tapardı! Bütün yeni süllilər və onların dövlət kabinetləri ah-vay edəcəkdir ki, Şpigelberq nə üçün maliyyə naziri olmaq istəməmişdir, yoxsa o, daşdan qızıl çıxardardı! “Şpigelberq, Şpigelberq!” – səsi qərbdən şərqə qədər ucalacaq. Siz həşərat kimi çırkab və çamurluqda sürünəcək, arvad kimi künc-bucaqda gizlənəcəksiniz! Şpigelberq isə qanad açıb şöhrət və əbədiyyət məbədinə doğru uçacaqdır.

Karl Moor. Yaxşı yol! Get, rüsvayçılıq sütunları ilə şöhrət zirvələrinə dırman. Babalıq məşələrimizin kölgəsində, sevimli Amaliya-mın ağuşunda məni özgə səadət gözləyir. Hələ keçən həftə atama məktub yazıb bütün günahlarımı boynuma almışam. Bağışlanmağımı rica etmişəm. Səmimiyyət olan yerdə mərhəmət və kömək də var. Vədalaşaq, Moris! Bu gün bizim son görüşümüzdür. Poçta gəlmişdir. Atamın məni bağışlamaq xəbəri artıq burada, şöhrət divarları içindədir.

Şveytser, Qrimm, Roller, Şufterle, Ratsman gəlirlər.

Roller. Bilirsinizmi ki, bizim izimizə düşüblər?

Qrimm. Bilirsinizmi bizi hər dəqiqə yaxalaya bilirlər?

Karl Moor. Burada təəccüblü bir iş yoxdur. Nə olacaqsız, qoy olsun! Şvartsı görməmişiniz? Onda mənə çatması məktub varmı? Sizə bir söz dedimi?

Roller. Bir elə söz dedi. O səni çoxdan axtarır.

Karl Moor. O haradadır, harada? (*Qaçmaq istəyir*).

Roller. Dayan! Biz ona dedik buraya gəlsin. Sən titrəyirsən?

Karl Moor. Yox! Mən nə üçün titrəməliyəm? Dostlar, bu məktub... Siz də mənimlə birgə sevinin! Yer üzündə məndən xoşbəxt adam yoxdur! Mən nə üçün titrəməliyəm?

Şvarts daxil olur.

(*Ona tərəf qaçır*). Qardaşım, Qardaşım! Məktubu ver, məktubu!

Şvarts (*məktubu verir, Moor tələsik onu açır*). Sənə nə oldu? Kağız kimi ağardın.

Karl Moor. Qardaşımın xəttidir!

Şvarts. Hələ buna, Şpigelberqə nə olub?

Qrimm. Aşnamın başı xarab olub! Elə dartılır ki, elə bil müqəddəs Vitte rəqsi oynayır.

Şufterle. Onun başına hava gəlib! Görünür ki, şeir yazır.

Ratsman. Şpigelberq! Ey, Şpigelberq! Eşitmir, heyvan!

Qrimm (*onu silkələyir*). Ay kişi, sən sayaqlaşırsan, nədir?

Şpigelberq yuxarıdakı söhbət əsasında bir küncdə oturub mürekkəb bir plan üzərində işləyən adam kimi əl-qolunu yellədir. Birdən yerindən sıçrayıb “La bourse ou la vie”¹ deyə bağırır və Şveytserin boğazından yapışır. Şveytser sakitcəsinə onu divara tərəf itələyir. Moor məktubu əlindən yerə salıb dəli kimi qaçır. Hamı yerindən qalxır.

Roller (*onun ardınca*). Moor! Hara gedirsən, Moor? Sənə nə oldu?

Qrimm. Ona nə oldu? Nə oldu ona? O meyit kimi ağardı.

Şveytser. Görünür yaxşı xəbər var. Məktuba baxaq!

Roller (*məktubu döşəmədən qaldırır oxuyur*). “Bədbəxt qardaş”. Yaxşı başlanı! “Mən iki kəlmə ilə səni xəbərdar etməliyəm ki, bütün ümidlərin boşa çıxdı. Atam buyurur sənə deyim ki, rüsvay əməllərin səni hara sürükləyirsə, ora da gedəsən. Sonra o deyir ki, əgər sarayın qaranlıq zirzəmilərində bir qab su, bir parça quru çörəklə qidalanmaq, qartal kimi tük götürmək, quzğun kimi caynaq uzatmaq istəmirsə, qoy gözümə görünməsin və ayaqlarıma düşüb əfv edilmək fikrindən daşınsın. Bu onun öz dilindən çıxan sözlərdir. O, məktubu bitirməyi əmr edir. Həmişəlik əlvida. Sənə acıyıram! Frans fon Moor”.

Şveytser. Qardaş çox mehriban qardaşdır! Söz yox. Bu əclafın adı Fransdır.

Şpigelberq (*yavaş-yavaş onlara yanaşır*). Siz bir parça çörək və bir qab su haqqında düşünürsünüz? Gözəl həyatdır! Amma mən sizə daha yaxşı şeylər tapmışam. Sizə həmişə demirdinmi ki, əvvəla-xır yenə mən sizə gün ağlamalı olacağam.

Şveytser. O başı boş oradan nə sayaqlayır? Bu uzunqulaq bizim dərdimizi çəkmək istəyir?

Şpigelberq. Əgər sizdə böyük işlərə qoşulmaq üçün cəsarət yoxdursa, hamımız qorxaq dovşan, çolaq itsiniz, şikəst məxluqsunuz.

Roller. Hə, yaxşı! Qoy sən deyən olsun! Görək sənə göstərəcəyin yol bizi bu yaramaz vəziyyətdən qurtara bilərmə? Hə?

Şpigelberq (*lovğa bir gülüşlə*). Bədbəxtlər! Bu yaramaz vəziyyətdən qurtara bilərmə? Ha-ha-ha!.. Yaramaz vəziyyətdən? Sənin miskin ağılcığazın özgə bir xəyalə qadər deyilmi? Yoxsa, güman edir-

¹ Ya pul kisəsini, ya həyatını təslim et! (*Fransızca*)

sınız ki, mən sizə köhnə hamam, köhnə tas təklif edəcəyəm? Ancaq Şpigelberqin təkcə buna qabiliyyəti olsa idi, lap köpək oğlu olardı! Mənim planım əgər sizin hər birinizi bir qəhrəman, bir baron, bir knyaz, bir Allah etməsə, mən atamın oğlu deyiləm.

Rotsman. Birdən-birə artıqlıq eləməz? Belə artıq tamahın xatası da böyük olmazmı?

Şpigelberq. Heç bir xatası yoxdur! Bu işdə ancaq cəsarət lazımdır. Ağıl və ixtirachılıq cəhətdən hər şeyi öhdəmə götürürəm. Cəsur olun! Sizinləyəm, Şveytser! Roller, Qrimm, Rotsman, Şufterle! Cəsur olun?

Şveytser. Cəsurmu olaq? İş ona qalsa, mən ayaqyalın lap cəhənnəmin ortasından keçərəm.

Şufterle. Mən dar ağacının dibində lap əzrailin özü ilə vuruşaram.

Şpigelberq. Bax, buna varam! Əgər sizdə doğrudan da kişilik varsa, içinizdən biri çıxıb qoy desin: onun hələ itirməli bir şeyi var? Yaxud cəsarətli bir işə qoşulsa ancaq qazanacaqdır?

Şvarts. Gələcəkdə qazanacağım şeyləri indi əldə edə bilsəydim, onda mən itirməyə çox şey tapardım.

Ratsman. Bəli, mən də itirilməsi mümkün olmayan şeyləri əldə etmək istəsəydim çox şey əldə edərdim.

Şufterle. Mən əgər əynimə geydiyim bu özgə paltarımı itirmiş olsam, daha sabah itirilməli doğrudan da bir şeyim qalmır.

Şpigelberq (*onların arasında dayanıb ovsunçuya məxsus bir səslə danışır*). İndi qulaq asın! Əgər sizin damarlarınızda alman qəhrəmanlarının qanından birçə damla da olsa qan varsa, arxamca gəlin! Gedək Bohemiya meşələrinə, orada bir quldur dəstəsi düzəldək və... Nə bərəldiniz gözlərinizi? Yoxsa, cəsarətiniz buxar olub uçdu?

Roller. Köhnə dələduzsən, Şpigelberq, yaxşı düşünmüsən. Bir-cə dar ağacını unutmusan. Amma qaldı ki, sən haqlısan – bizim ayrı əlacımız yoxdur.

Şpigelberq. Əlac? Sizinmi əlacınız yoxdur? Niyə, bəlkə borc dustağında oturub qiyamətin özünə kimi bir-birinizə məzəli lətifələr danışmaq istəyirsiniz? Bəlkə gedib bir parça quru çörəkdən ötrü əlinizdə külüng, bel qan-tər tökəsiniz! Ya qapılara düşüb yazıq-yazıq mahnı oxuyaraq sədəqə istəyəsiniz! Başqa əlac da var, soldat paltarı geyinə bilərsiniz, ancaq bilmirəm, sir-sifətinizə baxanda sizə etibar edəcəklərimi? Baş tutsa, gününüz həyvərə kaprala bəli-bəli deməklə, ya da təbil səsləri altında ayaq döyüb çubuq yeməklə keçəcəkdir! Bir də ki,

katorqa deyilən cənnətdə gəmir, zəncirlər, ağır buxovlar qalır! Elə deyirsiniz əlacımız yoxdur. Bəs bunlar əlac deyil? Buyurun, intixab edin!

Roller. Şpigelberq o qədər də haqsız deyil. Mənim özümün də çoxlu planlarım vardı. Axır mətləbim bu idi ki, hamılıqla oturub bir almanax – bir cib kitabçası, ya buna oxşar bir şey quraşdıraydıq, ya da indi dəbdə olan kimi resenziya yaza idik ki, köpük-quruş çıxsın?

Şufterle. Vay səni!.. Bu lap mən düşündüyümə bənzəyir ki... Mən də özüm üçün fikirləşirdim ki, bəlkə gedim pietist olum, həftədə də bir, bala-bala, ibrətamiz söhbətlər keçirim...

Qrimm. Əla düşünmüsən! Bundan da bir şey çıxmasa, allahsız olub İncili yazan övliyalara bir günə salasan ki, yazdıqlarını tonqal qurub yandıralar. Nə qiyamət olar!

Şveytser (*qalxıb əlini Şpigelberqə uzadır*). Moris, sən ya doğrudan da böyük adamsan, ya da boş palıd qozasısan, kor donuzun payına düşmüşsən.

Şvarts. Gözəl tədbirlərdir! Halal işlərdir! Bu gedişlə böyük adamlar olacağıq. Yaxşı ki qız deyilik, yoxsa fahişəliyə qurşanıb bəkarətimizi satardıq.

Şpigelberq. Cəfəngiyatdır! Cəfəngiyatdır! Bu tədbirlərin hamısını məgər üst-üstə qoyub bir şey düzəltmək olmaz? Mənim tədbirim sizi insan eləyib adam arasına çıxaracaqdır. Siz şöhrətlənəcək, adsan qazanacaqsınız. Ay lüt həriflər! Burasını da, axı fikirləşmək lazımdır ki, bir ad qoyasan ki, səni basdıran kimi yaddan çıxarmasınlar!

Roller. Bunun üçün bu dünyadan təmiz vicdanlıların siyahısında birinci olmaq lazımdır. Eh, Şpigelberq, düz adamı tovlayıb dələduz eləmək üçün sən mahir bir natiqsən! Yaxşı, bu Moor harada itib batdı?

Şpigelberq. Düz adamı dələduz eləmək? Sən niyə elə düşünürsən ki, o zaman – indi olduğun kimi düz və təmiz qala bilməyəcəksən? Bir də “düzlük” nəyə deyirsən? Varlı-dövlətli xəsisləri rahat yuxudan avara edən qayğının heç olmasa üçdə birindən onları xilas eləmək; yatıb qalmış sərmayəni işə buraxmaq; əmlak bərbərliyini bərpa etmək – müxtəsəri yer üzündə qızıl əsri diriltmək, Allah-taalanın yaxasını havayı yeyənlərdən, müftəxor adamlardan qurtarmaq, müharibəsiz, aclıq və azarsız, həkim və dərmansız onları qırıb tökmək! Mənə qalsa, bax, elə düzlük də budur, ədalət də! Bunları etsən, Allah buyurana etmiş olarsan, hər tikəni həzmi-rabedən keçirəndə təşəxxüslə deyə bilərsən ki, onu öz

fərasətinin, öz hünərinin, yuxusuz gecələrinin bahasına qazanmışan. Onda kiçikdən böyüyə hamı və həmişə sənin hörmətini saxlayar...

Roller. Axırda da sənə diri-diri göyün bir qatına çəkərlər, cəsədin fırtına və küləyə, qoca zamananın qarınqulu mədəsinə baxmayaraq, günəşin, ayın, ulduzların altında yellənə-yellənə qalar, ağılsız, nəcib acgözlüyə uymuş quşlar üstünə tökülüb şirin-şirin oxuyar, quyruqlu mələklər isə sinedriona yığışib məclis qurarlar! Eləmi? Yaxşı aqibətdir. Taxt-tac sahibləri və sahibi-ixtiyar knyazlar, torpaqda qurd-lara yem olduğu bir halda qoy sənə üstünü Yupiterin qartalı alsın! Moris! Moris! Üçayaqlı əjdahadan özünü gözlə!

Şpigelberq. Sən bundanmı qorxursan, qorxaq dovşan! Bütün dünyanı dəyişməyə qadir olan böyük dühalardan məgər azmı dar ağacına çəkilməmişdir? Və məgər onların xatirəsi yüz və min illərlə yaşamırmı? Halbuki bu müddət ərzində bir çox kralların, kürfüstlərin izi-tozu tarixdən silinə bilərdi. Onları yaşadan irsiyyəti qırmaqdan qorxan və əlavə qəpik-quruş qazanmaq üçün öz kitablarını bir neçə səhifə daha uzatmağa çalışan tarixçilərdir. Sənə cəsədini külək vurub yellətsə də, yoldan ötənlər “Yəqin qoçaq adamdır!” deyib dövrəni qınayacaqlar.

Şveytser (*onun çiyindən tutub silkələyir*). Əhsən, Şpigelberq, əhsən! Ay uşaq, nə durub gözləyirsiniz?

Şvarts. Bu lap fahişəlik də olsa, eybi yoxdur! Ehtiyat üçün yanı-mızda dərman saxlarıq. Bərk ayaqda yavaşca Axerona, o dünyaya sürüşərik. Nə sənətin sahibi olduğumuzu orada heç şeytan özü də başa düşməz. Bəli, qardaşım Moris! Planın pis deyil. Mənim məzhəbimlə düz gəlir!

Şufterle. Lənət sənə, kor şeytan! Mənim məzhəbimlə də! Şpigelberq, keçdim sənə bayrağın altına!

Ratsman. Sən füsunkar Orfey kimi öz mahnınla ürəyimdəki canavarı – mənim vicdanımı bihuş etdin. Bütün içəlaatımla bərabər sənəmə!

Qrimm. Si omnes consentiunt, ego non dissentio¹ – vəssalam! Mənim kölləmdə hərrac bazarı açılmışdır. Ora şairlər, şarlatanlar, retsenzəntlər və dələduzlarla doludur. Kim artıq versə onunlayam. Ver əlini, Moris!

Roller. Səndəmi qoşuldun, Şveytser? (*Sağ əlini Şpigelberqə verir*). Olsun, əlimi sənə verirəm, ruhumu şeytana.

Şpigelberq. Adını isə – ulduzlara! Ruhlarımızın hara yollandığının fərqi varmı? Kuryerlər, qabağa düşüb bir mərəkə ilə bizim gəlişimiz haqqında car çəkəndə, şeytanlar bayram paltarını geyib min illərin hisini kirpiklərindən atanda, saysız-hesabsız buynuzlu başlar kü-kürd kürəələrindən uzanıb bizim yürüşümüze tamaşa edəndə ruhlarımızın hara yollandığının bir fərqi varmı? (*Ayağa qalxır*). Dostlar! Cəld olun, dostlar! Bu sərməstedici bəsatın misli varmı? İrəli!

Roller. Yavaş! Yavaş! Hara? Vəhşi heyvanlara da bir başçı lazımdır, uşaqlar.

Şpigelberq (*kinayə ilə*). Bu maymaq nə moizə oxuyur? Məgər bədən hərəkətsiz ikən baş işləmədimi? Ardımca, dostlar!

Roller. Dayan, deyirəm! Hürriyyətin də bir başçısı olmalıdır. Roma və Sparta başsızlıqdan məhv oldular.

Şpigelberq (*yaltaqlıqla*). Hə, Roller haqlıdır, dayanın. Ancaq o baş ağıllı baş olmalıdır! Anlayırsınızmı? İncə siyasətçi, tədbirli bir köllə. Görün, bir saat bundan əvvəl nə idiniz, indi nə oldunuz? Parlaq bir fikir sizi hara qaldırdı? Bəli, əlbəttə, sizin başçınız olmalıdır. İndi bu parlaq fikri icad edən baş – incə siyasiyun bir baş deyilmi?

Roller. Ah, əgər onun razılığına ümid bəsləmək olsaydı... Amma yox, qorxuram ki, heç vaxtı razı olmasın.

Şpigelberq. Nə üçün? Açıq de, dostum! Hərçənd gəmini fırtınalardan keçirmək, tacı başda daşımaq ağırdır... Amma cəsarətlə de, Roller? Bəlkə elə razı olacaq...

Roller. O razı olmasa, hər şey məhv olub gedəcək. Karl Moor-suz biz cansız cəsəd kimiyyik.

Şpigelberq (*narazı halda ondan uzaqlaşır*). Axmaq! Gicbəsər!

Moor (*dərin həyəcan içərisində daxil olur, əsəbi addımlarla gəzinərək öz-özünə danışır*). İnsanlar! İnsanlar! Yalançı, hiyləgər əfi ilanlar! Sizin göz yaşınız – su, ürəyiniz – dəmirdir! Şirlər, pələnglər öz balalarını bəsləyir, qarğalar, quzğunlar öz körpələrinə cəsəd daşıyırlar, lakin o, o... mən yamanlığa dözməyi öyrənmişəm. Qəddar bir düşmənim ürəyimin qanı ilə doldurduğu qədəhi içdikcə mən təbəssümlə ona tamaşa edə bilərəm... Lakin əgər qan sevgisi mənə xəyanət edərsə, əgər ata məhəbbəti acı bir nifrətə, kinli megeraya çevrilirsə – o zaman səbrim, qərarım kəsilir, ər ürəyim od olur, quzu təbiətim canavar!

Roller. Qulaq as, Moor! Necə bilirsən, zirzəmilərdə oturub quru çörəyə, suya göz dikməkdənsə qaçaqlıq həyatı daha yaxşı deyilmi?

¹ Əgər hamı razıdırsa, onda mən də razıyam (*latınca*).

Moor. Belə ürək nə üçün insan əti yeyən bir pələng köksündə deyildir? Ata ürəyi, atalıq hissləri – bumudur? Məhəbbətə qarşı məhəbbət beləmi olur? Mən indi bir yırtıcı olub bütün dünyanın vəhşilərini bu alçaq insan tayfası üzərinə qaldırmaq istərdim. Mən tövbə edərim – o isə əfv etmir! Oh, mən indi dənizləri, okeanları, bütün suları zəhərlərdim ki, insan nəsli bütün bulaqlardan ölüm zəhəri içsin! Bu cür ümidə, bu cür möhkəm inama – mərhəmət yoxdur!

Roller. Bir qulaq as, Moor, axı gör sənə nə deyirəm!

Moor. Yox, buna inana bilmirəm! Bu yuxudur! Sayaqlamadır! Mənim peşmançılığım, yalvarışlarım, dərdim-qüssəm yırtıcıları belə acıdardı... Mənim halıma dilsiz daşlar belə gözyaşı töküb ağlardı... Bəş bu nə işdir? Bunu nəql etsən, insanlığa qarşı kinli həcvə çevrilər. Bu nə işdir, nə işdir? Ah, əgər mən üsyan şeypurlarını səsləndirib yerləri, göyləri, dənizləri bu yırtıcı canavar nəslinə qarşı qaldıra bilsəydim!

Roller. Qulaq as, Moor! Sən qəzəbindən heç bir şey eşitmirsən.

Moor. Uzaq! Uzaq məndən! Məgər sənənin adın insan deyilmi? Məgər sənəni də qadın doğmamışdır? Çəkil gözüməndən – sən də insan görkəmi daşıyırsan! Mən onu nə qədər də böyük məhəbbətlə sevirdim! Dünyada heç bir oğul öz atasını bu qədər sevə bilməz! Min həyatım olsaydı, hamısını ona qurban edərdim! (*Ayaqlarını yerə vurur*). Oh, əgər bir adam mənə bir qılınc versəydi və bu insan tayfasının, bu ilan qanından törənmişlərin qəlbinə sağalmaz yaralar vurmağı öyrətsəydi, o mənim dostum, mələikəm, mənim Allahım olardı! Mən ona sitayiş edərdim!

Roller. Biz də sənənin üçün belə dostlardan olmaq istəyirik. Ancaq bizə bir qulaq as!

Şvarts. Gedək bizimlə Bohemiya meşələrinə! Biz orada qaçaqlar dəstəsi düzəldərik, sən də...

Moor vəhşi bir baxışla ona baxır.

Şveytser. Sən də bizim atamanımız olarsan! Görək sən bizim atamanımız olasan!

Şpigelberq (*acıqlı kresloya oturur*). Qorxaqlar! Gədəlar!

Moor. Bu sözləri sənə kim söylədi? Mənim qardaşım! (*Şvartsın əlindən yapışır*). Bu fikir sənənin ürəyindən, insan ürəyindən doğmamışdır. Bu fikri sənə kim öyrətdi? Bəli, ölümün dəhşətlərinə and içirəm ki, biz bunu edəcəyik! Biz bunu etməliyik! Bu, pərəstişə layiq bir tıkırdır! Qaçaqlar və qatillər! And içirəm ki, mən sizə atamanam!

Hami (*qışqırıq və səs-küylə*). Var olsun, ataman!

Şpigelberq (*yerindən sıçrayır və öz-özünə*). Bu atamanı yox etmək mənə borc olsun!

Moor. Gözlərimin qarşısından sanki qalın bir pərdə qalxdı! Mən şüursuz bir axmaq kimi geriye, dar bir qəfəsə can atırmışam! Mənim ruhum qəhrəmanlıq, nəfəsim isə azadlıq həsrətindədir! Qatillər, qaçaqlar! Mən bu sözlərlə qanunları tapdalayıram. Mən insanlığa üz tutarkən, insanlar insanlığı məndən gizlətdilər... uzaq məndən, insan məhəbbəti, insan şəfqəti! Artıq mənim atam yoxdur, məhəbbətim yoxdur!.. Qoy ölüm və qan bir zamanlar mənim üçün əziz olan hər şeyi mənə unutdursun! Gedək! Gedək! Mənim unutmazlığım müdhiş olacaq! Qət olundu – mən sizə atamanam! Bundan sonra kim yandırmaqda daha amansız, öldürməkdə daha qənsiz olsa günü xoş keçəcək: bilin ki, o, şahlara layiq mükafat alacaq! Yığılın dörd yanıma. Qəbir evinə qədər mənə sadıq və tabe olacağınıza and için! Bir-birinin əlini sıxaq!

Hami (*əllərini ona uzadır*). Qəbir evinə qədər sənə sadıq və tabe olacağımıza and içirik.

Moor. Mən də sağ əlimi sizə zəmanət qoyub and içirəm ki, ölən günümə qədər sizə sədaqət və qətiyyətlə atamanlıq edəcəyəm! Hamı bilsin ki, qorxanları, tərəddüdənləri, geriye qaçanları mənim bu sağ əlim dərhal cənazəyə döndərəcəkdir! Mən özüm də andımı pozacaq olsam, sizlərdən hər biriniz dərhal məni cəzalandırmalıdır. Razısınızmı?

Şpigelberq qəzəblə var-gol edir.

Hami (*şlyapalarını yuxarı atırlar*). Razıyıq! Razıyıq!

Moor. İndi gedək! Nə ölümdən, nə də təhlükələrdən qorxmayın! Həyatımız dönməz, dəyişməz müqəddərata bağlıdır. Hamının axırı ölümdür – yumşaq yataqlardamı, meydanlardamı, dar ağacı ya cəllad bıçağı altındamı – heç bir fərqi yoxdur. Bunların birində sonumuz yetəcək, həyatımız bitəcəkdir! Başqa bir qismətimiz yoxdur.

Şpigelberq (*bir qədər sükutdan sonra onların ardınca baxaraq*). Sənənin xatırlatdığın ölüm siyahısında bir yer boş qaldı. Zəhər... Sən onu unutdun... (*Gedir*).

Moorun qəsində. Amaliyanın otağı. Frans, Amaliya.

Frans. Məndən üz döndərsən, Amaliya? Mənim məgər ata lənəti ilə damğalanmış bir adam qədərdəmi ləyaqətim yoxdur?

Amaliya. Çəkil! Qəlbi övlad məhəbbəti ilə, mərhəmət və şəfqətlə vuran o ata, öz oğlunu yırtıcı canavarların, müdhiş divlərin pəncəsinə atmışdır! Oğlu ehtiyac məngənəsində çırpındığı bir vaxt o, öz evində oturub bahalı şərablar nuş edir, qu tükli yastıqlar üstündə öz qocalıb öldən düşmüş canı üçün rahatlıq axtarır. Ar olsun sizə, eybəcər divlər! Əjdaha ürəklilər! Ar olsun sizə, bəşər cinsini rüsvay edənlər! Ata da öz bircə yeganə oğluna qarşı...

Frans. Mən belə hesab edirdim ki, onun iki oğlu var.

Amaliya. Bəli, o ancaq sənin kimi oğulların atası olmağa layiqdir. O, ölüm yatağında qurumuş əllərini uzadaraq öz Karlını arayırkən Fransın buz kimi soyuq əllərinə toxunub döşətə gələcəkdir. Belə atanın lənətinə düşər olmaq özü bir təsəllidir, şirin bir təsəlli! Söylə, Frans, qardaşını sevən qardaş, bu atanın lənətinə düşər olmaq üçün nə etmək lazımdır?

Frans. Sən sayıqlayırsan, mənim əzizim. Mən sənə acıyıram...

Amaliya. Yetər! Öz qardaşına necə, acıyırsanmı? Yox, iblis! Sən ona nifrət edirsən! Sən mənə də nifrət edirsən!

Frans. Mən səni sevirəm, öz həyatım qədər sevirəm, Amaliya!

Amaliya. Məni sevirsənsə, xahişimi ehtimal ki, rədd etməzsən?

Frans. Heç vaxt, sənin üçün öz həyatımı da qurban verməyə hazıram.

Amaliya. Elə isə xahişimə həvəslə, asanlıqla əməl edə bilərsən... (İftixarla). Mənə nifrət et! Mən Karlın eşqi, həsrəti ilə yaşayırkən mənə nifrət etmədiyini düşündükcə, utanıb qızarıram. Mənə nifrət etməyi vəd edirsənmi? İndi get! Məni tək burax! Mən yalnız qalmağı xoşlayıram.

Frans. Gözəl xəyalpərəst! Sənin bu incə, bu sevən ürəyin məni heyran edir! Karl burada (onun sinəsini göstərərək) bütələr öz məbədinə olduğu kimi hakim olmuşdur. Sən Karlı oyaq vaxtı öz qarşında, yataqda isə şirin yuxularında görmüsən! Sənin üçün bütün aləm Karlın varlığında cəmlənmiş, hər şey onun varlığını əks etmiş, hər şey onu xətrilətməmişdir.

Amaliya (həyəcanla). Bəli, bu həqiqətdir! Mən öz eşqimi gizlətmirəm! Siz cəlladlara və bütün dünyaya qarşı açıq deyirəm, mən onu sevirəm!

Frans. Belə sevgiyə qarşı elə rəftar vəhşilikdir! İnsafsızlıqdır. Belə bir qızı unutmaq...

Amaliya (qızıdır). Nə? Məni unutmaq?

Frans. Sən ondan ayrılarkən sədaqət yadigarı olaraq onun barmağına brilyant bir üzük taxmışdınmı, Amaliya? ...Lakin nə edəsən, coşqun bir gənc əxlaqsız bir qadının füsunkar işvələrinə necə davam gətirsin? Bir də bağışlamağa özgə bir şey tapmayıbsa, onu necə günahkar etmək olar? O füsunkar öz hərarətli ağuşu və nəvazişləri ilə hədiyyənin qiymətini, yəqin ki, artıqlaması ilə ödəmişdir!..

Amaliya (qəzəblə). Mənim üzüyümü – əxlaqsız bir qadına hədiyyə etmək?

Frans. Tfu, nə alçaq hərəkət! İş bununla bitsə dərd yarıdır!.. Üzük nə qədər baha olsa da, onu istədiyin bir cuhuddan satın ala bilərsən. Bəlkə də zərgərin işi Karlın xoşuna gəlmədiyindən onu ayrı üzüklə dəyişmişdir?

Amaliya. Axı o mənim üzüyümdür, təkrar deyirəm, mənim üzüyüm!

Frans. Bəli, sənin, Amaliya! Belə bir sərvət mənim barmağımda olsa idi! Özü də kimdən? Amaliyadan! Ölüm özü belə onu mənim əlimdən qopara bilməzdi. Amaliya! Ona qiymət verən nə brilyantın təmizliyi, nə də zərgərin məharətidir – onun qiyməti pak məhəbbətdədir! Sən ağlayırsan, sevimli quzum? Sənin ilahi gözlərindən bu ziqliy-mət qətrələri qoparan şəxs görüm belədən qurtarmasın! Ah, əgər sən hamısını bilsəydin, əgər sən onun özünü görsəydin... İndi olduğu halda!

Amaliya. İblis! Necə? Nə halda?

Frans. Yox, yox, ruhumun mələyi, məndən heç bir şey sorma! (Sanki öz-özü ilə danışır kimi, lakin ucadan). Ah, kaş bir pərdə düşüb də, bu iyrənc rəzaləti gözlərdən gizlədə biləydi! Amma, yox! Bu, aşkar görünür. Bu rəzalət çuxura düşmüş, sarılıq gətirmiş gözlərdə, arıqlayıb sümükləri dikəlmiş, bu ölüm rəngli eybəcər sir-sifətdə görünür. Rəzalət onun boğuq, xırıltılı səsi ilə danışır, onun skeletə dönmüş titrək bədənini yırğalayaraq car çəkir, onun iliyinə, qanına işləyərək gəncliyin odunu söndürür, murdar irin, zəhərli köpük olub biabırçı yaralardan özünə yol açır, onun alnından, yanaqlarından, ağzından, bədə-

ninin hər tərəfindən axıb tökülür. Tfu, Tfu! Adamın ürəyi bulanır! Onun burnu, gözləri, qulaqları bir-birinə qarışib... Amaliya, bizim azarxanada öskürəkdən boğula-boğula can verən o bədbəxti xatırlayırsanmı? Həya sanki öz nəzərlərini ondan döndərirdi. Sən onu görəndə qışqırıb dəhşətə gəldin. O adamı gördün – Karlı gördün. Onun öpüşləri – taun yuvasıdır, dodaqları zəhər çeşməsidir.

A m a l i y a (ona sillə vurur). Həyasız böhtançı!

F r a n s. Bu hala düşmüş Karl səni dəhşətə gətirir? Onun bu solğun təsviri səndə ikrah oyadır? Onda get onun özünə, öz mələksifət, ilahi Karlına bax da, ləzzət apar. Get, onun zəhərli nəfəsindən udub şəfa axtar, onun cəhəngindən gələn ənbər qoxusundan məst olub ölüm yuxusuna dal. Onun nəfəsi meyitlərlə örtülmüş döyüş meydanından, çürüyən cəmdəklərdən qalxan iyrənc qoxular kimi sənin başını gicələndirib gözlərini qaraldar.

A m a l i y a üzünü kənara döndərir.

Bəh, bəh, sən məhəbbətin təsirinə bax! Onun ağuşundakı ehtiraslara tamaşa et! Zəhəri çirkinlik üçün insanı pisləmək ədalətli işdirmi? Ezop total və çirkin bir adam idi, lakin yaqut dənələri çamurluqda parlayan kimi onun ülvə, nəcib ruhu da zəhəri çirkinlik içindən aşkar görünürdü. (*Xəbis bir təbəssümlə*). Bəzən, yara basmış dodaqlardan da məhəbbət sözləri qopa bilər... Ancaq bir şərtlə: əgər rəzalət və qəbahət insanın təbiətini dəyişdirməyibse, əgər salon bir gül öz rəyihəsini itirən kimi ismətlə bərabər vicdan da onu tərk etməyibse, əgər total ayaqları ilə bərabər onun ruhu da axsamağa başlamayıbsa...

A m a l i y a (sevinclə yerindən qalxır). Ah, Karl! Mən səni yəni-dən tanıdım. Sən həmin Karlsan, həmin! Bunların hamısı yalandır. Cənab, məgər özün bilmirsənmi ki, Karl dəyişib başqa adam ola bilməz?

F r a n s bir müddət dərin fikrə dalır, sonra birdən dönüb getmək istəyir.

Hara, yoxsa öz əməlinə utanıb qaçırsan?

F r a n s (əlləri ilə üzünü örtərək). Burax məni! Qoy gedim! Gedim, acı gözyaşları axıdım. Zalım ata! O yaxşı oğul qədri bilməyib onu ehtiyac pəncəsinə, rüsvayçılığa məhkum etmişdir. Qoy gedim, Amaliya! Mən gedib onun ayaqlarına qapanacaq, diz üstə düşüb yalvaracağam ki, öz lənətlərini mənim başıma yağdırsın, qoy mirasdan məni məhrum etsin, məni... mənim həyatım... canım... qanım... hamısı...

A m a l i y a (onun boynuna sarılaraq). Mənim Karlımın qardaşı! Mərhəmətli və mehriban Frans!

F r a n s. Ah, Amaliya! Mənim qardaşıma bəslədiyin bu sonsuz sədaqət üçün bilsən səni nə qədər sevirəm. Sənin məhəbbətini belə sərt bir sınaqdan keçirdiyim üçün məni bağışla!.. Sən mənim ümidlərimi doğrultdun! Bu göz yaşları iniltilər, bu qəzəb mənim üçün nə qədər doğma və əzizdir!.. Axı bizim qardaş ürəklərimiz hər vaxt bir döyünmüşdür!

A m a l i y a. Yox, yox, heç vaxt belə olmamışdır!

F r a n s. Ah, onlar həmişə həmahəng olmuşdur! Mən həmişə zənn etmişəm ki, biz əkiz doğulmuşuq! Bu zahiri fərqlənməyə idi, yəqin gündə on dəfə bizi dəyişik salardılar. Neçə dəfə mən özüm özümə demişəm ki, sən Karl ilə bir almanın parasısan, onun eyni, onun surətişən!

A m a l i y a (başını bulayaraq). Yox, yox! Bu pak göylərə and içirəm – onun heç bir xasiyyəti, odlu hisslərinin bir qığılcımı belə səndə görünmür!

F r a n s. Bizim arzu və meylimiz də həmişə bir olmuşdur! O qızıl-gülü bütün çiçəklərdən artıq xoşlardı. Mənim üçün də qızıl-güldən gözəl çiçək varmı? O, musiqini sevirdi! Eh göylərin saysız ulduzları, siz ki şahidsiniz, gecələrin dərin sükutu içərisində klavesində¹ inlətdiyim tellərin tərənnümünü siz nə qədər dinləmişiniz? Mənə nə üçün şübhə edirsən, Amaliya? Axı bizim sevgimiz də bir vücuda, sənə, gözəl məxluq sənə bağlanmışdır; əgər məhəbbət cynidirsə, bu məhəbbətin yuva saldığı ürəklər bənzəməyə bilərmiz?

A m a l i y a təəccüblə ona baxır.

Sakit bir yaz gecəsi idi. Sabahı gün Karl Leypsiqa yola düşəcəkdə. O məni bağçaya, sizin həmişə oturub şirin xəyallara daldığımız o köşkə gətirdi. Biz oturub uzun sükuta daldıq. Nəhayət o, mənim əlimdən tutdu və ağlamsınaraq, inilti bir səslə dedi: “Mən Amaliyanı tərk edirəm... Ürəyimə damıb ki, elə bil əbədi tərk edirəm. Onu yalnız buraxma, qardaşım! Ona dost ol, əgər geri dönmək Karla nəsib olmasa, sən onun üçün Karlı özəz et! (*Diz çöküb Amaliyanın əllərini hərərətlə öpür*). O heç bir zaman, heç bir zaman, heç bir zaman geri dönməyəcəkdir... Mən isə and içib ona söz vermişəm!

¹ Klavesin – Fortepianoya oxşar klavişli qədim musiqi aləti.

A m a l i y a (*ondan aralanaraq*). Xain! Mən səni öz sözünlə tuturam! Həmin o köşkdə o mənim dilimdən and alıb demişdir ki, əgər geri qayıtmasa mən kimsəyə könül verməyim. Eşidirsənmi, rəzil, dinsiz! İtil mənim gözümdən!

F r a n s. Sən məni tanımırsan, Amaliya! Əsla tanımırsan!

A m a l i y a. Xeyr, mən səni tanıyıram. İndi lap yaxşı tanıyıram... Sən bu vicdanlamı ona bənzəmək istəyirdin? O sənini qarşında ağlayaraq mənim haqqımda danışmışdır? O mənim taleyimi sənə tapşırmaqdan, aləm içində rüsvay olmağımı üstün tutardı. İtil gözümdən, bu saat rədd ol!

F r a n s. Sən məni təhqir edirsən!

A m a l i y a. İtil deyirəm sənə! Sən mənim qiymətli dəqiqələrimi oğurladın. Qoy onları sənini ömründən çıxırsınlar!

F r a n s. Sən mənə nifrət edirsən!

A m a l i y a. Mən sənə nifrət edirəm. Çəkil get!

F r a n s (*ayaqlarını yerə döyərək*). Dayan, bir! Gün gələcək qarşımda titrəyəcəksən! Dilənçinin birini məndən üstün tutmaq?!

(*Gedir*).
A m a l i y a. Get, yaramaz! Məni öz Karlımla yalnız burax... “Dilənçinin birini”mi dedi? Dünyanın işləri tərsinə çevrilmişdir! Dilənçilər kral, krallar isə dilənçi olmuşlar. Onun geydiyi cındırları mən şahların zər-məxmər libasına dəyişməyəm! Dilənərkən onun baxışları, o şahənə, vüqarlı, odlu baxışları, varlıların və güclülərin ehtişamını, cah-calalını bir anda yandırır külə döndərə bilər! Tökülün torpaqlara parlaq boyunbağlar! (*Boğazında inciləri qoparır*). Onları siz taxın, qoy məlun var-dövlət bu simü-zər sizin olsun, varlılar və kübarlar! Qoy bu ləziz təamlar, bu eyş-işrət, bu naz-nemət hamısı sizə qismət olsun! Karl! Karl! Bax, indi mən sənə layiqəm! (*Gedir*).

İKİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ SƏHNƏ

Frans fon Moor dalğın bir halda öz otağında oturmuşdur.

F r a n s. Yox, iş çox uzun sürür... Həkim deyir ki, o sağalmağa üzrədir. Qocaların canı bərk olur! Bu soyumuş, yıpranmış ət parçası ol-

masaydı və əfsanəvi nağıllardakı yercaltı it kimi mənim xəzinələrimin üstündə oturmasaydı, qarşımda dümdüz yollar, geniş meydanlar açılardı.

Yoxsa mən öz fikirlərimi bu inadkar təbiətin boyunduruğuna salmalıyam? Yoxsa mən ruhumun qanadlarını qırıb onu maddənin tısbağa yerləşli ləng addımlarına bağlamalıyam? Onsuz da yağsız yanan bu piltəni söndürmək lazımdır – vəssalam! Ancaq bunu özüm etmək, dilə-ağıza düşmək istəməzdim... Mən onu öldürmək istəmirəm, lakin ölümünü yaxınlaşdırmağa çalışıram. Mən ağıllı bir həkim kimi, lakin tərsinə hərəkət etmək istərdim. Təbiətə mane olmağı yox, onun addımlarını sürətləndirməyi arzularım. Ömrü uzatmaq ki, bizə müyəssər olur; nə üçün bir dəfə də onu qısaltmağı sınaqdan keçirməyək?

Filosoflar və təbiblər təsdiq edirlər ki, ruhun vəziyyəti ilə insan əzasının fəaliyyəti rabtədədir. Podaqra duyğuları hər dəfə mədə pozğunluğuna səbəb olur; ehtiraslar həyat gücünü azaldır; həddindən artıq ağırlıq çəkən ruh öz qabığını, insan cismini torpağa tərəf çəkir. Yaxşı, necə olsun? Həyat qəsrinə yolu ölüm üçün kim təmizləyə bilər, kim ruhu qıraraq cismi də tələf edib parçalayır? Ah! Bu ağıllı tədbirdir! Amma onu kim həyata keçirəcək? Çox ağıllı tədbirdir! Beynini qurdala, Moor! Nə yaxşı təcrübə olardı! Bunu ilk dəfə yoxlamaq fərəhli işdir! Zəhər qarışdırmağı indi az qala əsl elm dərəcəsinə gətirib çıxarıblar və təcrübə yolu ilə təbiəti öz hüdudlarını göstərməyə məcbur ediblər. İndi ürək döyüntüsünü yoxlayıb bir neçə il qabaqcadan nəbzə deyirlər: sənini işin bura qədərdir, o yana ümid bağlama. Belə olan surətdə biz nə üçün öz təcrübəmizi, öz gücümüzü yoxlamayaq?

Lakin nədən başlamalı? Ruhun və cismnin bu mehriban ittifaqını necə pozmalı? Hansı hisslərdən istifadə etməliyəm? Onların hansı biri ömür çiçəyini daha tez soldura bilər? Qəzəb – bu acgöz canavar çox tez doyur. Qayğı – bu qurd ləng gəmirir, mənim işimə yaramaz. Kədər – bu ilan da tənbel sürünür; vahimə – ümid onun kəsərini azaldır. Necə? İnsan cəlladları təkcə bunlardırmı? Yəni ölüm cəbbəxanası bu qədərmi kiçikdir?.. (*Fikrə gedir*). Necə? Belə! Yox! Aha! (*Yerindən sıçrayır*). Qorxu! Qorxu nələr etmir? Bu əjdahanın müdhiş pəncəsi qarşısında zəka, din nə edə bilər? Amma bununla belə... Əgər qoca bu fırtınaya da davam gətirə? Əgər... Oho, onda siz mənə köməyə gəlin, ey mərhəmət hissi, ey acı peşmançılıq duyğusu – cəhənnəm Evmenidi, öz nəcisini çeynəyib əbədi qidalanan zəhərini mütəmadi boşaldan və

mütəmədi zəhər yığan xəbis ilan! Sən gəl, ey fəğan qoparıb öz məs-kənini tar-mar edən, öz sahibini günahlandırıb ona işgəncələr verən vicdan ağrısı! Siz də mənə köməyə gəlin, ey mərhəmətli pərilər: sən dodaqlarında təbəssüm oynayan keçmiş və sən sonsuz ümidlərlə, xeyir və bərəkətlə dolu olan çiçəkli gələcək! Gəlin cənnətin zövqünü, nə-şəsini öz güzgünüzdə ona uzaqdan göstərin və yüngül addımlarla onun həsrət, intizar dolu ağuşundan tez çıxıb qaçın. Sizin dalmınızca isə qoy ümitsizlik bəlası gəlsin və bu, əcinnə ləşkərinin işini tamamlasın. Beləliklə, mən zərbəni zərbə, fırtınanı fırtına üstündən qocanın başına yağdırıb onun nəfəsini kəsmiş olaram. Əcəbdir! Əcəbdir! Tədbir ha-zırdır. Bu çox çətin, mahir, etibarlı, həm də doğru bir tədbirdir, çünki (*rişxəndlə*) cərrah bıçağı burada nə yara, nə də zəhər izi tapa bilməyə-cəkdir (*qətiyyətlə*). Deməli, işə başlamaq lazımdır!..

Herman daxil olur.

Aha! Deus ex machina!¹ Herman!

Herman. Qulluğunuzda hazıram, cənab.

Frans (*əlini ona verir*). Qulluq üçün, səni böyük mükafatlar göz-ləyir, Herman!

Herman. Siz məni onsuz da çox mükafatlandırmısınız.

Frans. Bu hələ harasıdır, tezliklə mən daha səxavətli, çox səxa-vətli olacağam, Herman! Mən səninlə danışmalıyam.

Herman. Sizi diqqətlə dinləyirəm.

Frans. Mən səni tanıyıram, qoçaq oğlansan, səndə soldat ürəyi vardır. Atam səni axı, çox incitdi, Herman.

Herman. Bu ədavəti unutsam atamın oğlu deyiləm.

Frans. Bax, bu əsl kişi sözüdür! Kişi olan kəs nə ədavəti unudar, nə intiqamı. Xoşuma gəlirsən, Herman! Al bu kisəni. Mən burada ağa olsaydım, o daha ağır olardı.

Herman. Mən bunu həmişə arzu etmişəm, cənab! Təşəkkür edirəm!

Frans. Doğrudanmı? Mənim burada ağa olmağımı istəyirsənmi? Amma nə çıxsın? Atamın canı bərkdir. Bir də ki mən kiçik oğulam.

¹ Hərfi tərcüməsi: maşında gələn Allah deməkdir (*latinca*). "Göydə axtarırdım, yerdə ölimə düşdün" mənasındadır; bu, Allahın yunan faciələrinə qarışmasına işarə-dir; allahlar xüsusi maşında səhnəyə enirlər.

Herman. Kaş böyük oğul siz olaydınız, atanız isə vərəm tutmuş bir qız kimi zəif düşsəydi.

Frans. Ah! Bu böyük oğul sənə necə mükafatlar verərdi! Səni çirkəbdən çıxarıb öz ağına və əsil-nəcəbətinə yaraşan parlaq bir möv-qeyə qaldırmaq üçün o, əlindən gələni əsirgəməzdi. O səni təpədən-dırnağa qədər qızıla tutardı! Sən dördətli kareta içində küçələrdən ötürüb keçərdin! Bəli, inan, dediyim kimi də olardı! Sənə nə deyəcəydim? Sən freyleyn Fon Edelreyxi hələ unutmamısan ki, Herman?

Herman. Lənət sənə, şeytan! Nə üçün mənim yaramı qanadırsınız?

Frans. Mənim qardaşım onu sənin əlindən aldı.

Herman. Mən onunla haqq-hesab çəkəcəyəm.

Frans. Qız sənə rədd cavabı verdi. O isə səni az qala pilləkən-lərdən üzəuşağı saldı.

Herman. Eyb etməz. O buna görə cəhənnəmə vasil olacaq!

Frans. O deyirmiş, guya hamı pıç-pıç eləyir ki, sən bəzə doğulmu-san, guya atan hər sənə baxanda dizinə döyüb Allaha yalvarıb ki, onun günahından keçsin.

Herman. Lənət kor şeytana! Heç olmasa, siz məni hövsələdən çıxarmayın.

Frans. O sənə məsləhət görürmüş ki, zadəgan adını hərrac baza-rında satsan, aldığı pulla corablarına yamaq saldırasan!

Herman. Lənətə gələsən!.. Mən onun gözlərini bu əllərimlə didib parçalayacağam.

Frans. Nə? Hirsələnirsən! Sən ona necə hirsələnbilərsən? Sən ona nə edə biləcəksən? Bir siçan bir pələngə nə edə bilər? Sənin hir-sin, onun ancaq tənənəsini şirənləşdirə bilər. Sənə tək cəzə dişlərini qıcırtmaq və öz acığını quru çörəyə tökmək qalır.

Herman (*Ayaqlarını yerə vuraraq*). Mən onun külünü göyə so-vuracağam!

Frans (*onun çiyinini tutub silkələyir*). Herman, sən axı zadəgan-san, belə təhqirə sən dözə bilməzsən. Sən qoymazsan ki, sevdiyin qızı dartıb əlindən alsınlar. Dünya dağıla, yenə qoymazsan, Herman! Nə deyim! Sənin yerinə mən olsaydım dünyanı dağıdardım.

Herman. Onların hər ikisi qəbrə göndərməyincə mənim ürəyim soyumacaqdır.

Frans. Özünə toxtaq ver, Herman! Yaxına gəl bir... Amaliya sə-nin olacaqdır.

H e r m a n. Mənim olacaqdır! Hamının acığına o, ancaq mənim olacaqdır!

F r a n s. O sən olacaqdır! Onu mən özüm sənə verəcəyəm. Dedim axı yaxına gəl. Sən ehtimal ki, Karlın varislik hüququndan məhrum edildiyini hələ bilmirsən?

H e r m a n (*ona yaxınlaşır*). Doğrudanmı? Birinci dəfədir ki, eşidirəm!

F r a n s. Başqa vaxt sənə müfəssəl danışaram. İndi sakit ol və mətləbə qulaq as. Bəli, bir ilə yaxındır ki, atam onu, demək olar ki, evdən qovmuşdur. Ancaq qoca deyəsən bu tələsik qərardan (*gülüşlə*), əlbəttə, öz iradəsi ilə qəbul etmədiyi bu qərardan peşman olmuşdur. Bir yandan da Amaliya səhər-axşam töhmət və şikayətləri ilə onu bezar etmişdir. Gec-tez qoca, Karlı axtarmağa başlayacaqdır. Əgər tapmış olsa, hər şeydən ümidini kəs! Kəbin kəsdirməyə gedəndə özün görək kəretanın qapısını açıb onları bir yerdə oturdasan.

H e r m a n. Mən kilsənin ortasında onu boğub öldürərəm!

F r a n s. Atam qəflətli hökmünü ona verəcək, özü isə qəsrin sakit bir küncünə çəkilib rahat gün keçirəcəkdir. Bu lovğa yelbeyin hakimiyyət cilovunu əlinə alıb öz düşmənlərinin və bədxahlarının başına gör nə oyun gətirəcəkdir. Səni sərvət, ad-san sahibi etmək istərkən özüm boynumu burub onun qapısında durmalı olacağam.

H e r m a n (*qızgın*). Əgər belə olsa, mən adımlı dəyişərəm, nə qədər mən sağam, nə qədər bu canımda can var, siz o qara günü görməyəcəksiniz!..

F r a n s. Axı sən nə edə biləcəksən, Herman! O sən özünü də, əziz Herman, qamçı altında saxlayacaqdır. Küçədə səni görəndə üzünə tüpürəcək, sən isə səsinə çıxartmaq nədir ki, heç dıksınmaya belə cəsarət etməyəcəksən. Sənin Amaliyaya evlənmək işin, sən arzuladığın, aqibətin belə olacaq, dostum.

H e r m a n. Deyin mən nə etməliyəm?

F r a n s. Qulaq as, Herman! Mənim sənə necə də sadıq dost olduğumu və sən taleyinin məni nə qədər düşündürdüyünü özün görəcəksən! Get, paltarını dəyiş, elə et ki, heç bir kəs səni tanıya bilməsin. Sonra qocanın yanına get, söylə ki, düz Bohemyadan bura gəlirsən, mənim qardaşımla bərabər Praqa yaxınlığındakı vuruşda iştirak etmiş və döyüş meydanında onun həlak olduğunu öz gözlənlə görmüşən.

H e r m a n. Yaxşı, mənə inanarlarmı?

F r a n s. Ha-ha! Bunun üçün mən hazırlıq görərəm! Bu paketi al, evdə oxu. Burada lazımı təlimat və kağızlar vardır. Onlar hər cür şəkk-şübhəyə güc gələcəkdir. Di get, ancaq elə et ki, səni görən olmasın. Dal qapıdan həyəətə çıx. Bağın divarından o tərəfə tullan. Bu əhvalatı bizə lazım olan kimi tamamlamaq mənim boynuma!

H e r m a n. Görək tez tamam olsun. Mülk-malımızın yeni ağası şöhrətli qrafımız Fransisk fon Moor var olsun!..

F r a n s (*əlini Hermanın yanağına vurur*). Ay hiyləgər! Bu yolla biz bütün arzularımıza tezliklə nail olarıq: Amaliya ümidini ondan kəsər; qoca oğlunun ölümünə bais olduğunu özünə dərd edərək yatağa düşər, zəif vücud son mənzilə daha yorğa gedər. Bu xəbər onun axırına çıxacaqdır. Və onda mən yeganə oğul olacağam. Amaliya arxasını itirdikdən sonra mənim əlimdə oynucağa çevriləcəkdir. Gerisini də ki sən özün təsəvvür edirsən. Müxtəssor, işlər biz istədiyimiz yola düşəcəkdir. Sən də görək öz sözümdən qaçmayasan.

H e r m a n. Nə danışırırsınız? (*Sevinclə*). Güllə hədəfindən dönüb atıcıya dəyər, ancaq mən öz qərarımdan dönmərəm. Məndən arxayın olun. İşə monə həvalə edin! Əlvida!

F r a n s (*ardınca ucadan*). İşin böhrəsi sənindir, mehriban Herman! (*Təkl*). Öküz taxılı anbara daşıyandan sonra ancaq otla qənaətlənir. Amaliya hara, sən hara? Sənə naxırçı qızı yaraşır! (*Gedir*).

İKİNCİ SƏHİNƏ

Qoca Moorun yataq otağı.

Qoca Moor kreslodə yatmışdır. Amaliya.

A m a l i y a (*səssiz addımlarla ona yaxınlaşır*). Yavaş, yavaş! Mürgü onu aparmışdır! (*Onun qarşısında dayanır*). Nə qədər nəcib, nə qədər nuranidir! Müqəddəslərin şəkillərini belə çəkirlər. Yox, mən sənə açıqlana bilmərəm! Ağsaçlı qoca, açıqlana bilmərəm sənə! Rahat yat, sevinclə oyan. Nə dərdin, əzabın varsa, qoy mənə gəlsin.

Q o c a M o o r (*yuxuda*). Oğlum! Oğlum! Mənim oğlum!

A m a l i y a (*onun əlindən tutur*). Ss! Ss! Oğlunu yuxuda görür.

Q o c a M o o r. Bu sənmişən? Buradasan? Ah, sən nə acınacaqlı günə düşmüşən. Belə məzlum-məzlum baxıb qəlbimə od salma! Mən onsuz da alışıb-yanıram.

A m a l i y a (*onu oyadır*). Oyanın, ata! Bu yuxudur... Özünüzü üz-məyin!

Q o c a M o o r (*vuxulu halda*). Bəs o burada devildimi? Məgər mən onun əlindən tutmamışdım? Mərhəmətsiz Frans! Sən yuxuda da oğlumu mənim əlimdən qoparmaq istəyirsən?

A m a l i y a. Aha, bəs belə!

Q o c a M o o r (*yuxudan ayılaraq*). Hanı o? Hanı? Mən harada-yam? Sənmisən, Amaliya?

A m a l i y a. İndi bir az yaxşısınızmı? Ata, elə şirin yatmışdınız ki...

Q o c a M o o r. Yuxuda oğlumu görürdüm. Nə üçün oyandım? Bəlkə onun dilindən məni bağışlayacağını eşidəcəkdim?

A m a l i y a. Mələklər kin saxlamırlar! O sizi bağışlayar. (*Mehriban-lıqla onun əlindən tutur*). Mənim Karlımın atası, mən sizi bağışlayıram!

Q o c a M o o r. Yox, qızım! Sənin çöhrəndəki solğunluq məni it-tiham edir. Yazıq qızıcığaz! Gəncliyinin bütün sevincini, nəşəsini mən sənin əlindən aldım! Ah, mənə lənət yağdırma!

A m a l i y a (*nəvazişlə onun əlindən öpür*). Sizə?

Q o c a M o o r. Bu şəkil sənə tanışdırmı, qızım?

A m a l i y a. Karl!

Q o c a M o o r. On altı yaşına keçəndə o belə idi. İndi yəqin də-yişmiş, saralıb-solmuşdur. Ürəyim parçalanıb! Ümidim ümitsizliyə çevrilib, mərhəmətim kinə. Elədimi Amaliya! Sən bu şəkli onun tə-vəllüd günündə yasəmən köşkündə çəkmişən? Ah, mənim mehriban qızım! Sizin sevginiz mənə də səadət gətirirdi.

A m a l i y a (*gözünü şəkildən çəkmir*). Yox, yox! O deyil! Vallah bu Karl deyildir! Burada, burada (*öz ürəyini və başını göstərir*) tamam bambaşqadır... Solğun boyalar onun böyük ruhunu, onun gözlərində parlayan səmavi odu təsvir edə bilməz! Əsla ona bənzəmir. Şəkildə o yalnız insandır. Necə də mən aciz rəssamam!

Q o c a M o o r. Bu mehriban, bu nəvaziş dolu baxışlar... Ah, əgər o mənim başım üstündə dursaydı, mən ölmüş belə olsam, yenə tanı-yardım... Yox, yox, heç vaxt ölməzdim!

A m a l i y a. Heç vaxt, heç vaxt! Ölüm bir dünyadan özgə, daha yaxşı dünyaya keçmək üçün ancaq bir körpü olardı. Onun baxışları axirət yolunuzu məşəl kimi işıqlandırar, sizi ərşi-əlaya qaldırardı.

Q o c a M o o r. Mənim dağ boyda dərdim, nisgilim var! Mən can üstündəyəm, ölürəm, amma Karlım yanımda voxdur. O məni öz ciy-

ninə alıb basdırmağa aparmayacaq, qəbrim üstündə göz yaşı töküb ağ-lamayacaq. Əbədiyyət yuxusuna dalarkən oğul duası – mənim üçün ana laylası qədər şirin olardı.

A m a l i y a (*xəyalat içində*). Bəli, sevimli adamın laylası altında ölüm yuxusuna dalmaqda umulmaz bir şirinlik vardır... Kim bilir, bu yuxu bəlkə qəbir evində də davam edəcəkdir! Bitməz-tükənməz, son-suz və əbədi yuxuda qiyamətin özünə qədər Karlı görmək! (*Sevinclə*). İsrafil öz şeypurunu çalanda isə oyanıb əbədi olaraq onun ağuşuna atılmaq!

Sükut. O, klavisinə yaxınlaşıb çalır.

Əziz Hektor! Döyüşlərə tələsmə, ah,
Axillərin mərhəmətsiz qılıncı, bax,
Patroklun zil kölgəsində kəsir qurban!
Körpənə kim məbudlara ibadət öyrədər, aman?
Vəhşi Ksanf birdən sənə edərsə qəsd
De, körpənin ona sarı oxunu kim tuşlayar, bəs?

Q o c a M o o r. Nə gözəl havadır, qızım, mən öləndə bu havanı başım üstündə oxuyarsan.

A m a l i y a. Bu Hektor ilə onun sevgilisi Andromaxanın vidalaş-masıdır. Biz bu havanı həmişə Karl ilə bir yerdə udun sədası altında oxuyardıq.

Əziz dostum, tez ox-qalxan götür görək!
Qanlı döyüş meydanına uçmaq görək...
Əlim vətən torpağını edər xilas.
Tanrı hökmü başın üstə əskik olmaz!
Mən ölsəm də qurtararam Troyanı.
Sənin ilə başlar ancaq Elziumun gülüstanı.

Daniel daxil olur.

D a n i e l. Bir nəfər sizi görmək istəyir. Deyir ki, vacib xəbərlər gətirmişdir.

Q o c a M o o r. Dünyada mənim üçün ancaq bir xəbər vacib ola bilər... Sən ki bilirsən, Amaliya. Əgər gələn bədbəxt fəqir, möhtac olan bir kədirsə, qoy əliboş qayıtmasın.

A m a l i y a. Dilənçidirsə, tez burax, qoy gəlsin.

Daniel gedir.

Q o c a M o o r. Amaliya! Amaliya! Oxu, sənın sənın mənım üçün təsəllidir!

Amaliya (oxuyur).

Zrehinin sədası kəsilər, aman Allah!
Əzəmətlə qılıncın yatar sarayda, eh vah,
Priamların qəhrəman soyu fəvq olar bütün.
Elə yerə düşərsən tutqun olur orda gün,
Kosit rəya içində belə çəkib durur dad:
Əşqin Letdə öləcək, öləcək sənın, heyhat.

İstəyimi, arzumu, xəyalımı bil ki, mən
Uf demədən o yerdə qorq edərdəm kökündən,
Öz eşqimi amma yox.
Sus! Yənə də o vəhşi divar dalındadır, bax!
Qılıncımı ver mənım, gözü yaşlı ayrılacaq!
O qudurmuş Letdə eşqim ölər sanma, yox!

Frans, paltarını dəyişmiş Herman və Daniel.

Frans. O adam budur. Deyir ki, sizə dəhşətli xəbərlər gətirmişdir. Onları dinləyəsi halınız varmı?

Q o c a M o o r. Mənə ancaq bir xəbər lazımdır. Yaxın gəl, özizim, sən mənım halıma baxma, danış. Ona şərab verin.

Herman (səsini dəyişərək). Cənab, əlacsızlıqdan ürəyinizi yaralamış olsam, mən fəğira qəzəbiniz tutmasın. Mən burada qəribəm, amma sizi yaxşı tanıyıram. Siz Karl fon Moorun atasısınız.

Q o c a M o o r. Sən bunu haradan bilirsən?

Herman. Mən sizin oğlunuzu tanıyırdım.

Amaliya (yerindən sıçrayır). O sağdırmı? Sağdırmı? Onu tanıyırsınızmı? O haradadır? Harada? (İrəli atılır).

Q o c a M o o r. Mənım oğlumdan bir xəbərin varmı?

Herman. O, Leypsiqdə oxuyurdu, lakin birdən hara isə yox oldu. Onun dediyinə görə başaçaq, ayaqyalın bütün Almaniyanı qapı-qapı gəzib sədəqə toplayırmış. Beş aydan sonra Prusiya ilə Avstriya arasında bu lənətə gəlmiş müharibə təzədən alovlandı. Bu dünyada bir pənahlı, ayrı bir ümid yeri olmadığı üçün, o, müzəffər Fridrixin təbil gurultusundan həvəslənib Bohemiya torpağına yollanmışdır. Orada

böyük Şverinə müraciətlə “Qəhrəmanlar kimi həlak olmağa mənə də icazə verin, – demişdir, – çünki mən onsuz da yurdsuz-yuvasız, atasız bir yetiməm!”.

Q o c a M o o r. Mənə belə baxma, Amaliya!

Herman. Vuruş bayrağını ona verdilər və o, Prusiya ordusunun zəfər yolu ilə xeyli vaxt irəli yüyürdü. Bir dəfə biz onunla bir çadırdə yatmışdıq. O, qoca atasından, keçmiş arzularından çox danışdı. O danışdıqca dinləyənlər göz yaşları axıdurdılar!

Q o c a M o o r (üzünü yastıqda gizlədir). Sus! Bəsdır, danışma!

Herman. Səkkiz gün sonra qanlı Praqa vuruşu başladı. Oğlunuz cəsür əsgər kimi rəşadət göstərdi. Bütün ordu ondakı hünərə heyran qalmışdı. Onun ətrafında beş alay qoşun qırılırdı. O isə tək yerində dayandı. Qızmar qəlpələr başından dolu kimi yağdı. O, yerindən tərpənmədi. Güllə sağ əlini parçaladı, o, bayrağı sol əlinə alıb yənə yerindən tərpənmədi.

Amaliya (ifixarla). Hektor, Hektor! Eşidirsinizmi? O yerindən tərpənməmişdir.

Herman. Həmin günün axşamı mən ona rast gəldim. Güllələr dörd yandan vıyılı ilə uçurdu. O, yerə sərilmiş, sol əli ilə axan qanını saxlamağa çalışır, sağ əlini isə dayaq verib qalxmaq istəyirdi. “Qardaşım, – deyə mənə tərəf döndü, – deyirlər bizim generalımız bir saat bundan əvvəl vurulmuşdur”. “Elədir, o həlak olmuşdur, – dedim. – Sən yaralanmışsan?” – “İgid bir əsgər kimi yaralanmışam”, – deyə qışqırdı. Sol əlini yarasından çəkib “mən öz generalımın ardınca gedirəm”, – dedi və onun böyük ruhu bədənindən ayrıldı.

Frans (Hermana ucadan). Sənın qara xəbər gətirən dilin qurusun! Sən bura bizim atamızı öldürmək üçünmü gəlmişən? Ata! Amaliya! Ata!

Herman. İndi mərhum yoldaşımın son iradəsini sizə bildirmək istəyirəm. Ölərkən nəfəsi tutula-tutula mənə dedi: “Qılıncımı qoca atama yetir. Bu qılıncın üstündə onun oğlunun qanı var. Atam qoy indi rahat olsun, sevincin, çünki onun arzusu yerinə yetdi. Atama deyərsən ki, onun lənəti mənı döyüş meydanına çəkib ölümə duçar etdi! Mən nakam öldüm!”. Onun son sözü isə “Amaliya!” oldu.

Amaliya (ölüm yuxusundan oyanmış kimi). Onun son sözü “Amaliya!” oldu.

Qoca Moor (*fəryad qoparıb saçlarını yolur*). Onu mənim lənətim öldürdü! O, nakam ölmüşdür!

Frans (*otaqda o baş-bu başa gəzinərək*). Ah, ata, siz nə etdiniz? Karl! Əziz qardaşım Karl!

Herman. Bu onun qılıncı, bu da boynundan çıxarıb mənə verdiyi şəkil. Lap bu xanımın özüdür. Cavan Moor pıçıltı ilə “Bunu qardaşım Fransa verərsən” söylədi. Bununla nə demək istədiyini anlaya bilmədim.

Frans (*heyrlə*). Amalyanın şeklini – mənə? Mənə... Karl... Amalyanı? Mənə?

Amaliya (*qəzəblə Hermanın üstünə gedir*). Alçaq, satqın, yalançı! (*Diqqətlə ona baxır*).

Herman. Nahaq hiddətlənirsiniz, xanım! Baxın, bu sizin şəkliniz deyilmi? Ehtimal ki şekli ona özünüz vermişiniz?

Frans. Amaliya, Allaha and olsun ki, bu sənin şəklindir!

Amaliya (*şəkli qaytararaq*). Mənimdir, mənimdir! İlahi!

Qoca Moor (*fəryadla özünü döyür*). Başı bəlalı ata, günahkar ata! Mənim lənətim, mənim nifrətim onu ölümə sürüklədi. O, nakam öldü!

Frans. O son nəfəsində, can üstündə mənə yad etmişdir. Ölüm qara qanadlarını onun üstünə gərddiyi dəqiqə də o mənə unutmamışdır.

Qoca Moor (*öz-özünə danışır*). Onu mənim lənətim öldürdü! O, nakam öldü.

Herman. Mən artıq bu iztirablara dözə bilmirəm! Əlvida, cənab! (*Yavaşca Fransa*). Bu oyunu çıxartmaq bilmirəm kimə lazımdır? (*Getmək istəyir*).

Amaliya (*onun ardınca qaçır*). Dayan! Dayan! Onun son sözü nə oldu?

Herman. O son nəfəsində bircə söz dedi: “Amaliya!” (*Gedir*).

Amaliya. O son nəfəsində bircə söz dedi: “Amaliya!” Yox, sən yalançı deyilsən! Deməli, bu xəbərlər həqiqətdir! Həqiqətdir! O ölmüşdür! Ölmüşdür! (*Səndəlayib yıxılır*). Ölmüşdür! Karl ölmüşdür!

Frans. Bu nədir? Qılıncın üstündə qanla nə yazılmışdır? Amaliya!

Amaliya. Onun xəttiyləmi?

Frans. Bu yuxudur, ya həqiqət? Gör qanla nə yazılmışdır: “Frans, mənim Amaliyamı kimsəsiz qoyma!” Bax, bura bax bir! O biri tərəfində: “Amaliya! Amansız ölüm, səni öz əhd-peymanından azad edir! Görürsən! O bunu ürəyinin hərəkətli qanı ilə yazmışdır. Onun əbədiy-

yət aləminə uçan ruhu bir anlığa dayanmışdır ki, Amaliya ilə Fransı birləşdirsin.

Amaliya. Böyük Yaradan! Onun xəttidir. O heç vaxt mənə sevməmişdir! (*Tələsik çıxır*).

Frans (*ayaqlarını yerə döyərək*). Lənətə gələsən! Mənim bütün məharətim bu şiltaq qızın qarşısında gücsüzdür.

Qoca Moor. Bəlalı başım, qara bəxtim! Məni tək qoyma, Amaliya! Frans! Frans! Qaytar mənə oğlumu!

Frans. Ona lənət yağdıran kim oldu? Öz oğlunu ölümün ağuşuna kim atdı? Ümid qapılarını onun üzünə kim bağladı, kim? Ah, o, mələk kimi pak və təmiz bir məxluq, xilqət tacında nadir bir inci idi! Lənət olsun onu məhv edən cəlladlara! Sizə də lənət olsun!

Qoca Moor (*öz sinəsinə vuraraq*). Ö, mələk kim pak idi! O, xilqət tacında nadir bir inci idi! Lənət, lənət olsun mənə! Mənim başıma gərək küllər ələnsin, daşlar yağsın. Mən öz mərd oğlumun qatiliyəm. O mənə son nəfəsinə qədər sevmiş, mənim ucumdan ölümün qoynuna atılmışdır! Ah, onun cəlladı mən oldum, mən! (*Özünü itirmiş halda saçlarını yolur*).

Frans. O, artıq yoxdur, indi bu iztirab, bu fəryad, toydan sonrakı bu nağara kimə lazımdır? (*Acı təbəssümlə*). Öldürmək asandır, diriltmək çətin. Siz onu torpaq altından qaytara bilməyəcəksiniz.

Qoca Moor. Heç bir zaman, heç bir zaman, heç bir zaman o, torpaq altından qayıtmayacaqdır! O yoxdur! Həmişəlik getdi! Axı mənim ürəyimdən lənəti qoparan sənə böhtanların oldu!.. Sən öldün!.. Sən!.. Qaytar mənim oğlumu!

Frans. Mənim qəzəbimi coşdurmayın! Mən gedirəm. Yaxamdan əl çəkin, qoyun əzrail sizinlə danışsın!

Qoca Moor. Canavar! Canavar! Ver mənim oğlumu! (*Kreslodan sıçrayıb Fransın boğazından yapışmaq istəyir, lakin o, qocanı bərk itələyir*).

Frans. Çürük skelet... Hələ dilin də var? Öl! Bir çarə tap, gəbər!..

Qoca Moor. Səni görüm min-min lənətə gələsən! Oğlumu mənim qoynumdan sən oğurladın! (*Kresloda vurnuxur*). Müsibətə, bəlaya bax! Bu dərdləri çəkirəm – hələ ölmürəm də! Onlar mənə əzrailə tapşırıb qaçırlar...Tanrı məndən üz döndərüb! Müqəddəs ruhlar da qoca qatildən üz döndərüb. Nə müsibət, nə bəlayə düşdüm! Ölüm ya-
tağında başımı dizi üstünə alan, ağzımı qapayan heç bir kəsim yoxdur!

Nə oğlum var, nə qızım, nə də bir dostum! Bu nə müsibətdir, ilahi! Öldür məni, xilas et bu əzablardan!..

Amaliya gözləri yaşlı içəri girir.

Amaliya, göylər mələyi! Mənim canımı təslim etməyəmi gəldin?

Amaliya (*nəvazişlə*). Siz igid bir oğlu itirdiniz.

Qoca Moor. Öldürdüm demək istəyirsən. Mən qatil ata. Allah dərgahına üzüqara gedəcəyəm.

Amaliya. Yox, yox, bəlakeş qoca. Karl tanrının öz iradəsi ilə o dünyaya köçmüşdür. Yoxsa, burada bizim səadətimizin həddi-hüdudu olmazdı... Zaman gələcək, orada, ərşi-ələda biz onunla yenidən görüşəcəyik.

Qoca Moor. Görüşəcəyik! Görüşəcəyik! Yox! Mən əməlisaleh donu geyib, əməlisalehlər mərəkəsində onunla görüşsəm cəza qılınca mənim ruhumu parçalar. O dünyada da cəhənnəmin dəhşətləri belə məni görüb dəhşətə gələcək, qiyamət günü “mən öz oğlumun qatiliyəm” fikri məni odlardan çıxarıb odlara salacaq.

Amaliya. Ah, o öz təbəssümü ilə bu müdhiş xatirələri sizin ürəyinizdən dərhal qovacaqdır! Sakit olun, əziz ata, görün mən necə sakitəm. Mələklərin ərqənusunda sehri təlləri səsləndirərək, onun Amaliyanın adını dilə gətirdiyini göylərin müqəddəs qüvvələri mögər eşitməmişlər! Onlar mögər onunla səda-sədaya verməmişlər? Siz ki, eşitdiniz onun son sözü “Amaliya!” olmuşdur. Elə isə, Karlın o dünyadakı ilk sevinc kəlməsi də mögər “Amaliya” olmamalıdır?

Qoca Moor. Sənin sözlərində nə şirin təsəlli vardır? Deyirsən ki, o məni görəndə gülümsəyəcək? Məni bağışlayacaq? Mən ölürem, Amaliya, heç olmasa, sən yanımda ol, mənim Karlımın istəklişi!

Amaliya. Ölmək – ona qovuşmaq, onun ağuşuna atılmaq deməkdir! Xoş halınıza! Sizə həsəd aparıram. Nə üçün mənim bədənim zəif düşmüş, saçlarım ağarmamışdır? Karlın sonra cavan qalmaq bədbəxtlikdir! Xoş sənin halına, təqətsiz qoca; sən göylərə əzm edirsən, sən mənim Karlıma yaxın bir mənzildəsen!

Frans daxil olur.

Qoca Moor. Yaxın gəl, oğlum! Bəlkə səninlə sərt rəftar etməmişəm, bağışla məni! Mən səni bağışlayıram. Mən hamınızla halallaşmaq bu dünyadan köçmək istəyirəm.

Frans. Nə oldu? Oğlunuz üçün ağlayıb doydunuzmu? Elə bil daha ondan başqa oğlunuz yoxdur.

Qoca Moor. Həzrəti Yaqubun on iki oğlu vardı, de gəl ki, öz Yusifi üçün qanlı göz yaşları töküdü.

Frans. Hm!..

Qoca Moor. İncili gətir, qızım, Yaqub və Yusif rəvayətini oxu. Bu rəvayət hələ keçmişlərdə, mən hələ Yaqubun gününə düşməmişdən də mənə dərin təsir bağışladı.

Amaliya. Hansı yerini oxuyum? (*İncili alır*).

Qoca Moor. Oğul dağı görmüş atanın dərini oxu. O yerini ki, Yaqub oğlanlarının arasında öz Yusifini tapa bilmir, həsrət və intizarla gözü yollarda qalır, axırda fələyin Yusifi onun əlindən həmişəlik aldığı biləndə ahu-fəğanı göylərə ucalır.

Amaliya (*oxuyur*). “Və Yusifin libasını götdürdülər, bir keçi neş-tərləyib libası onun qanına buladılar və atasının yanına gətirib belə dedilər: “Bunu tapmışıq, nəzər yetir, sənin oğlununmu libasıdır, ya yox?”.

Frans birdən otaqdan çıxır.

O, nəzər yetirdi, tanıdı və dedi: “Bu, mənim oğlumun libasıdır, onu yırtıcı heyvan yemişdir; görünür, Yusifim vəhşilər pəncəsində parçalanmışdır”.

Qoca Moor (*yastığa söykənərək*). “Onu yırtıcı heyvan yemişdir; görünür, Yusifim vəhşilər pəncəsində parçalanmışdır”.

Amaliya (*gerisini oxuyur*). “Və Yaqub çək-giribən etdi, bir dəst libasdan çıxıb göz yaşları tökdü, uzun müddət oğluna yas saxladı. Və onun bütün oğlanları, qızları onun başına toplanıb təsəlli vermək istədilər; o isə təsəlli xəyalını rədd elədi və belə dedi: “Nə qədər canımda can var yas saxlayacağam və öləndə də oğlumun yanına yas içində gedəcəyəm...”.

Qoca Moor. Yetər, yetər! Halım fənalaşdı!

Amaliya (*kitabı əlindən salıb, onun yanına qaçır*). Pərvərdigara! Sizə nə oldu?

Qoca Moor. Əcəl başımın üstünü aldı!.. Zülmət... mənim... gözlərimi tutur. Xahiş edirəm... keşişi çağır... Qoy dua oxusun... mənim oğlum Frans haradadır?

Amaliya. O buradan qaçdı! Pərvərdigara, sən özün kömək ol!

Qoca Moor. Qaçdı... qaçdı... mənim ölüm yatağımdan uzaq qaçdı! Son nəfəsimdə ümidim, arxam hesab etdiyim iki oğuldan mənə qalan bu oldu... Onları verən də sənənsən... alan da... Şükür sənə pərvərdigara!.. (*Yıxılır*).

A m a l i y a (yerindən sıçrayır). Öldü! Ürəyi dayandı. Öldü! (Hövlək qaçır).

F r a n s (sevinclə daxil olur). “Öldü!” qışqırırlar. Öldü! İndi ağa mənəm. Bütün saray adamları feryad qoparıb “öldü!” deyirlər. Lakin o birdən ancaq yuxulmuş olsa? Bəli, bu, əlbəttə yuxudur. Amma elə bir yuxudur ki, ondan sonra kimsə adama “sabahın xeyir” demir. Yuxu və ölüm əkiz qardaşdırlar. Qoy xoşumuza gələn adı işlədək. Mehriban və istəkli yuxu! Biz sənin adına ölüm deyəcəyik (atasının gözlərini qapayır). İndi kim cəsarət edib məni məhkəməyə çəkə bilər, ya gözü-mün içinə baxıb mənə: “Sən alçaqsan!” deyər. Açıl, üzümdən insaf və mürvət pərdəsi! Qoy indi hamı Fransı çılpalığı ilə görsün və dəhşətə gəlsin! Mənim atam çox mülayim hökm edirdi. Təbəələrini evin adamları yerinə qoymuş, onları öz boynuna mindirmişdi, darvaza ağzında oturub onlara gülümsünür, öz qardaşı və övladı kimi onlarla salamlayırdı. Keçmiş ola. Mənim qaşlarım tufanlı buludlar kimi çatılacaq, zəhmli adım məşum ulduzlar kimi bu təpələrin üstündə dolaşacaqdır. Mənim alnımdakı qırıqlarda hər kəs öz taleyini oxuyacaqdır. O, dik və şıltaq başları sıgallayır, onlara nəvaziş göstərirdi. Nəvaziş və mehribanlıq mənim təbiətimə sığmaz. Mən sizi iti məhmizlərlə sıgallayıb, qamçı ilə dindirəcəyəm. Mənim mülkəmdə su ilə quru çörək görək bayram ziyafəti hesab edilsin. Qarşıma dolu üzlü, al yanaqlı bir insan çıxsın, vay halına! Dilənçi solğunluğu, qul qorxusu sizə məndən ənəm olacaqdır. Mən sizi bu ənəmlə təltif edəcəyəm!.. (Gedir).

ÜÇÜNCÜ SƏHNƏ

Bohemiya meşələri.

Şpigelberq. Ratsman. Qaçaqqlar.

R a t s m a n. Sən buradasan? Ay səni xoş gördük, xoş gördük. Gəl bir səni bərk-bərk qucaqlayım, dostum Moris! Bohemiya meşələrindən sənə salamlar olsun! Bəh-bəh, eninə-uzununa əməlli-başlı düzəlmisən, bərkimisən! Deyəsən, özünə yekə bir dəstə də düzəldib gətirmisən! Vallah, səndən yaxşı əsgər yığan çıxar!

Ş p i g e l b e r q. Zarafat bir yana, dost, qiyamət eləmişəm, ya yox? Hamısı bir-birindən qaçaqdırlar! Allah özü mənim işimə yarayır! İordanı keçəndə ac-yalavacın biri idim, bu çomaqdan başqa gümanım heç

nəyə gəlmirdi, amma indi başımda yetmiş səkkiz igid var, çoxu müflis tacirlər, yerindən qovulmuş məmurlar, Şvab əyalətindən gəlmə mirzələrdir. Dost, bunlar özgə cür qaçaqlardır, hamısı anasının əmcəyini kəsən, bir-birindən vələduzzinadırlar. Əllərindən nə desən gəlir, bunların şöhrətini qırax ağlıqdan eşidə bilərsən. İndi, dostum, elə bir qəzet görməzsən ki, onda Şpigelberqin bəliyiindən yazılmasın. Özü də mənə təpədən-dırnağa elə təsvir edirlər ki, elə bil, dirigözlü qabağında durmuşam. Arxalığının düymələrinə kimi yazıb göstərirlər. Biz də ki, o səfəhlərin başına noxta salıb o ki var oynadıyıq, bir dəfə, elə bu yaxınlarda, mətbəyə girib deyirəm ki, məşhur Şpigelberqi görmüşəm. Həmin mahalın həkiminin nişanələrini dedikcə oradakı giclərdən biri qələm alıb yazır. Demə, bir küyə bəndmişlər. Yazıq həkimi tutub sorğu-suala çəkirlər, möhkəm qorxudurlar, o da qorxudan, – yalan deyirəmsə, sabaha sağ çıxmıyım, qorxudan boynuna alır ki, Şpigelberq elə o özüdür ki var! Lənətə gəlmiş! Özümü güclə saxladım, bələdiyyə idarəsinə gedib özümü ələ vermək istəyirdim ki, əclaf mənim adımlı batırımsan. Deynən axırı nə oldu? Üç aydan sonra həkimi asdılar getdi. Mən dar ağacının yanından ötəndə burnuma bir girvənkə tütün tıxadım ki, bu yalançı Şpigelberqə doyunca tamaşa eləyim. Bu Şpigelberq kəndirlə yelləndiyi vaxt əsl Şpigelberq ədalət məmurlarını kəndirə salıb elə yedəkləyirdi ki, heyvanlara mənim özümün yazığım gəlirdi.

R a t s m a n (gülür). Dostumsan, vallah, əvvəlki Şpigelberqsən, bir damcı da dəyişməmişən!

Ş p i g e l b e r q. Görürsən də, nə üzüm dəyişib, nə də astarım. Bu hələ harasıdır, ay səfeh, qulaq as, gör müqəddəs Setsiliyanın məbədinə də nə oyunlardan çıxmışam. Nə təhər oldusa yolum bu monastırın yanından düşdü. Hava qaralırdı, amma bütün günü bir dənə də olsun güllə atmamışdım. Sən ki, bilirsən, mən diem perdidi¹ xoşlamıram, əgər gündüz havayı keçibsə, görək gecəni elə bir həngamə çıxardasan ki, dəli şeytan özü başını itirsin. Hə, qulaq as. Qaranlıq qovuşana qədər fərağət gözlədik. Hər yerə sakitlik çökdü. İşıqlar söndü. Fikirləşdik ki, aha, rəhibə bacılar yəqin ki yatmışlar. Dostum Qrimmi özümə götürdüm. O birilərə də tapşırıdım ki, mən fit verənə kimi qapıda gözləsinlər. Qapının ağzına bir şey atıb açarları aldım. Yavaş-yavaş bacılar

¹ Günü itirmək (latınca). Roma imperatoru Tit (Eramızdan əvvəl I əsr) bütün günü faydalı bir iş görə bilməyəndə belə deyərmiş.

yatan binaya yaxınlaşdım. Onların pal-paltarını, əlüstü, bir boğçaya bağlayıb darvazadan çıxartdım. Sonra bir-bir hücrələri gəzib oradakı rahibələrin, axırda da baş rahibənin donunu çırpışdırdıq. Fit verdim, darvazanın dalında qalan həriflər bir hay-küy saldılar ki, elə bil, qiyamət qopdu. Onlar çıxırtı və hoydu-hoydu ilə monastırın içinə doluşdular. Ha-ha-ha!.. Görək görəydin nə hängəmə qopdu. Yazıq arvadlar qaranlıqda paltarlarını necə də axtarırdılar. Biz bunları əlləyir, dümsüklüyürdük, bunlar da şeytan toruna düşmüş kimi vumuxur, haray qaldırır, qışqırırdılar! Vahimədən bəziləri döşəkağına bürünür, ya pişik kimi sobanın altına dürtülür, başqaları özünü itirib hücrələrdə elə bir gölməçə düzəldirdilər ki, gir içində üz! Qiyyə çəkən kim, qışqıran kim!.. Bir də gördük bunların baş rahibləri, kaftar qarının biri Həvva nənəmiz kimi lüt-üryan irəli çıxdı. Bilirsən ki, mənim dünyada iki şeydən zəhləm gedir; bir hörümçəkdən, bir də qoca arvaddan. Bu zalımın qızı, bədən qapqara, sifət qırış-qırış, saçlar pırtlaşmış məndən əl çəkmir, dörd tərəfimə fırlanub and verir ki, mən onun qızlıq bəkarətinə toxunmayım. Tfu! Az qalmışdı ki, yumruqla vurub qalan bir-iki dişini də töküm, yenə özümü saxlayıb təklif elədim: ya monastırda olan qızıl-gümüşü, pulu, qiymətli qab-qacaqları versin, ya da... uşaqlar fikrimi o saat başa düşdülər! Xülasə, mən oradan azı min qızılıq şey çıxartdım, üstəlik, bu gecə oyunundan o ki var, ləzzət aldım. Uşaqlar da, gözlərinə döndüklərim, rahibələrə elə yadigar qoydular ki, yazıqlar doqquz aydan tez çətin azad ola biləcəklər.

R a t s m a n (*ayaqlarını yerə vurur*). Heyf, görək mən orada olaydım!

Ş p i g e l b e r q. Görürsən ki! İndi gəl bundan sonra quldur kimi ömür sürmək pis peşədir – de görüm, necə deyirsən! Kəfin kök, damağın da çağ, əsilzadələr kimi kef çəkirsən, dünyanı vecinə almırsan. Mənim də bilmirəm zatımda nə varsa, dünyanın bütün lütlərini, biçvələdüzzinalarını maqnit kimi özümə çəkirəm.

R a t s m a n. Doğrudan da səndə maqnit gücü var! Bir məni başa sal görüm, nə cadu qurursan ki, bunları belə tilsimə salırsan...

Ş p i g e l b e r q. Tilsimə? Bu nə cadu, nə də tilsim işi deyil. Burada kəllə lazımdır, bir də ki, adamın özündə görək fərasət olsun. Mən həmişə deyirəm: rastına çıxan hər kötükdən namuslu adam düzəltmək olar, amma dələduz düzəltmək, əyri adam hazırlamaq çətin işdir! Bunun üçün görək milli düha, bir də ki, necə deyim, münasib iqlim, dələduzluq iqlimi olsun. Buna görə sənə məsləhət bilirəm Qraubyundena get. Ora indiki haramzadaların paytaxtıdır.

R a t s m a n. Amma mənə bu barədə İtaliyanı çox tərəflədilər.

Ş p i g e l b e r q. Elədir, elədir! İnsafla demək lazımdır. İtaliyada da qoçaq oğlanlar var. Ancaq Almaniya bu yolla getsə, bir də İncilin daşını atsa, buna da ki, indi arxayın ola bilərsən, onda vaxt gələr ki, Almaniya da bu sahədə geri qalmaz. Onu da sənə deyim ki, bu işdə iqlimin elə bir əhəmiyyəti yoxdur; düha hər torpaqda cücərir, qalan şeylər, dost... özün bilirsən – cır almanı aparıb cənnətdə əksən də, ondan ananas yetişməz. Hə, nə deyəcəkdim sənə? Yadımdan çıxdı, nədən danışdım?

R a t s m a n. Dələduz yığmaq səriştəsindən.

Ş p i g e l b e r q. Hə, düzdür, dələduz yığmaqdan. Deyək ki, gəlib çıxdın bir şəhərə, sən, hər şeydən əvvəl, dilənçi nəzarətindən, pristavlardan, şəhər gözetçilərindən soruşub öyrənirsən ki, onların yanına kimləri tez-tez gətirirlər, sonra gedib o hərifləri tapırsan. Ondan sonra qəhvəxana, fahişəxana, meyxanalara gedib-gəlirsən, fikir verirsən ki, ucuzluqdan, sələm azlığından, polis qərarlarından kimlər şikayətlənir, hökumətin dalınca kimlər söyür, ya fiziognomikadan kimlər dad çəkir... Bunları yerbəyər öyrənəndə, bil ki, gəlib çatdın mərəndə! Düzlük deyilən şey ki var, çürük diş kimidir, onu bir balaca dartdınmı, çıxıb düşəcək... Daha asan bir yol da var, dolu kisəni at küçənin ortasına, özün də bir kənarda gizlən, gör onu kim qaldıracaq. Qaldıran adamın dalınca qaç, çatanda soruş: “Siz pul kisəsi tapmadınız ki, cənab?”. “Hə” desə qoy rədd olsun, deməli, fərasətsizdir; yox boynundan atıb desə ki, “xcyr, cənab, bağışlarsınız... Mən görməmişəm... Çox təəs-süf...” – onda işlər düzəlib, dost, deməli, üstünə düşmüşsən! Söndür çırağı, hiyləgər Diogen! Axtardığın adamı tapmısan.

R a t s m a n. Öz aramızdır, aləmin bicişən!

Ş p i g e l b e r q. Söz danışdı! Guya mən özüm bilmirəm! Hə, elə ki hərif düşdü tora, görək, çıxmağa qoymayasan. Mən, dostum, məsələn, belə ələyirəm: hərifin ki, izinə düşdüm, qır-saqqız olub yapışıram yaxasından, Nota bene¹ onu qonaq elə. Bəli, başqa əlac yoxdur, görək xərc çəkəsən! Sonra onu qumarxanaya dart, haramzada adamların məclisinə çək, davaya sal, fırıldaq işlərdə dolaşdır. Beləliklə, qoy bütün gücünü, var-yoxunu, pulunu, vicdanını və təmiz adını itirib tamam lüt qalsın. Çünki əgər incidenter² əvvəlcədən onu həm cismən, həm də

¹ Yadında saxla (*latınca*)

² Yeri gəlmişkən (*latınca*)

ruhən zəif salmasan, sonra bir şey çıxmaz. Sən mən deyənə inan! Bunu azı əlli yol özüm sınaqdan keçirmişəm. Düz adamı ki yolundan çıxartdım, bil ki, əyri yola düşəcək. Bu dönüş fahişənin mömin olması qədər asan bir işdir! Yavaş! Bu nə gürultudur?

R a t s m a n. Göy güruldayır! Hə, sözünü danış!

Ş p i g e l b e r q. Bu işin lap yaxşı, lap qısa bir yolu da var: hərifi cəld başından vurub quru yurdda qoymaq lazımdır. Lüt və ələcsiz qalandan sonra özü qaça-qaça dalınca gələcək. Sən özün ki belə şeylərdə arıfsən! Odur, o qarabəniz oğlandan soruş gör onun başına nə oyun açmışam... Elə tora saldım ki, özünün də xəbəri olmadı: dedim qulluq elədiyin evin acarının ölçüsünü mumun üstünə alıb gətir, sənə qırx dükat verim... Necə bilirsən, şeytan oğlu dediyim kimi də elədi: Gətirdi, gətirəndən sonra da əclaf məndən pul tələb elədi. “Müsvö, ona dedim – bilirsənmi mən açarla düz, polis idarəsinə gedib sənə yaxşıca bir dar ağacı seçə bilərəm?” Elə bunu dediyimi gördüm! Gərək görə idin yazığın gözləri necə kəlləsinə çıxıb tir-tir əsməyə başladı. “Mənə yazığınız gəlsin, cənab, Allah xatirinə! Mən istəyirəm... Mən istəyirom...”. “Nə istəyirsən? Şələ-küləni yığışdırıb mənimlə buradan ökilmək istəyirsənmi?” – “Ah, ürəkdən istəyirəm, lap bu dəqiqə hazıram!” Ha-ha-ha! Belə-belə işlər, dostum! Deyir çox bilən quş dimdiyindən tələyə düşər. Gülməlidir, Ratsman, ya yox? Ha-ha-ha!..

R a t s m a n. Ha-ha-ha! Ləzzət elədi mənə! Sənin bu danışdıqların yekə bir dərslərdir, qızıl suyu ilə yazılası mövizədir. Şeytan səni özünə dəllal tutubsa, deməli, bu adamları yaxşı tanıyır.

Ş p i g e l b e r q. Sən allah, elədirmi, dost? Mən bilən onun üçün beş-on nəfər də belə igid tutsam, mənə böyük xələt verir. Kitab buraxanlar hər onuncu nüsxəni komisiyənçuya pulsuz verir. Yəni şeytan onlardan xəsis olacaq? Ratsman! Axı burnuma barıt iyi deyir.

R a t s m a n. Xeyir ola! Mən də bayaqdan hiss eləyirəm. Ehtiyatlı ol, bu ətrafda nə işə olub. Vallah elədir! Moris, sənin bu igidlərin ataman üçün göydəndüşmə olacaq. O da qoçaq oğlanlar toplayıb.

Ş p i g e l b e r q. Mənimkilərə çatmaz...

R a t s m a n. Düz sözə nə demək olar? Ola bilər ki, səninkilər də zirək uşaqlardır. Ancaq bizim atamanın şöhrəti bir çox namuslu adamları belə cəzb edib bura gətirir.

Ş p i g e l b e r q. Sən də çox şişirtmə.

R a t s m a n. Zarafatsız deyirəm! Onlar Karlı başçılığı altında vuruşa gətməyi özləri üçün fəxr bilirlər. O bizim kimi qarət üçün adam öldürmür. Bilirsən ki, o istədiyi pulu toplaya bilər. Amma bu fikirdə olduğunu qətiyyənlə görməmişəm. Əlimizə keçən pulun üçdə biri ona çatmalıdır. O, hətta bu payı da yetimlərə verir, ya bacarığı olan yoxsul cavanlara göndərir ki, oxusunlar! Onda pula həvəs yoxdur. Amma öz kəndlilərinin dərisini soyan mülkədarın, ya məhkəmələri fırıladağa çevirən müftəxor məmurların, ya qeyri belə adamların qanını tökmək məqamında o, həvəslənir, damarlarındakı hər damla qan coşub intiqam oduna çevrilir.

Ş p i g e l b e r q. Hm, hm!

R a t s m a n. Bu yaxınlarda biz meyhanada eşitdik ki, öz vəkiliyin fırıladağı ilə məhkəmədə bir milyonluq bir iş udmuş dövlətli Regensburq qrafı böyük yoldan ötürüb keçəcəkdir. Karl oturub şahmat oynayır. “Biz necə adamıq?” deyər məndən soruşdu və tələsik ayağa qalxdı. Alt dodağını çeynəməyə başladı, bildim ki, bərk qəzəblənib. Cavab verdim ki, “cəmi beş adamıq”. “Bacaranıq” dedi, sahibənin pulunu stolun üstünə qoydu, amma şərəbdən heç dadmadı da. Yola düşdük. Bütün yolu bir kəlmə də danışmadı, yolun qırağı ilə atını tənha sürür, arabilir nə gördüyünü soruşur və qulağımızı yerə qoyub dinləməyi əmr edirdi. Bir də gördük qraf budur gəlir. Karet ağzına qədər yüklənib. Vəkil qrafın yanında oturub, irəlində isə sürücü atları çapır. Yanlarında da iki atlı xidmətçi gəlir. Gərək sən Karlı onda görəydin, hər əlində bir tapança atını düz karetin qabağına sürdü! Zəhmli səslə “Dayan!” qışqırdı. Karetçi atları saxlamadığı üçün kəlləmayallaq yerə yuvarlandı. Qraf havaya bir güllə atdı. Xidmətçilər qoyub qaçdılar. “Pulları ver, əclaf!” – deyər gürultulu səslə o yenə qışqırdı. Qraf palaz kimi yerə sərildi. – Aha! Ədaləti alver malına çevirən sənmişən, fırıladaqçı hərif? Vəkilin qorxudan dişləri şaqıldamağa başladı. Həmin dəqiqə xəncər bu tərəfindən batıb o tərəfindən çıxdı. “Mən öz işimi bitirdim!” – deyər ataman qürurla, bizdən ayrıldı: “Qarət – sizin işinizdir!”. Bunu deyəndən sonra atın başını döndərərək meşəyə tərəf çapdı.

Ş p i g e l b e r q. Hm, hm! Mənə bax, dost! İndi sənə nəğil elədiyim sözlər öz aramızda qalsın, ha; onun bilməyi artıqdır. Başa düşürsən də?

R a t s m a n. Düşürəm, düşürəm.

Ş p i g e l b e r q. Sən ki onu tanıyırsan. Onun qərribə xasiyyətləri var. Başa düşürsən də?

Şvarts tənəfəs, qaça-qaça gəlir.

Kim var orada? Nə olub orada? Məşədən keçən var?

Şvarts. Cəld! Cəld! Qalanlar hanı? Eviniz yıxılsın! Siz burada özünü üçün laqırtı vurursunuz. Xəbəriniz yoxdur, nədir?.. Bəs siz heç nə bilmirsiniz? Axı Roller...

Ratsman. Nə olub ona? Nə olub ona?

Şvarts. Rollerləri asmışlar. Onunla bir yerdə dörd nəfəri də.

Ratsman. Rollerləri? Lənətə gələsiniz! Axı harada? Sən haradan bilirsən?

Şvarts. Üç həftədir həbsdə yatmış, bizim isə xəbərimiz yox. Üç yol dindirmişlər, biz isə eşitməmişik! İsgəncə verib atamanın yerini soruşmuşlar. Qoçaq bir kəlmə də danışmamış! Axırda dünən hökm vermişlər, bu gün isə o dünyaya yola salmışlar.

Ratsman. Lənət sənə, kor şeytan! Ataman bilirmi?

Şvarts. Ancaq dünən xəbər tutub. Vəhşi aslan kimi cinlənmişdi. Sən ki bilirsən o, Rollerləri çox istəyirdi... Onu xilas etməyə çox çalışdım, amma... Qələyə ip atdılar, pilləkən qoydular, bir şey çıxmadı! Axırda ataman özü keşiş paltarında Rollerin yanına girdi, paltarını Rollerlə dəyişmək istədi, o isə qəti rədd elədi. Ataman and içdi, elə bir and içdi ki, qanımız damarlarımızda dondu, – dedi onun dəfni üçün gərək elə bir məşəl yandırım ki, heç bir padşah üçün yandırılmamış olsun, gərək onun istisindən onların gönü tüstülənsin. Mən şəhərin fikrini çəkirəm. O çoxdan o şəhərə divan tutmaq istəyir. O da bir şeyi ki “eləyəcəyəm” dedi, yəqin eləmiş hesabındadır.

Ratsman. Bu doğrudur. Atamanı yaxşı tanıyıram. İblisin özü ilə haqq-hesabı olsa, onu bitirmək üçün cəhənnəmə yollanar, fikrindən də dönməz. Ah, yazıq Roller!

Şpigelberq. Memento mori!¹ Əslinə baxsaq, bunun mənə dəxli yoxdur. (Oxuyur).

Toxunsam, dar ağacına
Birdən, qardaş mən xəyalən,
Görürəm. Tək asılmışsan, –
Kim güclüdür – sən, ya ki mən?

Güllə səsləri və səs-küy eşidilir.

Ratsman (yerindən sıçrayır). Eşidirsən! Güllə atdılar!

Şpigelberq. Birini də!..

Ratsman. Üçüncüsü atıldı! Atamandır!

Səhnə arxasında mahnı oxunur.

“Nurenberqlilər heç vaxt
Asa bilməzlər bizi!”.

Şveytser və Roller (səhnə ardından). Ey, bura baxın, hey, hey!

Ratsman. Roller! Rollerdir! Vay, sənə nə deyim!

Şveytser və Roller (səhnə ardından). Ratsman! Şvarts! Şpigelberq! Ratsman!

Ratsman. Roller! Şveytser! Qoy səmalar guruldasin! Dolu töksün, şimşək çaxsın! Fərqi yoxdur, toy-bayramdır! (Onlara tərəf qaçır).

Qaçaq Moor at üstündə, onun dalmca Şveytser, Roller, Qrimm, Şufterle və bir dəstə qaçaq toza, palçığa batmış halda səhnəyə gəlirlər.

Moor (tələsik). Azadlıq! Azadlıq! Sən hər təhlükədən azadsan, Roller! Apar mənim atımı, Şveytser, onu şərabla yu. (Yerə atılır). Oh, böyük həngamə idi!

Ratsman (Rollərə). And olsun cəhənnəmin odlarına, sən deyəsən qəbirdən xortdamısan?

Şvarts. Sən bəlkə Rollerin ruhusan? Ya məni qara basır... Danış, bu sənənmə?

Roller (tənəfəs). Mənəm, mən özüməm. Sağ və salamatam. Sən bilən mən haradan gəlirəm?

Şvarts. Canım, səni öcinnələrimi ovsunlayıb qaçırdı? Edam hökmünü axı oxudular. Bircə ipi dartmaq qalmışdı.

Roller. Hökm nədir? Ondən betərindən danış. Mən dar ağacından qaçmışam. Oh, bir macal verin nəfəsimi dərim. Qoy Şveytser danışsın. Mənə bir stəkan araq tökün. Aha, Moris, sən yenə də buradasan. Mən deyirdim soninlə bir də o dünyada görüşəcəyəm. De tez olun araq verin! Bütün sümüklərim ağrıyır. Ah, mənim atamanım! Hanı mənim atamanım?

Şvarts. Bu saat! Bu saat! Sən hələ bir danış görək, oradan necə əkildin? Hansı möcüzə səni gətirib bura çıxartdı?.. Mənim başım lap gic gedir. Sən deyirson ki, birbaş dar ağacından qaçmışan?

Roller (bir şüşə araqı bir nəfəsə içir). Oh, ləzzət verdi! Yandırır! Bəli, o dünyaya təşrif aparmağıma iki-üç addım qalmışdı. Elə demək

¹ Ölümü xatırla! (latınca)

olar ki, o dünyalıq olmuşdum... Lap azca qalmışdı... Mənim gönümü anatomiya kabinetinə satmışdılar, – sən istəsəydin mənim həyatımı bir ovuc tütünlə sövdaləşə bilərdin. Bu təmiz hava, bu azadlıq, bu həyat üçün mən atamana borcluyam.

Şveytser. Uşaqlar, bu elə bir əhvalatdır ki, adam danışdıqca danışmaq istəyir! Dünən bizim adamlar xəbər çatdırdı ki, bəs Rollerin işi fırıqdır və əgər sabah, yəni bu gün ya bu dünya dağılmalıdır, ya da ki, çarə yoxdur, Roller o dünyaya təşrif aparmalıdır. Ataman dedi: “Uşaqlar, dost yolunda candan keçmək gerek! Roller qurtara bilsək də, bilməsək də hər halda gerek onun üçün elə bir matəm məşəli yandırmaq ki, tarixdə heç bir padşah üçün yandırılmamış olsun, onun odu gerek asimana bülənd olsun, onların özləri nədir ki, atalarını da yandırsın”. Biz Rollerin yanına adam göndərdik, o da şorbanın içində Rollərə kağız ötürdü.

Roller. Mən ümidimi kəsmişdim.

Şveytser. Biz gözlədik ki, adamlar küçələrdən çəkilsin. Bütün şəhər dar ağacı qurulan yerə, tamaşaya axışdı. Piyadalar, atlılar, arabalar bir-birinə qarışmış, mərasim duaları, hay-küy, qışqırıq bütün mahalı bürümüşdü. Məqam yetişəndə ataman “Yandırın, yandırın!” deyərək əmr etdi. Bizim uşaqlar ox kimi uçub şəhərə birdən-birə otuz üç yerdən od vurdular, barıt anbarlarına, ərzaq anbarlarına fitil yandıraraq qoydular. Morbleu! On beş dəqiqə keçmədi ki, külək odu üfürüb damlara qaldırdı. Külək bizimlə əlbir oldu. Elə bil onun da bu şəhərlə ədavəti vardı. Biz cin-şəyatin kimi küçədən-küçəyə qaçıb, “yanğın, yanğın!” deyib fəryad etdik. Qışqırıq, gurultu, bağırır, ulaşma! Zəng səsləri də bu yandan! Barıt anbarı partlayıb havaya sovruldu! Elə bil yer ayrıldı, göyün çadırı yırtıldı və cəhənnəm özü də uçub on min sajen dərinə düşdü!

Roller. Mənim gözetçim dönüb ətrafa baxdı. Şəhər Allahın qəzəbinə keçmiş Sodom və Homorra şəhərinə oxşayırdı! Üfüqləri alov, tüstü, külürd buxarı bürümüşdü. Dağlar gəlib əks-səda ilə elə bil bu iblis mərəkəsinə qarışırdı. Qorxudan, vahimədən hamı üzünü tutub yerə çökmüşdü. Burada mən fürsəti fəvqə verməyib kəndirdən çıxdım, həzrəti Lutun arvadı kimi daşa dönmüş gözetçilərin qabağından külək kimi ötür keçdim. Bir sıçrayışla izdihamı yardım, sonra “ahəstə qaçan namərddir” deyib götürüldüm! Təxminən bir əlli addım qaçandan

¹ Lənət şeytana! (Fransızca).

sonra paltarımı soyunub çaya atıldım və hərflər məni gözəndən itirənə qədər suyun altı ilə üzəndim. Sahilə çıxanda gördüm ataman məni göz-ləyir. Paltar və yəhərli at da hazır. Mənim qaçmağım belə oldu! Moor! Moor! Devirəm, kaş bu tezlikdə sən də belə bir dara düşsənsən ki, mən də səni qurtarıb xəcalətindən çıxı biləm!

Ratsman. Belə bədnəyyətliyin üçün səni təzədən asmaq lazımdır. Amma, doğrudan da, təəccüb qalası işdir!

Roller. Böyük işdir. Adamı ölümdən qurtarmaq, bax, buna dəyər! Bunu başa düşmək üçün mənim kimi boynu kəndirli qəbrə gedib qayıtmaq lazımdır. Hələ o müdhiş edam hazırlığı, ölüm duaları! Ayaqların əsə-əsə irəliləyirsən, hər atdığı addım səni əcəl kəməndinə yaxınlaşdırır! Şəhər günəşinin qanlı şüaları altında dar ağacı müdhiş heybət ilə dikəlir. Cəlladlar kəndir hazırlayırlar! Hələ o iyrenc musiqi! Onun səsi indi də qulağımda cingildəyir. Yanaşı dar ağacından sallanan və neçə gündən bəri çürüməkdə olan cəsədin üstünə qonmuş qarğaların qarılısı!.. Bunlar... bütün bunlar... Üstəlik şirin həyatla ayrılıq dərdi. Qardaşlar, təsəvvür edərsinizmi, qardaşlar! Bütün bunlardan sonra – nicat səsi! Elə bil dünya dolandı, göylər aralandı! İnanın mənə lotular! Odlu bir təndirdən buzlu suya atsaydınız, yenə mən çayın o biri sahilinə çıxanda duyduğumu duymazdınız.

Şpigelberq (ucadan gülür). Zavallı. Yaxşı ki, bunların hamısı olub keçib! (İçir). O dünyadan bizə xoş gəlmisən!

Roller (öz stəkanını yerə atır). Yox, Allah eləməsin, bu olub-keçən bir də başıma gəlsin! Ölüm qorxuludur, amma ölüm qorxusu ölümün özündən də qorxuludur.

Şpigelberq. Bəs baş alıb havaya qalxan barıt qülləsi! Sən bilən, o heç kimi qorxutmayıb? İndi bildin. Rotsman, bayaqkı barıt iyi haradan gəlirmiş? Elə bil Molox¹ evi çölə töküb pal-paltarını havaya verirdi. Qiyamət eləmisən, ataman! Sənə paxıllığım tutur!

Şveytser. Əgər bütün şəhər bizim yoldaşımızı tora düşmüş vəhşi kimi oynada-oynada öldürmək istəyirsə, biz durub baxmayacağıq idik ki. Lap yaxşı elədik. Dostumuza məhəbbət ucundan şəhəri viran qoyduğumuz üçün özümüzü məzəmmət etməyəcəyik. Şəhəri talan elədik. Üstəlik, uşaqlar pis qarət gətirmədilər. Hani, göstərin görək nə çirpışdırırsınız?

¹ Mühəribə allahı.

Q a ç a q l a r d a n b i r i . Çaxnaşmada saldırmı özümü müqəddəs Stefan kilsəsinə, mehrabdakı örtüyü, zərli saçqları yığışdırdım. Dedim, “Allah onsuz da dövlətlidir, istəsə, sicimi özü üçün qızıla döndərər”.

Ş v e y t s e r . Lap yaxşı eləmişən? Bu cır-cındır kilsənin nəyinə gerek? Onlar bu şeyləri Allahın evinə nəzir aparır, Allahın bəndələri isə lüt gəzir, acından köpük qusurlar. Bəs sən nə eləmişən, Şpangelər? Sən hara tor atmışdın?

İ k i n c i q a ç a q . Biz Bugel ilə bərabər verdik özümüzü bəzzaz dükanına, o qədər parça gətirmişik ki, lap əlli adama çatar.

Ü ç ü n c ü q a ç a q . Mən iki qızıl saat çırpışdırmışam, on iki gümüş qaşiq.

Ş v e y t s e r . Bu da yaman deyil, amma biz onların var-yoxuna elə bir od qoyduq ki, iki həftəyə çətin söndürsünlər. Yangını yatırtmaq üçün şəhəri gerek suya batırınsınlar. Şufterle, bilmirsən, nə qədər adam tələf olub?

Ş u f t e r l e . Deyirlər həştad üç nəfər. Altmış nəfəri elə qala uçulanda qırılıb.

M o o r . Sən bizə baha tamam oldun, Roller!..

Ş u f t e r l e . Böyük iş olub? Yaxşı olardı, əgər qırılanların hamısı kişi olsaydı dərd yarı idi, amma ölənlərin çoxu bələklərini sarıya bulayan südəmər körpələr, onların milçəyini qovmaq üçün evdə oturmuş beli бүкүлү qarılar, bir də ki, taxtlarından durub qorxudan özlərini itirib qapıları aç bilməyən arıq, salxaq-sökük qocalar idi. Bu xəstələr edam prosesini təntənə ilə izləyən həkimləri ah-zarla çağırırdılar. Axı ayağı yer tutan kim varsa hamısı Rollerin tamaşasına getmişdi. Evdə qalan və tələf olanların çoxusu əlsiz-ayaqsızlar oldu.

M o o r . Ah, zavallılar! Deyirsən qırılanlar əlsiz-ayaqsızlar, xəstələrmi idi? Qocalar və südəmər körpələr idimi?

Ş u f t e r l e . Hə, hə, çər dəymişlər! Bunlardan əlavə zahırları, dar ağacının yanında uşaq salacaqlarından, ya da bətnindəki uşaqlara dar ağacının üç tiri təsir edib, qozbel olacaqlarından qorxan hamilə arvadları, bir də axırıncı çəkmələrini yamatdırmağa verdiklərinə görə geyməyə bir şeyləri olmayan yoxsul şairləri və qeyri tör-töküntünü görmək olardı ki, onların haqqında danışmağa dəyməz. Qulaq asın, bir daxmanın yanından ötürdüm, birdən bir cüyültü eşitdim, qapıdan baxdım – nə gördüm? Stolun altında lüt, tumbul, qəşəng bir uşaq, stol da yavaş-yavaş alışır! “Ay yazıq sənə burada soyuq olar!” dedim və körpəni pəncələyib odun içinə tulladım.

M o o r . Sən doğrumu deyirsən, Şufterle? Elə isə, qoy həmin od qıyamətə qədər sənə sinəndə alovlaınsın. İtil mənim gözümdən, alçaq! Bir də soni öz dəstəmdə görməyim! Siz, deyəsən, narazılıq edirsiniz, deyirsiniz? Mən əmr edəndən sonra kim nə deyə bilər? Qovun onu! Eşidirsinizmi? Sizin aranızda cəzalanmalı çox adam var! Şpigelberq, sənə də əməllərin mənə məlumdur! Az qalıb mən sizin hamınızı bir-bir məhkəmə dəşinə çəkəcəyəm!

Hamı bir qorxu içində gedir.

(Tək, var-gəl edir). Sən ey göylərin hakimi, onların dediklərini dinləmə! Əgər sənə göndərdiyin aclıq, daşqın, taun, tufan, yamanlarla bərabər yaxşıları da məhv edərsə, bu işdə mənim günahım, ya sənə təqsirin nədir? Çəyirtkə sürüsünü qırmaq üçün qalanmış od-alov bəreketli zəmilərə keçib taxılı da yandırır, onun qarşısını kim ala bilər? Bu nə işdir? Dilsiz körpələri oda atmaq? Qadınları öldürmək? Xəstələri, əlsiz-ayaqsızları tələf etmək? Aman, bu cinayətlər vicdanımı nə yaman da yandırır. Onlar mənim yaxşı əməllərimi ləkələyir, məni sonsuz günahlara batırır. Allahın nəzərindən heç nə qaçmaz. Budur, mən günah işləmiş bir uşaq kimi onun qarşısında dayanmışam. O, dəyənəyi ilə Yupiteri oynatmağa cəsarət edib, cırdana qalib gəlmişdi, halbuki nəhəngləri devirmək istəyirdi. Baş aparma! Ram ol! Yer üzündə ədalət divanı qurmaq sənə hünərin deyil. Sən bu meydana çıxan kimi zəif düşdün. Mən azğın iddialardan əl götürürəm. Gedib qaranlıq bir mağarada qapanacağam ki, gündüzün işığı mənim rüsvayçılığımı görməz olsun. (Getmək istəyir).

B i r n e ç ə q a ç a q (q a ç a - q a ç a g ə l i r) . Özünü gözlə, ataman! Vəziyyət yaxşı deyil! Bohemiya süvariləri dəstə-dəstə meşəni gəzirlər! Deyəsən, şeytan özü onlara bələdçilik edir!

B a ş q a q a ç a q l a r . Ataman, ataman! Yerimizi biliblər. Neçə min əsgər meşəni əhatə etmişdir.

Y e n ə b i r n e ç ə q a ç a q . Fəlakət, fəlakət! Biz ələ keçmişik! Edam kürsüsü, dar ağacları bizi gözləyir! Minlərlə atlı və piyada təpələrdən aşır, bütün cığırları tuturlar.

Moor gedir.

Şveytser, Qrimm, Roller, Şvarts, Şufterle, Şpigelberq, Ratsman və bir dəstə qaçaq gəlir.

Ş v e y t s e r. Deməli, biz onları isti yataqlarından dartıb çıxartdıq? Sevin, Roller! Bu müftəxor həşəratla vuruşmağı mən çoxdan istəyirdim. Hanı ataman? Bütün dəstə toplanıbmı? Barıt çatarmı?

R a t s m a n. Hələ artıq da qalar. Ancaq adam cəmi həştad nəfərdir. Hər birimizə iyirmi nəfər düşür.

Ş v e y t s e r. Daha yaxşı. İstəyir lap əlli nəfər düşsün! Görürsən yuvalarını dağıdıb altlarındakı döşəkləri yandırmayınca yerlərindən tərپənmirdilər. Qardaşlar, qardaşlar! Özünü qorxutmayın! Onlar öz canlarını on qızıla satırlar, biz isə öz canımızı və azadlığımızı qorumaq üçün vuruşmurumu? Biz sel kimi onlara hücum edəcəyik! İldırım olub onların başında partlayacağıq! Yaxşı, bəs bu ataman harada qaldı?

Ş p i g e l b e r q. Bəd ayaqda o bizi tərk edir, olmazmı ki, biz də buradan sürüşək?

Ş v e y t s e r. Sürüşək?

Ş p i g e l b e r q. Of, nə üçün mən Beytül-müqəddəsə qalmadım?

Ş v e y t s e r. Murdar, sən döyüş meydanında deyil, çirkab içində ölməyə layıqsən. Çılpaq rahibələrin qarşısında rəşadət göstərirsən, amma burada hərif qabağında gizlənməyə deşik axtarırsan? Gəl hünərini göstər, yoxsa, sənə donuz dərisi geyindirib, itləri üstünə qısqırdaçağıq.

R a t s m a n. Ataman, ataman!

M o o r. *(təmkinlə çıxır)*. Mən işi bu mərtəbəyə yetirdim ki, bunlar hər tərəfdən mühasirəyə düşdülər! İndi ölüm-dirim vuruşuna girməlidirlər! *(Ucadan)*. İgidlərim! Vəziyyət ciddidir! Biz qəzəbli pələnglər kimi pəncələşməsek, hamımız məhv olacağıq.

Ş v e y t s e r. Mən dişlərimlə onları didib parçalamağa hazıram. Bizə yol göstər, ataman! Biz sənə ardınca lap ölümün ağzına atılarıq.

M o o r. Tüfəngləri doldurun! Barıt çatarmı?

Ş v e y t s e r. *(yerindən sıçrayaraq)*. Çatar. İstəsən, ərzi yerindən oynadıb aya qədər qaldıra bilərik.

R a t s m a n. Adambaşı beş dolu tapançamız, üstəlik də, üç tüfəngimiz var.

M o o r. Yaxşı, yaxşı! İndi qoy bir dəstə ağaclara dırmansın, ya meşədə gizlənib pusqudan atəş açsın.

Ş v e y t s e r. Şpigelberq, bu, sənə işindir.

M o o r. Biz isə əcinnələrə dönüb onlara cinahlardan hücum edərik!

Ş v e y t s e r. Bax, bu, mənim işimdir!

M o o r. Qoy hamı meşəni hərlənsin, şeypur çalsın, hay-küy salsın. Bizi çox bilib qorxarlar! İtlərin hamısını açın, onlar əsgərlərin qoparacağını götürüb güllə qabağına gətirərlər. Biz üçümüz – Roller, Şveytser və mən vuruşun ən qızgın yerində olacağıq.

Ş v e y t s e r. Lap əla! Onların başının üstünü elə alacağıq ki, harada axşamladıqlarını çox gec başa düşəcəklər. Mənim əlim əsməz, gülləm də boşa çıxmaz. Qoy gəlsinlər!

Şufterlə Şveytserin atəyindən yapışır. O da atamanı bir kənara çəkib onunla yavaşca danışır.

M o o r. Sus!

Ş v e y t s e r. Mən səndən xahiş edirəm...

M o o r. Qoy rədd olsun! Etdiyi rüsvayçılıq onu ölümdən qurtarır: o mən öldüyüm, mənim Şveytserim, mənim Rollerim öldüyü yerdə öl-məməlidir! And içirəm, Şveytser, onun qisməti dar ağacı olacaqdır.

Keşiş gəlir.

K e ş i ş. *(ətrafa baxaraq öz-özünə)*. Deməli, o əjdaha yuvası budur, buradır! Müsəidənizlə, ağalar, sizə məlum olsun ki, mən özüm kilsə xidmətçisiyəm, bax, orada da min yeddi yüz adam dayanmışdır ki, onlar mənim başımdakı hər bir tükün qarovulunu çəkirlər.

Ş v e y t s e r. Bərəkəllah! Əhsən bu kəlamə! Səni qorusalar da, qorumasalar da, təfavüt yoxdur. Samana qatsan at yeməz, sümüyə atsan it.

M o o r. Sən dinmə dostum! Cənab keşiş, qısaca deyin, bura nə üçün gəlmisiniz?

K e ş i ş. Mən aliməqam hökumət adından danışiram. O sizi öldürə də bilər, yaşada da bilər. Qulaq verin, ey oğrular, soyğunçular, dələduzlar, qaranlıqda sürünüb qəfil çalan əfi ilanlar, itlər, şeytanlar, qarğa-quzğun yemlikləri, dar ağacı sakinləri...

Ş v e y t s e r. Köpək! Söyüşləri kəs!.. Yoxsa... *(Tüfəngin qundağını qaldırır)*.

M o o r. Şveytser, utan bir! Sən onu çaşıdırırsan. Gör öz moizəsini nə gözəl əzbərləmişdir. Sonra, keşiş əfəndi, biz “dar ağacı sakinləri”...

K e ş i ş. Sən isə, şanlı ataman, cibgirlər knyazı, oğrular kralı, haramzadalar padşahısan, bu biabırılıqlarınla qiyam alovları içərisində minlərlə pak mələkləri yoldan azdırıb onları özünə lənət girdablarına

sürüklədin! Balasız qalmış anaların qarğışı addım-addım səni izləyir! Sən su yerinə qan axıdırsan! Adəm övladı sənin xəncərin üçün sabun köpüyündən başqa bir şey deyil!

M o o r. Doğrudur, keşiş əfəndi, tamam doğrudur! Sonra nə deyəcəksiniz?

K e ş i ş. Necə? Yəni tamam doğrudur? Bu mənə bir cavab oldu?

M o o r. Görünür, siz belə cavab eşitməyə hazırlaşmamısınız? Daha nə demək istəyirsiniz?

K e ş i ş (*qızıışaraq*). Kənar dayan məndən, Allahın bəlası! Sən təpədən dırnağa qədər şər və günah içindəsən. Bizim nəcib qrafımızın qanı murdar barmaqlarında laxtalanmışdır. Müqəddəs kilşinin qapılarını sındırıb Allah malını oğurlayan sən deyilmisən? Bizim allahpərəst şəhərimizə od salan, barıt anbarlarını müqəddəs xristianların başında partladan sən deyilmisən? (*Əllərini yelləyərək*). Bunlar şeytan şərin-dən bətdərdir! Ah-nalələr ərşə qalxıb qiyamət gününü yaxınlaşdıracaq, sizə tez cəza vermək üçün lap bu yaxınlarda İsrail öz şeypurunu çalacaq, qiyam-qiyamət bərpa olacaqdır!

M o o r. Bu yerə qədər nitqini pis düzəltməmişən! Ancaq mətləbə keçək! Buyurun görək aliməqam hökumət sizin vasitənizlə mənə nə bildirmək istəyir?

K e ş i ş. O mənim vasitəmlə elə bir xəbər göndərmişdir ki, sən onu heç eşitməyə layiq deyilsən. Ey qatil və quldur, dön ətrafına bax! Dörd yanını bizim əsgərlər almışdır! Qaçmağa yolun yoxdur. Bu palıd ağacları gilənar götürə bilməz, bu şam ağaclarında da şaftalı bitməz! Bax, eləcə də sizdən heç bir nəfər bu meşədən sağ və salamat çıxıb bilməz.

M o o r. Eşidirsənmi, Şveytser? Sonra?

K e ş i ş. Qulaq as, canı, gör məhkəmə cinayətkarlara qarşı nə qədər iltifat və mərhəmət göstərir. Əgər sən elə bu dəqiqə təslim olub, yalvarıb mərhəmət və aman diləmiş olsan, onda sənin üçün qəzəb mərhəmətə, ədalət məhkəməsi isə sevən bir anaya çevriləcəkdir. O sənin cinayətlərinin yarısına göz yumub səni asmayaqdır, görürsən bir, asmayaqdır, eləcə səni təkerləyəcəkdir!

Ş v e y t s e r. Eşidirsənmi, ataman? Qoy bu ütölmüş köpəyin boğazını elə sıxım ki, bədəninin bütün dəliklərindən qırmızı şirə fəvvarə vursun.

R o l l e r. Ataman! Buna dözmək çətindir! Ataman! Gör o özü də dodaqlarını çeynəyir! Bu əclafi ağacdən başı aşağıya asımmı?

Ş v e y t s e r. Mənə, mənə müsaidə et! Diz üstə düşüb xahiş edirəm: qoy onun külünü havaya sovurum!

Keşiş qışqırır.

M o o r. Uzaq! Hamınız geriye! Ona kimsə toxunmayacaqdır! (*Qılını çıxarıb keşişə müraciət edir*). Görürsünüzmü, keşiş əfəndi, burada yetmiş doqquz adam var. Mən onların atamanıyam. Bu adamların heç biri nə komanda ilə qoyub qaçmağı, nə də topların musiqisi altında rəqs etməyi bacarmır. Orada isə min yeddi yüz nəfərlik təcrübəli və müntəzəm bir ordu dayanmışdır. İndi qulaq asın! Görün qatillər, talancılar atamanı Karl Moor sizə nə deyir: bəli, sizin nəcib qrafınızı mən öldürmüşəm, Dominikan kilşesini mən yandırıb talan etmişəm, sizin rivakar şəhərinizə mən od salmışam, barıt anbarlarını mömin xristianların başında mən partlatmışam... Lakin bu hələ harasıdır. Mən daha böyük işlər görmüşəm. (*Sağ əlini uzadır*). Barmaqlarımdakı bu dörd qiymətli üzüyü görürsünüzmü? Görüb eşitdiklərinizin hamısını gedin ölüm-dirim qərarı çıxardan aliməqam hökumətinizə və məhkəmənizə bir-bir danışın! Bu vaxt bir nazirin barmağından çıxarılmışdır. Ov zamanı mən onu öldürüb öz ağasının ayaqları altına atmışam. O, yaltaqlıqla, özgələrinin ayağından çəkməklə, yetimlərin göz yaşını axıtmaqla özünü gözə soxmış və yüksək mənşəb sahibi olmuşdu. Bu ləli bir müsavirin əlindən almışam. o da vəzifə və rütbələri pulla satıb altını doldurur. vətən dərdi çəkən namuslu adamları isə qapısından qovurdu. Bu da əqiədir. Öz əlimlə boğub öldürdüyüm bir kəsindən yadigardır. O, inkvizisiyanın tənəzzülü üçün təəssüf edib ağlayarmış. Mən barmaqlarımdakı üzüklərin hamısının tarixini danışardım. amma öz zəhmətimə və danışdığım sözlərə hevfim gəlir.

K e s i s. Ah. qan içən! Cəllad!

M o o r. Eşitdinizmi? Onun köksünü necə ötürdüyünü gördünüzmü? Baxın, o elə dayanmışdır ki, elə bil göylərin odunu bu kafirlər dəstəsinin başına ələmək istəyir; o, çiyinlərini çəkərək bizə xristian "ahı" ilə lənət yağdırır. Bu zavallı məxluq bu qədərmi kordur? Həmcinslərinin gözündə tükü secmək istədivi halda bu miskin nə üçün öz evlərinə göz yumur? Bunlar mülayim və mehriban olmağı, Allah eşqini elə mənhus və hevbətli səslə tələin edirlər ki, elə bil cəhənnəm zəbanilərinə insan qurbanı verməyə çağırırlar. Bunlar ibadət vaxtı insan oğluna məhəbbətdən dəm vurur. evdə isə qapılarına gələn səksən

yaşlı kor dilənçini söyüb qovurlar; xəsisliyi, sərvət düşkünlüyünü bəd-
əməl hesab edən də bunlardır, qızıl xatirinə Peru torpağını alt-üst edən
və oradakı bütperəstləri öküz kimi arabaya qoşan da bunlardır! Bunlar
ağıllarına sığışdıra bilmir ki, İsanı otuz üç gümüşə satan İuda İskariot
nə üçün xəlv olunmuşdur, amma mümkün olan yerdə özləri öz al-
lahlarını on gümüşə satmağa hazırdırlar! Of, sizlər həqiqət möhtəkir-
ləri, etiqad dəlləlləri, riyakar məxluqlar, ilahiyyat meymunları! Siz xaq
və mehrab önündə diz çökür, yalandan pəhriz saxlayır, ibadət edir və
bu miskin hoqqabazlığınızla, özünüz dediyiniz kimi, hər yerdə mövcud
olan və hər şeyi gören Allahın gözündən pərdə asmaq istəyirsiniz. Siz
guya Allaha bəndəçilik etməyinizlə səvab və xeyir əməllərinizlə öyü-
nürsünüz. Ancaq siz üzde və dildə beləsiniz, ürəyinizi yaxşı gören və
bilən Allah özü Nil çayındakı timsahları yaratmamış olsaydı, sizi xəlv
edənə lənətlər yağdırardı. İtil mənim gözümdən, rəzil məxluq!

K e ş i ş. Sən bu caniyə bax, bunun qüruruna bax!

M o o r. Xeyr! Mən indi qürurla danışacağam! Get bizə ölüm-dirim
qərarı hazırlayan hörmətli məhkəməyə söylə: mən yuxu və qaranlıqla
əlbir olub nərdivana dırmaşan oğru deyiləm. Şübhəsiz, zaman gələcək
və mən öz əməllərimin cavabını Allah divanı qarşısında verəcəyəm.
Amma Allah qəyyumları ilə danışmaq belə istəmirəm. Gət, onlara söy-
lə, mənim sənətim cəzadır, fikrim intiqam. (*Üzünü keşidən döndərir*).

K e ş i ş. Deməli, sən iltifat və mərhəmətdən imtina edirsən. Ol-
sun. Söhbətim bitdi? (*Dəstəyə müraciət edir*). İndi siz qulaq asın, görür
ədalət məhkəməsi mənim dilimlə sizə nə deyir: siz əgər elə bu saat,
elə buradaca bu məlun canının əl-qolunu sarıyıb ədalət məhkəməsinə
təslim etsəniz, sizin bütün günahlarınız bağışlanacaqdır. Müqəddəs
kəlisə sizi, azmış quzularını ana məhəbbəti ilə öz ağuşuna basacaq və
hər birinizə də yaxşı vəzifələr verəcəkdir. (*Təntənə ilə gülümsünür*).
Hə, necədir? Döşünüzə yatırımı? Ay həriflər? Cəld olun! Sarıyın onun
əl-ayağını, onda hamınız azadsınız!

M o o r. Siz eşitdinizmi? Anladınızmi? Bəs nə üçün gözləyirsiniz?
Nə fikirdəsiniz? Kəlisə sizə azadlıq təklif edir, axı siz onun əlində
əsirsiniz! O sizə həyat vəd edir, halbuki siz ölümə məhkumsunuz. O
sizə vəzifə və rütbə vəd edir, halbuki siz bu mühasirəni yarıb çıxsanız
belə, daim qismətiniz təqib, rüsvayçılıq və lənət olacaq. O sizi Allahla
barışdırmaq istəyir, halbuki siz çoxdan onun qəzəbinə düşər olmusu-
nuz və hamınız cəhənnəmə gedəcəksiniz. Bütün bunlardan sonra siz

tərəddüd edir və nəyi isə gözləyirsiniz? Məgər cənnətlə cəhənnəm
arasında hansı yolu intixab etmək bu qədər çətindir? Keşiş əfəndi,
bunların başına yenə ağıl qoyun!

K e ş i ş. Canım, bu dəli olub nədir? (*Ucadan*). Olmaya qorxursu-
nuz ki, mənim dediklərim sizi diri-diri tutmaq üçün bir tələdir? Özü-
nüz oxuyun: budur, bu da sizin bağışlanmağınız haqqında fərman.
(*Kağızı Şveytsərə verir*). Hə, nə oldu? Yenə bir şübhəniz var?

M o o r. Baxın! Daha nə istəyirsiniz? İmza, möhür – bu elə bir
mərhəmətdir ki, həddi-hüdudu yoxdur! Bəlkə qorxursunuz ki, onlar
öz sözlərindən qaçsınlar? Qorxmayın! Siyasət xatirinə onlar vədə xilaf
çıxmazlar. Yoxsa gələcəkdə kim onlara inanar? Danışmağa onlar ne-
cə dil tapa bilər? Mən öz başımdan keçərəm ki, onların təklifi səmi-
midir. Onlar bilir ki, sizi yoldan azdıran mənəm. Onlar sizi müqəssir
bilir və işlədiyiniz cinayətləri ancaq cavanlıq hesab etməyə hazırdırlar.
Onlara tək mən lazımam. Coza təkçə mənə veriləcəkdir. Belədimi,
keşiş əfəndi?

K e ş i ş. Bu dil ki, bunda var, şeytani da yoldan çıxardar. Elədir,
əlbəttə, elədir! Yox, bu gədə məni aşkar dəli eləyəcək!

M o o r. Necə? Siz yenə cavab verməyirsiniz? Yoxsa siz xəyal
edirsiniz ki, silah gücünə mühasirəni yarıb çıxı biləcəksiniz? Ətrafa
baxın! Baxın! Bu, xam xəyaldır! Çocuqluqdur! Mənim döyüşdən zövq
aldığımı görüb siz də qəhrəmanlar kimi ölmək istəyirsiniz? Belə fi-
kirləri başınızdan çıxarın! Siz Karl Moor deyilsiniz! Kəndir cəllad
olində ölüm vasitəsi olduğu kimi siz dinsiz alçaqlar da mənim böyük
planlarım üçün bir vasitə, bir alətsizsiniz! Oğrular qəhrəmanlar kimi hə-
lak ola bilməzlər! Oğrular üçün yaşamaq qazandır. Onlar yaşamaq və
hər dəqiqə ölüm qorxusu ilə əsməlidirlər. Onların şeypurları meşəni
bürümüşdür, eşidirsinizmi? Nə oldu? Yenə qət elə bilməyirsiniz? Siz
sərsəmləmiş, ya dəlimi olmusunuz? Nə etdiyinizi düşünün. Məni ya-
şatdığınız üçün sizə “sağ olun” deməyəcəyəm! Sizin fədakarlığınız
mənə ar gəlir!

K e ş i ş (*böyük heyrətlə*). Mən yaqin dəli olacağam! Buradan tez
qaçsam yaxşıdır. Belə də iş olar?!

M o o r. Bəlkə siz ehtiyat edirsiniz ki, birdən özümü öldürərəm,
məni diri elə vermək şərti pozular? Qorxu əbəddir, uşaqlar! Budur, ba-
xın, mən öz xəncərimi, tapançalarımı və dar gündə dadıma çata bilən
bu zəhər şüşəsini də atıram. İndi mən o qədər gücsüzəm ki, öz canıma

belə qəsd edə bilmərəm. Necə? İndidəmi qətiyyətiniz çatmır? Bəlkə mənı sarıyarkən sizə müqavimət göstərəcəyimdən qorxursunuz? Baxın, mən sağ əlimi bu palıd ağacına bağlayıram, indi mən büsbütün köməksizəm, bir uşaq belə mənı öhdəmdən gələ bilər. Deyin! Dar gündə öz atamanına əl qaldıran birinci kim olacaq?

R o l l e r (*sonsuz həyəcanla*). Heç kim! Cəhənnəmin odları bizi on halqa içərisinə alıb mühasirəyə salsa da, heç kim! (*Qılıncını yelləyir*). Kimdə qeyrət varsa, atamanı xilas etsin!

Ş v e y t s e r (*əlindəki fərmanı cırıb keşişin üzünə çırpır*). Azadlıq fərmanını – öz güllələrimiz verəcəkdir! Rədd ol, qurumsaq! Get səni göndərən senata bildir: Karl Moorun dəstəsində bir nəfər də xain tapılmadı. Atamanı xilas edək, xilas edək!

H a m ı (*səs-küylə*). Xilas edək, atamanı xilas edək!

M o o r (*irəli çıxaraq sevinclə*). İndi biz azadlıq, dostlar! İndi mənı hər yumruğumda bir ordu qüvvəsi duyuram! Son damla qanımıza qəddər təslim oldu yoxdur! Ya ölüm, ya azadlıq!

Hücum boruları çalınır, gürultu artır. H a m ı siyirməqılınc döyüşə atılır.

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

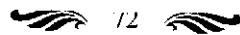
BİRİNCİ SƏHNƏ

A m a l i y a bağda oturub ud çalır.

A m a l i y a

Nəcibdir, mələkdir, gənctir, incədir,
Bütün cavanların o, əlasıdır;
Qısaca baxışı, aydın nəzəri
Sanki dalğalarda gün ziyasıdır.

Onun qucağında qanı qaynaq,
Qüvvəti, o kımı əydağ doş-doş.
Ləb ləbi axtardı... qaradı gözüm,
Az qadı yapışsın ürəyim ərşə.

Busədə səadət, ağır əzab var!
Od oda şığıyır, sanki cəng olur.
Sanki ərğənundan qopan iki səs
Bəzən qovuşaraq bir ahəng olur.

Busələr axdıqca axdı, kükrədi,
Dodaqlar, yanaqlar şəfəqə döndü.
Yer göyə qarışb elə coşdu ki,
Aləm gözümüzə ümman göründü.

O yoxdur, çağırma gəl nahaq yerə,
Göz yaşı axıdıb yanmaq əbədir!
Bütün bu gözəllik mənə deyir ki,
O yoxdur, inləyib anmaq əbədir!

F r a n s gəlir.

F r a n s. Yenə buradasan, şıltaq gözəl, xəyalpərəst mələk? Şən ziyafətimizi gizlincə tərktədin, qonaqların nəşəsini pozdun.

A m a l i y a. Bu məsum nəşələrin pozulduğuna hevəsilənirom. Ancaq sənin qulaqlarında nəşə və ziyafət sədaları deyil, atanın dəfn mərasimində, onun qəbri üstündə ruhuna oxunan dualar səslənməli idi.

F r a n s. Bu tənə, bu töhmət nə vaxt sənin dilindən düşəcək? Ölənləri burax, qoy öz qəbirlərində rahat yatsınlar. sən dirilərə zövq ver! Mən gəlmişəm...

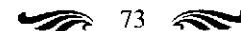
A m a l i y a. Tezmi gedəcəksən?

F r a n s. Aman Allah! Bu soyuq rəftardan, bu qaş-qabaqdan əl çək, sən mənı incidirsən, Amaliya! Mən gəlmişəm, sənə devim ki...

A m a l i y a. Deyəsən ki... Frans fon Moor dövlətli bir qraf olmusdur, eləmi?

F r a n s. Bəli, sən yanılmırsan. Mən bunu bildirmək üçün gəlmişəm. Qoca maksimilian öz babalarının sərdabəsində yatır. Burada ağa mənəm. Lakin mən tam mənasilə ağa olmaq istərdim, Amaliya. Özün yaxşı bilirsən ki, sən bizim evimizdə kim olmusan? Atam səni bu evdə öz qızı kimi böyütmüşdür, qocanın sənə göstərdiyi məhəbbət onun ölümündən sonra yenə baqi qalır. Güman edirəm ki, sən bunu heç bir zaman unutmayacaqsan?

A m a l i y a. Heç bir zaman, heç bir zaman! Belə sən ziyafətlər içərisində bunu kim unuda bilər?

F r a n s. Atanın məhəbbəti üçün sən görək oğulların xocalətindən çıxasan. Karl ölüb... Sən heyrət edirsən? Utanırsan? Bəli, mənim söylədiyim fikirdə elə bir cazibə vardır ki, əlbəttə, o ən təkəbbürlü qadının başını gicəlləndirə bilər. Bütün dövlətli, əsilzadə qızların gözü Fransdadır. Amma Fransın gözü yoxsul, köməksiz, yetim bir qızıdır. Frans ona öz ürəyini, öz əlini, öz qızıllarını, saraylarını, bütün dövlətini, varını toklif edir. Hamı Fransa həsəd aparır, hamı Fransın qarşısında tir-tir əsir, Frans isə könüllü olaraq özünü Amaliyanın qulu elan edir.

A m a l i y a. Nə üçün göylərin ildırımları sənə qara fikirlər gəzdirən başından vurmur, belə xəbis sözlər danışan dilini qurutmur? Qatil! Sən mənim sevgilimi öldürmüşsən, nə cəsarətlə düşünürsən ki, Amaliya səni ər adlandıracaq? Sən...

F r a n s. Bu cür qəzəblənməyin, mərhəmətli prinsessa! Bəli, Frans sənə qarşısında dəli aşiqlər kimi səcdəyə gəlmir. Frans vurğun cavanlar kimi eşqin şikayətlərini mağaralara, qayalara söyləyib onlarla sədəsədaya gəlməyi də bacarmır. Frans sözünü açıq deyir, əgər ona cavab vermirlərsə, onda o... əmr edəcək!

A m a l i y a. Sənmi əmr edəcəksən, kərtənkələ! Mənəmi əmr edəcəksən? Sənəni əmrlərinin cavabında əgər sənə nifrotla gülərsən, onda nə edərsən?

F r a n s. Buna cəsarətin çatmaz. Mən elə bir vasitə bilərəm ki, səni bu inadından dərhal döndərər, – qismətin monastırlar küncü olar!

A m a l i y a. Afərin! Bu, gözəl fikirdir! Monastır küncü məni bu mürdar kərtənkələnin üzündən qurtarar. Orada mən öz günlərimi Karlın fikri, xəyalı ilə asudə keçirərəm. Bu fikri alqışlayıram. Qoy qismətim monastırlar olsun!

F r a n s. Ha-ha!.. Ehtivatl ol! Sən mənə əzab vermək elmini övrətmişən. Məndən vaxta qurtara bilməyəcəksən. Mən daim yanında olacağam, odlu isgəncə ilahələri kimi səni odlara yaxıb sevimli Karlını sənə qəlbindən və beynindən çıxaraacağam. Fransın müdhiş siması, sənə sevgilinin surəti ardında gizlənəcək, nağıllardakı xəzinə güdən əjdahalar kimi onu güdəcəkdir. Mən səni saçlarından sürüyə-sürüyə kəbin kəsdirməyə aparacağam! Qılınc gücünə səndən izdivac əhdi alacağam! Sənə qızlıq yatağını hücumla fəth edəcəyəm! Üzünə tutduğun bu həya pərdəsini mən öz təkəbbürümlə parça-parça edəcəyəm.

A m a l i y a (*ona sillə vurur*). Hələlik bunu məndən cəhiz qəbul et!

F r a n s (*hiddətlə*). Ah, bunun əvəzini yüz qat vermək mənə borc olsun. Mənim zövcəm – yox, sən buna layiq deyilsən! Kənizim, cari-

yəm olacaqsan! Küçəyə çıxanda namuslu kəndli qızları səni barmaqla göstərəcəklər. Olsun! Dişlərini qıca! Kinli baxışlarınla məni məhv et! Qadın qəzəbi mənə ləzzət verir. Bu qəzəb səni daha da gözəlləşdirir, mənim isə həvəsimi artırır! Gedək, sənəni şıltaqların mənim qələbəmə cah-cəlal verir, zorla qazandığım nəşəni dərinləşdirir. Gedək, mən ehtiras odunda yanıram! İndi, elə bu saat mənimlə gedəcəksən. (*Onu öz ardınca çəkir*).

A m a l i y a (*onun boynuna sarılır*). Bağışla məni, Frans! (*Frans onu qucaqlamaq istəyir, Amaliya onun qılıncını qanından dartıb cəld geri çəkir*). Görürsənmi, yaramaz, indi mən sənə yaxşıca divan tutaram. Məni qadın görüb, aciz sanırsan! Qəzəbi coşmuş qadın amansız olur! Əgər mürdar təmasla məni ləkələməyə cəsarət etsən, bu polad sənəni şöhvətli ürəyini həmin dəqiqə parçalayacaqdır! Əminim ruhu mənim qollarıma qüvvət verir. Canını istəyirsənsə, qaç, qutar! (*Onu qovur*). Ah, ürəyim sakit oldu! Nəhayət, azad nəfəs ala bilərəm, mən qolumda pəhləvan qüvvəti, qəlbində, balalarını oğurlayan adam dalınca qaçan diş aslan hiddəti duydu. O, monastırımı dedi? Bu gözəl fikir üçün təşəkkür edirəm! Nakam məhəbbət üçün yer tapıldı? Monastır və müqəddəs xaç nakam məhəbbətin pənahı olacaqdır. (*Getmək istəyir*).

Herman müfərrid addımlarla daxil olur.

H e r m a n. Froyleyn Amaliya! Froyleyn Amaliya!

A m a l i y a. Bədbəxt insan! Sən nə üçün mənim rahatlığımı pozursan?

H e r m a n. Ürəyimdə ağır bir dərdim var. Məni cəhənnəmə sürükləməzdən əvvəl onu açmaq istəyirəm. (*Onun qarşısında diz çökür*). Əfv edin! Əfv edin! Mən sizə qarşı insafsız, hərəkət etmişəm, Froyleyn Amaliya!

A m a l i y a. Qalx! Get buradan! Mən heç bir şey eşitmək istəmirəm. (*Getmək istəyir*).

H e r m a n (*onu saxlayır*). Yox! Dayanın, Allah xatirinə! Allahı sevirsinizsə, dayanın! Siz hamısını bilməlisiniz!

A m a l i y a. Artıq söz lazım deyil! Mən səni əfv edirəm! Get, Allah amanında ol!

H e r m a n. Heç olmasa, bir kəlmə! Mənim bir sözüm sizin sakitliyinizi qaytara bilər!

A m a l i y a (*dönüb heyratla ona baxır*). Nə danışırısan, əzizim? Yerdə, ya göydə elə bir adam tapırlarmı ki, mənim sakitliyimi özümə qaytarsın?

H e r m a n. Mənim bircə kəlmə sözüm bunu edə bilər. Qulaq asın!
 A m a l i y a (*şəfqətlə onun əlindən tutur*). Allah bəndəsi, sən
 bircə kəlmə sözün əbədiyyət qapılarını necə açə bilər?
 H e r m a n (*qalxır*). Karl sağdır!
 A m a l i y a (*qışqırır*). Zavallı insan!
 H e r m a n. Bəli, sağdır. Bir söz də deyim... Sizin əminiz...
 A m a l i y a (*onun üstünə gedir*). Sən yalan deyirsən!
 H e r m a n. Sizin əminiz...
 A m a l i y a. Karl hələ sağdır?
 H e r m a n. Əminiz də sağdır. Məni ələ verməyin! (*Tələsik gedir*).
 A m a l i y a (*uzun müddət donub yerində qalır, sonra onun ardınca
 gedir*). Karl sağdır!

İKİNCİ SƏHNƏ

Dunay yaxınlığında bir yer. Qaçaqqlar dağın ətəyində, ağacların altında uzanmışlar.
 Yamacda atlar otlayır.

M o o r. Burada bir qədər uzanım. (*Yerə sərilir*). Cox vorğunam.
 Boğazım lap quruyub.

Ş v e y t s e r seziilmədən yox olur.

İstəyirdim xahiş edəmə ki, bu çaydan bir içim su götürəsiniz, amma
 siz məndən artıq yorulmuşunuz.

Ş v a r t s. Tərs kimi tuluqlarda bir damcı da olsun şərab qalmayıb.

M o o r. Görün taxıl zəmiləri nə gözəldir! Ağacları baxın, bəhrə-
 nin ağırlığından iqiqat olmuşlar. Üzüm tənəkləri salxımlarla doludur.

Q r i m m. Məhsul bu il yaxşı olacaq.

M o o r. Eləmi? Qoy olsun. İnsan oğlu bir parça çörək üçün ağır
 zəhmətlərə qatlaşır. Bu bərəkət torpağı suvaran qan-tərin bircə dam-
 lası müqabilində yenə halaldır. Qoy, heç olmasa, bu bir damlanın haq-
 qı itməsin. Bircə damlanın... Lakin gecə qəflətən dolu vurub bu məh-
 sulu tələf edə bilər.

Ş v a r t s. Çox ola bilər. Biçinqabağı məhsulun hamısı bircə anda
 əldən gedər.

M o o r. Mən də onu deyirəm – tələf olar, əldən gedər. Yəni bura-
 da təəccüblü nə var ki? İnsan – dərin kamalı və zəkası ilə Allaha bəra-

bər olan bu gözəl məxluq nə kamalın, nə də zəkanın səmərəsini gör-
 mürsə, nə üçün də onu qarncaya bənzədən əməllərin bəhrəsini götür-
 məlidir? Ya bəşərin qisməti, taleyi belədir?

Ş v a r t s. Nə deyim, vallah, onu bilirəm ki, bilmirəm.

M o o r. Yaxşı deyirsən və yaxşı da ələyirsən ki, insanın kəlləsini
 çatladan işlərin mahiyyətini dərk etməyə çalışmırsan. Mehriban dos-
 tum! Əziz qardaşım! İnsanlara baxıram, onların gah xırdaca arılar kimi
 şirə gözdiklərinə, gah da nəhəng fikirlər yürütdüklərinə, gah aciz hə-
 şərat kimi vurnuxub süründüklərinə, gah da ülvə, ilahi məqsədlərə can
 atdığına – baxıram, onların səadət adlanan fərari dalınca necə çapdıq-
 larına tamaşa edirəm – məni heyret alır. Bu əcaib yürüşdə kimi ümi-
 dini mindiyi ata, kimi uzunqulağa, kimi də öz ayaqlarına bağlayır. Hə-
 yat qərribə bir bəxtəbəxt oyundur! Adamların çoxu düzlük və qüdsiy-
 yət, səvab iş və xeyir əməl sözlərini dilində gözdirir, əllərini isə vəhşi
 bir ehtirasla, tələsə-tələsə tez bu uduş qutusuna salmağa çalışırlar...
 Nəticədə isə bom-boş kağız çıxarırlar. Sən demə, uduş bileti yerli-
 dibli yox imiş. Bu bir ehtimal, yalana bənzər bir ehtimal imiş. Eh, qar-
 daşım, belə tamaşadan sonra adam qəhqəhə ilə gülmək, hönkürtü ilə
 ağlamaq, ağlamaq istəyir!

Ş v a r t s. Günəş nə ehtişamla batır!

M o o r (*dalğın baxışlarla*). Sanki böyük bir qəhrəman ölür! Adam
 onun qarşısında diz çökmək istəyir.

Q r i m m. Deyəsən, mənzərə.sənə çox təsir edir?

M o o r. Hələ uşaqlıqdan mən belə yaşamaq və belə ölmək xəyalı ilə
 yaşayırdım. (*Gizli bir iztirabla*). Körpə xəyalı imiş!

Q r i m m. Söz yox!

M o o r (*şlyapasını gözünün üstünə çəkir*). O vaxtlar... Məni tək
 buraxın, dostlar!

Ş v a r t s. Moor! Görün bir bənizi necə də dəyişdi.

Q r i m m. Lənət şeytana! Ona nə oldu, axı? Halı pozuldu?

M o o r. O vaxtlar axşamdan dua etməyi unutsaydım, səhərə qədər
 gözümə yuxu getməzdi.

Q r i m m. Dəli olmusan, nədir? Bu nə uşaq oyunudur?

M o o r (*başını Grimmin sinəsinə qoyur*). Qardaşım, qardaşım!

Q r i m m. Nə ələyirsən? Rica edirəm, uşaq olma!

M o o r. Ah, kaş yenidən uşaq ola biləydim!

Q r i m m. Tfu, tfu!

S v a r t s. Özünə toxtaqlıq ver! Bir bu gözəl mənzərəyə bax, gör nə sakit axşamdır.

M o o r. Elədir, mənim dostlarım. Dünya gözəldir!

Ş v a r t s. Bax, bunu doğru dedin!

M o o r. Torpaq bərəkətlidir!

Q r i m m. Düzdür, düzdür! Bax, indi xoşuma gəldin!

M o o r (*başını aşağı salır*). Mən isə bu füsunkar dünyada ən iyrənc adam, bu gözəl torpaqda ən çirkin məxluqam.

Q r i m m. Xataya düşmədik?

M o o r. Ah, mənim məsum günlərim, mənim məsum dəmlərim! Baxın. Bütün ətraf bahar günəşinin mehriban şüaları ilə isinir! Nə üçün təkcə mən göylərin bəxş etdiyi naz-nəmətdən məhrumam? Həmişə xoşbəxtədir, bütün varlıq bir ahəng və asayış içində bərqərarlıdır! Kainat sanki mehriban bir ailədir, orada, ərşi-ələda isə ona başçılıq edən bir ata var! Lakin o mənim atam deyil! Mən rədd edilmiş, onun sadıq övladları cərgəsindən qovulmuşam! "Övlad" kəlməsini, bu şirin sözü mən bir daha eşitməyəcəyəm, heç vaxt sevgilimin xumar baxışını, sadıq dostumun hərarətli ağuşunu görməyəcəyəm. Heç vaxt! Heç vaxt! (*Dəhşətlə geri çəkilir*). Qatillərin, əfi ilanların arasında, dəmir zəncirlərlə, şər əməllərlə bağlanmış halda, günahın qıl körpüsündən səndələyərək mən fəlakət uçurumlarına yuvarlanıram – Abaddon kimi çiçəklənən xoşbəxt həyat içərisində hönkür-hönkür ağlayıram!

Ş v a r t s (*o biri qaçaqlara*). Başa düşürəm! Heç vaxt onun belə hala düşdüyünü görməmişəm!

M o o r (*kədərli*). Ah, kaş mən ana bətninə dönə biləydim! Kaş mən anadan dilənçi doğulaydım! İlahi, nə olardı məni adi bir muzdur yaradaydın! Səndən özgə bir təmənnam olmazdı. Səhərdən-axşama kimi qan-tərin içində zəhmət çəkərdim! Bu tərin bahasına bəlkə mənə də yorulanda şirin yuxu... dərhlənəndə acı gözyaşı nəşib olaydı!..

Q r i m m. Bax belə! Tutması deyəsən qurtarır.

M o o r. Zaman vardı, gözyaşları mənə çəşmələr kimi axardı! Ah, mənim məsud günlərim! Son ey doğma yurdu, siz ey yaşıl yamaclar, dalgın çöllər! Körpəlikdə keçirdiyim nəşəli günlər! Heç bir zaman, heç bir zaman siz geri dönməyəcəksiniz! Ey sabah nəsimi, sinəmdə yanan qızmar odları söndürmək üçün sən bir daha üstümdən ötməyəcəksən! Əlvida! Həmişə əlvida!

Ş v e y t s e r əlində su ilə dolu olan şlyapa gəlir.

Ş v e y t s e r. İç, ataman! Su nə su. Sərin buz kimi.

Ş v a r t s. Niyə qanına qəltan olmusan? Nə eləmişən?

Ş v e y t s e r. Yaman maymağam. Az qalmışdı qol-qabırğamı sındıram. Bu çınqıllı təpədən çaya enirdim... Birdən çınqıl ayağımın altından qaçdı, kəlləmayallaq aşağı yuvarlandım. Yavaş-yavaş özümə gələndə bir də görürəm böyrümdən gözyaşı kimi duru su axır. Dedim nahaq yumbalanmamışam, su atamanın xoşuna gələcək.

M o o r (*şlyapanı qaytarıb onun üzünü silir*). Sil, yoxsa Bohemiya zabıtlarının alınına vurduğu yaralar görünür. Qəşəng sudur! Bu yaralar sənə yaraşığındır.

Ş v e y t s e r. Alnımda hələ otuz yaralıq da yer var.

M o o r. Amma çətin vuruşdan çıxdıq, uşaqlar, həm də təkcə bir adam itirdik. Mənim Rollerim qəhrəman kimi həlak oldu. Əgər mənim yolumda ölməseydi, ona mərmərdən böyük bir abidə qoyardılar. Qoy bu sizin təsəlliniz olsun! (*Gözlərini silir*). Bəs düşmənin tərəfdən necə adam tələf olub?

Ş v e y t s e r. Yüz altmış piyada, doxsan üç atlı, qırx da nişançı – cəmi üç yüz nəfər...

M o o r. Bir nəfərin əvəzində üç yüz nəfər! Sizin hər birinizin yolunda bu başı qurban verməyə hazıram. (*Papağını çıxarır*). Budur, mən qılıncımı qaldırıram. Vəcdanına and içirəm ki, heç vaxt sizdən ayrılmayacağam.

Ş v e y t s e r. And içmə! Bəlkə sənə bəxtin özgə oldu, peşman olub geri qayıtdın.

M o o r. Rollerimin qəbrinə and içirəm ki, mən heç vaxt sizdən ayrılmayacağam!

K o s i n s k i gəlir.

K o s i n s k i (*kənara*). Dedilər ki, mən onları buralarda tapa bilərəm. Oho! Bu adamlar kim ola? Yoxsa onlar özüdür? Nə yaxşı olardı. Bəli, bəli, elədir ki var. Bir dindirir, görüm.

Ş v a r t s. Dayan! Kimsən?

K o s i n s k i. Bağışlayın, ağalar! Bəlkə deyirəm yanlışmışam?

M o o r. Əgər yanlışmısan biz kim olmalıyıq?

K o s i n s k i. Mərd igidlər!

Ş v e y t s e r. Mərd olduğumuzu məgər sübut etməmişik, ataman.

K o s i n s k i. Mən mərd igidlər axtarıram ki, ölümün gözüne dik baxır, təhlükəni əl ilə kimi oynadır, azadlığı isə həyatlarından üstün

tuturlar. Elə igidlər ki, adları çəkiləndə yoxsullar, məzlumlar sevinir, güclülər zağ-zağ əsir, zalımlar isə meyit kimi ağarır.

Şveytser (*atamana müraciətlə*). Bu qoçaq xoşuma gəldi. Bura bax, dostum! Axtardığın adamları tapmısan.

Kosinski. Deyəsən elədir! Elədirsə, deməli, dostlarımı, qardaşlarımı tapmışam. Təz olun, öz atamanızı, o mərd insanı, şanlı qraf fon Mooru mənə göstərin.

Şveytser (*onun əlini sıxıb hərarətlə*). Ey cavan, bu gündən sən bizim dostumuzsan!

Moor (*yaxınlaşaraq*). Atamanı heç görmüsənmi?

Kosinski. O sənən! Simandan görünür! Səni görən özgəsini axtarmı? (*Uzun-uzadı diqqətlə ona baxır*). Mən həmişə həsrət çəkmişəm ki, Karfagen xarabalıqlarında oturan və gözlərindən nifrət saçılan igidi görüm. Mən arzuma çatdım.

Şveytser. Zirək oğlandır!

Moor. Səni mənim yanıma gətirən nədir?

Kosinski. Ah, qara taleyimdir, ataman. Gəyim həyat dənizinin qorxunc dalğaları içində daşa toxunmuş, bütün ümid və xəyallarım qorq olmuş, mənə ancaq acı xatirələr qalmışdır. Bu xatirələr məni dəli etməsin deyə diyərbədiyar düşüb fikrimi dağıtmağa çalışıram.

Moor. Allahın olindən şikayət edənlərin biri də artdı. Danış!

Kosinski. Mən əsgərliyə getdim. Burada da məni bədbəxtlik basdı. Hindistan səfərində gəmimiz qayalara çırpılıb parça-parça oldu. Yənə kamsız arzular mənə yoldaş oldu! Nəhayət, bir neçə yerdə sənin işlərin haqqında – onlar deyən kimi, tutduğun “cinayətlər” barəsində eşitdim, otuz ağac yol ötüb qəti qərarla buraya gəldim ki, əgər qəbul etsən, sənin dəstəndə xidmət edim.

Şveytser (*yerindən sıçrayır*). Afərin! Afərin! Qoy Rollerin ruhu şad olsun, onun yeri boş qalmayacaqdır. Bu qoçaq bizim dəstəməzə yaraşan oğlandır!

Moor. Adın nədir?

Kosinski. Kosinski.

Moor. Kosinski? Heç bilirsənmi ki, uşaq oyunu çıxardır, mühüm bir işi ağılsız bir qız kimi zarafat hesab edirsən? Sən burada güman etdiyini kimi kos-kos, yaxud gizlənpaç oyunu oynamayacaqsan!

Kosinski. Bilirəm, dediyiniz sözlərin mənasını da anlayıram. Mənim cəmi iyirmi dörd yaşım var, lakin həyatın hər üzünü görmüşəm, qılınc cingiltisini, güllə vıyılısını çox eşitmişəm.

Moor. Beləmi, oğlan? Deməli, qılınc oynatmağı ona görə öyrənmisən ki, bir qızıldan ötrü yol kəsib adam öldürəcəksən, bıçağını aciz qadınların küreyinə sancasan? Uzaq, uzaq buradan! Sən dayə hədəsin-dən qorxub qaçmısan!

Şveytser. Başa düşmürəm, ataman? Nə fikirdəsən? Yoxsa, sən bu pəhləvanı geri qaytarmaq istəyirsən? Buna baxanda adam deyir ki, indi marşal Saksonskini çömçə ucuna alıb Qanq çayından da o yana atacaq.

Moor. Boş xülyaların boşa çıxdığı üçün bura gəlmisən ki, dələduzluq edəsən, adam öldürəsən? Adam öldürmək! Bu sözün mənasını anlayırsanmı, oğul? Çöldə bir lələ üzəndə sən gedib rahat yata bilərsən. Lakin vicdanı insan qanı ilə...

Kosinski. Məni istədiyini adamı istədiyini kimi edam etməyə göndər, mən vicdanla məsuliyyət daşımağa hazıram.

Moor. Necə? Hiyləmi işlədirsən? Mənə yaltaqlanıb, tərif deyib qılığma girməkmi fikrindəsən? Nə bilirsən ki, mən özüm gecələr qorxunc yuxular görmürəm, anbaan əlimi bu dünyadan üzüb ölüm yatağına düşmürəm? Sən vicdan ağrısı doğuran və məsuliyyət tələb edən çoxmu işlər görmüsən?

Kosinski. Düzdür, çox iş görməmişəm! Amma hər halda elə sizin yanınıza gəlməyim, nəcib qraf...

Moor. Bəlkə sən mürəbbin sənə Robin Qud macərəsini oxutdurub – belə ehtiyatsız dələduzları sürgünə göndərmək azdır! Bəlkə o sən ağılnı yerindən oynadıb, qəlbinə şöhrət zəhəri yeritməmişdir? Sən ehtimal ki, rütbə və şan-şövkət xəyalındasan? Yanğın və talan vasitəsilə ad çıxartmaq istəyirsən? Sən, şöhrət düşkünü, bil ki, əbədiyyət çələngi qatillər, talançılar üçün toxunmur! Qarət və quldurluğun sonu şöhrət deyil, təhlükədir, rüsvayçılıqdır, lənət və ölümdür. Təpənin başındakı o dar ağacını görürsənmi?

Şpigelberq (*hirsli var-gəl edərək*). Ah, nə axmaq iş görür! Zəhləm getdi! Çox axmaq rəftar edir! Yox, mən başqa cür elərdim.

Kosinski. Mən ölümdən qorxmuram. Dar ağacından nə üçün qorxmalıyam?

Moor. Əhsən! Buna söz ola bilməz! Görürəm ki, məktəbdə yaxşı oxumusan, Senekanı da özərdən bilirsən. Amma nə çıxsın ki, əziz dost, bu kəlamlarla sən həssas təbiəti aldada bilməyəcəksən, dərdin, əzabın iti neşələrini kütləşdirməyəcəksən. Düşün, yaxşı düşün, oğlum! (*Onun əlindən tutur*). Mənim ata məsləhətimi dinlə və düşün; əgər

qarşıda səni birçə an da olsun sevinc gözləyirsə tələsmə, uçuroma atılmazdan əvvəl onun dərinliyini ölç... Vaxt gələr, gözünü açıb ayılsan, onda... onda çox gec olar. Sən elə bir yerə gəlib çıxmısan ki, bir addım daha atdınmı insanlıq mühitindən ayrılacaqsan. Sonra ya fəvqəlbəşər bir varlıq, ya da iblis olmalısan. Bir də düşün, oğlum, əgər harada isə bir ümid qığılcımı görürsənsə, bizimlə birlik fikrindən daşın. Bu birliyi ya qəzanın hökmü ilə, ya da qəti ümitsizlik üzündən qəbul edirlər. Aldanmaq çox asandır. İnan mənə, ümitsizliyi ruhun qətiyyəti bilib aldanmaq çox asandır. Mənə inan və tez bu yerdən uzaqlaş!

K o s i n s k i. Xeyr! Mənim qərarım indi daha möhkəmdir. Madam ki, mənim ricalarım təsirsiz qaldı, onda mənim başıma gələn bəlalara qulaq as, onda özün mənim əlimə xəncər verərsən. Hamınız əyləşin, məni diqqətlə dinləyin.

M o o r. Mən dinləyirəm.

K o s i n s k i. Hamınız bilin, mən Bohemiya zadəganlarındanam. Atamın vaxtsız ölümündən sonra onun mülkünə mən sahib oldum. Bu behişt misali bir yer idi, çünki orada mələksima bir qız yaşayırdı. Gəncliyin lətafəti, göylərin bəkarəti o qızın gözəlliyi, bəzəyi idi. Bunu sizə danışmağın nə mənası? Bu sözləri siz başa düşməyəcəksiniz. Siz heç vaxt nə sevmisiniz, nə də sevilmişsiniz.

Ş v e y t s e r. Ehtiyatlı ol, ehtiyatlı ol! Ataman od kimi alışdı.

M o o r. Yetər! Mən sənə başqa vaxt – sabah, bu yaxın günlərdə, ya da qanlı bir iş gördükdən sonra qulaq asaram!

K o s i n s k i. Qanlı! Qanlı! Sən gerisinə qulaq as! Həmin dəqiqə ürəyin qana dönəcəkdir. O, kasıb bir alman qızı idi. Lakin onun gözəlliyi, onun bir baxışı bütün mənəb və rütbə fərqlərini dərhal unutdurdu. O mənim təqdim etdiyim nişan üzüyünü ismət və həya ilə qəbul etdi. İki gündən sonra mən öz Amaliyamı mehrab önündə kəbin kəsdirməyə aparmalı idim.

M o o r yerindən sıçrayıb qalxır.

Qarşıdakı səadət və nəşənin xəyalı ilə, toy hazırlığı ilə məşğul ikən rəsmi xidmətçi gəlib məni saraya çağırdı. Getdim. Mənə xəyanətlə dolu bir məktub göstərib, guya mənim tərəfimdən yazıldığını söylədilər. Bu hiylədən qan beynimə vurdu! Qılıncımı alıb məni zindana atdılar, dünya başıma fırlandı.

Ş v e y t s e r. Bu vaxt isə... Danış, danış, mən işin nə yerdə olduğunu duyuram.

K o s i n s k i. Başıma nə qəza gəldiyini dərk etmədən bir ay zində qaldım. Amaliyanın fikri məni üzürdü. Çünki məndən ötrü qorxduğunu bilirdim. Bir gün saray naziri yanıma gəlib saxta, mehriban ifadələri ilə məni təbrik etdi. Günahsız olduğumun sübuta yetdiyini söylədi, azadlıq haqqındakı fərmanı oxuyub qılıncımı özümə qaytardı. Amaliya deyib zindandan evə çıpdım... Amma nə gördüm? Amaliyadan bir nişan belə qalmayıb. Gecənin qaranlığında onu alıb qaçırmışlar. Hara, heç kəs heç nə bilmir. Dərhal ürəyimə damdı. Bir xəbər öyrənmək üçün tez şəhərə gəldim. Hamı gözünü bərəldib üzümə baxır, amma heç bir söz demirdi. Nəhayət, onu sarayda, gizli barmaqlıq ardında gördüm. Mənə kağız tulladı.

Ş v e y t s e r. Gördünüz, sizə demədimmi?

K o s i n s k i. İlahi, ilahi! Kağızı oxudum! Ona şert təklif etmişlər: ya mənim ölümümə, ya da knyazın məşuqəsi olmağa razılıq versin. Namus və sevgi arasında keçən uzun və iztirablı mübarizədən sonra qız sonuncunu intixab etmiş... və (*qəhqəhə ilə gülür*). Mən də beləliklə, xilas edilmişəm.

Ş v e y t s e r. Bəs sən nə elədin?

K o s i n s k i. Mən ildırım vurmuş kimi quruyub yerimdə qaldım. Ağlıma gələn ilk fikir “qan!” oldu. Qəlbimdə yaşayan son fikir yenə “qan!” oldu. Qəzəbli halda, ağzımdan köpük daşa-daşa özümü evə yetirdim, üçağızlı qılıncı alıb nazirin evinə soxuldum. Bilirdim ki, aranı düzəldən o cəhənnəm zəbanisi olmuşdur. Yəqin məni hələ küçədə ikən görübmişlər, yuxarı qalxanda bütün qapılar bağlı idi, mən orabura qaçıb o məlunu soruşdum. Hökmdarın hüzuruna gedib dedilər. Ora getdim, məlum oldu ki, yoxdur. Geri döndüm, qapıları sındırıb onu tapdım... Lakin xidmətçilərdən beş nəfər gizləndikləri yerdən çıxıb silahımı əlimdən aldılar.

Ş v e y t s e r (*ayaqlarını yerə vuraraq*). Dəməli, o sağ-salamat qaldı, sən də boş-boşuna çıxıb getdin?

K o s i n s k i. Məni yaxalayıb məhkəməyə verdilər, rüsvay etdilər və... fikir verin – xüsusi iltifat göstərib xaricə sürgünə göndərdilər. Mülküm, torpağım nazirə yetişdi, Amaliyam yırtıcı aslan pəncəsində, inilti və göz yaşları içində qaldı. Mənim intiqamım isə zülmün əlində aciz qaldı, yazıq vicdanıma ağır bir yük oldu.

Ş v e y t s e r (*yerindən sıçrayıb qılıncını yelləyir*). Bu intiqamı almaq bizə borc olsun, ataman! Yangın və talan dəmidir.

Moor (*bu vaxta qədər həyəcanla var-gəl edəndən sonra birdən dayanır. Qaçaqlara*). Mən o qızı görməliyəm. Cəld! Toplanın! Sən bizimlə qalırsan, Kosinski! Tələsin!

Qaçaq lar. Hara? Nə üçün?

Moor. Hara? Hara deyən kimdir? (*Qəzəblə Şveytserə*). Xain, məni ləngitməkmi istəyirsən? Göylərə and olsun ki...

Şveytser. Xain? Mənmi? Mən səninlə cəhənnəmin özünə getməyə hazıram!

Moor (*onun boynuna sarılır*). Qardaşım! Sən mənimlə gedirsən? O, inilti və göz yaşlarında boğulur! Qalxın! Cəld! Hamınız qalxın! Frankoniya torpağına! Bir həftədən sonra biz orada olmalıyıq...

Hamı gedir...

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

BİRİNCİ SƏHNƏ

Qraf Moorun qəsri yaxınlığında kənd mənzərəsi.

Öndə Qaçaq Moor, kənarda isə Kosinski dayanmışdır.

Moor. Get, mənim burada olduğumu xəbər ver. Yadında saxladın mı nə deyəcəksən?

Kosinski. Siz qraf fon Brandsınız, Meklenburqdan gəlirsiniz; mən də nökrəniməm. Arxayın olun, mən öz rolumu yaxşı oynayacağam. Sağlıqla qalın. (*Gedir*).

Moor. Bükülün dizlərim, doğma vətən torpağı qarşısında təzim edin! (*Diz çöküb torpağı öpür*). Doğma səmalar! Doğma günəş! Yaşıl yamaclar, geniş düzənlər! Sıx meşələr, coşqun sellər! Mən sizə ürəyim-in həsrətini, eşqini götürmüşəm! Nə səfalısan, ey vətənimin dağlarından uçub gələn hava! Sən öz xanımından qovulmuş bədbəxtin yaralı sinəsinə şəfa məlhəmi axıdırsan! Cənnət guşəsi, gözəllik dünyası! Dayan, Karl! Sən qüdsiyyət məbədinə daxil olursan. (*Yaxın gəlir*). Budur, qəsrin həyətidəki qaranquş yuvaları öz yerindədir! Bu da bağçaya açılan qapı! Burada, bu divarın yanında sən tərlən oynadırdın! Budur, bu çəməndə sən igid İskəndər olub Makedoniya qoşunlarını Arbella yaxınlığında hücumu aparırdın, bu ot basmış təpə üstündən sən

İran satraplarını geri qovurdun; o dikin üstündə isə sənin bayrağın zəfərlə dalğalanırdı! (*Gülümsünür*). Zavallı! Uşaqlığın baharı andıran qızıl demləri, gözəl illəri sənin qəlbində yenidən canlanır. Sən burada nə xoşbəxt idin, nə sonsuz sevinc və nə böyük şadlıq içində yaşayırdın!.. İndi isə öz ümidlərinin, şirin xəyallarının xarabalığı üstündə dayanmışsan! Bu yerlərdə sən hörmətli, izzətli, şanlı bir ər kimi gözməli idin; burada Amaliyanın uşaqlarına baxdıqca, sən öz uşaqlıq illərini xatırlamalısınız; burada, burada sən öz təbəələrləndən ehtiram və pərəstiş görməli idin! Lakin iblis məni aldadıb yoldan azdırdı. (*Diksindir*). Mən buraya nə üçün gəlmişəm? Azadlığı rəyada görəndə və öz zəncirinin səsinə oyanan bir dustaq duyğusu ilə yaşamaq üçün mü? Yox, mən öz məskənimə qayıtmalıyam. Dustaq, günəşin ziyasını unutmuşdu, azadlıq rəyası ildırım kimi gecənin qaranlığını kəsdi, ətrafa bir an işıq saçdı. Lakin rəya bitdi, ildırım söndü, zülmət isə daha çox qatılaşdı. Ölvida, doğma torpaqlar! Bir zamanlar siz Karlı uşaq görmüşdünüz, o uşaq böyük ümidlərlə yaşayırdı, o, xoşbəxt idi; indi isə siz onun böyük vaxtını gördünüz, indi onun ümidləri boş çıxmışdır. (*Cəld dönür, səhnənin dərinliyinə çəkilir, dayanır və həsrətlə qəsrə baxır*). Amaliya buradadır, bu divarın ardındadır, onu görmədən ona, heç olmasa, bir cə dəfə baxmadan getmək? Yox! Mən Amaliyanı görməliyəm. Nə olursa olsun, mən atamı görməliyəm! Ata, ata, oğlun səni görmək üçün gəlir! Çəkilin yolumdan, buxarlanan qara qanlar! Çəkilin yolumdan, ölüm kabusu! Sənin soyuq, donuq və heybətli baxışların qoy bir saat, yalnız bir cə saat məni azad buraxsın! Amaliya! Ata! Karl sizin yanınıza gəlir. (*İti addımlarla qəsrə tərəf gedir*). Gün ötəndə mənə istədiyini qədər işgəncə ver, gecənin qaranlığında məni təqib et, müdhiş rəyalarla qəlbimi parçala! Fəqət bu bir cə anlıq nəşəmi zəhərləmə! (*Darvazanın ağzında dayanır*). Bu nə haldır! Sənə nə oldu, Karl? Mətanətli ol! Qorxu bütün varlığını sarmış!.. Nə isə ürəyimə dammışdır!.. (*Qəsrə daxil olur*).

İKİNCİ SƏHNƏ

Qəsrde şəkil qalereyası.

Qaçaq Moor, Amaliya gəlir.

Amaliya. Siz güman edirsiniz ki, bunların arasında onun şəklini tapıb tanıya biləcəksiniz?

M o o r. Şübhəsiz. Onun surəti həmişə gözlərimin önündə olmuşdur (*şəkilləri nəzərdən keçirir*). Bu o deyil.

A m a l i y a. Bəli, o deyil! Bu qrafların ulu babasıdır. Dəniz quldurlarını qırdığı üçün Barbarossa ona zadəganlıq rütbəsi vermişdir.

M o o r (*yənə şəkillərə baxır*). Bu da o deyil, bu da, o biri də. O bunların arasında yoxdur.

A m a l i y a. Necə? Yoxdur? Yaxşı baxın. Mən elə bildim ki, siz onu tanıyırsınız.

M o o r. Doğma atamı tanıdığım kimi tanıyıram! Onun mehriban təbəssümünü min adamın içərisində seçmək olar. Yox, bu da onun şəkli deyil...

A m a l i y a. Mən hey-rət edirəm. Necə? Siz onu on səkkiz ildir görmürsünüz, lakin bununla belə...

M o o r (*cəld, hövlnək*). Bax, bu odur! (*İldırım vurmuş kimi verində qalır*).

A m a l i y a. O çox nəcib insan idi!

M o o r (*Gözünü şəkildən ayırmayaraq*). Ata, məni bağışla, ata! Bəli, çox nəcib insandır! (*Gözlərini silir*). Mükəddəs adamdır!

A m a l i y a. Siz, görünür ki, ona böyük ehtiram bəsləmişiniz?

M o o r. Ah, o nəcib və nadir bir şəxsiyyət idi! Deməli, o artıq, sağ deyil?

A m a l i y a. Xeyr! Həyatın nəşəsi, sevinci kimi o da bizi tərk edib getdi. (*Onun əlinə toxunur*). Əziz qraf, bu dünyada səadət çiçək açmadan solur!

M o o r. Bəli, elədir, elədir... Dünyanın dərdini, qüssəsini nə tez duymusunuz? Sizin ki, çox olsa, iyirmi üç yaşınız olar.

A m a l i y a. Bəli, bununla belə duymuşam. Bu dünyada hər şey dərd və qüssə içində ölmək üçün yaşayır. İnsan səadətə doğru can atır və onu tapır ki, yenidən itirib həsrət içində əzab çəksin.

M o o r. Siz nə itirmisiniz?

A m a l i y a. Heç bir şey... Hər şeyi! Heç bir şey.. Gedəkmi, qraf?

M o o r. Siz tələsirsiniz? Orada, o sağ tərəfdəki kimin şəkli-dir!

A m a l i y a. Sol tərəfdəki onun oğlunun, indiki ixtiyar sahibi qrafın şəkli-dir. Gedəkmi? Gedək!

M o o r. Bəs o sağ tərəfdəki şəkil?

A m a l i y a. Bağa buyurmaq istəyirsinizmi?

M o o r. Bəs o sağ tərəfdəki şəkil? Sən ağlayırsan, Amaliya?

A m a l i y a cəld çıxır.

O məni sevir, sevir! Onun bütün varlığı sarsıldı, gözlərindən ixtiyarsız axan yaşlar qəlbindəki sirri aşkar etdi. O məni sevir! Bədbəxt, mən məgər bu sevgiyə layiqəm? Məgər mən burada edam yerinə gəlmiş bir cani kimi dayanmamışam? Hani burada, bu taxtın üstündə, onun ağuşunda səadət deryasına qərq olduğum günlər? Bura mənim atamın qəsri, onun otaqları deyilmi? (*Atasının şəklinə baxıb daha da pərişan olur*). Sənsən, sən! Sənin gözlərindən od saçılır! Mən lənətlənmişəm, lənətlənmişəm! Oğulluqdan çıxarılmışam! Mən haradayam! Zülmət gözlərimi qapayır. Külə döndərin məni, ey Allahın qəzəb ildırımları! Onu mən öldürmüşəm, mən! (*Qaçır*).

F r a n s (*dərin fikrə getmiş halda çıxır*). Qov bu surəti! Miskin qorxaq! Nədən qorxursan? Kimin qarşısında titrəyirsən? Bu qraf qəsrimə ayaq basdığı dəqiqədən elə xəyal edirəm ki, cəhənnəmdən göndərilmiş bir casus ardımca düşüb məni addım-addım izləyir. Mən onu nə zaman isə görmüşəm! Onun gündən qaralmış simasında nə isə tanış və əzəmətli ifadə var. Amaliya da ona qarşı laqeyd deyil! O qrafa həsrətli, xumar baxışlarla çox baxır, halbuki o adətən belə səxavətli görünmürdü! Onun gözündən axan yaşın qrafın içdiyi şərab badəsinə necə düşdüyünü mən öz gözlərimlə gördüm, bəli, onlar mənim arxamda dayansalar da, mən bunu güzgüdə aşkar gördüm. Ayıq ol, Frans! Bütün bunların ardında müdhiş bir fəlakət gizlənmişdir! (*Maraqla Karlin şəklinə baxır*). Onun uzun qaz boynu, onun odlı, qara gözləri, hm-hm-hm, qalın qara qaşları. (*Diksinir*). Mənhus cəhənnəm, bu nə xaldır mənim ürəyimə saldı? Bəli, bu Karldır. İndi onun bütün cizgiləri qarşımda canlandı. Bu odur! Odur! Geyindi-yəyin-baş onu gizlədə bilməz! Bu odur! Lənətə gəlmiş! (*Qəzəbli, iri addımlarla səhnədə gəzir*). Məgər buna görə gecələr yuxunu özümə haram etdim, qayalar qoparıb, dərin uçurumları doldurdum. Məgər buna görə mən bütün insan həysiyyətinə qarşı çıxdım ki, bu nə rahat səfil mənim qurduğum hiylələri heçə çıxartsın? Təmkin lazımdır! Təmkin! Kiçik bir iş qalmışdır! Mən onsuz da boğaza qədər günah dənizindəyəm. Sahildən bu qədər uzaqlaşandan sonra geriyyə üzmək axmaqlıqdır. Geri dönmək haqqında düşünmək belə artıqdır. İnsaf mənim günahımı bağışlasaydı, müflis olardı, mərhəmət mənə acısaydı, dilənçilik edərdi! Bir yol var, mərd olmaq, irəli getmək lazımdır! (*Zəng çalır*). Qoy atasının ruhu ilə qucaqlaşsın, sonra gəlsin. Ölülər məni qorxutmur. Daniel! Ey! Daniel! Mərc gələrəm ki, Danieli də öz tərəflərinə çəkib mənə sui-qəsd hazırlayırlar? Qoca gözümə birtəhər görünür.

Daniel daxil olur.

Daniel. Nə buyurursunuz, cənab?

Frans. Heç nə. Get, bu qədəhə şərab doldur; tez qayıt!

Daniel çıxır.

Dayan qoca, gör sirrini necə açıram! Gözlərinin içinə elə baxacağam ki, vicdanın dilə gələcək, rəngin ağaracaqdır. O ölməlidir! İşı yarıda buraxmaq, kənərə çökilib “görək nə olur” – deyə uzaqdan baxmaq maymaqlıqdır.

Daniel şərab gətirir.

Bura qoy! Gözlərimin içinə düz bax! Sənin dizlərin əsir? Gör necə titrəyirsən? Boynuna al, qoca! Nə eləmişən?

Daniel. Heç bir şey, cənab! Öz imanıma və böyük Allaha and olsun ki, heç bir şey!

Frans. İç bu şərabı! Nə? Əlin gəlmir? Cəld söylə! Qədəhə nə tökmüsən?

Daniel. Allah, özün saxla! Necə? Mən qədəhə?

Frans. Zəhər tökmüsən şərabə! Meyit kimi ağarmısan! Etiraf et, al boynuna! Zəhəri sənə kim verib? Qraf, eləmi? Onu sənə qrafını verib?

Daniel. Qraf? Ya həzrəti Məryəm! Qraf mənə heç nə verməyib.

Frans (onun yaxasından tutur). Mən səni qaralanacan boğacağam, çalsaçlı yalançı! Heç nə verməyib? Nə üçün həmişə bir yerdə olursunuz? O, sən və Amaliya? Nə barədə pıçıllaşırsınız? Hansı sirləri, hansı sirləri o sənə etibar etmişdir?

Daniel. Allah şahiddir ki, o mənə heç bir sır etibar etməmişdir.

Frans. Deməli, gizlədirsən? Məni yolunuzdan eləmək üçün nə kələk qurmusunuz? Hə? Yuxuda ikən məni boğmaq istəyirsiniz? Ya ülgüclə boğazımı üzmək? Yaxud şərabə və şokolada zəhər qatmaq arzusundasınız? Danış, danış! Yoxsa, nahar üstündə məni o dünyaya göndərmək fikrindəsiniz? Danış! Onsuz da hamısını bilirəm.

Daniel. Əgər sizə yalan deyirəmsə, sabaha sağ çıxmayım.

Frans. Yaxşı, bu dəfə səni bağışlayıram. Ancaq yəqin o sənə pul verib? Bir dost kimi əlini sıxıb? Köhnə tanış, dost kimi, eləmi?

Daniel. Heç vaxt, cənab.

Frans. Heç sənə deyibdirmi ki, səni tanıyır? Və elə sən də onu tanımalı idin? Zaman gələr ki, gözlərin açılar? Nə? Necə? O heç vaxt sənə belə sözlər deməyib?

Daniel. Bir kəlmə də.

Frans. Deməyib ki, bəzi səbəblərə görə o özünü gizlədir. Düşməni aldatmaq üçün özgə donə girmək lazım olur. O özü üçün intiqam, amansız bir intiqam almaq istəyir?

Daniel. O qətiyyənlə belə şeylər deməmişdir.

Frans. Necə? Qətiyyənlə deməmişdir? Yaxşı fikirləş... Deməyib ki, o bizim mərhum qrafı yaxından tanıyardı? Deməyib ki, onu sevir, bir övlad, bir oğlu kimi sonsuz məhəbbətlə sevir?..

Daniel. Nə isə ondan buna oxşar bir söz eşitdim...

Frans (rəngi qaçmış). Deməli, bunu deyib? Doğrudanmı deyib? Daha nə? Söyləsənə? Deyibdirmi ki, o mənim qardaşımdır?

Daniel (qayğılı). Nə danışırırsınız, cənab? Xeyr! O bunu deməyib! Ancaq freyleyn Amaliya onu qalcreyde gəzdirdəndə, – mən orada idim, şəkillərin tozunu alırdım, – o, birdən ildırım vurmuş kimi mərhum qrafın şəklində qarşısında dayandı. Freyleyn Amaliya da şəklində göstərib dedi: “Nəcib insandır!” – “Bəli, bəli. Çox nəcib insandır” deyib qraf xanımın sözlərini təsdiq elədi və gözlərinin yaşını sildi.

Frans. Qulaq as, Daniel! Bilirsən ki, mən sənin üçün yaxşı ağa olmuşam; səni yedirmişəm, geyindirmişəm, qocalığına görə çox şeyi sənin üçün keçmişəm.

Daniel. Allah köməyiniz olsun! Elə mən də sizə həmişə imanla, sədaqətlə nökrçilik etmişəm.

Frans. Mən də elə bu barədə danışram. Ömründə mənim sözündən çıxmamısan, çünki özün yaxşı bilirsən ki, mən nə buyursam, yerinə yetirmək sənin borcundur!

Daniel. Canla, başla, cənab qraf, Allah deyənə, vicdan tələb edənə xilaf olmayan hər əmri, əlbəttə, yerinə yetirmək borcumdur.

Frans. Boş sözdür, boş sözdür! Utanmırsan? Bu yaşa çatmısan, hələ də uşaq nağıllarına etiqad bəsləyirsən! Səfeh olma, Daniel. Mən sənin ağanam, əgər Allah, vicdan deyilən şey varsa, onlar mənə qənim olmalıdırlar. (Əllərini bir-birinə vuraraq).

Daniel. Əstəğfərullah!

Frans. Sənin birinci borcun mənə itaətdir! Bu sözün mənasını düşünürsənmi? Bu itaət borcu naminə sənə əmr edirəm: Qraf – bizim bu qonaq – görəklə sabaha sağ çıxmasın.

Daniel. Allah, özün rəhm elə! Axı nədən ötrü?

Frans. Itaət borcunu yada sal! Hər şey üçün sən mənim qarşımda cavabdeh olacaqsan!

D a n i e l. Mən? Ya Həzrəti Məryəm! Sən mənə kömək ol! Mən? Mən başıdaşlığın günahı nədir?

F r a n s. Kitab açma, qoca! Bil ki, mənim əlimdəsən. İntixab et – ya mənim dərin zirzəmilərimin birində qalıb acından öz sümüklerini gəmirəcək, öz suyunla ürəyini söndürəcəksən, ya da halal çörəyini yeyib ömrünü dinc və sakit başa vuracaqsan.

D a n i e l. Bu nə sözdür, cənab? Axı adam öldürüb, sonra dinc və sakit yaşamaq olarmı?

F r a n s. Sualıma cavab ver!

D a n i e l. Heç olmasa, ağ saçlarıma rəhm edin!

F r a n s. Hə, ya yox?

D a n i e l. Yox! Allah, sən mənim dadıma yet!

F r a n s (*guya getmək istəyir*). Yaxşı! Görək Allah dadına necə yetəcək.

D a n i e l (*onu saxlayıb qarşısında diz çökür*). Rəhm edin cənab, mənə rəhm edin!

F r a n s. Hə, ya yox?

D a n i e l. Qraf həzrətləri, mənim yetmiş iki yaşım var. Bu vaxta kimi böyükdən kiçiyə bir adama pislik etməmişəm. Haram nə olduğunu bilməmişəm, Allahın yolundan çıxmamışam. Mən ömrümün qırx dörd ilini sizin evdə nökrçiliklə keçirmişəm. İndi bu gün-sabahımdır. Məni qoyun təmiz imanla bu dünyadan köçüm. Ah, ağa, möhtərəm ağa! (*Hərərətlə onun dizlərini qucaqlayır*). Bu dünyada vardan-yoxdan mənim gümanım öz təmiz imanıma gəlir, əcəl çatan vaxt mənim bu təsəllimi əlimdən almayın! Qoyun can üstündə sidq-dillə dua edim, Allah yanında da, bəndə yanında da mənim üzqara olmağıma, gəlin, razı olmayın. Yox, yox, mənim əziz, qiymətli, istəkli qrafım! Siz buna razı olmazsınız! Yetmiş yaşlı qoca kişinin günahı batmasına razı ola bilmərsiniz!

F r a n s. Hə, ya yox! Nə naqqallıq edirsən?

D a n i e l. Bundan belə sizə daha artıq can-başla qulluq eləyəcəyəm! Muzdur kimi qan-tər tökəcəyəm, hamıdan tez durub hamıdan gec yatacağam, gecə-gündüz sizə duaçı olacağam, – rəhim Allah, saçaqqaqlı ağarmış qocanın duasını yerdə qoymaz!

F r a n s. Mənə canfəşanlıq yox, itaət lazımdır. Olan işdirmi ki, edamqabağı cəllad naz-qəmzə ilə məşğul olsun!

D a n i e l. Bəli, bəli, elədir. Axı günahsız bir adamı öldürmək...

F r a n s. Yoxsa məni sorğu-suala çəkmək istəyirsən? Heç balta da cəlladdan soruşarmı ki, nə üçün bu başı üzməlidir, başqasını yox? Gör mən necə rəhimdil və səxavətliyəm; xidmət məcbircə yerinə yetirməli olduğun bir iş üçün hələ sənə mükafat da təklif edirəm.

D a n i e l. Mən mükafat haqqında yox, sizin xidmətinizdə mömin xristian kimi qalmaq haqqında düşündüm.

F r a n s. Bəsdir çərənledin! Fikirləşmək üçün sənə bir gün möhlət verirəm. Yaxşı ölç-biç: səadət, yoxsa fəlakət? Eşitdinmi? Anladınmı? Ən böyük səadət, yaxud ən müdhiş fəlakət? Sənə işgəncə verəcək olsam, gərək özüm-özümə heyran qalım!

D a n i e l (*bir qədər düşündükdən sonra*). Dediklərinizin hamısına əməl edərdəm, sabah əməl edərdəm. (*Gedir*).

F r a n s. Mükafat onu şirnikdirəcək, bir də ki, qoca iman və etiqad yolunda şahid olanlardan deyil. Bu yaxşı oldu!.. Nuş olsun, əziz qraf! Belə görürəm ki, bu axşam sizin axır ziyafətiniz olacaq. Hər şey adamın işə hansı gözlə baxmasından asılıdır və axmaq o adamdır ki, öz xeyrini güdməsin. Şərabı bir şüşə artıq içən ata cuşə gəlir – nəticədə bir adam törəyir: halbuki zəhməti çəkən zaman adam törətmək haqqında çox az düşünürlər. İndi mən də cuşə gəlmişəm, – nəticəsi isə əksinə olmalıdır, – adam ölməlidir. Bu təsadüfdə idrak və məqsəd adam törətmək işində olduğundan qat-qat yüksəkdir. İnsanların əksəriyyətinin bu dünyaya gəlişi, qızmar iyul günəşindən, yumşaq yataqlardan, müstəqim vəziyyətli gözəllikdən, xəlvət qaranlıqdan asılı olur. Əgər insanın doğulması heyvani şəhvetin, boş bir təsadüfin nəticəsidirsə, onun ölümü nə üçün də bizi dəhşətə gətirməlidir? Lənətə gəlmiş dayələr, nənələr hələ körpə ikən bizim təsəvvürümüzü müdhiş nağıllarla zədələyir, zəif damağımızı məhşər gününün mənhus səhnələri ilə qorxuya salırlar! Onlar bizim yenicə oynayan şüurumuzu cəhəllət və mövhumatla elə zəncirləyirlər ki, damarlarımızdakı qan donub buza dönür, ən cəsur qətiyyət sarsılıb öz gücünü itirir! Qot! Bu sözün dövrəsində əcinnələr, şeytanlar dəstə-dəstə uçurlar! Guya böyük bir iş olur. Belə fərz edək ki, təbiət yadından çıxarıb bir adam doğurmur: ya doğulan uşağın göbəyini bağlamırlar, yaxud izdivac gecəsi hünər göstərə bilmir – bununla bütün nağıl bitmiş olur! Nə isə vardı – indi isə heç nə yoxdur... Bu eynilə o deməkdir ki, heç nə yox idi, heç nə də olmayacaq! İndi ki heç nə yoxdur, deməli, təşvişə düşməyin də mənası yoxdur. İnsan çirkədən doğulur, bir müddət çırkab içində çapalayır,

sonra çirk doğurur, sonra isə çirkli torpağa dönür və nəhayət, çirkli palçıq olub öz nəvə-nəticələrinin çökmələrinə yapışır! Budur insan rəvayəti, onun ömür silsiləsi və iyrənc qisməti bundan ibarətdir. Vəssalam. Sənə yaxşı yol, mehriban qardaşım! Qoy vicdan dedikləri o xəstə və bədrəftar müəllim gedib fahişəxanalardakı qarıları qovsun, ölüm yatağında can çəkən sələmçilərə işgəncə versin! Mənim qəlbi-mə o heç vaxt yol tapa bilməyəcəkdir! (*Gedir*).

ÜÇÜNCÜ SƏHNƏ

Qəsrə başqa bir otaq.

Qaçaq Moor bir tərəfdən, Daniel isə o biri tərəfdən gəlir.

Moor (*təlaşık*). Freyleyn Amaliya haradadır?

Daniel. Cənab! Bu ağır qocanın sizdən bir ricası var, izn verin desin.

Moor. Söylə! Sənə nə lazımdır?

Daniel. Heç bir şey və hər şey, lap kiçik, həm də çox böyük bir istəyim var. İzn verin, sizin əlinizdən öpüm!

Moor. Yox, mehriban qoca. (*Onu qucaqlayır*). Sən mənim atam yerindəsən.

Daniel. Əlinizi verin, əlinizi verin, rica edirəm.

Moor. Yox, yox!

Daniel. Gərək əlinizi öpəm! (*Onun əlini alıb diqqətlə əlinə baxır və qarşısında diz çökür*). Əziz, qiymətli Karl!

Moor (*qorxur, özünü ələ alır, laqeyd*). Nə danışırısan, dostum? Mən səni anlamıram.

Daniel. Nə olar, danın, özünüzü o yerə qoymayın! Yaxşı, yaxşı! Bilirəm ki, siz mənim əziz, qiymətli Karlımsınız! Allah, sənə şükür! Məni bu qoca yaşında şad elədin. Mən axmaq niyə o saat... Məsləhət Allahındır! Siz gəlib çıxdınız, amma qoca qraf qəbir evinə həsrətlə getdi... Şükür, yenə yurdu boş qalmadı. Sən mənim fərasətsizliyimə bax ki, (*əlinə vurur*) o saat başa düşməmişəm... Pərvərdigara şükür! Min şükür sənə! Gecə-gündüz ağlaya-ağlaya dua eləmişəm... Şükür pərvərdigara! Adam gözələrinə inanmır ki, budur, sağ-salamat burada, öz əvvəlki otağında dayanıbdır.

Moor. Bu nə qərribə sözlərdir? Sizə axı nə olub, qızdırmalı deyilsiniz ki? Ya siz mənimlə zarafat etmək xəyalındasınız.

Daniel. Daha sözüüm yoxdur! Zarafatı siz edirsiniz. Günah deyilmi qoca nökrinizi ələ salıb oynadırsınız? Bu çapıq... Yadınızdadırmı? Ay Allah, onda mən nələr çəkdim, qorxudan ürəyimi yedim! Elə o vaxtdan sizi canımdan artıq istəyirdim, amma siz... Böyük belədən qurtardıq!.. Siz qucağımda oturmuşdunuz... Yadınıza düşürmü orada, o dəyirmi zalda deyirəm... Vallah, deyəsən, hamısı yadınızdan çıxıb, heç ququ quşu da yadınızda deyil! Ona qulaq asmağı çox xoşlardınız! Heyf o quşdan, düşüb çilik-çilik oldu. Susanna qarı otağı süpürəndə yerə salmışdı. Hə, onu deyirdim, siz əlinizdə bıçaq qucağımda oturmuşdunuz. “Ey-ey” deyib kimisə hədələyirdiniz. Bir dəqiqəliyə sizi yerə qoydum ki, qaçıb atınızı getirim. Deynən ayaqların qırılsın, hara gedirsən? Elə dəhlizə çıxmamış sizin qışqırığınızı eşitdim, elə bil başımdan qaynar qazan tökdülər. Özümü otağa salanda görürəm siz döşəmənin üstündə, qan da fəvvarə vurub axır. Allah göstərməsin! Ağlım başımdan çıxdı. Uşağı gərək gözədən qoymayasan. Yenə Allahın rəhmi gəldi. Qoluna yox, gözüne batsaydı, başıma nə daş salardım? Odu-budu, bıçaq, qayçı deyilən şeyi uşağa verməyi tövbə elədim! Elə o olan oldu... Allah üzümə baxdı ki, ağa da, xanım da uzaq yerdə idilər. Mənə böyük dərs oldu, özü də yaxşı qurtardı, yoxsa məni evdən-eşikdən qovardılar! Amma yamanca tərs uşaq idiniz! Allahdan olan kimi yara tez də sağaldı, amma yeri çapıq qaldı.

Moor. Sənin danışığından bir kəlmə də olsun anlamadım!

Daniel. Guya? O da bir günlər idi. Yeməyə də tərslik edirdiniz. Allahın şimisini, biskvitini, şirin qoğalını da sizə tovlaya-tovlaya yedirdirdim... Hələ deyin görüm sizi qoca qrafın çal atına mindirib hər dəfə çəməndə gəzdirəndə mənə nə boyun olduğunuz yadınızdadırmı? “Daniel – deyirdiniz, – qoy mən böyük oğlan olum, mülkümüzü idarə etməyi sənə tapşıracağam, hər gün səni özümlə karetdə gəzdirəcəyəm”. – “Allah qoysa, deyirdim, təki siz boya-başa yetin, Allah canınızı sağ eləsin. Daniel də qocalanda əgər onu başınızdan eləməsəniz, onda sizdən xahiş edərdim kəndin aşağısındakı evi mənə verəsiniz, onsuz da boş qalıb, başımı çəkib orada birtəhər dolanaram”. Yaxşı, gülün, gülün! Yəqin hamısını yadınızdan çıxartmışınız! Qocanı indi tanımaq da istəmirsiniz! Onunla elə soyuq, elə saymazıyana danışırırsınız ki... Canınız sağ olsun, yenə mənim əziz Karlımsınız. Xatirinizə dəyməsin, düzü, elə o vaxt da bir az yelqovanlığınız vardı! Nə olar. Cavan vaxtı hamı elə olur... Amma sonra düzəlirlər!

Moor (*onun boynunu qucaqlayır*). Elədir. Daniel, hamısını boy-
numa alıram. Mən sənın Karlınam, sənın yolunu itirib itkin düşən Kar-
lınam! Mənim Amaliyamdan danış. O necədir?

Daniel (*ağlayır*). Sən ki mənı şad elədin, səni görüm həmişə
şad, həmişə xoşbəxt olasan! Yazıq qraf nahaq yerə o qədər göz yaşı
tökdü! İndi mən rahat ölərəm! Nə dərdim var ki, ağam sağ-salamat öz
evinə qayıdıb! Qismət imiş, görüşdük!

Moor. Görüşdük, boyun olduğumu da vermək istəyirəm! Al bu-
nu, vəfalı qoca, çal atın borcunu verirəm. (*Onun ovcuna ağır bir kisa
basır*). Mən səni unutmamışam, köhnə dost!

Daniel. Bu nədir? Nə edirsiniz? Bu qədər mənim nəyimə lazım-
dır? Yəqin səhv eləmişiniz.

Moor. Səhv eləməmişəm, Daniel. Qalx! Mənim Amaliyamdan danış!

Daniel. Allah əvəzini min-min versin! Şükür, ilahi! Amaliyanı
deyirsiniz? Heç bilmirəm, yazıq nə edəcək, sevindiyindən, qorxuram,
ağlı başından çıxsın.

Moor (*tələsik*). O mənı unutmayıb ki?

Daniel. Unutmayıb ki? Bu nə sözdür danışırınsız? Sizi unutmaq?
İndiki ağamız guya sizin öldüyünüzü yayanda, qızın bu qara xəbəri
əşidəndə nə hala düşdüyünü görək öz gözlərinizlə görəydiniz.

Moor. Sən nə danışırın? Mənim qardaşım...

Daniel. Bəli, sizin qardaşınız, bizim ağamız, sizin qardaşınız...
Macalınız olanda, Allah qoysa sizə çox şeylər nağıl edəcəyəm... Hələ
hər Allahın verən günü görək mənim arvadım olasan deyib qızı tənqə
gətirəndə onu necə qovduğunu görəydiniz. Aha, qaçım, bir tez ona
gözüydünlüğü verim... (*Getmək istəyir*).

Moor. Dayan, dayan! O heç nə bilməməlidir! Heç kim heç nə bil-
məməlidir. Qardaşım da.

Daniel. Qardaşınız? Qardaşınız? Yox, Allah eləməsin. O görək
heç bilməsin. Heç! Amma kim bilir, bəlkə başa düşüb. Ah, yer üzündə
nə pis adamlar, nə pis qardaşlar, nə pis ağalar varmış... Amma, mən,
bütün ağaların var-dövlətini yığıb mənə versələr də, pis nökrə olma-
ram... Qardaşınız sizi ölmüş bilirdi!

Moor. Orada öz-özünə nə danışırın?

Daniel (*daha yavaşdan*). Olənlər çağırılmamış qonaq kimi diri-
lib geri dönəndə... qardaşınız mərhum qrafın yeganə varisi idi...

Moor. Qoca! Orada nə barədə deyirsiniz? Sanki dərşətli bir sır di-
linin ucunda gəzir, lakin qopub bəyan olmağa cəsəret etmir! Aydın danış!

Daniel. Yox, mən acından öz sümüklerimi gəmirib, öz suyum
içərəm, amma adam öldürməklə dövlət qazanmağa razı olmaram. (*Tə-
ləsik gedir*).

Moor (*özünə gələrək*). Aldanmışam! Aldanmışam! İndi hər şeyi
başə düşdüm... İblis fitnələri! Şeytan hiyləsi! Səndə günah yoxmuş,
ata! İblis fitnələri!.. Məni qatıl edən, quldura çevirən qara hiylələrdir!
Məni o ləkələmişdir! Məktublarımı ələ keçirib dəyişdirmişdir. Ah,
mən nə sadələvh, nə qədər axmaq olmuşam! Atamın ürəyi məhəbbət-
lə dolu imiş... Ah, rəzalət, rəzalət! Mən əgər onun ayaqlarına düşsəy-
dim... Mənim bircə damla göz yaşı kifayət edərdi. Ah, mən gözü
bağlı, kor, kor bir axmaq olmuşam! (*Başını divara vurur*). Mən xoş-
bəxt ola bilərdim!.. Ah, fitnə, fəsad cövhəri! Bəxtim, taleyim alçaq fit-
nələrin qurbanı oldu! (*Qəzəbli halda səhnədə dolanır*). Qatıl, quldur!
Onun qara fitnələri ucundan! Atam mənə heç acıqlanmayıb da! Deməli,
lənət fikri onun ağlına belə gəlməmişdir!.. Ah, cani! Xəbis, hiyləgər,
mənfur cani!..

Kosinski daxil olur.

Kosinski. Sən harada qaldın, ataman, nə olub? Görürəm, bura
xoşuna gəlir, deyəsən, yenə qalmaq istəyirsən.

Moor. Tez! Atları yəhərlə! Gün batana kimi bu qraflıqdan uzaq
olmalıyıq!

Kosinski. Zarafatmı edirsən?

Moor. Cəld ol! Cəld! Bir dəqiqə belə ləngimə! Nə işin varsa
burax! Həm də heç kəs səni görməsin!

Kosinski gedir.

Mən buradan qaçmalıyam. Bir an gecikəcək olsa qan gözlərimi
örtər, o isə, hər halda mənim atamın oğludur. Qardaş! Qardaş! Sən
məni dünyanın ən bədbəxt insanı etdin! Mən sənə bir pislik etməmiş-
dim, heç vaxt səni incitməmişdim. Qardaş qardaşla belə rəftar etməz-
di. İndi öz cinayətlərinin meyvəsini rahat dad, sənın səadətini zəhər-
ləməmək üçün mən buradan uzaqlaşırım!.. Lakin bil ki, qardaş qar-
daşla belə rəftar etməzdi. Qoy zülmət çöksün, sənın əməllərini örtsün,
dərın məzar açılsın bu müdhiş sirləri gizlətsin!

Kosinski. Atlar yəhərlidir. Əgər istəyirsinizsə, yola düşə bilərsiniz.

Moor. Nə tez! Bu qədər tələsmək nə üçün? Deməli, mən öz sev-
gilimi heç vaxt görməyəcəyəm!

K o s i n s k i. Əmr edirsinizsə yəhərləri açım, siz özünüz buyurdunuz ki, cəld olum.

M o o r. Bir də! Bircə dəfə də “əlvida” deyim. Mən bu nəşənin zəhərini son damlasına qədər içməliyəm, sonra isə... Gözlə, Kosinski! On dəqiqə daha... Qəsrin divarları yanında məni gözlə, gələrəm, yel kimi uçariq!

DÖRDÜNCÜ SƏHNƏ

Bağda.

A m a l i y a. “Sən ağlayırsan, Amaliya? – O bu sözləri elə ilahi bir səslə söylədi ki! Sanki bütün təbiət vəcdə gəlib cavanlaşdı. Eşqin dönməz, qayıtmaz baharı mənim qarşımda yenidən canlandı! Bülbüllər o zamankı tək cəh-cəh vurdu, güllər ətrafa ətir saçdı, mən də bu səadətdən məst olub onun sinəsinə qısıldım. Ah, yalançı vəfasız ürəyim! Bu nə sözlərdir? Sən xəyanəti tərif edirsən! Yox, yox! Çıx mənim qəlbimdən, günahkar surət! Mən öz əhdimi heç vaxt pozmam, mənim bircəm, yeganəm! Kənar olun qəlbimdən bədxah, məkrli arzular! Könül mülkümün sultanı Karlıdır. Əğyar üçün orada yer yoxdur. Bəs nə üçün qəlbim bilixtiyar bu qonağa sarı can atır. Onunla mənim Karlımın surəti arasındakı bu eyniyyət nədir? O, sanki mənim yeganəmin doğru timsalı, əbədi peykidir! “Sən ağlayırsan, Amaliya?” Ah, mən gizlənməli, ondan qaçmalıyam! Qoy mənim gözlərim bir daha onu görməsin!

Qaçaq Moor bağın qapısını açır.

(*Diksinir*). Yavaş! Qapı səsləndi? (*Karlı görüb yerindən sıçrayır*). Odu? Hara gəlir? Nə üçün? Sanki ayaqlarım torpağa yapışmış, qaça bilmirəm. Pərvordigara, özün mənə kömək ol! Yox, mənim qəlbimdən Karlı çıxara bilməyəcəksən! Bir qəlbə iki bütə pərəstiş olmaz! Mənim dinim belədir! (*Karlı şəklini çıxarır*). Karl, sən mənim xilas-kar mələyim ol! Bu yad qonaqdan, məhəbbət oğrusundan məni qor! Mən gözlərimi ayırmadan sənə, sənə baxacağam! O mənim baxışlarımda yalnız səni görəcəkdir! (*Oturub dinməzə şəkli baxır*).

M o o r. Siz buradasınız, xanım? Çox da pərişansınız? Bu medalyonun üstündə göz yaşları parıldayır!

A m a l i y a ona cavab vermir.

O xoşbəxt kimdir ki, onun üçün mələk göz yaşları axıdır? Müsaidə edin, mən də baxım. (*Medalyona baxmaq istəyir*).

A m a l i y a. Xeyr! Buyurun!.. Yox, yox...

M o o r (*geri çəkilir*). Aha! O belə pərəstiş layiqdirmi? Layiqdirmi?

A m a l i y a. Aha, əgər siz onu tanısaydınız...

M o o r. Ona həsəd aparardım.

A m a l i y a. Pərəstiş edərdiniz.

M o o r. Hm!

A m a l i y a. Siz onu sevərdiniz... Onun təbiətində o qədər... Onun görkəmində, baxışında, səsinə sizə o qədər bənzəyiş vardı ki.

M o o r gözlərini yerə dikmiş halda dayanmışdır.

Burada, sizin dayandığınız bu yerdə, həmişə o dayanardı! Onun yanında isə onun yaxınlığını hiss edərkən bütün dünyanı unudan xoşbəxt qız dayanardı. Burada onun nəzərləri çiçəklənən təbiəti seyr edərdi. Qız da aləmə onun gözləri ilə baxar, sevgilisinin heyran baxışları altında sanki gözəlləşərdi. Onun çaldığı musiqinin mənasının səmavi ahəngini bütün quşlar dinləyirdi. Bax, bu koldan, o, qızılgüllər dərdərdi, mənim üçün dərdərdi. Burada, bu yerdə məni ağuşuna basardı. Onun dolu dodaqları mənim dodaqlarıma dəyəndə güllər, çiçəklər bihuş olub sevgililərin ayağı altına səpələnərdi.

M o o r. O artıq yoxdur?

A m a l i y a. Onu dəli yellər alıb tufanlı dənizlərdə gəzdirir. Amaliyanın eşqi isə onu izləyib dalınca qaçır. O, uzaqlarda, qumsal səhralarda gəzəndə Amaliyanın eşqi quru çölləri yaşıl çəmənlərə çevirir, vəhşi kollarda ətirli güllər yetişdirir. Cənubun qızmar günəşi onun açıq başına od yağdırır, şimalın qarı, buzu onun yalın ayaqlarını dondurur, lakin Amaliyanın eşqi yayın istisində də, qışın soyuğunda da ona layla çalib onun cəfəkeş qəlbini oxşayır. Dənizlər, dağlar, böyük ölkələr, uzaq yollar sevgililəri bir-birindən ayırır, lakin onların qəlbi öz qaranlıq zindanından çıxıb bir-birini tapır, eşqin cənnət kölgəliklərini andıran məskəninə görüşüb birləşirlər. Deyəsən kədərləndiniz, qraf?

M o o r. Eşqin rəvayəti mənim də eşqimi dilə gətirdi.

A m a l i y a (*rəngi qaçmış*). Necə? Siz başqa bir qızı sevirsiniz? Aman! Mən nə dedim?

M o o r. O məni ölmüş bilmiş, lakin ölüyə də vəfasız çıxmamışdır. Sonra mənim sağ olduğumu eşidib rəhbərlik tacından vaz keçmişdir. O bilir ki, mən səhraları gəzir, əzab içində ömür sürürəm, – onun eşqi

sərgərdan həyatımın, əzablı günlərimin həmdəmidir. Onun da adı sizin kimi Amaliyadır, xanım.

A m a l i y a. Mən sizin Amaliyanıza həsəd aparıram!

M o o r. Ah, o bədbəxt bir qızıdır! O öz eşqini məhv olmuş bir adama bağlamışdır. Bu eşq heç vaxt kama çatmayacaqdır!

A m a l i y a. Yox! Bu eşq göylərdə kama çatacaqdır. Axı, dəyirlər, başqa daha yaxşı bir dünya da var ki, orada dərdlilər şad olur, sevənlər isə vəslə yetirlər.

M o o r. Bəli! O dünyada bütün müəmmalar aşkar olur, orada sevgililəri dəhşətli görüş gözləyir... O görüşün adı əbədiyyətdir... Yox, mənim Amaliyam bədbəxtidir!

A m a l i y a. Bədbəxt? Axı siz ki, onu sevirsiniz?

M o o r. O məni sevdiyi üçün bədbəxtidir! Bəlkə mən qatiləm, onda necə? Xanım, əgər sizin sevgiliniz sizi öpdüyü qədər adam öldürmüş olsaydı, nə deyərdiniz? Mənim Amaliyam xoş gün görməyəyə! O, bədbəxtidir!

A m a l i y a (*şad ayağa qalxır*). Ah! Mən isə, əksinə, xoşbəxtəm! Mənim sevgilim ilahiyyat timsalıdır, ilahiyyat isə mərhəmət və şəfqət deməkdir! O bir qarışqanı belə incitməz! Gündüzün işığı gecənin qaranlığından uzaq olan kimi onun qəlbi də qanlı fikirlərdən uzaqdır.

M o o r tələsik bir kənara çəkilir və dalgın halda uzaqlara baxır.

A m a l i y a udu alıb çalır.

Əziz Hektor, döyüşlərə tələsmə, ah,
Axillərin mərhəmətsiz qılıncı, bax,
Patroklun zil kölgəsində kəsir qurban!
Körpənə kim məbudlara ibadət öyrədən, aman?
Vəhşi Ksanf birdən sənə edərsə qəsd
De, körpənin ona sarı oxunu kim tuşlayar, bəs?

M o o r (*dinməz udu alıb çalır*).

Əziz dostum, tez ox-qalxan götür görək!
Qanlı döyüş meydanına uçmaq görək...

(*Udu atıb qaçır*).

BEŞİNCİ SƏHNƏ

M o o r qəsrinin yaxınlığında meşə. Gecədir.

Ortada qədim bir qalanın uçuqları görünür. Q a ç a q l a r yerdə əyləşiblər.

Q a ç a q l a r (*oxuyurlar*)

Qatilliyi, quldurluğu, dəcəlliyi
Öyrənəsi deyilik, ha, indən belə!
Günü sabah çəkərlər də bizi dara,
Gəlin keçsin bu günümüz nəşə ilə.
Bu həyatda avarayıq, sərgərdanıq,
Nəşə ilə ləbaləbdir qoca dünya.
Gecə düşdü köç edirik, biz mehmanıq.
Meşələrdə dalarıq biz xoş yuxuya.
Qorxumuz yox küləklərdən, tufanlardan,
Merkuridir şadlıq, sevinc ilahəmiz,
Nə bilirik ancaq ondan öyrəndik biz.

Keşişgildə baxmadayıq kefə bu gün,
Sabah isə çıxacağıq yola sarı.
Yaradana nəzir-niyaz verəcəyik
Gərəksizi, süfrəmizdən qalanları.

Az qalır ki, kəlləmizi qıdıqlaya
İçdiyimiz üzüm suyu, bax, bu dəmdə.
Hər şey, hər şey çalxalanır, alt-üst olur.
Muştuluqçu olar buna cəhənnəm də,
İblis belə qardaş olmaz bizə həm də.

Yaralanmış atamızın iniltisi,
Anamızın ah-naləsi, qəmi boşdur:
Körpələrin, gəlinlərin ağlaşması
Bizim üçün musiqidən daha xoşdur.

Nə dəhşətlə bağırırlar bıçaq altında, aman!
Odur, kəsik boğazlardan irmaq kimi axır qan.
Bu əzablar, işgəncələr bizə xoşdur-şanlıdır.
Gözlərimiz qızarmışdır, əllərimiz qanlıdır.

Yetmir ölüm saatım, səbr eləyim nə qədər,
Cəllad, yeyin ol, yeyin!
Dostlar! Kəndir gözləyir, bizi dara çəkərlər,
Məst olun, gülün, deyin!
Ura! İnsan ölümü qırmızıdır, qırmızı!
Yol üstü bircə qurtum şərab, ey bəxt ulduzu!

Şveytser. Gecə yarı oldu, ataman gəlib çıxmadı.
Ratsman. Halbuki gedəndə düz saat səkkizdə qayıtmağı vəd elədi!
Şveytser. Başına bir iş gəlmiş olsa gerek od vurub aləmi yandıraq, uşaqlar! Heç kəsə rəhm elədi yoxdur!

Şpigelberq (*Ratsmanı bir tərəfə çəkərək*). Sənə sözüm var, Ratsman.

Şvarts (*Qrimme*). Dallarınca bəlkə adam göndərək?

Qrimm. Yox, canım! İndi qayıdar, özü də əli dolu, elə bir şikarla gələcək ki, hamımızı utandıracaq.

Şveytser. Çətin ağlım kəsir! O, şikar, qənimət dalınca gedənə oxşamırdı. Bir də yadında deyilmi, tarlaarası yollarla bizi bura gətirəndə nə dedi? “Burada bir adam əlini bir çöpə vursa, özünü ölmüş bilsin”. Buralarda bizə quldurluq etmək olmaz.

Ratsman (*yavaşca Şpigelberqə*). Başa düşmürəm nə deyirsən? Aydın de görüm!

Şpigelberq. Ss-ss! Bilmirəm, bu necə azadlıqdır! Səhərdən-axşama kimi durub-oturub hey azad həyatdan dəm vururuq, amma özümüz də öküz boyunduruq altında yaşayırıq. Bu mənim heç xoşuma gəlmir.

Şveytser (*Qrimmə*). Hələ bu şeytan oğlu şeytan görəsən nə tələ qurur?

Ratsman (*yavaşca Şpigelberqə*). Sən ataman haqqında deyirsən?

Şpigelberq. Yavaş danış! Onun adamları buradadır... Ataman, ataman... Kim onu bizim üstümüzə ataman qoydu? O, atamanlığı zorla məngirlədi, haqqına qalsa, ataman mən olmalı idim. Axı niyə? Niyə biz öz həyatımızı karta qoyuruq, itin özabın çəkirik, guya onun satınalma qullayırıq. Halbuki özümüz başımızın ağası ola bilərik! Vallah düz deyirəm, Ratsman! Mən belə şeyləri götürmürəm.

Şveytser (*Şpigelberqi dinləyir, başqalarına müraciət edir*). Bu yalançı pəhləvan görün kimin kölgəsini qılınclayır! Bir dəfə səbir gətirsə, siçan deşiyini satın alarsan.

Şpigelberq. Mən nəçə ildir ki, bu işə əncam axtarıram, Ratsman. Əgər sən mən deyən oğlanlardansan... Ratsman, o gəlib çıxmır,

görürsən onu ölmüş bilirlər... Ratsman! Mənə gələn onu əcəl gırləyib! Nə deyirsən? Mən sənə azadlıqdan danışırım, amma sən dayanıb matmat üzümə baxırsan? Yəni bu qədər ölüsən ki, mənim nəyə işarə vurduğumu da başa düşmürsən?

Ratsman. Ah, şeytan, sən məni yoldan çıxartmaq istəyirsən?

Şpigelberq. Hə, çatdı? Çox əcəb. Gəl dalımca! Mən onun hara əkildiyini bilərəm. Gedək! İki tapançadan atılan güllənin biri hər halda boşa çıxmaz. Sonra ixtiyarın öz əlində olacaq, nə qədər uşaq istəyirsən boğazla! (*Onu öz dalınca çəkmək istəyir*).

Şveytser (*coşqun bir qəzəblə bığağı çəkir*) Aa! Heyvan! Sən mənə Bohemiya meşələrini xatırlatdın! “Düşmən dövrəmizi aldı!” qışqırığı gələndə qorxudan dişi-dişinə dəyon sən deyildinmi? Of, mən hələ o vaxt and içmişdim!.. Öl, alçaq qatil! (*Bığaqla onu vurur*).

Qaçaqqlar (*çaxnaşaraq*). Qətl edir! Öldürür! Şveytser! Şpigelberq! Ayırın onları!

Şveytser (*bığaqla bir də vurur*). Al! Gəbər! Sakit olun, dostlar! Boş yerə hay-küy qaldırmayın! Bu yaramaz həmişə atamanın dalınca danışır, onun ayağından çəkirdi, özü isə bir dəfə vuruşa girmir, daim öz murdar canını güdüdü. Özünüzdən çıxmayın deyirəm sizə!.. Mənfur qatil! Gizlincə, arxadan elə bir adamı vurmaq istəyirdi! Arxadan! Yaxşı işdir. Yaramaz hərif! Məgər biz it kimi gəbərmək üçünmi dağa-daşa düşmüşük? Siçan kimi murdar olmaq üçünmi canımızı oda-közə atmışıq?

Qrimm. Yaxşı olmadı, dostum! Bu necə oldu, axı? Ataman özündən çıxacaq.

Şveytser. Onu mən özüm billəm (*Ratsmana*). Sən də, allahsız oğlu, onunla əlbir olmuşdun. İtil mənim gözümdən! Sənin də aqibətin Şufterle kimi olacaqdır! Odur, Şveytsariyada ataman deyən kimi dar ağacından asıla qalmışdır.

Güllə atılır.

Şvarts (*yerindən atılır*). Qulaq as. Güllə səsi.

Yenə güllə atılır.

Biri də atıldı. Ura! Atamandır!

Qrimm. Dayan! O üç dəfə atmalıdır!

Yenə bir güllə atılır.

Ş v a r t s. Bu odur, odur, odur! At, Şveytser! Ona cavab vermək lazımdır. (*Güllə atılır*).

Moor və Kosinski çıxırlar.

Ş v e y t s e r (*onların qarşısına gedir*). Xoş gördük, ataman! Mən özümü saxlaya bilməyib sənsiz bir iş tutmuşam. (*Onu Şpigelberqin meyitinə tərəf gətirir*). Sən mənimlə bunun arasında münsif ol. O, tin dalından səni vurmaq istəyirdi.

Q a ç a q l a r (*təəccüblə*). Necə? Atamanı?

M o o r (*dalğın bir nəzərlə baxır, sonra hərəkətlə*). Müəmmaya bax! Bu Nemezidanın, cəza ilahəsinin hökmüdür! Məni bu yola çəkən birinci bu olmadımı? Sənin bıçağın qəzəbli ilahənin iradəsi ilə enmişdir. Bunu sən etməmişən, Şveytser!

Ş v e y t s e r. Allaha and içirəm ki, mən etmişəm. Həm də bunu özüm üçün pis əməl bilmirəm (*pərişan halda çıxıb gedir*).

M o o r (*fikirli*). Mən səni anlayıram, ey göylərin hakimi! Anlayıram... Yarpaqlar ağaclardan tökülür... Mənim də xəzanım yetişmişdir. Götürün onu buradan!

Şpigelberqin meyitini aparırlar.

Q r i m m. Əmrin nədir, ataman? Biz nə etməliyik.

M o o r. Az qalıb, bu yaxında bütün işlər sona yetəcək. Mənim udumu verin! Ora gedəndən sonra özümü tamam itirmişəm! Dedim ki, udu mənə verin! Mahnı ruhuma yenidən qüvvət verəcəkdir... Məni tək buraxın!

Q a ç a q l a r. Gecənin yarısıdır, ataman.

M o o r. Bunlar hamısı yapma göz yaşlarıdır. Mənim yatmış ruhumu cəlvələndirmək üçün Roma mahnısı gerekdir. Udumu verin. Deyirsiniz, gecə yarısıdır?

Ş v a r t s. Səhərə az qalıb. Yuxusuzluqdan göz qapaqları qurşun kimi ağırlaşır. Üç gündür biz gözümüzü də yummamışıq.

M o o r. Necə? Oğruların, quldurlarındamı yuxusu gəlir? Bəs nə üçün o şəfa yuxusu məndən qaçır? Mən heç zaman nə alçaq, nə də nəmərd bir iş tutmamışam. Gedin yatın! Səhər açılan kimi yola düşəcəyik.

Q a ç a q l a r. Gecəniz xeyrə qalsın, ataman! (*Yerə uzanıb yuxulayırlar*).

Dərin sükut çökür.

M o o r (*udu alıb çalır*).

B r u t

Salam, salam sizə, sakit mürgüləyən, ey dərələr!
Qəbul edin qoynunuza axırıncı romalını.
Ey Flippin divlər ilə çarpışdığı müqəddəs yer,
Məcruh qəlbim sizə doğru açmış yenə öz balını.
Mənim Kasoyum, haradasan? Ah-vay edir bizim Roma!
Mənim polkum zülmətlərin qucağında yatır amma.
Brutunu ölülərin kölgəsinə çağırırlar:
Artıq sənin Brutuna bu dünyada məskənmi var?!

S e z a r

O qovulmuş, rədd edilmiş kölgə kimdir, elə məhzun
Bu dağlarda qəmli-qəmli addımlayır, gəzir uzun?
Ah, taleyim çəkməyibsə nəzərini nəzərimdən
Oralarda Romalının gəzişini görürəm mən.
Çoxdanmıdır vidalaşib Tibrin oğlu bu torpaqla?
Durur, yoxsa süqut etmiş yedditəpə Roma şəhri?
Yetimlərə dönə-dönə, ağla gözüm, – dedin ağla!
Üstlərində yoxdur pənah Sezar ölən gündən bəri.

B r u t

Ey bədəni yaralarda itən nəhəng teyf, de, bu nə!
Kim kölgəni məcbur edib qaldırmışdır məzarından?
Nə durursan, tez ol, yürü qəmli Kosit sahilinə!
Kimdir haqlı – sənmi, mənmi? Göstərəcək bunu zaman.
Gör Flippin mehrabında şüa saçmır daha par-par
Pak müqəddəs azadlığa qurban deyə axan qanlar.
Bəli, Roma şivən salıb nəşi üstə Brutunun,
Və dirçəldə bilməyəcək daha bir də Brut onu!

S e z a r

Və o sənin məhv olacaq, öləcəkdir xəncərinlə!..
Və sən, Brut, cürət edib əl qaldırdın o şəxsə, sən?..
O sənin öz atan idi!

Taxt-tacın, leşkərinlə
Bütün dünya titrəyəcək, sarsılacaq mehvərindən!

Yeri! Bütün ölülər də məzarında etsin xüruş,
Söyləsinlər ki, Brutum hər böyükdən böyük olmuş
Xəncərini qaldıraraq vuran dəmdə mənə yara.
Yeri! Ancaq onu bil ki, bu lal, nisyan dəryasında
Mənim sonsuz kədərimə şəfa yoxdur dünyasında.
Xaron, tez ol, apar məni qayalıqdan uzaqlara!

B r u t

Dayan, ata! Yer üzündə bu məxluqat içində mən
Bircə nəfər tanıyardım ta əzəldən, –
Bir o, deyə bilər idi Sezara tay olduğunu:
Oğlum deyə çağırın, bəli, ata, sən də onu.
Təkcə Sezar bacarardı bu Romanı yixib qursun.
Təkcə Brut bacarardı o Sezara qarşı dursun.
Brut diri olan yerdə dövrən sürə bilməz Sezar.
Ata, çıx get! Buradaca şəxələnir bizim yollar.

(*Udu yerə qoyur, dalğın halda var-gəl edir*). Kim mənim gözlərimə
nur verəcək... Hər yan qaranlıq! Bütün yollar dolaşıq... Nə çıxacaq yol
var, nə yol göstərən bir ulduz. Kaş hər şey bu axır nəfəslə bitmiş olay-
dı! Oyunbazların boş oyunları kimi sona yetmiş olaydı... Madam ki bu
kiçik çaxmağın kiçik bir hərəkəti (*tapançanı alına yaxınlaşdırır*)
ağıllıları axmaqlarla, igidləri qorxaqlarla, doğruları oğrularla tənləşdi-
rir, onda cənnət səadətini belə həsrətlə diləmək, əlçatmaz təkamül
idealı axtarmaq, yarımçıq fikirləri, məqsədləri mütəmadi təxirə sal-
maq və gözləmək nə üçündür? Cansız təbiətdə ilahi bir ahəng hökm
sürürkən canlı, şüurlu məxluqun daxilindəki bu ziddiyyət nədəndir?
Yox, yox! Görünür, burada mənim durmadığım, dərk edə bilmədiyim
bir mənə də var. Mən axı həyatın ləzzətini dadmamış, hələ xoşbəxt ol-
mamışam!

Ey siz, mənim həlak etdiyim insanların ruhları, yoxsa düşünürsünüz
ki, mən titrəyib lərzəyə gələrəm? Yox, mən titrəməyəm! (*Qızdırmalı
adam kimi titrəyir*). Olərkən sizin qopardığınız fəryadlar, boğulanların
qapqara qaralmış sifətləri, sizin qan saçan dəhşətli yaralarınız – qəzanın
vahid, qırılmaz zəncirində yalnız bir halqadır. Bu zəncir mənim boş
vaxtlarımdan, dayələrimin və tərbiyəçilərimin şıltaqlarından, atamın

temperamentindən, anamın qanından yaranmışdır! (*Dəhşətdən lərzəyə
gələrək*). Of, nə üçün yeni Perill məni əsatirdə olan müdhiş öküzə
döndərməmişdir ki, bütün bəşəriyyət də mənim odlu mədəmdə yanib
külə dönsün? (*Tapançanı gicgahına söykəyir*).

Bir qırpımda bir-birinə sarılan *zaman və əbədiyyət*! Ardımca həyat
zindanını bağlayıb əbədi gecələr qapısını açan müdhiş açar! Söylə, ah,
bir mənə söylə ki, məni hara aparırsan? Heç bir gəminin gedib dön-
mədiyi yad, qürbət bir diyaramı? Oranı təsəvvürə gətirərkən insanlıq
öz qüdrətini itirir, bu dünyanın güclüləri gücdən düşür və fantaziya, bu
kobud meymuni duyğular bizə əcaib sifətlər göstərir. Yox, Yox! Mərd
olan tərəddüd etməməlidir! Ey bilinməz “diyar”, sənə nə görkəmin,
nə büsatın varsa, qoy olsun, fəqət mənim “mənliliyim” məndən ayrıl-
masın; o mənimlə bərabər gərək o dünyaya getsin... Zahirə nə görü-
nürsə – insanı bürümüş bir qat nazik boyadır... Öz cənnətim də mə-
nəm, öz cəhənnəmə də. Bəlkə birdən sən orada mənə ancaq kainatın
yanıb külə dönmüş, sənə öz gözündən də iraqda qalmış xaraba bir gu-
şəsini verdin, bəlkə birdən həyat yurdundan sonra orada mənim qis-
mətim ancaq kimsəsiz gecələr və əbədi səhralar oldu? Onda mən
dilsiz səhraları öz təsəvvüratımla bəzəyir, əbədiyyət isə insan iztirab-
larının tükənməz və dolaşıq kələfini açıb saçaqlamaq və bu sirri aşkar-
lamaqda mənə kömək olar. Yoxsa sən məni yeni-yeni və əbədi təvəl-
lüdlər dolanbacından, yəni-yeni və əbədi iztirablar, bəlalar meydanın-
dan keçirib, pillə-pillə həlakə yetirmək istəyirsən? Məgər bunu mən
özüm edə bilmərəm? Məgər o dünyada mənim üçün ayrılmış ömür
sapını bu dünyada olduğu kimi özüm cəyni asanlıqla qıra bilmərəm?
Sən məni necə döndərə bilərsən, lakin bu azadlığı mənim əlimdən ala
bilməzsən! (*Tapançanı doldurur. Qəfildən dayanır*). Deməli, həyatın
üzüntü və iztirablarından qorxub ölmək? Bədbəxtliyə, fəlakətə qələbə
qazandırmaq, məğlub olmaq? Yox! Mən dözəcəyəm. (*Tapançanı
tullayır*). Qoy iztirablar mənim vüqar və əzəmətim qarşısında geri
çəkilib təslim olsunlar! Yolu sona qədər keçmək lazımdır.

Səhnə yavaş-yavaş qaranlıqlaşır.

H e r m a n (*məşənin içindən gəlir*). Yavaş, bayquş nə dəhşətli ula-
yır! Gecə yarıdır. Bəli, bəli! Cinayət özü də yuxuya getmişdir! Bu
kimsəsiz yerə casus nəzəri düşməz! (*Qalaya yaxınlaşıb qapını döyür*).
Yuxarı qalx, bədbəxt məhbus! Sənə üçün yemək gətirmişəm.

M o o r (*geri çəkilərək yavaşdan*). Bu nə deməkdir?

S ə s (*qaladan*). Kimsən qapı döyən? Herman, sənmişən, gecələr quşu, mənim qarğam?

H e r m a n. Bəli, mənəm Herman, gecələr quşu. Qapıya gəl, çörə-yini ye.

Bayquş ulayır.

Gecənin qaranlığında sən yoldaşların nə vahiməli oxuyurlar, qoca... hə? Dadlıdır mı?

S ə s. Mən bərk acımışdım. Şükür pərvərdigara, boş səhralarda quş dimdiyində mənə yem çatdıran, sən sən, min şükür sən mənə mərhəmət! Yaxşı, mənim oğlum necədir, Herman?

H e r m a n. Yavaş! Qulaq ver! Səs gəlir, elə bil xoruldayan var. Eşidirsənmi?

S ə s. Necə? Bu nə ola bilər?

H e r m a n. Küləkdir, qalanın dəliklərindən ötürüb elə qorxunc həvalər çalır ki, adamın tükləri ürpərir: yox, qulaq as! Mənə elə gəlir ki, xorultudur. Sən burada tək deyilmişsən, qoca. Vay, vay, vay!

S ə s. Burada kim ola bilər? Sən nə görürsən?

H e r m a n. Salamət qal, salamət qal! Məni burada vahimə basır. Çəkil öz zindanına. Allah sən qisasını yerdə qoymaz. Belə oğlu lənətə gəlsin! (*Qaçmaq istəyir*).

M o o r (*dəhşət içində ona yaxınlaşır*). Dayan!

H e r m a n (*qışqırır*). Evim yıxıldı!

M o o r. Dayan, deyirəm sən!

H e r m a n. Eyvay, eyvay, eyvay! Hamısını biliblər!

M o o r. Dayan! Danış görüm! Kimsən? Burada nə edirsən? Cavab ver!

H e r m a n. Rəhm edin, rəhm edin. Qəzəblənməyin, ağa! Qoyun sözümü deyim, sonra öldürsəniz də öldürün!

M o o r (*qılıncını çıxarır*). Bu nə sözdür?

H e r m a n. Siz ölüm ilə hədələyib mənə yasaq etmişdiniz... Mən bacarmadım, insafım yol vermədi... Axı başımızın üstündə Allah var! Sizin doğma atanız – orada... Öldürün məni – mənə ona yazığım gəldi!

M o o r. Burada bir sır var! Danış! Tez ol! Mən hamısını bilməliyəm.

S ə s. Eyvay, eyvay! Orada danışan sən sənmi, Herman? Sən kiminlə danışırısan, Herman?

M o o r. Orada, aşağıda da bir adam var... Bu nə işdir? (*Qələyə tərəf qaçır*). Burada ağalar dustağında yatan var? Mən onu zəncirdən azad edərdim. Ey, bir də səs ver! Qapı haradadır?

H e r m a n. Bizi öz başınıza çevirin, cənab! O yana getməyin. Bizə yazığınız gəlsə, uzaqlaşın bu yerdən! (*onun yolunu kəsir*).

M o o r. Dörd qıl vurulmuşdur! Çəkil yoldan! Mən bu sirri bilməliyəm... Oğurluq sənəti, ömrümdə ilk dəfə səni köməyə çağırıram. (*Dəmir kəsən qayçı və kəlbətinlə barmaqlıqlı qapını açır*).

İçeridən skelet kimi qurumuş bir qoca çıxır.

Q o c a M o o r. Mən yazığa rəhminiz gəlsin. Rəhm edin!

M o o r (*bir dəhşət içində geriləyərək*). Atamın səsidir.

Q o c a M o o r. Şükür, pərvərdigara! Nicat əlini məndən üzmədin.

M o o r. Qoca Moorun yazıq ruhu! Səni bu təşvişlə məzardan qaldıran nədir? Bəlkə sən cənnət qapılarını üzünə bağlayan bir günahla o dünyaya getmişən? Onda mən sənə sərgərdan ruhunu öz əbədi məskəninə qaytarmaq üçün dua oxuyub əhsanlar verərdim. Bəlkə sən dul qadınların və yetim uşaqların qızılını yerə basdırmasın, bu gecə yarısı onu tapmaq üçün bu yerləri gəzirsən? O xəzinənin üstündə əjdaha da yatmış olsa, iti dişləri ilə qılıncımı da qırsa, üstümə cəhənnəm alovları da püskürsə, mən onu torpaq altından çıxarıb öz sahiblərinə qaytararam. Yoxsa sən mənə səsimi eşidib əbədiyyət aləminin sirrini mənə açmaq üçün gəlmişən? Söylə! Söylə! Məni heç bir şey qorxuda bilməz.

Q o c a M o o r. Mən nə ruham, nə xəyal. Mən diriyəm... Amma acı, müdhiş bir həyatla yaşayıram!

M o o r. Necə? Deməli, sən ölməmişən, dəfn edilməmişən?

Q o c a M o o r. Mənim babalarımın sərdabasında mənə əvəzimə ölü bir it basdırılmışdır. Mən isə tamamilə üç aydır ki, bu qaranlıq zirzəmidə əzab çəkirəm. Bura nə günəşin ziyası düşür, nə xoş səhər nəsihi əsir. Nə də bir dost, bir həmdərd ayağı dəyir. Mən burada ancaq qarğaların vəhşi qarılısını, bir də bayquş ulamasını eşidirəm.

M o o r. Aman allah! Səni bu hala salan kimdir?

Q o c a M o o r. Ona lənət oxuma! Məni bu hala salan, mənə öz oğlum Fransdır.

M o o r. Frans? Frans? Dəhşət!

Q o c a M o o r. Ey mənə nicat verən, əgər sən insan övladısan və sənə insan ürəyi varsa, qulaq as, gör mənə oğullarım öz atalarının

başına nə müsibətlər gətiriblər. Üç aydır ki, mən öz dərdimi daşa-di-
vara deyirəm, cavabında isə öz naləmin əks-sədasını eşidirəm. Dinlə,
əgər sən insansan, əgər səndə insan üreyi...

M o o r. Dinləyirəm qoca, sənın naləni eşitmək üçün yırtıcı hey-
vanlar belə öz yuvasını tərk edib gələrdi.

Q o c a M o o r. Mən xəstə yatırdım. Ağır xəstəlikdən sonra əhva-
lım yenicə yüngülləşirdi ki, yanıma bir adam gətirildilər. O mənə xəbər
verdi ki, böyük oğlum müharibə meydanında həlak olmuşdur. Həmin
adam oğlumun qanına bulaşmış qılıncı və onun son *vidasını* mənə ye-
tirdi; dedi ki, mənim lənətim onun bütün ümidlərini qırılmış və müha-
ribə meydanına sürükləyib, ölümün pəncəsinə atmışdır.

M o o r (*kəskin hərəkətlə üzünü qocadan çevirərək*). Hər şey bəlli oldu.

Q o c a M o o r. Gerisini dinlə! Bu xəbəri eşidəndə mən huşumu iti-
rirəm. Görünür məni ölmüş güman edirlər... Oyananda mən özümü me-
yit kimi kəfəyə bürünmüş halda tabutda uzanmış gördüm. Tabutun qa-
pağını cırmaqlamağa başladım. Onu açdılar. Qaranlıq bir gecə idi... Qar-
şımda oğlum Frans dayanmışdı. O, müdhiş bir səslə üstümə qışqırdı:
“Necə, yoxsa sən qiyamətə kimi yaşayacaqsan?” Tabutun qapağını tez
üzümə çırpdı. Mən yenə huşumu itirdim. Özümə gələndə hiss etdim ki,
mənim tabutumu arabaya qoyurlar. Yarım saat yol getdik. Nəhayət,
tabutu açdılar. Mən bu zirzəminin qapısında dayandım. Yanımda isə
Frans, bir də Karlın qanlı qılıncını mənə gətirən şəxs durmuşdu. Mən
oğlumun dizlərini qucaqladım, yalvardım, and verdim, yenə yalvardım.
Lakin ata yalvarışları onun ürəyinə təsir etmədi. “Bu müqəvvanı bir baş
zirzəmiyə! – deyə bağırı. – Bəsdir yaşadığı”. Məni insafsızcasına
aşağıya itələdilər və oğlum Frans mənim zindanımın qapısını qıfılladı.

M o o r. Ola bilməz, ola bilməz! Siz yanılmısınız.

Q o c a M o o r. Bəlkə yanılmışam. Səbr et, gerisini dinlə. Bir neçə
gün ac-susuz burada qaldım. Heç kəs mən bədbəxti yad etmədi. Çox-
dan bəridir ki, bu yerlərə insan ayağı dəymir. Çünki camaat arasında
belə etimad var ki, mənim babalarımın xəvəlləri hər gecə dəfn mahnı-
ları oxuya-oxuya, dallarınca ağır zəncirlər sürüyə-sürüyə bu xaraba-
lıqlar arasında dolanırlar. Bir gün qapı daldı səs eşitdim. Həmin bu
adam mənə çörək və su gətirdi, özü də söylədi ki, mən burada acından
ölməliyəm, əgər onun mənə yemək gətirdiyini bilsələr onu tələf edə
bilərlər. Neçə vaxtdır ki, mən onun gətirdiyi yeməklə qidalanıb yaşa-
yıram, lakin buradakı soyuq, rütubət, üfunət, bu sonsuz müsibət!.. Mən

büsbütün təqətdən düşmüş, bir dəri, bir sümük qalmışam. Mən gecə-
gündüz göz yaşları töküb allaha yalvarıram ki, heç olmasa, öz ucuz
ölümünü məndən əsirgəməsin, görünür, çekdiyim cəzalar hələ kifayət
deyil. Kim bilir, əgər indiyə qədər bir möcüzə ilə sağ qalmışamsa, bəl-
kə məni hələ xoş qismət gözləyir. Məsləhət Allahındır. Amma mən bu
əzablara layiqəm. Mənim Karlım! Mənim Karlım! O bu dünyadan
cavan getdi, bir gün görmədi...

M o o r. Bəsdir! Yetər! Qalxın! Ey siz, daş ürəklilər, qafillər, qəflət
yuxusuna dalmışlar! Qalxın! Heç bir kəs oyanmır. (*Tapançasını qaldı-
rıb havaya güllə atır*).

Q a ç a q l a r (*çaxnaşaraq*). Hey, hey! Nə var? Nə olub?

M o o r. Məgər onun sözləri sizin yuxunuzu qaçırmadı? Onun söy-
lədikləri ölümləri belə əbədiyyət yuxusundan qaldıra bilərdi. Bura ba-
xın! Baxın, xilqətin, aləmin qanunları qumar oyununa çevrilmiş! Var-
lığın rəbitəsi qırılmış, qədim hərc-mərclik baş qaldırmışdır! Oğul öz
atasını öldürmüşdür!

Q a ç a q l a r. Sən nə deyirsən, ataman?

M o o r. Yox, öldürməmişdir! Bu çox nəzakətli sözdür. Oğul öz
atasını min dəfə dara çəkmiş, qızmar odlarda yandırılmış, işgəncə ver-
miş, müdhiş əzablara salmışdır. Yox, yox, bu sözlər də çox rəhmli. Onun
əməllərindən günah özü utanıb gizlənir, Hanniballar qorxub lər-
zəyə gəlir! Bu əməllər iblisin də ağlına gələ bilməz! Oğul öz doğma
atasını! Of, baxın, baxın, ey insanlar! O, huşunu itirdi. Oğul öz atasını
bu zirzəmidə qapamışdır! Qorxu, rütubət, aclıq, susuzluq! Of, baxın,
baxın! Bu mənim atamdır. Artıq bu sirri gizlətmirəm.

Q a ç a q l a r (*yerlərindən sıçrayıb qocanı dövrəyə alırlar*). Sənın
atan? Sənın atan?

Ş v e y t s e r (*ehtiramla ona yaxın gəlir*). Mənim atamanımın atası,
diz çöküb qarşında təzim edirəm! Mənim xəncərim əmrini gözləyir.

M o o r. İntiqam! İntiqam! Vəhşicəsinə tapdanmış, təhqir edilmiş
qoca, sənın intiqamın yerdə qalmayacaq! Mən qardaşlıq məhəbbətinin
bütün bağlarını həmişəlik parçalayıb atıram! (*Öz paltarını başdan-
ayağa qədər parçalayır*). Bu pak göylərin qarşısında qardaş qanının
hər damlasına lənət deyirəm! Eşidin sözlərimi, ey bu müsibətin şahidi
olan ay və ulduzlar! Eşit sözlərimi, ey bu mənfur cinayətə tamaşa edən
səmanın qaranlıq qübbəsi! Sən də eşit məni, ey uca göylərin qadir Tan-
rısı, yerin, göyün qəzəbli hakimi! Mən burada diz çökürəm, and içirəm,

– və əgər andımı pozacaq olsam qoy göylər qənimim, heçlik qismətim olsun, – and içirəm ki, öz atasını öldürən alçaq qatilin qanı bu daşın yanında axmasa və bir azdan sonra çıxan günəşə doğru havalanmasa, görək mən, bir daha gün işığını görməyim!

Qaçaqqlar. Bu lap şeytan əməlidir! Bizə yaramaz, quldur deyirlər! Lakin belə şey bizim ağılımıza gəlməz!

Moor. Bəli, mən bizim xəncərlərimizlə həlak olanların, mənim yandırdığım odlarda yananların, mənim partlatdığım qalanın altında qalıb ölənlərin dəhşətli nəfəsinə, acı fəryadına and içirəm! Əliniz, paltarlarınız bu xəbis caninin murdar qanına boyanmayınca qətl və qə-rət fikri xəyalınıza belə gəlməməlidir! Tanrı divanının icraçısı olmaq ehtimal heç yuxunuza da girməzdi? Qəzanın dolaşığı dünyünü açılmaqdadır. Müqəddəs bir qüvvə indi, indi bizim peşəmizə nəcəbət verdi. Sizə bu ülvə qisməti verənə, sizi bu meşəyə gətirib çıxarana, Allah divanının müdhiş mələklərinə döndərənə şükür edin və duaçı olun! Açın başınızı! Torpaqlara düşüb səcdə edin və pak bir vicdanla qalxın!

Onlar diz çöklürlər.

Şveytser. Əmrin nədir, ataman? Biz nə etməliyik?

Moor. Qalx, Şveytser! Gəl, əlini bu ağ, bu pak saçlara toxundur (*onu öz atasının yanına gətirir, onun əlini qocanın saçlarına toxundurur*). Yadındadırmı, bir dəfə Bohemiyada qızgın vuruş dömində mən yorğun diz üstə düşdüyüm zaman bir zabit öz qılıncını mənə endirər-kən sən onun başını bədənindən ayırdın? Onda mən sənə padşaha layiq bir mükafat vəd etdim. Mən bu günə qədər sənə borcundan çıx-mamışam.

Şveytser. Elədir, vəd etmişən! Lakin müsaidə et, səni həmişə öz borclum hesab edim!

Moor. Yox, indi sənə borcunu, vəd etdiyim mükafatı vermək istəyirəm! Şveytser, belə bir şərəf bu vaxta qədər heç bir yaranmışa nə-sib olmamışdır! Mənim atamın intiqamını sən al!

Şveytser (qalxır). Böyük ataman! Həyatımda ilk dəfə iftixar edirəm. Buyur, onu harada nə vaxt və necə öldürüm?

Moor. Vaxtı itirmək olmaz, sən tələsməlisən; dəstədən ən ləya-qətli oğlanları özünə götür. Bir baş qrafın qəsrinə! Əgər yatırsa, ya şəhvət qoynundadırsa, onu yataqdan çıxart, işrətlə məşğuldursa, sə-xoşdursa süfrədən uzaqlaşdır, diz çöküb dua edirsə, Allahdan ayır!

Budur deyirəm, əmr edirəm: onu mənə diri yetir! Onun başından bir tük belə qopmamalıdır. Mənsiz ona kim əl qaldırsa parça-parça edib ətini quzğunlara ataram. Mən onu diri görmək istəyirəm! Əgər onu mənə sağ və salamat yetirsən, əvəzində bir milyon mükafat alacaqsan! Mən doğru ölümə gedib o məbləği bir kraldan, bir padşahdan oğurla-yacağam, sən isə sonra azad quş kimi istədiyini yerə uçaqaqsan. Bil-dinmi, Şveytser! İndi tələs!

Şveytser. Bildim, ataman! And içirəm. Sən ya bizim hər ikimizi görəcəksən, ya da heç birimizi. Hey-hey, Şveytserin intiqam mələk-ləri, ardınca gəlin! (*Öz dəstəsi ilə gedir*).

Moor. Qalanlar qoy meşəyə səpələnsin, mən burada qalıram.

BEŞİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ SƏHNƏ

Bir-birinin içindən bir neçə otaq görünür. Qaranlıq keçədir.

Daniel (fanar və bağlama ilə çıxır). Əlvida, əziz və doğma dud-man! Mərhum qrafın sağlığında mən burada yaxşı günlər görmüşəm. Onun sümükləri yaqın qəbirdə çoxdan çürüyüb, amma mən onun üçün hələ də ağlayıram! Bu qoca nökrədən gör nə xidmətlər tələb edirlər! Bir vaxt yetimlər, fəğirlər bu evə pənah gətirərdi, indi bu kafir oğul, buranı quldur yuvasına döndərmişdir! Əlvida, doğma dudman! Əlvida, hamvar döşəmələr, qoca Daniel sizi hər gün silib təmizlərdi. Mənim mehriban sobam, sənə də əlvida! Mən sizə o qədər mehr salmışam ki, buradan ayrılı bilmirəm. Getmək çətinidir, qoca Yeleazor! Amma Allah məsləhətidir. Şeytan şərindən uzaq olmaq, günah işlərdən qaç-maq gərəkdir. Mən bura yoxsul gəlmişdim, yoxsul da gedirəm. Pak vicdanım mənə kifayətdir. (*Getmək istəyir*).

Frans əynində gecə xalası otağa soxulur.

Allah, sən özün saxla! Ağam özüdür. (*Fanarı söndürür*).

Frans. Xəyanət! Xəyanət! Ruhlar öz məzarından qalxırlar! Ölü-lər səltənəti əbədiyyət yuxusundan oyanıb. “Qatil! Qatil!” – deyər fər-yad qopardır. O kimdir orada?

Daniel. Ya həzrəti Məryəm, özün mənə kömək ol! Belə müdhiş səslə çıxıran sizsinizmi, cənab? Səsinizdən qəsrə yatanların hamısı diksinib ayağa qalxır.

F r a n s. Yatanların? Yatmaq üçün sizə kim ixtiyar vermişdir? Get, işıqları yandır!

Daniel gedir, başqa bir xidmətçi gəlir.

Bütün keçəni kimsə yatmamalıdır! Eşidirsinizmi? Hamı ayaq üstə hazır dayansın! Silahlanın! Tüfəngləri doldurun! Sən onların tağı qalereya ilə necə axışib gəldiyini gördünmü? Onlar gəlirmi?

X i d m ə t ç i. Kim, qraf həzrətləri?

F r a n s. Kim, öküz? Hələ belə sakit-sakit soruşursan da? Görmürsən mənim halımı! Kim? Eşşək? Kim? Ölülər, şeytanlar! Saat nəçədir?

X i d m ə t ç i. Qarovulçu saat ikini harayladı!

F r a n s. Nə? Yoxsa bu keçə qiyamətin özünə kimi davam etmək istəyir? Sən bu yaxınlarda bir gurultu, zəfər sədası, at ayağı səsi eşitmədin? Karl hanı... qrafı soruşuram ki, haradadır?

X i d m ə t ç i. Bilmirəm, cənab.

F r a n s. Bilmirsən? Sən də onlarla əlbirsən? Bu "bilmirəm" üçün mən sənə köksünü yarıb ürəyini yerindən qopararam! Tez pastoru tap, bura gətir!

X i d m ə t ç i. Cənab!

F r a n s. Nə mırıldanırsan? Hələ buradasan?

Xidmətçi təlósik gedir.

Necə? Bu dilənçilərdəmi mənə qarşı sui-qəsd düzəltmiş? Göylər, cəhənnəm, bütün dünya mənə qarşı dayanmışdır?!

D a n i e l (*şamla gəlir*). Qraf həzrətləri...

F r a n s. Yox, mən qorxmuram, titrəmirəm! Mənim gördüklərim ancaq yuxu idi. Ölülər hələ məzardan qalxmayıblar. Kim deyir ki, mən titrəyirəm, ya ağarmışam?! Mənim halım sazır...

D a n i e l. Siz meyit kimi sapsarısınız. Qorxudan səsiniz də titrəyir.

F r a n s. Mən titrədirəm! Pastor gələndə ona deyərsən ki, mən titrədirəm. Sabah mən qan aldıracağam. Pastora belə deyərsən.

D a n i e l. Qəndin üstünə balzam damcıladımı qəbul edəsiniz?

F r a n s. Yaxşı. Damcılat! Pastor belə tez gəlib çıxmıyacaq. Mənim səsim, deyəsən doğrudan da elə bil qorxudan əsir. Qəndin üstünə balzam tök, ver görüm!

D a n i e l. Açarları verin, gedim aşağıdan, şkafdan götürüm...

F r a n s. Yox! Yox! Burada qal! Ya mən də sənənlə gedim? Görürsən ki, mən tək qalsam huşumu itirə bilərəm... Dayan! Dayan! Bu saat keçər. Getmə.

D a n i e l. Görürəm siz doğrudan da ciddi xəstəsiniz!

F r a n s. Bəli, elədir, elə! Mən də onu deyirəm.. Xəstəlik adamın beynini zəiflədib səfeh yuxularla doldurur. Yuxunun heç bir mənası yoxdur. Düzdürmü, Daniel? Bütün yuxular insanın mədəsindən doğur. Onların bir əhəmiyyəti yoxdur. Mən elə bu saat gülməli bir yuxu gördüm (*Huşunu itirib yuxılır*).

D a n i e l. Pərvərdigara! Buna nə oldu? Georg! Konrad! Bastian! Martin! Hay versəniz! (Onu silkələyir). Ya həzrəti Məryəm! Müqəddəs Maqdalina! Ya həzrəti Yusif! Gözlərinizi açın! Ölsə, qam üstümdə qalacaq! Allah, mənə rəhmin gəlsin!

F r a n s (*çırpınaraq*). Çəkil! Çəkil! Nə məni silkələyirsən! Yaramaz, skelet! Ölülər məzardan dura bilməzlər.

D a n i e l. Pərvərdigara! O, ağlını itirmişdir!

F r a n s (*çətinliklə dikəlir*). Mən haradayam? Sənsənmi Daniel? Mən burada nə danışdım? Fikir vermə! Hamısı yalandır. Nə demişəmsə hamısı... Yaxın gəl! Kömək elə! Bu, başgicəllənmədir. Mən yuxusuz qalmışam, ondandır...

D a n i e l. Heç olmasa, İohan gəlib çıxaydı! Qoyun köməyə bir adam çağırım, həkimi də çağırım.

F r a n s. Dayan! Burada mənim yanımda otur. Belə! Sən dünya görmüsən, yaxşı adamsan. Mən gördüklərimi sənə danışmaq istəyirəm.

D a n i e l. İndi bax, qraf həzrətləri, sonra danışarsınız! Qoyun sizi yataq otağına aparım. Sizə istirahət lazımdır.

F r a n s. Yox, rica edirəm, qoy hamısını danışım. Dinlə və əməlli-başlı mənə gül! Qulaq as, mən yuxuda gördüm ki, mən şahənə bir ziyafət verdikdən sonra kefim kök, damağım çağ bizim bağda, yaşıl otlar üstündə uzanmışam. Birdən, bu günorta vaxtı idi, birdən... Gülsənə, məni lağa qoyub gülsənə!

D a n i e l. Axı birdən nə oldu?

F r a n s. Birdən müdhiş bir göy gurultusu mənim qulaqlarımı batırdı... Qorxudan əsə-əsə ayağa qalxdım və mənə... mənə elə gəldi ki, üfüqlər od tutub yanır! Dağlar, meşələr, şəhərlər altııb mum kimi əriyir! Müdhiş bir tufan dənizləri, yerləri, göyləri bir-birinə qatır... Bu arada şeypur səsinə bənzər bir səs ucaldı: Ey torpaq, ölüləri təslim et, ölənləri təslim et, ey dəniz! Çılpaq düzənlər çatlamağa başladı. Kəllələr, ayaqlar, səhənglər, qabırğalar yerin altından birər-birər bayıra tullandı. Onlar

bir-birinə bitişmişdi, qurulu insanlar olub canlı bir tufan kimi geniş fəzalarda uçmağa başladı! Mən başımı qaldırdım, özümü üstündə ildırımalar oynayan Sinay dağının ətəyində gördüm. Yuxarıdan və aşağıdan bura dəstə-dəstə adam axışırdı. Dağın zirvəsində isə oddan yapılmış üç taxt üstündə baxışlarından dəhşət yağan üç qoca oturmuşdu.

D a n i e l. Bu ki, lap qıvamətin özünə bənzəvir.

F r a n s. Bu boş bir xəyalatdır, doğrudurmu? Qocalardan biri, onun siması ulduzlu gecəni andırırdı, qalxıb irəli çıxdı, onun barmağında möhürlü üzük vardı. Həmin üzüyü məğriblə məşriq arasında havaya qaldırıb dedi: “Əbədən müqəddəs, doğru və dəyişməz bir şey var! Yalnız bir həqiqət var ki, o da savab əməllərdən ibarətdir! Buna şübhə edən bəndələrin vay halına!” Ondan sonra ikinci qoca ayağa qalxdı. Onun əlində şəffaf bir güzgü vardı ki, onu məğriblə məşriq arasında tutub deyirdi: “Bu həqiqət güzgüsüdür. Yalançılar, riyakarlar özlərini, öz sifətlərini burada görəcəklər”. Mən qorxdum. Hamı qorxuya düşdü. Çünki bu müdhiş güzgüdə insan əvəzinə ilanlar, şirlər, pələnglər görünməyə başladı. Nəhayət, üçüncü qoca ayağa qalxdı. Onun əlində isə dəmir bir tərəzi vardı ki, onu məğriblə məşriq arasında tutub deyirdi: “Siz, ey adəm övladı, bilin ki, mən sizin fikir və əməllərinizi bu tərəzinin qəzəb gözündə cəza daşları ilə çəkəcəyəm”.

D a n i e l. Pərvədigara, barı özün rəhm elə!

F r a n s. Hamının rəngi qar kimi ağarmış, hamının ürəyi üzüntülü intizar içində döyünürdü. Birdən mənə elə gəldi ki, zəhmli səslə birinci mənim adım çağırıldı. İliklərim sümüklərimdə dondu, dişlərim taqqıldamağa başladı. Tərəzi səsləndi, qayalar guruldadı, hər saat gəlib keçdikcə tərəzinin sol gözüne yeni bir günah qaladı.

D a n i e l. Allah, sən özün bağışla!

F r a n s. O bağışlamadı. Günahlar üst-üstə qalandıqca, dağlar qədər böyüyürdü. Lakin buna baxmayaraq, tərəzinin tövbə gözü hələ ağırlıq edir və sol gözü havada saxlayırdı... Ancaq birdən bir qoca yerindən qalxıb tərəziyə yanaşdı. O, əzəbdən ikiqat olmuşdu. O qədər aclıq çəkmişdi ki, öz əllərini gəmirirdi. Hamı gözlərini ona zillədi. Mən qocanı tanıdım. O, ağ saçlarından bir neçə tük qoparıb tərəzinin günah gözüne atdı. Həmin dəqiqə tərəzinin gözü ağırlaşdı... Enib cəhənnəmin dibinə düşdü, tövbə gözü isə dartılıb göylərə qalxdı. Qayanı bürümüş dumanlar içindən qulağıma səs gəldi: “Yer üzünün və cəhənnəmin bütün günahkarlarına mərhəmət var! Tək sənə mərhəmət yoxdur!”.

Uzun sükut.

Nə oldu? Bəs nə üçün gülməyirsən?

D a n i e l. Gülmək nədir, qraf? Mənim tükələrim ürpermişdir. Yuxular Allahdandır.

F r a n s. Kəs, kəs! Elə demə! Məni sən axmaq adlandı, mənə mövhumatçı, boş axmaq söylə! De, Daniel! Səndən xahiş edirəm, məni kefin istəyən kimi lağa qoy, elə sal!

D a n i e l. Yuxular Allahdandır, qraf həzrətləri. Mən sizin üçün dua edirəm!

F r a n s. Yalan deyirsən! İtil burdan, get, tez öyrən gör, pastor harada itib-batıb, de ki, tez gəlsin. Ancaq təkrar edirəm: sən yalan deyirsən!

D a n i e l. Allah təqsirinizdən keçsin!

F r a n s. Bunlar hamısı qara camaatın uydurmasıdır! Hamısı qorxaqlıqdandır! Ötüb-keçənin geri qayıdacağı, açıq səmaların altında dünya işlərini görən bir göz olduğu hələ sübut olunmamışdır. Hm! hm! Bunu kim deyə bilər? Göylərdə hakim olduğunu kim təsdiq edə bilər? Yox! Yox! Bəli! Bəli! Ətrafda dəhşətli bir pıçıltı var: “Ərşi-ələda amansız bir hakim var!”. Birdən elə bu gecə mən o amansız hakimin dərghasına getməli oldum? Yox, elə fikirlər qorxaqlıq üçün yalnız bir daldadır!.. Ulduzların ardında cansız, dıbsız və sağır boşluqdan qeyri bir şey yoxdur! Fəqət orada, onun arkasında bir şey olarsa, varsa? Yox, yox, ora boşdur. Mən əmr edirəm!.. Orada gərək heç bir şey olmasın! Lakin əgər, əgər olsa? Əgər sənə bütün əməllərin hesaba alınsa, vay halına! Özü də elə bu gecə! Nə üçün dəhşət qanımı damarlarımda dondurur? Ölüm!.. Nə üçün bu söz bədənimi buza döndərir? Ölmək, Allah dərghasında hesab vermək... Əgər o adil isə, onda nə olsun? Mənim əzab-əziyyət verdiyim yetimlər, dul qadınlar, bütün məzlumlar fəryad qoparıb ondan imdad istəyəcəklər! Əgər o, adil isə nə üçün onlar zülmə mübtəla olmuşdular? Nə üçün mən onlara qalib gəlmişdim?

Pastor M o z e r daxil olur.

M o z e r. Siz məni çağırtdırmısınız, cənab? Təəccüblənirəm. Həyatınızda bu ilk hadisədir! Siz müqəddəs dini, olmaya, lağa qoymaq fikrindəsiniz? Ya bəlkə onun qarşısında qorxuya düşüb əsməyə başlamısınız?

F r a n s. Lağa qoymağım, ya qorxub əsməyim sənəin cavablarından asılı olacaqdır. Mozer, mən sənə sübut edəcəyəm, ya özün axmaqsan, ya da başqalarını axmaq hesab edib ələ salırsan. Qulaq as, sonra cavab ver. Eşidirsənmi? Həyatını sevirsənsə, gərək cavab verəsən!

M o z e r. Siz haqq-talanın özünü sorğu-suala çəkirsiniz, sizin cavabınızı gec, ya tez Tanrı özü verəcəkdir.

F r a n s. Mən elə bu saat, bu saat hər şeyi bilməliyəm! Mən ağılsız hərəkətlər etmək, qorxudan qara camaatın səcdə qıldığı bütə tapınmaq istəmirəm! Mən kef alomində, sərxoş vaxtlarımda sənə çox demişəm ki, "Allah yoxdur". İndi ayıq vaxtımda deyirəm: o yoxdur! Mənə etiraz üçün əlində nə dəlil varsa gətir. Halıma təvafüt etməyəcəkdir. Bir dəfə üfürdümümü, bütün dəlillərin alt-üst olub gedəcəkdir.

M o z e r. Öyünmə, sənəin mütəkəbbir ruhun xudavəndi-ələmin qəzəb ildırımlarına məruz qalanda, onları belə asanlıqla dəf edə bilməyəcəksən! Öz xilqət evindən uzaqlaşdırmaq istədiyin uca pərvərdigarın bəndə dili ilə söylənmiş dəlil və sübutlara ehtiyacı yoxdur. Onun şən-şövkəti adəm övladının həm savab, həm də günah işlərində, habelə sən müstəbidin zülmündə, bəd əməllərində belə görünür.

F r a n s. Əcəb söylədin, ruhani baba! Əhsən! Xoşuma gəldi!

M o z e r. Mən böyük Tanrının kiçik bir nökrəiyəm və özüm kimi aciz bir bəndə ilə danışiram. Ona görə də xoşa gəlmək niyyəti güdmürəm! Əlbəttə, sənəin kimi qəddar bir canının dilindən tövbə qopara bilsəydim, möcüzə göstərdiyimi güman edərdim. De görüm, əgər küfrə iman bu qədər möhkəmdir, nə üçün dalımcə adam göndəribsən? Gecənin bu vaxtında mənə buraya nə üçün çağırırdırmısən?

F r a n s. Darıxıram, ona görə. Bu gün nə isə şahmat oyunu da mənə ləzzət vermir, dedim zarafat üçün bir keşişlə hürüşüb, boğuşum, bəlkə kefim açıldı. Boş-boş nağıllarla mənə qorxuda bilməzsən! Mən yaxşı bilirəm ki, burada, bu dünyada bəxti gətirməyənlər gözünü o dünyaya dikirlər, lakin onlar balaca uşaqlar kimi aldanırlar. Mən kitablarda oxumuşam ki, insanın həyatı qan dövranından asılıdır. Son damla qan insanın bədənindən çıxdımı ruh da, təfəkkür də yox olub gedir. Madam ki, ruh bəndə yaşayır, bədənəin hər əzab-bəzarına məruz və mübtəladır, bədən ölərkən o sağ qala bilərmi? Sənəin beyninə bir damla su girmiş olsa dərhal həyat fəaliyyətin dayanar, sonra isə əbədlilik tələf olub gedərsən. İnsanın hissləri simlərin ehtizazına bənzəyir. Qırılmış simlər isə ehtizaza gəlib səslənə bilməz. Əgər mən bu yara-

şılıq imarətlərimi yerlə yeksan etsəm, əgər Veneranın o gözəl heykəlini sındırıb atsam, nə yaraşıqdan, nə də gözəllikdən əsər qalmaz. Sizin ölməz adlandırdığınız ruh da eynilə belədir!

M o z e r. Bu fəlsəfə sizin ümitsizliyinizdən yaranmışdır. Bu sözləri danışarkən ürəyiniz qorxu içində çırpınır və öz çirkin yalanlarınızı faş edir. Bu fəlsəfənin hörümçək toruna bənzər qurğusunu dağıtmaq üçün birçə xəbərdarlıq kifayətdir: "Sən ölməlisən!" Mən sizi xəbərdar edir və imtahan ayağına çəkirəm! Əgər əzrail başınızın üstünü alanda vahiməyə düşməsəniz, bu bəd fikirlərinizdən o zaman da daşınmasanız, deməli, həqiqət siz deyəndir, qələbə də sizindir. Yox əgər ölüm ayağında qələbəniyə cüzi bir vahimə belə çökmüş olsa – onda, vay sizin halınıza. Demək, aldanmışsınız!

F r a n s (*narahatlıqla*). Əgər ölüm ayağında qəlbimə vahimə çöksə?

M o z e r. Mən bu cür bədbəxtləri çox görmüşəm, onlar ömür boyu şeytan qılığına uyub dinə, məzhəbə şəkk gətirmişlər, amma ölüm yatağında onların şəkk-şübhəsindən əsər belə qalmayıbdır. Ölüm yatağında mən sizin başınızın üstündə duracağam. Mən müstəbidin dünya evindən nə halda köçdüynə tamaşa etmək istəyirəm... Gözüm sizin üzünüzdə olacaqdır; o zamankı həkim sizin soyumuş əlinizi öz əlinə alıb zəif nəbzinizi güclə eşidəndə və çiyinlərini çəkərək "bunun işi yalnız Allaha qalıb" deyəndə qorxun! O zaman Riçarda, ya Nəmruda bənzoməkdən qorxun!

F r a n s. Yox! Yox!

M o z e r. Bu "yox" kəlməsi o zaman "hə" deyən boğuş bir fəryada çevriləcək. O zaman sizin daxilinizdə bir hakim, heç bir şəkkani və şeytani dəlillərə satılmayan amansız bir hakim dilə gəlib sizə divan tutacaqdır. Bu, sağ ikən qəbrə gömülmüş bir şöxsin oyanmasına, intihar üçün özünə zərbə endirmiş bir adamın peşmançılıq əzablarına oxşayacaqdır! Bu sizin ömür sürdüydünüz zülmət dünyasında qəflətən parlayan və ani nur saçan bir ildırım xatırladacaqdır! Əgər siz o zaman da vahiməyə düşməsəniz – onda həqiqət siz deyəndir.

F r a n s (*narahatlıq içində bucaqdan-bucağa addımlayır*). Bunlar keşiş sayıqlamasıdır? Keşiş sayıqlaması!

M o z e r. O zaman haqqın qılıncı qəlbiniyə çulğamış zülməti yarıb ilk dəfə ora, qəlbiniyə yol açacaqdır. Amma nə fayda ki, gec olacaqdır! Allah qorxusu sizin qəlbiniyə Tanrı qisası ilə cüt giroəcəkdir. Bilin və ağah olun ki, Moor, minlərlə adəm övladının həyatı sizin bir kəlmə

sözünüzdən, bir işarənizdən asılıdır. Hər min adamdan doqquz yüz doxsan doqquzunu siz bədbəxt etmisiniz. Nəmrud adlanmaq üçün sizə Roma imperiyası, zalım Pezaronun şöhrətini qazanmaq üçün isə sizə Peru dövləti çatmır. Yoxsa xəyal edirsiniz ki, xudavəndi aləm öz dünyasında bir nəfərin azğincasına ağalıq sürməsinə və bütün mövcudatı alt-üst etməsinə razı olar? Yoxsa xəyal edirsiniz ki, bu doqquz yüz doxsan doqquz adam sizin əlinizdə tələf olmaq üçün yaranmış, sizin iblisənə əyləncələrinizdə oynacaq olmaq üçün doğulmuşlar? Xam xəyaldır, qafil! Onların omrundan oğurladığın hər bir qırpım, onların əlindən aldığın hər səadət dəqiqəsi, təkamül yolunda ləngitdiyin hər bir addım üçün Allah səndən hesab və cavab istəyəcəkdir. Əgər siz onun dərğahında cavab verə bilsəniz, onda Moor – həqiqət siz deyəndir.

F r a n s. Yəter! Artıq bir kəlmə də eşitmək istəmirəm! Deyəsən sən məni öz bəd niyyətlərinə tabe etmək istəyirsən?

M o z e r. Unutma ki, insanların hər iki dünya qisməti arasında gözəl və hikmətamiz bir müvazinət var. Qismət tərəzinin bu dünyada ağırlıq edən gözü o dünyada qalxacaq; bu dünyada yuxarıda duran gözü o biri dünyada enib torpağa dəyəcəkdir. Fani dünyanın ötərgi iztirabları axirətdə əbədi nəşələrə, ötərgi nəşələri isə orada intəhasız əzablara çevriləcəkdir.

F r a n s (*qəzəblə onun üstünə şığıyır*). Səni görüm dilin qurusun, alçaq yalançı! Mən sənin xeyirsöyləməz dilini kökündən çəkib çıxardam.

M o z e r. Aha! Həqiqət, deyəsən, canınıza qorxu salmağa başladı? Mən hələ dəlil və sübut gətirməmişəm. Gəlin indi sübuta başlayaq!

F r a n s. Dilini kəs, öz sübutlarınla cəhənnəm ol get! Sənə deyirəm ki, bədənimizlə bərabər bizim ruhumuz da çürüyüb tələf olur! Mənimlə höcət etmə!

M o z e r. Cəhənnəmin təkində əbədi işgəncələr əlindən fəryad qoparan ruhlar da, hər şeyi görə xəllaqülaləmin də sizin sözlərinizin əksini təsdiq edir. Siz güman edirsiniz ki, bu əbədi “heçlik” dünyasında gizlənib yox olmaqla Allah divanından yaxa qurtaracaqsınız? Göyə çıxsan – o səni tapacaq! Yerə təkənə çökəsən – o yenə səni tapacaq! Qaranlıq gecəyə “məni gizlət!” deyə yalvaracaqsan, zillə qaranlığa “məni zülmət pərdəsinə bürü!” deyə bağıracaqsan. O vaxt qaranlıq işıqlanacaq, zülmət gecələr nurla dolub günahkarı aşkar edəcəkdir. Yox! Sizin öz ölməz ruhunuz söylədiyiniz sözlərə etiraz edir, cahil fikirlərinizi heçə çıxardır!

F r a n s. Mən ölməzlik istəmirəm... Kimin xoşu varsa qoy ölməsin, bunun mənə dəxli yoxdur. Mən Allahı məcbur edərdəm ki, məni öldürüb tələf etsin! Mən onu elə qəzəbləndirərdəm ki, qəzəbindən bir qırpımda məni tələf edərdi. De görüm, ən böyük günah hansı günahdır? Hansı bir günah onun qəzəbini daha tez coşdurardı?

M o z e r. Mənə məlum olduğuna görə yer üzündə iki belə günah vardır. Lakin onları işləyən insan deyil. Onların cəzasını da insan vermir.

F r a n s. O iki günah hansıdır?

M o z e r (*sərt*). Onların biri ata qatili, o biri isə qardaş qatili olmaqdır! Nə üçün rənginiz ağardı?

F r a n s. Nə dedin, qoca? Sən Allahla, ya şeytanla əlbir olmusan? Bunu sənə kim söylədi?

M o z e r. Bu günahları işləyən adamın vay halına! O, doğulmasa yaxşıdır! Siz təşvişə düşməyin! Sizin ki, artıq nə atanız var, nə də qardaşınız.

F r a n s. Necə? Deməli, sən bundan müdhiş bir günah bilmirsən? Yenə bir fikirləş; ölüm, əbədiyyət, göylər və cəhənnəm sənin dilinlə danışır... Doğrudanmı başqa müdhiş bir günah bilmirsən?

M o z e r. Bilmirəm.

F r a n s (*stulun üstünə düşür*). Bitdi! Hər şey bitdi!

M o z e r. Sevinin, şad olun! Özünüzü xoşbəxt hesab edin! Çünki bütün şəxslərinizə baxmayaraq ata qatili müqabilində sizi Allahın mömin bəndəsi hesab etmək olar. Sizə söylənən lənətlər, onun başına yağan lənətlərin müqabilində bir məhəbbət mahnısına bənzər... Onun cəzası...

F r a n s (*yerindən sıçrayır*). Səni görüm, ölüb ölümlərdən qurtarmayasan, bayquş, səni buraya kim çağırırdı? Rədd ol buradan, yoxsa qılıncımla səni dəlik-dəlik edərdəm!

M o z e r. Sizə nə oldu? Necə oldu ki, keşiş sayaqlamaları belə bir filosofu bu mərtəbədə haldan çıxartdı? Bəs deyirdiniz ki, bir dəfə üfürsəniz, mənim söylədiklərimin hamısını alt-üst edə bilərsiniz (*Gedir*).

Frans kresloya düşüb dözülməz bir həyəcan içində çırpınır. Dərin sükut.

X i d m ə t ç i qaçaraq gəlir.

X i d m ə t ç i. Amaliya qaçdı! Qraf da qəflətdən yox olmuşdur.

D a n i e l (*qorxu içində gəlir*). Cənab, bir dəstə süvari sürətlə saraya doğru çapır. Onlar “ölüm, ölüm!” deyə bağırırlar. Bütün kənd həyəcan içindədir.

F r a n s. Get! Əmr et, bütün zəngləri çalsınlar. Hamısını qovub kilsəyə topla! Qoy diz çöksünlər! Qoy mənim üçün dua etsinlər!.. Məhbusları buraxın! Yoxsulların çəkdiyi zərəri iki-üç qat artıqlaması ilə ödəyəcəyəm! Mən... Di get... Keşişi çağır! Mən tövbə, istiğfar etmək istəyirəm. Niyə dayanmısan?

Səs-küy və tappıltı səsi yaxınlaşır.

D a n i e l. İlahi, məni bağışla, mənə rəhm et! Mən qulaqlarıma inanmıram! Siz ki, ibadəti hər yerdə yığışdırmısınız, məni dua üstündə görəndə İncili alıb başıma çırpmışınız...

F r a n s. Artıq danışma! Ölüm! Görürsənmi! Ölüm gəlir! Sonra gec olacaq!

Şveytserin nəəsi eşidilir.

Dua et! Tez dua et!

D a n i e l. Yadımsızdımı həmişə sizə deyirdim: dinə sataşmayın, dua ilə işiniz olmasın, qorxun, deyirdim, günaha batarsınız! Bir bəla üz versə bir fəlakət olsa, deyirdim, dünyanın bütün var-dövlətini bir xristian duası üçün qurban verəcəksiniz. O vaxt məni yamanlayırdınız, indi görürsünüzmü? Mən deyən oldumu? Görürsünüzmü?

F r a n s. Məni bağışla, mənim əzizim, mənim xeyirxah Danielim! Bağışlasan, səni qızıla tutaram! Tez dua et. Ürəyin nə istəsə onu sənə alaram. Mən... De dua et, yalvarıram, diz üstə sənə yalvarıram! Allah eşqinə! İblis eşqinə, tez dua et!

Küçədə hay-küy və qışqırıq eşidilir. Qapılar döyülür.

Ş v e y t s e r (*küçədə*). Hücüm çəkin içəri! Vur! Sındır! Ordan işıq gəlir, o yəqin oradadır.

F r a n s (*diz üstə*). Mənim duamı eşit, ya pərvərdigar! Bu ilk dəfədir!.. Həm də son dəfədir ki, sənə müraciət edirəm! Eşit məni, eşit!

D a n i e l. Ya həzrəti İsa! Siz nə edirsiniz, qraf. Bu dua deyil, küfrdür.

Arxada c a m a a t qaçır.

C a m a a t. Oğrular! Qatillər! Gecənin belə gec vaxtı gurultu qoparan kimdir?

Ş v e y t s e r (*yenə küçədən*). Onları qovun, uşaqlar! Bu gələn əzraildir, sizin ağanızı aparmaq istəyir! Bəs Şvarts haradadır? Onun adamları hamı? Qəsri mühasirəyə al! Qrimm! Dırmaşın divarlara!

Q r i m m. Tez bura od gətirin! Ya biz onun yanına qalxmalıyıq, ya o aşağıya düşməlidir! Mən onun yataq otağına od vuracağam!

F r a n s (*dua edir*). Mən adi qatil olmamışam, ilahi... Xırda şeylərdən ötrü günah işleməmişəm...

D a n i e l. İlahi! Özün bizə rəhm elə. Onun duası da küfrdür!

İçəri daş və kösöv tökülür. Şüşələr sınır. Saray alışmağa başlayır.

F r a n s. Mən dua edə bilmərəm!.. Bura, bura (*sinəsini döyəcləyir*) boşdur... Yanmış bir səhradır (*Qalxır*). Yox, mən dua etməyəcəyəm. Razi olmaram ki, göylər mənə qələbə çalsın. Qoymaram ki, cəhənnəm cəhəngini açıb mənə gülsün.

D a n i e l. Ya Allah! Ya həzrəti Məryəm! Köməyə gəlin, xilas edin! Bütün qəsir od içində yanır!

F r a n s. Qılıncı al! Cəld! Sənə onu mənim qarnıma! Yoxsa, bu qoçaqlar məni alçaladıb rüsvay edəcəklər.

Yanğın güclənir.

D a n i e l. Allah eləməsin! Allah eləməsin! Mən nə karəyəm ki, ecəli çatmayan bir adamı göndərim o dünyaya, özü də ki... (*Qaçır*).

F r a n s (*hərəkətsiz dayanıb onun ardınca baxır; sükutdan sonra*). ...Cəhənnəmə demək istəyirdin? Doğru deyirsən! Mən artıq onun istisini duyuram! (*Sərsəm halda*). Bu qəhqəhə çəkib gülən sizsinizmi?.. Cəhənnəmin əfi ilanları budur xışıldayırlar!.. Onlar buraya qaçır, qapını sındırırlar. Bilmirəm, nə üçün bu qılıncdan qorxuram? Qapı parçalanıb tökülür! Qaçacaq bir yer yoxdur! Heç olmasa sən mənə acı!

Papağının zər kəndirini qoparıb özünü boğur.

Ş v e y t s e r öz adamları ilə gəlir.

Ş v e y t s e r. Ey, haradasan, rəzil insan! Gördünüzmü hamısı necə qoyub qaçdılar! Dostu o qədər də çox deyil! Bu yaramaz bəs harada gizlənib?

Q r i m m (*cəsədə ilişir*). Dayan! Bu yolun üstünə yığılan kimdir? Işıq bəri gətir!..

Ş v a r t s. O bizi qabaqlamışdır. Qılıncı yerinə qoyun. Budur, o murdar olub bura yıxılmışdır!

Ş v e y t s e r. Ölmüşdür? Necə? Biz gəlib çatmamış ölmüşdür? Bu ola bilməz, yalandır! O bu dəqiqə ayağa qalxsın, siz də tamaşa edin (*Onu itələyir*). Ey, soninləyəm! Qalx, iştahan varsa yenə atanı öldürə bilərsən!

Q r i m m. Əbəs yerə özünü yorma. O çoxdan ölmüşdür.

Ş v e y t s e r (*cənazədən ayrılır*). Bəli, bizim gəlişimiz onun xoşuna gəlməmişdir! O, doğrudan da, gəbərmişdir! Gedin atamana deyin ki, o ölmüşdür! Moor bir daha məni görməyəcəkdir (*Tapançanı öz gicgahına sıxır*).

İKİNCİ SƏHNƏ

Dördüncü pərdənin son səhnəsindəki tərtibat.

Q o c a M o o r daşın üstündə oturub. Q a ç a q M o o r onun qarşısında dayanmışdır. Meşənin dərinliyində başqa q a ç a q l a r görünür.

Q a ç a q M o o r. O gəlib çıxmadı! (*Xəncərini zərblə daşa elə cırpır ki, qığılıcı qopur*).

Q o c a M o o r. Keç onun günahından. Qoy onun üçün sənin mərhəmətin cəza, mənim məhəbbətim isə intiqam olsun.

Q a ç a q M o o r. Yox! Sinəmdə yanan intiqam odlarına and içirəm ki, belə olmayacaqdır. Mən buna yol vermərəm, o gərək ölsün, törətdiyi cinayətin rüsvayçılığını özü ilə bərabər əbədiyyət evinə aparsın! Əks təqdirdə nə üçün mən onu öldürməli idim!

Q o c a M o o r (*göz yaşları axıdaraq*). Ah, mənim balam!

Q a ç a q M o o r. Necə? Sən onun üçün ağlayırsan, özü də bu qalanın yanında?

Q o c a M o o r. Rəhm et! Ah, kərəm göstər (*Əzabla əllərini ovuşduraraq*). Aman, indicə mənim oğluma divan tutacaqlar.

Q a ç a q M o o r (*qorxmış*). Hansı oğlunuza?

Q o c a M o o r. Bu nə sualdır?

Q a ç a q M o o r. Heç! Heç!

Q o c a M o o r. Sən mənim fəlakətimə gülmək üçünmü bura gəlmisən?

Q a ç a q M o o r. Lal ol vicdanım, açma sirrimi. Mənim sözlərimə fikir verməyin.

Q o c a M o o r. Bəxtimə bax... Bir oğluma mən zülm elədim, o biri isə əvəzində mənə zülm elədi. Mən Allahın qəzəbinə düşər oldum!.. Ah, Karl! Karl! Sənin pak ruhun yəqin mələklərlə bərabər göylərdə qanad çalır. O uca göylərdən mənə nəzər sal, halımı gör, keç günahımdan. Bağışla məni, bağışla!

Q a ç a q M o o r. O sizi bağışlayır! (*Narahat*). Əgər o sizin oğlunuz adlanmağa layiqdirsə, sizi bağışlamalıdır.

Q o c a M o o r. Ah, mən onun qədrini bilmədim, itirdim. İndi Allaha yalvarıram ki, məni onunla tez görüşdürsün. Bəlkə o mənim göz yaşlarımı, yuxusuz gecələrimi, müdhiş iztirablarımı görsün də rəhmə gəlsin, mən onun dizlərini qucaqlayaraq fəryadla döyəcəyəm: “Mən öz qarşımda və sənə qarşımda günahkaram oğul, mən sənə ata olmağa layiq deyiləm!”

Q a ç a q M o o r (*riqqətlə*). Deməli, o sizin üçün çox əziz idi?

Q o c a M o o r. Allah özü şahiddir! Xəbis oğlun hiyləsinə uyduğum üçün indi dizlərimə döyürəm. Yer üzündə məndən xoşbəxt ata yox idi! Övladlarımı bağrıma basdıqca qəlbim ümidlərlə dolur, dizimə qüvvət gəlirdi. Amma fələyə nə deyim! Şeytan kiçiyini yoldan çıxartdı. Mən o məluna inandım! Oğullarımın hər ikisini itirdim (*Əlləri ilə üzünü örtür*).

Q a ç a q M o o r (*ondan uzaqlaşır*). Əbədilik itirdin!

Q o c a M o o r. Ah, Amaliyanın mənə dediklərini indi bütün qəlbimlə duyuram. İntiqam özü onun dili ilə danışdı. O deyirdi ki: “Soyuyan əllərini sən əbəs yerə oğluna tərəf uzadacaqsan! Ölüm yatağında o sənənin başın üstündə dayanmayacaqdır”.

Qaçaq Moor üzünü kənara çevirib əlini qocaya uzadır.

Ah, kaş bu mənim Karlımın əli olaydı... Nə çarə ki, o, qürbətdə qara torpaqlar altında əbədi yuxuya dalmış. Mənim fəryadlarım heç vaxt onun qulağına çatmayacaqdır. Bəlalı başım! Yadların yolu üstündə can verəcəyəm... Artıq oğlum yoxdur!.. İki oğlumdan biri də mənə qalmadı ki, öləndə gözlərimi bağlasın...

Q a ç a q M o o r. Vaxt çatmışdır! Deməliyəm! (*Qaçaqqlara*). Məni tək buraxın! Mən... lakin nə fayda, bu sirri açsam belə mən onun oğlunu, əvvəlki Karlı ona qaytara bilməyəcəyəm! Yox! Mən susmalıyam!..

Q o c a M o o r. Nədir, mənim əzizim? Sən orada kiminlə danışırısan?

Q a ç a q M o o r. Sənin oğlun... Sənin oğlun yoxdur, qoca (*Güclə eşidilən səslə*). O, məhv olmuşdur... Əbədilik məhv olmuşdur.

Q o c a M o o r. Əbədilik?

Q a ç a q M o o r (*müdhiş bir həyəcan içində nəzərlərini göyə qaldırır*). Ah, heç olmasa, bu dəfə ruhuma qüvvət ver!.. Kömək ol mənə, böyük Yaradan!..

Q o c a M o o r. Sən əbədilikmi dedin?

Q a ç a q M o o r. Daha soruşma! Dedim ki, əbədilik!

Q o c a M o o r. Ey tanımadığım cavan! De görüm mənə bu qaladan nə üçün azad etdin?..

Q a ç a q M o o r. Görəsən ondan indi xeyir-dua alsam nə olar? Bir oğru kimi bu xeyir-duanı oğurlayıb bu müqəddəs qənimətlə aradan çıxsam... Deyirlər ki, ata xeyir-duası heç vaxt təsirsiz qalmır...

Q o c a M o o r. De görüm, mənim Fransımdamı məhv oldu?

Q a ç a q M o o r (*onun qarşısında diz çökür*). Mənə xeyir-dua ver, yalvarıram... Mən axı səni zindandan xilas etdim.

Q o c a M o o r (*əzabla*). Atanı azad edən xilaskar, bəs nə üçün onun oğlunu tələf edirsən? Sən özün görürsən: Allahın lütfi-kəraməti nə qədər tükənməzdir. Amma biz, onun miskin bəndələri isə kindən, qəzəbdən daşınmırıq (*Əlini qaçaq Moorun başına qoyur*). Mərhəmətli ol ki, xoşbəxt də ola biləsən.

Q a ç a q M o o r (*mütəəssir halda qalxır*). Haradasan, mənim cəsarətim, hünorim? Qollarım öz gücünü itirir, xəncər əlimdən düşür.

Q o c a M o o r. Qardaşın qardaşa mehribanlığı bilsən nə gözəldir, bu, Hermon zirvələrindən Sion dağına can atan şəhərlərdəki gözəlliyi xatırladır. Qoy qardaş məhəbbəti ürəyində dərin olsun, ey cavan, onda sənin bəxtinə, cəlalına mələklər də heyran qalar. Ağ saçlı qocalar müdrik, körpə uşaqlar qədər məsum ol, əzizim.

Q a ç a q M o o r. Ah, nə böyük səadət! Öp mənə, müqəddəs qoca...

Q o c a M o o r. Elə zənn et ki, səni öpən atandır, mən də belə hesab edirəm ki, öz oğlumu öpürəm. Necə? Sən ağlayırsan?

Q a ç a q M o o r. Mənə elə gəldi ki, bu həqiqətən ata öpüşüdür. Əgər onlar indi onu gətirmiş olsalar, mən nə edəcəyəm?!

Matəm alayı görünür. Ş v e y t s e r i n y o l d a ş l a r ı başlarını sallamış, üzlorini örtmüş halda gəlirlər.

İlahi! (*Tərəddüdlə kənara çəkilir, gizlənmək istəyir*).

Onlar Karlın yanından ötür. O, kənara baxır. Uzun bir sükut çökür.
Gələnlər ayaq saxlayır.

Q r i m m (*yavaşca*). Ataman!

Qaçaq Moor dinmir və bir az da geri çəkilir.

Ş v a r t s. Əziz ataman!

Qaçaq Moor yenə geri çəkilir.

Q r i m m. Biz müqəssir deyilik, ataman!

Q a ç a q M o o r (*onlara baxmadan*). Siz kimsiniz?

Q r i m m. Sən bizim üzümüzdə də baxmırsan! Biz – sənin sadıq nökrələrimiz.

Q a ç a q M o o r. Əgər mənə sadıq olmusunuzsa, vay halımıza!

Q r i m m. Öz nökrənin Şveytserin son salamını qəbul et! Sənin nökrənin Şveytser heç vaxtı geri dönməyəcəkdir.

Q a ç a q M o o r (*sıçrayır*). Deməli, siz onu tapmadınız?

Ş v a r t s. Biz onun ölüsünü tapdıq.

Q a ç a q M o o r. Şükür sənə, böyük Yaradan! Qucaqlayın mənə, balalarım! Bundan sonra mərhəmət bizim şüarımız olacaqdır! Bu qanı kimsə mənim əllərimdən yuya bilməyəcəkdə. Bu bələdan qurtardıqsa, deməli, bütün bələlardan qurtardıq.

Bir neçə q a ç a q A m a l i y a n ı gətirir.

Q a ç a q l a r. Oho, oho! Qənimət! Nə gözəl qənimətdir!

A m a l i y a (*saçları dağınıq halda*). Onlar haray qoparıb deyirlər ki: “Onun səsinə ölülər belə dirilib ayağa qalxır...” Mənim dayım sağdır...

O bu məşədədir... Bəs hanı o? Karl! Dayı! Ah! (*Qocanın qucağına atılır*).

Q o c a M o o r. Amaliya! Qızım! Amaliya! (*Onu ağuşuna basır*).

Q a ç a q M o o r (*geri çəkilərək*). Bunu buraya kim gətirdi?

A m a l i y a (*qocanın ağuşundan qoparaq Qaçaq Mooru tərəfə qaçıb onu qucaqlayır*). O sağdır. Şükür sənə, uca Tanrım! O yenə mənimlədir!

Q a ç a q M o o r (*Amaliyanın qolları arasından çıxaraq*). Yola hazırlaşın! Hansı şeytan isə mənim sirrimi açmışdır!

A m a l i y a. Mənim nişanlım! Əziz nişanlım! Sən ağlını itirirsən? Ah, belə xoşbəxtlikdən dəli olmaq belə təəccüblü deyil. Bu səadət fırtınası içində bilmirəm mən nə üçün laqeyd durmuşam? Bu qədər soyuqqanlıyam!

Q o c a M o o r (*yerindən qalxır*). Nişanlım? Qızım! Qızım Amaliya! Sən nişanlım dedin?

A m a l i y a. Bəli nişanlım! O, əbədilik, əbədilik, əbədilik mənimdir. Siz ey göylərin ulu qüvvələri, bu sonsuz səadətə tamaşa üçün qəlbimə qüvvət verin – yoxsa bu səadətin əzab-əziyyətinə düşər olaram!

Q a ç a q M o o r. Ayırın onu məndən. Öldürün onu! O qocanı da öldürün! Məni də, özünüzü də! Hamı ölməli! Bütün dünya təməlindən qopub məhv olmalıdır! (*Ayrılıb qaçmaq istəyir*).

A m a l i y a. Haraya? Əbədi sevgi, sonsuz səadət bizi çağırır! Sən isə qaçırsan?

Q a ç a q M o o r. Uzaq! Uzaq məndən! Sən dünya gəlinləri arasında ən bədbəxt bir gəlinsən! Sən də zavallı, bədbəxt ata! Bax, sor, dinlə! İlahi, mənə nicat ver, qoy bunları əbədilik tərk edim!

A m a l i y a. Mənə kömək edin, Allahı sevirsinizsə, kömək edin. Dünya gözlərimdə qaranlıqlaşdı. O bizi tərk edir!

Q a ç a q M o o r. Gecdir! Əbədir!.. Ata, sənın lənətin!.. Yox, soruşma! Mən... mənə... sənın lənətin!.. Sənın dilindən mənə göndərilən lənət!.. Kim mənı buraya gətirdi? (*Qılıncını çəkib qaçaqların üstünə atılır*). Şeytan balaları, sizlərdən mənı bura çəkib gətirən kim oldu? Öl, Amaliya! Öl, ata! Üçüncü dəfə, mənım ucumdan, mənım dərdimlə öl!.. Səni xilas edənlər – qaçaqlar və qatillərdir. Sənın oğlun Karl isə onların atamandır!

Qoca Moor yerə yıxılır, bir anda keçinir. Amaliya heykəl kimi quruyub qalır.

Qaçaqlar isə müdhiş bir sükut içində dururlar.

(*Qaçaq Moor başını palıd ağacına vurur*). Şirin yuxu içində, məhəbbət nəvazişləri arasında həlak etdiyim insanların ruhları uçun, bura gəlin... Ha-ha-ha! Bu partlayan barıt anbarıdır. O, hamı ilə qadınların yataqlarını alt-üst edib göyə sovurur! Eşidirsinizmi? Körpələrin beşiklərini bürüyən bu müdhiş alovlar da görürsünüzmü? Bu sənın toy məşəllərindir. Amaliya! Bu partlayış sənın toy bürsətidir! Ah, Allahın gözündən heç bir şey yayımmır. O heç bir əməli cəzasız qoymur. Uzaq ol məndən, eşqin səadəti! Eşq mənım üçün səadət deyil, yalnız işgəncə ola bilər!

A m a l i y a. Aman, pərvərdigara! Demək, bunlar doğrudur? Bəs mən günahsızın günahı nədir? Gör mən kimi sevmişəm!

Q a ç a q M o o r. Yox! İnsan bu dəhşətlərə dözməkdən acizdir! Lakin mən ölüm saçan qurşunlar arasında dayanmışam, bir addım belə geri çəkilməmişəm! İndi bir qadın kimi qorxub titrəməliyəm? Qadın qarşısında titrəməliyəm? Yox, qadın mənım mətanətimı qırmayacaqdır... Qan lazımdır, qan! Bütün bunlar anı qadın zəifliyidir. Mən qan içməliyəm... onda hər şey ötüb keçər (*Qaçmaq istəyir*).

A m a l i y a (*onun sinəsinə qısılır*). Dayan! Qatil! Şeytan! Mən səndən ayrıla bilmirəm! Mənım mələyim!

O a c a q M o o r (*onu itələyir*). Uzaq hiyləgər ilan! Məni divanə bilib istehza edərsən! Mən hələ fələklə vuruşacağam! Necə? Sən ağlayırsan? Yalandır, hiylədir! Artıq yer üzündə mənım üçün göz yaşı axıdacaq bir kimsə vaxdur!

Amaliya onun sinəsinə düşür.

Bu nə deməkdir?.. O mənə ikrah etmir? Məni qovmur?.. Sən vaxsa unudursan? Yoxsa kimi bağrına basdığını bilmirsən? Amaliya!

A m a l i y a. Yeganə sevgilim! Əbədi eşqim!

Q a ç a q M o o r (*rəngi açılır, coşqun bir sevinclə*). O mənı bağışlayır! O mənı sevir!.. Mən uca səmalar kimi pakəm. O mənı sevir!.. Göz yaşlarımla sənə təşəkkür edərdəm adil Yaradan! (*Diz üstə düşüb hıçqırır*). Artıq mən cəhənnəm odlarından qurtardım! Sən mənım əzablarımı azaltmış! Ah, bax, bax! Bu pak məxluq ağlayan şeytanların qoynunda ağlayır (*Qaçaqlara müraciətlə*). Siz də ağlayın! Ağlayın, ağlayın! Səadət sizə də qismət oldu! Ah, Amaliya, Amaliya! (*Dodaqlarını onun dodaqlarına yapışdırır. Onlar bir-birini qucub yerlərində donurlar*).

Q a ç a q l a r d a n b i r i (*qəzəblə irəli çıxaraq*). Dayan xain! Uzaq bu qızdan! Yoxsa deyəcəyim sözlərdən qulaqların tutulacaq, dəhşətdən elə əsəcəksən ki, dişlərin bir-birinə dəyib saqqılda yacaqdır. (*Qılıncı ilə onları ayırır*).

Q o c a q a ç a q. Bohemiya meşələrini yada sal! Eşidirsənmi! Canına lərzə düşdümü? Bohemiya meşələrini yadına sal! Hani sənın andın? Bizim yaralarımız nə tez unuduldu? Biz sənın üçün öz səadətimizdən, şərəfimizdən, canımızdan keçib sənə yönəldilən zərbələrə sinəmizi qalxan tutan zaman... əhd-peyman edib bizdən ayrılmayacağına and içən mögər sən deyildin? Öz andını pozan şərəfsiz! Bizi tərk etməkmi istəyirsən? Kimdən ötrü? Göz yaşı tökən bu fahişədən ötrümü?

Ü ç ü n c ü q a ç a q. Əhdini pozana ar olsun! Sənın yolunda qurban getmiş Rollerin ruhu sənın qorxaqlığını görüb həya edir, səni cəzalandırmaq üçün tabutdan qalxıb silahla üstünə gəlir.

Q a ç a q l a r (*qışqıraraq paltarlarını parçalayırlar*). Bax bura! Bu yaralara! Bunları görürsənmi? Sən bizimsən! Biz səni ürəyimizin qanı ilə almışıq! Sən bizimsən, həzrət Mikayıl sənın üstə cəhənnəm zəbaniləri ilə təkbətək vuruşa girişsə belə, yenə sən bizimsən! Gedək! Bizimlə! Qurban qurban istər. Dəstənin xatirinə sən Amaliyadan keçməlisən!

Q a ç a q M o o r (*Amaliyanın əlini buraxır*). Hər şey bitdi! Mən dönüb həqiqət yoluna qayıtmaq, atamın izincə getmək istəyirdim, lakin göylər başqa cür istəyirmiş... (*Soyuqqanlı*). Kor, ağılsız insan, sən nə xəyaldasan? Bu qədər böyük günahlar işləmiş bir adamın həqiqət yoluna dönməsi mümkündürmü? Yox. Böyük günahların xilasını müşküldür. Mən bunu çoxdan bilməliydim. Sakit! Eşidirsənmi, sakit ol! Olacağa çarə yoxdur!.. Mən vaxtında Allahın səsini eşitmədim. İndi, mən onu axtaranda o məndən üz döndərir. O, adildir. Axtarma onu!.. Sən ona gerek deyilsən. Məgər bu saysız məxluqatın xalığı o deyilmi? Bir məxluq olmasa onun cəlalından bir şey əskilməz. O məxluq – mənəm. Gedək, dostlar!

A m a l i y a (*onu güclə saxlayır*). Dayan! Dayan! Bircə zərbə! Bircə zərbənlə mənə öldürə bilərsən! Yenidən sənsiz qalmaq! Mənə rəhm et, qılıncımı çıxar!

Q a ç a q M o o r. Məndə rəhmdən nişanə belə qalmamışdır! Mən səni öldürməyəcəyəm!

A m a l i y a (*onun dizlərini qucaqlayır*). Allah xatirinə! Onun mərhəməti nəminə, öldür mənə! Mən ki sevgi istəmirəm. Biliyəm ki, bizim ulduzlarımız çoxdan ayrılmışdır... Mən ancaq ölüm istəyirəm! Mən tərk edilmişəm! Atılmışam! Bu sözün müdhiş mənasını duyursanmı? Atılmışam! Bundan sonra mən yaşaya bilmərəm. Belə qara gün gələndən sonra heç bir qadın yaşaya bilməz. Öldür mənə, yalvarıram! Bir bax! Mənim əllərim əsir! Özümü öldürməyə mənə təqət yoxdur. Sıyrılmış qılınc görəndə mən cəsarətimi itirirəm! Sən bunu çox asan edə bilərsən! Sən ki adam öldürməkdə ustasan! Çıxar qılıncını – bir zərbənlə. Mənə xoşbəxt et...

Q a ç a q M o o r. Deməli, sən təkcə özün xoşbəxt olmaq istəyirsən? Çəkil! Mən qadınları öldürürəm!

A m a l i y a. Ah, cəllad! Sən ancaq xoşbəxtləri öldürürsən! Həyatından bezar olmuşlara isə həyat verirsən! (*Diz üstə sürünərək qaçaqlara müraciət edir*). Cəllad şagirdləri, heç olmasa, sizin mənə rəhminiz gəlsin! Sizin baxışlarınız qanlı da olsa onlarda ümid saçan bir tərəhhüm duyulur. Barı, siz mənə öldürün. Sizin başçınız lovğa və qorxaqdır!

Q a ç a q M o o r. Nə danışsan, qız?

Qaçaqlar üzlərini döndərirlər.

A m a l i y a. Bir nəfər də olsun dost tapılmadı? (*Qalxır*). Onda, nakam Didona, ölümün çarəsini sən mənə öyrət! (*Getmək istəyir*).

Qaçaqlardan biri nişan alır.

Q a ç a q M o o r. Dur! Həddini bil!.. Moorun sevgilisi onun öz əli ilə ölməlidir (*Xəncəri Amaliyanın köksünə sancır*).

Q a ç a q l a r. Ataman! Ataman! Sən nə etdin! Ağlın başındadırmı?

Q a ç a q M o o r (*nəzərlərini cənazədən ayırmadan*). Tam ürəyindən vurduğum. Bu dəqiqə tamam olacaqdır. Budur – gördünüzümü?! Məndən daha nə istəyirsiniz? Siz mənim üçün öz həyatınızdan – onsuz da ölümə məhkum olan murdar və cani həyatınızdan keçmişdiniz... Mən sizin üçün bu mələyi öldürdüm. Baxın! İndi razı qaldınızımı?

Q r i m m. Sən öz borcunu artıqlaması ilə yerinə yetirdin. Öz şərəfi nəminə heç kəs belə bir qurban verməzdi. İndi yola düşməliyik!

Q a ç a q M o o r. Sən nə dedin? Razılaş ki, bir quldur dəstəsi üçün bu mələyi fəda etmək qeyri-bərabər mübadilədir. Ah, əgər sizin hər biriniz qanlı edam kürsüsünə qalxmış olsaydı, qızmar kəlbətinlərlə ətiniz parça-parça qoparılsaydı və bu dözülməz işgəncə yayın qızmarında on bir gün davam etmiş olsaydı, yenə bunların hamısı bu qızın bir damla göz yaşına dəyməzdi! (*Acı gülüşlə*). Yaralar Bohemiya meşələri! Bəli, bunların əvəzini ödəmək lazımdır!

Ş v a r t s. Sakit ol, ataman! Gedək!.. Uzaqlaşaq bu yerlərdən. Bizə yol göstər!

Q a ç a q M o o r. Dayan! Getməzdən əvvəl bir söz demək istəyirəm. Eşidin mənə, mənim yırtıcı niyyətlərimin xəbis icraçıları! Bu andan etibarən mən sizə ataman deyiləm. Həya və qorxu qarşısında mən bu qanlı tacı başımdan atıram. Siz bu günə qədər mənim hökmümə itaət edərək cinayət toxumu səpmək, şər işlər görməklə xilqət evini viranə qoymuş və bu işdə özünüzü haqlı bilmişiniz. İndi dağılın, hər kəs istədiyi tərəfə gedə bilər. Biz artıq bir yolun yolçuları deyilik.

Q a ç a q l a r. Aha, qorxaq! Hanı sənə böyük planların? Yoxsa onlar sabun köpüyü kimi bir qadın ahından partlayıb yox oldu?

Q a ç a q M o o r. Mən axmaq, dünyanı cinayətlərlə islah etmək, qanunsuzluqla qanun yaratmaq xəyalında olmuşam! Güman etmişəm ki, qisas və ədalət qılıncı qaldırıram! Əslində isə Tanrı iradəsinə qarşı çıxmışam! Əfsus... Uşaq olmuşam! İndi müdhiş bir uçurum üstündə dayanıb ətrafa baxdıqca dəhşətdən dişlərim bir-birinə dəyir, acı fəryadlar

qoparmaq istəyirəm. Mən indi anlayıram ki, iki nəfər mənim kimi adam həyatın dayaqlarını təməlindən yıxıb dağıda bilərdi! Rəhm et, sənin divanından əvvəl divan qurmaq istəyən bu tifiylə rəhm et! Divan da sənindir, qisas da! Sən insan gücünə möhtac deyilsən. Bilirəm ki, mən keçmiş qaytarmağa, tələf etdiyimə həyat verməyə qadir deyiləm. Bərbad olan heç vaxt abad olmayacaqdır! Lakin mən vurduğum yaraları sağalda və təhqir etdiyim qanunlarla barışa bilərəm. Sən qurban tələb edirsən, elə bir qurban ki, sənin varlığını, sənə pozulmaq ehtiyacını bütün bəşəriyyətə göstərə bilsin. Bu qurban mənim! Mən ölməliyəm.

Q a ç a q l a r. Xəncəri onun əlindən alın! O özünü vurmaq istəyir!

Q a ç a q M o o r. Axmaqlar, kor yaşadınız, kor da öləcəksiniz! İntihar özü bir günahdır. Yoxsa güman edirsiniz ki, mən öz günahlarımı yeni bir günahla təmizləmək fikrindəyəm? Həyatın müvazinətini Allahın iradəsinə zidd bir hərəkətlə bərpa etmək olmaz. Mən intihar etməyəcəyəm. (*Öz silahını bir nifrətlə onların ayağı altına tullayır*). Mən elə sağ keçməliyəm! Gedib özümü ədalət divanına təslim edəcəyəm!

Q a ç a q l a r. Onu zəncirləmək lazımdır! O dəli olmuşdur!

Q a ç a q M o o r. Yox! Mənim ağılım başımdadır və bilirəm ki, qəza öz hökmünü vermişsə, gec, ya tez ədalət divanı məni tapacaqdır. Fəqət o mənim üstümü qəfildən, mən yuxuda ikən alarsa, yaxud qaçarkən yolumu kəsərsə, zorla divana çəkərsə mən son xidmətdən – ədalət naminə öz iradəmlə ölmək xidmətindən də məhrum olaram. Göylərin qisaskar hakimi mənə çoxdan ölüm hökmü yazmışsa, öz həyatımı bir oğru kimi gizlətməkdə mənə varmı?

Q a ç a q l a r. Qoy getsin! O şöhrət düşkünüdür! O, camaatı heyrətə salmaq, şöhrətlənmək üçün öz həyatını qurban verir.

Q a ç a q M o o r. Bəli. Mən xalqı doğrudan da heyrətə sala bilərəm. (*Bir qədər fikirləşdikdən sonra*). O, muzdurluq edir, özünün də on bir baş ac bir külfəti vardır... Məni sağ təslim edən adama min qızıl vəd edilmişdir... Bu pul o yoxsul üçün böyük köməkdir!

S O N

1781

R E S P U B L İ K A F A C İ Ə S İ

Nam id facinus imprimis ego memorabile existimo, sceleris atque pariculi novitate

Bu cinayətkarlığı, qeyri-adi və təhlükəli olduğu üçün, fəvqəladə bir cinayətkarlıq hesab edirəm.

Sallyusti Katilina haqqında

İŞTİRAK EDİRLƏR

Andrea Doriya, Genuyanın doju. Səksən yaşında hörmətli qoca. Sifətində keçmişin cıhtiras əlamətləri var. Əsas xüsusiyyəti: özəmətlidir, danışıqları ciddi, amirənə və qısadır.

Canettino Doriya, onun qardaşı oğlu və varisi. İyirmi altı yaşındadır. Danışığı və ədaləti qabadır. Kobud və rəndələnməmiş adamdır. Görməmiş, lovğadır.

(Doriyaların ikisi də al-qırmızı geyir).

Fiesko, qraf *di Lavanya*, sui-qəsdin başçısı. İyirmi üç yaşında, boylu-buxunlu, hədsiz dərəcədə gözəl bir gənc. Məğrurdur, lakin lovğa deyil. Özəmətli və xoşrəftardır. Kubarcasına zirek və eyni dərəcədə də hiyləgərdir.

(Bütün zadəganların geyimləri qaradır. Paltarlar orta əsr paltarlarıdır).

Verrina, respublikaçı, qiyamçı. Altmış yaşında. Ciddi, acıqlı və qaşqabaqlı bir adamdır. Üzdən zəhmətlidir.

Burqonyino, qiyamçı. İyirmi yaşında gənc. Nəcib və cəzbedici zahiri var. Məğrur, dəliqanlı və sadəmətlidir.

Kalkanıyo, qiyamçı. Ayrıq bir şəhətpərəst. Otuz yaşında. Lütəkar və hiyləgər ədaləti var.

Sakko, qiyamçı. Qırx beş yaşında. Heç bir fərqləndirici əlaməti yoxdur.

Lomellino, Canettinonun vəkili. Son dərəcə ayrıq bir saray xadimi.

Senturione, *Sibo*, *Assenato* – narazı adamlar.

Romano, rəssam, sadə rəftarlı, sərbəst və məğrur adamdır.

Muley Hassan, Tunisli mavr. Hiyləgər fırıldaqçı. Sifətdən: haramzadə və şuluqçu bir adamdır.

Hersoqun mühafizəçilərindən olan *alman*. Namuslu və üreyaçıq, cəsur və mətin adamdır.

Üç nəfər qiyamçı vətəndaş.

Leonora, Fieskonun arvadı. On səkkiz yaşında. Solğun və zərifdir. Həssas və incədir. Valeh edirso də, sarsıdıcı təsir bağışlamır. Çöhrəsində melanxolik xəyalpərvərlik ifadə olunur. Qara paltar geyir.

Culiyə, dul qalmış qrafın *İmperiali*. Doriyanın bacısı. İyirmi beş yaşında xanım. Ucaboy və gözəldir. Məğrur bir işvəkardır. Özünü naza qoyması gözəlliyinə xələl gətirir, gözqamaşdırıcı təsir bağışlayır, lakin cəzbedici deyildir. Üzündə kinli bir təbəssüm var. Qara paltar geymişdir.

Berta – Verrinanın qızı. Məsum bir qız.

Rozə, *Arabella*, Leonoranın ev qulluqçuları.

Zadəganlar, vətəndaşlar, almanlar, saldatlar, xidmətçilər, oğrular.

Əhvalatın baş verdiyi yer – Genuya. Dövrü – 1547-ci il.

BİRİNCİ PƏRDƏ

Fieskonun saray zalı. Uzaqdan musiqi və balın səs-küyü eşidilir.

BİRİNCİ GƏLİŞ

Leonora maskada. Roza,

Arabella həyəcanlı halda qaçaraq səhnəyə gəlirlər.

Leonora (*maskanı dartıb üzündən çıxarır*). Bəsdir! Bir kəlmə də! Heç bir şübhə ola bilməz (*özünü kreslonun üstünə salır*). Bu mənim qəlbimi parçalayır.

Arabella. Qrafinya...

Leonora (*sıçrayıb qalxır*). Mənim gözüümün qabağında! Bütün Genuyada bədnam olmuş bir işvəkarla! Bütün zadəganların gözləri qarşısında! (*Kədərli*). Roza! Bella! Mənim göz yaşlarım da onu saxlaya bilmədi.

Roza. Siz bunu çox da belə üroyinizə salmayın – bu, kübar cəmiyyətinə məxsus adi bir lütfkarlıqdır...

Leonora. Lütfkarlıq? Bəs Fiesko onun baxışlarını necə həyəcanla izləyirdi! Bir an da ondan əl çəkmirdi! Onun çılpaq qolundan öpərkən dodaqlarını necə də uzun müddət çəkmirdi! Onun dişləri Culiyanın qolunda necə odlu bir iz buraxdı! Ah! Hələ onun o cür məst olub nəşəyə dalması! Necə də hərəkətsiz qalmışdı, elə bil məftunluğun canlı mücəssəməsi idi. O elə bil hər bir şeyi unudaraq oturmuşdu, sanki bütün dünya buxar olub havaya qalxmış və əzəli bir boşluqda ancaq o və bir də bu Culiya qalmışdır. Lütfkarlıq mı? Mənim əzizim, sən niyə sevgi və lütfkarlıq haqqında danışsən, sən ki, ömründə bir dəfə də sevməyibsən?

Roza. Daha yaxşı, madonna! Məsəl var deyərlər ki: ör itirmək – on nəfər pərəstişkar qazanmaq deməkdir.

Leonora. İtirmək? Bizim qəlblərimiz ancaq bir anlığa ayrı döyünən kimi Fieskonu itirmişəm? Rədd ol, zəhərli çərənçi! İtil gözüümün qabağından, bir də gözüümə görünmə! Fieskonun bu hərəkəti məsum bir şıltaqlıq, bəlkə də boş və mənasız bir lütfkarlıq idi! Elə deyilmi, Bella, mənim mehriban ürək dostum?

Arabella. Əlbəttə ki, əlbəttə elədir!

Leonora (*dərin düşüncəyə dalmış halda*). Görəsən Culiya doğrudanmı Fieskonun qəlbinə hakim kəsilmişdir? Doğrudanmı onun

fikri-zikri ancaq Culiya mı? Doğrudanmı bütün dünyada Fieskonun gözünə ancaq o görünür? Bu nədir? Mən nə danışaram? Mən haradayam? Görəsən doğrudanmı bütün möhtəşəm kainat onun üçün yalnız üzərində onun siması, Culiyanın surəti nəqş olunmuş bir almazdır? Doğrudanmı o, Culiyanı sevir? Ah, əlini mənə ver, Bella! Mən yıxılıram.

Pauza. Yenə musiqi səsi eşidilir.

(*Bir az qalxaraq*). Dayan! Deyəsən mən Fieskonun səsinə eşitdim. Onun Leonorası tək qalıb göz yaş axıtdığı halda, o hələ bir gülür də? Yox, yox, mənim balam! O, Canettino Doriyanın kobud səsidir!

Arabella. Bəli, bəli, senyora! Gəlin tez keçək o biri otağa.

Leonora. Sənin rəngin qaçdı, Bella! Sən yalan danışsən! Sizin gözlərinizdə, bütün genuyalıların gözlərində mən nə işə görürəm... Görürəm... (*Üzünü əlləri ilə örtür*). Şübhə yoxdur! Genuyalılar ərlər arvadın eşitməli olduğu şeydən daha çox bilirlər.

Roza. Ah, qısqanclıq, hər şeyi birdən-birə necə də şişirdir!

Leonora (*kədərli, dalğın halda*). O hələ adi bir Fiesko olduğu zaman... biz, qızlar, həmişə gəzməyə getdiyimiz narınc meşəliyində... O bizə rast gəldi... Onun varlığında Apollonun¹ məlahəti ilə Antinoyun mərd gözəlliyi birləşmişdi. O, qürur və əzəmətlə addımlayırdı, sanki Genuyanın bütün nəcibliyi onun gənc çiynləri üzərində dayanırdı, bizim nəzərlərimiz isə oğrun-oğrun onu izləyir və Fieskonun parlaq nəzərləri ilə qarşılaşanda, qəflətən yaxalanan kafirlər kimi çasıb hərəməz bir tərəfə qaçırdıq. Ah, Bella! Biz onun hər baxışını necə izləyir, onun rəqibimizə baxıb-baxmadığını bilmək üçün nəzərlərini necə qərəzlə, nə qədər həyəcanlı bir həsədlə güdürdük! Onun baxışı bizim aramızda ədavət və nifaq doğururdu: zərif və şəfqətli gözlərimiz alışıb yanır, gənc döşlərimiz dalğa kimi enib-qalxır, qısqanclıq bizim dostluq əlaqəmizi məhv edirdi...

Arabella. Hə, yadımdadır. Sizin gözəl qələbəyinizdən xəbər tutanda Genuyanın bütün xanımları təşvişə düşdülər.

Leonora (*vəcdə gələrək*). Budur, nəhayət onu mənimki adlandıрмаq! Ah, nə qədər məstədicisi bir səadət! Genuyanın birinci rıtsarı mənimdir! (*Zərif bir hərəkətlə*). O mənimdir, rəssamlar içərisində ən dahi bir rəssamın yaratdığı o kamil sənət mücəssəməsi mənimdir, qüv-

¹ Apollon – qədim yunanlarda günəş və işıq Allahu, sənət hamisi – tərç.

vətli cinsin bütün gözəlliklərini özündə toplamış bir cəngavər mənimdir! Qızlar, qulaq asın! Mən daha bunu gizlədə bilməyəcəyəm! Qulaq asın, qızlar! Mən sizə (*yavaşca*) gizli bir fikri etibar eləyirəm. Mən Fiesko ilə yanaşı mehrabın qarşısında dayananda – onun əli mənim əlimdə idi, – mən, biz qadınların *ağlına belə gətirməyə yol verilməyən* bir məsələ haqqında düşünürdüm: əli bu saat sənin əlində olan bu Fiesko, – bu Fiesko... Lakin sakit olun! Qoy bir kişi də onların ləyaqətlərinin hətta cüzi bir hissəsi ilə də necə fəxr etdiyimizi eşitməsin. Sənin bu Fieskon... Ah, hərgah bu fikir sizi yüksəklərə qaldırmasa, vay sizin halınıza! Sənin bu Fieskon bizim *Genuyamızı müstəbiddən azad edəcəkdir!*

A r a b e l l a (heyretlə). Toy günü cavan bir qızın ağlına bu cür fikir gəlir!

L e o n o r a. Bəli, heyret elə, Bella! Toy-bayram günü gəlinin ağlına belə bir fikir gəlir! (*Hərərətlə*). Mən qadınam, lakin damarlarımda kimin qanı axdığını mən unutmuram. Bu doriyaların bizim nəslimizdən yüksəyə qalxmaq istediklərinə mən dözə bilmirəm! Andrea mülayim insandır – ona tabe olmaq çox xoşdur. Qoy o həmişə Genuyanın hersoqu adlandırılınsın. Ancaq onun qardaşı oğlu, onun vəliəhdi Canettino qəlbən həyasız və lovğadır. Genuya onun qarşısında tir-tir əsir, Fiesko isə (*Yenə kədərlə*)... Fiesko – mənim halıma ağlayın! – onun bacısını sevir.

B e l l a. Bizim beynəva xanımımız...

L e o n o r a. Di gedin genuyalıların bu pərəstişgahına tamaşa eləyib həzz alın! Görün əyyaşların və fahişələrin biabırçı məclisində oturub onları ədəbsiz zarafatlarla necə əyləndirir, onlara valeh olmuş şahzadə xanımlar haqqında necə yalanlar uydurur. Özü də bunu edən Fieskodur!.. Ah, qızlar! Nəinki yalnız Genuya öz qəhrəmanını itirmiş – mən də ərdən məhrum olmuşam!

R o z a. Yavaş danışın! Kim isə şübhəbənddə bu tərəfə gəlir.

L e o n o r a (*diksiniyərk*). Fieskodur. Qaçaq! Qorxuram mənim görkəmin onu kədərləndirər (*Qonşu otağa qaçır. Qızlar da onun dalınca qaçırlar*).

İKİNCİ GƏLİŞ

Canettino Doriya maskadadır, əynində yaşıl plaş var.

M a v r danışa-danışa daxil olur.

Canettino. Mən dediyimi başa düşdünmü?

M a v r. Bəli lap, yaxşı.

Canettino. Ağ maska.

M a v r. Bəli, bəli.

Canettino. Yadında saxla: ağ maska!

M a v r. Bəli, bəli, bəli!

Canettino. Eşidirsənmi? Birdən çaşa bilərsən, ancaq yalnız (*öz sinəsini göstərir*) buraya!

M a v r. Nigaran olmayın.

Canettino. Zərbə də lap sərrast olsun!

M a v r. Razı qalar.

Canettino (*acı-acı*). Gərək yazıq qraf çox əzab çəkməsin!

M a v r. Bağışlayın, bəs onun başı təqribən nə qədər gələr?

Canettino. Yüz tsexin.

M a v r (*barmaqlarına üfürür*). Puf! Tükdən yüngüldür!

Canettino. Sən orada öz-özünə nə danışsan?

M a v r. Elə belə; deyirəm: yüngül işdir.

Canettino. Özün bilərsən! Bu adam – maqnitdir! Bütün coşqun zəkalar onun qütbünə cəzb olunurlar! Ayıq ol, qoçaq, çaşmayasan!

M a v r. Hə, bilirsiniz nə var, ağa! Axı mən işimi görüb qurtaran kimi Venetsiyaya getməliyəm...

Canettino. Al mükafatını qabaqca! (*Ona veksəl atır*). Ən gec üç gündən sonra o, qəbiristanda olmalıdır! (*Gedir*).

M a v r (*vekseli döşəmədən qaldıraraq*). Bax, kredit buna demişəm! Şahzadə mənim cinayətkar sözümə qəbzsiz inanır! (*Gedir*).

ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

K a l k a n y o, onun arxasınca S a k k o gəlirlər. İkisi də qara plaş geymişdir.

K a l k a n y o. Mən hiss edirəm ki, sən mənim hər addımına göz qoyursan.

S a k k o. Mən də hiss edirəm ki, sən hər addımını məndən gizlədir-sən. Mənə bax, Kalkanyo! Bir neçə həftədir sən sir-sifətindən görürəm ki, vətənin səadətinə can yandırmırsan. Mənə belə gəlir ki, dostum, biz sirlərimizi dəyiş-düyüş edə bilərdik. Saziş pis saziş deyil, – yəqin ki, bizim heç birimiz borclu qalmırıq. Sırrını açıb mənə demək istəyirsənmi?

K a l k a n y o. Mən bunu o qədər istəyirəm ki, hərgah sən başını əyib qulağını sinəmə dayamaq istəmirsənsə, onda mənim qəlbim özü sənin qarşında açılıb öz sırrını faş edə bilər: mən qrafinya Fieskonu sevirəm.

S a k k o (*heyətlə geri çəkilir*). Bax, mən bütün dünyanı alt-üst eləmiş olsaydım, bunu başa düşə bilməzdim! Sən mənim fərasətimi lap puç elədin: hərgah sənin bəxtin gətirsə – mənim işim bitdi!

K a l k a n y o. Bəli! Deyirlər ki, qrafıya ciddi bir fəzilət nümunəsidir.

S a k k o. Yalan deyirlər. O, içi bu cür cəfəngiyatla dolu olan bütöv bir qalın kitabdır! İkisindən biri olmalıdır, Kalkanyo: ya bu işin üstündən qələm çək, yaxud da öz üstündən...

K a l k a n y o. Qraf ona xəyanət edir. Qısqanclıq isə ən məharətli miyançıdır! Doriyaya qarşı qəsd Fieskonun bütün düşüncələrinə hakim kəsilməlidir, mən də bundan istifadə edərək onun sarayında əməlli-başlı işə girişə bilərəm. O canavarı qoyun sürüsündən qovlamaqla məşğul olunca, tülkü onun toyuq hininə girər.

S a k k o. Sən misli olmayan bir adamsan, qardaşım! Əcəb dostluq elədin! İndi mən heç bir şeydən utanıb qızarmaram. Fikirləşməyə də utandığım bir şeyi açıb sənə söyləyəcəyəm. Respublikada mövcud olan indiki qayda-qanun cəhənnəmə vasil olmasa, mən dilənçi kökünə düşəcəyəm.

K a l k a n y o. Sənin elə çox borcun var?

S a k k o. Mənim həyatımın teli indikindən səkkiz dəfə uzun da olsaydı, o borcların onda biri bu teli qıra bilərdi! Mənim bütün ümidim – dövlət çevrilişinədir. Mən ancaq o zaman rahat nəfəs ala bilərəm. Qoy dövlət çevrilişi heç borclarımı verib qurtarmağa da kömək eləməsin, heç olmasa bu, borclu olduğum adamların dilini qısaldardı!

K a l k a n y o. Başa düşürəm! Bir də, bundan başqa, Genuyaya azadlıq verilsə Sakko vətənin atası adını alacaqdır! Respublikanın müqəddəratı dəmdəməki, hərdəmxəyal bir adamın boş cibindən və şəhərvətpərəstin şıltaqlığından asılı olduğu bir zamanda, sən gəl yüksək fəzilət haqqında çeynənmiş nağılları təkrar elə! Vallah, Sakko, biz sənəninlə göylərin məharətli hiylələrinin heyrətli təmsali ola bilərik: o, bədənə irinli yaralarla örtüb, orqanizmin qəlbini xilas edir. Berrina sənənin planlarından xəbərdardır mı?

S a k k o. Belə bir vətənpərvər nə dərəcədə xəbərdar olmalıdırsa, o qədər xəbərdardır. Axı, sən özün bilirsən: Genuya elə bir mehərdir ki, onun bütün fikir və niyyətləri bu mehər ətrafında dəmir kimi möhkəm bir inadla fırlanır. İndi o öz şahin nəzərlərini Fieskoya zilləmişdir. O elə sənənin özünə də, gələcək bir qiyamçı kimi, ümid bəsləməkdədir.

K a l k a n y o. Onun çox gözəl duyğu qabiliyyəti vardır. Gedək Verrinanı ziyarət edib, onun azadpərvər fikirlərini öz fikirlərimizlə oxşayaq.

Gedirlər.

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Həyəcanlanmış C u l i y a. Ağ plaşlı F i e s k o onun arxasınca tələsir.

C u l i y a. Xidmətçilər! Nökərlər!

F i e s k o. Hara gedirsiniz, qrafıya? Siz nə edirsiniz?

C u l i y a. Heç bir şey, qətiyyənlə heç bir şey (*Xidmətçilərə*). Mənə kareta çağırın!

F i e s k o. Yalvarıram, getməyin! Sizi təhqirmə etdilər?

C u l i y a. Elə bircə bu qalmışdı! Əl çəkin! Siz mənim krujevamı cırırsınız. Təhqir etdilər? Məni kim təhqir edə bilər? Çıxın gedin deyirəm!

F i e s k o (*diz çökərək*). Yox, siz o həyasızın adını deməyincə əl çəkməyəcəyəm!

C u l i y a (*əlini belinə qoyub*). Qərribə işdir! Çox qərribə işdir! Misilsiz bir mənzərə! Qrafıya Lavanyanı bu gözəl tamaşaya dəvət eləmək pis olmazdı! Necə bilirsiniz, qraf? Bu, ərə yaraşan işdirmi? Belə bir duruş ancaq sizin arvadınızın yataq otağında, o sizin nəvazişlərinizin qeydlərini varaqalayıb orada nöqsan tapdığı zaman yerli və münasib ola bilərdi. Qalxın deyirəm! Gedin sizin asanlıqla dil tapa biləcəyiniz xanımların yanına! Ah, qalxın ayağa! Yoxsa siz öz lütfkarlığınızla arvadınızın qabalığını və günahını təmizləmək istəyirsiniz?

F i e s k o (*cəld qalxaraq*). Qabalıq? Sizə qarşı?

C u l i y a. Birdən durub kreslonu itələmək, dalını stola, – qraf, arxasında mənim oturmuş olduğum stola tərəf çevirmək!

F i e s k o. Bu bağışlanmaz bir hərəkətdir.

C u l i y a. Ancaq bu? Həyasızlığın dərəcəsinə bax! Məgər mən günahkaram ki (*özündən razı halda gülümsəyərək*), qrafın görünən gözəlləri var!

F i e s k o. Sizin gözəlliyiniz qarşısında cinayətdir ki, onun, madonna, ancaq bir cüt gözü var.

C u l i y a. İltifatları boşlayın, qraf! Burada söhbət mənim namusum haqqında gedir. Mən ədalət tələb edirəm. Mən onu sizdə tapa biləcəyəmmi? Yoxsa hersoqun hökmünə arxalanım?

F i e s k o. Siz ədaləti sevginin ağuşunda tapacaqsınız, sevgim yalvarıb sizdən xahiş edəcək ki, qısqanlıqdan doğan bir hərəkəti bağışlayasınız.

C u l i y a. Qısqanlıqdan? Qısqanlıqdan? Hələ bir gör o axmaq qadının ağlına nələr gəlir? (*Aynanın qabağında dayanıb özünə baxır*). Məgər mənim də bəyənəməyim onun zövqü üçün şərəf deyilmi? (*Qürurla*). Doriya və Fiesko! Hərgah hersoqun qardaşı qızı, qrafıya Lavanyanın bəyəndiyi adamı həsəd aparmalı bir insan hesab etsə, qrafıya bununla fəxr etməməlidirmi? (*İşvəkarlıqla əlini öpmək üçün qrafa uzadır*). Yadınızda saxlayın, qraf, mən dedim ki, “hərgah”.

F i e s k o (*coşqun*). Rəhmsiz! Siz daima mənə əzab vermək istəyirsiniz! İlahi Culya, mən bilirəm ki, sizə qarşı yalnız ehtiram hissi bəsləməliyəm. Ağlım mənə ömr edir ki, Doriyaların nəslə qarşısında sadıq təbəəçiliklə diz çöküm, lakin mənim qəlbim Culiyanın gözəlliyinin pərəstişkarıdır! Mənim sevgim – cinayətkardır, lakin o eyni zamanda qəhrəmandır, yüksək rütbə və mənəb hasarını yarıb, hər şeyi yandıran əzəmət günəşinə doğru uçmağa onun cəsarəti çatır.

C u l i y a. Nə qədər ağ və utanmazcasına böyük bir yalan! Siz dilə mənə pərəstiş edirsiniz, qəlbiniz isə, içərisində başqasının şəkli olan medalyonun altında çırpınır.

F i e s k o. Daha doğrusu, senyora, deyin ki, qəlbim çırpınıb onu öz üzərindən atmağa çalışır (*üzərində Leonoranın silueti olan mavi lentli medalyonu çıxarıb Culiyaya verir*). Siz öz əksinizi bu mehraba qaldırın, əvvəlki qibləgah dərhal aradan qalxar!

C u l i y a (*medalyonu tələsik gizlədir; məmnun bir ifadə ilə*). Çox böyük qurbandır! Namusuma and içirəm ki, bu cür qurban mükafata layıqdır (*öz medalyonunu onun boynundan asır*). Oldun kölə! Öz hakiminin surətini gəzdir (*Gedir*).

F i e s k o (*hərərətlə*). Culya məni sev! Culya! Mən Allahlara həsəd aparmıram! (*Sevinc və şadlıqla, zala tərəf*). Qoy bu gecə Allahlara layiq bir bayram olsun! Qoy misilsiz bir şənlik olsun! Ey, xidmətçilər!

Bir çox xidmətçi və nökar gəlir.

Qoy bu qəsir və saraylarda Kiprin abi-həyatı axsın, qoy musiqi gecənin ağır yuxusunu dağıtsın! Şamları yandırın! Qoy onlar sökülən şəfəqi

utandırсын! Qoy hamı şənlik etsin! Qoy Vaxx¹ rəqsindən cəhənnəmin tağları gurultu ilə ucsun! (*Tələsik gedir*).

Şən və gurultulu alleqronun səsləri altında orta pərdə qalxır. Böyük, çox işıqlı zal görünür, burada bir çox maskalı adam rəqs edir. Divarların boyunca, üstünə cürbəcür yeməklər qoyulmuş stollar, həmçinin oyun stolları düzülmüşdür, bunların ətrafında qonaqlar toplaşmışlar.

BEŞİNCİ GƏLİŞ

Canettino (*yarım sərxoş*). Lomellino, Sibo, Senturione, Verrina, Sakko, Kalkanyo – hamısı maskadadır. Bir neçə xanım və zadəgan.

Canettino (*səs-küylə*). Bravo! Bravo! Şorab lap adamın boğazına axır. Bizim rəqqasələr a merveille² qaçırlar. Ey, oradan bir adam çağırın! Bütün Genuyaya xəbər ver ki, bu gün mənim kefim sazdır! Qoy mənimlə birlikdə şad olsunlar! Hərgah onlar bugünkü günü təqvimdə qırmızı xətlə qeyd edib, tarixinin altında “Bu gün şahzadə kefi eləyirdi” yazmasalar mən Doriya olmaram – adıma dəyişərəm.

Q o n a q l a r (*qədəhləri bir-birinə vururlar*). Respublikamızın sağlığına!

Şeypurlar səslənir.

Canettino (*var gücü ilə stəkanı yerə çırpır*). Qoy çilik-çilik olsun!

Üç qara maska yerlərindən sıçrayıb onu dövrəyə alır.

L o m e l l i n o (*Canettinonu kənara çəkir*). Ali həzrət, siz bu yaxınlarda mənə lütfən demişdiniz ki, müqəddəs Lorentso kilsəsində bir nəfər gözəl qadın görübsünüz...

Canettino. Hə, hə! Demişdim! Mən onunla mütləq tanış olmaq istəyirəm.

L o m e l l i n o. Ali həzrətə xidmət göstərməyi özüm üçün şərəf hesab edirdim.

Canettino (*cəld*). Yalan demirsən ki? Lomellino, sən bu günlərdə prokurator vəzifəsinə təyin olunmağı xahiş eləmişdin? Sən o vəzifəyə təyin olunacaqsan.

¹ Yunan və Rim mifologiyasında içki və kefi Allahı – *tərc.*

² Çox gözəl! (*Fransızca*).

L o m e l l i n o. Mərhəmətli şahzadə! Bu vəzifə – dövlətdə ikinci vəzifədir. Altmışdan artıq zadəgan bu vəzifəyə keçmək istəyir, onların hamısı da siz ola həzrətin bəndeyi-həqirindən daha varlı və daha adlı-sanlıdırlar.

C a n e t t i n o (onun sözünü təkabbiürlə kəsir). İldırım və Doriya! Sən prokurator olacaqsan!

Ü ç m a s k a l ı yaxınlaşır.

Genuyalı zadəganlarımı? Mənim əmimin ağ saqqalının bircə tükünü tərəzinin gözüne qoysalar bütün zadəganlardan da, onların dedə-babaları və gerblərindən də ağır gələr. Sən prokurator olacaqsan! Mən belə demişəm! Mənim sözüm senatın bütün səslərindən üstündür!

L o m e l l i n o (yavaş səslə). Qız məşhur Verrinanın yeganə qızıdır.

C a n e t t i n o. Yaxşı qızıdır! Mən bütün şeytanların acığına ondan istifadə edəcəyəm!

L o m e l l i n o. Zati-aliniz! O ən qatı bir respublikaçının yeganə qızıdır.

C a n e t t i n o. İtil cəhənnəmə, sən də, sənə respublikaçıların da! Mənim ehtirasımın qarşısında – axmaq bir vassalın qəzəbi nə edə bilər! Balaca uşaqların atdıqları balıq qulaqlarından mayakın qülləsi uçmaz.

Ü ç q a r a m a s k a onlara daha çox yaxınlaşır.

Hersoq Andrea bu alçaq respublikaçılar üçün nəyə görə vuruşmuşdur, onun bütün bədənini nə üçün qılıncdan keçirilmişdir, onun üçün mü vuruşmuşdur ki, hökmdarın doğma qardaşı oğlu genuyalıların qızlarına və gəlinlərinə yalvarıb onların rəğbətini qazansın? İldırım və Doriya! Eybi yoxdur! Dözürlər! Mən belə istəyirəm! Yoxsa mən əmr edə bərəm əmimin sümükləri üzərində dar ağacı qurarlar, Genuyanın azadlığı bu dar ağacında bircə dəfə ayaqlarını oynadıb gəbərə!

Ü ç q a r a m a s k a geri çəkilir.

L o m e l l i n o. Qız clə bu saat təkdir. Onun atası buradadır. – O üç maskadan birisidir.

C a n e t t i n o. Daha yaxşı, Lomellino! Bu saat məni onun yanına apar!

L o m e l l i n o. Lakin mən qorxuram, siz orada əxlaqsız bir qız görmək ümidindəsiniz, ancaq həssas bir səfeh qızığıza rast gələcəksiniz.

C a n e t t i n o. Güc – bəlağətin ən yaxşı növüdür! Bu dəqiqə apar məni! Ayı Doriyanın üzünə atılmağa cəsarət edə biləcək o respublikaçı köpəyin hünərini görmək istədim! (*Qapıda Fiesko ilə üz-üzə gəlir*). Hanı qrafinya?

ALTINCI GƏLİŞ

Y e n ə o n l a r v ə F i e s k o

F i e s k o. Mən onu karetağa əyləşdirdim. (*Canettinonun əlindən tutub öz sinəsinə sıxır*). Şahzadə, mən indi iki cəhətdən sizə bağlıyam. Canettino mənim başımın və Genuyanın ağasıdır, onun füsunkar bacısı isə – mənim qəlbimin hakimidir!

L o m e l l i n o. Fiesko əsl epikurçu¹ olmuşdur. Vətən sizin simanızda çox şey itirdi.

F i e s k o. Amma mən onun simasında heç bir şey itirməmişəm. Vətən mənim nəyimə lazımdır? *Yaşamaq – xəyala dalmaq* deməkdir, Lomellino. Müdrik olmaq – *parlaq xəyala dalmaq* deməkdir. Bəs həradə daha yaxşı xəyala dalmaq olar: hakimiyyətin tufan və fəlakətləri altındamı, dövlət məşını çarxlarının susmaq bilməyən gurultusu altındamı, yoxsa məşuqənin məstedici ağışındamı? Qoy Genuya üzərində Canettino Doriya hökmranlıq etsin. Fiesko sevəcəkdir.

C a n e t t i n o. Lomellino, vaxtdır! Bir az sonra gecə yarı olacaq. Artıq gecdir, Lavanya! Qonaqpərvərliyin üçün təşəkkür edirəm. Mən razı qaldım.

F i e s k o. Şahzadə, mən bundan artıq heç bir şey arzu edə bilmərəm.

C a n e t t i n o. Gecən xeyrə qalsın. Sabah Doriya sarayında oyun olacaqdır. Sən dəvət edilibsən. Gedək, prokurator!

F i e s k o. Musiqi çalınsın! Şamlar yandırılınsın!

C a n e t t i n o (*qürurla düz üç maskanın qabağına gedir*) Hersoqun vəliəhdinə yer!

Ü ç m a s k a d a n b i r i (*qəzəblə, dişlərini qıcayaraq*). Cəhənnəmdə olar, Genuyada isə – heç bir vaxt!

Q o n a q l a r (*hərəkətə gəlirlər*). Şahzadə gedir. Gecən xeyrə qalsın, Lavanya! (*Səs-küylə dağılışırlar*).

¹ E p i k u r ç u – Zövq və nəşəni hər şeydən yüksək tutan adam – *tərc.*

YEDDİNCİ GƏLİŞ

Üç qara maska. Fiesko. Pauza.

Fiesko. Mən öz qonaqlığımda ümumi şənliyə qarışmayıb darıxan qonaqlar görürəm.

Maskalar (*təəssüflə deyirlər*). Belələri az deyil.

Fiesko. Bir nofər genuyalı buradan narazı getsə, mən vicdan əzabı çəkərəm. Xidmətçilər, cəld olun! Qoy bizim kef məclisimiz yenə səs-küy salsın! Badələrimizi dolduraq! Mən heç kəsin darıxmağını istəmirəm. Sizi nə ilə əyləndirirəm: atəşbazlıqları? Mənim təlxəyimin məharətiləmi? Yaxud da, bəlkə gözəl qadın cəmiyyəti ilə? Bunu da istəmirsinizsə, onda əyləşib qumar oynamaqla vaxtımızı keçir-sək necə?

Maskalardan biri. *Biz vaxtımızı işgüzarlıqla keçirməyə adət etmişik.*

Fiesko. Mərd adama layiq bir cavabdır! Bunu deyən də – Verrinadır!

Verrina (*maskanı çıxarır*). Sən dostları onların maskaları altında daha asan tanıyırsan, nəinki biz sənin maskan altında sənin özünü, Fiesko.

Fiesko. Mən sənin dediklərini başa düşürəm. Lakin qolundakı qara sarğı nə deməkdir, Verrina? Olmuya sən bir adam itiribsen və mən bu barədə heç bir şey eşitməmişəm?

Verrina. Sənin kef məclislərində kədərli xəbərlərdən danışmaq yersizdir, Fiesko.

Fiesko. Lakin dostun sənin dərdinə şərik olmaq istəyirsə? (*Onun əlini hərəzlə sıxır*). Mənim ürək dostum! *Səninlə mənim* kimi-miz ölmüşdür?

Verrina. Səninlə mənim? Sən çox haqlısan! Lakin ananın ölümü bütün oğulları matəmə qerq etmir.

Fiesko. Sən ananın cənəzəsi çoxdanmı külə dönmüşdür?

Verrina (*mənəli*). Yadımdadır, Fiesko, mənə ancaq ona görə qardaş adlandırmışdı ki, mən onun vətəninin oğlu idim...

Fiesko (*zarafatla*). Hə belə söylə! Sən Genuyaya matəm saxlayıb, qara geyməklə zarafat eləmək qərarına gəlibsen? Sən haqlısan: Genuyanın doğrudan da axır nəfəsidir. Yeni və orijinal ideyadır. Əmi-oğlu, sən yaşa dolduqca daha hazırcavab olursan!

Kalkanyo. O zarafat eləmir, Fiesko.

Fiesko. Bilirəm, əlbəttə, əlbəttə! Siz bir onun sifətinə baxın! Onun zarafatının bütün mənası bundadır! Heç bir təbəssüm əlaməti yoxdur, inilti ilə danışır. Bəs necə! Zarafatçı öz məzəli sözlərinə güləndə, sözün dadı qaçır. Mən heç bir zaman düşünməzdim ki, qasqa-baqlı Verrina qocalanda bu cür kefcil olacaq.

Sakkko. Gedək, Verrina! O heç vaxt bizimki olmayacaq.

Fiesko. Kef çəkkək, dostum! Hiyləgər varislərdən ibrət alaq: onlar cənəzə arabasının arxasınca addımlayırkən, hönkürüb ağlayırlarmış kimi üzlərini dəsmalla örtürlər, özlərini isə gülmək boğur. Buna görə, yaqın, bizə qəzəbli ögey ana qismət olar. Eybi yoxdur, qoy donquldansın, biz yeyib-içib kef eləyəcəyik!

Verrina. Heç bir iş də görməyəcəyik? Lənətə gələsən! Sən nə kökə düşdün, Fiesko! Hanı müstəbidə qarşı vuruşan o böyük mübariz? Yadımdadır, bir zaman var idi ki, tac gözünə sataşan kimi qəzəbdən titrəyirdin. Bir halda ki, zaman sənin qəlbini bu cür korlamışdır, mən öz ruhumun əbədiyyətinə bir kor qəpik də vermərəm, respublikanın rəzil oğlu!

Fiesko. Sən həmişə donquldanırsan. Qoy o bütün Genuyanı cibinə soxub Tunisin dəniz qulduruna satsın, bizə nə var? Biz Kipr şərəbindən içib qəşəng qadınları öpəcəyik.

Verrina (*acıqlı-acıqlı ona baxır*). Sən ciddi mi danışırısan, Fiesko? Bu sənin səmimi etiqadındır mı?

Fiesko. Nə üçün də olmasın, dostum? Respublika adlanan bu tənbel və çoxayaqlı həşəratın ayağı olmaqda nə böyük ləzzət varmış? Onu qanadlandırıb, ayaqları öz vəzifəsindən azad edəcək adama gəlin təşəkkür eləyək. Qoy Canettino Doriya hersoq olsun. Heç olmasa dövlət işləri üçün bizim başımız daha ağrımaz.

Verrina. Sən ciddi mi danışırısan, Fiesko? Bu sənin səmimi etiqadındır mı?

Fiesko. Andrea qardaşı oğlunu oğulluğa götürüb, onu öz malikanələrinin varisi elan edir. Onun irs olaraq əldə etdiyi hakimiyyətə hansı etiraz edə bilər?

Verrina (*hədsiz bir qəzəblə*). Gedək buradan, genuyalılar! (*Cəld gedir, qalanları da onun dalınca çıxırlar*).

Fiesko. Verrina! Verrina! Bu respublikaçı polad kimi möhkəmdir.

SƏKKİZİNCİ GƏLİŞ

Fiesko. Maskalı naməlum bir adam.

M a s k a. Lavanya, sizin bir dəqiqəlik boş vaxtınız olarmı?

F i e s k o (*nəzakətlə*). Hərgah sizə lazımdırsa, lap bir saat da olar.

M a s k a. Lütfən mənimlə şəhər kənarına getməkdən imtina etməyin.

F i e s k o. On dəqiqədən sonra gecə yarı olur.

M a s k a. Siz mənim xahişimi rədd etməzsəniz, qraf.

F i e s k o. Mən tapşırım kəretməni qoşsunlar.

M a s k a. Buna ehtiyac yoxdur. Mən oraya at göndərərəm. Bu kifayət edər. Ümidvaram ki, ancaq ikimizdən birimiz geri qayıdacaqdır.

F i e s k o (*heyratla*). Necə?

M a s k a. Tökülmüş göz yaşları üçün sizdən qan haqq-hesabı tələb olunacaqdır.

F i e s k o. Göz yaşları? Kimin?

M a s k a. Qrafın Lavanyanın. Mən o xanımı yaxşı tanıyıram və buna görə də bilmək istərdim ki, o hansı günahına görə düşkün və axmaq bir qadına qurban verilməyə layiq görülmüşdür?

F i e s k o. İndi mən sizi başa düşdüm. Məni belə qərribə döyüşə çağıran adamın adını öyrəne bilərəmmi?

M a s k a. O həmin adamdır ki, bir zamanlar xanım qız Siboya pərəstiş edirdi və Fieskonun nikahı qarşısında geri çəkildi.

F i e s k o. Stsipation Burqonyino?

B u r q o n y i n o (*maskasını çıxararaq*). O öz rəqibi tərəfindən təhqir edilmiş namus və şərəfinin qisasını almağa gəlmişdir. Həm də bu rəqib elə bir alçaq adam imiş ki, məsum bir varlığa əzab verir.

F i e s k o (*onu hərəkətlə qucaqlayır*). Alicənab gənc! Mən belə bir qiymətli tanışlıq üçün minnətdar olduğum zövcəmin əzablarına xeyir-dua verməyə hazıram. Sizin qəzəbiniz çox gözəldir, lakin mən vuruşmayacağam.

B u r q o n y i n o (*bir addım geri çəkilir*). Doğrudanmı qraf Lavanya elə qorxaq bir adamdır ki, mənim qılıncımın ilk sınağı onu qorxudur?

F i e s k o. Burqonyino! Məni bütün fransız ordusu qorxuda bilməz, lakin mən sizinlə vuruşmayacağam. Mən sizin coşqun arzunıza hörmət bəsləyirəm, bu arzunuzun oyanmasına səbəb olmuş məxluqa daha artıq hörmətim vardır. Sizin coşqunluğunuz şöhrət tacına layiqdir, lakin bizim duelimiz uşaqlıq olardı.

B u r q o n y i n o (*həyəcanlı*). Uşaqlıqımı, qraf? Qadın təhqirə *ancaq göz yaşları* ilə cavab verə bilər. Bəs kişi nə üçün yaranmışdır?

F i e s k o. Gözəl sözdür. Lakin mən vuruşmayacağam.

B u r q o n y i n o (*ona dalını çevirib getmək istəyir*). Mən sizə nifrət bəsləyəcəyəm!

F i e s k o (*qızgınlıqla*). Yox, cavan oğlan! Allah şahiddir ki, hərgah fəzilətin özü də qiymətini itirmiş olsa, belə şey heç vaxt ola bilməyəcək! (*Arxayın və sakitliklə onun əlindən tutur*). Məgər bir zaman mən... bunu necə ifadə edirəm... sizin dərin hörmətinizi qazanmamışdım?

B u r q o n y i n o. Məgər mən ən birinci insan hesab etdiyim bir şəxsin qarşısından çəkilərdimmi?

F i e s k o. Məsələ belədir, dostum! Mən bir zaman hörmət bəslədiyim bir adam haqqında nifrətimi izhar etməyə tələsməzdim. Sənətkarın əli ilə işlənmiş naxış çox zərifdir, – naşi adam onu ilk baxışdan qiymətləndirə bilməz. Gedin evinizə, Burqonyino, özünüz də yaxşıca fikirləşin görün nə üçün Fiesko başqa cür deyil, bu cür hərəkət edir.

Burqonyino dinməz-söyləməz uzaqlaşır.

Əlvida, nəcib cavan! Hərgah bu cür alov vətən naminə şölələnsə Doriya xanədanı bunun qarşısında dayana bilməz!

DOQQUZUNCU GƏLİŞ

F i e s k o, M a v r ehtiyatla içəri girir, qorxa-qorxa ətrafa boylanır.

F i e s k o (*onu nüfuzəddici və sinayıcı nəzərlərlə süzür*). Nə istəyirsən? Sən kimsən?

M a v r (*yənə qorxa-qorxa*). Respublikanın köləsi.

F i e s k o. Köləlik – alçaq sənətdir (*diqqətli nəzərlərini ondan çəkməyərək*). Nə istəyirsən?

M a v r. Cənab, mən namuslu adamam.

F i e s k o. Sənin sifətin belə bir təsdiq və sübuta möhtacdır. Lakin de görüm nə istəyirsən?

M a v r (*yaxınlaşmaq istəyir; Fiesko geri çəkilir*). Cənab, mən canı deyiləm.

F i e s k o. Yaxşı ki, sən bunu da əlavə etdin; yəni o qədər də yaxşı deyil (*Səbirsizliklə*). Hə, de görüm nə istəyirsən?

M a v r (*vaxınlaşaraq*). Qraf Lavanya sizsinizmi?

F i e s k o (*qürurla*). Genuyada həтта korlar da mənim addımlarımın səsinə tanıyırlar. Qraf sənin nəyinə lazımdır?

M a v r (*onunla yanaşı*). Ayıq olun, Lavanya!

F i e s k o (*geri çəkilərək*). Doğrudan da elədir!

M a v r (*yənə eyni ada ilə*). Sizin əleyhinizə qəsd hazırlayırlar, Lavanya.

F i e s k o (*yənə geri çəkilərək*). Görürəm.

M a v r. Özünüzü Doriyadan gözləyin.

F i e s k o (*etimadla ona yanaşaraq*). Mənim dostum! Doğrudanmı mən səni əbəş yerə təhqir etdim? Bu ad məni doğrudan dəhşətə salır.

M a v r. Onda bu adamdan uzaq qaçın. Siz oxuya bilərsinizmi?

F i e s k o. Gülməli sualdır! O saat görünür ki, sən kübar cəmiyyətin adamısan! Səndə nə var? Məktubdurmu?

M a v r. Qara siyahı, bu siyahıda da sizin adınız (*kağızı verib, ona daha da yaxınlaşır*).

Fiesko güzgüyə tərəf çəkilib, kağızın üstündən Mavra fikir verməyi davam edir. Mavr xəlvətcə onun ətrafına dolanır, sonra birdən xəncəri çıxarıb əlini yuxarı qaldırır.

F i e s k o (*cəld çevrilib onun əlindən tutur*). Yavaş, alçaq! (*Xəncəri onun əlindən alır*).

M a v r (*qəzəblə ayağını yerə vurur*). Lənət şeytana! Bağışlayın! (*Əkilmək istəyir*).

F i e s k o (*onu tutur; ucadan*). Stefano! Drulo! Antonio! (*Mavri boğazlayır*). Dayan, əzizim! Yaman iş görübsünüz!

X i d m ə t ç i l ər qaçaraq gəlirlər.

Yerindən tərpənmə! Ancaq sən pis işləyirsən. Bunun üçün sənə kim pul verəcək? Cavab ver!

M a v r (*bir neçə dəfə xilas olmağa əbəş yerə cəhd etdikdən sonra, qətiyyətlə*). Məni dar ağacından yuxarı çəkə bilməyəcəksiniz!

F i e s k o. Bu cəhətdən nigaran olma. Səni aydan yuxarı qaldırmaq olmaz, buna baxmayaraq sənə sənə qoyun dərisi boyda görünəcək. Lakin sən öz cahil beyninə nisbətən həddən artıq ağıllı olan qurban seçibsən; burada dövlət zəkası iş görmüşdür. De görüm səni kim tutub göndərmişdir?

M a v r. Cənab, məni alçaq adlandırın – buna dözərəm, lakin məni axmaq deyə söyməyə yol vermərəm!

F i e s k o. Fırıldaqçının qüruruna bax! De görüm, murdar, səni kim utub göndərib?

M a v r (*fikirli-fikirli*). Hm, axmaq vəziyyətində mən tək qalmalıyı, deyiləm! Kim tutub göndərib? Özü də cəmi-cümlətanı yüzçə sexin verib! Şahzadə Canettino.

F i e s k o (*qəzəblə var-gəl eləyir*). Fieskonun başına yüz sexin! *Acı-acı*). Utan, Genuyanın vəliəhd şahzadəsi! (*Tələsik mücrüyə tərəf veriyir*). Al, qoçaq, bu da sənə bir min! Həm də get öz ağana söylə ki, qatilə pul verməyə çox xəsisdir!

Mavr onu nəzərləri ilə süzür.

Sən nə fikirləşirsən?

Mavr pulları götürür, onları yerinə qoyur, yənə də götürərək, getdikcə artmaqda olan bir heyərlə Fieskoya baxır.

Nə baxırsan?

M a v r (*pulları qətiyyətlə stolun üstünə atır*). Cənab, mən o pulları almağa layiq deyiləm!

F i e s k o. Ağılsız alçaq! Sən dar ağacından asılmağa layiqsən! Qəzəblənmiş fil insanı basıb əzir, həşəratı yox! Səni dar ağacından asmaq üçün bircə kəlməm kifayətdir, lakin mən bunu da demək üçün izümə zəhmət vermək istəmirəm.

M a v r (*sevinclə baş əyərək*). Siz mənə qarşı həddən artıq mərhəmətlisiniz, cənab.

F i e s k o. Sənə yox! Allah eləməsin! Bu cür murdarın həyat və illüminin mənim arzu və həvəsindən asılı olması xoşuma gəlir, buna görə də çıx get! Başa düş. Sənin niyyətinin boşa çıxması – mənim üçün göylərin bəxş etdiyi bir əlamətdir. Mən böyük iş üçün xilas edilmişəm, buna görə də mərhəmətliyəm. Sən azadsan.

M a v r (*sadəlövhliklə*). Ver əlini, Lavanya! Barışib dost olaq. Bu yarımada da bir adamın başı sənə mane olursa, buyur – kəsim. Pulsuz.

F i e s k o. Lütfkar alçaq! Başqalarının başları hesabına borc ödəyir!

M a v r. Biz hədiyyə qəbul eləmirik, cənab. Bizim tayfamız da vicdan və namus nə olduğunu bilir.

F i e s k o. Başkəsən vicdanı?

M a v r. Bizim vicdanımız sizin namuslu adamlarınızinkindən daha möhkəmdir. Onlar Allahın qarşısında and içib öz andlarını pozurlar, biz isə şeytana sadıq qalırıq.

F i e s k o. Məzəli yaramazsan!

M a v r. Çox şadam ki, sizin xoşunuza gəldim. Hansı imtahanı istəyirsinizsə hazırlaşmamış verə bilərəm. Razısınızmı? Lap elə bu saat birinciden axırıncıyadək bütün oğru gildiyaları üçün şəhadətnamə təqdim edə bilərəm!

F i e s k o. Mən nələr eşidirəm! (*Oturur*). Fırıldaqlıların öz qanunları, öz gildiyaları varmı? Yaxşı, ən aşağısından başla görüm.

M a v r. Fu, cənab! Bu əliuzunluq edən qoçaqlar – elə belə, əclaf adamlardır! Miskin peşədir: onlar böyük adam ola bilməzlər. Şallaq bir də gündə – onların bütün mükafatı bundan ibarətdir. Onlardan dar ağacına çatan az olur.

F i e s k o. Ləyaqətli məqsəddir! Maraqlıdır, onlardan yuxarıda duranlar kimlərdir?

M a v r. Casuslar və xəfiyyələr. Bunlar daha mühüm cənablardır, dünyada hər bir şeydən xəbərdar olmaq üçün onlara əyanlar da müraciət edirlər. Bunlar belə camaatdır: adamın qəlbindən zəli kimi yapışırlar, ürəkdən bütün zəhəri sorub çıxarır və hökumət adamlarının qabağına tökürlər.

F i e s k o. Bilirəm. Sonra!

M a v r. Rütbəcə bir az da yuxarı olanlar – qatillər və adam zəhərləyənlərdir, belələri öz qurbanlarını uzun müddət güdüb, sonra tindən onun üstünə atılırlar. Qorxaq camaatdır, ancaq buna baxmayaraq bu elm üçün öz *murdar ruhlarını şeytana təslim edirlər*. Ədalət məhkəməsi onlara xüsusi hörmət qoyur: onların sümüklərini təkərləyirlər, hiyləgər başlarını isə payalara keçirirlər. Bu üçüncü girdiyadır.

F i e s k o. Yaxşı, bəs sən özünə tezmi gəlib çatacaqsan?

M a v r. Bu dəqiqə, cənab! Bütün məsələ də elə onun başındadır! Mən bunların hamısında olmuşam. Mənim istedadım hələ cavanlıqdan bütün ölçülərdən keçibdir. Dünən axşam mən üçüncü gildiyadan yoxlama keçmişəm, bax, bir saat bundan qabaq isə – dördüncü gildiyada işləri korladım.

F i e s k o. Bəs bu dördüncü nə deməkdir?

M a v r (*həvəslə*). Paho, bax, bunlar əsil kişidirlər! (*Hərərətlə*). Heç bir şeydən çəkinmirlər! Onlara lazım olan adamı daş divarın dalından da tapırlar: başının üstünü elə alırlar ki, heç nəfəsini də dörməyə macal tapmır. Biz onları elə bu cür də adlandırırıq: *şeytan kuryerləri*. Şeytanın iştahı gələn kimi bir göz eləməyə bənddir – qızartma o saat, özü də isti-isti gəlir qabağına!

F i e s k o. Aşna, sən lap qəddar bir günahkarsan. Belə bir adamı mən çoxdan axtarırdım. Ver əlini. Səni öz yanıma xidmətə götürürəm.

M a v r. Zarafat eləyirsiniz?

F i e s k o. Qətiyyəni yox. İldə min sexin.

M a v r. Raziyam, Lavanya. Mən sizinəm. Cəhənnəmə olsun sərbəst həyat! Mən sizin üçün hansı cildə istəsəniz girərəm: axtarıcı it, qurdbasan köpək, tülkü, ilan olaram, istəsəniz oğraşlıq da eləyəərəm, lap cəllad da olaram! Hər nə iş istəyirsiniz hazıram, bircə namuslu iş olmasın – mən bu cəhətdən kötüynü biriyəm!

F i e s k o. Nigaran olma. Mən qurda qoyun otarmağı tapşırmaram. Demək, elə sabah Genuyanı dolaşib fikir ver gör bizim respublikada külək hansı tərəfə əsir. Adamlarla söhbət elə, öyrən gör onlar hökumət barədə nə düşünürlər, Doriya xanədanı barədə nə pıçıldaşırlar, eyni zamanda da göz yetir gör, mənim kef məclislərimə və mənim yeni eşq macərama bizim həmvətənlərimiz necə baxırlar. Onların beyinlərini şorabla o qədər doldur ki, ürəklərində nə varsa hamısı üzə çıxsın! Bu da pul. İpəkəyirmə emalatxanasının qoçaqlarını səxavətlə qonaq elə.

M a v r (*ona heyratla baxır*). Cənab...

F i e s k o. Qorxma. Burada namuslu bir iş yoxdur. Get, bütün dəstəni köməyə çağır. Sabah mənə yenilikləri xəbər verərsən (*Gedir*).

M a v r (*onun arxasınca*). Mənə arxayın olun. İndi səhər saat dördüdür. Sabah saat səkkizdə yetmiş cüt qulağın eşidə biləcəyi qədər yenilikdən xəbər tutarsınız (*Gedir*).

ONUNCU GƏLİŞ

Verrinin evində otaqlar. B e r t a başını qolu üstə qoyub divanda uzanmışdır. V e r r i n a içəri girir, o kədərlidir.

B e r t a (*dəhşətlə sıçrayıb qalxır*). İlahi! Odur!

V e r r i n a (*dayanır, heyratla onun üzünə baxır*). Qız öz atasından qorxdu?

B e r t a. Məndən uzaq qaçın! Yox, mən sizdən uzaq qaçmalıyam! Mən sizdən qorxuram, ata.

V e r r i n a. Sən? Mənim yeganə balam?

B e r t a (*kədər və qüssə ilə ona baxır*). Yox, sizə başqası, başqa bir qız lazımdır!

V e r r i n a. Məgər mənim məhəbbətim səni o qədərmi zara gətirmişdir?

B e r t a. Bu məhəbbət mənim başımı aşağı cləyir, ata!

V e r r i n a. Necə yəni? Bu necə qarşılamaqdır? Mən öyrənmişəm ki, evə qayıdanda Berta qaça-qaça mənim qabağıma gəlsin. Qoy dağlar qədən müsibət mənə əzab versin – Berta gülən kimi, bütün bu əzablar yox olur! Yaxın gəl, məni qucaqla, qızım! Vətənin ölüm yatağında buza dönmüş qəlbim sənə hərəkətli sinəndə isinər. Ah, mənim balam! Mən bu gün həyatın bütün sevincləri ilə vidalaşmışam, yalnız (iztirabla) mənim üçün yeganə səadət sən qalıbsan.

B e r t a (xeyli vaxt dinməz–söyləməz ona baxır). Zavallı atam!

V e r r i n a (məyus halda, onu qucaqlayır). Berta! Mənim yeganə balam! Berta! Mənim son ümidim! Genuya azadlığımı itirdi – Fiesko məhv olmuş adamdır! (Onu bağrına basıb ağızucu). Bircə sənə fahişə olmağın qalıb!

B e r t a (dartınaraq) Aman, İlahi! Siz bilirsiniz?

V e r r i n a (titrəyir). Nə?

B e r t a. Mənim qızlıq namusum...

V e r r i n a (qəzəblə). Nə?

B e r t a. Bu gecə...

V e r r i n a (hədsiz həyəcanla). Nə?

B e r t a. Zorlayıblar (divanın üstünə yıxılır).

V e r r i n a (uzun sürən, dəhşətli pauzadan sonra, boğuş səslə). Berta! Bu mənim son nəfəsimdir! (Piçilti ilə, boğula-boğula). Kim?

B e r t a. Ölü kimi ağappaqdır! Pərvərdigara, mənə kömək elə! Qəzəb bunu öldürəcək. Boğulur, titrəyir!

V e r r i n a. Mən bilməliyəm, qızım, kimdir?

B e r t a. Sakit olun, sakit olun, ata! Mənim əzizim, mehribanım!

V e r r i n a. Səni and verirəm inandıqlarımıza! Kimdir? (Onun qarşısında diz çökmək istəyir).

B e r t a. O, maskada idi.

V e r r i n a (geri çəkilir, fikirləşə-fikirləşə çırpınır). Yox, ola bilməz! Bu fikir Allahdan deyil! (Vəhşicəsinə qəhqəhə ilə gülür). Axmaq qoca! Guya bütün dünyada bircə zəhərli ilan var! (Bertaya, sakitliklə). Boydan mənim kimidir, yoxsa alçaqdır?

B e r t a. Ucadır.

V e r r i n a (tələsik). Saçları qaradır? Qıvrımdır?

B e r t a. Şəvə kimi qara və qıvrımdır.

V e r r i n a (Səndələyə–səndələyə ondan uzaqlaşır). İlahi, ağlım çasır! Səsi?

B e r t a. Qaba, alçaq səsi var.

V e r r i n a (tələsik). Nə rəngdir... Yox, bir kəlmə də... Plaşı nə rəngdir?

B e r t a. Plaşı? Gərək ki, yaşıldır.

V e r r i n a (üzünü əlləri ilə tutub divanın üstünə yıxılır). Bu saat keçər, qızım. Elə belə, başım hərlənir (Əlləri təqətsiz halda yanına düşür. Sifəti ölü rəngindədir).

B e r t a (əllərini ovuşduraraq). Ey mərhəmətli Allah! Mənim daha atam yoxdur!

V e r r i n a (pauzadan sonra, acı və istehzal qəhqəhə ilə). Yerində oldu!. Sənə bu da azdır, Verrina, rəzil qorxaq! Bu alçaq yaramazın müqəddəs qanunları ləkələməsi sənə üçün kifayət deyildi, sən gözləyirdin ki, o sənə nəsəlinin də müqəddəs namusunu ləkələsin? (Sıçrayıb qalxır). Cəld ol! Nikolonu çağır! Mənim barıt qabımı ver! Yox, dayan, dayan! Mən fikrimi dəyişdim. Yaxşısı budur... mənim qılıncımı ver! “Ya rəbb!” duasını oxu! (Başını tutur). Mən nə edirəm?

B e r t a. Ata, mən qorxuram!

V e r r i n a. Yaxın gəl, otur (Mənalı–mənalı). Bir mənə de görüm, Berta, o ağ saçlı romalının qızı da... necə deyim... onun qızı da mərhəmətli diqqət və şəərəfə nail olanda... o qoca necə hərəkət cləmişdi? Xatırla, Berta, Vergini namusunu itirmiş qızına nə demişdi?

B e r t a (dəhşətlə gələrək). Mən bilmirəm o nə demişdi.

V e r r i n a. Səfeh uşaq. O heç bir şey deməmişdi (Cəld qalxıb qılıncını götürür). O, qılınca əl atmışdı...

B e r t a (dəhşətlə özünü onun üstünə atır). Böyük Allah! Siz nə etmək istəyirsiniz?

V e r r i n a (qılıncı kənara ataraq). Yox! Genuyada hələ ədalət var!

ON BİRİNCİ GƏLİŞ

Yenə onlar. Sakko. Kalkanyo

K a l k a n y o. Cəld ol, Verrina! Yığış! Biz bu gün yeni senatorlar seçirik, senyoriyaya tez gəlmək lazımdır. Küçələrdə camaat qaynaşır.

Bütün zadəganlar şəhər idarəsinə tərəf gedir. Sən, əlbəttə (*kinayə ilə*), azadlığımızın təntənəsinə baxmaq üçün bizimlə bərabər gedəcəksən!?

S a k k o. Zəhn döşəməsində – qılınc? Verrina qəzəblənmişdir. Bertanın gözləri qızarıb...

K a l k a n y o. Allaha and olsun ki, doğrudur! İndi mən də görürəm... Sakko, burada bədbəxtlik üz verib!

V e r r i n a (*iki kreslonu irəli çəkərək*). Əyləşin.

S a k k o. Dostum, sən bizi qorxudursan.

K a l k a n y o. Mən səni heç vaxt bu cür görməmişəm, dostum. Bertanın gözləri yaşarmış olmasaydı, mən elə düşünərdim ki, Genuya məhv olur.

V e r r i n a (*iztirabla*). Bəli, məhv olur. Əyləşin.

İkisi də oturur.

K a l k a n y o (*qorxaraq*). V e r r i n a, səni and verirəm Allaha!

V e r r i n a. Qulaq asın.

K a l k a n y o. Mən hiss eləyirəm... Sakko!

V e r r i n a. Genualılar! Mənim nəslimin nə qədər qədim olduğunu siz bilirsiniz. Sizin dədə-babalarınız mənim dədə-babalarımın mantiyalarının ətəyindən tutmuşlar. Bizim nəslimizin kişiləri respublika uğrunda vuruşmuşlar. Qadınlarımız Genuyanın bütün qadınlarına nümunə olmuşlar. Namus bizim, atadan oğula keçən yeganə varımız, irsimiz olubdur. Kim bunun əksini deməyə cəsarət edə bilər?

S a k k o. Heç kim.

K a l k a n y o. Allah şahiddir ki, heç kim.

V e r r i n a. Mən bizim nəslimizin son nümayəndəsiyəm. Arvadım qəbirdədir. Onun mənə qoyub getdiyi yeganə şey – qızımdır. Genualılar, mənim onu necə böyütdüyümə siz şahidsiniz. Kim məni məzəmmət edə bilər ki, mən Bertaya qarşı etinasız olmuşam?

K a l k a n y o. Sənin qızın – bütün ölkə üçün nümunədir.

V e r r i n a. Dostlar, mən qocalmışam. Bu qızımı itirərsən, başqa qızım olmayacaqdır. Məndən heç bir xatirə qalmaz (*Kədər və qüssə ilə*). Mən onu itirmişəm. Mənim nəslim rüsvay edilib!

İ k i s i d ə (*dəhşətlə gələrək*). Allah buna yol verməz!

Berta höknürüb ağlayaraq divanın üstündə çırpınır.

V e r r i n a. Yox. Sən ümitsiz olma, qızım. Bu kişilər mərd və rəhmdil insandırlar. Onlar sənin üstündə göz yaş axıtırlar, deməli,

çox keçmədən kiminsə qanı axacaqdır. Siz heyrət edirsinizmi, genualılar? (*Yavaş-yavaş, mənalı-mənalı*). Genuyanı əsarət altına almış bir adam məsum qızın namusuna rəhm eləyərmi?

İ k i s i d ə (*kresloları itələyib cəld ayağa qalxırlar*). Canettino Doriva!

B e r t a (*fəryadla*). Divarlar, uçun mənim başıma! Mənim Stsipionum!

Burqonyino daxil olur.

ON İKİNCİ GƏLİŞ

Yenə onlar. Burqonyino.

B u r q o n y i n o (*hərərətlə*). Scvin, Berta! Xoşbəxt xəbər gətirmişəm! Nəcib Verrina, mən sizin sözünüzdən böyük bir səadət gözləyirəm! Mən sizin qızınızı çoxdan sevirəm, lakin ona evlənməyə cəsarət edə bilmirdim, çünki mənim var-yoxum Kormandolyadan gələn köhnə gəmilərə etibar edilmişdi. Mən indicə bilmişəm ki, onlar sağ-salamat gəlib limana girmiş və mənə saysız-hesabsız sərvət gətirmişlər. İndi mən varlıyam. Bertanı verin mənə, mən onu xoşbəxt edərdəm.

Berta üzünü örtür. Uzun pauza.

V e r r i n a (*əzabla*). Cavan oğlan! Doğrudanmı öz qəlbinizi çirkəbə atmaq həvəsinə düşübsünüz?

B u r q o n y i n o (*qılınca əl atır, lakin dərhal əlini geri çəkir*). Belə bir sözü deməyə atanın dili necə dönür?

V e r r i n a. Bu sözləri İtaliyada hər bir əclaf fırldaqçı deyə bilər. Yoxsa başqasının stolundan tör-töküntü yemək sizin xoşunuza gəlir?

B u r q o n y i n o. Qoca, sən məni dəli edəcəksən!

K a l k a n y o. Burqanyino, qoca doğru deyir.

B u r q o n y i n o (*qəzəblənib Bertaya tərəf atılır*). Doğru deyir? Demək, bu əxlaqsız qız məni ölə salmışdı?

K a l k a n y o. Səhv edirsən, Burqonyino. Qız mələk kimi təmiz və məsumdur.

B u r q o n y i n o (*heyərətlə*). And içirəm varlığuma! Təmizdir – və namusu ləkələnmişdir! Mən heç bir şey başa düşmürəm! Siz bir-biri-

nizin üzünə baxıb susursunuz. Hansı dəhşətli cinayət sizin dilinizi bağlamışdır? Aman günüdür, yalvarıram, mənim zavallı şüuruma rəhm eləyin! O məsumdurmu? Kim dedi – məsumdur?

V e r r i n a. Qızımın günahı yoxdur.

B u r q o n y i n o. Zorlayıblar? (*Yerdən qılncı qaldırır*). Genuyalırlar! Sizi and verirəm kainatın bütün günahlarına! Harada, mən cinayətə harada tapım?

V e r r i n a. Genuyanı oğurlayan haradadırsa, orada.

Burqonyino donub qalır. Verrina düşüncəyə dalmış halda otaqda var-gəl edir, sonra dayanır.

Ey əbədi Allah, mən sənəni başa düşdüm! Sən mənim qızımı Genuyanı azad etmək vasitəsi intixab eləyibsen! (Qızına yanaşır və öz qolundan krep yavaş-yavaş çıxarıb təntənə ilə deyir.) Doriyanın üreynin qanı sənə namusundan rüsvayçı ləkəni yuyub təmizləməyincə yanaqlarına günəş şüası toxunmasın! O vaxtadək (*krepinin üzünə salır*) kor ol!

Pauza. Sarsılmış qonaqlar dinməz-söyləməz ona baxırlar.

(*Əlini təntənəli surətdə Bertanın başına qoyur*). Lənət olsun səni bürüyən havaya! Lənət olsun sənə dinclik verən yuxuya! Lənət sənə əzab və izzətlərinə yüngülləşdirə biləcək şəfqət kölgəsinə! Mənim evimin altındakı zirzəmiyə düş. Vay-şivən sal, çığır, öz dərdinlə vaxtın gedişini dayandır! (*Səsindəki titrəyiş danışığına mane olur*). Qoy sənə həyatın gəlməkdə olan həşəratın can çəkilməsinə, həyatla məmat arasındakı inadlı və əzablı mübarizəyə oxşasın! Nə qədər ki, Canettino Doriyanın son nəfəsi ağzından çıxmayıb, qoy bu lənət sənə üstündən götürülməsin! Bu baş tutmasa – insanlar bu lənətin kökünü tapanadək, apar bu lənəti əbədiyyətə!

Uzun bir sükut. Dinləyicilərin sifətlərində dəhşət ifadəsi görünür. Verrina hamıya mətin, nüfuzedici nəzərlərlə baxır.

B u r q o n y i n o. Övlad qatili! Sən nə etdin? Ata heç bir günahı olmayan bədbəxt balasını belə qəddarcasına necə lənətləndirə bilər?

V e r r i n a. Bu, qədər və amansız bir lənətdir, sevimli adaxlı, eləmi? (*Sən dərdə təntənə ilə*). Bundan sonra kim sizdən cürət edib soyuqqanlılıq və vədi uzatmaqdan dəm vura bilər? Genuyanın taleyi

Bertanın taleyi oldu, mənim ata qəlbim öz vətəndaşlıq vəzifəm qarşısında cavabdehdir. Bizim aramızda elə bir qorxaq adam tapırmı ki, o öz qorxaqlığı üzündən bu günahsız quzunun misilsiz izzətlərə düşər olduğunu bildiyi halda Genuyanı azad etməyi təxirə salsın? And olsun Allaha, aqlım başımda, hafizəm də möhkəmdir! Mən and içmişəm və nə qədər ki, Doriyanın küllü göyə sovrulmamışdır, qızım üçün getdikcə yeni-yeni işgəncələr icad etməli olsam da, mən bir cəllad kimi, bu mələkəni öz əllərimlə didib-parçalamağa olsam da, öz balama rəhm etməyəcəyəm! Siz dəhşətə gəlmisiniz... Sizin rənginiz ölü rəngi kimi ağarmışdır... Sən eşidirsənmi, Stsipion? Nə qədər ki, sən müstəbidi öldürməyibsen, o əsir qalacaqdır! Mən sənə də, özümün də, bizim də ümumi vəzifəmizi bu qiymətli tellə bağladım. Müstəbid məhv olmalıdır. – Yoxsa mənim qızım işgəncələrlə öləcəkdir! Mən öz sözlərimdən geri dönməyəcəyəm.

B u r q o n y i n o (*Bertanın ayaqlarına yuxılır*). O məhv ediləcəkdir! O, Genuyanın mezarında qurbanlıq öküzü kimi öldürüləcəkdir! Mən sənə dodaqlarını bir adaxlı kimi öpəcəyəm necə həqiqətdirsə, Doriyanın qəlbinə sənədiyim qılncı onun üreynə buracağım da bir o qədər həqiqətdir (*qalxır*).

V e r r i n a. Budur, intiqam ilahələrinin xeyir-dua verdikləri ilk nişanlılar! Bir-birinizə əl verin. Sən qılncımı Doriyanın üreynə buracağsanmı? Elə isə – götür onu, o sənindir!

K a l k a n y o (*diz çökərək*). Bir genuyalı da diz çöküb zəhmli poladı məsumluğun ayaqları önündə yerə qoyur. Qoy Kalkanyonun qılncı Doriyanın üreynə yol tapdığı kimi, o özü də göylərə yol tapsın (*qalxır*).

S a k k o. Axıncı olaraq, lakin eyni qətiyyətlə Rafael Sakko diz çökür. Hərgah mənim bu qılncım Bertanın zindanını açmasa, qoy Allah mənim son duamı eşitməsin! (*Qalxır*).

V e r r i n a (sevinərək). Genuya mənim dilimdən sizə təşəkkür edir, dostlar! İndi get, qızım! Şad ol: sən özünü vətənə qurban verirsən!

B u r q o n y i n o (*onu qucaqlayaraq*). Get! Ümidini Allaha və Burqonyinoya bağla! Eyni bir gündə sən də azadlıq qazanacaqsan, Genuya da!

Berta gedir.

ON ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Yenə də onlar, Bertasız.

K a l k a n y o. İşə başlamadan qabaq bir söz də deyim genuyalılar!
V e r r i n a. Mən başa düşürəm.

K a l k a n y o. İstibdadın qüdrətli əjdahasını devirməyə dörd vətənpərvərin gücü çatarmı? Qara camaatı üsyana qaldırmağımız, zadəganları öz tərəfimizə çəkməyimiz yaxşı olmazdımı?

V e r r i n a. Başa düşürəm. Onda qulaq asın. Mən bir nəfər rəssama çoxdan bəri himayəkarlıq eləyirəm: bu rəssam bütün məharətini Appiy Klavdinin devrilməsinin tarixini təsvir edən şəklin çəkilməsinə sərf etmişdir. Fiesko – incəsənət pərəstişkarıdır, yüksək süjetlər onun qəlbini coşdurur. Biz bu lövhəni ona göndərerik və Fiesko lövhəyə tamaşa edib nəşələndiyi zaman onun yanına gələk. Bəlkə də bu mənzərə onu ruhlandırır. Bəlkə də...

B u r q o n y i n o. O bizim nəyimizə lazımdır! Qəhrəmanın şüarı budur: təhlükəni iki qat artırın, lakin köməkçilərin sayını artırmayın! Mənim qəlbimi çoxdan bəri nə işə didib parçalayırdı, mən ancaq indi başa düşmüşəm (*qəhrəmancasına bir hərəkətlə*): bu, müstəbiddir!

Pərdə

İKİNCİ PƏRDƏ

Fieskonun sarayında avanzal

BİRİNCİ GƏLİŞ

Leonora Arabella.

A r a b e l l a. Sizə deyirəm yox! Siz səhv etmişsiniz. Qısqanc gözlər hər şeyi qara görür.

L e o n o r a. Bu Culiya. Culiya başqa heç kim deyil. Sən məni inandırma bilməzsən. Mənim medalionum mavi lentalıdır, amma onun lentası qırmızı, od kimi qırmızıdır! Mənim müqəddəratım həll olunmuşdur.

İKİNCİ GƏLİŞ

Yenə onlar. Culiya.

C u l i y a (*içəri girib təşəxxüslə*). Qraf mənə təklif etdi ki, şəhər idarəsinə tərəf axışıb gedən camaata onun sarayının pəncərələrindən tamaşa edin. Ancaq qorxuram burada darıxam. Şokolad götürənə kimi məni əyləndirin, xanım!

Arabella çıxıb o saat qayıdır.

L e o n o r a. Toplanmış qonaqları buraya çağırmağı əmr edirsinizmi?

C u l i y a. Bu mənasız sözdür! Doğrudandı mı siz elə düşünürsünüz ki, onlar məni maraqlandırır lar? Məni özünüz, xanım, (*özünə bəzək verə-verə gəzinir*)... bacarırsınızsa özünüz əyləndirin. Onsuz da mən heç bir şey itirmirəm.

A r a b e l l a (*acı-acı*). Lakin onda bu qiymətli zərxara daha çox itirmiş olar, xanım! Bir özünüz düşünün, nadinc cavanların lornetlərini¹ bu cür gözəl hədəfdən məhrum etmək necə insafsızlıq olar! Ah, mirvari nə qədər gözəl rənglərlə parlayır – adamın gözləri qamaşır! Aman Allah! Siz, yəqin ki, bütün okeanı boşaldıbsınız?

C u l i y a (*ayna qarşısında*). Sənə təəccüblü görünür? Amma, mənim əzizim, belə görürəm ki, sən dilin də ağalara qulluq eləyir? Charmant², qrafinya! Sizin evinizdə qulluqçular qonaqlara kompliment yedirirlər!

L e o n o r a. Mən çox təəssüf edirəm, xanım, lakin əhvalımın xarab olması sizin bizə təşrif gətirməyiniz münasibətilə sevincimi kədərləndirir.

C u l i y a. Daha doğrusu əhvalınızın yox, tərbiyəyinizin xarab olması. Bu tərbiyə sizi gülünc və kobud göstərir. Sizə daha artıq ehtiras, fərasət lazımdır, yoxsa ərinizi əldə saxlaya bilməzsınız!

L e o n o r a. Mənə ancaq bir vasitə məlumdur, Qrafinya. Sizin bütün başqa vasitələriniz isə simpatik vasitələrdən başqa bir şey deyildir.

C u l i y a (*özünü eşitməməzliyə vurur*). Bir də ki, siz qətiyyənlə özünüz fikir vermirsiniz, senyora! Fi! Öz zahirinizə daha artıq diqqət edin! Madam ki, təbiət sizə qarşı ögey ana olub, özünüzü bəzək-düzəklə qəşəngləşdirin! Yazıq biçarə! Ehtirasdan sönmüş yanaqlarınıza bir az boyaq sürtün, – yoxsa bu cür çöhrə alıcıları cəlb etməz!

¹ L o r n e t – dəstəli əynək – *tərc.*

² Qiyamətdir (*Frans*).

L e o n o r a (*şadlıqla Arabellaya*). Məni təbrik clə, ay qız. Ola bilməz ki, mən Fieskonu itirim, yaxud da mən onun simasında heç bir şey itirməmişəm!

Şokolad getirirlər. Arabella tökür.

C u l i y a. Siz nə işə itirməkdən dəm vurursunuz? Lakin, ilahi! Fieskoya ərə getmək kimi bir fəlakətli fikir sizin aqlınıza necə gəlmişdir?.. Mənim əzizim, elə bir yüksəkliyə qalxmaq sizin nəyinizə lazım idi ki, oradan sizi mütləq görüb müqayisə eləməyə başlasınlar? Vallah, mənim əzizim, sizi Fiesko ilə ya bir axmaq ya da bir fırıldaqçı evləndirmişdir (*himayəkarcasına onun qolundan tutur*). Mənim göyərçinim, kübar cəmiyyətdə qəbul olunan kişi sənənin tayın deyildir. (*Fincanı götürür*).

L e o n o r a (*gülümsəyib Arabellaya*). Kübar cəmiyyət onun nəyinə lazımdır?

C u l i y a. Qraf – görkəmli, kübar cəmiyyətə layiq olan, zövqlü bir adamdır. Qrafa yüksək adamlarla tanış olmaq kimi bir xoşbəxtlik üz vermişdir. Qrafda o qədər ehtiras hərarət var ki! Təsəvvür edin: hələ soyumamış, qızgın bir halda qraf kübar cəmiyyəti tərk edir. Evə gəlir. Arvadı onu adi nəvazişlərlə qarşılayır, onun coşqunluğunu yaş, soyuq busə ilə söndürür, özgə xərcinə dolanan adama şorba vermiş kimi, ona nəvaziş göstərir. Bədbəxt ər! Orada onu füsunkar bir ideal gözləyir, burada isə onu zəhləsini tökən miskin bir həssaslıq qarşılayır. Allah eşqinə senyora, söyləyin: hərgah o, əlbəttə, aqlını itirməmişdirsə, kimi intixab edər?

L e o n o r a (*fincanı ona verərək*). Hərgah aqlını itirmiş olsa, sizi, madam.

C u l i y a. Yaxşı. Qoy bu tikan sənənin öz qəlbinə sancılısın. Titrəməsxərəci, lakin sən əvvəlcə qızaracaqsan!

L e o n o r a. Qızarmağın nə demək olduğu sizə məlumdurmu, senyora? Lakin mən nə danışiram? Siz axı ənlilik işlədirsiniz.

C u l i y a. Siz bir buna baxın! Sən demə bu cücünü dilə gətirmək üçün onu qəzəbləndirmək lazım imiş. Yaxşı, kifayətdir! Mən zarafat edirdim, madam. Əlinizi verin, barışaq!

L e o n o r a (*ona əl verərək, mənalı baxışlarla*). İmperiali! Mənim qəzəbimdən siz qorxmaya bilərsiniz.

C u l i y a. Nə böyük mərhəmət! Axı mən də mərhəmətli ola bilərəm, Qrafınyə! (*Öz sözlərinin təsirinə fikir verərək, yavaş-yavaş*).

Hərgah mən içərisində bir nəfər xanımın əksi olan medalyonu sinəmdə gəzdirirəmsə, məgər bu o demək deyilmi ki, orijinalın özü də mənim üçün özizdir? Siz necə düşünürsünüz?

L e o n o r a (*qızarıb özünü itirərək*). Siz nə dediniz? Yox, yəqin ki, siz nəticə çıxarmaqda çox tələsibsiniz?

C u l i y a. Mən özüm də elə bu cür düşünürəm. Ürək heç vaxt idrakı köməyə çağırır. *Həqiqi hiss oyuncaqlar arasında gizlənmə bilməz.*

L e o n o r a. Ey rəhmdil Allah! Siz bu həqiqəti necə dərk edə bildiniz?

C u l i y a. Şəfqət nəticəsində, yalnız şəfqət nəticəsində. Bilirsinizmi, senyora, axı, doğrudan da, bunun əksi də ola bilər: mən bu oyuncağı sizə qaytarsaydım, Fiesko yenə də sizin olardı. (*Medalyonu ona verir və kinli-kinli gülür*).

L e o n o r a (*gizlədə bilmədiyi bir kədərlə*). Mənim medalyonum? Sizdə? (*Məyus halda kresloya yığılır*). Ah! Rəhmsiz insan!

C u l i y a (*öz qələbəsinə sevinərək*). Hə, necə oldu? Heyfimi çıxdımmı? Tikanlı sözünüz daha qalmadı ki, madam? (*Ucadan səhnənin arxasına*). Kareta! İşimi görüb qurtardım (*Leonoranın çənəsini əlləyərək*). Sakit olun, mənim əzizim! O, aqlını itirib, medalyonu mənə vermişdi! (*Gedir*).

ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

K a l k a n y o içəri girir.

K a l k a n y o. İmperiali böyük şadlıqla getdi, amma siz belə kədərlisiniz, madonna?

L e o n o r a (*böyük bir izzətlə*). Yox! Bu daha həddini aşdı!

K a l k a n y o. Aman, ilahi, pərvədigara! Siz doğrudanmı ağlayırsınız?

L e o n o r a. Rədd olun gözümün qabağımdan! Siz o qəddarın dostusunuz!

K a l k a n y o. Hansı qəddarın? Siz məni qorxudursunuz!

L e o n o r a. Mənim ərimin. Yox! Ərimin yox – Fieskonun!

K a l k a n y o. Siz nə danışırırsınız?

L e o n o r a. Mən siz kişilərə bu dərəcədə xas olan alçaqlıqdan danışiram!

K a l k a n y o (*coşqunluqla onun əlindən tutur*). Madonna, fəzilətin göz yaşları mənim qəlbimə həmişə təsir edir.

L e o n o r a (*sərt*). Siz kişisiniz. Bir də mənə şəfqət lazım deyil.

K a l k a n y o. Mən bütün varlığımın sizin ixtiyarınızdayam... Ah, bilsəydiniz mən sizi nə qədər, necə misilsiz dərəcədə...

L e o n o r a. Sən kişisən – sən yalan danışırısan! Bunlar hamısı boş vədlərdir!

K a l k a n y o. And içirəm sizə!

L e o n o r a. Yalan andla! Kəs səsinə! Allahın qələmi sizin andlarınızı yazmaqdan tənqə gəldi! Kişilər, kişilər! Sizin bütün andlarınız cümlələrə, şeytanlara çevrilsəydi, onlar göyləri doldurub mələkləri cəhənnəmə aparardılar!

K a l k a n y o. Qrafinya, siz qəzəblənib özünüzdən çıxıbsınız! Qəzəb sizi ədalətsiz edir. Birimizin təqsiri üçün bütün kişilər cavabdehmi olmalıdırlar?

L e o n o r a (*onu baxışları ilə süzərək*). Bədbəxt! Sizin bütün cümlələrinizə mən təkcə onun simasında pərəstiş edirdim, indi mən yalnız onun simasında bu cümləyə necə nifrət etməyim?

K a l k a n y o. Qrafinya, bunu bir dəfə də imtahan eləyin. Siz bir dəfə öz qəlbini əbəsdən yerə başqasına etibar edibsiniz, – mən onun üçün daha etibarlı sığınacaq tanıyıram.

L e o n o r a. Ah, siz yaradanın özünü də aldada bilirsiniz! Mən səni heç eşitmək də istəmirəm.

K a l k a n y o. Siz öz sözlərinizi *mənim ağuşumda* günü bu gün geri götürərdiniz!

L e o n o r a (*ehtiyatla*). Necə? Təkrar et!

K a l k a n y o. Mənim ağuşumda! Tərk edilmiş cananı mən öz ağuşumda bağrıma basar, ümitsiz bir sevgini əvəz edirdim.

L e o n o r a (*nüfuzədi nəzərlərlə ona baxaraq*). Sevgi?

K a l k a n y o (*onun qarşısında diz çöküb coşqunluqla*). Bəli! Sözümlü demişəm! Sevgi, Madonna! Mənim həyat və ölümüm sizin bir kəlmə sözünüzdən asılıdır! Hərgah mənim ehtirasım günahdırsa, onda eyblə fəzilət arasında fərq yoxdur, cəhənnəm də, göylər də bir qəzəblə lənətlənmişlər!

L e o n o r a (*geri çəkilərək böyük bir hiddətlə*). Deməli, sənin rəğbətənin mənası bu imiş, fitnəkar yaltaq! Bir dəfə diz çökməklə sən məhəbbəti də satdın, dostluğu da! Həmişəlik rədd olun gözümün qa-

bağından! Ah, yaramaz cins! İndiyədək mən elə bilirdim siz ancaq qadınları aldadırsınız! Mən bilmirdim ki, siz özünü də xəyanət edirsiniz!

K a l k a n y o (*ayağa qalxıb heyətlə*). Sinyora...

L e o n o r a. Müqəddəs etibar pozmağı bəs deyilmiş! Bu riyakar taunlu nəfəsi ilə saf əməlləri zəhərləyib məni xəyanətə sövq edir!

K a l k a n y o (*təlaşik*). Bu yola siz təkcə qədəm qoymazdınız, senyora.

L e o n o r a. Aha, belə söylə! Sən elə bilirdin ki, mənim təhqir olunmuş hissim sənin ehtirasına güzəşt edəcəkdir? Sən heç bir şey başa düşürsən! (*Vüqarla*). *Qoy Fiesko qadın qəlbini sındırsın* – bu qədər böyük dərd qadını yalnız yüksəldə bilər! Get! Fieskonun bədnamılığı isə mənim nəzərimdə Kalkanyonu ucalda bilməz, oksino, bütün bəşəriyyəti gözümün salar (*Cəld çıxıb gedir*).

K a l k a n y o (*heyətində onun arxasınca baxır; əlini alına çırpır*). Sarsaq!

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

M a v r, F i e s k o.

F i e s k o. Buradan çıxan kim idi?

M a v r. Markiz Kalkanyo.

F i e s k o. Bu nədir – divanın üstündə yaylıq var? Mənim arvadım burada imiş?

M a v r. Mən onu indicə gördüm; o çox həyəcanlıdır.

F i e s k o. Yaylıq islanmışdır? (*Onu cibinə qoyur*). Kalkanyo burada idi. Leonora həyəcanlıdır... (*fikirləşib, Mavra*). Burada nə üz verdiyini axşam səndən soruşacağam.

M a v r. Mamzel Bellaya sarışın qız deyəndə xoşuna gəlir. Cavab alarsınız.

F i e s k o. Demək, otuz saat keçmişdir. Tapşırığımı yerinə yetirdinmi?

M a v r. Hamısını, dediyiniz kimi, mənim hökmdarıam.

F i e s k o (*aylaşaraq*). Onda de görüm Doriyalar barədə və indiki hökumət haqqında nə danışılar?

M a v r. Tfu! Adam çidəndə ürəyi bulanır! Doriyanın adı çəkiləndə adamlar qızdırmaya tutulmuş kimi tir-tir əsirlər. Canettinodan lap

zəhlələri gedir. Hamı donquldandır. Camaat arasında belə deyirlər: fransızlar Genuya üçün siçovul idilər: pişik Doriya onları yedi, indi də ağzını siçanlara uzadır.

F i e s k o. Həqiqətə oxşayır... Onlar bu pişiyin üstünə salmağa bir it tapa bilməyiblərimi?

M a v r (*hiyləgərliklə*). Bütün şəhər hər üzünə bir nəfər haqqında... bir nəfər... Əcəb işdir! Olmuya mən onun adını yadımdan çıxartdım?

F i e s k o (*ayağa qalxaraq*). Axmaq! onu yaratmaq necə çətin idisə, yadda saxlamaq o qədər asandır. Genuyada başqa belə bir ad varmı?

M a v r. Yox, əgər başqa bir qraf Lavanya yoxdursa.

F i e s k o (*oturur*). Ona bənzər bir şeydir. Bəs mənim şən həyat keçirməyim barədə nə deyirlər?

M a v r (*düz onun üzünə baxır*). Qulaq asın, qraf Lavanya! Görünür, Genuyanın sizə qarşı yüksək hörməti var. Son dərəcə ağıllı və istedadlı, qüdrətinin çiçəklənmə dövrünə qədəm qoymuş, damarlarında knyaz qanı axan, dörd milyon livr sərvəti olan, Genuyanın birinci rıtsarı sayılan şəxs, – ilk işarə ilə bütün qolbləri dərhal özünə cəlb edib biləcək Fiesko kimi qəhrəmanın belə hərəkəti adamların xoşuna gəlmir...

F i e s k o (*üzünü nifrətlə yana çevirir*). Yaramazın birindən bu cür sözlər eşitmək...

M a v r. Deyirlər, heç olan şeydirmi ki, Genuyanın böyük oğlu Genuyanın taleyində baş verən böyük bir anda fürsəti əldən versin. Çoxları sizin üçün təəssüf edirlər, bir çoxları sizi lağa qoyub güllürlər, əksəriyyət sizə lənət yağdırır. Hamı sizi itirmiş olan dövlətin halına ağlayır. Bir nəfər hiyləgər adam isə hətta, haradansa öyrənib ki, guya tülkü əyninə xalat geyir.

F i e s k o. Tülkü tülkünü uzaqdan tanıyar... Qrafıya İmperiali ilə mənim yeni eşq macərama nə deyirlər?

M a v r. Mən bu barədə danışmasam yaxşıdır.

F i e s k o. Açıq söylə, qorxma! Nə qədər həyasızcasına olsa, o qədər yaxşıdır! Onlar nə pıçılдаşırlar?

M a v r. Pıçılдаşmaq nədir! Bütün qəhvəxanalarda, bilyardxanalarda, mehmanxanalarda, birjada, bazarda var gücləri ilə bağırırlar.

F i e s k o. Nə deyirlər? Mən ömr edirəm, danış!

M a v r (*geri çəkilərək*). Deyirlər ki, siz gicsiniz.

F i e s k o. Çox gözəl. Bu xəbər üçün al bu bir sexini. Mən genuyalıları öyləndirmək üçün başıma axmaq papağı keçirmişəm. Bir az

sonra mən başımı da qırxdıraçağam, qoy məni təlxək hesab eləsinlər! İpəkəyirmə emalatxanalarında mənim hədiyyələrimi necə qəbul edə-dilər?

M a v r (*əzilib-büzülərək*). Gic, onlar özlərini ölümə məhkum edirlənlər kimi aparırdılar...

F i e s k o. Gic?.. Sən dəli olubsan, oğlan!

M a v r. Bağışlayın! Mən sizdən bir sexin də qoparmaq istəyirdim.

F i e s k o (*gülə-gülə ona bir sexin də verir*). Demək, deyirsən ölüm cəzasına məhkum edilənlər kimi?

M a v r. Ölüm cəzasını gözləyib birdən bağışlanmaları haqqında fərman çıxdan adamlar kimi. Onların ürəkləri də, canları da sizin yanı-nızdadır.

F i e s k o. Çox şadam. Onlar Genuyanın qara camaatının başçıla-rıdır.

M a v r. Yekə bir aləm var idi! Vallah, az qalmışdı ki, mən özüm pulları sağına-soluna səpələyim! Onlar mənim boynuma dəli kimi sarılırdılar. Qızlara mənim qara sifətim elə xoş gəlmişdi ki, elə bil ömürləri boyu qara oğlanın xəyalı ilə yaşayırlarmış. Fikirleşdim ki, nə deyirsən de, pul hər şey eləyə bilər, hətta mavrı da ağardar!

F i e s k o. Sənin peyin yığnında əmələ gəlmiş fikrin peynin özündən yaxşı olub! Sözüüm yoxdur, yaxşı xəbərlər gətirib-sən, ancaq bilmirəm: onlar əməli iş çevriləcəklərimi?

M a v r. Göylər ki, deyinməyə başladı, tufan qopacağını gözlə. Adamlar dəstə-dəstə toplaşib bir-birinə nə işə pıçıldayırlar; kənar bir adam görünən kimi dərhal susurlar! Genuyada hava xəfədir, boğanaq-dır. Narazılıq respublikanın başının üstünü qara bulud kimi kəsmişdir. Külek qalxan kimi – gürultu başlayacaqdır.

F i e s k o. Tss! Qulaq as! Bu nə əcaib səsdir?

M a v r (*pəncərənin yanına qaçır*). Camaat şəhər idarəsindən qayıdır.

F i e s k o. Bu gün prokurator seçkisi-dir. Tapşır mənə fayton ver-sinlər. Ola bilməz ki, iclas qurtarsın. Orada, görünür, nə işə bir pis iş olub. Mən özümü oraya çatdırmalıyam. Plaşımı və qılncımı verin! Hanı mənim ordenim?

M a v r. Ağ, mən onu oğurlayıb girov qoymuşam.

F i e s k o. Xoş xəbərdir.

M a v r. Bəs indi necə olsun? Məni tezmi mükafatlandıracaqsınız?

F i e s k o. Plaşı da oğurlamadığın üçünmü?

M a v r. Oğrunu göstərdiyim üçün.

F i e s k o. Səs-küy yaxınlaşır. Qulaq as! Bu təsvib sösləri deyil! (*Tələsik*). Cəld ol, darvazaları aç! Mən başa düşürəm. Doriya dəlicəsinə kobud və həyasızdır. Respublika tükədən asılı qalıb. Mərc gələrim ki, senyoriyada dava düşüb.

M a v r (*pəncərənin yanında, çığırır*). Bu nədir? Bütün Balbi küçəsi camaatla doludur, minlərlə adam var... Təbərzinlər, qılınclar parlayır! Senatorlar... Hamı bura qaçır...

F i e s k o. Bu qiyamdır. Gir izdihamın arasına!!! Mənim adıma çağır! Elə et ki, onların hamısı buraya axışsın.

Mavr tələsik qaçır.

Qarışqa – dərrakənin zəhmət çəkib qırıntılarla topladığı şeyi təsadüfi külək bir an içərisində süpürüb bir yerə yığır.

BEŞİNCİ GƏLİŞ

Fiesko, Senturione, Sibbo, Asserato tələsik otağa girirlər.

S i b b o. Bağışlayın, qraf! Sizin otağınıza icazəsiz girməyə bizi qəzəb vadar elədi.

S e n t u r i o n e. Hersoqun qardaşı oğlu bütün senyoriya qarşısında məni təhqir etdi, dəhşətli surətdə təhqir etdi!

A s s e r a t o. Səhifələri bütünlüklə bizdən, Genuyanın zadəganlarından ibarət olan qızıl kitabı Doriya təhqir etdi.

S e n t u r i o n e. Biz buraya elə bunun üçün gəlmişik. Mənim simamda bütün zadəganlara meydan oxudu. Bütün zadəganlar mənimlə birlikdə qisas almalıdırlar. Söhbət ancaq mənim namusum haqqında getsəydi, mən köməkçilərsiz də yola gedərdim.

S i b b o. Onun simasında bütün zadəganlar təhqir olunmuşlar. Bütün zadəganların qəzəbi ildırım kimi çaxmalıdır!

A s s e r a t o. Məllətin hüquqları ayaqlar altında tapdanmışdır. Respublikanın azadlığına ölümcül zərbə endirilmişdir.

F i e s k o. Mən böyük diqqətlə dinləyirəm.

S i b b o. O, iyirmi doqquzuncu seçici idi, prokuratora səs vermək üçün qızıl şarı çıxartdı. İyirmi səkkiz səs verilib qurtarmışdı. On dörd

səs mənə, bir o qədər də Lomellinoya verilmişdi. Təkcə Doriya və bir də öz şarlarını salmamışdılar.

S e n t u r i o n e (*onun sözünü kəsərək*). Hələ salmamışdılar. Mən Sibboya səs verdim. Doriya isə... Bir düşünün, mənim şərəf və heysiyyətimə nə qədər ağır bir zərbədir!.. Doriya...

A s s e r a t o (*onun sözünü kəsərək*). Okean Genuyanın sahillərini əhatə etdiyi gündən belə bir hadisə görünməmişdir...

S e n t u r i o n e (*daha artıq qızğınlıqla*). Doriya qırmızı plaşının altındakı qılncı çıxarıb mənim şarıma sancaraq üzünü yığıncağa tutub çığırdı...

S i b b o. “Senatorlar! Şar etibarsızdır! O dəlikdir! Lomellino – prokurator!”

S e n t u r i o n e. “Lomellino – prokurator” deyib qılncı stolun üstünə atdı.

A s s e r a t o. Bəli. Elə bu cür çığırdı: “Şar etibarsızdır” və qılncı stolun üstünə atdı.

F i e s k o (*bir az susub*). Sizin qərarınız nədir?

S e n t u r i o n e. Respublikanın lap ürəyinin başına zərbə endirilmişdir. Bizim qərarımız nədir?

F i e s k o. Senturione! Çubuğu nəfəslə də üfürüb qırmaq olar, lakin palıdı ancaq tufan yıxa bilər. Mən soruşuram: siz nə qərara gəlibsiniz?

S i b b o. Məncə soruşmaq lazımdır ki, Genuya nə qərara gələcək?

F i e s k o. Genuya? Genuya? Bəkdir! Genuya başdan ayağa çürümüşdür və harasına toxunsan uçub tökülür! Siz patrisilərə ümid edirsiniz? Yoxsa ona görə ümid edirsiniz ki, dövlət işləri haqqında söhbət gedəndə onlar üz-gözlərini turşudub çiyinlərini çəkirlər? Bəkdir! Onların qəhrəmanlığı yaxın şərq malları taylarının içinə qablanmışdır, xırda qəlbləri isə Şərqi Hindistana üzən gəmilərin salamat qayıtmaları üçün tir-tir əsir.

S e n t u r i o n e. Siz bizim patrisiləri əbəs yerə bu cür nacins hesab edirsiniz. Doriya həyasızcasına hərəkət edən kimi neçə yüz adam əyin-başını cırıq-cırıq edə-edə ticarət meydanına tökülüşdülər. Sinyoriya uçub dağıldı...

F i e s k o (*kinaya ilə*). Çalağan sürüyə hücum edəndə göyərçinlər uçub dağılan kimi...

S e n t u r i o n e. Yox, yanan fitil barıt çəlləyinə düşən kimi.

S i b o. Xalq da qəzəblənmişdir. Yaralı bir qaban nələr etməz!

F i e s k o (*gülür*). Xalq – kor və kobud bir nəhəngdir. O əvvəlcə hay-küy qaldırır, ağzını geniş açıb bütün alçaq və uca şeyləri, miskin və nəcib nə varsa hamısını udmaqla qorxudur, sonra, isə qabağına çəkilməş sapa ilişərək, büdrəyib yıxılır! Yetər, genuyalı! Genuya artıq əvvəlki kimi dənizlər hakimi deyil. Əvvəlki qüdrətdən onun ancaq adı qalmışdır. Genuya bu saat, bir zamanlar məğlubedilməz olan və kos kimi yeniyetmə Oktavianın əlinə düşmüş Romaya bənzəyir. Genuya daha azad ola bilməz. Genuyaya onu canlandırma biləcək bir hökmdar lazımdır. Ona hakimi-mütləq lazımdır. Yaxşısı budur, gedin o yekəbaş Canettinoya boyun əyin!

S e n t u r i o n e (*qəzəblənərək*). Təbiətin kor düşmən qüvvələri barışsa da, şimal qütbü ilə cənub qütbü birləşsə də biz boyun əymərik! Gedək, dostlar!

F i e s k o. Dayanın, dayanın! Siz nə barədə fikirləşirsiniz, Sib o?

S i b o. *Heç bir barədə, hərgah bilmək istəyirsinizsə – “zəlzələ” adlanan bir təlxək mərasimi barədə.*

F i e s k o (*onu heykəlin yanına aparır*). Bu heykələ tamaşa edin.

S e n t u r i o n e. Florensiya Venerasıdır. Bunun söhbətimizə nə dəxli var?

F i e s k o. Xoşunuza gəlirmi?

S i b o. Bəs necə! Xoşumuza gəlməsəydi biz yaxşı italyalı olmazdıq. Lakin siz bunu nə üçün soruşursunuz?

F i e s k o. Səyahətə çıxın! Bütün dünyanı gəzib bu uydurma Veneranın bütün gözəlliklərini özündə təcəssüm etdirən bu sənət əsərinin canlı surətlərindən ən yaxşısını seçin.

S i b o. Bəs bizim səyimizin mükafatı nə olacaq?

F i e s k o. Siz meydanlarda hay-küy qoparanların xülyalarına qapılmaqdan imtina edərsiniz...

S e n t u r i o n e (*səbirsizliklə*). Bəs nə qazanırıq?

F i e s k o. Təbiətlə sənət arasında uzanmış çəkişməni udarıq.

S e n t u r i o n e (*kəskin*). Bəs sonra?

F i e s k o. Sonra? Sonra? (*Qəhqəhə ilə gülür*). Sonra siz Genuyanın azadlığının necə məhv olduğunu heç görmək də istəməzsiniz.

Senturione, Sib o. Asserato gedirlər.

ALTINCI GƏLİŞ

Səhnənin dalında səs-küy artır.

F i e s k o. Çox gözəl! Çox gözəl! Respublikanın küləşi artıq alışmışdır! Alov evləri və qüllələri bürüyür. Alovlan, yangın, alovlan! Ey coşqun külək, fəlakətli alovu şiddətləndir, qoy o hər şeyi bir-birinə qarışdırıb qiyamət qoparsın!

YEDDİNCİ GƏLİŞ

M a v r tələsik qaçaraq içəri girir. F i e s k o.

M a v r. İzdiham buraya gəlir.

F i e s k o. Darvazaları geniş aç! Bütün küçəni içəri burax.

M a v r. Eh, respublikaçılar, respublikaçılar! Boyunlarına azadlıq boyunduruğunu keçirib, onun aristokratik ziynət və cələləmin ağırlığı altında öküzlər kimi nıqqıldayırlar.

F i e s k o. Axmaqlar, elə bilirsiniz ki, Fiesko di Lavanyanın *heç başlamadığı* bir işi Fiesko di Lavanya *davam* etdirəcəkdir. Qiyam lap yerinə düşüb! Lakin *sui-qəsd* mənim əlimlə olacaqdır. Onlar artıq pilləkəndədirlər.

M a v r (*otaqdan qaçaraq*). Ey! Ey! Siz evi uçurub dağıdarsınız!

C a m a a t qapını sındıraraq içəri soxulur.

SƏKKİZİNCİ GƏLİŞ

Fiesko on iki nəfər sənətkar.

H a m ı. Doriyalardan intiqam! Canettinodan intiqam!

F i e s k o. Sakit, sakit, həmvətənlərim! Sizin mənə olan ehtiramınızı izhar etmək üçün buraya gəlmənizi mən qiymətləndirirəm, – bu sizin üreyinizin təmizliyini göstərir. Lakin mənim qulaqlarıma rəhm edin!

H a m ı (*daha da qəzəblə*). Rədd olsun Doriya! Əmisi də rədd olsun, qardaşı oğlu da!

F i e s k o (*gülümsəyərək onları sayır*). Bir düjün? Zəhmli qoşundur!

B i r n e ç ə a d a m. Doriyaları qovmaq lazımdır! Dövlətdə başqa cür qaydalar yaradırıq!

B i r i n c i. Bizim sülh hakimlərimizi pilləkəndən aşağı tulladılar! Hakimləri pilləkəndən aşağı atdılar.

İ k i n c i. Siz bir düşünün, Lavanya, hakimlər seçkilərdə ona etiraz eləyəndə Doriya onları pilləkəndən aşağı saldı.

H a m ı. Biz buna dözə bilmərik! Dözə bilmərik!

Ü ç ü n c ü. Şəhər idarəsinə qılıncla gəlmək!

B i r i n c i. Qılıncl! Mühəribə rəmzi! Sülh evində!

İ k i n c i. Al qırmızı plaşda senata gəlmək! Başqa senatorlar kimi qara paltar geyməmək!

B i r i n c i. Paytaxtımızda səkkiz at qoşulmuş karetdə gəzir!

H a m ı. Müstəbid! O, vətənə və hökumətə xəyanət etmişdir!

İ k i n c i. İmperatordan özü üçün iki yüz mühafizəçi alman satın almışdır!

B i r i n c i. O, əcnəbilərlə birləşib vətən oğullarının əleyhinə çıxır! Almanlarla bərabər italyanlara qarşı! Saldatlarla bərabər qanunlara qarşı!

H a m ı. Xəyanət! Qiyam! Genuya təhlükə altındadır!

B i r i n c i. Öz karetdasında respublikanın gerbini necə gəldi çəkdiymişdir.

İ k i n c i. Andreanın heykəlini senyoriyanın həyətinin ortasına qoydurmuşdur.

H a m ı. Onu tikə-tikə etmək lazımdır! Tikə-tikə doğramaq lazımdır! Heykəlini də, özünü də!

F i e s k o. Genuyalılar! Siz bu sözləri nə üçün mənə deyirsiniz?

B i r i n c i. Siz buna yol verməməlisiniz! Onu cilovlayın!

İ k i n c i. Siz buna dözməməlisiniz! Siz ağıllı adamsınız. Bizim qeydimizə siz qalmalısınız!

B i r i n c i. Siz ondan saf zadəgansınız? Siz onun öhdəsindən gələrsiniz! Siz buna dözməməlisiniz!

F i e s k o. Sizin etibarınız mənə xoşdur. Lakin mən bu etimadı öz əməlimlə doğrulda biləcəyəmmi?

H a m ı (*bir-birinin sözünü kəsərək*). Dağıt! Vur! Bizi azad elə!

F i e s k o. Əvvəlcə xeyirxah bir məsləhətə qulaq asmağa razı olun.

B i r n e ç ö a d a m. Danışın, Lavanya!

F i e s k o (*əyləşir*). Genuyalılar! Bir dəfə vəhşi heyvanlar aləmində ixtişaş qalxdı. Hər şey qarışdı bir-birinə, dəstə-dəstəyə qarşı vuruşdu, ən nəhayət taxt-taca böyük, bir *medelyan köpəyi* yiyələndi. Sallaqxanada heyvanları bıçağın altına qovmağa adət etmiş bu köpək taxta çıxanda lap qudurdu və təbəəliyində olanları yırtıb dağıtmağa,

sümüklərini gəmirməyə başladı. Xalq həyəcana gəldi, qoçaqlar dilbir olub knyazlıq edən köpəyi boğdular. Sonra toplaşdı hansı üsuli-idarənin daha yaxşı olması barədə məsləhət-məşvərət elədilər. Səslər üç yerə ayrıldı. Genuyalılar, siz kimin tərəfdarı olardınız?

B i r i n c i. Xalqın tərəfdarı! Hamımız xalqın tərəfdarı!

F i e s k o. Elə xalq qələbə çaldı. Demokratiya qurdular. Hər vətəndaş öz sesini verirdi. Hər şeyi *səslərin çoxluğu* ilə həll edirdilər. Bir neçə həftə sonra insan təzəcə təşkil olunmuş azad dövlətə qarşı mühəribə elan etdi. Bütün heyvanlar səltənəti topladı bir yerə. At, Aslan, Pələng, Ayı, Fil cərgədən qabağa çıxıb: “Silaha sarılın!” deyərək bağır-dılar. Növbə çatdı qalanlara. Qoyun, Dovşan, Maral, Eşşək, bütün həşərat, quşlar, qorxaq balıq tayfası – hamısı çıxıb “sülh!” deyərək zingildəməyə və ulamağa başladılar. Aydınıdımı, genuyalılar? Qorxaqlar mübarizlərdən *çox* idi; sarsaqlar ağıllılardan artıq idi. Məsələləri isə *əksəriyyətin* səsi həll eləyirdi. Heyvanlar təslim oldular və insan onların səltənətinə vergi qoydu. Bu üsuli-idarəni də, əlverişli olmadığı üçün, ləğv etmək lazım gəldi. Genuyalılar, indi siz nə təklif edərdiniz?

B i r i n c i və i k i n c i. Nümayəndələr təyin etmək! Nümayəndələr! Aydın məsələdir!

F i e s k o. Elə bu cür də qərara gəldilər! Bütün dövlət işləri palatalar arasında bölüşdürüldü. *Canavarlar* maliyyə ilə məşğul oldular. *Tülküləri* özlərinə katib götürdülər. *Göyərçinlər* cinayət məhkəməsinə iclas edirdilər. *Pələnglər* xoşluq və razılıqla olan sazişləri qanuna salırdılar. *Keçilər* nikah və boşanma işlərinə baxırdılar. *Dovşanlar* soldat idilər. *Aslanları* və *Fili* arabaya qoşulmağa göndərdilər. *Eşşək* dövlət müşaviri oldu. *Köstəbə* isə – idarəetmə işləri üzrə ali nəzarətçi təyin edildi. Siz necə bilirsiniz, genuyalılar, bu cür müdrik bir qərarın nəticəsi nə oldu? Kimin başını *Canavar* üzürsə, onu *Tülkü* aldadır. Kim canını *Tülkü*dən qurtarırsa, ona *Eşşək* şllaq ilişdirir. *Pələng* günahsızları boğazlayır. *Göyərçin* oğruları və caniləri əfv edir. Biri vəzifəsini başqasına təhvil verəndə isə nəzarətçi *Köstəbə* deyirdi ki, hər şey öz qaydasındadır, heç bir şeyi qurdalamaq olmaz! Heyvanlar hiddətləndilər. Onlar: “Özümüzə hakimi-mütləq seçəcəyik! – deyərək bir səsle bağır-dılar. – İri və iti dişli, ağıllı bir hakimi-mütləq, özünün də birçə qarnı olacaqdır!” Hamısı da *birçə* hökmdara sadıq olacaqlarına and içdilər – yadınızda saylayın, *bir nəfər*, genuyalılar! Lakin (*əzəmətlə ayağa qalxıb onların arasında dayanır*) bu, *Aslan* idi!

H a m ı (*əl çalib, papaqlarını göyə atırlar*). Bravo! Bravo! Onlar bunu çox yaxşı tapıblar!

B i r i n c i. Qoy Genuyada da bu cür olsun! Genuyada seçilməyə layiq olan adam var!

F i e s k o. Onun haqqında danışmayaq. Gedin evinizə. Ancaq *Aslanı* yadınızdan çıxarmayın!

Vətəndaşlar səs-küylə çıxırlar.

Hər şey əla gedir. Xalq və senat Doriyanın əleyhinədir! Xalq və senat Fieskonun tərəfdarıdır!.. Hassan! Hassan! Yelkanları açaq! Külək əl-verişli küləkdir. Hassan! Hassan!.. Onların nifrətini alovlandırmaq lazımdır. Onların coşqunluğunu qızıqdırmaq lazımdır. Bura gəl, Hassan! Cəhənnəm zəbanəsi! Hassan! Hassan!

DOOOUZUNCU GƏLİS

M a v r içəri girir. F i e s k o.

M a v r (*qabalıqla*). Ayaqqabılarım dağıldı. Daha nə etməliyəm? F i e s k o. Nə əmr etsəm onu.

M a v r (*hiyləgərliklə*). Əvvəlcə hara qaçım? Sonra hara qaçım?

F i e s k o. Bu dəfə qaçmalı olmayacaqsan. Səni sürüyə-sürüyə aparacaqlar. Özünü yığışdır, ürəkli ol. Mən bu saat xəbər verəcəyəm ki, sən mənim canıma qəsd edirdin və səni əlin-ayağın bağlanmış halda verəcəyəm cəlladların əlinə.

M a v r (*altı addım geri çəkilir*). Cənab, bu bizim şərtimizə müğayirdir!

F i e s k o. Arxayın ol. Bunlar hamısı komediyadır. İndi əsas məsələ ondan ibarətdir ki, *Canettinonun mənim həyatıma qəsd etdiyini camaat bilsin*. Səni qərəzlə istintaq edəcəklər.

M a v r. Mən boynuma alım yoxsa inkar edim?

F i e s k o. Inkar et. Sənə işgəncə verəcəklər. Əzab və işgəncələrin birinci mərhələsinə dözərsən. Sən bunu mənim üstümə əl qaldırmağın cəzası hesab elə. İkinci dəfə əzab verəndə boynuna al.

M a v r (*başını yırğalaya-yırğalaya, şübhə ilə*). Şeytan yaman hiyləgərdir! Yaxşı, birdən bu cənablar əyləncəni uzatmaq fikrinə düşüb məni elə belə, zarafatla dar ağacına çəkdilər, onda necə olsun?

F i e s k o. Sağ-salamat çıxıb gedəcəksən. Mənim qraflıq namusum buna rəhndir. Mən tələb edərem ki, qisas almaq üçün sənin ölüm cəzanı müəyyən etmək ixtiyarını özümə versinlər, sonra da bütün respublikanın gözü qarşısında səni bağışlayaram.

M a v r. Əlac yoxdur. Sümüklerimi əzişdirəcəklər. Qoy olsun, eybi yoxdur! Daha da fəndgir olaram.

F i e s k o. Onda cəld ol, mənim əlimi xəncərlə cız ki, qan çıxsın. Mən özümü elə göstərəcəyəm ki, guya səni indicə bu saat, cinayət işlədiyin yerdə tutmuşam. Yaxşı (*var gücü ilə çığırır*). Qatil! Cani! Tutun onu! Qapıları bağlayın! (*Mavrın boğazından tutub sürüyür*).

Səhnədə xidmətçilər qaçırlar.

ONUNCU GƏLİS

Leonora və Roza qorxmış halda qaçib gəlirlər.

L e o n o r a. Adam öldürürlər! Burada kim isə çığırırdı: “Öldürürlər!”.

R o z a. Yəqin küçədə dalaşırlar. Genuyada bir gün də davasız keçmir.

L e o n o r a. “Öldürürlər!” deyər çığırırdılar. Camaat da Fieskonun adını çəkirdi! Miskin yalançılar! Onlar mənim gözlərimi bağlamaq istəyirdilər, lakin mənim qəlbim onlardan hiyləgər çıxdı! Tez ol, qaç onların dalınca! Xəbər tut, gör onlar onu hara çəkib apardılar.

R o z a. Sakit olun! Bella oraya qaçdı.

L e o n o r a. Onun sönməkdə olan nəzərləri Bellaya sataşacaqdır! Xoşbəxt Bella! Vay mənim halıma – onu öldürən mən oldum! Mən Fieskonun məhəbbətini qoruyub saxlaya bilsəydim, o heç vaxt öz ailəsini tərk etməz, özünü paxıl adamların xəncərinin qabağına atmazdı. Budur. Bella gəldi! Rədd ol! Bir kəlmə də, Bella!

ON BİRİNCİ GƏLİS

Yenə onlar. Arabella.

A r a b e l l a. Qraf sağ-salamatdır. Mən onun şəhərdə at belində necə çapdığını gördüm. Bizim ağamız hələ heç bir zaman bu cür gözəl olmamışdı! Qara köhər onun altında oynaqlayır, belindəki səadətli sü-

rücü ilə fəxr edərək, ətrafına toplaşan camaat arasından özünə yol açdı. Qraf mənim yanımdan sürətlə keçərkən məni gördü, iltifatla gülümsədi, başını tərpətdi və üç dəfə öpüş göndərdi (*hiyləgərliklə*). Mən onları necə edim, senyora?

Leonora (*böyük bir sevinclə*). Yelbeyin çərənçi! Qaytar onları özünə!

Rozə. Bax, görürsünüz! Sizin rənginiz yenə lalə kimi açıldı!

Leonora. O öz qəlbini fahişələrin ayaqları altına atır, mən isə onun hər baxışını axtarıb tuturam! Ah, qadınlar, qadınlar!

Gedirlər.

ON İKİNCİ GƏLİŞ

Andreanın sarayında.

Canettino və Lomellino cəld içəri girirlər.

Canettino. Qoy dişi aslan erkək aslanın dalınca nəyə çəkdiyi kimi, onlar da öz azadlıqları üçün ulayıb-bağırsınlar! Mən geri çəkilməyəcəyəm!

Lomellino. Cənab, axı...

Canettino. Cəhənnəm olsun sənin "axı"n, vur-tut iki günün prokuratoru! Genuyanın bütün qüllələrinin başları titrəsə də, coşan dəniz "yox!" deyərək nərildəsə də, tük qədər də geri çəkilmərəm! Mən bu zir-zibildən qorxmuram!

Lomellino. Qara camaat ancaq alovlanmış odun parçasıdır; yağını alovlandıran zadəganlardır. Bütün respublika təlatümə gəlib. Xalq da, patrisilər də.

Canettino. Nə olsun, mən də Nəmrud kimi, dağdan məzəli və ürəkəcan yağına tamaşa edəcəyəm.

Lomellino. O vaxta qədər bütün qiyamçılar, yalnız qarışıqlıqdan istifadə etmək xəyalı ilə yaşayan bir nəfər şöhrətpərəst başçının tərəfinə keçməsələr.

Canettino. Boş sözdür! Boş sözdür! Mən təhlükəli *ola biləcək* bircə adam tanıyıram ki, onun da haqqında tədbir görülmüşdür.

Lomellino. Zati-ali.

Andrea içəri girir. İkisi də alçaqdan təzim edirlər.

Andrea. Sinyor Lomellino! Mənim qardaşım qızı yola düşməyə hazırlaşır.

Lomellino. Mən onu müşayiət etmək şərəfinə nail olacağam (*Gedir*).

ON ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Andrea, Canettino.

Andrea. Qulaq as, qardaş oğlu! Mən səndən çox narazıyam.

Canettino. Məni axıradək dinləyin, hökmdar!

Andrea. Genuyada ən rəzil dilənçi də buna layiq olsaydı, mən onun sözlərini axıradək dinləyərdim. Alçaq, yaramaz bir adam, mənim qardaşım oğlu da olsa, onu heç vaxt dinləyə bilmərəm. Mənim səninlə əmin kimi söhbət etməyim də böyük bir iltifatdır: hersoq senyoriyada səni məsuliyyətə cəlb etməli idi.

Canettino. Bircə kəlmə, əlahəzrət...

Andrea. Qulaq as, gör, nə edibsən, sonra mənə cavab ver... Yarım əsr müddətində bu əllərimlə tikib-qurduğum binanı, – öz əminin mavzoleyini, onun yeganə ehramını – genuyalıların məhəbbət abidəsini uçurdun. Andrea bu yelbeyinliyi sənə bağışlayıb, günahından keçir.

Canettino. Mənim əmin və hersoq...

Andrea. Sözümlə kəsmə. Mənim göylərdən ilham alıb Genuyaya bağışladığım müdrik üsuli-idarə mexanizmini, – nə qədər yuxusuz gecələr, nə qədər təhlükə, nə qədər qan bahasına başa gəlmiş bir mexanizmi sındırdın. *Mənim* müəssisələrimə lazımı ehtiram göstərməyib, knyazlıq şərəf və namusumu bütün Genuyanın qarşısında ləkələdin. *Mənə doğma olan bir adam* onlara nifrət edirsə, bəs onlar kimin üçün müqəddəs olacaqdır? Əmin sənin bu axmaqlığını bağışlayır.

Canettino (*inciyərək*). Əlahəzrət, siz məni Genuyanın hersoqu kimi tərbiyə edibsiniz.

Andrea. Kəs səsin!.. Sən dövlət xainisin. Sən dövləti ürəyinin başından yaralayıbsan! Onun ürəyi isə – yadında saxla, çağa! – *itaət* adlanır. Çoban ömrünün son günlərində fəaliyyətdən çəkilməyi qərara alanda, sən elə düşündün ki, sürü tərk edilib, özbaşına buraxılıb? Hər-gah Andreanın saç-saqqalı ağappaq ağarıbsa, bu, heç də o demək deyil ki, sən özünü küçə uşağı kimi aparıb qanunları tapdalaya bilərsən.

Canettino (*höcətliklə*). Kifayətdir, hersoq! Qarşısında Fransanın tir-tir əsdiyi Andreanın qanı mənim də damarlarımda axır!

Andrea. Kəs səsinə! Əmr edirəm sənə! Mən adət etmişəm ki, danışdığım zaman dəniz sussun! Sən hakimi-mütləqin ədalətini onun məbədinin özündə təhqir edibsen. Sən bilirsenmi, bunun cəzası nədir. Qıyamçı? İndi cavab ver!

Canettino gözlərini aşağı dikib susur.

Bədbəxt Andrea! Sən əməyinin bəhrəsini yeyib puç edən qurdu öz ürəyinin qanı ilə bəsləyibsən!.. Mən genuyalılar üçün, bütün çürük və dəyərsiz şeyləri rüsvay edə biləcək bina tikib öz əlimlə oraya ziyançı buraxmışam! Budur o! Axmaq adam, sən mənim qocalıqdan zəifləmiş sümüklərimə dua et ki, onlar öz nəsil sərdəbasına doğma əllərdə getmək istəyir. Sən mənim kafir məhəbbətimə minnətdar ol ki, mən qıyamçının qanlı başını edam kürsüsündən təhqir edilmiş dövlətin ayaqları altına atmaq istəmirəm (*Cəld gedir*).

ON DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Lomellino, nəfəsi tənqimmiş, qorxmış halda, Canettino dinməz-söyləməz, odlu gözlərlə hersoqun arxasınca baxır.

Lomellino. Mən nələr gördüm! Nələr eşitdim! Bu saat, bu saat qaçın, şahzadə! Hər şey məhv oldu!

Canettino. Nədir elə məhv olan?

Lomellino. Genuya, şahzadə! Mən düz bazar meydanından gəlirəm. Orada camaat bir nəfər mavrı araya alıb, əllərini buraraq, işgəncə vermək üçün məhkəməyə çəkib aparırdı; qraf Lavanya və üç yüzdən artıq zadəgan izdihamın arxasınca gedirdilər. Mavrı qraf Fieskonun həyatına qəsd etdiyi vaxt tutublar.

Canettino (*ayağını yerə vuraraq*). Nə? Deyəsən, bu gün bütün şeytanlar azadlığa çıxıblar?

Lomellino. Mavrı dindirildilər, onu kim göndərmiş olduğunu bilmək istəyirdilər. Mavr boynuna almadı. Ona birinci dərəcəli işgəncə verdilər. O dinmirdi. İkinci dərəcəli işgəncəyə keçəndə mavr danışmağa başlayıb, o adamın adını dedi... Zati-ali, siz nə düşünürdünüz? Siz öz şərəf və namusunuzu elə bir rəzil adama necə etibar edə bildiniz?

Canettino (*qəzəblənib özündən çıxaraq*). Mənə sual vermə!

Lomellino. Dalısına qulaq asın. Doriyanın adı çəkilən kimi – ah, mən sizin adınızı bazar meydanında eşitməkdənsə, öz adımla co-

hənnəmə vasil olmalı, günahkarların siyahısında oxumağı arzu edərdim! – Fiesko xalqın qarşısına çıxdı. Əmrləri xahiş kimi səslənən bu adamı siz tanıyırsınız, onun camaatın hissləri ilə oynamaq bacarığını bilirsiniz, hamı nəfəsini saxlayıb dəhşətdən qurumuş kimi dayanaraq onu dinləyirdi. Fiesko az danışdı, o ancaq qan damlayan əlini qabağa uzatdı, – xalq onun hər damcı qanını təbərrük kimi qapmağa can atırdı. Mavrı onun ixtiyarına verdilər, Fiesko isə – bu bizim üçün ağır zərbədir, – Fiesko onu bağışladı. Bu an xalqın sükutu quduzcasına nərəyə çevrildi. Hər bir səs sizi ölümə hədələyirdi, Fieskonu isə “vivat!” deyə bağıran minlərlə adam əllərinin üstündə saraya apardılar.

Canettino (*uğursuz bir gülüşlə*). Qoy qıyam dalğaları mənim boğazıma toxunsun! İmperator Karl! Mən bu sözlə onları sakitləşdirərəm, o zaman Genuyanın bütün zəngləri susar!

Lomellino. Bohemiya İtaliyadan uzaqdadır. Karl tələssə, sizin təziyənzə gəlib çatar.

Canettino (*üstünə böyük möhür vurulmuş məktub çıxarır*). Demək, yaxşı ki, o artıq buradadır!.. Sən heyrət edirsənmi, Lomellino? Doğrudanmı sən elə düşünürdün ki, respublikaçıların hamısının yaxası əlimdə olmasaydı, mən qudurmuş respublikaçıları açıqlandırmaq kimi ağılsızlığa əl atardım?

Lomellino (*pərt olmuş halda*). Heç bilmirəm nə düşünüm.

Canettino. Sən bilməsən də, sonin heç ağılına gəlməyən bəzi şeyləri mən bilirəm. Qərar qəbul olunmuşdur. Sabah yox, biri gün on iki senatorun boynu vurulacaqdır. Doriya – hakimi-mütləq, imperator Karl isə onun hamisi olacaqdır. Sən məndən geri çəkilsən?

Lomellino. On iki senator! Mənim qəlbimin on iki qat qan günahına dözə biləcək qüdrəti yoxdur!

Canettino. Səfeh! Biz onu mənim taxtımın pillələrinə atarıq! Bilirsənmi nə var, biz imperator Karlın nazirləri ilə belə qərara gəlmişik ki, Genuyada fransızların hələ güclü tərəfdarları var və biz bu fransız tərəfdarlarının kökünü kəsməsək, onlar yenə Genuyanı fransızlara sata bilərlər. Bu fikir qoca imperatorun qəlbini qurd kimi yeyir. O mənim planımı öz imzası ilə təsdiq etmişdir, sən isə mənim dediklərimi yazacaqsan.

Lomellino. Axı mən bilmirəm...

Canettino. Otur yaz!

Lomellino. Axı mən nə yazım? (*Oturur*).

Canettino. On iki nəfər məhkum edilmişlərin adlarını: Fran-
cesko Senturione.

Lomellino (*yazır*). Səs verdiyi üçün mükafat olaraq o, dəfn
mərasiminin qabağında gedəcəkdir.

Canettino. Kornelio Kalva.

Lomellino. Kalva.

Canettino. Mikaele Sibo.

Lomellino. Onun prokurator olmaq arzusunu söndürmək üçün.

Canettino. Tomazo Asserato üç qardaşı ilə bərabər.

Lomellino daha yazmır.

(*Mətin səsə*) Üç qardaşı ilə bərabər.

Lomellino (*yazır*). Sonra.

Canettino. Fiesko Di Lavanya.

Lomellino. Ehtiyatlı olun! Özünüzü gözləyin! Bu qara daşa
ilişib yığılaraq, boynunuzu sındıra bilərsiniz.

Canettino. Stsion Burqonyino.

Lomellino. O, toyunu başqa yerdə etməli olacaq.

Canettino. Mən də onun sağdışı olacağam. Rafael Sakko.

Lomellino. Mən bunun əfv edilməsi üçün çalışmalı idim ki,
beş min skudomu qaytarsın (*Yazır*). Ölüm bütün borcları ləğv edir.

Canettino. Visento Kalkanyo.

Lomellino. Kalkanyo. On ikincini mən öz cavabdehliyim və
məsuliyyətimlə yazıram: Allah cləməsin ki, biz başlıca düşmənimizi
yaddan çıxaraq!

Canettino. Vəssalam – şüt tamam. Cüzeppe Verrina.

Lomellino. Bu da əjdahanın başı (*Ayağa qalxır, siyahıya toz
səpir və onu nəzərdən keçirib şahzadə Canettinoya verir*). Demək, sa-
bah yox, o biri gün senyora ölüm təntənəli bir şənlik düzəldəcək! On
iki nəfər adlı-sanlı genuyalı dəvət olunmuşdur!

Canettino (*stola yanaşib siyahını imzalayır*). Məsələ bitdi. İki
gündən sonra doc seçkiləri olacaq. Sinyoriya toplaşanda dəsmalı yel-
ləyən kimi bir yaylım atəşi on ikisini də sərəcək yerə, mənim iki yüz
almanım isə bu zaman şəhər idarəsini tutacaqlar. Bütün bu işlər qurta-
ran kimi Canettino Doriya içəri girib özünə and içdirməyi müsaidə
edəcəkdir (*Zəngi çalır*).

Lomellino. Bəs Andrea?

Canettino (*nifrətlə*). O qocalıb əldən düşüb.

Xidmətçi gəlir.

Hersoq məni soruşsa – deyin ki, mən ibadətdə olacağam.

Xidmətçi gedir.

Mənim ürəyimdəki kin və ədavəti ancaq dindarlıq pərdəsi altında
gizlətmək olar.

Lomellino. Bəs siyahı necə olsun, şahzadə?

Canettino. Sən onu özünə aparıb bizim tərəfdarlarımızın ha-
mısına göstərsən. Bu məktubu isə bir adamla Levantoya göndərmək
lazımdır. Mən bu məktubda öz niyyətlərimi Spinolaya bildirib tapşırı-
ram ki, səhər saat səkkiz üçün paytaxtda olsun (*Getmək istəyir*).

Lomellino. Bizim qurduğumuz tələdə bir boşluq var, şahzadə!
Fiesko indi scnata gəlmir.

Canettino (*geri dönərək*). Axı Genuyada heç olmasa bir nəfər
qiyamçı qalmalıdır, yoxsa yox? Onun barəsində mən özüm bir tədbir
tökərəm (*Yan qapıdan çıxır, Lomellino isə o biri qapıdan çıxır*).

ON BEŞİNCİ GƏLİŞ

Fieskonun sarayında avanzal.

Əlində məktublar və veksellər olan Fiesko. Mavr.

Fiesko. Demək, dörd qalera¹ gəlib çıxdı.

Mavr. Darsendə sağ-salamat lövbər saldılar.

Fiesko. Lap vaxtında gəliblər. Teleqrammalar haradadır?

Mavr. Romadan, Pyaçentsadan və Fransadan.

Fiesko (*məktubları açıb gözdən keçirir*). Xoş gəliblər! Genuyaya
xoş gəliblər! (*Olduqca sevinərək*). Qasidləri knyazlara layiq qonaq edin.

Mavr. Hm... (*getmək istəyir*).

Fiesko. Dayan! Dayan! Burada sənin üçün hələ bir yığın iş var!

Mavr. Nə lazımdır? Axtarıcı itin fərasəti, yoxsa əqrəb nişəsi?

Fiesko. Bu dəfə – bir yerdə oturdulmuş balaca quşun cəh-
cəhi! Sabah səhər tezdən şəhərə paltarların dəyişmiş iki min adam

¹ Qalera – çoxavarlı qədim gəmi – tərç.

gələcəkdir; onlar mənə xidmət etmək üçün gəlirlər. Sən öz əlaltılarını darvazaların yanında cərgə ilə düz və onlara əmr ver ki, gələnlərə diqqətlə fikir versinlər. Bəziləri özlərini Lorettoya gedən ziyarətçi qələmə verəcək, bəziləri də rəhib, oyunbaz, tacir, soygar musiqiçi qıyafoşında gələcəklər. Çoxusu Genuyada dolanmağa ümid edən istefa vermiş soldat adı ilə gələcək. Hər birindən soruşub öyrən, gör hara düşmək fikrindədir. Kim *"Qızıl ilanın altında"* deyə cavab versə, ona mehribanlıq edib mənim sarayımın yolunu göstərin. Başa düşdünmü? Mən sənə fərsətinə arxayın oluram.

M a v r. Arxayın ola bilərsiniz, ağa! Mənim kələkbazlığımıza necə əminsinizsə, buna da əmin ola bilərsiniz. Bircə milçəyi nəzərimdən qaçırsam, mənim gözlərimlə tufəngi doldurub sərcələrə güllə atın (*Getmək istəyir*).

F i e s k o. Dayan! Bir məsələ də var. Şəhərdə, əlbəttə, qalçılar barədə dedi-qodu başlanacaq. Sən bu danışıklara qulaq as. Bir adam soruşsa, deyərsən ki, mən ötəri olaraq eşitmişəm ki, ağam türklərin üstünə hücum hazırlaşır, başa düşdünmü?

M a v r. Başa düşdüm. Qutunu basurman saqqalı ilə örtüb gizlədək ki, onun içində nə olduğundan heç şeytan da baş çıxara bilməsin! (*Getmək istəyir*).

F i e s k o. Tələsmə. Bir ehtiyat tədbiri də var: mənə nifrət etmək və tələ qurmaq üçün Canettinonun əlində yeni bir əsas var. Sən öz taytuşlarının arasında öyrən gör mənə qarşı sui-qəsd, filan hazırlanmış ki? Doriya şənlik evlərinə gedirsən, bir o ürəkəçən qızlarla məşğul ol. Sarayın sirləri çox vaxt arvad yubkalarının qatları arasında gizlənmiş olur. Sən onlara varlı qonaqlar vəd elə, hətta söz ver ki, öz ağanı da gətirəcəksən, heç bir şeydən çəkinmə. Bu bataqlığa baş vurub möhkəm zəmin tapanadək orada qal.

M a v r. Dayanın! Axı məni Diana Bononi adlı bir arvadın evinə gedib-gəlirəm, ilyarım onun yanına qonaq aparıb-gətirmişəm. Sırağün mən gördüm ki, prokurator Lomellino onun evindən çıxır.

F i e s k o. Lap yerinə düşdü! Lomellino Doriyanın bütün ağılsız planlarının açarıdır. Sabah səhər gedərsən o arvadın evinə. Çox ola bilər ki, bu Endimion¹ bu gecəni də öz bakir və ismətli Dianasının² yanında keçirir.

¹ Endimion – yunan mifologiyasında öz gözəlliyi ilə məşhur olan gənc.

² Diana – Roma ilahəsi – tərç.

M a v r. Bir iş də var, cənab! Bəs genuyalılar soruşsalar, – yalan deyirəmsə lənətə gəlirəm ki, onlar soruşacaqlar! – Hə, soruşsalar ki, Genuya barədə Fiesko nə fikirdədir?.. Siz üzünüzdən maskanı çıxarıb atacaqsınız, yoxsa yox? Onda mən nə cavab verim?

F i e s k o. Nə cavab verəsən? Belə cavab ver: ana bətnindəki uşağın doğulmaq vaxtı çatmışdır. Sancılar doğumun yaxınlaşmasını xəbər verir. Genuya ölüm kürsüsündədir. Sənin ağanın adı isə Covanni Lodoviko Fieskodur.

M a v r (*lazzətlə gərnəşərək*). And içirəm, öz fırıldaqçı namusuma ki, mən bu işi düzəldəcəyəm! Hə, dostum Hassan, kefini kök saxla! Əvvəl-əvvəl meyhanaya! Mənim ayaqlarımın bir yığın işi var! Qarnımı doldurmaliyam ki, heç olmasa o mənim əvəzimə bir söz desin! (*Gedir, lakin dərhal geri qayıdır*). A propos! O qədər danışdım ki, az qala yadımdan çıxacaq idi! Siz istəyirdiniz ki, Kalkanyo ilə sizin arvadınızın arasında nə əhvalat olduğunu biləsiniz. Arada pərtlik olub: Kalkanyo suyu süzülə-süzülə gedib - vəssalam (*Qaçır*).

ON ALTINCI GƏLİŞ

Fiesko tək.

F i e s k o. Mənim təəssüfümü qəbul edin, markiz Kalkanyo!.. Doğrudanmı siz elə düşünürdünüz ki, mən *arvadımın fəzilətinə və mənim öz ləyaqətlərimə arxayın olmasaydım*, öz yataq otağım kimi vacib bir şeyi nəzarətsiz buraxardım. Lakin sən yaxşı soldatsan – buyurub qohum ola bilərsən! Bu qohumluğu sənə Doriyanı məhv etməli olan qılıncın möhkəmləndirəcəkdir (*Otaqda iri addımlarla var-gəl edir*). Qoy olsun, Doriya, çıx meydana! Cəsarətli bir tədbirin bütün yayları işə salınmışdır. Dəhşətli konsert qarşısında bütün alətlər köklənmişdir! Yalnız maskanı atıb Fieskonu genuyalı vətənpərvərlərə olduğu kimi göstərmək qalır.

Addım səsləri eşidilir.

Buraya gələnlər var! Belə bir vaxtda gəlib mənə mane olan görəsən, kimdir?

ON YEDDİNCİ GƏLİŞ

Fiesko, Verrina, Romano molbertlə, Sakko, Burqonyino,
Kalkanyo hamısı baş əyir.

Fiesko (*onların qabağına gedir; şadlıqla*). Xoş gəlibsınız, mənim ləyaqətli dostlarım! Yəqin ki, sizi mühüm bir məsələ məcbur etmişdir ki, yığılıb mənim yanıma gələsiniz. Səndəmi buradasan, əziz qardaşım, Verrina? Sən məni həqiqətdə olduğundan daha çox fikrimdə ziyarət etməsəydin, mən sənə sifəti tamamilə yadımdan çıxarırdım. Əgər səhv etməmişəm, deyərsən, o ziyafət gecəsindən sonra mən öz Verrinamı görməmişəm?

Verrina. Ondan şikayət etmə, Fiesko. Bu günlər onun ağ saçlı başına böyük bir fəlakət gəlmişdir. Lakin bu barədə daha danışmaq kifayətdir.

Fiesko. Mənim məhəbbətimin marağını təmin edə bilmək üçün kifayət deyildir. Biz tək qalanda sən bütün əhvalatı mənə söylərsən. (*Burqonyinoya*). Xoş gəlibsınız, gənc qəhrəman! Biz təzəcə tanış olmuşuq, lakin mən sizi bir dost kimi sevmişəm. Siz mənim haqqımda olan pis rəyinizi dəyişibsinizmi?

Burqonyino. Sən həqiqətdən uzaq deyilsən.

Fiesko. Verrina, deyirlər, bu gənc zadəgan sənə yeznən olacaqdır. Mən bunu ürəkdən alqışlayıram. Mən onunla ancaq birçə dəfə söhbət etmişəm, buna baxmayaraq, mən onun qayınatası olsaydım, bununla fəxr edərdim.

Verrina. Sənə verdiyin qiymət məni öz qızım ilə fəxr etməyə vadar edir.

Fiesko (*başqalarına*). Sakko! Kalkanyo!.. Mənim evimə gələnlərin hamısı nadir qonaqlardır. Genuyanın ən nəci oğulları, doğrusunu deyim ki, siz mənim qəbuluma qarşı etinasız olsanız, mən öz qonaqpərvərliyimdən utana bilərəm!.. İndi icazə verin mən beşinci qonağı salamlayım; mən onu tanımasam da, bu ləyaqətli cəmiyyətlə gəlməsi onun üçün ən yaxşı zamanətdir.

Romano. O sadə bir rəssamdır, senyor, adı Romanodur; özü də təbiətdən istifadə etmək yolu ilə özünə çörək pulu qazanır; onun var-yoxu – fırçadan ibarətdir; bu saat o, Brutun başı üçün yaxşı bir (*təzim edir*) natura axtarmaqla məşğuldur.

Fiesko. Əlinizi mənə verin, Romano. Sizin bu cür sədaqətlə xidmət etdiyiniz sənət bu ev üçün yabançı deyildir. Mən onu qardaş mə-

həbbətlə sevirəm. Axı bu sənət təbiətin sağ əlidir. Təbiət ancaq məxluqatı, sənət isə insanı yaratmışdır. Siz nə çekirsiniz, Romano?

Romano. Bizi indi də həyəcanlandıran qədim tarix səhnələridir. Florensiyada mənim “Ölən Herakl”ım, Venesiyada mənim “Kleopatra”ım, Romada, Vatikanda – keçən günlərin qəhrəmanları yenidən canlanan yerdə – mənim “Coşqun Ayaks”ım vardır.

Fiesko. Sizin fırçanız indi nə yaratmaqla məşğuldur?

Romano. O fəaliyyətsiz qalmışdır; zati-ali. Bizim dövrümüzdə düha çırağı, həyat çırağına lazım olandan az yağ alır. Bir müddət var ki, onun ancaq fitili yanır! Bu da mənim son işim!

Fiesko (*maraq və həvəslə*). Bizim üçün bundan əziz bir qonaq ola bilməz. Bu gün mənim bütün varlığında misilsiz bir arxayınlıq hökm sürür, ruhum mənim son dərəcə aydın və təbiətin əbədi gözəlliyini duymağa həssasdır. Əsərinizi qoyun buraya. Bu mənim üçün həqiqi bir bayram olacaqdır. Yaxın gəlin, dostlarım! Bütün diqqətimizi rəssama verməliyik! Lövhenizi buraya qoyun.

Verrina (*qalanlarına işarə edir*). Fikir verin, genuyalılar!

Romano (*şəkli açır*). İşıq bu tərəfdən düşməlidir. O pərdəni qaldıraq, bunu salaq. Belə yaxşıdır. (*Kənara çəkilir*). Bu, Virgini ilə Appi Klavdinin tarixidir.

Uzun sürən ifadəli pauza. Hamı şəkllə tamaşa edir.

Verrina (*ilham və coşqunluqla*). Vur ağsaçlı ata! Lərzəyə düşsən, müstəbid? Bəs siz nə üçün müqəvva kimi dayanıbsınız, romalılar, rənginiz niyə qaçır? Onun arxasınca, romalılar!.. Qılınc parladi!.. Arxamca gəlin, genuyalılar! Siz nə üçün müqəvva kimi dayanıbsınız? Doriyaya ölüm! Ölüm! Ölüm! (*Əlini şəkllə qaldırır*).

Fiesko (*rəssama baxıb gülümsəyir*). Nə böyük müvəffəqiyyət! Sizin sənətiniz bu qocanı cavan bir xəyalpərəstə çevirdi!

Verrina (*taqətsiz halda*). Mən haradayam? Onlar necə oldular? qabarcıqlar suda itən kimi yox oldular. Sən buradasanmı, Fiesko? Zülmkar hələ sağdırmı Fiesko?

Fiesko. Bax, görürsənmi? Bəs sənəin gözlərin haradadır? Bu romalının başı səni heyran edir? Sən bunda nə görürsən? Yaxşısı budur, sən bir bu qıza bax! O nə qədər zərifdir, onun bütün görkəmində nə qədər incəlik var! O solğun dodaqlar necə gözəldir! Sönük baxışların-

da nə qədər nəvaziş, nə qədər nəşə var! Misilsizdir! Bu, ilahi gözəllikdir, Romano!.. Hələ bu süd kimi ağappaq döşlərə baxın, son nəfəs onu nə qədər gözəl qabartmışdır! Bu cür nimfalardan çox çəkin, Romano, onda mən sizin xəyalınızın yaratdığı sənət qarşısında diz çökər və təbiətdən üz döndərərəm!

Burqonyino. Verrina, sən bu qədər ümid bəslədiyin o böyük təsir qüvvəsi budurmu?

Verrina. Möyus olma, oğlum! Allah-taala bizi intixab etdiyi üçün Fieskonun köməyindən imtina etmişdir.

Fiesko (rəssama). Bəli, bu sizin son əsərinizdir. Bu, axıncı pələndir, Romano, siz öz yaradıcılıq zirvənizə qalxdınız! Daha fırçaya əl vurmayın! Lakin mən rəssama heyran olmaqla, onun əsərindən zövq almağı unuduram. Bu lövhə qarşısında mən hətta zəlzələni də hiss etməzdim. Aparın şəklinizi! Virgininin bu qəşəng başına ləyaqətli bir qiymət vermək üçün mən bütün Genuyanı girov qoymalı olardım. Aparın!

Romano. Şərəf – rəssam üçün ən yüksək mükafatdır. Mən bu şəkli sizə bağışlayıram (*Getmək istəyir*).

Fiesko. Dayanın, Romano! (*Əzəmətli addımlarla otaqda gəzinir, nə isə böyük və mühüm bir məsələ haqqında dərin fikrə dalmışdır; arasıra otaqdakilərə nüfuzedici nəzər salır. Nəhayət, rəssamın qolundan tutub onu şəklin yanına aparır*). Bura gəl, rəssam! (*Qeyri-adi bir vüqar və ləyaqətlə*). Sən iftixar edirsən ki, cansız şəkildə həyatın zahiri görünüşünü yarada bilirsən, azca səy göstərməklə böyük işləri əbədləşdirməyi bacarırsan? Sən öz ilhamınla lovğalanırsan, halbuki o, dərmanlarında qan axmayan, qəlbədən və fəaliyyət qüvvəsindən məhrum olan oyuncaqlar yaradır! Sən tabloda müstəbidləri devirirsən, amma özün miskin bir qul olaraq qalırsan. Sən öz firçanın bir hərəkəti ilə dövlətləri azad edirsən, lakin öz zəncirlərini qırmağa qüdrətin çatmır. (*Ucadan amiranə*). Get! Sənin gördüyün iş – təlxəklikdir! Zahiri görünüş, çəkil və öz yerini fəaliyyətə ver!.. (*Molberti aşırıaraq, əzəmətlə*). Sənin ancaq rəng yaxıb göstərdiyini mən həyatda yerinə yetirmişəm!

Hamı sarsılmışdır. Romano möyus bir halda şəkli aparır.

ON SƏKKİZİNCİ GƏLİŞ

Fiesko, Verrina, Burqonyino, Sakko, Kalkanyo.

Fiesko (*gərgin sükutu pozaraq*). Siz elə bilirdiniz ki, aslanın nə-rəsi eşidilmirsə, demək, o yatmışdır? Siz şöhrətpərəstliyə qapılıb belə təsəvvür edirdiniz ki, Genuyanın zəncirlərini duyan yalnız sizsiniz, bu zəncirləri qırmaq istəyən ancaq sizsiniz? Siz uzaqdan o zəncirlərin səsini eşidənədək Fiesko artıq onları qırmışdı (*Mücrünü açır, bir dəstə məktub çıxarıb stolun üstünə atır*). Buyurun, bu, Parma soldatları!.. Bu, Fransanın qızılı! Bu Roma papasının dörd gəmisini! Zülmkar müstəbidi yuvasındaca yaxalamaq üçün daha nə çatmır? Siz daha nə əlavə edə bilərsiniz?

Hamı donub qalmış halda susur. Fiesko, cavab gözləmədən, qürurla kənara çəkilir.

Respublikaçılar, müstəbidləri devirməkdənsə, onları lənətləndirməyi daha yaxşı bacarırsınız!

Verrinadan başqa hamı dinməz-söyləməz onun ayağına yığılır.

Verrina. Fiesko, mənim dizlərim yox, ruhum sənə qarşında əyilir. Sən dahi adamsan... lakin... qalxın, genuyalılar!

Fiesko. Bütün Genuya arsız Fieskoya qarşı qəzəblənmişdi! Bütün Genuya bu düşkün arvadbaza lənət yağdırırdı. Genuyalılar, genuyalılar! Mənim arvadbəzlişim hiyləgər və xain müstəbidi aldatdı, mənim ağilsız hərəkətlərim qorxulu müdrikliyimi sizin gözlərinizdən gizlətdi. Böyük fikir əyyaşlıq pərdəsi altında gizlədilmişdi. Bəsdir daha! Genuya məni sizin vasitənizlə tanıdı. Mənim ən cəsarətli arzumu həyata keçdi.

Burqonyino (*kədərlə kresloya yığılır*). İndi mən bir heçəm.

Fiesko. İndi gələn tez sözdən işə keçək. Mexanizm işə salınmaq üçün hazırlanmışdır. Mən şəhərə dənizdən və qurudan hücum edə bilərəm. Roma, Parma və Fransa mənə yardım göstərirlər. Zadəganlar hiddətlənmişlər. Qara camaat məni istəyir. Zülmkarları mən yuxuya vermişəm. Respublika dəyişiklik yaratmağa hazırdır. Bizim bəxtimiz gətirmişdir. Hər şeyimiz var. Yalnız Verrina nə barədə isə hələ fikirləşir.

Burqonyino. Səbr edin! Mən elə bir söz bilirəm ki, bu söz onu döşətlə cəhənnəmin şeypurlarından da tez oyadır! (*Verrinaya yanaşır və onu ucadan səsləyir*). Ata, oyan! Sənin Bertan əzabları içində məhv olur!

Verrina. Bu sözü deyən kim idi? Genualılar, iş başına!

Fiesko. Əməliyyat planını fikirləşin. Başımız söhbətə qızıqdı – artıq gecəyarıdan keçmişdir. Genuya yatır. Zülmkar öz gündəlik günahlarından yorulub taqətsiz uzanmışdır. İkisinin də əvəzinə ayıq olun.

Burqonyino. Dağılıb getməkdən qabaq öz qəhrəmanlıq ittifaqımızı and içməklə möhkəmləndirək.

Əllərini bir-birinə verib dairə şəklində düzülürlər.

Genuyanın müqəddəratını həll edəcək böyük bir an qarşısında qoy onun beş nəfər ən böyük igidlərinin qəlbləri birləşsin!

Dairə daha da sıxlaşır.

Dünya qopanda, məhşər günü qohumluq bağları, sevgi və məhəbbət bağları qırılanda qəhrəmanların bu sarsılmaz ittifaqı qoy qırılmaz və möhkəm olsun!

Ayrırlılar.

Verrina. Biz bir də nə vaxt toplaşacağıq?

Fiesko. Sabah günorta vaxtı mən sizin rəyinizi dinləyəcəyəm.

Verrina. Demək, sabah günorta! Gecən xeyri qalsın, Fiesko! Burqonyino, gedək! Sən çox qeyri-adi bir şey eşidəcəksən.

İkisi də gedirlər.

Fiesko (*qalanlara*). Dal qapılardan çıxın ki, Doriyanın casusları heç bir şey görə bilməsinlər.

Hamı gedir.

ON DOQQUZUNCU GƏLİŞ

Fiesko (*fikrə dalıb otaqda var-gəl edir*). Köksümdə nə qədər həyəcan var! Gizli fikirlər bir-birini necə sürətlə izləyir! Elə bil, canilər xəbis işlərini görməyə çıxmışlar, qızaran üzlər gözlərini qorxaqcasına yerə dikib, gözəl xəyallar qarşımdan oğrun-oğrun keçirlər. Dayanın! Dayanın! Qoyun mən sizin üzünüze baxım!.. Ləyaqətli fikirlər mərd kişinin qəlbini möhkəmləndirir və gündüzün işığından qorxmurlar. A! Mən sizi tanıdım!.. Libasınızdan tanıdım – siz valan atasının

nökərlərisiniz!.. Rədd olun! (*Pauzadan sonra yeni coşqunluqla*). Respublikaçı Fiesko? Hersoq Fiesko? Dayan! Qarşıda dərin bir uçurum, fəzilətin hüdudu, göylərin və cəhənnəmin sonu görünür. Burada dəfələrlə qəhrəmanların ayağı büdremiş, onlar uçuruma yuvarlanmış və bütün dünya onların adlarını lənətlə damğalamışdır. Burada onların qəlbini şübhə gəmirmişdir; qəhrəmanlar bir addım da irəli getməyəcəyəm – deyə qət etmiş və yarımallah olmuşlar! (*Coşqunluqla*). Genualıların məni ürəkdən sevdiklərini görmək, mənim əlimin bir hərəkəti ilə qorxunc Genuyanın qarşısında boyun əydiyini görmək!.. Sən yaman hiyləgərsən, adam yoldan çıxaran, sən cəhənnəm nökörlərin bizə mələk qiyafəsində görünürsən!.. Bədbəxt lovğa! Əzəli günah! Sənin busən mələkləri məcbur edirdi ki, göyləri unutsunlar, sənin bətnin ölüm törədirdi... (*Dəhşətdən titrəyərək*). Sən intəhasızlıq haqqında nəğmələrinlə mələkləri yoldan çıxarırdın... İnsanları isə özünə qızıl, qadınlar və taclarla cəlb edirsən (*Bir az fikirləşəndən sonra qətiyyətlə*). Taxt-tacı fəth etmək – böyük əməldir! Onu rədd etmək – ilahi əməldir! (*Qəti olaraq*). Məhv ol, müstəbid! Genuya, azad ol, mən də sənin (*mütəəssir olaraq*) ən xoşbəxt vətəndaşınam.

PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

BİRİNCİ GƏLİŞ

Uzaq və vahiməli bir yer. Gecə.

Verrina və Burqonyino içəri girirlər.

Burqonyino (*dayanaraq*). Ata, sən məni hara aparırsan? Sən məni çağıranda səsində duyduğum ağır əzabın əks-sədasını tənğişən nəfəsində eşidirəm. Bu ağır və uğursuz sükutu poz! Danış! Mən buradan o yana getmiyəm.

Verrina. Çatdıq.

Burqonyino. Buradan dəhşətli bir yer tapmaq olmaz, ata. Sənin niyyətin də bu cür dəhşətlidirsə, onda, ata, mənim başımda hər bir tük biz-biz duracaq.

Verrina. Mənim qəlbimdəki zülmətə nisbətən bu, çiçəkli bir gülüstandır. Gəl dalımca gedək, çürüntü meyitləri gəmidirdi yerə, o yerə ki, ölüm orada dəhşətli ehsan məclisi düzəldir! O yerə ki, məhv olmuş ruhların fəryadlarından həzz alan iblis şənlik edir, o yerə ki, iztirabdan axıdılan bihudə göz yaşları əbədiyyətin yırtıq xolbirinə tökül-məkdədir! Gedək, oğlum, o yerə ki, orada kainatı başqa cür qanunlar idarə edir, o yerə ki, orada fəlek öz qalxanından mərhəmət şüarını pozur. Mən orada, titrəyə-titrəyə, sirrimi açıb sənə deyərəm. Sən də dişin-dişinə dəyə-dəyə mənə qulaq asarsan.

Burqonyino. Sən nə demək istəyirsən? Danış! Yalvarıram!

Verrina. Ey gənc! Mən buna cürət edə bilmirəm. Oğlan! Sənin damarlarındakı qan hələ durudur, bədənin zərif və həssasdır, – bu sənənin hissələrinin incəliyini göstərir. Sənin həssaslığının alovu mənim amansız müdrikliyimi yandırır vəridir. Qocalıq şaxtası, ya kədər qurşunu, sənin can damarlarını qurutmuş olsaydı... qaralmış qan laxtaları qəlbini başqalarının əzablarına acımaq duyğusundan məhrum etsəydi, onda sən mənim iztirablarıma nə demək olduğunu başa düşər və mənim qərarım qarşısında diz çökərdin.

Burqonyino. Sən öz qərarını açıb söyləsən, o həm də mənim qərarım olar.

Verrina. Yox, oğlum, Verrina sənin qəlbinə qıymır. Ah, Stsipion! Sənəmdə ağır bir yük var... bu, işıqdan qorxan gecə kimi bir fikir, elə bir dəhşətli fikirdir ki, buna hətta igidin də qəlbə davam gətirə bilməz! Başa düşürsənmi? Bu fikri mən tək özüm yerinə yetirəcəyəm... lakin ona *tək* dözə bilmirəm. Stsipion. Mən lovğa adam olsaydım, deyərdim ki: "*Təklidə dahi olmaq – əzabdır!..*". Allah-taalanın da *dahiliyi* özünü bezikdirirdi, buna görə o, əcinnələri özünə dost qəbul elədi... Qulaq as, Stsipion!

Burqonyino. Ruhum ruhunla birləşmək üçün yanır!

Verrina. Diqqətlə qulaq as, lakin bir kəlmə də etiraz etmə! Bir kəlmə də, çədidirsənmi? Bircə kəlmə də! Fiesko ölməlidir!

Burqonyino (*heyətlə*). Ölməlidir? Fiesko?

Verrina. Ölməlidir! Şükürlər olsun sənə, ilahi! Sözümlü dedim... Fiesko ölməlidir, oğlum, özü də mənim əlimlə ölməlidir!.. İndi get!.. Elə əməllər var ki, onlar bəşər mühakiməsinə tabe deyildir, onların hakimi – yalnız göylərdir. Mənim fikrim bundan ibarətdir! Get! Mənə nə məzəmmət lazımdır, nə də tərif. Mən bilərəm bu mənə nə qədər

baha oturur, elə bu kifayətdir. Ancaq dayan! Qorxuram bu düşüncələr səni dəli edər. Ona görə qulaq as: sən dünən gördünmü o özündən nə qədər razı idi və bizim çaşqınlığımızdan necə həzz alırdı? Təbəssümü bütün İtaliyanı aldatmış bir adam Genuyada özünə bərabər adamların mövcud olmasına dözə bilməz. Get! Fiesko, şəksiz, zülmkar hökmdarı yıxacaqdır. Lakin bu daha şəksiz ki, Fiesko Genuyanın ən dəhşətli müstəbidi olacaqdır (*Cəld gedir*).

Heyrətə gəlmiş Burqonyino dinməz-söyləməz onun arxasınca baxır,
sonra yavaş-yavaş onun dalınca gedir.

İKİNCİ GƏLİŞ

Fieskonun sarayında zal.

Arxa planda ortada şüşəli böyük qapılar, bunlardan o tərəfdə
dənizin və şəhərin mənzərəsi. İşıqlaşır.

Fiesko (*pəncərənin yanında*). Bū nədir?.. Ay batdı, dənizin dalğalarından alovlu səhər oyanıb qalxır. Ağılsız xəyallar mənim yuxumu qarışdırdı. Mən eyni bir duyğudan əzab çəkə-çəkə bütün gecəni çırpınmışam. Mənə genişlik lazımdır, mən meydan oxumaq istəyirəm! (*Şüşəli qapıları açır*).

Şəhər və dəniz sübhün al şəfqətinə qorq olmuşdur.

Fiesko iri addımlarla otaqda gəzinir.

Genuyanın ən mərd kişisi mən deyiləmmi? Məgər dahi adamların qanadı altına sığınmağa can atmaq bu kiçik adamların nəsibi deyilmi? Lakin mən fəzilət qanununu pozuram (*Dayanır*). Fəzilət? Ali zəka axmaqların bildiklərindən daha başqa iğvalar bilir, madam ki, belədir, bu zəka onların fəzilətinə necə şorik olsun? Cılız adamlar öz miskin bədənələrini zorla yerləşdirdikləri bir zirehə pəhləvanın kürəkləri sığarmı?

Günə Genuyanın üzərinə qalxır.

Əzəmətli şəhər! (*Qollarını açıb qapıya tərəf tələsir*). Sən mənimdən! Sənin üzərində şahənə bir gün kimi parlamaq, səni hakimi-mütləq əli ilə qorumaq! Bütün qaynayıb coşan ehtirasları, doymaq bilməyən bütün arzuları bu dibsiz deryaya batırmaqmi? Bəli! Yalançı nə qədər

hiyləgər olsa da – yalançılıq nəcib bir iş olmayacaqdır. Lakin böyük məqsəd yalançı da nəcibləşdirər! Cibə girmək rüsvayçılıqdır; milvonu mənimsəmək – həvasızlıqdır. Lakin tacı ələ keçirmək – misilsiz bir əzəmətdir! Günah nə qədər böyük olsa, evb bir o qədər az olar! (*Pauzadan sonra mənalı-mənalı*). *Təbə olmaq! Hökmranlıq etmək!* Nə qədər başgicəlləndirici uçurum! Oraya insanlarda nə qədər əziz şey varsa hamısı: sərkərdələr, sizin qələbələriniz; rəssamlar, sizin ölməz əsərləriniz; epikurçular, sizin zövq və nəşəniz; dəniz səhayətçiləri, sizin dəniz və adalarınız yerləşir! *Təbə olmaq və hökmranlıq etmək! Olum ya ölüm!* Kim pərvərdigarla onun sonuncu mələyi arasında görünən uçurumdan addımlayıb keçə bilsə, ona bu məsafəni də keçib getmək qismət olacaqdır (*Əzəmətli bir hərəkətlə*). Dəhşətli, başgicəlləndirici zirvədə dayanmaq... yalançı kor fəlak çarxının insanların taleyi ilə xaincəsinə oynadığı coşqun bəşər burulğanına yuxarıdan tamaşa etmək, şadlıq piyaləsindən birinci içmək, dəmir geyimli nəhəng olan qanunu yedəkləyib idarə etmək, ona vurulmuş yaraların intiqamını almaq üçün bütün söylərinin nə qədər bihudə olduğunu görmək, çünki o harada isə aşağıda aciz bir qəzəblə, yalnız sənin əzəmətinin ətrafına çəkilməmiş hasara zərbo endirir! Vəhşi bir ilxı olan xalqın azgım ehtiraslarını cilovların mülayim bir hərəkəti ilə yatırmaq. Şaha qalxmış məğrur vassalı *bir*, yalnız bir nəfəslə devirmək. Hökmdarın coşqun beynində yaranan xəyalların həyatverici hakimi-mütləq əsasının bir işarəsi ilə dərhal həyata keçirildiyini görmək!.. Ah, bunu yalnız fikirləşəndə belə valeh olmuş ruhum az qala yerindən uçmaq istəyir!.. Mən bir anlıq da olsa hökmdaram! Bunun müqabilində bütöv bir həyat nədir ki? Varlığın qiyməti illərdə deyil – *dolğun* həyatdadır! Göy gurlutusunu ayrı-ayrı səslərə bölüşdürsən – onlar körpəyə layla çalar; onları qəflətən gurlayan vahid zərbə halında birləşdirsək şahənə səs əbədi göyləri titrədən... Mən qət etdim! (*Qalib addımlarla var-gəl edir*).

ÜÇÜNCÜ GƏLiŞ

Fiesko. Leonora açıqdan-açığa qorxa-qorxa gəlir.

Leonora. Bağışlayın, qraf. Mən, deyəsən, sizin səhər istirahətinizi pozdum.

Fiesko (*çəşqın halda geri çəkilir*). Etiraf edirəm, senyora, sizin gelişiniz mənim üçün gözənilməzdir.

Leonora. Gözlənilməz görüşlər ancaq sevnələri heyvətə salmır.

Fiesko. Gözəl qrafinya, siz öz gözəlliyinizi səhərin aldadıcı sərinindən qorunmalısınız.

Leonora. Həç bilmirəm: gözəlliyimin qalıqlarını kədər üçün qorumağa dəyərmə?

Fiesko. Kədər üçünmü, mənim əzizim? Bu vaxtadək mən elə bilirdim *dövlətləri sarsıtmayanların* hamısının nəsibi ürək sakitliyidir. Demək, mən səhv etmişəm?

Leonora. Ola bilər... Lakin mən hiss edirəm ki, bu dincliyin ağırlığı mənim qadın qəlbimi əzib məhv edəcəkdir. Sinyor, bir neçə dəqiqənizi mənə qurban etməyə razı olsanız, mən sizi cüzi bir xahişlə narahat etməyə gəlmişəm. Yeddi ay mən dəhşətli yuxu görmüşəm: mən guya Qrafinya di Lavanyayam. Yuxu dağıldı. Mən baş ağrısı ilə oyandım. İndi mənim bu dərəcədə həqiqətə oxşayan bu yuxu və xəyaldan xəstə olmuş qəlbimə ancaq məsum uşaqlıq dövrünün bütün sevinclərinin qaytarılması şəfa verə bilər. İcazə verin mən öz mərhəmətli anamın ağuşuna qayıdım!

Fiesko (*heyvətə gələrək*). Qrafinya!

Leonora. Mənim qəlbim zərif və kövrəkdir, ona rəhminiz gəlsin. O yuxunu azacıq da olsa xatırlada bilən hər şey, xəstə təsəvvürümə zərər yetirə bilər. Buna görə mən hələ girov qalmış şeyləri onların qanuni sahibinə qaytarıram (*Bir necə cəvahiratı stolun üstünə qoyur*). Bu da mənim qəlbimə sancılmış xəncər... (*Fieskonun məhəbbət məktubu*). Bir də bu... bir də... (*Hönkürtü ilə ağlamağa başlayıb qapıya tərəf yüyürür*). Mənə ancaq vurulmuş yara qalır.

Fiesko (*dəhşətə gələrək, tələsik Leonoranın dalınca qaçıb onu saxlayır*). Leonora! Bunlar nə sözdür? Sizi and verirəm bütün inandıqlarınıza!

Leonora (*taqətsiz halda onun ağuşuna yıxılır*). Mən sizin arvadınız olmaq şərfinə nail olmamışam, lakin mənə belə gəlir ki, sizin arvadınız hörmətə layiq olardı!.. Qeybət qıranlar indi hər tərəfdə zəhərli dillərini işə salıb ilan kimi fısıldayırlar! Genunayın qızları və arvadları mənə ayrı-ayrı baxırlar: “Tamaşa edin, görün Fieskonun boyuna atılmış bu lovğa arvad gündən-günə necə solur!..” Öz qadın şöhrətpərəstliyə görə amansız cəza çəkirəm! Bəli, mən məhrab qarşısında Fiesko ilə bərabər dizlərimi bükürkən bütün qadınlara meydan oxumuşam!

Fiesko. Vallah, senyora, siz çox təəccüblü sözlər danışsınız!
Leonora (öz-özünə). Aha, axır ki, dilləndi! Gah qızarır, gah ağarır! İndi mənim cəsarətim çatır.

Fiesko. Qrafıya, iki gün möhlət verin – ondan sonra mənim haqqımda hökm çıxararsınız!

Leonora. Məni qurban vermək! Ah, mən səndən utanıram, ey sübhün şefəqi! Əxlaqsız bir qadın üçün məni qurban vermək! Ah, mənə bir tamaşa edin, mənim ərim! Məgər doğrudanmı qarşısında bütün Genueyanın tir-tir əsdiyi baxışınız qadının göz yaşlarından qorxaqcasına gizlənəcəkdir?

Fiesko (özünü tamam itirmiş halda). Bəsdir, bir kəlmə də, danışmayın, Sinyora! Bir kəlmə də!

Leonora (kədərli, acı-acı). Zəif qadın qəlbini parçalamaq! Heyhat, kişilərdən bunu gözləmək olar!.. Mən də özümü belə bir adamın ağuşuna atmışam! Mənim zəifliyim onun qüvvəsinə nə qədər ehtirasla sığındı! Bütün səadətimi ona verdim!.. Bu səxavətli insan isə onu başqasına bağışlayır! – Özü də kimə?..

Fiesko (coşqunluqla onun sözünü kəsir). Mənim Leonoram! Yox!..

Leonora. Mənim Leonoram! Şükür olsun sənə, ulu tanrı! Mən yenə həqiqi sevginin saf səsini eşitdim! Vəfasız! Mən sənə nifrət etməliyəm, amma sənə nəvazişlərinin cüzi qalıqlarını acgözlüklə qəbul edərdim!.. Nifrət etmək! Mən “nifrət etmək” dedim, Fiesko? İnanma! Sənə xəyanətin məni öldürər, lakin nifrət bəsləməyə məcbur edə bilməz. Ah, qəlbim, sən necə aldanıbsan!

Məhrin addımlarının səsi eşidilir.

Fiesko. Leonora, mənim kiçik, cüzi bir xahişimi yerinə yetirin.

Leonora. Məndən nə istəyirsiniz xahiş et, Fiesko, bircə laqeydlilik tələb etmə.

Fiesko. Nə istəyirsiniz, necə istəyirsinizsə düşünün (mənalı-mənalı), lakin Genueyanın yaşı iki gün də artmayınca nə bir söz soruşun, nə də mənə lənət yağdırın (Əlini Leonoraya verib, onu nəzakət və təntənə ilə o biri otağa aparır).

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Məhr, təngnəfəs halda, Fiesko

Fiesko. Nə olub sənə, nə tövşüyürsən?

Məhr. Tez olun, zati-ali!..

Fiesko. Tora bir şeymi düşüb?

Məhr. Kağızı oxuyun. Of, heç inanmıram ki, mən gəlib çıxmışam! Ya Genueya on iki küçə qısalıb, ya da mənim ayaqlarım iki dəfə uzanıb, sizin rənginiz qaçır? Bəli, onlar bu oyuna başları qoyurlar, sizin başınız isə – birinci qeyd olunmuşdur. Siz buna necə baxırsınız?

Fiesko (məktubu dəhşətlə stolun üstünə atır). Qıvrım saçlı iblis! Sən bu məktubu necə ələ keçirdin?

Məhr. Zati-aliniz respublikanı necə ələ keçiribsə, mən də təqribən o cür. Qasid bu məktubla Levantoya çapırdı. Mən, qazanc olacağımı duyub, dərədə pusquda dayandım, qoçağı güddüm – necə ilişdir-dimsə yerində qaldı! Səfsar ayaqlarını qaldırdı, cücə qaldı bizə!

Fiesko. Onun qanı sənə boynunda! Məktubun bahasını heç bir qızıl ödəyə bilməz!

Məhr. Gümüşdən də imtina eləməyəm (təntənəli və ciddi surətdə). Qraf da Lavanya! Bir müddət əvvəl mən sizin başınızı kəsmək istəyirdim (məktubu göstərərək). Budur, onu sizə qaytarıram... İndi isə mən elə güman edərdim ki, səadətli senyor və əclaf əvəz-əvəz oldular. Bundan sonrakı üçün əziz dostunuza təşəkkür edərsiniz (Ona ikinci məktub verir). Nömrə iki.

Fiesko (məktubu heyranlıqla alır). Sənənin ağlı başındadırmı?

Məhr. Nömrə iki (cəsarətlə ona yaxınlaşıb əlini belinə qoyur). Aslan siçanə mərhəmət göstərüb azad eləyəndə axmaq deyildi ki, hə? (hiyləgərliklə). Bəs necə! Bircə olub! Yoxsa onun düşdüyü torun kəndirlərini dişləri ilə kim qoparırdı?.. Hə, xoşunuza gəlirmi?

Fiesko. Sənə necə şeytan qulluq edir?

Məhr. Bircəsi, o da səadətli cənabınızın çöreyi ilə dolandır.

Fiesko. Doriyanın öz əli ilə yazdığı imza! Sən bu siyahını haradan alıbsan?

Məhr. Mənim Bononimin əlindən, hələ soyumamış. Mən oraya keçən gecə getmişdim, sizin şirin sözlərinizi dedim, bundan daha şirin olan sexinləri cingildətdim. Sexinlər ona bərk təsir elədi. Mənə tapşırıldı ki, səhər saat altıda yenə gəlim. Lomellino doğrudan da orada idi,

bu kağızla da cənnətin qapısından içəri girməyin gömrüyünü vermişdir!..

Fiesko (*coşqunluqla*). Rəzil qadın düşkünləri!.. Respublikanı devirməyə hazırlaşlar, özləri də fahişədən heç bir şey gizlədə bilmirlər! Burada açıq yazılmışdır ki, Doriya və onun əlaltıları mənə və on bir senatoru öldürməyi və Canettinonu hakimi-mütləq təyin etməyi qərara almışlar!

Mavr. Elədir ki, var! Doj seçkiləri günü səhər çağ – bu ayın üçündə!

Fiesko (*mətanətlə*). Elə etmək lazımdır ki, bizim gecəmiş onların şəhərini hələ ana bətnində iken boğub nəfəsini kəssin!.. Cəld ol, Hassan! Tərpən, Hassan!

Mavr. Mən hələ kisədən bütün təzə xəbərləri boşaltmamışam! İki min soldat sağ-salamat gəlib şəhərə daxil oldu. Mən onları kaput-sinlərin¹ yanına düzəltdim. Orada onları həтта günəş şüası da maraqlansa tapa bilməz. Onlar öz ağalarını görməkdən ötrü ölürlər. Yaxşı oğlanlardır, hamısı bir-birindən qoçaqdır.

Fiesko. Hər başdan bir skudo məhsul yığarsan!.. Mənim qalərim haqqında şəhərdə nə danışılar?

Mavr. Qəribə əhvalatlar, zati-ali! Fransızla alman barışandan sonra sanıldə qalmış dörd yuzdən artıq macəra axtaran mənim adamlarımın yaxasından yapışıb xaniş edirlər, sizə desinlər ki, bəlkə siz onları basurmanların üstünə göndərsiniz! Mən onlara tapşırdım ki, axşam sizin nəyətünüze gəlsinlər.

Fiesko (*şadlıqla*). Bir az da keçsə, mən sənin boynuna sarılacağam, əclaf! Sən öz işinin ustasısan! Deyirsən, dörd yüz? İndi daha Genuyanı xilas etmək olmaz! Sən isə dörd yuz skudo qazandın!

Mavr (*açıq*). Hə, necədir, Fiesko? Biz ikilikdə Genuyanı clə titrədərək ki, bütün qanunlar silkələnib yerə tökülər, istəsən lap süpür-gə ilə süpür!.. Mən hələ sizə demişəm ki, buranın qarnizonunda da mənim öz adamlarım var, cəhənnəmə vasil olacağıma nə qədər əminəmsə, onlara da bir o qədər əminəm. Məsələ belədir: hər darvazanın yanında azı altı nəfər mənim adamlarımdan gözetçi dayanır. Onlar qalan gözetçiləri dilə tutub tovlayacaq və huşlarını itirənədək şərab

icirəcəklər. Demək, siz bu gecə is görmək fikrinə düşsəniz, vadınızda saxlayın: bütün gözetçilər sərxoşdurlar.

Fiesko. Kifayətdir! Bu vaxta qədər mən bu möhtəşəm qayanı heç bir kömək olmadan tək canıma divirlədirəm. İndi, son dairədən keçirən doğrudanmı axıncı yaramazın birisi gəlib mənə ötecekdir? Ver əlini, Mavr! Qraf sənə nə borclu qalıbsa – hersoq hamısını verər!

Mavr. Bunların hamısından başqa, alın, bu da qrafinya İmperialinin məktubu. O mənə pəncərədən səsldə, mənə çox iltifat göstərib kinayə ilə soruşdu ki, qrafinya Lavanyanın qəzəbi soyuyub yoxsa yox? Dedim, hörmətli xanım, sizi ancaq *onun* sağlığını maraqlandırır?

Fiesko (*kağızı oxuyub verə atır*). Pis cavab devil. Bəs o nə dedi?

Mavr. Dedi ki, qrafinyanın dul qalması onu kədərləndirir və buna görə də qrafinyaya xoş olmaq üçün sizin arvadbazlığınıza son qoymağa hazırdır.

Fiesko (*acı kinayə ilə*). Bu arvadbazlıq onsuz da qiyamət günü catmamısdan qabaq qurtaracaqdı! Bütün mühüm xəbər *bundan* ibarət-dirmi. Hassan?

Mavr (*hiyləgərliklə*). Cənab, sivası islərdən sonra arvadbazlıq işləri birinci növbədə...

Fiesko. Əlbəttə! Bu xanımın isisi lap birincidir. O əlindəki kağız nədir?

Mavr. Birincidən də maraqlı bir əhvalat. Sinvora bu tozu mənə verib ki, hər gün sizin arvadınızın şokoladına səpim.

Fiesko (*rəngi ağararaq geri çəkilir*). Sənə verib...

Mavr. Donna Culiva. Orafinva İmperiali.

Fiesko (*paketi dartıb onun əlindən alır*). Dələduz haramzadə, hərgah sən valan danışsansa, mən səni diri-diri müqəddəs Lorentsonun oğlunun veləovanına mıxlatdıraram! Oov külək səni fırfıra kimi fırlatsın! Demək, bu toz...

Mavr (*səbirsizliklə*). Donna Culiva İmperiali əmr elədi ki, onu sizin arvadınızın horrasına, – yəni, demək istəyirdim ki, şokoladına səpim.

Fiesko (*özündən çıxaraq*). Qəddar canavar! Yırtıcı! Bu zərif məxluq?.. Doğrudanmı qadının qəlbində bütöv bir cəhənnəm yerləşir? Cox şükürlər olsun sənə, ilahi, çox şükür ki, sən bu niyyəti daha qəzəbli bir şeytanın əli ilə məhv etdin! Sənin yolların dərəkəlməz yollardır! (*Mavra*) Sən ona vəd elə ki, hər şeyi yerinə yetirəcəksən və bir kəlmə də danışma!

¹ Kaputsin – başlıqlı paltar geyən Roma – katolik rahibi – *tərc.*

Mav r. Məmnuniyyətlə. Vəd vermək mənim üçün çətin deyil; xanım Imperiali pulunu nağd verib!

Fiesko. Bu kağızda o məni öz yanına çağırır... Mən gələcəyəm, madam! Arxayın olun ki, sizi dilə tutub dalımcə buraya gətirə bilərəm. Yaxşı. Var gücünlə qaç, üsyançıları buraya çağır.

Mav r. Mən duymuşdum ki, siz belə bir əmr verəcəksiniz, buna görə məsuliyyəti boynuma götürüb hamısını saat ona dəvət eləmişəm.

Fiesko. Addım səsləri eşidirəm. Hə, oğlan, sən elə bir dar ağacına çəkilməyə layiq iş görübsən ki, belə bir ağacdən hələ heç bir Allah bəndəsi sallanmayıb. Get dəhlizə, mənim zəngimi gözlə.

Mav r (*gedə-gedə*). Mav r öz işini görüb qurtardı, mav r gedə bilər (*Gedir*).

BEŞİNCİ GƏLİŞ

Bütün sui-qəsdçilər.

Fiesko (*onları qarşılamağa gedir*). Qara buludlar göy üzünü tutmuşdur. tufan yaxınlaşır. Səs salmayın! Qapının iki qıfılını da bağlayın.

Verrina. Mən bizim keçdiyimiz səkkiz otağın hamısını kilidlədim, xəyanət yüz addımlıqdan bu yana keçə bilməz.

Burqonyino. Burada xain yoxdur, bizim qorxumuz xəyanətəkarə çevrilməyə.

Fiesko. Qorxu mənim evimin astanasından içəri keçə bilməz. Kim düşünənki kimi qalıb fikrini dəyişməyibse, lütfən, xahiş edirəm, buyursun. Əyləşin!

Həm əyləşir.

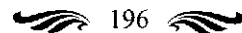
Burqonyino (*otaqda gəzinə-gəzinə*). Mən devriliş haqqında fikirləşəndə otura bilmirəm.

Fiesko. Genuyalılar, böyük bir işə başlamaq saati çatmışdır.

Verrina. Sən bizi çağırıbsan ki, müstəbidi öldürmək planını müzakirə edə. Sual ver! Biz sənə cavab verməyə gəlmişik.

Fiesko. Birinci sual o qədər gecikib ki, o sizə təəccüblü görünə bilər, – kim ölməlidir?

Həm susur.

Burqonyino (*Fieskonun kreslosuna tərəf əyilib mənalı-mənalı*). Müstəbidlər.

Fiesko. Yaxşı sözdür: *Müstəbidlər*. Xahiş edirəm bu sözə diqqət verəsiniz! Kim daha müstəbidir – azadlığı devirmək niyyətində olanı, yoxsa onu devirməyə qüdrəti çatanı?

Verrina. Birincisinə mən nifrət edirəm. İkincisindən qorxuram. Qoy Andrea Doriya məhv olsun!

Kalkanyo (*həyəcanla*). Andrea? Gücdən düşmüş Andrea? Təbiətlə bəlkə də sabah haqq-hesabını çürütməli olan əfəl qocamı?

Sakko. Andrea? O həlim qoca?

Fiesko. Bu qocanın həlimliyi döşətlidir, əziz Sakko! Canetti-nin həyasızlığı ancaq gülməlidir. Qoy Andrea Doriya məhv olsun! Sənin dediyin sözlər müdrik sözlərdir, Verrina!

Burqonyino. Buxov istər poladdan olsun, istərsə ipəkdən, hamısı birdir, buxovdur. Qoy Andrea Doriya məhv olsun.

Fiesko (*stola yaxınlaşaraq*). Əminin də, qardaş oğlunun da hökmü verildi! Imzalayın!

Həm imzalayır.

Kimin ölməli olduğunu biz qərar etdik.

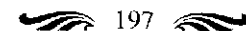
Həm oturur.

İndi eyni dərəcədə mühüm bir sual – *necə* öldürmək? Birinci söz sizindir, dostum Kalkanyo!

Kalkanyo. İki yol vardır: soldatların yolu və sui-qəsdçilərin yolu. Birinci yol təhlükəlidir, çünki bizi məcbur edir ki, sirrimizi bir çoxlarına açaq; etibarsızdır, çünki bütün millət bizim tərəfimizdə deyildir. İkinci yol üçün beş dənə yaxşı xəncər kifayətdir. Uç gündən sonra müqəddəs Lorentso kilsəsində təntənəli ibadət olacaqdır. Doriyaların ikisi də oraya gələcək. Allah-taalanın qarşısında müstəbidlər zəhmli olmazlar. Mən qurtardım.

Fiesko (*üzünü yana çevirərək*). Kalkanyo, sən mühakimən iyrəncdir. Rafael Sakko?

Sakko. Kalkanyonun dəlillərinə mən şübhə, lakin onun təklif etdiyi yol məni heyrləndirir. Yaxşısı budur qoy Fiesko əmi ilə qardaş oğlunu ziyafətə dəvət etsin; respublikanın qəzəbi önündə onlar ölüm üsulunu seçməli olacaqlar. Ya bizim xəncərlərimizdən, yaxud da gözəl Kipr şərabından öləcəklər. Bu üsul heç olmasa əlverişlidir.

Fiesko (*dəhşətlə*). Sakko! Birdən onların soyumaqda olan dili bu şərabə dəyəndə, şərab dönüb bizim üçün qaynar qatrana, cəhənnəm əzablarına çevrilsə necə olar?.. Sənin məsləhətin yaxşı məsləhət deyil! Sən danış, Verrina!

Verrina. Namuslu iş görməyə mərd-mərdənə gedərlər. Tin dalından adam öldürmək bizi hər cür quldurun tayı edir. Qılınc – igidin silahıdır. Mənim rəyim belədir: biz qiyam qaldırmaq barədə açıq signal verib genuyalı vətənpərvərləri intiqam almağa aparmalıyıq. (*Stuldan dik qalxır, o biriləri də qalxırlar*).

Burqonyino (*onun boynuna sarılır*). Silahlı əlimizlə fələyin mərhəmətini qazanmalıyıq. Bu da mənim vicdan və namus səsim!

Fiesko. Mənim də! Utanın, genuyalılar! (*Sakkoya və Kalkanyoya müraciət edərək*). Fələk onsuz da bizə az yar olmayıb, indi bizim də işə girişmək vaxtımızdır. Demək, bu gecə qiyam qalxır, genuyalılar!

Verrina və Burqonyino heyrət edirlər, qalanları isə qorxuya düşür.

Kalkanyo. Necə, elə bu gecə? Müstəbidlər hələ çox qüdrətli-dirlər, bizim tərəfdarlarımız azdır.

Sakko. Bu gecə? Hələ heç bir şey etməmişik, Günəş isə artıq qürubə enməkdədir.

Fiesko. Sizin şübhələriniz tamamilə əsaslıdır, lakin bunu oxuyun (*Canettininonun siyahısını onlara verir və otaqda var-gəl edə-edə onlar siyahını oxuyunca onlara gözaltı və hiyləgərliklə nəzər salır*). Uğurlar olsun! Doriya, ey parlaq ulduz! Sən Genuyanın göylərində qürur və lovğalıqla parladsın, sanki bütün Genuya sənin malikanən idi! Məgər sən görmürdünmü ki, Günəş də dünya üzərindəki hökmranlığını Ayla bölüşdürmək üçün göyləri tərk edir? Əlvida, Doriya, ey işıqlı ulduz!

Patrokl da dünyadan köcüb getdi.
amma düşünün: o hara, sən hara?

Burqonyino (*siyahını oxuyub*). Bu dəhşətdir!

Kalkanyo. On iki adamı bir zərbə ilə!

Verrina. Sabah senyoriyada!

Burqonyino. O siyahını mənə verin. Mən onu əlimdə yuxarı qaldırıb Genuyanın küçələrində var gücümle elə çapım ki, daşlar yerindən qopub, itlər eşidilməmiş bir cinayətkarlıq haqqında ulamağa başlasınlar!

Hamı. İntiqam! İntiqam! İntiqam! Elə bu gecə!

Fiesko. Mən sizi bu cür görmək istəyirdim! Axşamçağı mən bütün narazı zadəganları, adları Canettininonun qara siyahısına düşmüş olanların hamısını, bunlardan əlavə – Saulini, Centilini, Bivaldini və Vezodimarini, – bir sözlə, Doriyanın qəddar düşmənlərinin hamısını öz evinə ziyafətə çağıracağam: görünür, cani özünün bu düşmənlərindən də qorxmalı olduğunu unutmuşdur. Onlar mənim bizə qoşulmaq haqqında təklifimi məmnuniyyətlə qəbul edərlər, buna mənim şübhəm yoxdur.

Burqonyino. Mənim də şübhəm yoxdur.

Fiesko. Hər şeydən əvvəl dənizdən öz təhlükəsizliyimizi təmin etməliyik. Mənim qalerlərim və matroslarımız vardır. Doriyanın iyirmi gəmisinin hamısının yelkənləri yığışdırılmış, komandaları isə buraxılmışdır, onları tutmaq çətin deyildir. Biz Darsenanın ağzını bağlayıb, onları bütün qaçmaq ümidlərindən məhrum edirik. Liman bizim əlimizə keçərsə, Genuya zəncirlənmiş olar.

Verrina. Şübhəsiz.

Fiesko. Sonra biz şəhərin bütün istehkamlarını tutarıq. Ön mühümü – müqəddəs Foma darvazaları, limana çıxış yoludur. Burada bizim dəniz və quru qüvvələrimiz birləşər. Doriyalar öz saraylarında yaxalanıb öldürülərlər. Bütün küçələrə haray salırıq, zəngləri çaldırıb vətəndaşları öz tərəfimizə çəkməyə və Genuyanın azadlığı uğrunda vuruşmağa çağırırıq. Hərgah bəxtimiz gətirsə, hadisələrin inkişafını senyoriyaya eşidərsiniz.

Verrina. Plan yaxşıdır. De görək: biz rolları necə bölüşdürməliyik?

Fiesko (*mənalı-mənalı*). Genuyalılar! Siz məni könüllü olaraq qiyamın başçısı etdiniz. Siz gələcəkdə də mənim əmrlərimə tabe olacaadsınız mı?

Verrina. Onlar ən yaxşı əmrlər olarsa, bəli.

Fiesko. Verrina, sən bayraq altında toplananların şüarını bilir-sənmi?.. Genyalılar, ona deyin ki, bu şüar *itaətdir*. Bunu bilin, hərgah bu başlar mənim sözümə itaət etməyə hazır deyillərsə, hərgah mən sui-qəsdin başçısı olmayacağamsa – onda bu sui-qəsdə bir nəfər iş-tirəcnimi hesaba almayın!

Verrina. Azad həyat bir neçə saatlıq köləliyə deyər. Biz itaət edirik.

Fiesko. Onda gedin. Biriniz şəhəri gəzib istehkamların güclü və zəif cəhətləri haqqında mənə məlumat verər. İkincisi parolu öyrənər.

Üçüncüsü qalerlərin komandalarını silahlandırır. Dördüncüsü iki min soldatı mənim sarayıma gətirər. Mən özüm axşama kimi bütün hazır-lığı qurtararam, bəxtim mənə yar olsa, faraonda¹ bankı yığışdıraram. Düz saat 9-da hamı sarayda olsun ki, mənim son əmrlərimi eşitsin. (*Zəngi çalır*).

V e r r i n a. Mən limanı öhdəmə götürürəm (*Gedir*).

B u r q o n y i n o. Mən də soldatları (*Gedir*).

K a l k a n y o. Parolu mən öyrənərəm (*Gedir*).

S a k k o. Mən şəhərə kəşfiyyata gedirəm (*Gedir*).

ALTINCI GƏLİŞ

Fiesko. Sonra mavr.

F i e s k o (*hündür vazı stolunun dalında oturub vazır*). Onlar xırda bir “itaət” sözdən necə də boyun qaçırlar, sancağa keçirilmiş kəpə-nəkqurdu kimi əl-ayaq atırlar!.. Lakin artıq gecdir, respublikaçılar!

M a v r (*içəri girir*). Zati-ali...

F i e s k o. Bu kağızda adları göstərilən adamların hamısını axşamkı komediyaya dəvət edərsən!

M a v r. Komediya iştirak etmək üçün? Daxil olmaq haqqı – başdır?

F i e s k o (*ədavət və nifrətlə*). Bu göstərişi yerinə yetirəndən sonra mən daha səni Genuyada saxlamaq fikrində deyiləm (*gedəndə əlindən yerə içi qızıl dolu pul kisəsi salır*). Bu sənin axıncı işin olacaq (*Gedir*).

YEDDİNCİ GƏLİŞ

M a v r (*heyratə gələrək, Fieskonun dalınca baxa-baxa pul kisəsini yavaş-yavaş yerdən qaldırır*). Demək, indi sən mənimlə belə dillə danışmağa başladın: “Mən daha səni Genuyada saxlamaq fikrində deyiləm!” Xristian dilində mənim basurman dilinə tərcümə olunanda bu, o deməkdir ki, “mən hersoq olanda səni, əziz dostum, əl birinci ağacdən asdıracağam”. Yaxşı, aydındır. Mən bunun bütün fırıldaqlarını bilərəm:

¹ Faraon – Bakkaraya oxşayan qumar oyunu *tərc.*

o nigarandır ki, hersoq olandan sonra birdən mən öz naqqallığımla onun şərəfini ləkələyə bilərəm. Yavaş, cənab qraf! Mən hələ fikirləşərəm! Demək, qoca Doriya, sənin boğazın mənim əlimdədir. Mən sussam, sənin işin bitdi. İndi mən onun yanına gedib bütün sui-qəsd planını ona açsam, hər halda, hersoqun həyatını və hersoqluğu xilas edə bilərəm. O minnətdarlıqla mənim bu şlyapamı ağzına kimi qızılla doldurar (*getmək istəyir, lakin birdən dayanır*). Ancaq tələsmə, Hassan qardaş! Yoxsa sən özünü ələ salıbsan? Birdən bu qırğın baş tutnasa və hələ bunun yaxşı nəticəsi olsa?.. Ay-ay-ay!.. Tamahkarlıq az qala məni işə salacaqdı... Nəyin daha çox xatası ola bilər: mən Fieskoya kömək gəlsəm, yoxsa bu Doriyanın boğazını bıçağa versəm?.. Hə, şeytanlar, bir götür-qoy eləyin!.. Fieskonun işi baş tutar – bir də görərsən Genuya tərəqqi etməyə başladı! Qoy cəhənnəm olsun! Belə yaramaz! Doriya canını sağ-salamat qurtarsa – hər şey köhnə qaydasında qalar, Genuyada dinclik başlayar bu daha pisdir. Eh, qəsdçilərin kələkləri cəhənnəm qazanına tökülşəydi, nə qərribə tamaşa olardı!.. Səadətli cənabları mavrın əmrilə boğazlamış olsaydılar, bu gecə qiyamət bir qırğın başlanardı! Yox! Bu hər-cəməclikdən ancaq xristian baş çıxara bilər. Basurman isə bürdöyib ayağını sınırar!.. Gedim bir elmlı adamdan soruşum!

SƏKKİZİNCİ GƏLİŞ

Qrafınya imperiatının otaqları. Culiya yungut ev paltarında.
Canettino son dərəcə qəzəblənmiş halda içəri girir.

C a n e t t i n o. Axşamın xeyir, bacı!

C u l i y a (*ayağa qalxaraq*). Genuyanın vəliəhd şahzadəsini bacı-sının yanına gəlməyə vadar edən hansı fəvqəladə səbəblər olmuşdur?

C a n e t t i n o. Bacı, sənin ətrafında həmişə pərvanələr hərlənir, mənim ətrafımda isə eşşək arıları. Nə edək? Gol oturaq.

C u l i y a. Mənim səbrim tükənməkdədir.

C a n e t t i n o. Bacı, Fiesko axıncı dəfə sənin yanına nə vaxt gəlmişdir?

C u l i y a. Qərribə sualdır. Mən belə boş şeyləri necə yadımda sax-laya bilərəm?

C a n e t t i n o. Mən bunu mütləq bilməliyəm.

C u l i y a. Yaxşı... O dünən gəlmişdi.

Canettino. Açıq? Gizlənmədən?

Culiy a. Həmişə gəldiyi kimi.

Canettino. Yenədəmi ağlına gələnə sarsaqlayırdı?

Culiy a (*təhqir olunmuş kimi*). Qardaş!

Canettino (*uca səslə*). Cavab ver! Yenədəmi o cür sarsaqlayırdı?

Culiy a (*qəzəblənərək ayağa qalxır*). Siz mənə nə hesab edirsiniz, qardaş?

Canettino (*yənə də oturaraq, kinayə və rişxəndlə*). Böyük bir zadəgan fərmanına bükülmüş bir parça qadın əti. Mən bunu, əlbəttə, öz aramızda deyirəm bacıcan, – axı bizim danışığımıza heç kim qulaq asmır.

Culiy a (*hirsli-hirsli*). Öz aramızda deyirəm – axı bizim danışığımıza heç kim qulaq asmır, – siz, öz əminizin adı ilə sərvət yığan həyasız meymunsunuz.

Canettino. Bacıcan, bacıcan! Acıqlanma! Mən ancaq çox şadam ki, Fiesko yenə də hədyan danışib sarsaqlayır. Mənə elə bu lazımdır. Müsəidənizlə mürəxxəs olum (*getmək istəyir*).

DOQQUZUNCU GƏLİŞ

Lomellino içəri girir.

Lomellino (*Culiyanın əlindən öpür*). Bağışlayın, cəsarət etdim, senyora (*Canettinoya müraciət edir*). Təxirəsalınmaz işlər var.

Canettino onu kənara çəkir. Culiy a qəzəblənib klavesinə yanaşır və coşqun alleqro çalmağa başlayır.

Canettino. Sabaha hər şey hazırdırmı?

Lomellino. Hər şey, şahzadə! Lakin bu gün dan yeri ağaranda Levantoya göndərilmiş kuryer qayıtmayıb. Spinola da gəlib çıxmadı. Onu ələ keçirmiş olsalar, nə edərik? Mən çox nigaranam.

Canettino. Əbəs verə. Sivahı yanındaadırmı?

Lomellino (*sıxıla-sıxıla*). Zati-ali... Sivahı... bilmirəm... vəqin. vadımdan çıxıb dünənki komzolumun cibində qalıb...

Canettino. Eybi voxdur. Təki Spinola qayıtsın. Sabah səhər Fieskonu vatağında ölmüş görəcekler. Mən bu barədə göstəriş vermişəm.

Lomellino. Bunun dəhşətli təsiri olar.

Canettino. Elə bizim müvəffəqiyyətimizin rəhni də ondadır. mənim əzizim! Hər gün bas verən cinavətlərdən adamların damarlarındakı qan qavnamağa baslavır, onların əlindən nə desən gələr. Nadir hallarda bas verən cinavətlərdən damarlarda qan donur, odur ki, adam aciz qalır! Meduzanın bası haqqında nağılı bilirsenmi? Onun baxısı adamı daşa döndərir! Daşlar dirilib cana gələndək nələr etmək olmaz!

Lomellino. Siz xanımı məsələdən hali edibsinizmi?

Canettino. Sən nə danışırısan? Bir halda ki, məsələ Fieskoya aiddir, onunla ehtiyatlı olmaq lazımdır. Ancaq eybi yoxdur. Meyvənin dadını görəndən sonra hər şeylə barışar! Gedək! Mən elə bu axşam Milandan qoşun gözləyirəm, həm də mən şəhər darvazalarını qoruyan gözetçilərə göstəriş verməliyəm (*Culiyaya*). Hə, bacıcan, qeyzin soyudumu?

Culiy a. Gedin! Siz kobudsunuz!

Canettino getmək istəyir, lakin birdən Fiesko ilə üz-üzə gəlir.

ONUNCU GƏLİŞ

Fiesko içəri girir.

Canettino (*geri sıçrayır*). Ah!

Fiesko (*son dərəcə nəzakətlə*). Şahzadə, sizi təcili surətdə ziyrət etmək və sizinlə görüşmək arzumu siz məndən daha tez duymuşsunuz...

Canettino. Qraf, mənim üçün də bu saat sizinlə görüşməkdən böyük arzu ola bilməz.

Fiesko (*Culiyaya yanaşib hörmətlə onun əlindən öpür*). Mən sizə nə vaxt gəlsəm də, senyora, gözlədiyimdən daha artıq məmnun qalıram.

Culiy a. Yeter, qraf! Mənim əvəzimə başqa qadın olsaydı, sizin sözləriniz ikimənəli səslənərdi... Lakin mən geyinməmişəm. Bağışlayın, qraf! (*Oz kabinetinə getmək istəyir*).

Fiesko. Ah, getməyin, gözəl, mərhəmətli xanım! Qadın heç vaxt yatacaq paltarında olduğu qədər məlahətli olmur (*təbəssümlə*). Bu onun sənət libasıdır!.. Ah, sizin saçlarınız nə bərk dartılmışdır, icazə verin mən onları acım...

Culiya. Siz kişilər hər şeyi qarışdırmağı nə çox xoşlayırsınız!

Fiesko (*masum bir ifadə ilə Canettinoya*). Saçları da, dövlətləri də! Elo deyilmi, bu bizim eyni dərəcədə xoşumuza gəlmirmi?.. Baxın, bu lenta da yerində deyil. Əyləşin, gözəl qrafinya... Sizin Lauranız qəlbləri deyil, gözləri aldada bilir... İcazə verin, mən sizin komeristkanız olum.

Culiya oturur, Fiesko onun donunu düzəldir.

Canettino (*Lomellinonu dümsükləyərək*). Yazıq! Qayğısız qadın düşkünü!

Fiesko (*Culiyanın korsajını düzəltməklə məşğuldur*). Bax, görür-sünüzmü, *bunu* biz məharətlə gizlədərik. Hisslər – ancaq təbiətlə xülyanın bir-birinə etibar etdikləri sirlərdən xəbərsiz olan gözübağlı qasidlərdir.

Culiya. Bunlar boş sözdür!

Fiesko. Heç də boş söz deyil! Ən maraqlı yenilik şəhərdə dedi-qodaya səbəb olanda öz marağını itirir. Axı hissələr – bizim daxili aləminizin qara camaatıdır. Nəcib zümrə onun hesabına yaşayır, ancaq onun bayağı zövqlərinə nifrət edir (*Culiyanın saçını və paltarını düzəldib qurtararaq onu güzgünün qabağına gətirir*). Namusuma and olsun ki, bu cür geyim və bəzək sabah Genuyada yeni bir moda olacaqdır! (*Hiyləgərliklə*). Qrafinya, indi mənə icazə verərsinizmi sizi gəzməyə aparım?

Culiya. Ay hiyləgər! Gör mənə öz yalanları ilə necə də məharətlə aldadır! Lakin mənim başım ağrıyır, mən evdə qalacağam!

Fiesko. Bağışlayın, qrafinya, siz kefiniz necə istəyirsə, elə də edə bilərsiniz, lakin siz evdə qalmaq istəmirsiniz... Bu gün günorta vaxtı buraya florensiyalı məzhəkəçilər gəlirlər, onlar mənim sarayımda tamaşa verməyi təklif etdilər. Mən nəcib genuyalı xanımların əksəriyyətini komediyaya tamaşa etmək zövqündən məhrum edə bilmədim, odur ki, indi çox çətin bir vəziyyətə düşmüşəm – ən yaxşı lojanı kimə verim ki, vasvası qonaqlarımdan heç kim inciməsin. Mən burada birçox çıxış yolu görürəm (*alçaqdan baş əyərək*), hərgah siz mənə lütfkarlıq göstərmiş olsaydınız, xanım, mən şad olardım!

Culiya (*qızırır və tələsik kabinetə gedir*). Laura!

Canettino (*Fieskoya yanaşır*). Qraf, bu yaxınlarda bizim aramızda baş vermiş o xosa gəlməyən əhvalatı vəqin ki, siz hələ də unutmamıssınız?..

Fiesko. Şahzadə, mən arzu edərdim ki, bunu biz ikimiz də unudaq... Bir-biri haqqında təsəvvürlərinə uyğun olaraq hərəkət etmək insanlara xas olan bir cəhətdir; dostum Doriyanın məni kifayət qədər tanıya bilməməsi mənim günahım deyildir.

Canettino. Mən səmimi qəlblə sizdən üzr istəməyincə, bu əhvalatı heç bir zaman xatırlamayacağam...

Fiesko. Mən də sizi səmimi-qəlblə bağışlamayınca.

Culiya paltarını tələsik dəyişib içəri girir.

Canettino. Hə, yaxşı yadıma düşdü, qraf! Siz görək ki, türklərin üzərinə hücumla hazırlayırsınız?

Fiesko. Bu axşam hərəkət etmək əmri verəcəyəm. Elə buna görə də mən çətinlik çəkirəm: mənə bu çətinlikdən dostum Doriyanın lütfkarlığı qurtara bilərdi.

Canettino (*xüsusi bir nəzakətlə*). Böyük məmnuniyyətlə!.. Mənim bütün nüfuzum sizin ixtiyarınızdadır!..

Fiesko. Bu tədbir, şübhəsiz, limanda və mənim sarayımda camaatın toplaşmasına səbəb olacaqdır. Sizin əminiz hərsəq bunu ayrı cür yoza bilər.

Canettino (*sadələvhliklə*). Mənə arxayın olun! Lap rahatca işinizi görün, mən sizə müvəffəqiyyət arzu edirəm.

Fiesko (*şit-şit*). Olduqca minnətdaram.

ON BİRİNCİ GƏLİŞ

Yenə onlar. Mühafizəçi alman.

Canettino. Hə, nə var?

Alman. Müqəddəs Fomanın darvazalarının yanında Darsenə tərəf tələsən və qraf Di Lavanyanın qalərlərini dənizə çıxmağa hazırlayan xeyli silahlı soldat görmüşlər...

Canettino. Elə bu? Dalısını deməyə bilərsən.

Alman. Baş üstə. Kaputsinlərin monastrından bazar meydançasına tərəf də şübhəli adamların gətdiklərini görmüşlər. Yerləşlərdən və zahiri görünüşlərindən belə güman etmək olar ki, soldatdırlar.

Canettino (*acıqlı-acıqlı*). Səyiniz ağıllı şey deyil. (*Lomellinoya, inamla*) Bunlar mənim milanlılarımdır.

Alman. Əmrinizlə onları həbs edəkmi, zati-ali?

Canettino (*ucadan, Lomellinoya*). Gedin görün orada nə xəbər var, Lomellino? (*Almana hirsli-hirsli*). Rədd ol! Kifayətdir! (*Lomellinova*) Bu alman essəyini məcbur edin, dilini saxlasın!

Lomellino və alman gedirlər.

Fiesko (*Bu söhbət vaxtı gözüünün ucu ilə onlara tərəf baxa-baxa Culiya ilə söhbət edirdi*). Dostumuz bir şeydən narazımı qaldı? Səbəbini bilmək olarmı?

Canettino. Burada təəccüblü bir şey yoxdur. Daim məlumat və raport verirlər! (*Cəld çıxıb gedir*).

Fiesko. Bizim də tamaşaya getmək vaxtımızdır. İcazə verin, əlinizdən tutum, senyora.

Culiya. Tələsməyin. Mən hələ plajımı da geyinməliyəm. Əminəm ki, faciə olmaz, qraf? Yoxsa dəhşətli yuxular görürəm.

Fiesko (*məkrli*). Siz gülməkdən öləcəksiniz. Qrafıya (*Onu aparır*).

PƏRDƏ

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

Gecə yarısı. Fieskonun sarayının içəri nəyəti.

Fanarları yandırılar. Silah götürirlər. Həyət binalarının birində gur işıq yanır.

BİRİNCİ GƏLIŞ

Burqonyino keşikçiləri yerbəyer edir.

Burqonyino. Dayan!.. Dörd keşikçi – böyük darvazaların vanına. Sarayın hər qanısı ağzında iki adam dayansın.

Keşikçilər öz yerlərini tuturlar.

Kim içəri girmək istəsə buraxın. Çıxmağa heç kimi qoymayasınız. Kim zorla çıxmaq istəsə – qılıncla vurun (*qalan soldatlarla saraya gedir*). Keşikçilər gəzinirlər. Pauza.

İKİNCİ GƏLIŞ

Böyük darvazaların yanındakı keşikçilər (*çığır-ırlar*). Gələn kimdir?

Senturione gəlir.

Senturione. Qraf Lavanyanın dostu (*həyətdən keçir, sarayın sağ qapısına yanaşır*).

Qapının yanındakı keşikçi. Geriyə!

Həyrət edən Senturione sol qapıya tərəf gedir.

Gerivə!

Senturione (*təşviş və həyəcan içərisində dayanır. Pauza. Sol qapının yanındakı keşikçivə*). Dost, tamaşaya haradan getmək olar?

Gözətci. Deyə bilmərəm.

Senturione (*getdikcə artmaqda olan bir hevrətlə həyətdə var-gəl edir. Sonra sağ aapının yanındakı keşikçivə vanasır*). Dost, tamaşa nə vaxt başlanacaq?

Kesikci. Devə bilmərəm.

Senturione (*hevrət içərisində var-gəl edir, gözü silaha satasır*). Dost, bu nədir?

Kesikci. Devə bilmərəm.

Senturione (*qorxub plajına bürünür*). Əcaib işdir!

Böyük darvazanın vanındakı keşikçilər (*səslənirlər*). Gələn kimdir?

ÜÇÜNCÜ GƏLIŞ

Yenə onlar. Sibo daxil olar.

Sibo (*içəri girərək*). Qraf Lavanyanın dostu.

Senturione. Sibo, biz nə kələyə düşmüşük?

Sibo. Nə olub?

Senturione. Sən bir ətrafına bax, Sibo.

Sibo. Hamı? Nə olub?

Senturione. Butun qapılarda gözətçilər dayanıb.

Sibo. Buraya silah yığıblar!

Senturione. Heç kim, heç bir şey izah cləmir!

Sibo. Bəli, qəribədir!

Senturione. Saat neçədir?

Sibo. Səkkizi vurdu.

Senturione. Br-r, nə yaman soyuqdur!

Sibo. Saat səkkizə təyin olunmuşdu.

Senturione (*başını yırğalayaraq*) Burada nə isə bir kələk var.

Sibo. Fiesko bizim başımıza iş açmaq istəyir.

Senturione. Sabah doj seçkiləridir... Sibon, burada nə isə bir kələk var!

Sibo. Tss... Tss.. Tss..!

Senturione. Sarayın sağ tərəfində gur işıqlar yanır.

Sibo. Eşidirsənmi? Eşidirsənmi?

Senturione. İçəridən aydın olmayan danışq səsləri eşidilir, həm də...

Sibo. Boğuş cingiltili səsi gəlir, elə bil ki dəmir geyimlər bir-birinə toxunur.

Senturione. Dəhşətlidir! Dəhşətlidir!

Sibo. Karetə! Darvazanın yanında dayanır!

Böyük darvazanın yanındakı keşikçilər. Gələn kimdir?

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Yenə onlar. Dörd qardaş Asserato.

Asserato (*daxil olaraq*). Fieskonun dostu.

Sibo. A, Asserato qardaşları!

Senturione. Axşamın xeyir, eloğlu!

Asserato. Gedək komediyaya baxaq.

Sibo. Yaxşı yol!

Asserato. Bəs siz bizimlə getmirsiniz?

Senturione. Siz qabaqca gedin! Biz hələ təmiz hava udmaq istəyirik.

Asserato. Bir az sonra başlanacaq. Gəlin gedək! (*Qabağa gedirlər*).

Keşikçi. Geri!

Asserato. Nəcə? Bu nə deməkdir!

Senturione (*gülərək*). Saraydan qovmaq deməkdir!

Asserato. Burada bir anlaşılmazlıq var!

Sibo. Yəqin!

Sağ tərəfdəki evdən musiqi səsi eşidilir.

Asserato. Üverturanı eşidirsinizmi? Təməşə başlanır.

Senturione. Məncə təməşə artıq başlanmışdır, biz də tələklərin rolunu ifa edirik.

Sibo. Mən çox da burada dayanıb soyuqdan donmaq arzusunda deyiləm. Mən gedirəm.

Asserato. Burada silah var.

Sibo. Boş işdir! Butaforiyadır!

Senturione. Yaxşı, bəs necə olsun, biz, Axeronun qarşısında duran axmaqlar kimi elə bu cür dayanacağıq? Gedək qəhvəxanaya!

Altısı da darvazaya tərəf gedirlər.

Keşikçi (*zəhmlə*). Geriyə!

Senturione. And içirəm ki, biz tələyə düşmüşük!

Sibo. Mənim qılıncım deyir ki, çox çəkməyəcək!

Asserato. Qınına! Qınına! Qraf – namuslu adamdır!

Sibo. Bizə xəyanət edəblər! Bizi satıblar! Komediya tələ yemi idi. Siçan tələsinin qapağı örtüldü!

Asserato. Allah göstərməsin! Nə baş verə biləcəyini düşünmək də məni dəhşətə salır!

BƏŞİNCİ GƏLİŞ

Keşikçi. Gələn kimdir?

Verrina, Sakko daxil olurlar.

Verrina. Bu evin dostları.

Yeddi zadəgan da gəlir.

Sibo. Onun yaxın adamlarıdır. İndi hər şey aydın olar.

Sakko (*Verrina ilə söhbətini davam etdirir*). Mən bayaq dediyim kimi, müqəddəs Foma monastırının darvazası yanında Doriyaya kor-koranə sədaqətli olan, onun ən yaxşı zabiti Leskaro gözetçilərin rəisidir.

Verrina. Mən buna şadam.

Sibo (*Verrinaya yanaşaraq*). Siz lap vaxtında gəlibsiniz, Verrina, şübhələrimizi aradan qaldırmağa kömək edin.

Verrina. Nə olub? Siz nə demək istəyirsiniz?

Senturione. Bizi komediyaya dəvət ediblər.

Verrina. Demək, yolumuz birdir.

Senturione (*səbirsizliklə*). O dünyaya yolumuz birdir. Mən bunu bilirəm. Məgər siz qapıların yanında dayanan keşikçiləri görmürsünüzmü? Bizi içəri buraxmırlar! Nə üçün?

Sibo. Bu silah nə üçündür?

Senturione. Biz burada elə bil edam saati gözləyirik.

Verrina. Qraf özü çıxacaq.

Senturione. O tələssə yaxşıdır. Yoxsa mənim səbrim bu saat tükənəcək.

Bütün zadəganlar həyətdə gəzinirlər.

Burqonyino (*saraydan çıxır*). Limanda işlər necədir, Verrina?

Verrina. Hər şey sağ-salamat gəmilərə daşınmışdır.

Burqonyino. Saray da soldatiaria doludur.

Verrina. İndi doqquza az qalıb.

Burqonyino. Qraf nə işə yubanır.

Verrina. Mənə qalsa, həddən artıq tələsir, Burqonyino! Onun ümidlərinin nə ilə qurtaracağını düşündükcə qanım donur.

Burqonyino. Bəs Fiesko nə zaman ölməlidir?

Verrina. Genuya azad olanda Fiesko öləcək!

Gözetçilər. Gələn kimdir?

ALTINCI GÖLİŞ

Yenə onlar. Fiesko.

Fiesko (*gələ-gələ*). Dost.

Həmı ona baş oyrir. Keşikçilər şax dayanırlar.

Xoş gəlibsiniz, əziz qonaqlar! Ev sahibini çox gözləməli olduğunuz üçün yəqin artıq hiddətlənməyə başlayıbsınız? Bağışlayın! (*Yavaşca Verrinaya*). Hazırdımı?

Verrina (*onun qulağına*). Hər şey hazırdır.

Fiesko (*vavasca Burqonvinova*) İşlər necədir?

Burqonyino. Öz qaydasındadır!

Fiesko (*Sakkova*). Hə, işlər necədir?

Sakko. Hər sev vaxsıdır.

Fiesko. Bəs Kalkanyo?

Burqonyino. O hələ gəlməyib.

Fiesko (*ucadan, qapıların yanında dayanan keşikçilərə*). Qapıları bağlayın! (*Şlyapasını çıxararaq, təmkin və ləyaqətlə, həyətdə toplananlara müraciət edir*). Hörmətli cənablar! Mən sizi tamaşaya dəvət etməyə cəsarət eləmişəm, lakin bunu sizi əyləndirmək məqsədi ilə deyil, ona görə etmişəm ki, bu tamaşada sizin hər birinizə müəyyən rol təklif edirəm.

Mənim dostlarım! Canettino Doriyanın qabalığına və Andreanın lovğalığına dözdüyümüz bəsdır. Dostlar, biz Genuyanı xilas etmək istəyiriksə, artıq bunu ləngitməyə haqqımız yoxdur! Bir deyin görək bizim doğma limanımıza nə üçün iyirmi qaler gəlmişdir? Doriyaların bağladıkları ittifaqlar nə üçündür? Yadelli qoşunları paytaxtımızın üreynə nə üçün gətiriblər?.. İndi daha gileylənib lənət yağdırmaq vaxtı devildir! İndi hər şeyə risk edib hər şeyi xilas etmək vaxtıdır. Ağır xəstəlik təsirli vasitələr tələb edir. Sizlərdən kimin damarında elə soyuq qan axır ki, o özünə bərabər olan bir adamı öz üzərində ağa və hakim qəbul eləsin?

Uğultu.

Bu yığıncaqda dədə-babaları Genuyanın beşiyi başında dayanmamış bir adam yoxdur. Sizi and verirəm, göylərin sahibinə, bəs onda deyin görüm, nə üçün o iki vətəndaş üzərimizdə ağalıq etməyə cəsarət göstərmişlər?..

Uğultu güclənir.

Mən sizin hər birinizə təntənəli çağırışla müraciət edirəm: Genuyanı zülmkariardan müdafiəyə qalxın!.. Sizin heç biriniz respublikanın ruhuna xəyanət etmədən öz hüquqlarını zərər qədər qurban verə bilməz.

Dinləyicilər arasında coşqun canlanma.

(*bir az gözləyib sözünə davam edir*). Siz bunu hiss edirsinizsə – onda bizim işimiz müvəffəqiyyət qazanacaqdır! Mən sizin üçün artıq şəraf və şöhrət yolunu açmışam! Bu yolla getmək istəyirsinizmi? Mən sizi

aparmağa hazıram! Siz indicə dəhşətlə tamaşa etdiyiniz hazırlıq qoy indi sizdə igidlik və qəhrəmanlıq ruhu doğursun! Qoy dəhşət hissi mənim işimə, bu vətənpərvərlərin işinə olan tərifləyici səy və hümmətə çevrilsin! Müstəbidləri həmişəlik devirək! Bu cəsarətli tədbir mütləq müvəffəqiyyət qazanacaqdır, çünki mən hər şeyi nəzərə almışam! Həqiqət bizimlədir, çünki Genuya əzab içərisindədir. Bu niyyət bizi ölməz edəcəkdir, çünki o təhlükəli və böyükdür!

Senturione (*coşqun bir həyəcanla*). Daha bəsdir! Genuyaya azadlıq! Budur bizim mübarizə çağırışımız! Biz bu çağırışla lap iblisin də qarşısına çıxırıq!

Sibo. Kim bu çağırışa səs verməsə, qoy onu cəhənnəm şeypurları azad edəndək qalır kölələri kimi avar çəkə-çəkə niqqıldasın!

Fiesko. Mərd kişinin nitqi belə olar! İndi siz Genuyanın və sizin başınızın üstünü almış təhlükəni bilməyə layiqsiniz! (*Mavrin gətirdiyi siyahını onlara verir*). İşiq verin, soldatlar!

Zadəganlar məşəlin ətrafına toplaşib oxuyurlar.

(*Verrinaya*). Hər şey mən istədiyim kimi gedirdi, dostum!

Verrina. Belə inamla danışma: orada, sol binanın yanında mən bir çox rəngi qaçmış tir-tir əsən adamlar gördüm.

Senturione (*qəzəblə*). On iki senator! Nə dəhşətli bir hiylə! Hamı silaha sarılısın!

İki adamdan başqa hamı hazırlanmış olan silahları götürür.

Sibo. Siyahıda sən də adın var, Burqonyino!

Burqonyino. Allah qoysa, mənim qılıncım bu adı elə bu gecə Doriyanın boğazına həkk edir!

Senturione. İki donə də qılınc qalıb.

Sibo. Neco? Neco?

Senturione. İki adam qılınc götürməyib!

Asserato. Mənim qardaşlarım qan tökməyi bacarmırlar! Onlara rəhm edin!

Senturione (*hirsli-hirsli*). Necə? Necə? Müstəbidlərin qanını tökmək istəmirlər? Bu qorxaqları parça-parça edirik! Bu düdəmləri quyruqlarından tutub respublikamızdan kənara atmaq lazımdır!

Yığıncaqda olanların bir hissəsi qəzəblə Asserato qardaşlarının qabağını kəsirlər.

Fiesko (*onları dayandırır*). Dayanın! Dayanın! Doğrudanmı Genuya öz azadlığı ilə kölələrə minnətdar olacaqdır? Məgər doğrudanmı biz öz qılıncımızla bu nanəcib metalı qatmaqla onun cingiltisini möhv edəcəyik? (*Asserato qardaşlarını azad edir*). Cənablar, nə qədər ki, bizim işimiz sona çatdırılmayıb siz mənim sarayımın otaqlarından birində qalmaqla kifayətlənməlisiniz. (*Soldatlara*). Bu iki adam həbs edilmişdir. Onlara siz cavabdehsiniz! Qapıya güclü keşikçi dəstəsi qoyun!

Asserato qardaşlarını aparırlar. Darvaza döyülür.

Darvaza yanındakı keşikçilər. Gələn kimdir?

Kalkanyo (*qorxmış halda çıxır*). Açın! Dostdur! Allah eşqinə açın!

Burqonyino. Kalkanyonun səsidir. Bu “Allah eşqinə” nə deməkdir?

Fiesko. Buraxın onu, soldatlar!

YEDDİNCİ GƏLİŞ

Yenə onlar. Kalkanyo qorxmış halda töyüşür.

Kalkanyo. İşimiz bitdi! İşimiz bitdi! Kim bacarırsa, canını qurtarsın! Hər şey möhv oldu!

Burqonyino. Nə möhv oldu? Məgər onlar dəmirdən, bizim qılınclarımız isə çubuqdur?

Fiesko. Bir fikirləş, gör nə deyirsən, Kalkanyo! İndi daha səhvi bağışlamaq olmaz.

Kalkanyo. Bizi satdılar. Bu cəhənnəm həqiqətidir! O yaramaz, sizin mavrınız, Lavanya! Mən bu saat senyoriyadan gəlirəm. Mavr her-soqun yanında idi.

Bütün zadəganların rəngi ağarır, hətta Fieskonun da rəngi qadır.

Verrina (*mətin addımlarla darvazanın yanındakı keşikçilərə tərəf gedir*). Saldatlar! Səncin təbərzinlərinizi mənim köksümə, qoy mən cəlladların ölində ölməyim!

Bütün zadəganlar dəhşət içərisində vurmuxurlar.

Fiesko (*özünü ələ alaraq*). Hara gedirsiniz? Siz nə edirsiniz?.. Səni lənətə gələsən, Kalkanyo! Onun canına qorxu düşüb, arvadın biri arvad!.. Bu cür uşaq-muşağın yanında belə sözü necə demək olar!.. Səndəmi, Verrina? Burqonyino, səndəmi?.. Hara?

Burqonyino (*coşqunluqla*). Evə. Mən öz Bertamı öldürüb buraya qayıdacağam.

Fiesko (*qəhqəhə ilə güllür*). Dayanın! Dayanın! Hamı, necə oldu sizin mərdliyiniz, müstəbid qatilləri?.. Sən öz rolunu ifa etdin, Kalkanyo!.. Doğrudanmı siz başa düşmədiniz ki, bütün bunları mən özüm təşkil etmişəm!.. Kalkanyo, məgər bizim romalıları imtahan etmək üçün bu xəbəri gətirməyi sənə mən əmr etməmişdimmi?

Verrina. Bir halda ki, sən gülə bilirsən... Mən sənə inanar. yaxud da sənin insan olduğun haqqında fikrimi həmişəlik dəyişərəm!

Fiesko. Ar olsun sizə, igidlər! Bu uşaq imtahanına tab gətirə bilmədiniz! Qaldırın silahlarınızı!.. Siz pələng kimi vuruşmalı və bu bərbərlə düşmənin dəmir geyiminə endirilən zərbələrlə yuyub təmizləməlisiniz (*yavaşdan Kalkanyoya*). Siz özünüz oraya getmişdinizmi?

Kalkanyo. Mən keşikçilərin arasından keçib sizin əmrinizə görə parolu öyrənməyə gəldim, qayıtmaq istəyirdim ki, bir də gördüm mavrı aparırlar.

Fiesko (*ucadan*). Demək, qoca yataqdadır, eləmi? Biz onu pərqu arasından silkələyib çıxarıq! (*Yavaşca*). O, hersoqla çoxmu danışdı?

Kalkanyo. Mən özümü elə itirdim və sizə xəbər çatdırmaq üçün o qədər tələsdim ki, orada heç iki dəqiqə də dayanmadım.

Fiesko (*ucadan və ürəklə*). Bir ora baxın, bizim həmverlilərimiz qızdırmaya tutulmuş kimi hələ də tir-tir əsirlər.

Kalkanyo. Siz əbəs yerə hər şeyi açıb onlara söyləməyə tələsmişsiniz! (*Yavaşca*). Oraf, Allah eşqinə! Bu valan sizə nə verə bilər?

Fiesko. Vaxt, dostum, vaxt ona kimi çaşqınlıq da keçib gedər. (*Ucadan*). Ey! Şərab gətir! (*Yavaşca*). Yaxşı, bəs necə oldu, hersoqun rəngi qaçdı? (*Ucadan*). Şadlanın, dostlar, biz hələ bu gecənin rəqsi şərafinə bədələrimizi sonra cingildədəcəyik! Hə, bəs necə oldu, hersoq ağardımı?

Kalkanyo. Görünür, mavrın ilk sözü “sui-qəsd” olmuşdu. Qoca qar kimi ağappaq olub geri çəkildi.

Fiesko (*özünü itirərək*). Hm! Hm! İblis hiyləgərdir, Kalkanyo! Nə qədər ki, bıçağı onların boğazına dayamamışdıq, mavr susurdu! İndi isə onların qoruyucu mələyi olmuşdur! Hiyləgər mavrdır!

Fieskoya bir bədə şərab verirlər, o, bədəni yığıncağa tərəf qaldırıb içir.

Bizim müvəffəqiyyətimizin sağlığına, dostlar!

Qapı döyülür.

Keşikçi. Gələn kimdir?

Səss. Hersoqun qasidi!

Zadəganlar təşviş içərisində həyətdə vurnuxurlar.

Fiesko (*onlara tərəf qaçır*). Qorxmayın, mənim övladlarım! Qorxmayın mən buradayam, sizinləyəm. Cəld olun! Silahları gizlədin! Xahiş edirəm, özünüzü kişi kimi saxlayın! Bu qasid nümayəndə... Onun gəlməsi belə düşünməyə vadar edir ki, Andrea hələ şübhələnidir. Gedin evə! Özünüzü ələ alın. Saldatlar, qapını açın!

Hamı gedir. Darvaza açılır.

SƏKKİZİNCİ GƏLİŞ

Fiesko özünü ələ göstərir ki, guya saraydan indico çıxmışdır.

Üç nəfər alman qolları bağlanmış mavrı gətirir.

Fiesko. Məni buraya çağıran kim idi?

Alman. Bizi qrafın yanına aparın.

Fiesko. Qraf sizin qarşınızdadır. Məni görmək istəyən kim idi?

Alman (*ona salam verir*). Hersoq sizə salam göndərir, zati-ali. O əmr etdi ki, bu mavrı qolları bağlı halda sizə təhvil verək: yaramaz ağzından söz qaçırdı. Qalan şeylər kağızda yazılmışdır.

Fiesko (*laqeyd bir görkəmlə kağızı alır*). Mən bu gün səni qalərə göndərməyi əbəs yerə vəd etməmişdim (*Almana*). Yaxşı, dostum. Mənim ən səmimi salamlarımı hersoqa yedirərsiniz.

Mavr (*onların arxasınca çığır*). Mənim də salamlarımı! Bir də ona de ki, mənim bura gətirilməyimi eşşəyə tapşırmasaydı, xəbər tutardı ki, sarayda iki min soldat yerləşdirilib.

Almanlar gedir. Zadəganlar qayıdırlar.

DOOUZUNCU GƏLİŞ

Fiesko. Qəsdçilər. Mavr cəsarətlə səhnənin ortasına çıxır.

Qəsdçilər (*mavrı görəndə əsə-əsə geri çəkiliblər*). A!.. Bu nədir?

Fiesko (*kağızı oxuyub, qəzəbini zorla saxlayır*). Genuyalıları! Daha nə təhlükə var, nə də qəsd!

Verrina (*heyətlə səslənir*). Necə? Məgər Doriyalar ölüblər?

Fiesko (*dərindən sarsılmış halda*). Allaha and olsun! Mən Genyanın bütün hərbi qüdrətini qarşılamağa hazır idim, lakin bunu görmirdim! Əldən düşmüş qoca dörd xətlə üç minlik qoşunu darmadağın etdi! (*Taqsız halda əli yanına düşür*). Doriya Fieskonu məğlub etdi!

Burqonyino. Di sözünüzü deyin! Biz gözləyirik!

Fiesko (*oxuyur*). “Lavanya, mənə belə gəlir ki, sizin də taleyiniz mənimki kimidir: Sizin yaxşılığınızın əvəzində sizə qarşı nankorluq edirlər. Bu mavr hazırlanan qəsd barədə mənə xəbərdarlıq etdi. Mən onu sizə qolları bağlı halda qaytarıram və bu gecə mühafizəçiləri geri göndərəcəyəm” (*Kağız əlindən düşür*).

Həm bir-birinə baxır.

Verrina. Yaxşı, bəs nə etmək istəyirsiniz, Fiesko?

Fiesko (*nəcəbətə*). Doğrudanmı Doriya alicənablıqda məndən üstün olacaqdır? Doğrudanmı Lavanya qraflarının nəslində qəhrəmanlıq və nəciblik sifətlərindən biri çatmır? Yox! Yox! Nə qədər ki, mənim adım Fieskodur, buna yol verməyəcəyəm! Ey, dağılın! Mən gedirəm onun yanına, hər şeyi də etiraf edəcəyəm (*darvazalara tərəf gedir*).

Verrina (*onu saxlayır*). Sənin ağlın başındadırmı? Məgər biz cinayətkarlıq edirikmi? Dayan! Sən Andreaya qarşı qiyam edirdin, yoxsa müstəbidə qarşı? Dayan, deyirəm sənə! Mən səni vətən xaini kimi həbs edərəm!

Qəsdçilər. Tutun onu! Qollarını bağlayın!

Fiesko (*onlardan birinin qılıncını əlindən alıb özünə yol açır*). Ehtiyatlı olun! Hə, indi kimin hünəri var pələngin boynuna birinci olaraq kəmənd atsın! Hə, necə oldu, cənablar? Görürsünüzmü – mən azadam! Kəfim hara istəsə gedə bilərəm!.. İndi mən qalırıam – mənim ağlıma başqa bir fikir gəlib.

Burqonyino. vəzifə fikrimi?

Fiesko (*sözdən inciyib narazı qalaraq qürurla*). Uşağın biri uşaq! Əvvəlcə mənim qarşımda öz vəzifənizi yerinə yetirməyi öyrənin. Sizmi məni öyrədəcəksiniz? Sakit olun, cənablar! Hər şey olduğu kimi qalır (*Mavra, onun iplərini kəsərək*). Sən böyük bir tədbirin icra edilməsinə bais oldun! Qaç!

Kalkanyo (*qəzəblə*). Necə? Nə? Bu kafir sağ qalacaq? O bizim hamımızı satandan sonra sağ qalacaq?

Fiesko. Sağ... sizin hamınızı qorxudandan sonra sağ qalacaq! Qaç, qoçaq! Ancaq bir də Genuyada gözə görünməyəsən, yoxsa bəzi adamlar sənin canını almaqla öz igidliyini sübut etməyə çalışar!

Mavr. Bax: şeytan iblisi aldatmaz buna, deyirlər!.. Sizin itaətkar qulunuzam, cənablar!.. Belə görünür ki, İtaliyada mənim üçün kəndir eşilməyibdir! Bunu gedib başqa bir yerdə axtarmalı olacağam (*gülə-gülə gedir*).

ONUNCU GƏLİŞ

Xidmətçi daxil olur. Yənə onlar. Mavrsız.

Xidmətçi. Qrafıya İmperiali zati-alinizi uç dətə soruşmuşdur.

Fiesko. Tfu, zəhrimar! Doğrudan da tamaşanı başlamaq vaxtıdır. De ki, mən bu saat gəlirəm. Dayan! Mənim arvadımdan xəbəsi elə konsert zalına gəlib məni orada pərdənin dalında gözləsin.

Xidmətçi gedir.

Sizin bütün rollarınızı mən bu kağızda qeyd etmişəm: indi hər bir adam ancaq öz rolunu ifa etməklə məşğul olmalıdır. Verrina bu saat limana getməlidir, gəmiləri ələ keçirən kimi *top atəşi açmaqla çıxış etmək signalı verir*. Mən getdim; mənim bir vacib işim də var. Zəng səsini eşidən kimi siz hamınız konsert zalına gələrsiniz. Hələlik isə, xahiş edirəm mənim Kipr şərabımdan imtina etməyəsınız.

Həm dağılışır.

ON BİRİNCİ GƏLİŞ

Konsert zalı

Leonora, Arabella, Roza. Hamısı təşviş içindədir.

Leonora. Fiesko söz vermişdi ki, konsert zalına gələcək, amma indiye kimi gəlməyib. Saat on ikiyə işləmişdir. Saldatların ayaqlarının tappılısından və silahların cingiltisindən saray titrəyir, Fiesko isə hələ də yoxdur!

Roza. Siz də tapşırılıb ki, pərdənin arxasında gizlənəsiniz... Bu, qraf həzrətlərinə nə üçün lazım olub bilmirəm?

Leonora. O belə istəyir Roza. Mənim itaət etməyim üçün bu kifayətdir. Heç bir şeydən qorxmamaq üçün də kifayətdir, Bella. Lakin buna baxmayaraq mən yenə də titrəyirəm, Bella, qəlbim də qorxudan çırpınır! Qızlar! Allah eşqinə məndən bir addım da uzaqlaşmayın!

Ara bella. Heç bir şeydən qorxmayın! Qorxu hətta bizim marağımızı da unutturmuşdur!

Leonora. Hara baxırsansa, hər yerdə xəyallar kimi eybəcər, solğun və yad üzlər görürəm. Kimi çağırırsansa ələ keçmiş cinayətkar kimi tir-tir əsir və natəmiz vicdanın dəhşətli sığınacağı olan qaranlıqda gizlənir. Nə barədə soruşursansa mənə – titrəyən dodaqlarda donub-qalan qeyri-müəyyən bir səsle cavab verirlər, elə bil bu səs qorxudan dodaqlardan qopmaq istəmir, Fiesko! Mən hiss edirəm ki, burada nə isə dəhşətli bir şey hazırlayırlar... Ah (*əllərini zərif bir hərəkətlə çarpazlayır*), ey göylərin sahibi, mənim Fieskoma kömək et! Onu öz qanadlarınızla qoruyun!

Roz a (dixsinərək). İlahi! Dəhlizdən gələn nə səsdir?

Ara bella. Keşikçilərin səsidir.

Səhnənin arxasında keşikçi çıxır: "Gələn kimdir?" ona cavab verirlər.

Leonora. Buraya gələn var. Gəlin gizlənək! Tez olun!

Onlar gizlənirlər.

ON İKİNCİ GƏLİŞ

Culiya və Fiesko söhbət edə-edə gəlirlər.

Culiya (həyəcanlı). Bəsdir, qraf! Sizin lütfkarlıqlarınızı dinləyən daha laqeyd qulaqlar deyil, damarlarda qaynayıb coşan qandır. Mən haradayam? Burada gecənin şirnikdirici qaranlığından başqa heç kəs yoxdur! Siz öz nitqlərinizlə mənim köməksiz qəlbimi aldadıb hara gətiribsiniz?

Fiesko. Ürkək ehtirasın cəsarətləndiyi verə, o verə ki, orada coşqun hisslər bir-birilə daha azad qovuşur!

Culiya. Dayan, Fiesko! Allah eşqinə, daha bir addım da qabağa getmə! Gecə belə qaranlıq olmasaydı, sən mənim yanaqlarımın necə qızardığını görüb mənə rəhm edərdin.

Fiesko. Sən səhv edirsən, Culiya elə olmasaydı mənim ehtirasım sənə ehtirasının alovlarını görüb cəsarətlə ona tərəf qosardı (*onun əlini coşqunluqla öpür*).

Culiya. Fiesko, sənə üzündə, sənə sözlərinde coşqunluq atəşi var! Heyhat, mənim də yanaqlarımda o cür ehtiraslı, günaha batıran atəş alovlanır. Xahiş edirəm, gəl işıq yerə gedək. Coşqun hisslər qaranlığın təhlükəli cyhamlarından istifadə edə bilirlər. Gedək! Bu ağilsiz qiyamçılar utancaq günün arxasında öz müdhiş əməllərini icra edə bilərdilər! Get qonaqların yanına, yalvarıram sənə!

Fiesko (inadkarlıqla). Sənə qorxuların əbəsdir, sevgilim! Heç hökmdar da öz qulundan qorxarmı?

Culiya. Dad siz kişilərin əlindən! Sizdəki bu daimi ziddiyyətlər! Guya siz bizim heysiyyətimizin mərhəmətinə təslim olanda hər şeydən təhlükəli deyilsiniz? Sən istəyirsən ki, mən hər şeyi sənə etiraf edirəm, Fiesko, eləmi? Hətta onudamı etiraf edirəm ki, mənim fəzilətimi yalnız eyblərim gizləyib qorumuşdur? Onu etiraf edirəm ki, sənə hiylə və kələklərinə rişxənd edən ancaq mənim təkəbbürüm olub, fəzilətin özü isə artıq davam gətirə bilmir? Sən öz məharətindən naümid olaraq mənim qanımı coşdurursan. Onda mən hər şeyi itirir, hər şeydən məhrum oluram.

Fiesko (lovğalıq və qayğısızlıqla). Sən hər şeyi itirməklə nə itirirsən?

Culiya (həyəcan və qızgınlıqla). Öz qadınlıq ismətimin açarlarını qayğısızlıqla sənə təslim edərək, sənə əlinə məni hər dəqiqə utarıb qızarmağa vadar edə biləcək imkan verirkən mən nə itirirəm? Hər şeyi! Mən ancaq hər şeyi itirə bilərəm? Bundan az itirə bilmərəm. Sən məndən daha nə eşitmək istəyirsən, istehzacı? Onu etiraf edirəm ki, biz qadınların bütün məxfi *hikməti* – düşməni bizim istehkamlarımızın ən zəif nöqtəsindən, sizin ancaq inandırmaqlarınızın *hücumuna məruz qala* və – mən qızara-qızara etiraf edirəm ki, – hətta fəth olunmağı özü də o qədər arzu edir ki, fəzilət təsiri azacıq zəifləyən kimi çox vaxt düşməni xəyanətkarlığına təslim olan bu zəif nöqtədən düşməni ancaq yayındırmaq kimi aciz təşəbbüsdən ibarətdir! Onu etiraf edirəm ki, şahmat taxtasındakı bütün fiqurlar aciz və köməksiz şahı mühafizə etmək üçün lazım olduğu kimi bizim bütün qadın hiylələrimiz də bu aciz və köməksiz oyuncağı ancaq mühafizə edib qorumaq üçündür. Ona qəflətən hücum etmək kifayətdir – bir də görürsən ki, mat oldu! Bundan sonra isə sən taxtını bütün fiqurlarla birlikdə aşırı bilərsən! (*Pauzadan sonra, ciddi*). Bizim dəbdəbəli miskinliyimizin bütün mənzərəsi, bax bundan ibarətdir. Sən alicənab ol!

Fiesko. Buna baxmayaraq hər halda, Culiya, sənin qiymətli xəzinəni heç kəs mənim intihəsiz ehtirasımdan yaxşı qoruya bilməz.

Culiya. Əlbəttə, heç kəs səndən nə yaxşı qoruya bilər, nə də pis! Söylə görüm, Fiesko, bu intihəsizlik çoxmu davam edəcəkdir! Ah! Mən elə bir uğursuz oyun oynamamışam ki, istər-istəməz hər şeyimi qurban verməli oluram. Mən özümə güvənib inanırdım ki, cazibədarlığım səni yoldan çıxara biləcəkdir; lakin mən inanmıram ki, o səni saxlaya biləcək qədər qüdrətli bir cazibədarlıqdır. Lakin mən nə danışım! (*geri çəkilərək əlləri ilə üzünü tutur*).

Fiesko. Yeganə bir sözdə iki günah: mənim zövqümə etimadsızlıq və sənin füsunkarlığını kafircəsinə təhqir etmək, – bunlardan hansı daha çətin bağışlana bilər?

Culiya (*təslim olaraq, xumarlana-xumarlana*). Yalan – iblisin silahıdır! Fieskonun daha bu silaha əl atması lazım deyil ki, onun Culiyası alçalsın (*taqətsiz bir halda divanın üstünə vıxılır. Pauzadan sonra təntənə ilə*). Bir söz də deyim, Fiesko! Nə qədər ki, bizim fəzilətimiz təhlükədən uzaqdır – biz qəhrəmanlarıq; biz onu müdafiə etməyə məcbur olanda isə uşağıq (*ehtiraslı gözlərlə ona baxır*). Bunun intiqamını alanda isə – intiqam ilahələrinə çevrilirik. Hərgah sən laqeyd olub məni məhv etmək fikrinə düşübsənsə bunu yadında saxla, Fiesko.

Fiesko (*süni bir hiddətlə*). Laqeydəm, laqeydəm? Aman ilahi! Qadın öz qarşısında kişinin necə süründüyünü görə-görə hələ də şübhələnməkdə davam edirsə, onda gör bu qadın nə dərəcədə səhrət düşküünüdür? Lakin yox! Mən hiss edirəm ki, məndə venə kisilik hevsiv-yəti baş qaldırır! (*Sovuq bir ifadə ilə*). Yaxşı ki, mənim gözümlə vaxtında açıldı. Mən ona nə üçün yalvarmaq istəyirdim? Yox, həttə qadının ən böyük iltifatı əvəzində kişinin azacıq da olsa açılması – israfçılıqdır! (*laqeyd bir tərzdə baş əyir*). Cəsarətə gəlin, madam! Sizin üçün daha heç bir təhlükə yoxdur!

Culiya (*heyranə gələrək*). Qraf sizə nə oldu?

Fiesko (*tam laqeydliliklə*). Heç bir şey, madam. Siz tamamilə haqlısınız, bizim ikimizə də öz şərəfimizi bircə dəfə təhlükə altına qoymaq nəsisdir (*nəzakətlə onun əlindən öpür*). Mən qonaqların hüznündə sizə öz hörmətimi bəyan etməkdən məmnun olacağam (*cəld qayıp tərəf gedir*).

Culiya (*Fieskonun dalınca qaçıb onu dayandırır*). Getmə, qal! Sən dəli olubsan! Qal! Məgər mən hər şeyi acı deməliyəmmi... bütün

kişi tayfası da mənim kimi məğrur qadınlardan eşidə bilməyəcəyi bir şeyi diz çökərək... göz yaşları axıda-axıda... işgəncə altında demək? Mənim od kimi isti yanaqlarımın qızartısını, bu cür etirafdan doğan qızartını gizlədə bilmək üçün həttə buradakı qaranlıq da hədsiz dərəcədə nurludur, Fiesko... Bir dayan, mən dünyada bütün qadınların ürəklərinin başına zərbə endirəcəyəm! Onların hamısı mənə daima nifrət edəcəklər! Fiesko, mən sənə pərəstiş edəcəyəm (*onun ayaqlarına yıxılır*).

Fiesko (*onu qaldırmağa təşəbbüs etməyərək üç addım geri çəkilir və qələbə çalmış kimi gülür*). Çox təəssüf edirəm, senyora (*zəngi çalır, sonra pərdəni qaldıraraq Leonorani çıxarır*). Budur mənim ilahi bir məxluq olan arvadım (*Leonoranı qucaqlayır*).

Culiya (*fəryadla sıçrayıb qalxır*). Ah! Nə dəhşətli bir yalan!

ON ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Qəsdçilərin hamısı birdən gəlir. Xanımlar başqa tərəfdən gəlirlər.

Fiesko, Leonora və Culiya.

Leonora. Mənim ərim, siz həddindən artıq sərtlik etdiniz.

Fiesko. Onun pozğun qəlbinə lap əcəb olur! Sənin göz yaşların intiqam tələb edirdi (*toplaşanlara*). Yox, Lütfkar ağalar və lütfkar xanımlar, uşaqlıqda coşğunluq mənə xas olan cəhət deyildir! Adamların sarsaqlığı məni çox əyləndirə bilər, lakin mənim də səbrim tükənir. Bu qadın mənim qəzəbimə haqlı olaraq məruz qalmışdır; onun Leonora kimi bir mələk üçün hazırladığı zəhərə baxın (*Paraşoku topaşanlara göstərir*).

Hamı dəhşətlə geri çəkilir.

Culiya (*dodağını dişləyib, qəzəblə*). Yaxşı, Yaxşı, çox yaxşı, cənab! (*Getmək istəyir*).

Fiesko (*onun əlindən tutub saxlayır*). Səbr edin, madam! Biz hələ qurtarmamışıq! Şübhə etməirəm ki, mənim nə üçün öz idrakımdan üz döndərərək Genuyada ən birinci axmaq arvadla ağılsız sevgi macerasına qurşandığımı bilmək buraya topaşanların hamısı üçün çox maraqlıdır...

Culiya (*dartınaraq*). Bu dözülməzdir! Lakin özünü gözlə! (*Təhdidlə*). Doriya Genuyanın göylərinin hakimidir, mən isə onun bacısıyam!

Fiesko. Sizin təhdid edə biləcəyiniz şey yalnız bundan ibarətdirsə, işiniz xarabdır! Təəssüf edirəm, mən sizə xəbər verməliyəm ki,

sizin ədalətli qardasınızın oğurladığı tacdan Fiesko di Lavanya kəndir hörmüşdür və həmin kəndirlə bu gecə müstəbidi asmaq fikrindədir (*Culivanın necə ağardığını görüb qəzəblə gülür*). Devəsən bir az göz-lönilməz oldu, Sinyora? (*Daha da acı-acı*). Bax buna görə də mən sizin ailəninizi bəzi üzvlərinin lüzumsuz marağını azdırmağı lazım bil-dim. Bax, buna görə də mən (*Culivanı göstərərək*) bu cür ehtirasın təlxək papağını geymişdim! Buna görə də mən (*Leonoranı göstərərək*) bu cür mələyə ctinasızlıq göstərirdim! Şikar özü mənim qurduğum to-ra atıldı!.. Mənə iltifatla yardım göstərdiyiniz üçün sizə təşəkkür edirəm, senyora və bu təlxək oyncağını çıxarıb atıram! (*Baş əyib medalvonu ona verir*).

Leonora (*yalvara-yalvara Fieskoya sığınaraq*). Mənim Lodo-vikom! O ağlayır! Mən sizə acizənə bir xahişlə müraciət etməyə cəsərət edə bilərəmmi?

Culiyaya (*təşəxxüslə Leonoraya*). Kəs səsinə! Yaramaz!

Fiesko (*xidmətçiyə*). Zəhmət olmasa, əzizim, lütfən bu qadını özünə apar, o mənim həbsxanamı görmək arzusundadır. Ehtiyatlı ol ki, nəcib senyoranı heç kim narahat etməsin, – həyətdə soyuq külək əsir... Sən ona başla cavabdehsən! Bu gecə Doriyanın dayağını sındırıb dağıtmalı olan tufan onun... saçlarını qarışdırıb bilər.

Culiyaya (*hönkür-hönkür ağlayaraq*). Səni taun yox eləsin, alçaq riyakar! (*Dişlərini qıcağıb, Leonoraya*). Sevinməyə tələsmə, o səni məhv edəcək, özünü də; – həm də sümükləri çürüyəcəkdir (*qaçaraq qapıdan çıxır*).

Fiesko (*qonaqlara işarə edir*). Siz buna şahid oldunuz, indi – Genuyanın qarşısında mənim şərəfimi xilas edin (*qiyamçılara*). Top atılanda dalmca gələrsiniz.

Hamı gedir.

ON DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Leonora, Fiesko.

Leonora (*çəkinə-çəkinə Fieskoya yanaşır*). Fiesko! Fiesko! Mən sizi yaxşı başa düşə bilmirəm, lakin canıma indidən titrətmə düşüb.

Fiesko (*mənəli-mənəli*). Leonora! Bir dəfə mən sizin, genuyalı bir qızın sol tərəfi ilə necə getdiyinizi görmüşdüm. Mən zadəgan yığın-

caqlarında rıtsarların sizin əlinizi hamıdan əvvəl öpmədiklərinə necə dözməli olduğunuzu görmüşdüm... Leonora! Mən bunu görəndə iztirab çəkirdim. Odur ki, mən belə qət etdim: bir daha belə şey olmamalıdır; bundan sonra belə şey olmayacaq! Siz mənim sarayımda silahların cingiltisini eşidirsinizmi? Bəli, siz nigaran olmağa haqlısınız. Gedin yataq otağına, qrafinya səhər mən hersoginyanı yuxudan oyadaram!

Leonora (*əllərini sıxıb, kresloya yıxılır*). İlahi, bu mənim üreyimə dammışdı! Mən məhv oldum!

Fiesko (*arxayın, təmkinlə*). Mənim sevgilim, sözlərimi axıra qə-dər dinləyin. Mənim ulu babalarımın ikisi papa tiarası gəzdirmişdir. Fieskonun damarlarındakı qan ancaq al qırmızı paltar altında sərbəst axa bilər. Nə üçün sizin əriniz ancaq irs olaraq qəbul etdiyi şöhrətlə parla-malıdır? Nə üçün? Nə üçün o özünün bütün əzəməti ilə Covanni Lodo-viko Fieskonun xoşbəxt dəqiqədə yarıçürük xidmətlərdən çarışdığı təsadüfə minnətdar olmalıdır? Yox, Leonora! Mən öz şərəfimi çox yük-sək qiymətləndirirəm, buna görə də hələ özüm əldə etməyə qadir ol-duğum şeyi başqasından hədiyyə kimi qəbul edə bilmərəm. Mən öz əc-dadımdan borc aldığım şöhrət ziyasını bu gecə onların sərdəbasına ata-cağam. Lavaniya qrafları nəslə tərk oldu – indi sülalə başlanır!

Leonora (*başını yırğalayaraq sakitcə xəyala dalır*). Mən ölüm-cül yaralar almış ərimin necə yıxıldığını görürəm... (*Boğuş səslə*). Bu-dur, lal xidmətçilər onun didilmiş bədənini mənim qarşıma gətirirlər (*dəhşətlə ayağa qalxır*). İlk, yeganə güllə Fieskonun qəlbinə dəyir!

Fiesko (*mehribanlıqla onun əlindən tutur*). Sakit ol, mənim ba-lam! Bu yeganə güllə atılmayacaq.

Leonora (*ona ciddi nəzərlərlə baxır*). Sən bu cür inamla göylərə meydan oxuyursan, Fiesko? Ah, hərgah onun milyonda biri də mümkün olsaydı – bu milyondan bir hissə də məni ərddən məhrum edə bilərdi! Bir düşün, axı sən əbədi xoşbəxtliyi qurban verə bilərsən! Bircə dəfə uduz-mağa qarşı milyonlarla uduşa ümid yeri olsaydı, da – məgər bu cür cə-sarətli bir mübahisəyə girişməyə, yaradana oyun-oynamağa sən cü-rətin çatardımı? Yox, mənim ərim! Hərgah oyunda hər şeyi qurban ver-mək təhlükəsi varsa, onda hər cür hərəkət hər bir addım – cinavətdir!

Fiesko (*kinayəli təbəssümlə*). Sən narahat olma, mənim bəxtim gətirir.

Leonora. Bunu sənmi deyirsən? Axı sən insanları dəli olmaq dərəcəsinə çatdıran bu cür oyunu dəfələrlə görübsən, – sizlər bunu

əyləncə hesab edirsiniz! Riyakar tale öz sevimlisini, qızıq biddətlə-nərək, hər şeyə risk edincəyədək xırda müvəffəqiyyətlərlə onu yoldan necə çıxarıb aldatdığını sən özün görübsən! Həm də bu məqamda, bu həlledici dəqiqədə tale ondan üz döndərir. Ah, mənim ərim! Sən gə-zintiyə çıxırırsan, gəniaların məftun baxışlarından zövq almaq üçün getmirsen! Respublikaçıları yuxudan oyatmaq, atın şaha qalxa bilmə-sini ona xatırlatmaq, -- heç də gəzintiyə çıxmaq deyildir. Qıyamçılara inanma! Səni təhrək edən ağıllılar səndən qorxurlar; sənə pərəstiş edən sarsaqlar sənə kömək etməyəcəklər. Mən hara baxırımsa, hər yerdə səni həlak olacağımı görürəm, Fiesko.

F i e s k o (*otaqda iri addımlarla gəzinə-gəzinə*). Ən böyük təhlükə – qorxaqlıqdır; özəmət qurbanlar tələb edir.

L e o n o r a. Özəmətmi, Fiesko?... Ah, sənın zəkən mənim qəlbimə qarşı nə qədər ədalətsizdir!.. Yaxşı, qoy olsun! Mən sənın müvəffə-qiyyətinə inanıram, mən razılaşıram – sən qələbə çalacaqsan. Onda vay mənim halıma, mən dünyanın ən bədbəxt qadını olacağam! Sənın müvəffəqiyyətsizliyin mənə fəlakət gətirəcək, sənın müvəffəqiyyəti-nə isə – məni daha artıq bədbəxt edəcəkdir! Ayrı bir yol yoxdur, mə-nim sevgilim! Fiesko hersoq olmasa məhv olacaq. Mən isə hersoqu qucaqladığım an ərdən məhrum olacağam.

F i e s k o. Mən bunu başa düşürəm.

L e o n o r a. Lakin bu belodir, mənim Fieskom. Taxt-tacın yanında, tufanlar səltənətində zərif məhəbbət çiçəyi solur. İnsanın qəlbi, bu insan hətta Fiesko da olsa, hər şeyə qadir olan iki allah üçün – bir-biri-nə düşmən olan iki allah üçün darısqaldır. Məhəbbət göz yaşlarını tanı-yır və onların nə demək olduğunu bilir; şöhrətpərəst adamın gözləri qurşuna dönür, bu gözlərdə heç vaxt duyğu incisi parlamır! Məhəbbətin birçə amalı var, qalan şeylərin hamısını rədd edir. Riyasətpərəstlik isə hətta bütün kainatı da udsa gözü doymaq bilmir. Riyasətpərəstlik dünyanı viran edib onu, yalnız zəncirlərin cingiltisi eşidilən zindana çevirir. Məhəbbət xəyalları – səhranı cənnətə çevirir. Bax, sən mənim sinəmə sığınmaq istəyirsən, lakin höcət vassal sənın dövlətini sarsıdır. Mən sənın ağuşuna atılmaq istəyirəm, lakin müstəbidin qorxaq duyğusu pərdənin arxasından canının addım səslərini eşidib səni qovur, otaqdan otağa qovur. Bəli, hər şeyi məhv edən qorxunun zə-hərli nəfəsi ailənin də dincliyini pozur. Məsələn, sənın Leonoran sə-nə sərın şərbət verir, sən isə piyaləni əsəbiliklə özündən kənər edir və zərif məxluqun özünü mənhus adlandırırısan.

F i e s k o (*dəhşət içində dayanır*). Leonora, sus. Sən bu dəhşətli xəyalları özündən kənər elə!

L e o n o r a. Təsəvvür etdiyim mənzərə hələ tamamlanmamışdır. Hərgah Fiesko dəyişməyib olduğu kimi qalsaydı, mən öz məhəbbət və dincliyimi özəmətə qurban verərdim. Aman, ilahi! Mənə sanki əzab verirlər. Çox az hallarda mələklər taxta çıxmışlar, çıxanda da oradan daha az hallarda enə bilmişlər. İnsanların heç birindən qorxmayan bir adam onlara şəfqət duyğusu ilə yanaşa bilərmidi? Özünün hər bir arzu-sunu ildırım zərbəsi kimi izhar edə bilən adam, bu arzusu üçün mərhəmətli, xeyirxah bir söz deyə bilərmidi? (*Dayanır, sonra çəkinə-çəkinə ona yanaşır; məhribanlıqla, kədərlə*). Hökmdarlar Fiesko, – həyata ke-çirilə bilməyən şeyi həyata keçirməyə çalışan təbiətin müvəffəqiyyət-siz niyyətidir... Onlar allahla insanın arasına girmək istəyirlər... On-ların hamısı miskin məxluq – bundan da miskin yaradıcıdır!

F i e s k o (*otaqda vurnuxur*). Leonora, kifayətdir! Mən keçdiyim körpüləri yandırmışam!

L e o n o r a (*ona məhriban nəzərlərlə baxır*). Nə üçün, mənim ərim? Yalnız əməlləri pozmaq olmaz (*süzgün baxışlar nəvazişkarlıq və azacıq hiyləgərliklə*). Sən bir zamanlar and içirdin ki, mənim gözəl-liyim sənın bütün planlarını alt-üst etdi. Riyakar, sən ya mənə yalan deyirdin, yaxud da mənim gözəlliyim vaxtsız sönmüşdür. Sən öz qəl-bindən soruş, gör bunun təqsiri kimdədir? (*Coşqunluqla, onu qucaqla-yaraq*). Qayıt mənim yanıma, ağılı başına yığ! Mərd ol! Məhəbbət sənın üçün hər şeyi əvəz edir! Ah Fiesko! Hərgah sənın həris arzula-rını mənim qəlbim də rəf edə bilmirsə – onda hökmdar tacı onu heç rəf edə bilməyəcəkdir! (*Nəvazişlə*). Gəl! Mən sənın bütün arzularını xatirimdə saxlayacağam, məğrur əsirin bu ilahi telləri kəsmək təşəbbü-sündən həmişəlik imtina etməsi üçün təbiətin bütün sehirləri yeganə bir məhəbbət busəsində təcəssüm edir! Sənın qəlbinin arzuları intihə-sizdir, lakin məhəbbət də intihəsizdir! Fiesko! (*Daha artıq nəvazişlə*). Bütün səadətini ancaq sənın ağuşunda tapan zavallı bir məxluqu xoş-bəxt etmək, – məgər sənın qəlbin üçün bu kifayət deyilmi?

F i e s k o (*sarsılaraq*). Leonora, sən nə etdin? (*Təqətsiz halda Leonoranın ağuşuna yıxılır*). Mən daha bir nəfər gənialının gözünə görünməyəm!

L e o n o r a (*sevincək-tələsik*). Qaçaq, Fiesko! Qoy bu dəbdəbəli boşluq kimə qalırsa qalsın, biz təbiətin qoynunda ancaq öz məhəbbətə

timizlə yaşayırıq! (*Məlahətli və coşqun bir sevinclə onu bağrına basır*). Bizim ruhumuz gözlərin fərəh və şadlıq yaradan lacivərdi kimi təmiz olacaq, kədər in uğursuz nəfəsi daha onlara toxuna bilməyəcəkdir. Bizim həyatımız həmahəng olaraq qovuşacaq, günlərimiz ahəngdar bir sırıltı ilə axan ırmaq kimi keçəcəkdir.

Top atəşinin gurultusu eşidilir. Fiesko onun ağuşundan dərindən çıxır.
Bütün qəsdçilər icəri girirlər.

ON BEŞİNCİ GƏLİŞ

Qəsdçilər. Vaxtdır!

Fiesko (*mətinliklə, Leonoraya*). Əlvida! Yaxud da sabah Genuya sən in ayaqlarının altında olacaqdır! (*Qarıya tərəf gedir*).

Burqonyino (*çığırır*). Qrafıyanın ürəyi xarab oldu!

Leonoranın ürəyi gedir. Hamı ona kömək etməyə qaçır.
Fiesko onun ayaqlarına düşənir.

Fiesko (*ürək qoparan bir səsdə*). Leonora! Onu xilas edin! Allah eşqinə, onu xilas edin!

Roza və Arabella gəlirlər, onlar Leonoranı ayılmağa başlayırlar.

Gözlərini açdı! (*Dik qalxaraq, qətiyyətlə*). İndi gedək, Doriyaların gözlərini yummaq vaxtıdır!

Qəsdçilər zaldan çıxırlar.

PƏRDƏ

BEŞİNCİ PƏRDƏ

Gecə yarından keçmişdir. Genuyada bir küçə. Bəzi yerdə, bir-birinin dalınca sönən fanrlar yanır. Arxa planda müqəddəs Foma monastırının hələ bağlı olan darvazaları görünür. Uzaqda dəniz gözü çarpır. Meydandan əli fanarlı bir neçə adam keçir, sonra da patrullar gəlirlər. Hər şey sükuta dalmışdır, yalnız dənizin gurultusu eşidilir.

BİRİNCİ GƏLİŞ

Fiesko, yaraq-əsləhəli, Andrea Doriyanın sarayının qarşısında dayanır.
Sonra Andrea gəlir.

Fiesko. Qoca sözünə əməl etmişdir – saray qaranlıqdır, keşikçilər qarovuldan götürülmüşlər. Mən zəngi çalacağam (*zəngi çalır*). Ey, ey! Oyan, Doriya! Xəyanət! Doriya, yuxudan oyan! Səni satdılar! Ey, ey! Oyan!

Andrea (*balkonda görünür*). Burada haray salan kimdir?

Fiesko (*səsini dəyişərək*). Soruşma! İtaət clə! Sənin ulduzun batdı, hersoq! Genuya sənə qarşı qiyam etmişdir! Cəlladlar qapını kəsmişlər, amma sən yatırsan, Andrea?

Andrea (*qürur və ləyaqətlə*). Xatırımdadır ki, qəzəblənmiş dəniz mənim Bellonomla çəkişməyə başlamışdı... Gəminin kili şıqqıldayırdı, dor ağacı uçmuşdu, lakin bu, Andrea Doriyanın yuxusunu narahat edə bilmədi. Cəlladları göndərən kimdir?

Fiesko. Sənin qəzəblənmiş dinizindən daha dəhşətli olan adam: Covanni Lodoviko Fiesko!

Andrea (*güllür*). Görünür sən in kefin gəlir, dostum! Sən nağıl danışmağa gündüz gəl. Gecə yarısı münasib vaxt deyil.

Fiesko. Sənə xəbərdarlıq edən bir adamı lağamı qoyursan?

Andrea. Mən ona təşəkkür edib yatağıma uzanıram. Əyyaşlıq Fieskonu bihuş cləmişdir, Doriya heç onun yadına da düşmür.

Fiesko. Zavallı qoca! İlan in anma. Onun parlaq dərisində göy qurşağının yeddi rəngi də əks olunmaqdadır, – ona yanaşan kimi öldürücü lenta sən in bədən inə sarınacaqdır. Sən xain in verdiyi məlumata nifrət etdin. Dostun məsləhətinə nifrət etmə. Yəhərlənmiş at həyətdə səni gözləyir. Nə qədər ki, gec deyil, qaç. Dostunu lağa qoyma!

Andrea. Fiesko nəcib fikirli adamdır. Mən onu heç bir şeylə təhqir etməmişəm, odur ki, Fiesko məni satmaz.

Fiesko. Nəcib fikirlidir, səni satır və özü də artıq bunların ikisinə də timsal olmuşdur.

Andrea. Qoy olsun! Fieskoya baş mələklər kömək etmərlərsə, mənim keşikçilərim in qarşısında o da aciz qalar!

Fiesko (*rişxəndlə*). Mən o keşikçilərlə söhbət edib, onlarla o dünyaya kağız göndərməkdən imtina cləməzdim.

Andrea (*əzəmətlə*). Miskin məsxərəçi! Məgər sənə məlum deyil-dirmi ki, *Andreanın səksən yaşı tamam olmuşdur və Genuya xoşbəxt-dir?* (*Balkondan gedir*).

Fiesko (*həyrətlə onun arxasınca baxır*). Doğrudandı mı ona bərabər olmağın nə qədər çətin olduğunu bilmək üçün mən bu adamı de-

virməli idim? (*Dərin fikrə dalır, bir neçə dəfə var-gəl edir*). Demək, mən alicənablığa alicənablıqla cavab verdim. Biz hesablaşdıq, Andrea. İndi, ölüm, sənindir! (*Uzaq küçəyə tələsir*).

Hər tərəfdən təbil səsləri eşidilir. Müqəddəs Fomanın darvazası yanında qızgın vuruşma gedir. Darvazaları sındırırlar, məşəllərin işığında liman və gəmilər görünür.

İKİNCİ GƏLİŞ

Çiyinə al qırmızı pləş salmış Canettino Doriya, Lomellino, ollorindo məşəl tutan xidmətçilərin müşayiəti ilə tələsik qaça-qaça gəlirlər.

Canettino (*dayanır*). Həyəcan qaldırmaq ömrini kim vermişdir?
Lomellino. Qalerlərdə top atıldı!
Canettino. Kələlər öz zəncirlərini qırmaq istəyirlər, ona görə.

Müqəddəs Fomanın darvazaları yanında güllələr atılır.

Lomellino. Orada atəş açıldı!
Canettino. Darvazalar açılmışdır! Keşikçilər üsyan ediblər! (*Xidmətçilərə*). Cəld olun, haramzadalar! Limanın yolunu işıqlandırın!

Həm də darvazalara tərəf tələsir.

ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Yenə onlar. Burqonyino və qəsdçilər darvazalar tərəfdən gəlirlər.

Burqonyino. Sebastyan Leskaro – igid soldatdır.
Senturione. Yıxılıb öləndək pələng kimi vuruşdu.
Canettino (*heyratla, geri çəkilir*). Mən nə eşidirəm? Dayanın!
Burqonyino. Əlində məşəl tutanlar kimdir?
Lomellino. Düşmənlərdir, şahzadə! Orada, sol tərəfdə gizlənin!
Burqonyino (*qəzəblə bağırır*). Məşəllilər kimdir, deyirəm?
Senturione. Dayan! Parol!
Canettino (*qılıncını çıxararaq, lovğalıqla*). İtaətkarlıq və Doriya!

Burqonyino (*ağzı köpüklənə-köpüklənə, qəzəblə*). A, Respublikanı və mənim nişanlımı məhv edən hərif! (*Canettinonun üzərinə atılır. Qəsdçilərə*). Qardaşlar, bəxtimiz gətirdi! Şeytanlar özləri ağalarını bizim əlimizə verirlər! (*Canettinonu qılıncı ilə vurur*).

Canettino (*fəryadla yığılır*). Öldürdülər! Öldürdülər! Öldürdülər! Mənim qisasımı al, Lomellino!

Lomellino. Xidmətçilər! (*Qaça-qaça*). Kömək edin! Öldürdülər! Öldürdülər!

Senturione (*uca səslə çıxır*). Bunun işini bitirdik! Qrafı tutun.

Lomellinonu tutmuşlar.

Lomellino (*diz çökərək*). Mənə rəhm edin, öldürməyin, sizin tərəfinizə keçərəm.

Burqonyino. Bu murdarın nəfəsi hələ kəsilməyib! Qaç, rəzil, qorxaq!

Lomellino qaçır.

Senturione. Fomanın darvazaları bizim əlimizdədir! Canettino öldü! Var gücünüzlə qaçıb, Fieskoya xəbər çatdırın!

Canettino (*rəşə içində qalxmağa çalışır*). Taun! Fiesko!.. (*Ölür*).

Burqonyino (*onun köksündən qılıncını çıxarır*). Genuya və Berta azad oldular! Qılıncını mənə ver, Senturione, bu qanlı qılıncı işə apar ver mənim nişanlıma! Onun zindanının divarları uçdu! Mən sənə arxanca gəlib onun dodaqlarından ilk nikah busəsi alacağam!

Cəld müxtəlif tərəflərə gedirlər.

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Andrea Doriya. Almanlar.

Alman. Tufan o tərəfə keçdi. Ata minin, hersoq!

Andrea. Qoyun mən Genyanın qüllələrinə, səmaya bir də baxım! Yox, bu yuxu deyil! Səni satdılar, Andrea!

Alman. Hər tərəf düşmənlə doludur! Qaçın! Cəld olun, sərhədi keçin!

Andrea (*qardaşı oğlunun cəsədi üstünə yığılır*). Mən burada ölmək istəyirəm. Qaçmaq bir kəlmə də danışmayın. Mənim qocalığımın dayağı burdadır. Mənim yolum qurtardı!

Uzaqda başqa qəsdçilərlə bərabər Kalkanyo görünür.

Alman. Canilərdir! Gələnlər canilərdir! Qaç, qoca hersoq!

Andrea (*yenidən çalınan təbil səslərini eşidir*). Qulaq asın, yadellilər. Diqqətlə qulaq asın! Bunlar mənim boyunduruqdan azad etdiyim genuyalılardır (*Plaşla üzünü örtür*). Sızdədəmi yaxşılığın əvəzini bu cür verirlər?

Alman. Canını qurtar! Qaç! Onların qılıncıları bizim alman sümüyümüzə dəyib korşalınca qaç canını qurtar!

Andrea. Siz öz canınızı qurtarın! Məni tərk edin! Oov dəhşətli xəbərdən xalqların tükələri ürpərsin: qoy bilsinlər ki, genuyalılar öz atalarını öldürdülər!..

Alman. Eh, sənə nə deyim! Öldürülməyə hələ çox var! Dayanın, dostlar! Biz hersoku köksümüzə qoruyacağıq!

İrəli atılırlar.

Gedək, bu italiyalı köpəklərin beyninə yeridək ki, onun ağ saçlarına hörmət etmək lazımdır...

Kalkanyo (*səsləyir*). Gələn kimdir? Nə var orada?

Almanlar (*vuruşurlar*). Alman qılıncıları!

Canettinonun cəsədini apararaq vuruşa-vuruşa geri çəkirlər.

BEŞİNCİ GƏLİŞ

Kişi paltarı geymiş Leonora və onun dalınca Arabella qorxa-qorxa xəlvətcə irəliləyirlər.

Arabella. Gəlin gedək, senyora, gedək deyirəm!

Leonora. O tərəfdə qiyam tüğyan eləməkdədir! Qulaq as! Eşirdisənmi? Bu, ölənin iniltisidir... Ah, dəhşət! Onlar onu mühasirəyə almışlar! Parlayan lülələr düz Fieskonun qəlbinə tuşlanmışdı!.. Düz mənim qəlbimə, Bella! Onlar tətikləri çəkirlər... Dayanın! Dayanın! O mənim ərimdir! (*Yalvararaq əllərini qabağa uzadır*).

Arabella. Allah eşqinə!

Leonora (*o tərəf-bu tərəfə vurnuxur, sayıqlayırmış kimi çıxır*). Fiesko! Fiesko! Fiesko! Onlar, o sədaqətli dostlar onu tərk etmişlər!.. Qiyamçıların sədaqəti möhkəm deyildir! (*Qorxudan diksinərək*). Ərim qiyamçıların başçısıdır mı? Bella! Aman allah! Mənim Fieskom – qiyamçıdır?

Arabella. Yox, yox, senyora! O, Genuyanın müqəddəratını həll edən zəhmli hakimdir.

Leonora (*qulaq asaraq*). Ah, kaş belə olaydı! Onda Leonora məgər titrəyirdimi? Məgər ən yaxşı bir respublikaçı respublikanın ən qorxaq qadınlarından birini öz ağuşuna alardımı? Get, Arabella! Kişilər öz ölkələri uğrunda vuruşanda – qadınlar da onlardan geri qalmalıdırlar!

Yenə təbil səsləri eşidilir

Mən döyüşçülərin sırasına girəcəyəm.

Arabella (*əlini əlinə vuraraq*). Ey rəhmdil Allah!

Leonora. Dayan! Mən nəyə işə toxundum! Şlyapa və plaşdır! Yanında da qılınc var! Bu ağır qılıncdır, Bella, lakin mən onu əlimdə tuta bilərəm, həm də qılınc onu qaldıran əli rüsvay eləməz!

Haray zəngləri çalır

Arabella. Eşidirsinizmi? Eşidirsinizmi? Dominikaçıların qülləsində zəng çalınır! Pərvərdigara, rəhm elə! Nə dəhşətdir!

Leonora (*şadlıqla*). “Nə gözəldir!” – Bax, belə de! Bu haray zənglərinin dili ilə mənim Fieskom Genuya ilə danışır!

Təbil səsləri güclənir

Ura! Ura! Bu, səs fleytanın da səmindən sirin və xosdur! Bu təbillər də mənim Fieskomun iradəsi ilə səslənir!.. Mənim köksüm daha da qabarır! Bütün Genuya oyanmışdır!.. Muzdlu ordu onun arxasınca qoşur, məgər onun arvadı belə ləngiyə bilərmə?

Əlavə üç qüllədə də haray zəngləri çalır.

Yox, qəhrəmanın ağuşuna yalnız qəhrəman qadın layiqdir; Mənim Brutumun ağuşuna yalnız romalı qadın layiqdir! (*Şlyapanı başına qoyur və qırmızı plaşı əyninə geyir*). Mən – Portsiyayam!¹

Arabella. Xanım, siz xəyala dalıbsınız! Nə danışdığınızı siz özünüz də bilmirsiniz!

Haray zəngləri və təbil səsləri eşidilir.

¹ Qədim Romanın ən böyük dövlət xadimlərindən biri olan Katonun qızı. Sədaqətli bir qadın olan Portsiya öz ərinin siyasi fəaliyyətində ona yoldaş kimi yardım göstərmiş və Sezarın əleyhinə hazırlanan qiyama başçılıq eləmişdir; respublikaçıların niyyətləri baş tutmayanda (42), Portsiya özünü öldürmüşdür – *tərc.*

Leonora. Bu səsləri eşidərkən xəyala dalmırsansa, vay sənin halına! Mənim Fieskomun dalınca qaçmaq üçün ayaqları olmadığına görə bu daşlar hönkürüb ağlamaq istəyərdilər! Bu saraylar öz memarlarına qəzəblənir ki, nə üçün yerə bu cür möhkəm basdırılıblar, nə üçün mənim Fieskomun arxasınca qoşa bilmirlər! Sahillər öz vəzifələrinin səsləri altında addımlayardılar! Ölüm də öz pərdəsini atmağa hazırdır. Çəkil! Mən öz yuxumla gedəcəyəm!

Arabella. Ey böyük Tanrı! Siz nə etmək fikrindəsiniz? Doğrudandamı bunları ciddi deyirsiniz?

Leonora (*qürur və cəsarətlə*). Bəs sən nə düşünürdün, axmaq? (*Coşqunluqla*). Tez ol, gedək oraya, gedək ən qızgın vuruş yerinə, Fieskonun, mənim Fieskomun, vuruşduğu yerə!.. Mən onların necə danışdıqlarını eşidirəm: “Yəqin bu, Lavanyadır, – heç kimi məğlub edə bilmədiyi bir adamdır; o adamdır ki, Genuyanın taleyini qılınca tapşırırmışdır!” Mən, – “Bəli, genuyalılar, o özüdür!” – deyəcəyəm. – O mənim ərimdir... Mən də yaralanmışam!

Sakko və bir dostə qəsdçi

Sakko (*səslənir*). Gələn kimdir? Doriyadır yoxsa Fiesko?

Leonora (*ilham və coşqunluqla*). Fiesko və azadlıq! (*Küçələrdən birinə qaçır*).

Camaat içəri doluşur. Arabellanı sıxışdırıb geri çəkilməyə vadar edirlər.

ALTINCI GƏLİŞ

Sakko bir dəstə qiyamçı ilə.

Başqa bir dəstə ilə də Kalkanyo onunla qabaqlaşır.

Kalkanyo. Andrea Doriya qaçmışdır.

Sakko. Fiesko bunun üçün sənə təşəkkür etməyəcəkdir.

Kalkanyo. Bu alman ayları qocanın ətrafında sanki qaya kimi dayanmışdılar! Mən onu heç görə də bilmədim. Biz doqquz adam itirdik. Mənim sol qulağımı qılıncla yaraladılar. Onlar başqa müstəbidlər üçün bu cür vuruşurlarsa, gör öz hökmdarlarını necə müdafiə edərlər!

Sakko. Bizim tərəfdarlarımızın sayı getdikcə artır, bütün darvazalar bizim əlimizdədir.

Kalkanyo. Mən eşidirdim, qalada qızgın vuruşma gedir.

Sakko. Orada vuruşan Burqanyinodur. Bəs Verrina haradadır?

Kalkanyo. Köpək cəhənnəm darvazasının ağzını kəsən kimi o da Genuya ilə dənizin arasında dayanmışdı! Kiçik bir balıq da keçə bilməz!

Sakko. Mən şəhər kənarına hücum edəcəyəm.

Kalkanyo. Mən də Sartsan meydanına yeriəcəyəm. Təbii bərkdən vur, təbiiçi!

Tobilin gur səsləri altında irəli gedirlər.

YEDDİNCİ GƏLİŞ

Mavr. Əli fitilli oğrular dəstəsi.

Mavr. Ey, fırıldaqçılar, siz bilməlisiniz ki, bütün bu vurhəvuru salan mən olmuşam, amma mənim özümə heç bir pay vermədilər! Yaxşı, qoy olsun! Mən kim olduğumu onlara göstərəm! Yandırın, uşaqlar, yükümüzü tutaq! Onlar orada hersoqluq üçün vuruşmaqla məşğul ikən, biz kilsələrdə clə bir od qalayaq ki, peyğəmbərlərin də canı qızsın, yoxsa yazıqlar soyuqdan donublar.

Yaxındakı evlərə cumurlar

SƏKKİZİNCİ GƏLİŞ

Burqonyino. Paltarnı dəyişmiş Berta.

Burqonyino. Burada dincəl, əziz oğlan, bura qorxulu deyil. Sən yaralısan?

Berta (*səsini dəyişərək*). Yox! Yox!

Burqonyino (*coşqunluqla*). Yox? Onda qalx! Mən səni Genuya uğrunda vuruşmaqda yaralar vurulan yerə aparım. Şanlı yaralar! Bura bax: bu cür yaralar! (*Qolunu çırmayır*).

Berta (*geri çəkilərək*). Aman allah!

Burqonyino. Qorxdunmu, qəşəng oğlan? Görünür sən çox tez kişi olmaq istəyibsən! Neçə yaşın var?

Berta. On beş.

Burqonyino. Təəssüf! Bu gecə lazım olduğundan düz beş yaş kiçiksən. Sənin atan kimdir?

Berta. Genunyanın birinci vətəndaşı.

Burqonyino. Bir az ehtiyatlı ol, oğlan! Belə adam bircə nəfərdir, onun da qızı mənim nişanlımdır! Sən Verrina adlı adamı tanıyırsanmı?

Berta. Əlbəttə!

Burqonyino (*cəld*). Sən onun mələk kimi aızını da tanıyırsan?

Berta. Onun adı Bertadır.

Burqonyino (*coşqunluqla*). Bu saat qaç bu üzüyü ver ona. De ki, bu, nişan üzüyüdür; söylə ki, mavi kəkili şərəflə vuruşur! Allah amanında! Mən getməliyəm! Təhlükə hələ sovusmamışdır.

Bir neçə ev yanmağa başlayır

Berta (*onun arxasınca, incə və mehriban səslə*). Stsipion!

Burqonyino (*Heyrət içində dayanır*). And içirəm qılıncıma ki, bu səs mənə tanış gəlir!

Berta (*onun boynuna atılır*). And olsun qəlbimə ki, mən özüm də sənə tanışam!

Burqonyino (*çığırır*). Berta!

Şəhərin civarlarında haray zəngləri çalır. Bir dəstə camaat qaçıb gəlir. Berta və Burqonyino bir-birinin ağuşuna atılırlar.

DOOUZUNCU GƏLİS

Fiesko qəzəblənir. Sibo və soldatlar.

Fiesko. Evləri kim yandırdı?

Sibo. Qala alınmışdır.

Fiesko. Kim yandırdı?

Sibo (*soldatlara işarə edir*). Kəşfiyyatçı dəstəsi göndərin! Yanğın salanları tutun!

Bir neçə adam gedir.

Fiesko (*qəzəblə*). Onlar məni yanğıncı etmək istəyirlər! Cəld nasos və vedrələr gətirin!

Onun adamları gedirlər

Demək, Canettinonun işi bitirildi?

Sibo. Belə deyirlər.

Fiesko (*qəzəblə*). Ancaq deyirlər? Kim dedi ki, ancaq deyirlər? Sibo! Sizi and verirəm namusunuza – o qaçdı mı?

Sibo (*mütəəddid*). Zadəganın sözündənsə, mənim gözlərimə daha çox inanmaq olarsa, Canettino sağdır!

Fiesko (*acıqlanaraq*). Sibo! Siz bu sözləriniz üçün başınızla cavab verəcəksiniz!

Sibo. Mən təkrar edirəm: Səkkiz dəqiqə bundan qabaq onun, başında sarı cıqqa və əynində al-qırmızı plas, sağ-salamat gözdiyini gördüm.

Fiesko (*özündən çıxaraq*). Göylər və cəhənnəm! Sibo! Burqonyinonun başı gerek vurulsun! Qaçın, Sibo! Əmr edin bütün şəhər qapılarını bağlasınlar! Hər nə qayıq oldu batırsınlar ki, o, dənizə çıxıb gəlməsin! Bu da almaz. Sibo! Bundan bahalıısını nə Genuyada tapmaq olar, nə Venesiyada, nə Lükkada, nə də Pizada. Canettinonun ölüm xəbərini mənə kim gətirsə, bu almaz onun olacaq!

Sibo tələsik gedir.

Tələsin, Sibo!

ONUNCU GƏLİŞ

Fiesko, Sakko, Mavr. Soldatlar.

Sakko. Biz Mavri yanan fitili yezuitlərin məbədinə atdığı yerdə yaxaladıq.

Fiesko. Sənin cinayətin ona görə cəzasız qalmışdı ki, məsələ ancaq mənə aid idi. Yanğın salmaq üçünsə – asılacaqsan! Aparın, bu saat kilsənin hasarından asın!

Mavr. Tfu! Tfu! Tfu! Bu heç mənim xoşuma gəlmədi! Bəlkə qiymət danışaq?

Fiesko. Yox!

Mavr (*xəlvətcə*). Məni imtahan üçün qalerlərə göndərin!

Fiesko (*soldatlara işarə edir*). Dar ağacına!

Mavr (*həyasızlıqla*). Onda yaxşısı budur məni xristian edin!

Fiesko. Kilsəyə büt-pərəstlik tör-töküntüsü lazım deyil.

Mavr (*yaltaqlılıqla*). İcazə verin heç olmazsa o dünyaya sərxoş gedim!

Fiesko. Ayıq gedərsən.

Mavr. Onda heç olmazsa məni xristian kilsəsindən asdırmayın!

Fiesko. Rıtsar öz sözünün üstündə durar. Mən sənə söz vermişdim ki, səni dünyada görünməmiş bir dar ağacından asdıracağam!

Sakko (*donquldandır*). Kəfirin nazı ilə oynamaq kifayətdir! Onsuz da qayğımız çoxdur!

Mavr. Yaxşı, birdən kəndir qırıldı, onda necə?

Fiesko (*Sakkoya*). Kəndiri ikiqat edin.

Mavr (*filosofcasına*). Əlac yoxdur, nə etməli! Şeytan, adlı-sanlı qonağı qəbul etməyə hazırlaş! (*Saldatlarla gedir, onlar mavri yaxında asırlar*).

ON BİRİNCİ GƏLİŞ

Fiesko. Leonora Canettinonun al-qırmızı plaşında gəlir.

Fiesko (*onu görür, irəli atılır, geri çəkilir; qəzəblə öz-özünə*). Bu cıqqa və plaş mənə tanışdır! (*Yenə irəli atılır; coşqunluqla*). Əlbəttə, tanışdır! (*Qeyzlə irəli atılıb qılıncı zərbə endirir*). Hərgah sənün üç canın varsa, qalx görün!

Ölümçül yaralanmış Leonora inildəyib yıxılır.

Zəfər marşı, təbil, şeypur və qoboy səsləri eşidilir.

ON İKİNCİ GƏLİŞ

Fiesko, Kalkanyo, Sakko, Senturione, Sibo.

Saldatlar musiqi və bayraqlarla gəlirlər.

Fiesko (*təntənə ilə onların qarşısına gedir*). Genuyalılar, məsələ həll olundu! Mənim qəlbimi didən qurd, budur, yerə sərilmişdir! Budur, mənim nifrətimi daima coşduran yaramaz! Qılıncı siyirin! Bu Canettinodur!

Kalkanyo. Mən gəldim sizə deyim ki, Genuyanın üçdə ikisi bizim tərəfimizə keçib, Fieskonun bayrağına and içdilər.

Sibo. Verrina Flaqman gəmisindən sizə salam göndərir. Siz limanın və dənizin ağasısınız!

Senturione. Şəhərin komendantı sizə hökmranlıq əsasını və açarları göndərmişdir, onları mən gətirmişəm.

Sakko. Respublikanın böyük və kiçik şuraları mənim simamda (*diz çökür*) öz qalibləri qarşısında diz çökür və onlara rəhm edib şəfqət göstərmənizi rica edirlər.

Kalkanyo. Mən isə qalibi onun şəhərinin divarları arasında birinci olaraq təbrik edəcəyəm! Yaşasın Genuyanın hersoqu! Bayraqları əyin!

Hamı (*şlyapalarını çıxarırlar*). Ura! Genuyanın hersoquna ura!

Tuş çalınır. Fiesko bütün bu təntənə zamanı başını aşağı salıb dərin fikrə dalmışdır.

Kalkanyo. Xalq və senat öz lütfkar hökmdarlarını padşaha layiq ehtiramla təbrik edə biləcəkləri dəqiqəni səbirsizliklə gözləyirlər. Həşmətli hersoq, bizə icazə verin sizi təntənəli surətdə senyoriyaya aparaq!

Fiesko. Mənə izn verin əvvəlcə öz qəlbimi sakit edim. Mən əziz bir adamımı qorxu və nigarancılıq içərisində buraxmalı olmuşam. O xanımı ki, bu gecənin zəfər şənliyini mənimlə birlikdə bayram etməlidir (*hamıya müraciət edib, mütləssir olaraq*). Məni lütfən öz füsunkar hersoginyanızın yanına aparın (*getmək istəyir*).

Kalkanyo. Olmuya biz bu yirtıcı canını burada qoyub gedəcəyik ki, xəfə döngənin zülməti onun rüsvayçılığını gizlətsin?

Senturione. Onun başını təbərzinə keçirək!

Sibo. Qoy onun eybəcər hala salınmış cəsədi şəhərin daşlarını süpürsün!

Cəsədin üstünə işıq salırlar.

Kalkanyo (*qorxaraq, yavaş səslə*). Ora baxın, genuyalılar! Allaha and olsun, bu, Canettinonun sifəti deyil!

Hamı heyrətdən quruyub cəsədə baxır.

Fiesko (*dayanır, diqqətlə ona baxır və diksinərək, üzü eybəcərləşmiş halda, gözlərini kənara çəkir*). Yox, Lənət şeytana! Bu, Canettinonun sifəti deyil! Ah, iblis hiyləgərliyi! (*Çaşqın nəzərlərlə*). Siz deyirsiniz ki, Kenuya mənimdir? Mənimdir? (*Həcəyanlı halda, vəhşicəsinə bir səslə*). Cəhənnəm vəsvəsesi! Bu mənim zövcəmdir! (*İldırım vurmuş kimi yerə yıxılır*).

Dəhşətə gəlmiş qəsdçilər ölüm sükutuna dalıb quruyurlar.

(*zorla qalxaraq, boğuş səsə*). Mən öldürdüm öz zövcəmi, genuyalılar? Allah eşqinə, rənginiz ağarmasın! Tanrıya şükürlər olsun ki, bizi ancaq qara basır. Yox, clə tale var ki, o, adam üçün təhlükəli deyildir, çünki o ancaq adamdır! Kimə ki, Allahların səadəti verilməyib, – o, iblisin əzablarını da dərk elə bilməz. Bu səhv isə daha dəhşətlidir (*dəhşətli bir sakitliklə*). Genuyalılar, Allah-taalaya şükürlər edək! Bu mümkün deyildir.

ON ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Yenə onlar. Arabella hönkür-hönkür ağlayaraq gəlir.

Arabella. Öldürün, öldürün mənə! Mən daha nə itirə bilərəm! Rəhm edin, cənablar!.. Mən öz xanıma burada qoyub getmişdim, indi isə onu heç yerdə tapa bilmirəm!

Fiesko (*ona yanaşaraq yavaş, titrək səsə*). Sənin xanımının adı Leonoradır mı?

Arabella (*sevinərək*). Ah, mənim əziz, sevimli, mərhəmətli ağam, nə böyük xoşbəxtlikdir ki, siz buradasınız! Bizə acığınızı tutmayın! Biz onu saxlaya bilmədik!

Fiesko (*Boğuş və qəzəbli bir səsə*). Lənətə gəlmiş! Nədən saxlaya bilmədiniz!

Arabella. Xanım elə hey qabağa atılırdı...

Fiesko (*daha da qəzəblə*). Kəs səsini! Hara atılırdı?

Arabella. Döyüşün lap qızğın yerinə...

Fiesko (*hiddətlə*). Timsah tayfası! Əyninə nə geymişdi?

Arabella. Al-qırmızı plaş.

Fiesko (*hədsiz həyəcanla, səntirləyə-səntirləyə onun üstünə yeriyir*). Səni görüm yerin yeddi qatına keçəsən! Plaş kimin idi?

Arabella. Buradaca yerə atılmışdı.

Bir neçə qəsdçi (*yavaş səsə*). Canettinonu burada öldürmüşdülər.

Fiesko (*taqətsiz bir halda*). Sənin xanımın tapılmışdır.

Arabella qorxub qaçır.

(*gözlərini axıdıb bürəyə-bürəyə bir neçə addım atır. Sonra yavaş və titrək səsə danışmağa başlayır, səsini tədriclə ucaldaraq, nəhayət, dəhşətlə bağırır*). Yox, aydındır! Həqiqətdir!.. Mən misilsiz bir cina-

yətkarlıq alətiyəm! (*Vəhşicəsinə hiddətlənib qılıncını oynadır*). Çəkilin gözümlün qabağından, insanlar! Ah!.. (*Dişlərini qəzəblə qıcağıb, göyə baxır*). Mən sənin bütün kainatını dişimə keçirə bilsəydim! Mən onu dişlərimlə o qədər çeynəyərdim ki, axırda mənim əzabım kimi, dişləri ağara qalan dəhşətli bir eybəcərə çevirərdim!

Hamı dəhşətə gəlir.

İnsan! Rəzil məxluq! Sən indi sevinirsən, xoşbəxtsən ki, mənim yerimdə deyilsən! Mən deyilsən! (*Onun səsi getdikcə boğuş olub nəhayət, kəsilir*). Mən özüm... öz əlimlə! (*Tez-tez, qəzəblə*). Mən? Bəs nə üçün mən? Nə üçün onlar da yox? Nə üçün mən öz izzatlarımı başqasının, özüm kimilərinin əzabı ilə yüngülləşdirə bilmərəm?

Kalkanyo (*çəkinə-çəkinə*). Əziz və hörmətli hersoq...

Fiesko (*qəzəbli sevinclə onun boynuna sarılır*). Aha, eşq olsun sənə! Allaha şükür olsun! Nəhayət, bu ildırım zərbəsindən sarsımış ikinci adam da tapıldı! (*Kalkanyonu hiddətlə və coşğunluqla bağrına basır*). Qardaşım, sən də sarsıldın! Nə etməli? Bu sənin də lənətidir! O ölmüşdür! Axı onu sən də sevardın! (*Onu tutub üzünü meyitə tərəf ayır*). Əzab çək! O ölmüşdür! (*Heç bir şey görməyən gözləri ilə göyə baxır*). Ah, hərgah mən əbədi bir lənət qapısında dayanıb, iblisin icad etmiş olduğu bütün işgəncə alətlərini öz gözümlə görərək, günahların nalə-fəryadlarını və dişlərinin qıcırtısını eşitmiş olsaydım! Hərgah mən onu, öz əzabımı görə bilsəydim – kim bilir, bəlkə onda mən bu əzaba dözə bilərdim! (*Diksinərək Leonoranın meyitinə yanaşır*). Mənim zövcəm *burada öldürülmüşdür*... Yox, bu hələ həqiqətin hamısı deyil! (*Hər sözü xüsusi bir qüvvətlə ifadə edə-edə*). Mən canıyəm, zövcəmi öldürmüşəm!.. Yox, yalnız mənmi? İblisin eşidib nəşələnməsi üçün mənim fəryadım kifayət etməzdi?! Yox! O mənə əvvəlcə qəsdən başgicəlləndirici, dəbdəbəli sevinc zirvələrinə qaldırdı, mənə aldab cənnətin qapısına gətirdi, sonra isə kəlləsi üstə yerə aşırı! Sonra... Ah, hərgah mənim nəfəsim taun yaya bilsəydi!.. Sonra... Sonra mən öz zövcəmi öldürdüm! Yox, İblis daha bacarıqla ələ sala bilir! Sonra... (*nifrətlə*) mənim gözlərim... mənə aldadır, mən də (*dəhşətli ifadə ilə*)... mən öz zövcəmi öldürürəm! (*Acı və istehzalı gülüşlə*). Bundan yaxşı hiylə qurmaq olmaz!

Bütün qəsdçilər qılınclarına dayanıb onun dövrəsində durmuşlar.

Bəziləri göz yaşlarını silirlər. Pauza.

(*Taqətdən düşərək, ətrafdakı adamları nəzərdən keçirir, yavaş səslə*). Kim isə ağlayır? Bəli, ey ədalətli allah! Müstəbidi həlak edonlər göz yaş axıdılar (*sakit hüznə*). Gözləyin! Siz nə üçün ağlayırsınız? Ölmün bu kinli zarafatı üçün mü, yoxsa mənim bu cür ruhdan düşdüyüm üçün?! (*Qəmgin və təsirli bir halda Leonoranın meyiti yanında quruyub qalır*). Canilərin daşa dönmüş ürəkləri yumşalıb, gözlərindən yaş axanda Fiesko lənətlər yağdırırdı! (*Höknürüb ağlaya-ağlaya Leonoranın yanında diz çökür*). Leonora, bağışla! Qəzəblə göylərdə şəfqət duyğusu oyatmaq olmaz! (*Kədər və nəvazişlə*). Leonora, mən uzun illər zəfər saatını səbirsizliklə gözləyərək genuyalıların hökmdarının zövcəsini onlara təqdim etmək xəyalı ilə yaşayırdım! Sənin yanaqlarının füsunkarcasına utancaqlıqla necə qızardığını, sənin köksünün zərif ipək altınla necə qürurla qabardığını görür, sevincdən titrəyən mələhətli səsinə eşidirdim (*vəcdə gəlir*). Ah, fəxri ad məni nə qədər məst etdi, mənim sevgimin qələbəsi sarsıdığı həşad duyğusu necə də söndü! Leonora! İntizarını çəkdiyimiz zəfər saati gəlib çatdı! Genuyanın hökmdarı sənin Fieskon oldu, – lakin Genuyanın ən rəzil dilənçisi də özünün mənfur taleyini mənim al paltarım və əzablarımla dəyişməyə razı olmaz! (*Ürək parçalayan bir səslə*). Zövcəsi onun dərdinə şərik olur, bəs mən, mən öz əzəmətimi kiminlə bayram edəcəyəm? (*O daha şiddətlə höknürüb ağlayır, öldürülmüş Leonoranın paltarı ilə üzünü örtür*).

Hamı mütəəssir olmuşdur.

K a l k a n y o. O nə gözəl qadın idi!

S i b o. Bu kədərli hadisəni xalqdan gizlətmək lazımdır. Bu xəbər bizim tərəfdarlarımızın mürdliyini sarsıdıb düşmənləri cəsarətləndirir.

F i e s k o (*özünə gələrək, qətiyyətlə ayağa qalxır*). Diqqətlə qulaq asın, genuyalılar! Allah-taala bu zərbə ilə – mən onun məqsədini başa düşdüm, – mənim qəlbimi əzəmətə qədəm qoyduğum məqamda imtahan etmək istəmişdir! Bundan ağır imtahan ola bilməz. İndi mən nə əzablardan qorxuram, nə də vəcdə gəlməkdən! Gedək! Siz deyirsiniz ki, Genuya məni gözləyir? Mən Genuyaya elə bir hökmdar verim ki, onun tayı-bərabəri bütün Avropada tapılsın! Gedək! Bu bədbəxt hökmdar zövcəsinə mən elə bir dəfn mərasimi təşkil edirəm ki, həyat öz tərəfdarlarından məhrum olub, ölüm nişanlı qız kimi fərəhlənsin! Öz hersoquunuzun arxasınca gəlin!

ON DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Andrea Doriya Lomellino.

A n d r e a. Onlar orada şadlıq edirlər.

L o m e l l i n o. Müvəffəqiyyət onları məst edib. Darvazalar gözətçisiz qalıb. Hamı sənyoriyaya getdi.

A n d r e a. Yalnız mənim qardaşım oğlu yoxdur. O ölmüşdür. Qulaq as, Lomellino!

L o m e l l i n o. Nə var? Daha nə var? Siz yenədəmi bir şeyə ümid edirsiniz, hersoq?

A n d r e a (*sərt*). Qoy mənim heç bir ümidim qalmasın, lakin sən məni kinayə ilə hersoq adlandırmaqla öz boynunu vurdura bilərsən.

L o m e l l i n o. Ən hörmətli və əziz hökmdar! Fieskonun tərəfində qəzəbli xalq dayanmaqdadır. Bəs sizin tərəfinizdə kim var?

A n d r e a (*əzəmətlə və təsirli*). Göylər!

L o m e l l i n o (*kinayə ilə çiynlərini çəkərək*). Barıt icad olunandan bəri mələklər döyüşlərdə iştirak etmirlər.

A n d r e a. Rəzil meymun! Sən naümid olmuş qocanın əlindən Allahıdanı almaq istəyirsən! (*Hiddətlə və amiranə*). Get! Aləmə car çək, elan et ki, Andrea hələ sağdır! Söylə: Andrea öz övladlarına yalvarır ki, onlar onu səksən yaşına çatdığı bir zamanda yadellilərin yanına qovmasınlar, – Andrea öz vətəninə qazandırmış olduğu şöhrəti yadellilər ona bağışlamayacaqlar! Get, bunu onlara de, bir də söylə ki, Andrea öz övladlarından bu qocalmış sümükləri dincəlmək üçün birçə parça doğma torpaq xahiş edir!

L o m e l l i n o. Mən tabe oluram, lakin mən ümidimi itirmişəm! (*Getmək istəyir*).

A n d r e a. Qulaq as! Bir də bu bir çəngə ağ saç özünə apar! Sən onlara deyərsən ki, bunlar mənim başımda olan-qalan saçımdır, – Genuya mənim qəlbimdən qopub ayrıldığı üç yanvar gecəsi bu saçdan məhrum oldum. Bu saçların səksən yaşı var idi. İndi, səksən bir yaşa girəndə, mənim başım saçsız qaldı! Onlara de ki, bu nazik saçlarda al-qırmızı mantiyanı gəncin boynuna bağlayıb onu boğa biləcək qədər qüvvə vardır (*Üzünü örtüb gedir*).

Lomellino qarşı tərəfdən tələsik çıxıb gedir.

Coşqun sevinc nidaları eşidilir, nağara və şeypur səslənir.

ON BEŞİNCİ GƏLİŞ

Verrina liman tərəfdən gəlir. Berta və Burqonyino.

Verrina. Orada şadlıq edirlər. Bu kimin şərəfinədir?

Burqonyino. Onlar Fieskonu hersoq elan edirlər...

Berta (*qorxaq Burqonyinoya sığınır*). Stsipion! Mənim atam qəzəblidir!

Verrina. Uşaqlar, məni tək buraxın. Ah, Genuya, Genuya!

Burqonyino. Fieskoya pərəstişkarlıq edən qara camaat gurutulu səslərlə ona al-qırmızı mantiya verilməsini tələb edirdi. Zadəganları dəhşət bürümüşdü, lakin onlar “yox deməyə cəsarət edə bilmirdilər”.

Verrina. Oğlum, mən bütün əmlakımı qızıla çevirib sənin gəminə göndərdim. Öz arvadını da götürüb yubanmadan yelkənləri aç. Bəlkə mən sizin dalınızca gəldim. Bəlkə də – gəlmədim. Gedin Marselə və... (*Kədərdə onları bağrına basır*). Allah sizə kömək olsun! (*Cəld gedir*).

Berta. Qadir allah! Atam nə etmək istəyir.

Burqonyino. Sən başa düşdünmü atan nə dedi?

Berta. qaçmaq? Aman, ilahi! Nikah gecəsi qaçmaq!

Burqonyino. O belə dedi, biz də tabe olmalıyıq.

İkisi də limana tərəf gedir.

ON ALTINCI GƏLİŞ

Verrina və Hersoq paltarı geymiş Fiesko üz-üzə gəlirlər.

Fiesko. Verrina! Nə gözəl təsadüf! Mən səni axtarırdım.

Verrina. Mən də sənənlə görüşmək istəyirdim.

Fiesko. Verrina, öz dostunda dəyişiklik görmürmü?

Verrina (*təmkinlə*). Mən bu dəyişikliyi istəməzdim.

Fiesko. Bəs sən dəyişiklikləri görmürsənmi?

Verrina (*Ona baxmadan*). Ümidvaram ki, yox.

Fiesko. Mən soruşuram: sən məndə dəyişiklik görmürsənmi?

Verrina (*ona nəzər salaraq*). Görmürəm.

Fiesko. Demək, hakimiyyətin həmişə müstəbidlər törətdiyi fikri doğru deyildir. Biz ayrıldığımız zamandan mən Genuyanın hersoqu ol-

muşam, lakin Verrina üçün (*onu qucaqlayır*) mənim ağuşum keçmişdə olduğu kimi yenə də alovlu və mehribandır.

Verrina. Daha pis, çünki sənin ağuşuna qarşı həmişə soyuqluq göstəriləcəkdir. Sənin əlindəki hökmdar əsası bizim aramızda iki tərəfi də iti qılınc kimidir. Mənim qəlbimdə Covanni-Lodoviko Fieskoya hədsiz məhəbbət duyğusu var idi, – indi o, Genuyanı fəth etdiyi üçün mən öz əmlakımı geri götürürəm.

Fiesko (*inciyərək*). Allah eləməsin! Bu, hersoqluq üçün sələmçilik qiymətidir.

Verrina (*kədərlə, ağızucu*). Hm! Doğrudandırmı azadlığın qiyməti o qədər düşübdür ki, onu hər yoldan ötənə ucuz qiymətə satırlar?

Fiesko (*dodağını dişləyərək*). Sənin bəxtin kəsib ki, bunu Fieskodan başqa heç kim eşitmir.

Verrina. Bəs necə! Həqiqət yalnız bu qədər parlaq zəkanın yanında boğulmaq təhlükəsinə məruz qalmır. Təəssüf ki, məharətli oyunçu, kartlardan birini nəzərdən qaçırmışdır. O, paxılların bütün kozırlarını hesaba almış, lakin bütün hiyləgərliyinə baxmayaraq, bədbəxtlikdən vətənpərvərləri yadından çıxartmışdır! (*Olduqca mənalı*). Bəlkə azadlıq qəsbkarı bu kartı saxlamışdır ki, onunla Romanın qəhrəmanlığını vursun? Allah-taalanın qarşısında and içirəm! Gələcək nəsil mənim sümüklərimi hersoqluğun qəbiristanlığında görməkdənsə, cəladın çarmıxında görər!

Fiesko (*mehribanlıqla onun əlindən tutur*). Hətta hersoq sən qardaşındamı olsa? Hətta o bütün hersoqluğu bu vaxtadək onun qraf malikanələrində miskin bir vəziyyətdə olan xeyriyyəçilik xəzinəsinə çevirsədəmi? Belə haldadamı, Verrina?

Verrina. Hətta belə halda da! Oğurladığı şeyləri paylayan bir oğru da özünü dar ağacından qurtara bilməmişdir! Sən sənəvətin Verrinanı tərəddüdə sala bilməz. Mən öz həmvətənlərimdən hədiyyələr qəbul edərdim, çünki onların əvəzini verməyə ümid edə bilərəm. Hökmdarın hədiyyəsi – mərhəmətdir, mərhəməti isə mən ancaq Allah-taaladan qəbul edə bilərəm.

Fiesko. Mənim üçün bu inadcıl adamı öz ağılsızlığından əl çəkməyə vadar etmək, İtaliyanı Atlantik okeanın ağuşundan qoparmaqdan daha çətindir.

Verrina. Axı sən qoparmaq ustasısan! Bu barədə respublika bəzi şeyləri nağıl edə bilərdi, – respublika sən üçün bir quzu idi, sən

onu canavar Doriyanın ağzından qoparıb aldın ki, özün parçalayıb yeyəsən! Kifayətdir! Yeri gəlmişkən, Hersoq, bir mənə de görüm: o binəvanın günahı nə idi ki, siz onu yezuitlər məbədinin hasarından asdırıbsınız?

Fiesko. O yaramaz alçaq Genuyaya od vurmuşdu.

Verrina. Axı yaramaz alçaq qanunları ki, ayaqları altına salıb tapdamamışdı.

Fiesko. Verrina mənim dostluğumdan sui-istifadə edir.

Verrina. Rədd olsun dostluq! Axı dedim ki, mən daha səni xoşlamıram! Mən and içirəm ki, sənə nifrət edirəm! Yerə ilk dəfə zəhərli toxum salıb beş min ildir ki, bu toxumdan əzab çəkən cənnətdəki ilan kimi nifrət edirəm. Qulaq as, Fiesko, mən səninlə təbəə ilə ağa, dostla dost danışdığı kimi danışiram, mən səninlə insanla insan danışan kimi danışiram (*Mətin və coşqunluqla*). Sən həqiqi allaha qarşı alçaqcasına günah işlədin, fəzilətin əli ilə cinayətkarlıq törətdin, vətənpərvərlərin əli ilə Genuyaya cəlb elədin! Fiesko, mən sənin hiyləgərliyini başa düşməmiş olan vicdanlı sarsaqların arasında olsaydım, – cəhənnəmin bütün əzab və işgəncələrinə and içirəm ki, mən öz qan damarlarımdan kəndir eşib bu kəndirlə özümü boğardım, mənim ruhum isə bədənimdən ayrılıb sənin üstünə zəhərli od tökərdi! Qoy təmtəraqlı günah, bəşər günahları üçün müəyyən edilmiş tərəzisini öz ağırlığı altında basıb əzsən, – lakin sən göyləri qəzəbləndiribsən, qiyamət günü isə sənin bu günahını bağışlamayacaqlar.

Heyrətə gəlmiş Fiesko gözlərini açıb donmuş halda ona baxır.

Cavab axtarma. Bizim aramızda hər şeyi danışdıq (*gəzinə-gəzinə*). Genuyanın hersoqu! Dünənki müstəbidin qalerlərində mən bədbəxt insanlar gördüm; onlar hər dəfə avar çekdikcə çoxdan bağışlanmış olan günahlarının ahı göylərə ucalır, onlar okeana göz yaşları tökürlər, elə bil, varlı öz pullarını saymağa etinasızlıq göstərdiyi kimi, o da bu bədbəxt insanların göz yaşlarını saymaq istəmir. Mərhəmətli hökmdar öz dövlət işlərini şəfqətdən başlayar. Sənin qaler kölələrini azad eləməyə cəsarətin çatacaqmı?

Fiesko (*acı-acı*). Qoy bu mənim zülmkarlığımın başlanğıcı olsun. Get onların hamısına azadlıq elan et!

Verrina. Sən onların şadlığına şerik olmasan yarımçıq iş görmüş olarsan. Onların yanına özün get! Bu dünyanın hökmdarları özlərinin

bola törətdikləri yerlərə nadir hallarda gedirlər. Məgər onlara yaxşılıq, cəmərdliyədəmi xəlvətcə etməlidirlər? Mənə belə gəlir ki, hersoq ən miskin dilənçinin də dərdinə şerik olmaqla özünü alçaltmaz.

Fiesko. Sən dəhşətli adamsan, sənin dalınca nə üçün getdiyimi heç özüm də bilmirəm.

İkisi də dənizə tərəf gedirlər.

Verrina (*dayanır, kədərlə*). Məni bir də qucaqla, Fiesko! Burada Verrinanın ağlaya, hökmdarın isə duya bilməsini görə biləcəkdir bir adam yoxdur (*onu coşqunluqla qucaqlayır*). Yox, bu qədər böyük olan iki qəlb heç bir zaman yanaşı döyünməmişdir! Axı biz bir-birimizi atəşin məhəbbətlə, qardaş kimi sevirdik (*Fieskonun sinəsində hönkürüb ağlayır*). Fiesko! Fiesko! Sən mənim sinəmdə elə bir boşluq əmələ gətirirsən ki, bütün bəşəriyyət indikindən üç dəfə artıq olsaydı da, bu boşluğu doldura bilməzdi.

Fiesko (*mütəəssir olaraq*). Mənim... dostum... ol!

Verrina. Bu mənfur qırmızı geyimi at kənara, onda mən sənin dostun olaram! İlk hakimi-mütləq qatil idi və buna görə də, qanın rəngi ilə öz cinayətkarlıqlarının izlərini itirmək üçün al-qırmızı paltar geymişdi! Qulaq as, Fiesko! Mən döyüşçüyəm. Mən ağlamağı bacarmıram, Fiesko, – bu mənim ilk göz yaşlarımdır, – çıxart, at, bu qırmızı geyimi!

Fiesko. Kəs səsin!

Verrina (*daha artıq coşqunluqla*). Fiesko! Sən bu dünyada mənə bütün taqları mükafat olaraq vəd etsən də, cəza olaraq onun bütün əzab və işgəncələrini vəd etsən də, mən heç bir adamın qabağında diz çökmərəm! Fiesko! (*Birdən diz çökür*). Mən ilk dəfədir ki, diz çökürəm! Çıxar bu qırmızı geyimi!

Fiesko. Qalx, özün də daha məni əsəbiləşdirmə.

Verrina (*qətiyyətlə*). Mən qalxdım özüm də daha səni əsəbiləşdirməyəcəyəm.

Onlar qalerlərdən birinin pilləkənə vanasrlar.

Hökmdar qabaqca getməlidir.

Körpü ilə gedirlər.

Fiesko. Sən mənim plışıma niyə elə dartırsan? O düşə bilər!

Verrina (*dəhşətli və acı bir kinayə ilə*). Bir halda ki, al geyim düşür, hersoq da düşməlidir (*onu dənizə itələyir*).

Fiesko (*dalğaların arasında itərək çığırır*). Kömək edin! Genuya! Kömək edin! Hersoqa köməyə gəlin! (*Batır*).

ON YEDDİNCİ GƏLİŞ

Kalkanyo, Sakko, Sibbo, Senturione, qiyamçılar, camaat.
Hamı vəlvələ və həyəcanla tələsik gəlir.

Kalkanyo (*çığırır*). Fiesko! Andrea qayıtmışdır. Genuyanın yansı onun tərəfinə qaçdı! Hamı Fiesko?

Verrina (*mətin səslə*). Boğuldu.

Senturione. Mənə cəhənnəmmi, yoxsa dolixana cavab verdi?

Verrina. İndi ki, belədir, hərgah bu daha yaxşı səslənirsə, onda batırdılar. Mən gedirəm Andreanın yanına.

Hamı yerində quruyub qalır.

PƏRDƏ

MEŞŞAN FACİƏSİ

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Prezident Fon Valter – Alman hersoqunun sarayının prezidenti
Ferdinand – onun oğlu, mayor
Hofmarşald Fon Kalb
Ledi Milford – hersoqun məşuqəsi
Vurm – prezidentin xüsusi katibi
Miller – musiqi müəllimi
Onun arvadı
Luiza – onun qızı
Sofi – ledinin kameristkası
Hersoqun kamerdineri
Müxtəlif əhəmiyyətsiz adamlar

BİRİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ GƏLİŞ

Çalğıcının evində bir otaq.

Miller kreslodan qalxır, violençeli kənara qoyur.

Millerin arvadı hələ gecə paltarında stolun yanında oturub qəhvə içir.

Miller (*tez-tez otaqda gəzinərək*). Kifayətdir! Bu daha zarafatı keçdi. Tezliklə bütün şəhər mənim qızımın baron haqqında dedi-qodaya başlayacaq. Ailəm rüsvay olacaqdır. Məsələ prezidentin də qulağına çatacaq... Bir söz, mən o zadəgan balasını bir daha buraya buraxmayacağam.

Millerin arvadı. Sən ki onu öz evinə tovlayıb gətirməmişən, qızını zorla onun boğazına keçirməmişən?

Miller. Tovlayıb evimə gətirməmişəm, qızımı boğazına keçirməmişəm, kim bunu başa düşəcək? Öz evimin ağası mən idim. Mən görək əvvəldən öz qızımın əl-ayağını yığışdıraydım. Görək əvvəldən mayora üz verməyəydim... ya da bütün əhvalatı dərhal zati-dövlətləri – cənab atasına xəbər verəydim. Qabaqcadan deyə bilərəm ki, gənc baronun ancaq üzü danlanacaq – bütün bəlalər isə çalğıcının başında çatlayacaq.

Millerin arvadı (*udum-udum qəhvə içərək*). Axmaq sözdür! Boş sözdür! Sənin başına nə gələ bilər ki? Kim sənə ziyan vura bilər? Sən öz musiqinlə məşğulsan, çalışırsan ki, bacardığın yerdən özünə sağird tapasan.

Miller. Yox, sən mənə də görüm bu işin axırı nə olacaq?.. Almağına o qızı alası deyil, – evlənmək barədə heç söz ola bilməz, o ki qaldı qızın özünə... Allah göstərməsin!.. Bu barədə görək məni bağışlayasınız!.. Bu zadəgan balaları hər yerdə sülənirlər, qabaqlarına nə çıxdı tamah salırlar! İndi bu hərifin də tər xiyar görəndə ağzının suyu axırsa, burada təəccüblü nə var ki? Beləsinə nə qədər göz qoyursan qoy, istəyirsən lap hər dəlmə-deşikdən dalınca bax, hər addımını izlə, gözədən qaçıрма, fərqi yoxdur, yenə də sənin lap qulağının dibində işini görəcək, qızı xarabələyəcək – bununla da məsələ qurtaracaq. Qız isə ömürlük rüsvay olacaq! Onda orə getmək məsələsini heç xəyalına belə gətirmə... Hələ üstəlik bu peşə xoşuna gəlib, həmişəlik pis yola düşə bilər (*Yumruğu ilə alına vurur*). Aman Allah! Aman Allah!

Millerin arvadı. Allah, sən saxla, Allah, sən özün bizə rəhm elə!

Miller. Özümüz görək özümüzlə rəhm eləyək. Belə sərsəridən bundan artıq nə gözləmək olar? Qızıcığaz gözəl-göyçəkdir, ayaqları yaraşıqlıdır. Ona görə çardağında nə desən ola bilər. Bu cəhətdən qadın xeylağından çox şey tələb olunmur, ta ki Allah sizi birinci mərtəbədən yaxşı yarıtmış olsun. Elə bir qadın düşkünü isə, qəşəng bir ayaq gördümü – məsələ tamam olacaq! Fransızları görəndə coşan Rodney kimi qızıb, özündən çıxacaq, ağına-bozuna baxmayıb özünü toxuyacaq! Mən onu heç qınamıram. Biz hamımız adamıq, hamımız insanıq. Elə mən özüm də eləydim.

Millerin arvadı. Sən bir baxıb görəydin, baron sənin qızına necə gözəl məktublar yazır. Aman Allah, kim o məktubları görse, başa düşə bilər ki, ona bizim qızımızın yalnız təmiz ruhu lazımdır!

Miller. Qorx ki, elə olmasın! Dildə bir söz deyər, ürəyindən başqa şey keçər, kim ki bədənlə tamah salır, o əvvəlcə həmişə ruhdan dəm vurur. Elə mən özüm də bu cür hərəkət eləmişdim! Elə ki ürəklər bir-birinə qovuşdu, bədənələr də onlardan geri qalmayacaq: axı nökrə naib öz ağalarından nümunə götürür! Nəticədə belə çıxır ki, gümüş işıqlı ay da sadəcə, aradüzöldən bir miyançı imiş.

Millerin arvadı. Sən bir bax, gör cənab mayor bizim evimizə necə zینətli kitablar göndərir. Sənin qızın o kitabları, az qala dua kimi oxuyur.

Miller (*fit çalır*). Dua kimi oxuyur! Yaxşı qanmısan! O cənabın zərif mədəsi sadəcə təbii qidanı həzm edə bilmir. Ona görə, cənab mayor aşırmaq istədiyi tikəni əvvəlcə ədəbiyyat adlanan o cəhənnəm və taun mətbəzinin mahir aşpazlarına verməlidir ki, onu yaxşıca bişirsinlər. O zir-zibili yığışdırıb oda at! Yoxsa qızıcığaz, onlardan Allah bilir nələr öyrənəcək, kim bilir başını nə cür cəfəngiyatla dolduracaq, axırda da qanı damarlarında elə coşacaq ki, atasının ölüm-zülüm ona təlqin elədiyi xristian etiqadlarından əsər-ələmət qalmayacaq! Oda at, deyirəm, onları! Belə getsə qız beynini hər cür şeytan əməli ilə doldurar, fikri-xəyalı uçub, uzaq əfsanəli ölkələrə gedər, axırda da öz doğma yurdunun yolunu itirib, yaddan çıxarar, atasının çalğıcı Miller olduğundan xəbərləndirəcək. Mənə tay olan, mənə yaraşan, yaxşı mötəbər bir kürəkəni də bizim evdən uzaqlaşdırar... Yox, yox, Allah eləməsin! (*Acıqlı bir halda yerindən sıçrayır*). Hələ ki, gec deyil, tələsmək lazımdır! Mayora isə... Bəli, mayora da... mayora da demək lazımdır ki – axtarsın tayını tapsın (*Qapıya tərəf yönəlir*).

Millerin arvadı. Onunla nəzakətlə rəftar eləmək lazımdır. Miller. Biz onun hədiyyələrindən özümüzü az tutmamışıq!..

Miller (*qayıdıb onun qabağında dayanır*). Demək, o hədiyyələr mənim qızımın namus bahasıdır?.. İtil gözümün qabağından, murdar miyançı!.. Ondansa mən öz skripkamı götürüb qapı-qapı gəzərim, bir qab xörək üçün kaman çalaram, ondansa mən violençelimi sındırıb içinə peyin dolduraram, lakin heç vaxt yeganə qızımın öz qəlbini və əbədi nicatını qurban verərək gətirdiyi pullara əl uzatmaram. Sən bu zəhrimar qəhvədən və burunotudan əl çəksən – qızının gözəlliyi ilə alver eləməzsən. O, rəzil alçaq mənim cvimə dadanmamışdan qabaq da mən tox idim, əynimə yaxşı köynək də geyirdim.

Millerin arvadı. Necə də pis dilin var, ha. Elə ki, dilinin ci-lovunu buraxdın, daha ağına-bozuna baxmırsan, mənim dediyim odur ki, elə birdən-birə heç nahaqdan cənab mayoru qovmaq olmaz! Yox, belə yaramaz, axı, o vecsiz bir adam deyil, o, prezidentin oğludur.

Miller. Hə, elə məsələ də burasındadır. Elə buna görə, məhz bu səbəbə görə bu gün bu işə son qoyaq. Əgər prezident namuslu bir atadırsa, o hələ gerek mənə minnətdar olsun. Mənim qırmızı məxmər kaftanımı təmizlə, gedib zati-dövlətlərindən xahiş edəcəyəm ki, məni qəbul eləsin. Mən zati – dövlətlərinə deyəcəyəm: zati-aliniz, oğlunuz mənim qızıma bənd olmuşdur. Amma mənim qızım zati-alinizin, oğluna arvad olmağa layiq deyil, yox, əgər o mənim qızımı özünə məşuqə eləmək istəyirsə – onda bu, sizin oğlunuz üçün artıqtamahlıqdır... Vəssalam! Mənim adım Millerdir.

İKİNCİ GƏLİŞ

Əvvəlki şəxslər və katib Vurm.

Millerin arvadı. A, sabahınız xeyir, cənab katib! Axır ki, yenə də bizi şərəfyab elədiniz!

Vurm. Bədi, bədi, əzizim! Adlı-sanlı bir kavalerin həmişə gəlib-getdiyi bir evdə. Mənim meşşan şərəfimin heç bir dəyəri yoxdur.

Millerin arvadı. Elə deməyin, cənab katib! Doğrudur, zati-aliləri cənab mayor fon Valter hərdənbir bizi xoşbəxt eləmək həvəsinə düşür, ancaq biz evimizə kim gəlsə sevinirik.

Miller (*dilxor halda*). Arvad, cənab katibə kreslo ver! Soyunun cənab!

Vurm (*şlyapasını və əl ağacını kənara qoyub əyləşir*). Yaxşı, yaxşı! Deyin görək, mənim gələcək arvad... yaxud keçmiş nişanlı... kefi necədir... Axı, mən artıq ümidimi kəsmişəm... Mamzel Luizanı... görmək olarmı?

Millerin arvadı. Bizi yadınızdan çıxarmadığınız üçün təşəkkür edirəm, cənab katib! Onu da sizə deyim ki, mənim qızım heç də təşəxxüslü deyil...

Miller (*darılmış bir halda, onu dirsəyi ilə itələyir*). Arvad!

Millerin arvadı. Amma təəssüf ki, qızım bu gün sizinlə görüşə bilməyəcək, cənab katib. O bu saat ibadətdədir.

Vurm. Daha yaxşı, daha yaxşı. Mən istəyirəm ki, arvadım dindar olsun, allahdanqorxan olsun.

Millerin arvadı (*son dərəcə axmaq bir təbəssümlə*). Əlbəttə, elə yaxşıdır, cənab katib, ancaq...

Miller (*sıxılıb part olur, arvadın qulağından çəkir*). Arvad!

Millerin arvadı. Əgər, cənab katib, biz daha başqa bir şeylə sizə xidmət edə bilsək, böyük bir məmnuniyyətlə...

Vurm (*gözlərini qıyaraq*). Daha başqa bir şeylə? Acizənə təşəkkür edirəm! Acizənə təşəkkür edirəm!. Hım! Hım! Hım!

Millerin arvadı. Ancaq... Siz, cənab katib, gerek özünüz hiss edəsiniz ki...

Miller (*acıqlı bir halda onu daldan itələyir*). Arvad!

Millerin arvadı. Balıq dərin yer axtarır, insan isə yaxşı yer! Kim öz birəcə dənə qızının qismətinə düşən xoşbəxtliyə mane ola bilər? (*Avam adam təkəbbürü ilə*). Siz məni yaxşı başa düşdünüzmü, cənab katib?

Vurm (*narahat halda kresloda qurcuxur, qulağının dalını qaşıyır, manjet və jabosunu düzəldir*). Başa düşdüm? Tamamilə yox... yəni demək istəyirəm, bəli, başa düşdüm... Amma yenə də, siz bununla nə demək istəyirdiniz?

Millerin arvadı. Bəli, demək, belə, demək belə... Mən belə düşünürəm ki... Belə qanıram ki... (*Öskürür*). İndi ki Allah istəyir qızım adlı-sanlı bir xanım olsun...

Vurm (*stuldan sıçrayır*). Necə? Nə dediniz?

Miller. Əyləşin, əyləşin, cənab katib! Mənim arvadım başıboş səfəhin biridir. Mənim qızım hara, adlı-sanlı xanım olmaq hara? Dil ki var, ətdəndir!

Millerin arvadı. Nə qədər istəyirsən donquldan, mən də bil-di-yimi bilirəm... Cənab mayorun da sözü sözdür.

Miller (*özündən çıxmış halda violençelə tərəf yüyürür*). Səsinə kəsəcəksən. Ya yox? İstəyirsən ki, bu violençeli başına vurum əzim?.. Sən nəyi bilə bilərsən? O nə deyə bilər? Bu yalan-palana fikir vermə-yin, cənab... Sən isə rodd ol, get mətbəxə!.. Siz ki, mənə axmaq hesab eləmirsiniz, siz ki, bilirsiniz, qızımın başından böyük qələt eləməsinə tərəfdar ola bilmərəm. Doğru deyilmi, cənab katib?

Vurm. Əgər siz birdən-birə mənə qarşı münasibətinizi dəyişsə idiniz bu çox qərribə olardı, cənab çalğıçı. Mən həmişə sizi sözübütöv adam hesab eləmişəm, ona görə, güman edirdim ki, mənim sizin qızı-nızla evlənmək məsələm, artıq qət olunmuş bir məsələdir. Mənim tut-duğum vəzifə, haqq-hesabını bilən adamı tamamilə qanc edə bilər. Prezident isə mənə qarşı çox inayətkardır. Əgər rütbəmi yüksəltmək üçün mənə tövsiyənamə lazım olsa, belə tövsiyənaməni mənə verəcəklər. Görürsünüz ki, mamzel Luizaya qarşı mənim niyyətim olduqca ciddi-dir, ancaq bəlkə sizi yelbeyin bir zadəgan balası çaş-baş eləmişdir?..

Millerin arvadı. Bir az ehtiyatlı olun, möhtərəm cənab!..

Miller. Sənə dedim ki, yum ağzını!.. Arxayın olun, cənab, hər şey olduğu kimi qalır! Payızda sizə nə cavab vermişəmsə, yenə də onu təkrar edirəm. Mən öz qızımı, heç bir şeyə məcbur etmirəm. Əgər siz onun ürəyinə yatırırsınızsa, Allah xeyir versin, qoy sizinlə xoşbəxt ol-mağa çalışsın. Yox, əgər qızım desə ki, “istəmirəm” – onda daha yax-şı... Yəni demək istəyirəm ki... hər şey Allah-taalanın əlindədir. Qız sizə getmək istəməsə, atası ilə bir şüşə şərab içərsiniz, məsələ də bu-nunla qurtarıb gedər... Sizinlə o yaşayacaq, mən yox... Qızımı istəmə-di-yi bir adama zorla ərə verməyə mənim nə haqqım var? Sonra ömrü-mün axırına kimi şeytan mənim yaxamdan əl çəkməz. Bir stəkan şərab içəndə də bir tikə çörək yeyəndə də gerek həmişə özüm özümü töh-mət edəm ki, “ay alçaq! Öz doğma balanı məhv elədin!”.

Millerin arvadı. Sözü qısa, Mən buna əsla razı olmaya-cağam! Mənim qızım daha artıq şərəfə layiqdir. Əgər ərim maymaqlıq göstərib, hər ötənə onu tovlamağa yol versə, mən birbaşa möhkəməyə gedəcəyəm.

Miller. Qolunu, qabırğanı sındıraram, murdar heyvərə!

Vurm (*Millerə*). Atanın məsləhəti qıza böyük təsir göstərə bilər, cənab Miller, siz isə güman edirəm ki, mənə yaxşı tanıyırsınız?!

Miller. Lənət şeytana! Qız gerek sizi yaxşı tanıya! Mənim kimi qoca bir kaftarın sizdə gördüyü cəhətlər, cavan bir qızı şimikdirə bil-məz. Mən sizin, orkestr üçün yarayıb-yaramadığınızı bir-bir barma-ğım ilə sayıb deyə bilərəm, lakin qadın qəlbi kapelmeyster ağına sığan şey deyil. Mən köntöy, sadəürekli bir almanam, cənab, ona görə, sö-zün düzü, açıq sizə deyərəm ki, qızıma verəcəyim məsləhət üçün siz, əlbəttə, mənə təşəkkür etməyəcəksiniz. Mən hələ qızıma, heç kəsə ərə getməməsinə məsləhət görməmişəm, ancaq sizə getməyi, cənab katib, mən ona məsləhət görməyəcəyəm. Qoyun sözümlə deyim. Şəx-sən mənim üçün qızın atasından kömək istəyən bir adaxlı qara bir qə-piyə belə dəyməz. Əgər onun bir dəyəri olsaydı, belə köhnə bir yol ilə öz vəziyyətini qıza göstərməkdən utanardı. Əgər cəsarəti çatmırsa, demək, o qorxaqdır. Luiza kimi qızlar isə onun xərəyi deyil... Bəli, oğ-lan gerek atanın xəbəri olmadan qızın könünü ələ alsın!.. Oğlan go-rək özünü qıza elə sevdirsən ki, qız atanın da, ananın da üzünə ağ olub, ancaq onu əldən buraxmasın, yaxud atasının ayaqlarına döşənib Allahın adını çəkərək yalvarsın ki, ya onu zülm ilə öldürsünlər, ya da sevdii-yə qovuşdursunlar. Beləsi doğrudan da qoçaqdır! Buna məhəbbət – dəyərlər! Qadın cinsi ilə rəftar eləməyi bacarmayan isə, qoy özünə qarğıdan at qayırib çapsın.

Vurm (*şlyapasını, ağacını götürüb qapıya tərəf atılır*). Təşəkkür edirəm, cənab Miller!

Miller (*yavaş-yavaş onun dalınca gedir*). Nə üçün təşəkkür edirsiniz? Nə üçün? Biz sizi heç yedirib-içirmədik də. Cənab katib?! (*Geri qaydır*). Heç bir şey eşitmir, dalına baxmadan qaçır. Bu rəzil ruhlu adam, mənim üçün hər cür ağıdan və zəhərdən daha pisdır. Elə murdar, elə iyrenç sir-sifəti var ki, elə bil bu dünyaya bir kontraban-daçının fırılacağı nəticəsində gəlib. Xırdaca siçan gözləri oğru qılıqlı, saçları sarı-qırmızıdır, çənəsi də elə irəli çıxıb ki, elə bil, təbiətin öz yararsız işinə, özünün acığı tutaraq, yaramazın elə bu yerindən yapışib, onu mümkün qədər uzağa atmağa çalışmışdır... Yox, qızı belə bir də-ləduzun ağuşuna atmaq darsa, qoy elə o, əgər təbir caizsə...

Millerin arvadı (*qəzəblə tüpürür*). Köpek!. Nə qədər hürür-sən hür, fərqi yoxdur, heç bir şey çıxmıyacaq.

Miller. Sən də bir yandan tutmusan bu məlum zadəgan balasının ötəyindən! Məni lap yandırıb-yaxmısan... Sən özünü ağıllı göstərmək üçün dəridən-qabıqdan çıxanda, əksinə, həmişəkindən daha axmaq

olursan. Öz qızın haqqında, adlı-sanlı xanım haqqında, ortalığa atdığın o söhbətin nə mənası vardı? Özü də o fırıldaqçının, o kələkbazın yanında! Ona balaca bir işarə kifayətdir ki, sabah hər tingə başında dediqodu başlasın. Bu qəbil ağalar onun-bunun evinə dürtülülər, mətbəxə, zirzəmiyə soxulurlar, elə ki, birisinin ağzından artıq bir söz çıxdı – dərhal bu barədə, hersoq da, onun məşuqəsi də, prezident də xəbər tuturlar, sən isə sonra altını çəkirsən!

ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Əvvəlki şəxslər. Luiza Miller əlində kitab.

Luiza (*kitabı kənara qoyub Millərə yaxınlaşır, onun əlini sıxır*). Sabahınız xeyir, ata can!

Miller (*mehribanlıqla*). Ağillı qızım, Luiza! Sənin belə şey ilə Allaha dua elədiyinə mən sevinirəm. Həmişə belə ol, onda Allah səni darda qoymaz.

Luiza. Ah, ata, mən günahkar bir qızam! Ana, o gəlməmişdi ki? Millerin arvadı. Kim, qızım?

Luiza. Mən, bu dünyada ondan başqa da adamlar olduğunu unutmuşam... Elə huşsuz olmuşam ki, Valter bizə gəlmişdimi?

Miller (*qəmli və ciddi*). Mən elə bilirdim ki, qızım bu adı orada, kilsədə yadından çıxarıb evə gəlmişdir.

Luiza (*diqqətlə atasına baxaraq*). Mən sizi başa düşürəm, ata!.. Vədanıma sənədiğiniz xəncərin ağrısını hiss edirəm, lakin artıq gecdir!.. Məndə əvvəlki dindarlıq ruhu qalmamışdır, ata!.. Göylər və Ferdinand mənim yaralı qəlbimi didib parça-parça eləyiblər... Mən qorxuram... Çox qorxuram (*bir az sükutdan sonra*). Yox, yox, ata! Biz bir tabloda qarşısında heyran qalaraq, onu yaradan rəssamı yaddan çıxardırıqsa, bu onun üçün ən gözəl tərifdir... Əgər mən yaradanın ən kamil yaratdığı bir əsərə valeh olub, onun özü haqqında düşünməyirəmsə, məgər bu Allahın özünə də xoş gəlməzmi, ata?

Miller (*qəzəbli halda kresloya yığılır*). Ölmədik, bu günü də gördük! Küfrlə dolu o kitabları oxuyanda, əlbəttə, belə olacaqdı.

Luiza (*tələş içində pəncərəyə yaxınlaşır*). Görəsən o indi haradadır?.. Adlı-sanlı qızlar onu görürlər. Səsini eşidirlər. Mən isə – zavallı, unudulmuş bir qızam (*öz sözlərindən qorxub atasına doğru atılır*). Yox, yox, məni bağışlayın. Mən öz taleyimdən şikayət etmərəm. Mən

heç bir şey istəmirəm. Mən heç bir şey istəmirəm, yalnız... yalnız onu düşünmək istəyirəm... Bu isə o qədər kiçik bir arzudur ki! Mənim bu yer üzərindəki qısa həyatım... Əgər o mənim dodaqlarımdan uçub zərif və həzin bir ruzigar kimi onun üzünü oxşasaydı, mən nə qədər xoşbəxt olardım... Əgər gəncliyimin çiçəyi bir bənövşə olsaydı da, o bu bənövşəni tapdayıb keçsəydi, onun ayaqları altında səsimi çıxarmadan ölərdim!.. Bundan artıq mənə heç bir şey lazım deyil, ata! O mənim günəşim, məğrur, əzəmətli günəşimdir... Xırda bir milçək, günəş şüalarında qızınmaq istəyirsə, bunun üçün günəş onu cəzalandıra bilərmə?

Miller (*mütəəssir halda kreslodə dirsəklənir, əlləri ilə üzünü örtür*). Qulaq as, Luiza... Mən qısa ömrümün bütün bu qalan günlərindən keçərdim. Bilsəydim ki, sən, bir daha heç vaxt mayorla, görüşməyəcəksən.

Luiza (*qorxaraq*). Nəco? Nə dediniz?.. Yox, siz yəqin belə demək istəmərdiniz, atacan! Siz bilmirsiniz ki, Ferdinand mənimdir, mənim üçün yaranmışdır, bütün sevnələrə atalıq eləyən tərəfindən mənə sevinc bəxş etmək üçün göndərilmişdir! (*Fikirli*). Mən onu ilk dəfə gördüyüm zaman... (*Həyəcanla*). Alışib yandım. Qan damarlarımda qaynadı, ürəyimin döyüntüləri mənə xəbər verdi, sinəmdən qopan ahım mənə pıçıldadı: “Bu, odur!” O zaman, ürəyim daima arzuladığım o varlığı tanıyıb təsdiq etdi ki: “Bəli, odur!”. Elə bil bütün kainat mənimlə bərabər sevinərək, bu sözləri bir ağızdan təkrar elədi! O zaman... Ah, o zaman könlümün ilk səhəri açıldı! Yaz çöllərində açılan çiçəklər kimi ürəyimdə yeni-yeni gənc duyğular çiçəkləndi. Mən ətrafımdakı dünyanı görmürdüm, lakin yenə də dünyanı heç vaxt o dəqiqələrdə olduğu qədər gözəl olduğu yadıma gəlmir. Mən artıq Allahı düşünmürdüm, amma buna baxmayaraq, heç bir zaman onu bu qədər ürekdən sevməmişdim.

Miller (*yüyrüb qızını bağrına basır*). Luiza, öziz, sevimli balam! Qoca, əldən düşmüş atanın nəyi varsa, hamısı, hamısı sənə qurbandır... Budur, istəyirsən həyatımı da al!.. Ancaq bir Allah şahiddir ki, mayoru... Mən sənə verməyə qadir deyiləm (*gedir*).

Luiza. Bu dünyada o mənə lazım da deyil, ata! Şəh damlası kimi kiçik bir zaman hissəsi olan bu dünyadakı ömür yalnız Ferdinandın xəyalı ilə çırpınmaq üçün mənə kifayət edər... Mən bu dünyada ona qəsd eləmirəm. Lakin sonra ana, sonra yer üzündəki fərq hüdudları dağılan-

da, silklərin mənfur yükü üzərimizdən götürüləndə, insanlar yalnız insan olduqda... Mən bu dünyadan öz məsumluğumdan başqa heç bir şey aparmayacağam. Axı atam özü dəfələrlə demişdir ki, insanlar xaliq qarşısına çıxdıqları vaxt cəvahirat və ehtişamlı rütbələr qiymətdən düşəcək, insan qəlbinin qiyməti isə yüksələcəkdir. O zaman mən zəngin olacağam. Ana! Orada göz yaşları qəhrəmanlıq sayılacaq, xeyirxah niyyətlər nəsil və nəcabəti əvəz edəcək! O zaman mənim şanımsəvkətim olacaq ana! Onda o öz sevgilisindən nəyi ilə üstün olacaq?

Millerin arvadı (*yerindən sıçrayır*). Luiza!.. Mayor gəlir, odur, hasarın üstündən atılıb keçdi. Mən harada gizlənim?

Luiza (*titrəyir*). Getməyin, ana!

Millerin arvadı. Aman, Allah! Mən nə kökdəyəm! Ayıbdır, mən bu halda zati-alilərinin hüzuruna çıxma bilmərəm.

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Ferdinand Fon Valter, Luiza.

Ferdinand qıza tərəf yüyürür; Luizanın rəngi qaçır, təqətsiz halda kresloya yıxılır. Ferdinand onun qabağında dayanır.

Bir müddət dinməz-söyləməz bir-birilərinə baxırlar. Pauza.

Ferdinand. Rəngin necə də qaçmışdır, Luiza!

Luiza (*onun boynuna atılır*). Eybi yoxdur! Narahat olma! Sən mənim yanımdasan. Hamısı keçib getdi.

Ferdinand (*Luizanın əlini dodaqlarına aparır*). Luiza yenə də məni sevirmi? Mənim ürəyim dünənki kimidir, bəs səninki? Mən uçub sənənin yanına gəldim ki, səni şad görüm və sənənin yanından şad çıxıb gedim, amma sən bikişsən.

Luiza. Yox, elə deyil, mənim əzizim!

Ferdinand. Doğrusunu söylə! Sən kədərliyəm. Mən sənənin qəlbinə bu sadə brilyant kimi açıq-aydın görürəm (*Öz üzünü göstərir*). Bunun üstündə, kiçik bir nöqtə əmələ gəlsə mənim gözümdən qaçmaz... Eləcə də sənənin gözlərindən keçən hər bir fikri, mən sezməyə bilmərəm! Sənə nə olub: Danış, hamısını mənə söylə! Bu ayna üzərinə heç bir şey kölgə salmayanda, bütün dünya mənim üçün bu ludsuz görünür! Səni kədərləndirən nədir?

Luiza (*bir müddət sükut içində, fikirli halda ona baxır. Sonra qüssə ilə*) Ferdinand! Ferdinand! Əgər bilsəydin ki, sənənin təsvirlərində zavallı bir qız, sadə bir meşşan qızı, nə qədər gözəl görünür!

Ferdinand. Nə dedin? (*Heyrət içində*). Mehribanım, qulaq as! Haradan başına belə fikirlər gəlir? Sən mənim Luizamsan! Kim sənə təlqin eləmişdir ki, bu kifayət deyil. Görürsənmi, vəfasız, sən mənə qarşı nə qədər soyuqsan! Əgər məhəbbət sənənin bütün varlığına hakim olsaydı, sən bu fərqlər haqqında düşünə bilərdinmi? Mən səni görəndə şüurum baxışlarında qərq olur. Səndən uzaqda olanda isə şüurum əriyib sənənin həsrətinə çevrilib. Sən isə məhəbbətdə də mühakiməni hişf etmək istəyirsən? Utan! Qüssə içərisində keçirdiyin hər dəqiqə öz sevgilisindən qəzet edilən dəqiqələrdir.

Luiza (*onun əlindən tutub, başını yırğalayır*). Sən məni yuxuya vermək istəyirsən, Ferdinand, mənim diqqətimi, mütləq yuvarlanacağım bir uçurumdan yayındırmaq istəyirsən. Mən isə irəliyə baxıram. Şöhrətin səsi, sənənin niyyətlərin, sənənin atan, mən isə biçarə bir varlıq... (*Qorxu içində onun əlini buraxır*). Ferdinand! Sıyrılmış qılınc oynayır! Bizi bir-birimizdən ayırmaq istəyirlər.

Ferdinand. Bizi, bizi ayırmaq istəyirlər? (*Yerindən sıçrayır*). Bu qara fikirlər haradan sənənin başına gəlir? Bizi ayırmaq istəyirlər? Lakin kim iki qəlbin ittifaqını qıra bilər, kim bir akkordun səslərini ayıra bilər? Mən zadəganam? Bir düşün, hansı daha qədimdir, mənim zadəganlıq fərmanım, yoxsa dünyanın harmoniyası? Hansı daha mühümdür, mənim gerbim, yoxsa Luizanın baxışlarında göylərin nəqş etdiyi hökm ki: “Bu qadın bu kişi üçün yaranmışdır?” Mən – prezident oğluyam? Daha yaxşı! Ölkəni talan edən atamın ucbatından başıma yağan lənətləri, mənim məhəbbətimdən başqa nə yuyub apara bilər?

Luiza. Ah, sənənin atan!.. Mən ondan necə qorxuram!

Ferdinand. Mən isə, heç nədən qorxmuram... heç nədən. Yalnız ondan qorxuram ki, birdən sən mənədən soyuyub məni sevməzsən. Qoy bizim aramızda dağlar yüksəlsin – onlar mənim üçün yalnız pille olacaqdır ki, uçub sevimli Luizama qovuşam... Düşmənin taleyini başımıza yağdırdığı bəlalar, mənim eşqimin odunu daha da alovlandıracaq, təhlükələr mənim Luizama daha böyük bir gözəllik bəxş edəcək... Çıxar ürəyindən bu qorxuları, sevgilim! Mən özüm. Mən özüm səni, əjdaha yer altındakı xəzinəni qoruyan kimi qoruyacağam... Mənə inan! Mən sənənin xilaskar mələyini olacağam. Mən səni taleyini zərbələrindən

hifz edəcəyəm... sənin yolunda bütün əzabları qəbul edəcəyəm, sevinc piyaləsindən bir damla da olsun dağıtmayacağam – hamısını çşqin bədəsindən sənə gətirəcəyəm (*Mehribanlıqla Luizanı qucaqlayır*). Mənim Luizam bu qollara söykənərək, həyat yollarından asanlıqla keçəcək. Sən yenidən göylərin ağuşuna qayıdanda, göylər heyrət içində təsdiq edəcəklər ki, sən yer üzünə gəldiyin zamandakından daha gözəlsən və ruh yalnız məhəbbətlə kamala yetişə bilər.

Luiza (*bərk həyəcan içində onun qolları arasından çıxır*). Bəsdir! Rica edirəm, sus! Əgər bilsəydin! Burax məni... Sən hiss eləmir-sən ki, bütün bu xəyal və arzuların qisas ilahəsi kimi, mənim ürəyimi necə didib-parçalayır (*Getmək istəyir*).

Ferdinanda (*onu saxlayır*). Luiza! Nə danışırısan? Bu nə deməkdir? Sənə nə olmuşdur?

Luiza. Mən bütün şirin xəyallarımdan ümidimi üzmüşdüm və çox xoşbəxt idim. Lakin indi bu gündən etibarən... Mən artıq rahatlığın nə olduğunu bilməyəcəyəm... Hiss edirəm ki, sinəmdə müdhiş ehtiraslar qaynayacaqdır... Get... Qoy Allah səni əfv etsin!. Sən mənim gənc və qayğısız ürəyimə clə bir yangın saldın ki, artıq heç bir şey heç bir şey, onu söndürə bilməyəcək (*qaçıb gedir*).

Ferdinand səssizcə onun dalınca yönəlir.

BEŞİNCİ GƏLİŞ

Prezidentin evində zəl

Boynunda orden xaçı, döşündə ulduz olan prezident, katib Vurm ilə daxil olur.

Prezident. Dərindən bağlanmışdır? Mənim oğlum?.. Yox, Vurm, mən heç vaxt buna inanmaram.

Vurm. Lütf edin, zati-dövlətləri, icazə verin, isbat edim.

Prezident. Mənim oğlum o miskin meşşan qızına nəvaziş göstərə bilər, ona şirin sözlər deyə bilər... Hətta ona məhəbbətdən də dəm vura bilər, bunların hamısı mümkün şeylərdir, bütün bunları əfv etmək olar... ancaq deyirsiniz ki, o çalğıçı qızıdır?

Vurm. Musiqi müəllimi Millerin qızıdır.

Prezident. Göyçəkdimi? Təbiidir. Məlum işdir ki, elədir.

Vurm (*həyəcanla*). Sarışın, sevimli bir qızıdır. Cəsarətlə demək olar ki, birinci saray gözəllərindən geri qalmaz.

Prezident (*gülür*). Aha, belə de, Vurm! Belə başa düşürəm ki, sizin də ona gözünüz düşüb?.. Bilirsinizmi nə var, əzizim! Vurm, oğlumun xanımlara belə aludə olması, mənə ümid verir ki, xanımlar da ona qarşı meyl edirlər. O, sarayda çox irəli gedə bilər. Deyirsiniz ki, qız göyçəkdir? Oğlumun yaxşı zövqə malik olması mənim üçün çox xoşdur. Demək, o səfeh qızın başını tovlayır ki, guya ciddi niyyətləri var? Daha yaxşı, – demək, zirəkdir, hazırcavabdır ki, qıza çuval-çuval yalan satır. İndi ki, belədir o, prezident ola bilər. Bundan başqa, xoşa da gəlir! Çox gözəl! Bu açıq-aydın onu göstərir ki, bəxti gətirən adamdır. Demək, bu komediyanın axırında mən sağlam bir nəvə qazana bilərəm! Lap yaxşı! Mənim nəsil ağacımda əmələ gələn təzə pöhrənin sağlığına bir şüşə də artıq malağa şərabı içirəm, oğlumun qızı yoldan çıxardığına görə lazım gələn cəriməni də verərəm.

Vurm. Mən bircə şeydən qorxuram zati-dövlətləri, siz o bir şüşə şərabı dərindən dağıtmaq üçün içməli olarsınız!

Prezident (*ciddi*). Vurm, sizə yaxşı məlumdur ki, mənim bir dəfə inandığım şeyi, sonra mənim başımdan çıxarmaq olmur və mənim qəzəbimin də hədudu yoxdur... Mənim əhvali-ruhiyyəmə sizin müəyyən istiqamət vermək cəhdinizi məmnuniyyətlə zarafata çevirə bilərəm. Rəqibinizi öz yolunuzdan rədd etmək üçün sizin çox tələsdiyiniz mənə aydındır. Oğlumu qızın gözündən sala bilmirsiniz, ona görə oğlanın atasından, milçək qovan yelpic kimi istifadə etmək istəyirsiniz. Bu da mənim üçün aydındır. Sizin hiyləgərlikdən misilsiz istedadınıza gəldikdə – bu məni hətta valeh edir. Lakin əzizim Vurm, eyni zamanda məni də ələ salmağı sizə məsləhət görmürəm, üstəlik sizə məsləhət görürəm ki, mənimlə zarafat eləməyin qorxulu bir şey olduğunu yaddan çıxarmayasınız.

Vurm. Üzr istəyirəm, zati-dövlətləri, əgər sizin şübhələndiyiniz kimi doğrudan da burada qısqanclıq məsələsi olsaydı, siz onu mənim üzümün ifadəsindən yox, sözlərimdən sezə bilərsiniz.

Prezident. Məncə bu qısqanclıq məsələsi heç olmasa daha yaxşıdır. Səfeh! Bir qızılın sizin əlinizə birbaş zərbxanadan yaxud bankirdən gəlib çıxmasının nə fərqi var? Yerli zadəganlıqdan nümunə götürün! Bilə-biləmi yaxud qəsdənmi, hər halda bizdə çox nadir halda, clə bir nikah ittifaqı bağlana bilər ki, əvvəlcədən heç olmazsa yaram düjün qonaq ya xidmətçi, nişanlı oğlan üçün hazırlanan behiştə, qarış-qarış bələd olmasınlar.

Vurm (*təzim edərək*). Elə isə, zati-dövlətləri, meşşan olaraq qalmaq mənim üçün daha xoşdur.

Prezident. Ustəlik siz ən yaxın bir vaxtda, rəqibinizdən hayıf çıxıb, sevinə bilərsiniz. Elə indicə kabinet qərar qəbul etmişdir ki, təzə hersoginyanın gəlməsi münasibətilə ledi Milford, hamının diqqətini yayındırmaq məqsədilə istefa verməli və heç bir şübhəyə yol verməmək üçün ərə getməlidir. Siz bilirsiniz ki, Vurm, mənim tutduğum mövqe nə dərəcəyə qədər ledinin təsirindən, nüfuzundan asılıdır və mənim müvəffəqiyyətlərimin ən qüvvətli amili, hersoqun şıltaqlıqlarını icra etmək bacarığıma bağlıdır. Hersoq ledi Milford üçün ər axtarır. Ona başqa bir adam rast gələ bilər və bu başqa adam sazişə girərək gözəl bir xanım ilə bərabər, hersoqun etimadını qazanar, onun üçün lazımlı adam olar. İndi hersoqun yenə də mənim ailəmin torunda ilişib qalması üçün, Ferdinand gərək ledi Milfordu alsın... Sizə aydın oldumu?

Vurm. Apaydındır. Hər halda zati-aliniz bununla sübut edir ki, siz ürəyinizdə bir prezident kimi, atadan daha qüvvətlisiniz! Əgər siz bir ata kimi oğlunuza qarşı mehriban olduğunuz qədər, mayor da sizə qarşı itaətli bir oğul olarsa, onda sizin niyyətləriniz müqavimətə rast gələ bilər.

Prezident. Xoşbəxtlikdən, mən hələ belə olmalıdır! – deyə hökm verməyi mümkün hesab elədiyim bir planın həyata keçməsinə heç vaxt şübhə etməmişəm. Görürsünüzmü, Vurm, biz indi məsələnin başlanğıc nöqtəsinə gəlib çıxdıq. Mən elə nahara qədər oğluma nişanlanmalı olacağını elan edəcəyəm. Onun üzünün ifadəsi ya sizin şübhələrinizi təsdiq edəcək, ya da onları qəti surətdə rədd edəcək.

Vurm. Rica edirəm, məni bağışlayın, zati-dövlətləri. Oğlunuzun əhvalı, şübhəsiz ki, pərişan olacaq, lakin bu hələ o demək deyil ki, siz onun nişanlısını əlindən aldığınız üçün pərişan olur, yox, nişanlısı evəzində sizin ona tapdığınız namizəd üçün də bikef ola bilər. Ona görə, siz onu ağır bir imtahana çəksəniz yaxşı olmazmı? Bütün ölkənin ən eyibsiz gözəlini ona təklif edin, əgər razı olsa, onda katibiniz Vurmu üçillik kürək cəzasına məhkum edin.

Prezident (*dodağını çeynəyərək*). Lənət sənə kor şeytan!

Vurm. Bəli, bəli, sizi inandırırım ki, belədir... Qızın anası lap səfehlerin səfehidir, sadəilliyindən mənə hər şeyi açıb söyləmişdir.

Prezident (*sakit olmaq üçün otaqda gəzinir*). Yaxşı! Elə indicə onu imtahana çəkərik.

Vurm. Lakin zati-dövlətləri, xahiş edirəm unutmayasınız ki, mayor, cənabi-alinizin oğludur...

Prezident. Ona toxunan olmaz, Vurm!

Vurm. Sizin yaxanızı istəmədiyiniz bir gəлиндən qurtarmaq üçün göstərdiyim xidmətlər...

Prezident. Tələb edir ki, mən də öz tərəfimdən sizin evlənməyinizə kömək edim?.. Məmnuniyyətlə, Vurm!

Vurm (*razı halda təzim edir*). Mən həmişə zati-alinizin quluyam! (*Getmək istəyir*).

Prezident. Vurm, indicə sizə etimad edib dediyimi (*təhdid ilə*), əgər ağzınızdan çıxarsanız!..

Vurm (*gülür*). Onda zati-dövlətləri isbat edər ki, mən saxta imzalar düzəldirəm (*Gedir*).

Prezident. İndi sən mənim əlimdəsən! Mən səni öz dələduzluğunun torunda tutub saxlamışam.

Kamerdiner (*daxil olur*). Hofmarşal fon Kalb!

Prezident. Yaxşı vaxtında gəlib! Çox şadam!

ALTINCI GƏLİŞ

Hofmarşal fon Kalb zəngin, lakin zövqsüz saray libasında, kamerger açarı, iki saat və qılıncla daxil olur, chapcan bas¹ şlyapasını əlində tutmuşdur, saçı la herisson² sayaqı qıvrılmışdır, zingiltili səslər çıxararaq prezidentə doğru yüyürür, ətrafına müşk qoxusu yayır. Prezident.

Hofmarşal (*onu qucaqlayaraq*). Sabahınız xeyir, mənim əzim! Necə istirahət eləmişiniz? Necə yatmışınız? Bağışlayın, hüzurunə gəlmək şərəfinə belə gec nail olmuşam... Təxirəsalınmaz işlər çoxdur... Xörek siyahısının tertibi... vizit vərəqələri... bugünkü kirşə gəzintisi üçün adamları müəyyən eləmək... Oh, bir yandan da lever³ zamanı orada hazır olub, hersoqa hava haqqında məlumat vermək lazım idi.

Prezident. Elədir, marşal, əlbəttə, siz oradan ayrıla bilməzdiniz.

Hofmarşal. Bütün bunlardan əlavə, üstəlik, dələduz dərzi də məni aldatdı.

¹ Kənarı aşağı öyilən şlyapa (*Frans.*).

² Kirpisağağı (*Frans.*).

³ Məşhur adamların geyinməsi.

Prezident. Hamısına əl çatdırı bildiniz?

Hofmarşal. Bu hələ harasıdır! Bu gün məni bədbəxtlik bədbəxtlik dalına basır. Bircə qulaq asın!

Prezident (*fikirli*). Nə danışsınız, doğrudan?

Hofmarşal. Siz bircə qulaq asın! Yenidən karetdən çıxmışdıq ki, atlar nədənsə ürkdülər, şillaq atmağa başladılar, sonra şaxə qalxıb, demək ayıb olmasın, başdan-ayağa qədər, şalvarımı palçıqə buladılar. Nə edə idim? Siz Allah, baron, mənim vəziyyətimi başa düşün! Küçədə dayanmışam... artıq vaxt gəcdir. Geri qayıtsam bütün günüm zay olacaq, bu kökdə də əlahəzrətin hüsuruna çıxsam Allah göstərməsin!.. Gör ağılıma nə gəldi... özümü elə göstərdim ki, guya ürəyim xarab olub. Dərhal məni qucaqlarına alıb karetdə qoydular. Birməfəsə özümü evə saldım... paltarımı dəyişib... geri qayıtdım... Necə bilirsiniz?.. yenə də qəbul otağında hazır olanların birincisi mən oldum... Siz buna nə deyirsiniz?

Prezident. İnsan zirekliyinin ön gözəl nümunəsidir... lakin bu barədə bəsdir, Kalb. Demək, siz hersoqla danışmışınız?

Hofmarşal (*təmtəraqa*). İyirmi dəqiqə otuz saniyə.

Prezident. Belə söylə! Onda şübhəsizdir ki, siz mənə mühüm yeniliklər söyləyəcəksiniz?

Hofmarşal (*bir qədər sükutdan sonra üzündə ciddi ifadə ilə*). Əlahəzrət, bu gün qaz peyni rəngində mahud kamzolunu geymişdi.

Prezident. Gör ha!.. Yox, marşal, mən sizə daha maraqlı bir şey deyə bilərəm... siz yəqin hələ bilmirsiniz ki, ledi Milford, mayor Valterə ərə gedir?

Hofmarşal. Nə danışsınız? Bu artıq qət olunmuşdur?

Prezident. Qət olunub qurtarmışdır, marşal... əgər siz elə bu saat ledinin yanına gedib Ferdinandın onun görüşünə hazırlaşdığını xəbər versəniz və oğlunun niyyəti haqqında bütün şəhərə səs salsanız mən sizə çox minnətdar olaram.

Hofmarşal (*fərəh içində*). Oh, böyük bir məmnuniyyətlə, mənim əzizim! Bu mənim üçün elə böyük bir fərəhdır ki!.. Uçuram, uçuram! (*Prezidenti qucaqlayır*). Salamət qalın!.. Qırx beş dəqiqədən sonra bütün paytaxt bu məsələdən xəbər tutacaq (*Otaqdan yüyürəyüyürə gedir*).

Prezident (*onun dalınca baxıb gülür*). Hələ bir deyirlər ki, belə varlıqlar heç nəyə yaramırlar... indi Ferdinand daha razılıq verməli olacaq, yoxsa belə çıxır ki, bütün şəhər yalan deyirdi (*Zəngi çalır*).

Vurm daxil olur.

Oğlumu yanıma çağırın!

Vurm gədir. Prezident fikirli halda zalda gəzinir.

YEDDİNCİ GƏLİŞ

Ferdinand və prezident. Vurm qapı ağzında görünür və tez çıxıb gedir.

Ferdinand. Siz əmr etmişiniz ki, ata...

Prezident. Təəssüf ki, öz oğlumu görüb fərəhlənmək üçün, indi mən hər dəfə əmr verməli oluram... Bizi tək buraxın, Vurm!.. Ferdinand, xeyli zamandır mən sənə göz yetirirəm, amma sənə, məni sevindirən o əvvəlki açıq ürəkliyi və gənclik coşğunluğunu görmürəm. Sənin üzündə qeyri-adi bir kədər ifadəsi donub qalmışdır... Sən məndən, cəmiyyətdən qaçırsan... Yaxşı deyil! Sənin yaşında bir adama, onlarla qızgın kəf məclislərini bağışlamaq olar, lakin bircə dəfə xiffət çəkməyi bağışlamaq olmaz. Qayğılı ifadə mənə daha çox yaraşır, əzizim. Sənin xoşbəxtliyinin qeydinə qalmağı mənə həvalə elə, sən isə mənim tədbirlərimin müvəffəqiyyətinə yardım göstərməyə çalış... yaxın gəl, məni qucaqla, Ferdinand!

Ferdinand. Siz bu gün çox mərhəmətlisiniz ata!

Prezident. Yalnız bu günmü? Ah, quldur balası, gör üz-gözünü necə turşudub, bunu mənə deyir (*Təntənəli bir ifadə ilə*). Ferdinand! Əlahəzrətin etimadını qazanmaq üçün, mən bu təhlükəli yolu kimin xatirinə seçdim? Vəcdanım və göylərlə olan ittifaqı mən kimin xeyri üçün pozdum? Qulaq as, Ferdinand... Mən öz oğlumla danışsam. Öz sələfimi aradan yox eləyib, kimin üçün yer açdım? Mən bıçağı adamlardan nə qədər çox gizlətməyə çalışırsam, elədiyim o hərəkət bir o qədər dərinə ürəyimə sancılır... Cavab ver mənə, Ferdinand, mən bunları kimin üçün elədim?

Ferdinand (*dəhşət içində geri çəkilib*). Məgər mənim üçün eləməsən, ata? Məgər bu cinayətin qanlı şöəsi mənim üzərimə düşməlidir? Ey qadir Allah! Bu cinayət üçün bir bəhanə olmaq darsa, heç bu dünyaya gəlməmək daha yaxşıdır!

Prezident. Necə? Nə dedin? Ah, bu romantik sayıqlamalar!.. Ferdinand, mən səninlə sakit danışmağa çalışacağam, ötkəm uşaq, yu-

xusuz keçən gecələrime beləmi qiymət verirsən? Tükənməz qayğılarıma beləmi qiymət verirsən? Əbədi olaraq vicdan əzablarının məni bir əqrəb kimi sancmasına beləmi qiymət verirsən? Məsuliyyətin ağır yükü mənim üzərimə düşür... Lənətlərə, Allahın cəzasına – hamısına məruz qalan mənəm! Sənə səadəti ikinci bir əl təqdim edir. Cinayət irs üzərində qanlı ləkələr buraxmır.

Ferdinand (*sağ əlini göyə qaldırır*). Mənə cani atanı xatırladacaq belə bir irsdən təntənəli surətdə imtina edirəm.

Prezident. Qulaq as, oğlan, məni özümdən çıxarma! Əgər mən də sən kimi düşünsəydim, sən bütün ömrünü küllükdə sürünərdin.

Ferdinand. Ah, ata, səltənət taxtı yanında sürünməkdən bu min dəfə yaxşı olardı!

Prezident (*özünü saxlayaraq*). Hım!.. sən öz səadətinin nədən ibarət olduğunu başa düşürsən. Başqalarının bütün söylərinə baxmayaraq, dırmaşa bilmədikləri mövqeyə, sən çox asanlıqla, oynaya-oynaya qalxmısan. On iki yaşında sən praporşik idin! İyirmi yaşında mayorсан! Mən bunu hersoqun vasitəsilə əldə etmişəm. İndi isə sən hərbi libasını çıxarıb nazirliyə daxil olacaqsan! Hersoq sənə gizli müşavir rütbəsi... səfirlikdə xidmət... qeyri-adi nemətlər vəd edir. Sənin qarşında parlaq bir gələcək açılır! Əvvəlcə taxt-taca tərəf gedən hamar bir yol, sonra isə əgər hökmdarlığı onun zahiri əlamətlərinə dəyişməyin mənası varsa, taxt-tac özü belə sənə qismət ola bilər. Məgər bütün bunlar sənə ilham vermirmi?

Ferdinand. Yox, çünki mənim ehtişam və səadət haqqındakı anlayışlarım sizinkindən xeyli fərqlidir. Siz öz səadətinizə, demək olar ki, həmişə bir başqasını məhv edərək nail olursunuz. Həsəd, qorxu, nifrət – elə tutqun aynalardır ki, hökmdarın əzəmətini ifşa edirlər... adlısanlı xoşbəxtlər – göz yaşları lənət və müsibətlərin müdhiş süfrəsi başında kef çəkib nəşələnirlər. Onlar bu sərxoşluqdan ayılmağa macal tapmamış, ləngər vura-vura, o biri dünyaya, əbədiyyətə, Allah dərğahına yola düşürlər, yox, mənim səadət idealım daha sadədir. O mənim öz varlığımıdır. Öz ürəyim – bütün arzularımın da məskəni oradır.

Prezident. Sən çox gözəl danışırısan! Bundan yaxşı nitq olmaz! Valehedicidir! Otuzillik bir fasilədən sonra mən yenə birinci leksiya qulaq asıram! Lakin çox təəssüf, mənim əlli yaşlı başım artıq kütləşmişdir! Amma belə nadir bir istedadın paslanmaması üçün, mən istəyirəm ki, sənin həyat yoldaşın olsun, onda bu təmtəraqlı cəfəngiyat-

la istədiyin qədər onun başını dəng edə bilərsən... Sən elə bu gün... qət etməlisən... evlənmək barəsində qərara gəlməlisən!

Ferdinand (*heyrat içində geri çəkilir*). Ata!

Prezident. Mənə təşəkkür etmə!.. mən sənin adından ledi Milforda vizit kartı göndərmişəm. Zəhmət çək, elə bu saat onun yanına get və evlənmək təklifini rəsmi surətdə ona elan elə!

Ferdinand. Necə, ata, həmin o Milfordamı?

Prezident. Güman edirəm ki, sən onu tanıyırsan...

Ferdinand (*özündən çıxaraq*). Şəhərimizdə onun rüsvayçılığından xəbəri olmayan bir nəfər varmı? Amma deyəsən, ata, mən gül-məli vəziyyətdə düşdüm. Sizin zarafatınızı ciddi qəbul elədim! Məgər siz yüksək mövqeli əxlaqsız bir qadını özünə arvad olaraq qəbul edən alçaq bir oğlun atası olmaq istərsiniz?

Prezident. Burada nə var ki? Əgər o, əlli yaşında bir kişiylə ərə getməyə razı olsaydı, mən özüm ona clçi düşərdim. Belə bir şəraitdə, sən alçaq bir atanın oğlu olmağa razı olardınmı?

Ferdinand. Yox! And olsun Allaha!

Prezident. Belə bir cavab, əlbəttə, mərifətsizlikdir, lakin orijinal olduğu üçün, sənə bağışlayıram.

Ferdinand. Rica edirəm, ata, bu söhbəti kəsin, yoxsa özümü sizin oğlunuz adlandırma bilməyəcəyəm.

Prezident. Sən dəli olmusan, oğlan? Hansı ağıllı adam dövlət başçısı ilə bərabər növbə ilə bir şeyi dadmaq üstünlüyünü ələ keçirməyə can atmaz?

Ferdinand. Siz mənim üçün müəmma olmağa başlayırsınız, ata. Siz hökmdarla o şeyi bölüşməyi üstünlük hesab edirsiniz ki, o şeydə hökmdar bütün başqa adamlardan aşağıdadır.

Prezident bərkdən gülür

Gülün, ata, gülün... Yaxşı, bu məsələyə toxunmayaq. Amma evlə-nərkən cəhiz olaraq, heç olmasa öz arvadının vücudunun yeganə sahibi olmaq ixtiyarını alan ən axırıncı bir peşəkarın üzünə mən necə baxa bilərəm? Adamların gözüne mən nə cür baxa bilərəm? Hersoqun üzünə necə baxa bilərəm? Öz namusunun ləkəsini mənim rüsvayçılığım-da yumaq istəyən, hersoq məşuqəsinin üzünə necə baxa bilərəm?

Prezident. Sən belə şeyləri haradan yığıb başına doldurmusan, əzizim?

Ferdinand. Sizi yerə, göyə and verirəm, ata! Bir tək oğlunuzu bu cür alçalmaqla siz onu bədbəxt edəcəksiniz, lakin əvəzində, özünüz də xoşbəxt olmayacaqsınız. Əgər sizin yüksəlməyiniz üçün həyatımı qurban vermək lazım gəlsə, mən onu sizdən əsirgəməyərəm. Mən öz həyatımla sizə borcluyam, ona görə heç fikirləşmədən bütün həyatımı sizin ehtişamınıza qurban verməyə hazıram, lakin mənim namusum, ata!.. İndi ki, siz onu mənim əlimdən alırsınız, demək, mənə həyat vermək sizin tərəfinizdən yüngüllük və alçaqlıq imiş, mən öz atamı bir dəyys kimi lənətləndirməyə məcburam.

Prezident (*mehribanlıqla onun cəvlinə vurur*). Afərin, mənim istəkli oğlum! İndi mən görürəm ki, sən namuslu oğlansan, bizim bütün hersoqluqda ən yaxşı qadına layiqsən. O qadın da sənin olacaq. Elə bu gün sən qrafinya fon Ostgeym ilə nişanlanacaqsan.

Ferdinand (*yenidən heyrat içində*). Nə bəd gün imiş bu gün, deyəsən, axırım çatıb. Mən elə bu gün məhv olacağam.

Prezident (*diqqətlə ona baxır*). Ümid edirəm ki, mənim bu yeni intixabımda sənə namusuna toxunan bir şey yoxdur?

Ferdinand. Yox, ata! Frederika fon Ostgeym başqa kimi desəniz, xoşbəxt edə bilər (*Sən dərcə karıxmış halda öz-özünə*). Onun kin və qəzəbinin ürəyimdə dağıda bilmədiyini, indi mərhəməti didib parça-parça edir.

Prezident (*gözlərini ondan ayırmayaraq*). Ferdinand, mən səndən təşəkkür gözləyirəm...

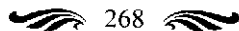
Ferdinand (*ona tərəf atılıb, hərərətlə atasının əlini öpür*). Ata, sizin yaxşılığınız məni dərinədən mütəəssir edir... Ata, bu xeyirxah niyyətləriniz üçün ürəkdən sizə minnətdaram... Seçdiyiniz qız tamamilə eysizdir... Lakin... Çox təəssüf edirəm ki... mən onu edə bilmərəm... İxtiyarım yoxdur... mən qrafinyanı sevmə bilmərəm!

Prezident. Aha! Yaxşıca dimdiyindən tora düşdün! Axır ki, tələyə düşdün, hiyləgər yalançı! Demək, ledi Milford ilə evlənmək istəməməyinin səbəbi namus məsələsi deyil?.. Demək, məsələ şəxsiyyətdə deyil, sən ümumiyyətlə, evlənməyin əleyhinəsən?

Ferdinand donmuş kimi yerində dayanır, sonra dihsinib qaçmaq istəyir.

Hara? Dayan! Oğulluq hörmətini belə saxlayırsan?!

Mayor qayıdır.

Lediye sənə haqqında məlumat verilmişdir. Mən hersoqa söz vermişəm. Şəhərdə və sarayda hamı bu işdən xəbərdardır. Əgər mən, hersoqun, ledi Milfordun... sarayın... bütün şəhərin qarşısında, sənə görə yalançı çıxsam... qulaq as oğlan... Əgər mən bəzi macəralarından xəbər tutsam... aha! Dayan görüm!.. Niyə belə ağappaq ağardın?

Ferdinand (*qar kimi ağarmış halda titrəyərək*). Necə? Doğrudan? Boş şeydir, ata?!

Prezident (*müdhış nəzərlərini ona zilləyərək*). Əgər burada bir şey varsa... Əgər mən işin izinə düşüb, sənə iradənin səbəbini bilsəm... Onda özünü gözlə, oğlan! Təkcə bu şübhələr məni dəli eləyir. Elə bu dəqiqə get! Bu saat vaxtparad başlanır. Parol verilən kimi sən ledinin yanına gedərsən... Bütün hersoqluq mənim qabağında zağ-zağ əsir. Görək özbaşınalıq eləyən bir oğul mənə üstün gələ biləcəkmi? (*Qapıya tərəf yönəlir və yenə geri qayıdır*). Axırıncı dəfə deyirəm: get ora, ya da mənim qəzəbimdən özünü gözlə! (*Gedir*).

Ferdinand (*ağır düşüncədən ayrılaraq*). Getdi?.. Bu mənim atamın səsi idimi?.. Yaxşı, mən ledinin yanına gedim... Ora gedərəm... Ona elə şeylər söyləyirəm ki, qabağına elə bir ayna qoyaram ki... İyrənc varlıq! Əgər sən bundan sonra da məni özünə ər tələb edərsənsə... onda lap bütün İngiltərənin təşəxxüsü səni qanadı altına alsa belə, mən yenə də bir alman gənci kimi səni bütün qoşun və xalq qarşısında rədd edəcəyəm! (*Tez gedir*).

İKİNCİ PƏRDƏ

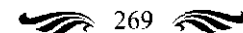
BİRİNCİ GƏLİŞ

Ledi Milfordun sarayında salon. Sağ tərəfdə sofa, sol tərəfdə royal.

Ledinin hələ saçları qırılmamışdır. O, sərbəst və gözəl səhər paltarında, royalın dahlında oturub, improvizə edir. Xidmətçi qız Sofi pəncərədən çəkilir.

Sofi. Zabıtlar dağılışırlar. Vaxtparad qurtarmışdır, Valter isə hələ də görünür.

Ledi (*bərk həyəcan içərisində ayağa qalxıb zalda gəzinir*). Bilmiyəm bu gün mənə nə olmuşdur, Sofi... Mən heç vaxt bu cür olmamışdım... Demək, sən onu görmədin?.. Əlbəttə... onun tələsməsi üçün bir

səbəb yoxdur... Ürəyimdə elə bir ağırlıq var ki, elə bil nə isə bir cına-yət işləmişəm... Sofi, get, de ki, mənim üçün tövlədəki ən qızgın atı yəhərləsinlər. Könlüm genişlik istəyir, insanları və mavi göy üzünü görmək istəyirəm; at çapsam ürəyim açılar.

Sofi. Əgər ürəyiniz darıxırsa, miledi, qonaq çağırın. Hersoqu nahara dəvət edin, yaxud əmr edin kart stollarını sofanızın qabağına qoysunlar. Həfsoq və bütün saray mənim qulluğumda olsaydı, mən heç qəm-qüسسə çəkməzdim!

Ledi (*taxtın üstə yığılır*). Ah, yox, istəmirəm! Əgər sən məni, bu gəlib-gedənlərdən xilas eləsən, mən hər saat üçün sənə bir brilyant bağışlamağa hazıram. Axı bütün o adamlar mənim nəyimə lazımdır? Dekorasiya üçün mü? Hər dəfə, əgər, qəflətən mənim ağzımdan mehriban və səmimi bir söz çıxarsa, bu zavallı, miskin insancığazlar, gözlərini bərəldib, ağızlarını elə ayırırlar ki, elə bil qarşılarındakı bir kabusdur, mənim üçün bu oyuncaq kuklaları idarə etmək, hörmə millərini işlətməkdən daha asandır... Bütün mədəniyyətlərinin hərəkət dairəsi saat əqrəbinin hərəkəti kimi yeknəsək olan bu adamlar mənim nəyimə gərəkdir? Əgər mən əvvəlcədən onların nə cavab verəcəklərini bilirsənsə, onlardan bir şey xəbər almağın nə mənası var? Vaxta ki, onların cəsarəti çatmır özlərinə məxsus əqidələri olsun, onda öz təəssüratını onlara söyləməyin və onların təəssüratına aşına olmağın, mənim üçün nə marağı ola bilər... Yox, qoy rədd olsunlar! Hətta öz cəlavunu belə gəlməyən bir ata minmək, adamı iyrendirir (*Pəncərəyə yaxınlaşır*).

Sofi. Hər halda siz hersoqu, onların cərgəsinə qoymazsınız, ledi? Hersoq öz ölkəsində ən gözəl kişi, ən atəşin sevgili və ən hazır cavab bir adamdır.

Ledi (*pəncərədən çəkilir*). Bəli, ancaq öz ölkəsində... Yalnız onun hersoq rütbəsi mənim intixabıma zəif bir haqq qazandıra bilər, Sofi. Sən deyirsən ki, mənə həssəd aparırlar. Mən bədbəxtə! Mənə həssəd aparmaq yox, rəhm etmək lazımdır. Hökmdar səxavəti ilə yemlənen adamlar içərisində ən acı taleyi olan onun məşuqəsidir, çünki böyük və zəngin bir adamın bütün miskinliklərini yalnız o görə bilər. Doğrudur, o öz hakimiyyətinin tilsimi ilə ürəyimin hər istəyini əfsanəvi bir qəsr kimi yerin dibindən çəkib çıxara bilər. O mənim qarşımda hər iki hind ölkəsinin nemətlərini açıb sərir – səhrada cənnət yaradır, ölkəsinin bulaqlarını fəvvarələrlə göylərə qaldırır, təbəələrinin

qan-tərini feyerverklərlə ətrafa səpələyir. Lakin o öz qəlbinə – başqa qüvvətli və atəşin bir qəlb ilə həmahəng olaraq coşqun bir qüdrətlə çırpınmaq əmrini verə bilərmi? Onun kiflənmiş ruhu yüksək bir duyğuya doğru can ata bilərmi? Hissi nəşələr mənim üçün kifayət qədər var, amma buna baxmayaraq ürəyim acdır. Nəyimə lazımdır, bu qədər məstədicə ehtiraslar ki, onlar yalnız mənim qanımdakı hərarəti söndürürlər?

Sofi (*heyətlə ona baxır*). Mən ki sizə çoxdan xidmət edirəm, miledi?

Ledi. Yalnız indi məni tanıdın? Doğru deyirsən, sevimli Sofi... Mən öz namusumu hersoqa satdım, lakin ürəyim azad qaldı, kim bilir, əzizim, bəlkə indi o özünə daha layiq bir həmdəm tapacaq – axı sarayın üfunətli havası yalnız aynaya dəyən bir nəfəs kimi ona təmas etmişdir. İnan ki, əzizim, mən bu alçaq hersoqdan çoxdan əl çəkmişdim, lakin izzəti-nəfsim öz yerimi başqa bir saray xanımına verməyə mane olurdu.

Sofi. Ürəyiniz də izzəti-nəfsinizə belə asanlıqla təbə oldu?

Ledi (*həyəcanlı*). Elə bilirsən, ürəyim öz intiqamını almamışdır?.. İndi də intiqam almır?.. Sofi! (*Əlini onun çiyninə qoyub təntənəli bir ifadə ilə*). Biz qadınların bir yolu var. Ya hökmlərlik, ya da təbə olmaq. Əgər biz sevdiklərimiz adamın qulu olmaq kimi ən yüksək bir səadətdən məhrumuqsa, onda ən böyük hökmlərlik bizə verdiyi ləzzət belə yalnız zavallı bir təsəllidir.

Sofi. Mən sizdən belə şeylər eşidəcəyimi heç güman etməzdim!

Ledi. Axı nə üçün, Sofi? Bizim hökmlərlik cəlavından uşaq kimi yapışmağımızdan aydın görünür ki, qismətimiz ancaq yedəkdə sürünməkdir. Məgər sən hiss etməsənmi ki, mənim bütün şıltaq və qərribə hərəkətlərim, bütün vəhşi əyləncələrim, nəticə etibarilə yalnız ürəyimdəki daha vəhşi ehtirasları söndürür?

Sofi (*heyət içində geri çəkilir*). Ledi!

Ledi (*daha böyük həyəcanla*). Söndür ürəyimdəki odu! Bu saat fikri başımdan çıxmayan o adamı... Pərəstis elədiyim adamı mənim yanına gətir!.. Mən ya ona sahib olmalıyam, ya da ölməliyəm! (*Şəfqətlə*). Qoy mən onun dilindən eşidim ki, gözlərimdə parıldayan məhəbbət yaşları, saçlarıma hörülmüş brilyantlardan daha gözəldir... (*Ehtirasla*). Onda mən hersoqun ürəyini də, bütün hersoqluğunu da öz ayaqları altına ataram! Hər şeyi atıb o adamla dünyanın o başına qaçaram...

S o f i (*qorxu içində ona baxır*). Aman Allah! Bu nə işdir! Sizə nə olub, miledi?

L e d i (*karıxmış halda*). Rəngin niyə qaçdı? Məgər mən artıq bir söz dedimmi?.. Qoy mənim sənə olan etimadım sənin dilini bağlasın... Bu saat sən daha artıq şeylər biləcəksən... Hər şeyi biləcəksən...

S o f i (*qorxaqcasına ətrafına baxır*). Mən qorxuram, miledi... qorxuram... çox şeylər bilmək mənə yaramaz!

L e d i. Mayorla evlənmək... Sən də, bütün yüksək cəmiyyət də elə xəyal cləyirsiniz ki, bu bir saray intriqasıdır... Sofi!.. Qızarma... Mənim əvəzimə utanma... Bu mənim məhəbbətimin əməlidir!

S o f i. Mən də elə, belə düşünürdüm! Allaha and olsun!

L e d i. Onları inandırmaq çətin deyildi, Sofi: iradəsiz hersoq, saray tülküsu Valter, axmaq hofmarşal... Onların hər biri and içməyə hazırdır ki, bu nikah məni hersoq üçün saxlamaq və onunla əlaqəmizi möhkəmlətmək üçün ən yaxşı bir vasitədir. Ah, yox! Əksinə bu, əbədi olaraq, o əlaqəni qırmaq, bu rüsvayçı zəncirləri əbədi olaraq parçalamaq üçün bir vasitədir. Aldanmış hiyləgərlər, zəif bir qadın sizi aldatmışdır. İndi siz özünüz sevdiiyim adamı mənim yanıma gətirirsiniz! Mən də elə bunu istəyirdim... O mənim olan kimi... O mənim olan kimi... O zaman mən bütün, bütün bu mənhus ehtişama həmişəlik olaraq əlvida deyəcəyəm!..

İKİNCİ GƏLİŞ

Əvvəlki şəxslər, hersoqun qoca kamerdineri
içində qiymətli daş-qaş olan mücrünü gətirir.

K a m e r d i n e r. Əlahəzrət hersoq zati-alinizə salam söylədi, miledi və toyunuz üçün bu brilyantları sizə göndərdi. O bunları yenidən Venesiyadan almışdır.

L e d i (*mücrünü açıb, qorxu içində geri çəkilir*). Qulaq as, hersoq bu daşlara nə qədər vermişdir?

K a m e r d i n e r (*kədərli*). Bunların bahasına o bir qəpik də verməmişdir!

L e d i. Necə? Sən dəli olmusan? Bir qəpik də verməmişdir? Nə olub (*bir addım geri çəkilir*), niyə elə baxırsan, elə bil baxışlarını mənim ürəyimə sancmaq istəyirsən?.. Bu son dərəcə bahalı daş-qaşların heç bir qiyməti yox imiş?

K a m e r d i n e r. Dünən vətənimizin yeddi min oğlu Amerikaya göndərilmişdir, – bunların bahasını onlar ödəyəcəklər.

L e d i (*kəskin hərəkətlə mücrünü itələyib sürətli addımlarla kamerdinərə yaxınlaşır qısa bir sükutdan sonra*). Qulaq as, sənə nə olub? Sən deyəsən ağlayırsan?

K a m e r d i n e r (*göz yaşlarını silir; bütün vücudu titrədiyi halda tülkləri ürpədən bir səslə*). Axı onlar özləri, dünyadakı bütün brilyantlardan qiymətliyərlər... Mənim iki oğlum da onların içində idi.

L e d i (*diksindir, qocanın qolundan yapışır*). Axı onları zorla məcbur eləməyiblər ki?

K a m e r d i n e r (*acı gülüşlə*). Yox, zor nədir? Hamısı könüllü gedir! Doğrudur, onları sıraya düzəndə, iki nəfər qoçaq cərgədən çıxıb polkovnikdən xəbər aldı ki, hersoq onların cütünü neçəyə satır. Lakin bizim mərhəmətli hökmdar bütün alaylara ömr verdi ki, meydanda nizama durub qışqırıq-bağırmaq salanları güllələsinlər. Biz yaylın atəşinin səsinə eşitdik, daş döşəmə üzərinə çilənən qanlı beyinləri gördük, sonra bütün qoşun: "Ura! Amerikaya!" deyə bağırırdı.

L e d i (*dəhşət içində taxtın üstə yıxılır*). İlahi, ilahi! Mən isə bu barədə heç bir şey eşitməmişəm. Heç nə görməmişəm!..

K a m e r d i n e r. Bəli, zati-aliniz!.. Elə səfər signalı verilən zaman, hökmdarla birlikdə ayı ovuna buyurmuşdunuz... Siz bu əzəmətli tamaşanı görmək üçün, mütləq qalmalı idiniz! Əhvalat belə oldu: biz barabanların gurultusunu eşidən kimi başa düşdük ki, onları göndərirlər, yetimlər fəryad qopararaq hələ diri atalarının dalınca qaçırdılar. Dərddən ağlını itirmiş ana, yüyürüb südəmə körpəsini süngülərin ucuna atırdı, cavan oğlanı qılıncla öz nişanlısından ayırırdılar, biz ağsaçlı qocalar da orada dayanıb baxırdıq, axırdam hamımız bir nəfər kimi, qoltuq ağaclarımızı balalarımızın dalınca, o yeni dünyaya tulladıq. Qadır Allah bizim dualarımızı eşitməsin deyə, barabanlar da arası kəsilmədən guruldayırdılar.

L e d i (*dərin həyəcan içində ayağa qalxır*). Rədd olsun bu brilyantlar! Onlar mənim ürəyimə cəhənnəm alovlarının parıltısını saçırlar... (*Mehribanlıqla kamerdinərə*). Qəm yemə, yazıq qoca! Onlar qayıdacaqlar. Onlar yenidən öz vətənlərini görəcəklər.

K a m e r d i n e r (*yanıqlı və təsirli bir səslə*). Onu Allah bilir!.. Ya qismət! Lap şəhər qapılarının yanında onlar geri dönüb bağırırdılar: "Arvad, uşaqlarımız, Allah sizi hifz eləsin! Yaşasın atamız hökmdar! Qiyamət günü görüşərik!".

L e d i (*tez-tez otaqda gəzinir*). Bıyabırçılıqdır! Vıcdansızlıqdır!.. Məni isə inandırır ki, vətənin bütün göz yaşlarını qurutmuşam. Artıq gözlərim açıldı, dəhşətlə ətrafıma baxıb görürəm ki... Get!.. Öz hökm-darına söylə ki... yox, mən özüm şəxsən ona təşəkkür edəcəyəm!

Kamerdiner getmək istəyir: ledi öz pul kisəsini onun şlyapasına atır.

Həqiqəti açıb mənə söylədiyini üçün...

K a m e r d i n e r (*nifrətlə kisəni stolun üstünə atır*). Bunları da öz sərvətinizə əlavə edin! (*Gedir*).

L e d i (*heyfətlə onun dalınca baxır*). Sofi, yüyür, onun adını xəbər al!.. Onun oğlanlarını özünə qaytarmaq lazımdır.

Sofi qaçır. Ledi fikirli-fikirli var-gəl edir. Sükut.

(*Sonra Sofiyə geri qayıdıb müraciət edir*). Deyilənlər doğrudurmu ki, sərhəddə bütün bir şəhər yanıb və dörd yüzə qədər ailə dilənçi halına düşmüşdür? (*Zəngi çalır*).

S o f i. Bu haradan yadınıza düşdü?.. Doğrudan da belə olmuşdur, indi o bədbəxt fəlakətzadələrin çoxu borclu olduqları adamlara qul olmuş, yaxud hersoqun gümüş mədənlərində tələf olurlar.

X i d m ə t ç i (*daxil olur*). Nə əmr edirsiniz. miledi?

L e d i (*brilyantları ona verir*). Bu saat bunları banka aparın! Əmr edirəm. Dərhal bu qiymətli sevləri pula çevirin. Həsıl olan məbləği isə vanğından zərər cəkmis dörd yüz ailənin arasında bölüşdürün.

S o f i. Miledi! Siz nə eləvirsiniz? Siz böyük bir qəzəbə məruz qala bilərsiniz.

L e d i (*məğrur*). Bəs mən onun ölkəsinin lənətlərini öz saçlarımda daşımalıyam? (*Xidmətçiyə işarə edir, o gedir*). Müdhiş zinəti hö-rüb toxuyan göz yaşlarının ağırlığı altına düşməməmi istəyirsen? Özün gəl, Sofi! Yaxşısı budur, qoy mənim saçlarımda saxta brilyantlar olsun, ürəyim isə vicdanla hərəkət edəydim üçün rahat döyünsün.

S o f i. Bir görün, axı onlar necə brilyantlardır! Sizdə onlardan pisi vardı, onları verəydiniz!.. Yox, miledi, doğrusu ki, bu sizin tərəfinizdən əfvədməz bir hərəkətdir.

L e d i. Axmaq qızçıqaz! Əvəzində elə bir an gəlib çatır, mənim payıma o qədər brilyant və inci düşər ki, heç on nəfər kralın tacında belə o qədər daş-qaş olmaz, həm də mənim incilərım daha gözəl olar...

X i d m ə t ç i (*geri qayıdır*). Mayor ton Valter.

S o f i (*lediyə tərəf atılır*). Ah, aman Allah! Rənginiz qaçdı...

L e d i. Birinci dəfədir ki, Sofi... mən kisi qarşısında qorxu hiss edirəm... Eduard, de ki, mən xəstəyəm... Dayan!.. Onun kefi necədir? Gülürmü? Nə deyir?.. Sofi, bu gün mənim görkəmə çox pisdir, elə deyilmi?

S o f i. Yox, ledi, əsla!..

X i d m ə t ç i. Əmr edirsiniz qəbul edilməsin?

L e d i (*dili dolaşaraq*). Yox, qoy buyursunlar.

Xidmətçi gedir.

Sofi, mən ona nə deyim?.. Onu necə qarşılayım? Bir söz deyə bilmə-yəcəyəm... O mənim zəifliyimə güləcəkdir... O... Ürəyimə nə pis şeylər gəlir... Gedirsən! Sofi? Qal! Yox, getsən yaxşıdır!.. Qal, qal, getmə!

Mayor qapıda görünür.

S o f i. Sakit olun, miledi! Budur, o gəlir!

ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Əvvəlki şəxslər və Ferdinand Fon Valter.

F e r d i n a n d (*yüngülə təzim edir*). Mən sizə mane olmadım ki, lütfkar xanım?..

L e d i (*həyəcanını gizlədə bilməyərək*). Bax, bundan daha vacib bir işim yoxdur, cənab mayor!

F e r d i n a n d. Mən atamın əmri ilə yanınıza gəlmişəm...

L e d i. Mən ona ürəkdən minnətdaram.

F e r d i n a n d... sizinlə evlənəcəyimi sizə xəbər verim. Atamın hökmü belədir.

L e d i (*rəngi qaçır və əsir*). Bəs öz qəlbiniz nə deyir?

F e r d i n a n d. Nazirlər və ara düzəldən miyançılar qəlbi ilə heç vaxt hesablaşmırlar.

L e d i (*həyəcandan dili dolaşaraq*). Bəs siz özünüz buna bir şey əlavə etmək istəmirsiniz?

F e r d i n a n d (*gözləri ilə Sofiyə işarə edir*). Çox şey əlavə edə bilərdim, miledi!

L e d i (*Sofiyə işarə edir, o çıxıb gedir*). Bəlkə buyurub taxtın üstə oyləşəsiniz?

F e r d i n a n d. Sözümlə qısa olacaq, miledi.

L e d i. Elə isə?

F e r d i n a n d. Mən namuslu bir adamam...

L e d i. Mən bunu qiymətləndirməyi bacarıram.

F e r d i n a n d. Zadəganam...

L e d i. Özü də hersoqluqda birinci zadəgan.

F e r d i n a n d. Həm də zabitəm.

L e d i (*yaltaq bir əda ilə*). Bu üstünlüklər hamısı başqalarında da var. Nə üçün yalnız sizdə olan daha mühüm məziyyətlər haqqında sursunuz?

F e r d i n a n d (*soyuq tonla*). Onlar burada mənə lazım deyil.

L e d i (*getdikcə artan bir narahatlıqla*). Bu müqəddiməni mən necə başa düşməliyəm?

F e r d i n a n d (*yavaş-yavaş hər sözünü xüsusi bir aydınlıqla tələffüz edərək*). Əgər mənə zorla özünüze ər etmək istəsəniz – bunu bir namus üsyanı hesab edin.

L e d i (*qəzəblə*). Bu nə deməkdir, cənab mayor?

F e r d i n a n d (*sakit*). Bu mənim qəlbimin, mənim gerbimin və bu qılıncın səsidir...

L e d i. O qılıncı sizə hersoq vermişdir.

F e r d i n a n d. Onu mənə hersoqun vasitəsi ilə dövlət vermişdir, qəlbimi isə Allah vermişdir. Gerbimin isə beş yüz ilə yaxın tarixi var...

L e d i. Hersoqun adı...

F e r d i n a n d (*hirsələ*). Lakin hersoq bəşər qanunlarını pozub, rəftar və hərəkətləri sikkə kimi kəsməyə qadirdirmi? Namusdan yüksəkdə durmağa o özü belə qadir deyil, o yalnız namusun ağzını qızılla yuma bilər. O öz rüsvayçılığını, qəbahətini, qiymətli xəz libaslarla örtə bilər. Rica edərim, miledi, bu barədə artıq danışmayaq. İndi söhbət, nə rədd edilmiş niyyətlər, nə əcdad, nə bu qılınc, nə də yüksək cəmiyyətin rəyi haqqında gedir. Mən bütün bunları tapdalayıb keçməyə hazıram, lakin mənə sübut edin ki, mükafat qurbandan daha ağır olmayacaq.

L e d i (*pərişan bir halda, ondan uzaqlaşır*). Mən buna layiq deyiləm, cənab mayor!

F e r d i n a n d (*onun əlindən yapışır*). Bağışlayın! Biz sizinlə şəhidsiz danışırıq. Bu gün bizi görüşdürən – və bir daha heç vaxt görüşdürə bilməyəcək – səbəblər, mənə haqq verir ki, daha doğrusu, mənə məcbur edir ki, sirrimi və hisslərimi sizdən gizlətməyim. Mən sizi başa düşə bilmirəm, miledi, siz gözəlsiniz, ağıllısınız, istədiyiniz adam

sizi sevə bilər, lakin siz, sizə yalnız qadın kimi baxan hersoqa könül vermişsiniz. İndi də bir başqasının arvadı olmağa, özünüz təklif edirikən, utanmırsınızmı?

L e d i (*geniş açılmış gözləri ilə ona baxır*). Sözüünüzü axıra qədər deyin.

F e r d i n a n d. Siz özünüzü britaniyalı adlandırırırsınız. Bağışlayın, mən sizin britaniyalı olduğunuza inana bilmirəm. Bütün yer üzündəki ən azad xalqın azad qızı, əcnəbilərin xeyirxahlığına belə mədhnəmə oxuyan məğrur bir xalqın qızı heç bir vəch ilə əcnəbilərin qəbahətinə tərəfgirlik edə bilməz... Yox, siz yəqin britaniyalı deyilsiniz... Yaxud da görünür, Britaniya qızlarının damarlarında axan qan nə qədər nəcib və cəsurdursa, əksinə, siz britaniyalı qızın ürəyi bir o qədər xırdadır.

L e d i. Qurtardınızmı?

F e r d i n a n d. Mənə etiraz edə bilərlər ki, bu, bir qadın şöhrətpərəstliyidir, ehtirasdır, – temperamentdir, zövq və nəşə yangısıdır... Biz bir çox hallarda xeyirxahlığın namusa üstün gəldiyini bilirik, elə təsadüflər olmuşdur ki, bu rüsvayçılıq meydanına atılmış adamlar, nəhayət, öz nəcib hərəkətləri ilə yenidən cəmiyyət qarşısında özlərini yüksəltmiş, alçaq peşələrini qarşılarında qoyduqları gözəl məqsədlərlə alicənablığa çevirmişlər. Lakin bizim ölkəmizdə əvvəllər heç vaxt görünməmiş olan bu dözülməz zülm indi bəs haradan əmələ gəlmişdir?.. Sizin bir məqsədiniz var idi: hersoqluğa hakim olmaq. Mən sözümü qurtardım.

L e d i (*yumşaq, lakin mətanətlə*). Hələ heç kəs mənimlə belə danışmamışdı. Valtər, siz yeganə adamsınız ki, belə danışdıqdan sonra mən ona cavab verirəm. Siz mənimlə evlənməkdən boyun qaçıırırsınız, bunun üçün mən sizə hörmət edərim. Siz mənim ürəyimə qara yaxırırsınız – bunu mən sizə bağışlayıram. Lakin mən sizin doğrudan da, belə düşündüyünüze inanmıram. İstədiyi hər kəsi, yalnız bircə gecəsi ilə, əbədiyyən məhv etməyə qadir olan bir qadını bu cür təhqir etməyə cəsarət edən adam, ya görək bu qadının son dərəcədə alicənab olduğuna inansın, ya da dəli olsun. Siz ölkənin xaraba qalmasının bütün məsuliyyətini mənim üstümə yıxdınız – qoy qadir Allah bunu sizə əfv etsin! O sizi də, mənə də, hersoqu da bir gün üz-üzə gətirəcəkdir... Lakin siz mənə bir ingilis qızı kimi toxundunuz, bu cür ittihamlara isə mən öz vətənim qarşısında bəraət qazanmalıyam.

F e r d i n a n d (*qılıncına söykənərək*). Diqqətlə sizə qulaq asıram.

L e d i. İndi siz məndən, siz qədər kimsəyə inanıb söyləmədiyim və gələcəkdə də heç kəsə söyləməyəcəyim şeylər eşidəcəksiniz... Mən, Valter, sizin düşündüyünüz kimi deyiləm – mən macərə axtaran qadın deyiləm. Mən sizin qarşınızda öz əsil-nəcabətimlə lovğalana bilərdim: mənim qanım kral qanındandır... Mən, həyatını Mariya Şotlandiyanın yolunda qurban verən bədbəxt hersoq Tomas Norfolkun nəslindənəm. Baş kral kamerarsisi olan atam Fransanın xeyrinə işləyib vətənə xəyanətdə ittiham edilmiş və parlamanın qərarı ilə başı kəsilmişdi. Bizim bütün ömlakımız xəzinəyə keçdi. Biz ölkə daxilindən qovulduq. Anam atam edam edilən günü öldü. Mən, on dörd yaşında bir qız, dayəmi, bir mücrü qiymətli daş-qaşı və bir də bu nəsil xacını özüm ilə bərabər götürüb, Almaniyaya qaçdım, bu xacı anam ölməmişdən qabaq, axırıncı dəfə mənə xeyir-dua verib, boynuma salmışdı.

Dərin fikrə getmiş Ferdinand, artıq lediyo qabaqkı kimi acıqlı baxmır.

(*Getdikcə həyəcanı artır*). Xəstə, vətəninə didərgin düşən, köməksiz, pulsuz, qərib və yetim qalmış vəziyyətdə gəlib Hamburqa çıxdım. Mənə heç nə öyrətməmişdilər, yalnız fransızca danışmaq, bir az toxumaq, bir az da royal çalmaq bilirdim. Amma əvəzində qızıl və gümüş qablarda xörək yeməyə, atlas yorğanlar altında yatmağa, bir işarə ilə onlarla xidmətçiləri ömrü yerinə yetirməyə, adlı-sanlı pərəstişkarlarımla tərifiylərə qulaq asmağa adət etmişdim... Altı il yoxsulluq çəkdim... Axırıncı brilyant sənəgi satıldı, dayəm öldü, elə o zaman, talayım sizin hersoqu Hamburqa gətirib çıxartdı. Bir dəfə mən Elbanın sahillərində dolaşır suya baxır və düşünürdüm ki, görəsən, hansı dərindir, bu çay, yoxsa mənim iztirablarımdır?... Hersoq məni gördü, təqib etməyə başladı, axtarıb mənzilimi tapdı, ayaqlarıma döşəndi, məni sevdiyinə and içdi (*Keçirdiyi böyük həyəcan ledini susmağa məcbur edir, yenidən danışmağa başlayanda gözləri yaşla dolur, səsi titrəyir*). Xoşbəxt uşaqlıq illərimin parlaq lövhələri yenidən heyranedicə gözəlliyi ilə bir-bir qarşımda canlanmağa başladı... Sevinsiz gələcəyim, mənə məzar kimi qaranlıq görünürdü... Qəlbim başqa bir qəlb axtarırdı... O zaman başım onun sinəsinə əyildi (*Ferdinanddan uzaqlaşır*). İndi mənə mühakimə edin!

Ferdinand (*dərin həyəcan içində onun dalınca yüyürüb, onu dayandırır*). Ledi! İlahi! Mən nələrlə eşidirəm? Mən nə elədim!.. İndi mən dəhşət içində işlədiyim cinayətə baxıram. Siz artıq məni bağışlaya bilməzsiniz?..

L e d i (*özünü ələ alıb, vənə ona yaxın gəlir*). Gerisinə qulaq asın. Hersoq mənim gəncliyimdən və köməksizliyimdən istifadə etdi. Lakin norfolkların qanı damarlarımda qaynadı: "Emilya, sən özün hersoq nəslindən ola-ola, hersoq məşuqəsi olmusan?". Hersoq məni bura gətirən zaman hələ ürəyimdə vüqarım ilə taleyim bir-birilə vuruşurdu, burada isə gözlərimin qarşısında müdhiş bir mənzərə açıldı... Bu dünyanın böyükələrinin şəhvəti hər zaman, yeni qurbanlar istəyən acgöz bir gərəşən kimidir. O bu ölkədə çoxdan qudurğanlıq edirdi: nişanlıları bir-birindən ayırırdı, nikahın müqəddəs bağlarını qırır parçalayırdı, sakit ailə səadətini dağıdırdı, gənc və təcrübəsiz ürəklərə ölüm zəhəri axıdırdı... Can verən taliblər, son nəfəslərində rəşələr içində çırpınaraq müəllimlərinin mənhus adına lənətlər yağdırırdılar... Mən quzu ilə pələng arasında dayanmışdım, şəhvət anlarında mən ona and verirdim və bu qurbanlar ləğv olunurdu.

Ferdinand (*həyəcan içində zalda vurnuxaraq*). Kifayətdir, miledi, yetər!

L e d i. Bu ağır dövrdən sonra daha ağır bir dövr başladı. Sarayda və kaşanədə italyan cəmiyyətinin tör-töküntüləri həşərat kimi qaynaşırdı. Yüngül Paris qadınları əxlaqsız tacdarla min bir oyun çıxarırdı, xalq isə onların felinə qurban gedirdi. Onları mənim gözümün qabağından qovdular, işvə-naz cəhətindən onlar mənim yanımda heçə bərabər idilər. Müstəbid mənim ağuşumda tabdan düşdü, mən də hökmranlıq cilovunu çəkib onun əlindən aldım. İlk dəfə olaraq, Valter, sənin vətənin öz üzərində insan əli hiss etdi və etimadla mənim köksümə sığındı (*Susub şəfqətlə ona baxır*). Ah, nə üçün rəyini bu qədər qiymətləndirdiyim yeganə bir adam, məni özümü öyməyə və sadə xeyirxahlığımı, özündən bədgümanlıq atəşində yandırmağa vadar edir!.. Mən zindan qapılarını açardım, Valter, ölüm qərarlarını pozurdum, ömürlük kürək cəzalarının müddətini dönə-dönə azaltırırdım. Mən sağalmaz yaralara ağrı azaldan məlhəm tökməyə çalışırdım. qüdrətli cinayətkarları ayağım altında əzirdim, zinakar bir qadının göz yaşları ilə günahsız adamların udurulmuş islərini çox dəfə qurtarmışam. Ah, bilsəydiniz, bu islər mənə nə qədər böyük bir sevinc bəxş edirdi. Damarlarımdakı nəcib qanımla bütün töhmətlərinə ürəyim nə qədər böyük bir vüqarla cavab verirdi! İndi, budur, nəhayət, qarşımda bütün bunlar üçün mənə mükafat verəcək yeganə bir adam dayanmışdır ki, acı taleyim bəlkə də onu iztirablarımla təsəllişi olaraq mənə göndərmişdir və mən dözülməz qüssələr içində xəyalən onu bağrıma basırdım...

Ferdinand (*dərindən sarsılmış halda onun sözünü kəsir*). Bədir! Yeter! Siz şərtimizi pozdunuz, miledi. Siz mənim qarşımda özünü haqlı çıxarmalı idiniz, bunun əvəzində isə məni cinayətkar edirsiniz. Rəhm edin!.. Yalvarıram, mənə rəhminiz gəlsin, yoxsa xəcalət və acı peşmançılıq hissindən ürəyim partlayacaqdır...

Ledi (*onun əlindən yapışır*). Ya indi, ya heç vaxt! Bu qüvvətli qadın özünü çox boğmuşdur... İndi heç olmasa göz yaşlarımla ağırlığı hiss et! (*Dərin bir nəvazişlə*). Qulaq as, Valter! Bədbəxt bir qadın... Qüvvətli və yenilməz bir ehtirasla sənə doğru can atır... Atəşin bir məhəbbətin tükənməz çeşməsi qaynayan ürəyi ilə sənə sığınmaq istəyir... Sən isə, Valter, belə bir dəqiqədə soyuq "namus" sözü ilə onun qabağına çıxırsan... Bədbəxt bir qadın... Öz rüsvayçılığının ağırlığı altında əzilən, artıq qəbahətə nifrət edən, xoş əməllərin çağırışı ilə yenidən ucalmaq üçün qeyri-insani səylər göstərən bir qadın, indi sənə ağışına atılır... (*Onu qucaqlayır, yalvarıcı və eyni zamanda təntənəli bir ifadə ilə*). Xilas etdiyin bu qadın sənə sayəndə yenidən öz Allahına qovuşmaq ümidindədir... (*Üzünü ondan çevirir, batqın və titrək səslə*). Yaxud da... Sənə xəyalını unutmağa məcbur olaraq, sonsuz bir ümitsizliyə düşəcək və yenidən qəbahətin daha çirkəbli girdabına yığılacaqdır...

Ferdinand (*onun qolları arasından çıxıb çaşqınlıq içərisində*). Yox, ulu Tanrıya and olsun!.. Mən artıq dözə bilmirəm... Ledi, mən məcburam... Yer və göy bunu tələb edir... Mən sizə etiraz etməliyəm, ledi!

Ledi (*ondan uzaqlaşaraq*). Lakin indi yox! İndi yox! Sizi, bütün müqəddəslərə and verirəm ki, indi yox!.. Onsuz da min bir xəncər yarası ilə yaralanmış ürəyimin qan verdiyi bu müdhiş dəqiqədə yox... Ölumdür mənim üçün o etiraz, yoxsa həyat? Mən qorxuram... Mən o etirafı istəmirəm!

Ferdinand. Yox, yox, əziz miledi! Siz məni dinləməlisiniz! Mənim sizə deyəcəklərim günahımı azaldar, bu məni bağışlamaz üçün hərəkətli bir yalvarış olacaq... Mən sizin haqqınızda səhv etməmişəm, miledi. Mən gözləyirdim... Mən ümid edirdim ki, siz mənim nifrətimə layiq bir qadın olacaqsınız. Mən bura qəti bir niyyətlə sizi təhqir etməyə və sizdə özümə qarşı nifrət oyatmağa gəlmişdim... Əgər buna nail olsaydım hər ikimiz nə qədər xoşbəxt olardıq! (*Qısa bir sükutdan sonra yavaşdan və bir az qorxa-qorxa*). Miledi, mən sevirəm, meşşan ailəsindən olan bir qızı... Çalğıçı qızı Luiza Milleri sevirəm. (*Ledinin rəngi ağarır, üzünü kənara çevirir, o isə daha cəsarətlə davam edir*). Məni nə gözlədiyini özüm bilərəm! Lakin əgər ağıl ehtirasa

susmasını əmr etsə belə, vicdanın səsi daha qüvvətlə yüksələcək. Bütün günah məndədir. Onun məsumiyyətini qızıl röyasından birinci mən oyatdım, ürəyinə cəsarətli ümidlər aşıladım, varlığını amansız ehtirasların ağzına atdım. Siz, yaqın mənə cəmiyyətdəki mövqeyimdən, əsil-nəşəbəmdən, atamın qayda-qanunlarından danışacaqsınız... Lakin mən sevirəm... Təbiətlə kübar cəmiyyətinin məşrutə qanunları arasındakı uçurum nə qədər dərindirsə mənim ümidim də bir o qədər qüvvətlidir. Bir tərəfdə mənim arzum dayanmışdır – o biri tərəfdə xurafat! – Görək hansı qalib gələcək: adət, yoxsa insan təbiəti.

Ledi bu zaman otağın lap dərinliyinə çəkilib əlləri ilə üzünü örtür.
Ferdinand onun dalınca gedir.

Siz mənə nə isə demək istəyirdiniz, miledi?

Ledi (*dərin bir izzətlə ifadəsi ilə*). Heç nə, cənab fon Valter! Heç nə... Yalnız onu deyə bilərəm ki, siz, özünüzü də, məni də, üçüncü birisini də məhv edəcəksiniz.

Ferdinand. Üçüncüsünü də?

Ledi. Hər üçümüz bədbəxt olacağıq. Atanızın tələsik çıxardığı qərara qurban gedəcəyik. Əgər ərim öz xoşu ilə əlini mənə uzatmayıbsa, mən heç vaxt onun ürəyinə hakim ola bilməyəcəyəm.

Ferdinand. Necə dediniz, miledi? Əlini öz xoşu ilə sizə uzatmayıbsa? Amma hər halda yenə uzatmışdır? Demək, siz ürəksiz də o əli zorla qəbul etməyə hazırsınız? Siz, zavallı bir qızın əlindən bütün dünyası ona bağlı olan sevdiyi bir adamı ala bilərsiniz? Siz bu qızı, bütün dünyası ona bağlı olan adamın əlindən qoparda bilərsiniz? Özü də bunu mənə bir dəqiqə əvvəl pərəstiş etdiyim Britaniya qızı deyir? Siz bunu etməyə qadirsiniz, miledi?

Ledi. Mən belə etməyə məcburam (*Ciddi və kəskin*). Sizə olan məhrəbanlığım ehtirasımdan güclüdür Valter, lakin namusum başqa cür hərəkət etməyə yol vermir... Bütün ölkə bizim nikahımızdan danışır. Bütün nəzərlər, bütün zəhərli oxlar mənə tərəf yönəldilmişdir. Əgər hersoqun təbəəsi məni rədd edərsə, bu mənim üçün silinməz qara bir ləkə olar. Atanızla danışib istədiyinizə nail olun! Bacardığınız kimi özünüzü müdafiə edin!.. Mən heç bir şey qarşısında dayanmayacağam!.. (*Tez çıxıb gedir*).

Mayor çaşqın halda, bir müddət hərəkətsiz dayanır, sonra qapıya tərəf atılır.

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Çalğıcının evində otaq.
Miller, Millerin arvadı. Luiza.

Miller (*tez daxil olur*). Bilirdim ki, belə olacaq!

Luiza (*həyəcanla ona tərəf atılır*). Nə olub, ata nə olub?

Miller (*dəli kimi otaqda o yan-bu yana qaçır*). Mənim parad libasını verin! Tez olun! Mən onu qabaqlamalıyam. Manjetli ağ köynəyimi də verin!.. Mən dərhal məsələni başa düşdüm!

Luiza. Allah xatirinə, söylə, nə olub?

Millerin arvadı. Nə olub, axı? nə hadisə üz verib?

Miller (*parikini yerə cırparaq*). Bu saatca bunu bərbərə aparın!.. Nə olub? (Aynanın qabağına qaçır?) Yenə saqqalım bir barmaq uzanmışdır!.. Nə olub? Sən, hələ murdar heyvan, bir xəbər də alırsan ki, nə olub? Lənət şeytana, işə düşdük, görüm səni Allahın belasına gələsən!

Millerin arvadı. Elədir, elədir, hər şeydə gerek mən müqəssir olam!

Miller. Əlbəttə, sən müqəssirsən, kifir yaramaz! Bəs kim təqsir-kardır? Bu gün səhər o lənətə gəlmiş zadəgan balası ilə heyvərə-heyvərə danışan sən deyildin? Mən onda axı sənə dedim!.. Vurm hamısını xəbər vermişdir.

Millerin arvadı. Yaxşı, yaxşı! Nə bilirsən ki, xəbər verib?

Miller. Nə bilirəm? Yox bir bilməyim! Nazirin xidmətçisi, qapımızın ağzında elə bil yerin altından çıxdı, özü də çalğıcını xəbər alır.

Luiza. Mən məhv oldum.

Miller. Sən də o məsum gözlərinlə başımıza bəla oldun! (*Acı-acı gülür*). Görünür adamlar doğru deyirlər: hər kəsin qızı gözəl doğulsa, demək, işin zatında bir şeytan əməli var... İndi mənə hər şey aydındır...

Millerin arvadı. Sən nə bilirsən ki, məsələ Luiza ilə əlaqədardır? Bəlkə səni hersoqa nişan veriblər. Bir də gördün səni orkestrə götürdü.

Miller (*ağacını qapır*). Başına od yağsın, səni görüm külə dönəsən!.. Orkestrə! Bəli, orkestrə, ancaq elə bir orkestrə ki, sən aradüzəldən miyançı, orada cır səslə ciyildəyəcəksən, mənim isə qamçıdan zolaq-zolaq olmuş dalım kontrabası əvəz edəcək. (Kreslova vıxılır). Allah, sən özün saxla!

Luiza (*ölü kimi sapsarı olub oturur*). Ana! Ata! Nə üçün ürəvim birdən-birə belə dəhsətə gəldi?

Miller (*sıçrayır*). Qoy o dəftərxana siçanı xəlvət bir yerdə mənim qabağıma çıxsın!.. Bu dünyada olmasın, lap o dünyada təki mənim qabağıma çıxsın. Mən kişi deyiləm əgər onun ruhuna qan ağlatmasam. Ustəlik on vəsiyyət ayəsinin onunu da “ulu atamız” duasının yeddisini də, Musanın və bütün digər peyğəmbərlərin bütün kitablarını da onun önünə elə naxışlayacağam ki, göyörmüş yeri qiyamət gününə qədər sağalsın...

Millerin arvadı. Hür, söy, qışqır! Bununla şeytanın şərindən qurtarmaq olmaz! İlahi, sən özün bizə kömək elə! Nə eləyək? kimo deyək? Necə eləyək? Sən de, görək, Miller! (*Ulaya-ulaya otaqda o yan-bu yana qaçır*).

Miller. Bu saat nazirin yanına gedirəm. Özüm onunla bu barədə danışacağam, hər şeyi acıb ona deyəcəyəm, sən bu işi məndən əvvəl bildirdin. Mənə xəbərdarlıq etməli idin. Qızın ağlını başına yığmaq olardı. O vaxt hələ gec olmazdı... Amma, yox! Sən nəyə isə tamahsılanırdın, nəyə isə gözünü dikmişdin! Bir yandan da sən od qoyurdun!.. İndi al mükafatını, aradüzəldən miyançı! Nə tökmüsən aşına o çıxıb qaşığına! Mən isə qızımı götürüb, sərhədi keçib gedəcəyəm.

BƏŞİNCİ GƏLİŞ

Əvvəlki şəxslər, Ferdinand Fon Valter, qorxmuş halda, tövşüyə-tövşüyə yüyürüb otağa daxil olur.

Ferdinand. Atam sizə gəlmişdimi?

Luiza (*qorxub diksinir*). Atanız?.. Qadir Allah!

Millerin arvadı (*əllərini dizinə cırpır*). Prezident?.. Biz məhv olduq!

Miller (*acı-acı gülür*). Allaha şükür, Allaha şükür! Toy-bayram günümüz gəlib çatdı!

Ferdinand (*Luizaya doğru yüyürüb, onu qolları arasında sıxır*). Göylər və Cəhənnəm belə aramızda dursa, yenə sən mənimсэн!

Luiza. Mən bu saat öləcəm... Sən nə demək istəyirdin? Sən dəhşətli bir adamın adını çəkdin... Necə? Sənin atan!

Ferdinand. Eybi yoxdur. Eybi yoxdur. Hər şey ötüb keçdi. Sən yenə mənimləsən, mən yenə də səninləyəm. Ah, qoy başımı sənin sinənin üstə qoyub, nəfəsimi dərim! O dəqiqələr qorxunc dəqiqələr idi.

Luiza. Hansı dəqiqələr? Sən məni öldürürsən!

Ferdinand (*geri çəkilib, mənalı-mənalı ona baxır*). Luiza, o dəqiqədə bir başqası gəlib sənin ürəyin ilə mənim ürəyim arasında dayanmışdı, o dəqiqələrdə məhəbbətim, vicdanım qarşısında sönük qaldı, o dəqiqələrdə mənim Luizam öz Ferdinandı üçün artıq bütün dünya deyildi.

Luiza üzünü əlləri ilə qapayaraq kresloya yığılır. Ferdinand tez ona yaxınlaşır, hərəkətsiz nəzərlərini ona zilləyib dinməz-söyləməz dayanır, sonra birdən uzaqlaşır.

(*Böyük bir həyəcan içində*). Yox! heç vaxt! Bu baş tutmayacaq! Mən bu məsum varlığı sənə qurban verə bilmərəm... Yox, ulu Tanrıya and içirəm. Mən öz andımı poza bilmərəm, bu sönən baxışlar o andı mənə elə xatırladır ki, elə bil qulaqlarımda göylər guruldayır. Ona bir nəzər sal, ledi! Sən də ona bax, qəddar ata! Mən bu mələyi öldürə bilərəmmi? Mən bu göyərçinin ruhuna cəhənnəm əzabları verə bilərəmmi? (*Qəti addımlarla ona yaxınlaşır*). Mən onu göylərin dərəcəsinə aparacağam, qoy qadir Allah özü desin, görüm mənim məhəbbətim cinayətkar məhəbbətdirmi? (*Luizanın əlindən tutub kreslodan qaldırır*). Ruhdan düşmə, mənim əzizim! Sən zəfər çaldın! Mən təhlükəli bir vuruşdan qalib çıxmışam!

Luiza. Yox, yox! məndən heç nə gizlətmə! O qorxunc qərarını söylə, sən atanın adını çəkdin? Ledinin adını çəkdin? Mənim ürəyimi ölüm qorxusu çulğamışdır. Deyirlər ledi ərə gedir...

Ferdinand (*Luizanın ayaqlarına düşür*). Mənə ərə gedir, zavallı!

Luiza (*bir qədər sükutdan sonra yavaş-yavaş və titrək səslə, dəhşət dolu sakit bir ifadə ilə*). Bəs mən... Bəs mən niyə belə qorxdum? Atam mənə dəfələrlə demişdi... Mən isə inanmaq istəmədim (*Susur, sonra hönkürüb ağlayaraq, Millerin qucağına atılır*). Ata, qızın yenedən sənirlədi!.. Bağışla məni, ata... Sənin balan günahkar deyil ki, gördüyü yuxu bu qədər gözəl idi... İndi isə oyaqlıq bu qədər dəhşətli oldu...

Miller. Luiza! Luiza! İlahi, o özündən getmişdir!.. Qızım, mənim yazıq balam... Lənət sənə, yoldan çıxaran! Lənət sənə, aradüzəldən arvad!

Millerin arvadı (*fəryad edərək Luizanın üstünə yüyürür*). Qızım, mən bu lənətlərə layiqəmmi?.. Qoy Allah özü sizi mühakimə eləsin, baron! Bu quzucuğaz sizə nə etmişdir ki? Nə üçün onun başını kəsmək istəyirsiniz?

Ferdinand (*qəti bir hərəkətlə Luizaya tərəf atılır*). Yox, mən onun məkrini dağıdacağam, xurafatın dəmir zəncirlərini parça-parça edəcəyəm, mən bir kişi kimi könlümün istədiyini seçəcəyəm, qoy onda mənim məhəbbətimin böyük qəhrəmanlığı qarşısında xırdaca insancığazların başları gicəllənsin! (*Getmək istəyir*).

Luiza (*titrəyər-titrəyər kreslodan qalxıb, onun dalınca gedir*). Dayan! Dayan! Hara gedirsən?.. Ata! Ana! Bu necə işdir? Bu müdhiş dəqiqədə o bizi tərk edib gedir?

Millerin arvadı (*onun dalınca yüyürür və onu getməyə buraxmır*). Bu saat prezident gələcək... O bizim qızımıza rəhm etməyəcək... Özümüzə də rəhm etməyəcək. Cənab fon Valter, siz də bizi tərk edib gedirsiniz?

Miller (*dəli kimi gülür*). Tərk edib gedir! Belə də olmalıdır! Başqa nə cür ola bilər! Axı qız, nəyi varsa ona vermişdir! (*Bir əli ilə mayoru, bu biri əli ilə Luizanı tutur*). Dayan, cənab, yalnız bunun meyitini tapdayaraq mənim evimdən çıxma bilərsən. Əgər sən alçaq deyilsənsə, burada dayan, öz atanı gözlə! Qızın ürəyinə necə soxulduğunu atana nağıl elə, yalançı, ya da... Allah xatirinə... (*Luizanı onun üstünə itələyir son dərəcə qəzəbli*). Əvvəlcə bu zavallı böcəyi öz ki, sənə məhəbbətin onu bu rüsvayçılığa gətirib çıxardı!

Ferdinand (*qayıdır, son dərəcə fikirli halda otaqda gəzinir*). Prezidentin hökmü böyükdür, bu doğrudur... Atanın haqqı – geniş bir məfhumdur... Bu məfhumun dalında hər şey, hətta cinayət də gizlənə bilər. Bəli, bu haqqın əhatə dairəsi olduqca genişdir! Lakin yalnız məhəbbət adamı ifrat dərəcəyə çatdıra bilər... Yanıma gəl, Luiza! Əlini mənə ver! (*Coşqun bir hərəkətlə onun əlindən tutur*). Son nəfəsimdə Allahım məni tərk buraxmayacağı bir həqiqət olduğu kimi, bizim də ittifaqımızın pozulmayacağı bir həqiqətdir. Əgər bu iki əli bir-birindən qoparsalar həmin dəqiqə mən də kainata bağlayan tellər qırılacaq.

Luiza. Qorxuram. Mənə baxma! Sənin dodaqların əsir, hələ gözələrin nə qədər müdhişdir...

Ferdinand. Yox, Luiza! Qorxma! Bu hal mənə dəlilikdən irəli gəlmir. Mənə göylərdən vəhy gəldi və mən sıxılmış sinənin nəhayət, azad bir nəfəs alması üçün adamın özü-özünə misilsiz zor gəlməli olduğu o qəti anların birində uğursuz bir addım atdım. Mən səni sevirəm, Luiza! Sən mənim olmağın, Luiza!.. İndi isə, tez atamın yanına! (*Qapıya tərəf yüyürür, qapıda prezident ilə üz-üzə gəlir*).

Əvvəlki şəxslər və prezident öz xidmətçiləri ilə.

Prezident (*daxil olaraq*). Aha, o buradadır!

Hamını döşəyir.

Ferdinand (*bir neçə addım geri çəkilib*). Bəli, məsumiyyət evindəyəm.

Prezident. Oğlun ataya necə itaət edəcəyi öyrədilən evdə.

Ferdinand. İzn verin!..

Prezident (*onun sözünü kəsərək, Millerə müraciətlə*). Siz atasınız?

Miller. Mən musiqi müəllimi Millerəm.

Prezident (*Millerin arvadına*). Siz də anasıınız?

Millerin arvadı. Elədir, elədir, anasıyam!

Ferdinand (*Millerə*). Ata, qızınızı buradan aparın, o ayaq üstə ölmüşdür...

Prezident. Narahat olma, mən bu saat onun rəngini özünə gətirərəm (*Luizaya*). Siz prezident oğlu ilə çoxdanmı tanışsınız?

Luiza. Mən onun kimi olduğunu soruşmuşdum. Ferdinand fon Valter, noyabr ayından bizə gəlib-gedib.

Ferdinand. Ferdinand fon Valter ona səcdə edir.

Prezident. O sizə evlənmək təklif edib?

Ferdinand. Bir an əvvəl – qütsiyyətlə, Allah qarşısında and içmiş kimi...

Prezident (*oğluna acıqlı*). Nə vaxt səndən soruşarlar, o vaxt sən öz dəlilliklərini etiraf edərsən! (*Luizaya*). Cavab gözləyirəm.

Luiza. O mənə sevdiniyə and içmişdir.

Ferdinand. Və andını pozmayacaq.

Prezident. Sən bir susacaqsan, yoxsa yox?.. Siz də onun andına inandınız?

Luiza (*nəvazişlə*). Mən də ona and içmişəm.

Ferdinand (*qəti*). Bizim ittifaqımız bağlanmışdır.

Prezident. Əmr edərəm, bu əks-sədanı buradan rədd eləyərlər. (*Luizaya acıqlı*). O hər dəfə sizə nəqd pul verirdi?

Luiza (*gərgin düşünərək*). Mən bu sualı yaxşı başa düşmürəm.

Prezident (*istehzal gülüşlə*). Başa düşmürsünüz? Belə də? Mən ancaq onu demək istəyirəm ki, hər kəs öz zəhməti üçün bir şey

alır. Siz də vəqin ki, öz nəvazislerinizi müftə verə bəxş etmədiniz? Yoxsa olmaya bu peşənin özü sizə ləzzət verirdi? Hə?

Ferdinand (*qəzəb içində*). Ey göylərin ildırımları! Siz bununla nə demək istəyirsiniz. ata?

Luiza (*mənliyi təhqir olunmuş bir qadın hissi ilə mayora*). Cənab fon Valter! İndi siz azadsınız!

Ferdinand. Ata! Məsumiyyət cındır paltarla da hörmət oymalıdır.

Prezident (*bərkdən gülür*). Acizənə təşəkkür edirəm! Ata gərək oğlunun aşnasına hörmət eləsin!

Luiza. Ev adil Allah! (*Huşunu itirib vızılır*).

Ferdinand (*qılıncını sıvırıb prezidentin üstünə cəkir və o saatca aşağı sahr*). Ata! Siz mənə həyat vermisiniz, mən də sizə həyatınızı qaytarıram, haqq-hesab qurtardı (*Qılıncını qınına qoyur*). Oğulluq borcunun müqaviləsi parçalandı...

Miller (*indiyəcən qorxaqcasına dayandığı yerdən irəli gəlir, özündən çıxaraq, gah qəzəbdən dişlərini qıcadıb, gah da qorxudan dişləri bir-birinə dəyib sıqıldayır*). Zati dövlətləri, acığınız tutmasın, mənim balamın əti ətimdən, qanı qanımdandır. Kim onu satqın, yaramaz adlandırırsa ataya şillə vurur, ancaq şapalağa şapalaqla cavab verərlər, bizim nırxımız belədir, acığınız tutmasın.

Millerin arvadı. Ya həzrəti İsa, bizə rəhmin gəlsin! Qoca da lap özündən çıxıb!.. Ah, tufan qopacaq!

Prezident (*yaxşı eşitməyərək*). Aha, dəyyusun da səsi çıxdı. Bu saat biz sənənlə də danışırıq, dəyyus!

Miller. Acığınız tutmasın, mənim adım Millerdir. Əgər adajioya qulaq asmaq istəyirsinizsə, qulluğunuzda hazıram, amma mən dəyyus deyiləm. Miyançılıqla məşğul olmuram. Hələ saray bu cəhətdən korluq çəkmir, ona görə biz meşşanların miyançılığına ehtiyac yoxdur. Acığınız tutmasın!

Millerin arvadı. Kişi, sən Allah, bədsir! Sən arvadını da, qızını da məhv edirsən!

Ferdinand. Ata, indiki siz burada belə bir rol oynayacaqdınız, onda heç olmasa bu şahidləri özünüzlə bərabər gətirməyə idiniz.

Miller (*yaxın gəlir, cəsarətlə*). Mən aydın danışırıram zati dövlətləri, acığınız tutmasın. Dövlət işlərini necə istəyirsiniz o cür də idarə eləyin, burada işə evin sahibi mənəm. Əgər sizdən bir təmənnam olsa

və hüsurunuza gəlsəm onda sizə öz ehtiramımı bildirərəm, indi isə çağrılmamış qonağı mən evimdən bayıra ataram. Acığınız tutmasın.

Prezident (*qəzəbindən rəngi qaçır*). Necə? Nə dedin? (*Ona yaxınlaşır*).

Miller (*yavaş-yavaş geri çəkilir*). Mənim rəyim belədir, zati dövlətləri... acığınız tutmasın.

Prezident (*özündən çıxır*). Ax, dələduz! Başından yekə qələt elədiyin üçün bu saat səni zindana saldıracağam. Gedin! Polis nəfərini bura çağırın!..

Xidmətçilərin bəzisi gedir. Prezident qəzəbli halda otaqda vurmuxur.

Atanı zindana! Ana və əxlaqsız qız rüsvayçılıq dirəyinə bağlansın. Ədalət məhkəməsi mənim qəzəbimə çıxış yolu tapar. Bu təhqir üçün mən amansız bir intiqam alacağam. Hər cür həşərat mənim qəsdimi, niyyətimi pozub, oğlu atanın üstünə qaldıraraq, cəzasız qalacaq?.. Yox, görürsünüz, mələnlər nəslə! Mən sizi məhv edib, qəzəbimi söndürəcəyəm, bütün ailənizi – atanı, ananı, qızı – kinli intiqam hissimə qurban edəcəyəm!

Ferdinand (*sakit və qəti bir hərəkətlə onların arasına girir*). Yox, qoymaram! Qorxmayın, mən buradayam (*Prezidentə, yumşaqlıqla*). Tələsməyin, ata! Əgər həyatınız sizin üçün qiymətlidirsə, zor işlətməyin! Ürəyimdə elə bir guşə var ki, orada hələ bir dəfə də olsun “ata” sözü söylənməmişdir... Ora girməkdən qorxun!

Prezident. Sus, alçaq! Mənim səbrim artıq tükənmişdir!

Miller (*ağır bir süstlükdən ayılaraq*). Qızdan göz ol, arvad. Mən hersoqun yanına gedirəm... Hersoqun dərzisi – Allah özü bunu mənim yadıma saldı – hersoqun dərzisi məndən fleyta çalmaq öyrənir. Hersoq məni müdafiə edir! (*Qapıya tərəf yönəlir*).

Prezident. Necə, hersoqun yanına? Sən yadımdan çıxarmısan ki, mən hersoqun astanasıyam, əgər sən bu astanadan atlanıb keçə bilməsən, mütləq öz boynunu sındıracaqsan? Hersoqun yanına getmək istəyirsən, axmaq? Yox, sən yerin dərin qatında diri-diri basdırıldığın zindandan, cəhənnəmlə zülmətin bir-birinə göz qırpdığı yerdən, nə bir səs-səmir eşidilən, nə bir işıq şüası düşən yerdən onu imdadına çağır bilərsən. Orada qolundakı zəncirləri cingildəyərkən istədiyin qədər fəryad edə bilərsən ki: “hanı yer üzündə ədalət?”.

YEDDİNCİ GƏLİŞ

Əvvəlki şəxslər və polis nəfərləri.

Ferdinand (*Luizanın yanına yüyürür, Luiza özündən gedib onun qucağına yığılır*). Luiza!.. Kömək edin! Xilas edin! O, qorxudan belə olmuşdur!

Miller qarğı ağacını götürüb, şlyapasını başına qoyur, hücumu hazırlaşır.

Millerin arvadı prezidentin qarşısında diz çökür.

Prezident (*polis nəfərlərinə öz ordenini göstərərək*). Hersoqun adı ilə onları həbs edin!.. Rədd ol bu küçə qızının yanından!.. Bu saat o, huşunu itirmişdir, amma boynuna dəmir boyunduruq salıb daş-qalaq edildəndə dərhal özüne gələcək.

Millerin arvadı. Rəhm edin, zati dövlətləri, Rəhm edin! Rəhm edin!

Miller (*zorla arvadını qaldırır*). Allahın qarşısında diz çök, qoca zırzır!.. Alçaqların qarşısında diz çökmə!.. Fərqi yoxdur, mən onsuz da zindana getməliyəm!

Prezident (*dodaqlarını dişləyir*). Təkcə zindanla baş qurtarsan, Allahına şükür elə, quldur! Sənin üçün dar ağacında da yer tapılır! (*Polis nəfərlərinə*). Yüz dəfə sizə deməliyəm?

Polis nəfərləri Luizaya yaxınlaşırlar.

Ferdinand (*dikəlib Luizanı qoruyur, qəzəbli*). Kim cəsarət edər?.. (*Qılıncından yapışır, ancaq qınından çıxarmır, dəstəsi ilə qorunur*). Hər kəs kəlləsini də polisə satıbsa, qoy ona yaxın gəlsin! (*Prezidentə*). Özünü yazığınız gəlsin, ata! Çox ağ eləməyin!

Prezident (*polis nəfərlərini hədələyərək*). Siz bir parça çörə-yinizdən məhrum olmaq istəyirsiniz, qorxaqlar!..

Polis nəfərləri yenidən Luizaya tərəf gəlirlər.

Ferdinand. Düşmənlər! Düşmənlər! Geri çəkilin, sizə deyirlər!.. Təkrar edirəm. Özünü yazığınız gəlsin, ata! Məni ifrata vaxt verməyin!..

Prezident (*qəzəbindən qızıb, özündən çıxaraq, polis nəfərlərinə*). Siz beləmi söy göstərirsiniz, dələduzlar?

Polis nəfərləri daha cəsarətlə Luizaya yaxınlaşırlar.

Ferdinand. İndi ki belədir (*qılıncını çıxarıb bir neçə nəfəri yaralayır*). Qoy ədalət məhkəməsi məni məhv eləsin!

Prezident (*qəzəblə*). Hünərin var əlini mənə vur! (*Luizanı Ferdinandin əlindən alıb polis nəfərlərindən birinə verir*).

Ferdinand (*acı gülüslə*). Ata! Ata! Siz xilqət naminə rəzil bir həcvsiniz, Çünki o, əla bir cəlladdan pis bir nazir yaratmışdır!

Prezident (*polislərə*). Qızı aparın!

Ferdinand. Ata! Əgər o, rüsvayçılıq dirəyi qarşısında dayanmalı olsa, mayorla, prezident oğlu ilə bir yerdə dayanacaq! İndi yenə də öz qərarınızı dəyişdirmirsiniz?

Prezident. Eybi yoxdur, daha məzəli tamaşa olar... Aparın onları!

Ferdinand. Ata, mən öz zabıt qılıncımı bu qızın ayaqları altına ataram. Yenə də öz qərarınızı dəyişdirmirsiniz?

Prezident. Sən onsuz da zabıt şərəfinə ləkə salmışan... Aparın onları! Aparın! Mənim sözüm – qanundur.

Ferdinand (*polis nəfərlərindən birisini itələyir, bir əli ilə Luizanı tutur, o birisi ilə qılıncı onun üstünə çəkir*). Ata! Siz Mənim arvadımı rüsvay etməmişdən əvvəl mən onu öldürərəm... Siz yenə də öz qərarınızı dəyişdirmirsiniz?

Prezident. Əgər qılıncın kifayət qədər itidirsə öldür!

Ferdinand (*Luizanı buraxıb çaşqın nəzərlərini göyə dikir*). Ey qadir Allah, səni şahid çağırıram! Bütün insani vasitələr kömək eləmədi, indi isə şeytan əməlinə əl ataq!.. aparın onu rüsvayçılıq dirəyinə, mən isə bu zaman (*prezidentin qulağına əyilib, ucadan pıçıldaıyır*) Sənin necə prezident olduğunu bütün paytaxta car çəkəcəyəm. (*Gedir*).

Prezident (*İldırım vurmuş kimi*). Nə dedin?.. Ferdinand! Qızı buraxın! (*Mayorun dalınca qaçır*).

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

BİRİNCİ GƏLİŞ

Prezident evində zal.

Prezident və katib Vurm daxil olurlar.

Prezident. Baş tutmadı!

Vurm. Mən elə bundan qorxurdum, zati dövlətləri! Zor ilə xəyal-pərvərləri daha da qızıqdırmaq olar, amma heç vaxt onları islah etmək olmaz!

Prezident. Amma mən bütün ümidimi bu tədbirə bağlamışdım. Mən belə fikir edirdim: əgər qızı rüsvay etsək, Ferdinand bir zabıt kimi geri çəkilməyə məcbur olacaq.

Vurm. Çox gözəl. Onda doğrudan da qızı rüsvay etmək lazım idi.

Prezident. İndi yaxşıca fikirləşəndə görürəm ki, mən görək istədiyimi eləyə idim. Ferdinand tərəfindən o boş bir hədə-qorxu idi, o heç bir vaxt onu yerinə yetirə bilməzdi.

Vurm. Yox, elə deməyin. Boğulan ehtiras hər cür dəliliyə qadirdir. Özünüz deyirdiniz ki, cənab mayor sizin dövləti idarə etmək işinizdən razı deyil. Çox güman ki, belədir, onun darülfunundan gətirdiyi qayda-qanunlar, mənə elə o zaman qərribə görünmüşdü. Eyni zamanda, ən böyük, həm alçaq olmaq kimi xüsusi bir məharətin ən yüksək müdriklik hesab olunduğu belə bir saatda, ruhi əzəmət və şəxsi nəcabət haqqındakı boş xəyallar nəyə gərəkdir? Sizin oğlunuz çox gənc və qızğındır. Uzun və dolaşq intriqa yolu, ona uyğun gələn çarə deyil, yalnız son dərəcə böyük və qeyri-adi bir şey onun izzəti-nəfsinə toxuna bilər.

Prezident (*əməbi halda*). Bağışlayın, sizin bu dərin mülahizələrinizin bizim işə nə dəxli var?

Vurm. Bunlar zati-alinizə ən zəif yeri axtarıb tapmağa kömək edərdə və bəlkə də nə cür müalicə üsulu lazımdır, onu da sizə göstərərdə. Məni bağışlayın, o xasiyyətdə bir adama əsla sır vermək olmazdı və eyni zamanda onu qəzəbləndirmək də lazım deyildi. Sizin hakimiyyət başına gəlmək üçün əl atdığımız vasitələrə o, nifrət edir. Çox ola bilsin ki, yalnız oğulluq hissi, indiyə qədər onun xəyanətkar dilini bağlı saxlamışdır. Əgər onun əlinə bu hissini boğmaq üçün qanuni bir əsas versəniz, ehtirasına qarşı bitib-tükənməyən sui-qəsdilərlə heç də məhrəban bir ata olmadığınızı ona göstərsəniz, o zaman ondakı vətənpərvərlik hissi hər şeyə üstün gələcək. Bu cəsarətli fikir – öz doğma atasının hakimiyyətini yıxaraq, ədalət məhkəməsinə belə ağlasığmaz bir qurban vermək fikri özü onu şirnikdirə bilər.

Prezident. Vurm, Vurm, siz məni nə qədər qorxunc bir ucuruma doğru itələyirsiniz.

Vurm. Mən sizi o girdabdan uzaqlaşdırmaq istəyirəm, zati-dövlətləri. Açıq danışa bilərəmmi?

Prezident (*oturur*). Cinayətkar öz əlbir yoldaşı ilə danışan kimi.

Vurm. Elə isə, xahiş edirəm, məni bağışlayasınız, siz bütün bu prezidentliyinizi, mən belə başa düşürəm ki, öz çəvikliyinizlə, təcürü-

bəli bir saray xadiminin çevikliyi ilə əldə etmişiniz. Belə olduqda nə üçün siz bir ata kimi də çeviklik göstərmədiniz? Yadıңызdadır, siz necə məsul bir sima ilə öz sələfinizi torlayıb piket oyununa dəvət etdiniz, sonra da gecə yarısına qədər onunla oturub Burqon şərabi içdiniz, – halbuki həmin bu gecə nəhəng bir minaların partlayışı hazırlanırdı və o yazığın külü göyə sovrulacaqdı... Nə üçün oğlunuza, onun düşməninə kim olduğunu açdınız? Onun sevgi işlərinin mənə məlum olduğundan o görək şübhəyə düşməyə idi. Siz bu məhəbbət üçün quyu qazarkən görək lazımı qızın istiqamətində açın, oğlunuzun isə ürəyinə toxunmaya idiniz! O zaman siz, düşməni qoşunlarının sıx yerinə hücum etməyib, onun qüvvələrini pərən-pərən salmağa çalışan müdrik bir sərkərdəyə bənzərdiniz.

Prezident. Buna necə nail olmaq olardı?

Vurm. Çox asanlıqla. İndi belə hələ iş tamamilə uduzulmamışdır. Bir müddət atalıq haqqınızı yadıңызdan çıxarın, oğlunuzun ehtirası ilə mübarizəyə girişməyin, onun ehtirası müqavimət gördükdə ancaq güclənə bilər. İcazə verin mən bu ehtirasın atəşində bir ilan qızdırım və bu ilanla da onun ehtirasını məhv edim.

Prezident. Mən sizi dinləyirəm.

Vurm. Ya mən insan qəlbinin barometrini pis bilərəm, ya da cənab mayorun qısqançlığı da sevgisi kimi amansızdır. Qızın üzərinə şübhə kölgəsi salın, bunun yalandan, gerçəkdən olmasının əhəmiyyəti yoxdur. Bir misqal maya kifayətdir ki, bütün kütlə qısqırır və daşsın!

Prezident. O, bir misqal mayanı haradan alaqsın?

Vurm. İndi biz əsas nöqtəyə gəlib çatdıq... Amma mən əvvəlcə bilmək istəyirəm ki, zati-dövlətləri, mayor gələcəkdə də inad edərsə, siz çox şeyi itirirsiniz? Həmçinin oğlunuzun meşşanı qızı ilə olan romanının bitməsi və ledi Milfordla evlənməsi sizin üçün nə dərəcəyə qədər əhəmiyyətlidir?

Prezident. Necə yeni çoxmu şey itirirəm, Vurm? Əgər mayorun ledi Milfordla nikahı baş tutmazsa – bütün nüfuzumu itirirəm, yox, əgər, oğlumu məcbur etmək təşəbbüsündən əl çəkməsəm, – öz həyatımı itirirəm.

Vurm (*sevincək*). Onda zəhmət çəkin, mənə qulaq asın! Cənab mayoru biz hiylə ilə rəvə edirik. Sizin bütün qüdrətinizi qızın əleyhinə işə salırıq. Biz qızı üçüncü bir şəxsə sevgi məktubu yazmağa məcbur edirik, sonra da bir yol tapıb əl edirik ki, bu məktub mayorun əlinə keçər.

Prezident. Boş şeydir! Kim özünün ölüm qərarına özü qol çəkər?

Vurm. Əgər siz mənə tam sərbəst hərəkət etmək imkanı versəniz, qız belə bir qərara qol çəkəcəkdir. Mən o mərhəmətli varlığı baş barmağım kimi tanıyıram. Onun ürəyində iki kövrək tel var, o tellərin birində biz istədiyimiz havanı çalırıq. Mən qızın atasını və mayoru nəzərdə tuturam. Mayor burada bizim işimizə yaramaz, odur ki, biz qızı çalğıçı vasitəsi ilə tora salırıq.

Prezident. Nə cür?

Vurm. Siz özünüz, zati-dövlətləri, mənə danışdınız ki, çalğıçı öz evində necə qalmaqla saldı, qızın atasını cinayət məhkəməsi ilə hədələmək çətin deyil. Hersoqun sevimlisi olan şəxs müəyyən qədər hökmdarın kölgəsidir. Hökmdarın yaxın adamını təhqir edən şəxs, hökmdarın özünü təhqir edir. Bu barədə narahat olmayın: mən o qoçağı əl qısma-boğmaya salaram ki, ipək kimi yumşalsın.

Prezident. Ancaq bunlar hamısı yalnız gözlərini qorxutmaq üçün edilməlidir.

Vurm. Əlbəttə! Bütün ailəni diz çökdürərik, – bu da bizə kifayət edə bilər. Çalğıçını səs-küy salmadan dama salırıq, lazım gəlsə qızın anasını da ora aparırıq, sonra qıza məsuliyyətindən, dar ağacından, ömürlük qala dustaqlığından danışırıq, onu başa salırıq ki, ata, anasını azad etmək üçün yeganə yol – belə bir məktub yazmaqdır...

Prezident. Çox gözəl! Çox gözəl! İndi başa düşürəm...

Vurm. Qız atasını olduqca çox istəyir... Həmin bu atanı isə ölüm cəzası, yaxud ən azı həbsxana gözləyir, qız bu işə bəis olduğu üçün vici-dan əzabı çəkir, digər tərəfdən də başa düşür ki, mayordan ayrılmalı olacaq, ona görə axırda başını əl itirir ki, – onu belə bir vəziyyətə gətirib çıxarmaq mənim boynuma, istər-istəməz özü gəlib tələyə düşər.

Prezident. Bəs mənim oğlum? Axı o bir anda hamısını bilər? Onda lap dəli olub özündən çıxar?

Vurm. Bu barədə mənə arxayın olun, zati-dövlətləri, – bütün ailə bu əhvalatı tamamilə gizləndirib saxlayıb, yalanı açmayacaqlarına and içməyincə, valideynlər həbsxanadan buraxılmayacaqlar.

Prezident. And içməyincə? O andların nə qiyməti var, axmaq?

Vurm. Sizin üçün, mənim üçün heç bir qiyməti yoxdur, zati-aliləri! Onlar kimi adamlar üçün isə and, hər şeydir. İndi, baxın, görün bu köləyimizin axırı nə ilə qurtaracaq. Qız həm mayorun məhəbbətindən məhrum olacaq, həm də öz təmiz adına ləkə salacaq. Valideynlərin də

belə bir qulaqburmasından sonra ağızları yanacaq, hətta mənim ayağıma düşəcəklər ki, onların qızını alıb, namuslu adlarını təmizə çıxarım!

Prezident (*gülərək, başının hərəkəti ilə təsdiq edir*). Təslim oldum, təslim oldum, dələduz! Yaman incə tor qurmusan. Şagird öz müəllimini vurub ötmüşdür. İndi bir məsələ qalır. Məktub kimin adına yazılmalıdır? Kimi bu işə qarışdırmaq?

Vurm. Təbiidir ki, bu işə elə bir adamı qarışdırmaq lazımdır ki, oğlunuzun qərarından asılı olaraq o ya hər şeyi qazanmalı, ya da hər şeyi uduzmalıdır.

Prezident (*bir qədər fikirləşir*). Mən ancaq hofmarşalın adını çəkə bilərəm.

Vurm (*çiynlərini çəkir*). Luiza Millerin yerində olsaydım belə bir intixabi məni valeh etməzdi.

Prezident. Axı nə üçün? Bir deyin görüm! Moda ilə geyinir, eau de mille fleurs ətri¹ və müşk qoxusu saçır, ağzından dürr tökür, – meşşan ailəsindən çıxmış bir qız bunları görəndə ağzının suyu axmaz mı? Qısqanclıq o qədər də yaxşını, pisi ayırd eləyən deyil, dostum! Marşalın dalınca adam göndərirəm (*Zəngi çalır*).

Vurm. Demək, zati-dövlətləri, siz marşalla söhbət edib, çalğıcını həbs etmək üçün ömr verirsiniz, mən isə dediyimiz məhəbbət naməsinin tərtibi ilə məşğul oluram.

Prezident (*yazı stoluna yaxınlaşır*). Hazır olan kimi, götürün mən baxım.

Vurm gedir. Prezident oturub yazır. Xidmətçi daxil olur.

Prezident ayağa qalxıb kağızı ona verir.

Bu, həbsə alınmaq haqqında əmrdir, dərhal bunu polis idarəsinə apar! De ki, hofmarşalın da dalınca adam göndərsinlər.

Xidmətçi. Cənab-aliləri elə bu saat bura gəldilər.

Prezident. Daha yaxşı. Yadından çıxmasın, onlara tapşır çox ehtiyatla hərəkət etsinlər ki, sonra səs-küy çıxmasın.

Xidmətçi. Baş üstə, zati-dövlətləri.

Prezident. Başa düşdün? Hər şey görək gizli qalsın, ört-basdır edilsin.

Xidmətçi. Əmrinizi yerinə yetirərəm, zati-dövlətləri (*Gedir*).

İKİNCİ GƏLİŞ

Prezident, hofmarşal.

Hofmarşal (*sözləri bir-birinin dalınca yağıdır*). Mən sizə en passant¹ baş çəkməyə gəlmişəm, mənim can-ciyərim, necəsiniz? Ke-finiz necədir? Bu gün “Dido” operasını verirlər, nəhəng bir atəşbazlıq olacaq, bütün şəhər işıq içində üzəcək. Siz şəhərin alovlanacağına baxmaq istəyirsinizmi? Necə?

Prezident. Yox, mənim bəsimdir, öz evimdə elə bir atəşbazlıq var ki, qorxuram bütün qüdrətimi külə döndərib havaya sovura! Siz lap yaxşı vaxtında gəlmisiniz, əziz marşal, bir məsələdə mənə həm işlə, həm də sözlə kömək etməni xahiş edəcəyəm, bu iş ya bizi daha da yüksəldəcək, ya da həmişəlik məhv edəcək. Öyləşin!

Hofmarşal. Məni qorxutmayın, özizim!

Prezident. Təkrar edirəm, ya bizi yüksəldəcək, ya tamam məhv edəcək. Siz mənim mayora və ledi Milforda aid planımı bilirsiniz. Sizin və mənim rifah halımızı möhkəmlətməyin bizim üçün nə qədər mühüm olduğunu sizə izah etmək lazım deyil. İndi hər şey uçub dağıla bilər, Kalb. Ferdinand razı olmur.

Hofmarşal. Razı olmur... Razı olmur... Mən isə bütün şəhərə car çəkməmişəm. Hər yerdə elə bu toydan danışrlar.

Prezident. İndi bütün şəhər sizi yalançı hesab edəcək. Ferdinand başqasını sevir.

Hofmarşal. Zarafat edirsiniz, məgər bu bir maneədir?

Prezident. Mənim oğlum kimi tərs bir adam üçün – yenilməz bir maneədir.

Hofmarşal. Yeni o elə delidir ki, öz səadətindən boyun qaçırır? Necə?

Prezident. Özündən xəbər alın, görün sizə nə cavab verir.

Hofmarşal. Ah, mon Dieu!² O nə cavab verə bilər?

Prezident. Cavabı bu olacaqdır ki, yüksək rütbəyə qalxmaq üçün əl atdığımız cinayətləri açıb bütün aləmə bildirəcəkdir, saxta məktub və vəsiqələrimiz barəsində xəbərçilik edəcəkdir, ikimizi də güdaza verib məhv edəcəkdir.

Hofmarşal. Ah, Allah eləməsin!

¹ Ayaqüstü (*fransızca*).

² Ah, aman Allah (*fransızca*).

¹ Çiçək odekolonu (*fransızca*).

Prezident. O mənə belə cavab verdi. O artıq hər bir şeyə hazır idi. Mən hədsiz alçalmağın bahasına onu güc-bəla bu hərəkətdən saxladım... Buna nə deyirsiniz?

Hofmarşal (*qoyun kimi ona baxır*). Mənim üçün bu ağlasığmaz bir şeydir.

Prezident. Bu hələ harasıdır. Eyni zamanda casuslarım mənə xəbər gətirdilər ki, oberşenk fon Bok bu gün sabah ledi Milforda elçi düşəcək.

Hofmarşal. İşin tərsliyinə bax! Kim, dediniz? Fon Bok dediniz? Siz bilirsinizmi ki, o mənim ən qəddar düşmənimdir? Özü də bilirsiniz nə üçün?

Prezident. Birinci dəfə eşidirəm.

Hofmarşal. Bircə qulaq asın, əzizim, öz qulağınıza inanmıyacaqsınız... Saraydakı o ziyafət... Yəqin ki, yadınızdadır... Bəli... O vaxtı hələ birinci dəfə ingilis kadrili oynayırdılar ki, qraf fon Merşaumun dominosuna çilçirəqdan isti mum damcıladı... Ah, aman Allah, yəqin ki, bunlar sizin yadınızdadır!

Prezident. Əlbəttə, yadımdadır, belə şeylər heç yaddan çıxar?

Hofmarşal. Aha, bax, elə o vaxt şahzadə xanım Amaliya rəqs zamanı corabın bağını itirmişdi. Təbiidir ki, hamı əl-ayağa düşdü. Fon Bokla mən hələ kamer-yunker idik – bütün bal-maskarad zalını iməkləyə-iməkləyə corab bağını axtarırdıq... Nəhayət, mən corab bağını gördüm... Fon Bok da gördü... Fon Bok tez özünü irəli atıb, corabbağını mənim ölimdən qapdı... – Təsəvvür edirsiniz? – Şahzadə xanıma təqdim etdi və onun ağzından təşəkkür qopartdı, mən isə yana-yana qaldım... Sizcə buna nə ad vermək olar.

Prezident. Abırsız adamdır!

Hofmarşal. Mən isə yana-yana qaldım. Az qala özümdən getmişdim. Misli görünməmiş bir xainlik!.. Nəhayət, özümü ələ alıb şahzadə xanıma yaxınlaşdım və dedim: “zati-nəcabətləri! Fon Bok corabbağınızı sizə təqdim etmək səadətinə nail oldu. Lakin onu birinci dəfə görəndə adam, gizlincə öz mükafatını almışdır və səsini çıxarmır”.

Prezident. Afərin, marşal! Afərin!

Hofmarşal. “Və səsini çıxarmır”... Lakin mən qiyamətə qədər bunu, Fon Boka bağışlamayacağam. Alçaq və yaramaz yaltaq! Bu hələ harasıdır! İkimiz də düşmənin üstündə diz çöküb corabbağına tərəf uzananda Fon Bok sağ tərəfdən saçımdakı pudranı çırpıb yerə tökdü, mən də bütün bal müddətində sıradan çıxmalı oldum.

Prezident. Bax, haman bu adam, ledi Minfordla evlənib, sarayda birinci şəxs olacaq.

Hofmarşal. Bu dərd məni öldürər. Birinci şəxs? Birinci şəxs? Nə üçün birinci şəxs? Nə üçün siz elə düşünürsünüz ki, bu mütləq belə olacaqdır?

Prezident. Çünki Ferdinand istəmir, başqa müştəri də tapmaq olmayacaq.

Hofmarşal. Məgər sizin imkanınız yoxdurmu mayoru bu işə məcbur edəsiniz? Qoy bu lap ifrat dərəcədə kəskin və amansız bir ölçü olsun? Bizim üçün indi, hər cür vasitə yaxşıdır – təki o mənhus Fon Bok yolumuzdan rədd olub yox olsun.

Prezident. Mən bircə vasitə bilirəm ki, o da sizin əlinizdədir.

Hofmarşal. Mənim ölimdədir? Siz bununla nə demək istəyirsiniz?

Prezident. Mayoru sevgilisindən küsdürmək lazımdır.

Hofmarşal. Küsdürmək? Siz bunu necə təsəvvür edirsiniz? Mən nə eləməliyəm?

Prezident. Əgər biz qızı ləkələyə bilsək, demək məqsədimizə nail olmuşuq.

Hofmarşal. Şayiə yayım ki, qız oğurluq eləyir? Siz bunu nəzərdə tutursunuz?

Prezident. Yox, canım. Bu haradan ağlınıza gəldi... Şayiə yaymaq lazımdır ki, qızın başqa sevgilisi var.

Hofmarşal. Kimdir axı o?

Prezident. O başqa birisi, siz olmalısınız, baron.

Hofmarşal. Mən? Mən? O, zadəgan qızıdır mı?

Prezident. Zadəgan qızı hardan oldu? Bunu haradan çıxardınız? O, çalğıçı qızıdır.

Hofmarşal. Demək, meşşan qızıdır? Bu mənə yaraşmaz. Necə?

Prezident. Necə yəni yaraşmaz? Bu nə axmaqlıqdır? Göyçək bir qızın əsil-nəslini axtarmaq sizdən başqa bu yer üzündə kimin ağlına gələr?

Hofmarşal. Axı mən evliyəm, – heç olmasa bunu nəzərə alın! Hələ sarayda mənim haqqımda söz-söhbət olmaz mı?

Prezident. Bu başqa məsələ. Bağışlayın, mən bilmirdim ki, sizin üçün ciddi qaydalara riayət edən bir adam olmaq, nüfuzlu bir adam olmaqdan daha mühümdür. Bəlkə elə məsələni buradaca qurtaraq?

Hofmarşal. Hirsələnməyin, baron. Mən sizi yaxşı başa düşmədim.

Prezident (*soyuy*). Yox, yox! Siz tamamilə haqlısınız. Mən özüm də tənge gəlmişəm. Məsələni uzatmaq lazım deyil. Mən Fon Boku baş nazir vəzifəsinə təyin olunması münasibəti ilə təbrik edəcəyəm. Dünyada tək mən deyiləm ki. Mən istefa verəcəyəm.

Hofmarşal. Bəs mən necə olacağam?.. Sizo nə var ki! Siz elimli adamsınız! Mən isə... Əgər əlahəzrət məni vəzifəmdən kənar etsə, onda mən nəyi təmsil edəcəyəm?

Prezident. Sırağünkü lətifəni, keçənlik modanı.

Hofmarşal. Mənim əzizim, mənim gövhərim, rica edirəm, sözlərinizi geri götürün! Mən də öz tərəfimdən hər şeyə hazıram.

Prezident. Deməli, siz razılıq verirsiniz ki, Miller deyilən bir qızın görüş təyin etmək üçün yazdığı kağızda sizin adınız çəkilsin!

Hofmarşal. Aman Allah, əlbəttə.

Prezident. Buna da razı olursunuz ki, haman kağızı mayorun gözüne sataşa bilən bir yerə tullayasınız!

Hofmarşal. Bəli, mən parad zamanı o kağızı cib dəsmalım ilə bir yerdə guya bilmədən yerə salaram.

Prezident. Üstəlik, mayorun qarşısında o qızın aşnası rolunu oynamağa da razısınızmi?

Hofmarşal. Mort de ma vie!¹ Mən ona həddini göstərərəm, mən, ağzından süd iyi gələn o uşağa göstərərəm ki, mənim gözəlcəmi olımdən almaq – nə deməkdir!

Prezident. Bax, buna varam!.. Məktub elə bu gün hazır olacaq. Gəlib məktubu aparmaq üçün axşama qədər siz bir də mənim yanıma təşrif gətirməli olacaqsınız. Onda biz, necə hərəkət edəcəyimiz barədə ətraflı fikirləşərik.

Hofmarşal. Mən ancaq birinci dərəcəli əhəmiyyətli olan on altı ziyarətimi bitirən kimi dərhal sizin yanınıza gələm. Məni bağışlayın. Bilatəxir sizi tərk etməliyəm (*Gedir*).

Prezident (*zəngi çalır*). Mən sizin məharətinizə arxayın oluram, marşal!

Hofmarşal (*geri çevrilir*). Ah, mon Dieu! Siz ki, məni tanıyırsınız.

ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Prezident, Vurm.

Vurm. Çalğıçını və arvadını səssiz-küysüz, çox səliqə ilə həbsə ala bildik. İndi zati-dövlətiniz, istəsə buyurub məktubu oxuya bilər.

Prezident (*məktubu oxuyaraq*). Afərin, afərin, katib! Marşal da tora salmışıq! Bu zəhər, sağlamlığın özünü belə irinli bir cüzama döndərə bilər. İndi biz ataya bəzi şeylər təklif edərik, sonra isə qızın üstünə düşərik.

Hərəsi bir tərəfə gedir.

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Millerin evində.

Luiza, Ferdinand.

Luiza. Mənimlə daha bu barədə danışma, mən artıq xoşbəxt günlər görməyəcəyəm. Bütün ümidlərim ürəyimdə gömüldü.

Ferdinand. Mənim ümidlərim isə ürəyimdə baş qaldırır. Atam cilov gəmirir. Atam bütün qüdrətinin zərbələrini başımıza yağdıracaq. Nəticəsi isə o olacaqdır ki, o mənim ürəyimdəki oğulluq hissini öldürəcəkdir. O, oğulluq borcunun hissi artıq mənə hakim deyil. Qəzəb və ümitsizlik – onun qatil olduğunu, onun cinayətinin sirrini açıb söyləməyə məni məcbur edəcək. Oğul öz atasını cəllad əlinə verəcək... Biz uçurum kənarındayıq, lakin bu uçurum mənim baş gicəlləndirən bir sıçrayışı cəsarət etməm üçün açılmalı idi. Qulaq as, Luiza: ehtirasım kimi böyük və cürətli fikirlər ürəyimə sığmır. Sən, Luiza; mən və məhəbbətimiz! bu dairə bütün göyləri ehtiva etmirmi? Yoxsa sənə, başqa dördüncü bir şey də lazımdır?

Luiza. Bədsir! Mən sənə nə demək istədiyini fikirləşəndə belə davam gətirməyib saralıram.

Ferdinand. Bizə sənənlə bu dünyadan heç nə lazım deyil, elə isə nə üçün yalvarıb ondan xeyir-dua diləməliyik? Heç bir şey qazanmayıb, üstəlik hər bir şeyimizi itirə biləcəyimiz bir yerdə nə üçün taleyimizi sınayaq? Məgər sənənlə gözlərinin incə şüaları Reynin dalgalarında deyil, Elbanın, yaxud Baltik dənizinin dalgalarında əks edərsə, bu sənənlə gözlərindəki şəfqət nurunu söndürə bilərmiz? Luizam məni harada seversə ora mənim vətənimdir. Mənim üçün sənənlə ayaqlarının

¹ Burada: lənət – mənəsidir.

qorxunc, qumlu səhralarda buraxdığı iz doğma yurdundakı əzəmətli kilşə binasından daha qiymətlidir. Şəhərlərin döbdəbəsi bizim nəyimizə lazımdır? Biz səninlə harada olsaq, Luiza, hər yerdə günəş doğacaq və batacaq, bu isə o qədər gözəl bir tamaşadır ki, ən cəsarətli sənətkar xəyalı belə onun qarşısında sönlük qalır. Qoy biz məbədlərdə ibadət etmək imkanından məhrum olaq, əvəzində məftunedici bir titrəyişlə gecə yer üzünə çökəndə, göydə üzən ay bizi tövbə etməyə çağıracaq, ulduzlar məbədi isə bizimlə birlikdə ehtiramlı bir sükut içində ulu Tanrını təqdis edəcəkdir. Məgər biz məhəbbətdən danışmaqdan yorula bilərikmi? Luizanın təkə bir təbəssümü haqqında danışmaq olar. Amma mən onun göz yaşlarının səbəbini bilməyincə bütün həyatımın həsrəti və arzusu üzərindən qələm çəkirəm.

Luiza. Məgər məhəbbətindən başqa sən digər bir borcun yoxdurmu?

Ferdinand (*onu qucaqlayır*). Mənim ən müqəddəs borcum sənənin rahatlığıdır.

Luiza (*çox ciddi*). Onda sus və mənə tək burax. Mən atam haqqında düşünməliyəm. Onun varı, yoxu yeganə bir qızı var, bu günlərdə isə onun 60 yaşı tamam olacaq, indi belə bir adamı prezidentin intiqamı gözləyir...

Ferdinand (*onun sözünü kəsir*). Atanı da özümüzə aparırıq... Etiraz etmə, əzizim! Mən qiymətli şeylərimi pula çevirərəm, atamın adına borc da alaram. Qulduru qarət etmək günah deyil. Onun bütün sərvəti – vətənin halal puludur. Gecə – düz saat bir tamamdə ekipaj buraya gələcək. Siz atanla o saatca yola çıxarsınız. – Beləliklə, qaçıb gedərik.

Luiza. Dalımcə da sənənin atanın lənətləri yağsın? Ağılsız! Qatillərin lənətləri belə nəticəsiz qalmır; göylərin intiqam pərisi çarxa çəkilməş quldurların ağzından qopan lənətlərə belə qulaq asır, biz qaçqınları isə dalımızca yağən lənətlər bir kabus kimi dənizdən dənizə qədər, daban-dabana təqib edəcəkdir... Yox, sevgilim, əgər mən səni yalnız cinayət bahasına tutub saxlaya bilərəmsə, o zaman səni itirmək üçün də hələ məndə kifayət qədər qüvvə tapılar.

Ferdinand (*hərəkətsiz halda dayanıb pıçıldayır*). Bunu doğru deyirsən?

Luiza. İtirmək!.. Ah, bu nə qədər sonsuz qaranlıqla dolu bir fikirdir! Bu o qədər dəhşətli bir fikirdir ki, o ölməz ruhun qanadlarını qırır, səadətin parlaq boyalarını soldurur... Səni itirmək, Ferdinand! Lakin insan axı yalnız malik olduğu şeyi itirə bilər, sənənin qəlbin isə

mənsub olduğun zümərəndir. Demək, belə çıxır ki, mən o zümərənin müqəddəs sərvətinə əl uzadıram, ona görə mən can atıb göz dikdiyimdən titrəyə-titrəyə imtina edirəm.

Ferdinand (*rəng alıb rəng verir və dodaqlarını çeynəyir*). İmtina edirsən?

Luiza. Mənə bax, sevimli Valter! Dişlərini belə qəzəblə qıcırdatma! Qulaq as! Mən sənə nümunə göstərmək və bu nümunə ilə sənə mərdlik aşılamaq istəyirəm. Mən sənə göstərmək istəyirəm ki, mən də qəhrəmanlığa qadirem. Mən yolunu azmış oğlu öz atasına qaytarmaq istəyirəm, mən cəmiyyətin əsaslarını sarsıda biləcəm və əbədi dünya qaydalarını dağıdacaq bir ittifaqdan imtina etmək istəyirəm. Mən cinayətkaram. Mən qəlbimdə cəsarətli və ağılsız xəyallar bəslədim. Dərdim, mənim üçün bir qisas oldu, indi sən gəl bu şirin və təsəlliverici aldanışı dağıtma – qoy mən özümü inandırım ki, özüm öz səadətimi qurban verdim... Sən mənə bu təsəllidəndəmi məhrum edəcəksən?

Dərin düşüncələrə dalmış Ferdinand skripkanı əlinə alır, çalmaq istəyir, sonra qəzəb coşqunluğu içərisində telləri qırır, musiqi alətini döşəməyə çırpıb sındırır və bərkdən gülməyə başlayır.

Valter? Ey rəhmdil Allah! Sənə nə olub? Məyusluğa qapılma! Biz gərək möhkəm olaq, ayrılıq saati gəlib çatmışdır. Mənim əziz Valterim, mən sənənin ürəyinə bələdəm. Sənənin məhəbbətin həyat kimi canlı, kainat kimi nəhayətsizdir. Onu daha adlı-sanlı və daha ləyaqətli bir qıza bəxş elə, o zaman dünyanın ən xoşbəxt qadınları belə onda həsəd hissi oyada bilməzlər (*Göz yaşlarını boğaraq*). Biz gərək sənəninlə görüşməyək. Şöhrətpərəst və aldanmış bir qız dörd divar arasında öz dərdinə ağlayar, onun göz yaşları heç kəsənin ürəyini yumşaltmaz... Mənim gələcəyim boş və mənasızdır... Amma mən yenə də hərdənbir keçmişin solmuş çiçəklərinin ətrilə nəfəs alacağam (*Üzünü kənara çevirərək, titrəyən əlini ona uzadır*). Əlvida! Cənab fon Valter!

Ferdinand (*donub qaldığı vəziyyətdən ayılaraq*). Mən vətəni tərk edirəm, Luiza. Sən mənimlə getməyəcəksənmi?

Luiza (*otağın dərinliyinə çəkilib, əlləri ilə üzünü örtür*). Vəcdənəm – mənə qalmağa və iztirab çəkməyi əmr edir.

Ferdinand. Yalan deyirsən, ilan! Səni başqa bir şey bura bağlayır.

Luiza (*dərin bir iztirabla*). Əgər bu sizin ürəyinizə yüngüllük gətirirsə... belə düşünün.

Ferdinand. Mənim məhəbbətimə bu soyuq mühakimələrinləmi cavab verirsən? Sən bu nağıllarla məni aldatmaq istəyirsən? Səni burada saxlayan təzə bir məşuqdur. Əgər mənim şübhələrim doğru çıxarsa vay sənə də, onun da halına! (*Tez gedir*).

BEŞİNCİ GƏLİŞ

Luiza tok başına sössüz və hərəkətsiz bir halda kreslonun dalına söykənərək oturmuşdur, ayağa qalxıb qorxa-qorxa ətrafına baxır, bir neçə addım irəli gəlir.

Luiza. Görəsən nə üçün ata-anam gəlib çıxmədılar? Atam gəndəndə də demişdi ki, bir neçə dəqiqədən sonra qayıdacaqdır, halbuki o vaxtdan bəri beş qorxunc saat keçmişdir. Görəsən, başına bir iş gəlməmişdir ki? Mənə nə olub, nə üçün belə ağır nəfəs alıram?

Vurm daxil olur, Luizanın gözüne görünmədən otağın uzaq yerində dayanır.

Yox, yəqin mənə elə gəlir: qızmış qanım mənimlə acı zarafatlar eləyir... Ürəyimizə qorxu yuva salan kimi, gözlərimizə hər künədə bir kabus görünür.

ALTINCI GƏLİŞ

Luiza, katib Vurm.

Vurm (*yaxın gəlir*). Axşamın xeyir, xanım qız!

Luiza. İlahi! bu kimdir? (*Ətrafına baxınıb, katibi görür, qorxu içində geri çəkilir*). Odur, odur. Dəhşət içərisində görürəm ki, ürəyimə daman pis şeylər məni aldatmayıb (*Nifrət dolu baxışlarla katibi gözədən keçirir*). Siz prezidenti axtarırsınız? O getdi.

Vurm. Yox, xanım qız, mənə siz lazımsınız.

Luiza. Elə isə qəribədir ki, siz bazar meydanına niyə getməmişiniz?

Vurm. Nə üçün məhz ora?

Luiza. Nişanlımızı rüsvayçılıq dirəyindən açıb aparmaq üçün.

Vurm. Xanım Miller, sizin şübhələriniz əsassızdır...

Luiza (*özünü saxlayaraq*). Siz nə istəyirsiniz?

Vurm. Məni sizin yanınıza atanız göndərmişdir.

Luiza (*heyrtlə*). Atam!.. O haradadır ki?

Vurm. Elə bir yerdədir ki, oradan məmnuniyyətlə çıxıb gedərdi...

Luiza. Allah xatirinə, tez deyın görüm nə olub? Ürəyimə pis şeylər gəlir... Atam haradadır?

Vurm. Əgər çox bilmək istəyirsinizsə, həbsxanadadır.

Luiza (*gözlərini göyə dikərək*). Bir zərbə daha! Bir də!.. Həbsxanada? Nə üçün həbsxanadadır?

Vurm. Hersoqun əmrinə görə.

Luiza. Hersoqun?

Vurm. Zati-dövlətlərinin simasında, əlahəzrəti təhqir etdiyi üçün.

Luiza. Necə?.. Necə? Ey yeri, göyü yaradan Allah!

Vurm. Hersoq da onu bu səbəbə görə, ağır cəzaya məhkum etmək niyyətindədir.

Luiza. Bircə bu əskik idi! Bircə bu!.. Elədir, clədir, mənim qəlbimdə Ferdinanddan başqa müqəddəs tutduğum digər bir adam da var idi, mən isə onu qoruyub hifz edə bilmədim... Əlahəzrəti təhqir etmək? Ey ulu Tanrı! Mənim zəifləyən etiqadımı möhkəmlət, möhkəmlət!.. Bəs Ferdinand?

Vurm. Onun qarşısında iki yol var: ya ledi Milford, ya da ata lənətinə məruz qalıb, irsdən məhrum olmaq.

Luiza. Belə könüllü azad intixaba nə söz ola bilər? Amma yenə də... Ycnə də o məndən xoşbəxtdir. Onun atası yoxdur, ona görə kimi itirəcəkdir ki, digər tərəfdən, atasız olmaq da yaman dərdədir! Atam əlahəzrəti təhqir etdiyi üçün həbsə alınmışdır, sevgilim isə ya ledi Milford ilə evlənməlidir, ya da lənətlənib irsdən məhrum ediləcəkdir – belə bir vəziyyətdə adam istər-istəməz fikirləşməlidir. Alçaq hərəkətin özü də bir növ kamillikdir... Kamillikdirmi? Yox! Bu hələ tam ölçü deyil... Anam haradadır?

Vurm. Fəhlə evində.

Luiza (*acı bir təbəssümlə*). Səbr kasası dolub daşdı, dolub daşdı... İndi mən azadam. Artıq mənim heç bir şeyim yoxdur! Nə vəzifəm, nə göz yaşım, nə sevincim. İlahi qüvvələrə də heç bir etiqadım qalmadı. Bütün bunlar artıq mənə lazım deyil (*Dəhşət içində susur*). Bəlkə sizdə daha başqa xəbərlər də var? Hamısını söyləyin. İndi mən hər şeyə qulaq asa bilərəm.

Vurm. Nə olubsa – bilirsiniz...

Luiza. Lakin daha nələr olacağını bilmirəm! (*Sükut içində onu başdan-ayağa süzür*). Sənə yazığım gəlir! Özünə çox qüssəli bir məşğələ seçmişən. Bu peşə sənə üzünə cənnət qapılarını açmayacaqdır. İnsanlara yamanlıq cləmək öz-özlüyündə dəhşətli bir işdir, lakin mən-hus bir bayquş kimi onların üstünə uçmaq, bəd xəbərlər götürmək, qana dönen ürəklərin zərurətin dəmir milində necə titrədiyinə tamaşa

cləmək, xristianların ilahi qüvvələrə olan etiqadlarını necə itirdiklərinə şahid olmaq daha dəhşətlidir... Yox, Allah eləməsin! Əgər sənin tökdüydün hər damla göz yaşı üçün sənə bir boçka qızıl versəydilər belə, mən yenə də sənin yerində olmaq istəməzdim... Daha nə ola bilər?

V u r m. Bilmirəm.

L u i z a. Siz bilmək istəmirsiniz? Sizin gətirdiyiniz xəbər işıqdan gizlənib, insan səmindən qorxur, lakin baxışlarınızın ölü sükutunda, qarşımda qara bir kabus ucalır... Daha nə ola bilər? İndicə dediniz ki, hersoq atama ağır cəza vermək niyyətindədir. Siz ağır cəza nəyi deyirsiniz?

V u r m. Daha heç bir şey xəbər almayıb!

L u i z a. Qulaq as! Sən yəqin cəlladın əli altında şagird olmusan. Yoxsa bu məharət səndə haradandır ki, xırıldaayan oynaqları ağır-ağır və sərrast bir hərəkətlə dəmirə keçirirsən, sıxılan bir ürəyi axırıncı zərbənin intizarı ilə döyündürürsən? Mənim atam və anamı nə gözləyir? Sən qımışıb istehza ilə söylədiyin sözlərin arxasında ölüm dayanmışdır. Ürəyində nəyi gizləyirsən? Hamısını söylə! Bütün ölüm saçan mərmilərini yağdır üstümə. Mənim atamı nə gözləyir?

V u r m. Kriminal prosesi.

L u i z a. Bu nə deməkdir? Mən təhsilsiz, elmsiz bir qızam, sizin bu qəliz latın sözləriniz məni ancaq qorxudur. Kriminal prosesi nə deməkdir?

V u r m. Ölüm-dirim məhkəməsi.

L u i z a (*qəti*). Təşəkkür edirəm! (*Tez yan otağa keçir*).

V u r m (*təşvişə düşərək*). Bu nə deməkdir? Yoxsa bu səfeh qız... Lənət şeytana! Birdən o... Gedim baxım... Axı mən ona cavabdehəm. (*Ona tərəf gedir*).

L u i z a (*üst paltarında çıxıb gəlir*). Bağışlayın, cənab katib! Mən otağı bağlamalıyam.

V u r m. Hara belə tələsirsiniz?

L u i z a. Hersoqun yanına. (Getmək istəyir).

V u r m. Nə dediniz? Kimin yanına? (*Qorxu içində onu saxlamağa çalışır*).

L u i z a. Hersoqun yanına. Hersoqun yanına. Məgər eşitmirsiniz? Mənim atamı ölüm-dirim məhkəməsinə vermək istəyən hersoqun yanına... Yox, o istəməyə-istəməyə atamı mühakimə eləməyə məcburdur. Çünki siz belə istəyirsiniz, alçaq canilər! Hersoqun isə bütün bu əlahəzrət təhqiri prosesindəki iştirakı yalnız ondan ibarətdir ki, o öz yüksək titulu və knyaz imzasını hakimlərin ixtiyarına verir.

V u r m (*bərkdən gülərək*). Hersoqun yanına!

L u i z a. Bilirəm siz niyə gülürsünüz, lakin mən mərhəmət ummuram, Allah eləməsin! Bilirəm ki, kor olub mənim fəryadlarımı dinləməyəcəklər... Deyirlər ki, hakimiyyət sahibləri hələ bu vaxta qədər müsibətin nə demək olduğunu anlaya bilmirlər və onlar bunu anlamaq da istəmirlər. Mən müsibətin nə olduğunu açıb hersoqa göstərəcəyəm, mən əzab içində qıvrılacağam ki, o, dərddən nə olduğunu görsün, mən ürək parçalayan iniltilərimlə onun qulaqlarını batıracağam, onda başa düşər ki, müsibət nə deməkdir? Bu tamaşadan sonra onun saçları biz-biz duranda mən son dəfə olaraq bərkdən ona bağıracağam ki: əcəl saatında yer üzünü Allahlarının da sinəsinə xırıltı çökür və axirət məhkəməsi kralları da, dilənçiləri də eyni bir ələkdən keçirəcək! (*Qapıya tərəf yönəlir*).

V u r m (*acıqlı bir sevinc ilə*). Gedin, gedin! Siz bundan ağıllı bir şey düşünüb-daşına bilməzdiniz! Sizə getməyi məsləhət görürəm, söz verirəm ki, hersoq xahişinizi yerinə yetirəcək.

L u i z a (*birdən dayanır*). Nə dediniz? Siz mənə getməyi məsləhət görürsünüz? (*Tez geri qaydır*). Ah, Mən nə cləyirəm? Əgər bu adam mənə getməyi məsləhət görürsə, demək, burada nə isə qəbahətli bir şey var... Nə üçün siz güman edirsiniz ki, hersoq mənim xahişimi yerinə yetirəcək?

V u r m. Çünki o bunu müftə eləməyəcək.

L u i z a. Müftə eləməyəcək? Yaxşılıq eləmək üçün o, nə qədər qiymət təyin edəcək?

V u r m. Belə qəşəng bir təmənnanın özü kifayət qədər yüksək bir qiymətdir.

L u i z a (*süst vəziyyətdən çıxaraq*). Ey qadir Allah!

V u r m. Atanızı xilas etmək üçün belə bir qiymətə, zənnimcə görək sizin gücünüz çatıb.

L u i z a (*özünü itirmiş halda otaqda gəzinir*). Bəli! Elədir! Sizin bütün bu yer üzünün hökmlərləri öz qəbahətləri ilə elə bil mələikə qılıncı vasitəsilə həqiqətdən mühafizə olunmuşlar... Ata, qoy Allah özü sənə rəhm eləsin! Qızın sənin yolunda ölür, ancaq günah işləməz.

V u r m. Heç kəsə kömək görməyən zavallı bir məhbus üçün bu, tamamilə gözlənilməz bir cavab olacaq. O mənə dedi: "Məni bu bəla girdabına Luizam salmışdır, Luizam da məni buradan çıxaracaqdır..." Cavabınızı, xanım qız, mən dərhal ona yetirərəm (*Özünü elə göstərir ki, guya çıxıb getmək istəyir*).

L u i z a (*onun dalınca qaçıb Vurmu dayandırır*). Hara gedirsiniz? Dayanın!.. İnsanları dəlilik dərəcəsinə gətirib çıxarmaq istəyəndə gör bu məlun, iblis necə cəld tərpənir... Atamı mən məhv elədim, görək mən də onu xilas edim! Deyin, məsləhət görün, mən nə edə bilərəm, mən nə etməliyəm?

V u r m. Tək birçə çarə var.

L u i z a. Və bu – yeganə çarədirmi?

V u r m. Atanız da sizə məsləhət görür ki...

L u i z a. Atam da?.. O çarə nədir?

V u r m. Sizin üçün o asan bir şeydir.

L u i z a. Mənim üçün rüsvayçılıqdan ağır bir şey yoxdur.

V u r m. Sizdən birçə xahişimiz var: mayor azad olsun.

L u i z a. Mənə olan məhəbbətindən azad olsun!.. Siz məni ələmı salırsınız? Siz zorla mənim əlimdən alınmış bir şeyi, məndən almaq üçün icazə istəyirsiniz?

V u r m. İş bunda deyil, sevimli xanım qız, görək mayor birinci olaraq, həm də könüllü surətdə geri çəkilsin!

L u i z a. O bunu eləməz.

V u r m. Ola bilər. Lakin əgər bu yalnız sizdən asılı olmasaydı sizin köməyiniz bizim nəyimizə lazım idi?

L u i z a. Axı onu nə ilə məndən üz döndərməyə vadar etmək olar?

V u r m. Gəlin tədbir tökək! Əyləşin!

L u i z a (*təlaş içində*). Sənin fikrin nədir?

V u r m. Əyləşin yazın. Budur, qələm, kağız və mürekkəb.

L u i z a (*son dərəcədə həyəcanlı oturur*). Mən nə yazmalıyam? Kimə yazmalıyam?

V u r m. Atanızın cəlladına yazmalısınız.

L u i z a. İnsan ürəyini didməkdə sənin nə qədər böyük məharətin var! (*Qələmi götürür*).

V u r m (*diktə edir*). “Mərhəmətli cənab!..

Luiza əli titrəyə-titrəyə yazır

Əzab dolu üç gün... üç ağır gün keçmişdir ki, biz görüşməmişik”.

L u i z a (*təəccüblə qələmi atır*). Bu məktub kimədir?

V u r m. Atanızın cəlladına.

L u i z a. Aman Allah!

V u r m. “Bunların hamısına səbəb mayordur... O mayor ki, ...Arqus kimi bütün günü gözü mənim üstümdədir...”.

L u i z a (*sıçrayıb ayağa qalxır*). Misli görünməmiş bir alçaqlıq! Məktub kimədir?

V u r m. Atanızın cəlladına.

L u i z a (*əllərini ovuşduraraq gəzinir*). Yox, yox, yox! İlahi bu nə işgəncədir mənə verirsen! Əgər bir insana qəzəbin keçibdirsə, ona insani cəza ver, nə üçün məni iki qorxunc uçurum arasında qoyursan? Nə üçün məni ölümün cəngəlidən rüsvayçılığın ağışına atırsan? Nə üçün bu qan içən iblisin mənim boynuma kəmənd keçirməsinə yol verirsen? Nə istəyirsiniz eləyin! Mən ölsəm də yazmayacağam.

V u r m (*şlyapasını əlinə alır*). Özünüz bilərsiniz, xanım qız. Bu tamamilə sizin öz ixtiyarınızdadır.

L u i z a. Mənim öz ixtiyarımdadır? Nə dediniz? Mənim öz ixtiyarımdadır?.. Sən gülürsən, azğın vəhşi! Bədbəxt bir adamı cəhənnəm girdabı üzərindən asaraq, ondan bir şey xahiş elə, sonra da xaincəsinə gülürək pıçıld ki, bu onun öz ixtiyarındadır... Ah, sən çox yaxşı bilir-sən ki, bizim qohumluq sədaqətimizin bağlarını ürəyimizdən qoparmaq olmaz! Lakin artıq fərqi yoxdur. Gerisini deyən yazım! Mən artıq heç nəyə baxmıram. Cəhənnəmin fitnə-fəsadları qarşısında mən acizəm (*Yenidən oturur*).

V u r m. “Bütün günü Arqus kimi məni gözdən qoymur...” Yazdınız?

L u i z a. Gerisini, gerisini deyən!

V u r m. Dünən prezident bizə gəlmişdi. Yazıq mayorun mənim namusumu necə qoruduğuna baxıb gülməmək çətin idi...”.

L u i z a. Çox gözəl! Çox gözəl! Çox əla! Elə bu cür də davam edin!

V u r m. “Qəhqəhə çəkib gülməmək üçün mən özümü elə göstərdim ki, guya ürəyim xarab olub özümdən getdim...”.

L u i z a. İlahi!

V u r m. Lakin mən uzun müddət üzümə maska taxa bilmərəm... Bəli, bilmərəm... Axı mən nə vaxt bu mayordan yaxamı qurtaracağam...”.

L u i z a (*dayanır yazmır, ayağa qalxır, başını aşağı salır, elə bil döşəmədən nə isə axtarır, otaqda gəzinir, sonra yenə oturub yazır*). “Mayordan yaxamı qurtaracağam...”.

V u r m. “Sabah o qulluqda olacaq... Mənim yanımdan nə vaxt çıxıb getdiyinə fikir verin, sonra sözləşdiyimiz yerə gəlin... “Ya sözləşdiyimiz yerə”. Yazdınız mı?”

Luiza. Hamısını yazdım!

Vurm. “Sözləşdiyimiz yerə, sizi ürəkdən sevən Luizanın yanına”.

Luiza. Bircə ünvanı qalmışdır.

Vurm. “Cənab hofmarşal fon Kalba”.

Luiza. Ey məni yaradan! Bu qəbahətli sətirlər mənim ürəyimə nə qədər yaddır, bu ad da qulaqlarıma bir o qədər yabancındır (*Ayağa qalxır. Hərəkətsiz nəzərlərini məktuba dikir. Uzun bir sükutdan sonra onu katibə verir, zəif, məyus bir səslə*). Buyurun, mərhəmətli cənab. Mənim təmiz adım, Ferdinand, bütün həyatımın səadəti indi – bunlar hamısı sizin əlinizdədir... Mən artıq dilənçiyəm.

Vurm. Bəsidir, ruhdan düşməyin, sevimli xanım qız! Mən ürək-dən sizə acıyıram. Kim bilir? Bəlkə baş tutdu... Mən bəzi şeylərə göz yuma bilərdim... Vallah düz deyirəm! Axı mənim sizə yazığım gəlir...

Luiza (*donuq və kəskin nəzərlərlə ona baxır*). Gərisini deməyin mərhəmətli cənab, öz başınıza bəla açarsınız.

Vurm (*onun əlini öpmək istəyir*). Bu qəşəng ələ sahib olmaq üçün icazə istəsəm pismi olar? Siz buna nə deyirsiniz, sevimli xanım qız!

Luiza (*məğrur və qəzəbli*). Onu deyirəm ki, elə birinci nikah gecəsi, səni boğardım, sonra isə məmnuniyyətlə özümü işgəncəli bir ölümə təslim edərdim (*Qapıya tərəf gedir və tez geri qayıdır*). Hər şey bitib qurtardı mı, mərhəmətli cənab? İndi mən azad bir quşam?

Vurm. Lap kiçik bir şey qalır, sevimli xanım qız! Siz mənimlə gedib and içəcəksiniz ki, bu məktubu öz arzunuzla könüllü olaraq yazmısınız.

Luiza. Aman Allah! Aman Allah! Sən şeytan əlinin əməli olan bir işə möhür basacaqsan?

Vurm onu aparır.

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

BİRİNCİ GƏLİŞ

Prezidentin evində salon.

Ferdinand fon Valter əlində açıq məktub bir qapıdan içeri girir, o biri qapıdan xidmətçi daxil olur.

Ferdinand. Marşal bura gəlməmişdi?

Xidmətçi. Cənab mayor, cənab prezident sizi yanına çağırır!

Ferdinand. Lənət şeytana, mən səndən xəbər alıram, marşal bura gəlməmişdimi?

Xidmətçi. Cənab-aliləri yuxarıda firon oynayır.

Ferdinand. Cənab-aliləri lap şeytanın özü ilə oynayırısa belə, yenə də qoy zəhmət çəkib bura gəlsin!

Xidmətçi gedir.

İKİNCİ GƏLİŞ

Ferdinand tək, məktubu gözdən keçirir, gah dəli kimi o yana-bu yana qaçır, gah da yerində donub qalır.

Ferdinand. Ola bilməz! Ola bilməz! Ülviiyyət pərdəsi altında iblis qəlbi gizlənə bilməz... Lakin yenə də... Lakin yenə də... Əgər bütün mələklər dağ zirvələrindən uçub gələrək o qızın məsumiyyətinə zəmin olsalar, əgər yer və göy, yaradılmış və yaradan, hamısı bir yerdə onun məsumiyyətinə zəmin olsalar, yenə də bu onun xəttidir. Bəşəriyyətin hələ şahid olmadığı görünməmiş dəhşətli bir saxtakarlıq!.. Bax, elə buna görə o inad göstərüb mənimlə qaçmaq istəmirdi! Budur səbəbi, aman Allah! Artıq gözlərim açıldı, artıq hər şey mənə aydın oldu! Demək, buna görə o mənim məhəbbətimdən imtina elədi, həm də elə fədakarlıqla imtina elədi ki, mən az qala mələk cildinə girmiş onun saxtakarlığına inanacaq dım! (*Darıxmış bir halda otaqda vurnuxur, sonra yenə fikir içində dayanır*). Məni bu qədər yaxşı tanıyırdı! Hisslərimin çılğınlığına, xəfif ürək titrəyişlərimə, atəşin coşqunluqlarına ürəkdən səs vermiş... Səsimdə güclə sezilən hər incə təbəddülatdan əhvalımın necə olduğunu hiss edib duyarmış, hər damla göz yaşından məni anarmış, mənimlə birlikdə ehtirasın başgicəlləndirici zirvələrinə yüksəlmiş, qorxunc uçurumlardan məni hifz edib qoruyarmış... İlahi! İlahi! Demək, bunlar hamısı bir riyakarlıq imiş? Riyakarlıq! Ah, əgər yalan bu qədər məharətlə rəngdən-rəngə girməyi bacarırsa, nə üçün indiyə qədər heç bir şeytan göylər səltənətinə çıxma bilməmişdir!.. Mən ona məhəbbətimizin təhlükədə olduğunu söyləyəndə, nə qədər təbii olaraq o riyakının rəngi ağardı. Atamın qaba istehzalarını nə qədər böyük bir vüqar və ləyaqətlə rədd etdi! Halbuki qəlbinin dərinliklərində o, müqəssir olduğunu başa düşürmüş! Lakin o, riyakar həqiqət odu qarşısında imtahan verə bilərdimi? Yox, o davam gətirməyib özündən getdi. Ey

yüksək hissiyyatlı varlıq, sən indi nə cür dil töküüb danışacaqsan? Şıltaq gözlərin də ürəkləri gedir. Elə isə sən özünə bəraət qazandırmaq üçün nə deyəcəksən, ey məsum varlıq! Axı pozğun qadınlar da özlərindən gedirlər. O mənə nə elədiyini bilir. O mənim ürəyimi bütün çılpalıqlı ilə görmüşdür. Mən ilk öpüşdən qızardığım zaman, qəlbim gözlərimdə əks etmişdi. Məgər o dəqiqələrdə o heç bir şey hiss etməirdimi? Bəlkə öz məharəti üçün o bir qürur hissi duyurmuş? Mən xoşbəxt dəli isə elə xəyal edirdim ki, o bütün göyləri ehtiva eləmişdir, mən natəmiz arzularımı boğmuşdum, düşüncələrimdə yalnız əbədiyyət və o qız yaşayırdı. Aman Allah, o isə bu zaman heç bir şey hiss etməirdi? İşlərinin yaxşı getdiyindən başqa heç bir şey başa düşmürdü? Oz cazibədarlığından başqa heç bir şey duymurdu? Ölüm və intiqam!.. Məni aldada bildiyindən başqa heç bir şey?

ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Hofmarşal, Ferdinand.

Hofmarşal (*xırda addımlarla otağı ölçərək*). Siz arzu eləmişsiniz ki, mənim əzizim...

Ferdinand (*öz-özünə*). Alçağın boğazını üzəsən! (*Bərkdən*). Bura baxın, marşal, siz parad zamanı deyəsən, bu məktubu cibinizdən salmışınız; mən isə (*acı-acı gülərək*), xoşbəxtliyimdən onu tapmışam.

Hofmarşal. Nə danışırırsınız?

Ferdinand. Təsadüfi bir hadisə, Allah özü yetirib.

Hofmarşal. Siz məni qorxudursunuz, baron!

Ferdinand. Oxuyun! Oxuyun (*Ondan uzaqlaşır*). Əgər mən daha məşuq olmağa yaramıramsa, bəlkə miyançılığa yaraya bilərəm.

Hofmarşal oxuyur, Ferdinand divara yaxınlaşıb bir cüt tapança götürür.

Hofmarşal (*məktubu stolun üstünə atıb qaçmaq istəyir*). Lənət şeytana!

Ferdinand (*onu geri sürüyür*). Tələsməyin, hörmətli marşal! Mənə elə gəlir ki, bu məktubda pis bir şey yoxdur. İndi isə onu tapana mükafat lazımdır (*Tapançaları göstərir*).

Hofmarşal (*qorxu içində geri çəkilir*). Ağlınızı başınıza yığın, əzizim!

Ferdinand (*qorxunc bir səslə*). Sənin kimi bir alçağı o biri dünyaya göndərmək üçün başımda kifayət qədər ağlım var! (*Tapançanı onun əlinə verib, cib yaylığını çıxarır*). Alın! Yaylıqdan yapışın! Onu mənə məşuqəm bağışlayıb!

Hofmarşal. Yaylıq məsafəsindən? Siz dəli olmusunuz! Bu həradan ağılnıza gəlib?

Ferdinand. O biri ucundan yapış, sənə deyirlər! Yoxsa güllən boş çıxar, qorxaq! Gör bu qorxaq necə əsir! Sən görək Allaha şükür eləyəsən ki, qorxaq, ömründə ilk dəfə olaraq sənin o boş başına bir şey dolacaq.

Hofmarşal qaçmaq istəyir.

Yerindən tərpənmə! Heç kəs sizi buradan buraxmayacaq (*Qabağına keçib qapını bağlayır*).

Hofmarşal. Dayanın, baron, otaqdamı?

Ferdinand. Yoxsa bunun üçün səninlə şəhər kənarına çıxacağdım? Burada, əzizim, daha çox gürultu qopar, çox ehtimal ki, bu da sənin həyatında ilk təsadüf olacaqdır ki, sən yüksək cəmiyyət içərisinə böyük bir səs-küy salacaqsan. Nişan al!

Hofmarşal (*alınını silir*). Axı siz böyük gələcəyi olan gənc bir adamsınız, məgər həyatınız sizin üçün qiymətli deyilmə?

Ferdinand. Nişan al, deyirlər sənə! Mənim artıq bu dünyada qalıb görəcəyim bir iş yoxdur.

Hofmarşal. Mənim isə yaman çox işim var, əzizim!

Ferdinand. Səninmi murdar! Səninmi? Əsl adamların getdikcə azaldığı yerlərdə bir tıxac vəzifəsi görmək üçünmi? Sancağa taxılmış qurd kimi, bir anda yeddi dəfə bükülüb, yeddi dəfə açılmaq üçünmi? Hökmdarının qarnının nə vaxt və nə cür işlədiyini səliqə ilə yazıb qeyd etmək və onun məsxərələrinə hədəf olmaq üçünmi? Eyni müvəffəqiyyətlə mən də səni əcaib bir köstəbək kimi hamıya göstərə bilərdim. O zaman sən günahların viyılısı altında əl meymunu kimi atılıb düşərdin, ağzında şey-şüy daşıyardın, dal ayaqların üstündə durardın və öz saray təlxəkliyinlə məyusluğa düşər olmaları belə güldürə bilərdin.

Hofmarşal. Elədir, kefiniz nə istəsə eləyərdim, əzizim, nə istəsəniz eləyərdim... Bircə bu tapançaları rədd eləyin!

Ferdinand. Bir bu şeytan əməlinə törəyəmə tamaşa eləyin! Yaradılışın altıncı gününün bu rüsvayçılığına tamaşa qılın! Elə güman etmək olar ki, Allah onu yaratdıqdan sonra tyubingenli kitab satıcısı

yenidən nəşr eləmişdir!.. Yalnız heyf olsun, heyf olsun, o bir misqal beynə ki, bu boş köllədə yerləşmişdir! Bu bir misqal beyni götürüb ən-tər meymunun beyninə əlavə etsən – bəlkə də onun insan olması üçün elə bu kifayət edə bilərdi, indi isə yalnız insan aqlının ən xırdaca bir qəlpəsidir... Demək, indi mən bu miskin varlıq ilə onun məhəbbətini bölüşməliyəm? Bu dəhşətdir, bu ağlasığan şey deyil! Bu gözəlcə tamaha salmaq üçün yox, əksinə, iştahı qaçıdırıb aludəliyə ikrah etmək üçün yaradılmışdır.

H o f m a r ş a l. Allah, sənə şükür! O məzəlik eləməyə başlayır.

F e r d i n a n d. Yox, mən ona toxunmayacağam! Biz ki, hər cür həşəratı əzib tapdamırıq, demək buna da dəyməmək olar. Onları gördükdə bəziləri ancaq ciyinlərini çəkib heyrət edirlər ki, göylər nə qədər hikmətlidir: hətta bu cür həşəratı belə zir-zibil və tör-töküntü ilə də olsa yemləyir, edam yerində qarğa üçün xörək hazırlayır, saray xadimlərini taxt-tac sahiblərinin artıqları ilə doyuzdurur. Axır ki, qəza-qədər in cahanşümul iradəsinə haqq verməmək olmaz, çünki o, ruha malik olan varlıqlar arasında belə ilanları və zəhərli hörümçəkləri muzd ilə saxlayır ki, burada da zəhər ifraz eləyən tapılsın. Lakin qoy (*yeni bir qəzəblə*) zəhərli həşərat, sürünüb mənim çiçəyimin yaxınına gəlməsin, yoxsa mən onda (*marşalı tutub acıqlı-acıqlı silkələyir*) bax, belə, bax belə, sağ yer qoymaram!

H o f m a r ş a l (*yavaşca ufuldayır*). İlahi! Mən yaxamı bundan necə qurtarım! Lap yüz mil uzağa, lap Paris yaxınlığındakı Bisetrə belə qaçardım, təkcə canım bunun əlindən qurtarsın!

F e r d i n a n d. Alçaq! Bəlkə sən onu yoldan çıxarmısan! Alçaq! Qarşısında söcdə elədiyim o varlıqla bəlkə sən kef çəkmişən? (*Qəzəbli*). Bəlkə mən özümü Allah bildiyim yerdə sən zinakarlıq eləmişən? (*Birdən-birə susur, sonra yenə təhdidlə*). Elə isə alçaq, yaxşısı budur, yüyür özünü cəhənnəmə at, yoxsa cənnətdə belə mənim qəzəbimdən yaxanı qurtarmayacaqsan! O qızla yaxınlığın çox dərinə gedibmi?

H o f m a r ş a l. Məni buraxın! Hamısını açıb sizə deyərəm!

F e r d i n a n d. O qızla əxlaqsızlıq etmək yəqin başqaları ilə xəyali kaşanələr qurmaqdan daha nəşəlidir! Demək, o sadəcə bir əxlaqsızdır, demək, o qondarma ruhi vüqar altında alçaqlıq, zahı məsumiyyət pərdəsi dalında isə – zinakarlıq gizlənir? (*Tapançanı marşalın ürəyinə dirəyir*). Sən onunla yaxınlığında çoxmu dərinə getmişsən? Boynuna al, yoxsa tətiiyi çəkirəm!

H o f m a r ş a l. Heç bir yaxınlığım yoxdur, heç bir şey yoxdur! Bircə dəqiqə səbir eləyin, siz aldadılmışsınız...

F e r d i n a n d. Sən bunu bir mənim yadıma da salırsan, yaramaz? Sən onunla çoxmu dərinə getmişən? Boynuna al, yoxsa axırındır!

H o f m a r ş a l. Mon Dieu! Aman Allah! Mən axı sizə deyirəm ki... mənə qulaq asın!.. Ata... doğma ata...

F e r d i n a n d (*özündən çıxaraq*). Öz qızını gətirib sənə ilişdirdi? Sən necə, o qızla çoxmu dərinə getmişən? Boynuna al, yoxsa səni öldürəcəyəm!

H o f m a r ş a l. Siz özünüzdən çıxmısınız, heç bir şey eşitmirsiniz. Mən o qızın heç üzünü də görməmişəm. Mən onunla tanış deyiləm. O qız haqqında heç bir təsəvvürə belə malik deyiləm.

F e r d i n a n d (*geri çəkilir*). Sən onu görməmişən? Sən onunla tanış deyilsən? Onun haqqında heç bir təsəvvürə malik deyilsən? Luiza Miller sən in ucbatından məhv olmuşdur, sən isə heç nəfəsini dərmədən onu rədd eləyib boynundan atırsan? Rədd ol, alçaq! (*Tapança zərbəsi ilə onu vurur, itələyib otaqdan çıxarır*). Sənin kimilər üçün bir çimdik barıt da heyfdir!

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

F e r d i n a n d (*üzündə müdhiş bir dərdin ifadəsi ilə uzun müddət susduqdan sonra*). Məhv oldum! Zavallı varlıq, mən də məhv oldum, sən də. Allah şahiddir ki, mən məhv olsam, sən də məhv olacaqsan... Ey kainatın hakimi! O qızı məndən istəmə! O qız – mənimdir. Mən onun əvəzində bütün dünyanı sənə vermişəm, sənin bütün gözəl nemətlərindən imtina eləmişəm. O qızı mənim əlimdən alma!.. Ey kainatın hakimi, milyonlarla ürəklər səni imdada çağırır, mərhəmətli nəzərlərini onlara çevir, mən isə qoy öz bildiyim kimi hərəkət edim! (*Əllərini döşündə çarpazlayır, üzü vahiməli bir ifadə alır*). Məgər hər şey hökmündə olan və hər şeye sahib olan yaradan yalnız bir ruhdan, həm də onun yaratdıqları içərisində ən pisi olan bir ruhdan ayrılmaq istəməyəcəkmi? O qız – mənimdir! Mən onun üçün Allah idim, indi isə iblis olacağam! (*Qorxunc baxışlarla bir nöqtəyə baxır*). Bütün bu əbədiyyət boyu bədənlerimiz bir-birinə sarınmış halda onunla bərabər Allah lənətinin təkrərindən asılıb qalmaq... göz-gözə... saçlarımız başımızda biz-biz... boğuq iniltilər bizim bir-birinə qarışaraq... Mən isə

yenə də ona şəfqətli sözlər deyirəm... Mən isə yenə də ona, onun and-larını təkrar edirəm. Aman Allah! Aman Allah! Bu nə qədər dəhşətli, lakin əbədi bir nikah olacaq!.. (*Sürətli addımlarla qapıya tərəf gedir*).

Prezident qabağına çıxır.

İKİNCİ GƏLİŞ

Prezident Ferdinand.

Ferdinand (*geri çəkilir*). Ah! Ata!..

Prezident. Nə yaxşı oldu ki, sənə rast gəldim, oğlum! Mən sənə xoş bir xəbər verməyə gəlirdim, həm də bu xəbər sənə üçün tamamilə gözlənilməz bir şeydir. Gəl əyləşək!

Ferdinand (*uzun zaman diqqətlə atasına baxır*). Ata can! (*Həyəcədən özünü itirmiş halda atasına tərəf atılır, onun əlindən yapışır*). Ata can! (*Atasının əlindən öpür, onun qarşısında diz çökür*). Ah, ata can!

Prezident. Sənə nə olub, oğlum? Qalx! Əllərin od kimidir, əllərin əsir.

Ferdinand (*coşqun bir hissiyyata qapılaraq*). Nankorluğum üçün mənə bağışlayın, ata can! Mən pis adamam. Mən sizin mərhəmətinizi qiymətləndirə bilməmişəm! Siz mənə qarşı əsl bir ata qayğısı göstərdiniz... Ah, sizin gözləriniz çox şey görürmüş! Lakin artıq gecdir... Bağışlayın! Bağışlayın! Mənə xeyir-dua verin, ata can!

Prezident (*özünü elə göstərir ki, guya bir şey başa düşür*). Qalx ayağa, oğlum, bu gün sənə nə olub? Sən tapmacalarla danışrsan!

Ferdinand. Luiza Miller, ata can... Ah siz insanları yaxşı tanıyırsınız!.. Sizin qəzəbiniz o zaman o qədər haqlı, o qədər nəcib, o qədər coşqun ata məhəbbəti ilə dolu idi ki... lakin bu coşqun atalıq hissi yanlış bir yol intixab eləmişdi... Luiza Miller...

Prezident. Özünü incitmə, oğlum! Mən öz qəddarlığımıza lənət yağdırıram, mən səndən üzr istəməyə gəlmişəm.

Ferdinand. Məndən üzr istəməyə?.. Mənə lənətlər yağdırmaq lazımdır! Siz sərt rəftarınız ilə aqıl idiniz. Siz öz qəddarlığınıza bir mələk kimi mərhəmətli idiniz. Luiza Miller, ata can...

Prezident. Sevimli, namuslu bir qızıdır. Etiraf edirəm ki, mən səhv eləyib onun haqqında pis fikirdə olmuşam. O mənim hörmətimə layiqdir.

Ferdinand (*heyrat içində yerindən sıçrayır*). Necə? Sizdəmi ata can? Demək, siz də?.. Doğru deyilmi ata, o məsumiyyətin mücəssəməsidir? Onu sevmək isə – o qədər təbiidir ki, ata can, elə deyilmi?

Prezident. Onu sevməmək cinayətdir, desən, daha yaxşı olar.

Ferdinand. Bu ağlagəlməz dəhşətli bir şeydir!.. Siz axı ürəkləri bütün çıpaqlığı ilə görürsünüz! Həm də siz ona nifrət gözüylə baxırdınız! Bu dəhşətli bir riyakarlıqdır. Luiza Miller, ata can!..

Prezident. Mənim qızım olmağa layiqdir. Onun məsumiyyəti mənim gözümdə əsil-nəsəbi, gözəlliyi isə sərvəti əvəz edər. Mənim qayda-qanunlarım sənə məhəbbətin qarşısında geri çəkilir... Bu gündən etibarən qız sənindir!

Ferdinand (*dəhşət içində otaqdan qaçıb gedir*). Ah, bu nə işdir, bu nədir! Əlvida, ata can! (*Qaçır*).

Prezident (*onun dalınca gedir*). Dayan! Dayan! Hara gedirsən? (*Gedir*).

ALTINCI GƏLİŞ

Ledi ilə Sofi daxil olurlar.

Ledi Milfordun evində zəngin döşənmiş bir zal.

Ledi. Sən o qızı gördünmü? O gələcəkmi?

Sofi. Bu dəqiqə gələr. Ev paltarında idi, tez paltarını dəyişib gələcək.

Ledi. Mənə onun haqqında heç nə demə! Sus!.. O xoşbəxt qız ilə, hissləri mənim ürəyimdə bu qədər dəhşətli həmahəng olan o qızla görüşəcəyimi düşünəndə mən bir cinayətkar kimi titrəyirəm. Sən onu dəvət edərkən, o sənə nə cavab verdi?

Sofi. Görünür o təəccüb elədi, fikrə getdi, gözlərini mənə dikib susdu. Mən elə bilirdim ki, o dərhal boyun qaçıracaq, lakin o qərribə bir ifadə ilə mənə baxıb dedi: “Mən özüm sabah sizin xanımınızdan bunu rica etmək istəyirdim”.

Ledi (*həyəcan içində*). Məni tək burax, Sofi! Mənə yazığın gəlsin. Əgər o adi bir qadın olsa belə, mən qızarmalı olacağam, yox əgər qeyri-adi bir qadıncırsa – demək, mən tamamilə məhv oldum.

Sofi. Miledi, bu gün siz heç də rəqibinizi qəbul edəcək əhval-ruhiyyədə deyilsiniz. Kim olduğunuzu unutmayın, öz adlı-sanlı nəslə-

nizi, öz mənəbinizi, öz hökmünüzü yardıma çağırın! Qoy sizin məğrur ürəyiniz məğrur gözəlliyinizə daha böyük əzəmət versin.

L e d i (*dalğın halda*). Bu axmaq qız orada nə səfehləyir?

S o f i (*acıqlı*). Axı təsadüfi deyil ki, bu gün siz ən qiymətli brilyantlarınızı taxmısınız. Təsadüfi deyil ki, ən zinətli paltarlarınızı geymisiniz, qəbul otağınız nökrə-naiblə doludur, yazıq bir qızı, sadə bir meşşan qızını isə sarayınızın ən bəzəkli zalında qəbul edəcəksiniz?

L e d i (*dilxor bir halda, otaqda gəzinir*). Lənət şeytana! Bunu demək olmaz! Qadınlar həmişə çox iti bir nəzərlə qadın zəifliklərini görüb müşahidə edir! Gör mən nə qədər alçalmışam, nə qədər alçalmışam ki, belə bir həşərat da mənim ürəyimin içini görür!

K a m e r d i n e r (*daxil olur*). Mamzel Miller!..

L e d i (*Sofiyə*). Rədd ol! Çıx get!

Sofi ləngiyir.

(*Təhdid ilə*). Sənə demədimmi, rədd ol!

Sofi gedir.

(*Zalda gəzinərək*). Belə yaxşıdır! Bu çox yaxşıdır ki, mən belə həyəcanlıyam, mən elə bunu istəyirdim (*kamerdinerə*). Mamzeli bura çağırın!

Kamerdiner gedir. Ledi taxtda oturur,
məğrur və eyni zamanda sərbəst bir görkəm alır.

YEDDİNCİ GƏLİŞ

Luiza Miller ürəkək bir ədə ilə daxil olub, ledidən xeyli uzaqda dayanır. Ledi dalını ona çevirib, qarşıdakı güzgüdə diqqətlə onu gözəldən keçirir. Sükut.

L u i z a. Nə buyurursunuz, xanım?

L e d i (*üzünü Luizaya çevirib, laqeyd və soyuq bir ədə ilə onunla salamlaşır*). A, siz buradasınız? Siz yaqın ki, mamzel... mamzel... doğrudan sizin adınız nədir?

L u i z a (*bir az pərt*). Atamın adı Millerdir, siz isə onun qızını çağırırdınız.

L e d i. Elədir! Elədir! Yadıma düşdü... yoxsul bir çalğıcı qızı, bu yaxınlarda sizin haqqınızda söhbət gədirdi (*bir qədər sükutdan sonra öz-*

özünə). Çox, sevimlidir, amma heç də gözəl deyil... (*Luizaya*). Yaxın gəlin, əzizim! (*Öz-özünə*). Bu gözlər, göz yaşının nə olduğunu bilirlər... Belə gözləri mən nə qədər sevirəm! (*Bərkdən*). Yaxın gəl, yaxın gəl!.. Bir az da yaxın gəl! Sevimli qız, sən yaqın məndən qorxursan?

L u i z a (*məğrur və qəti*). Yox, miledi, mən izdiham mühakiməsinə nifrət edirəm.

L e d i (*öz-özünə*). Buna bax, sən Allah... Görünür, onun təşəxxüsü buna da sirayət eləmişdir (*Bərkdən*). Sizi mənə tövsiyə eləmişlər, mamzel! Deyirlər siz az-maz təlim almısınız və özünüzü aparmağı bacarırsınız... Nə olar, mən buna inanmağa hazıram... Mən heç də sizin atəşin müdafiəçinizi yalançılıqda ifşa eləmək istəməzdim.

L u i z a. Miledi, mənə himayəkar bir xanım tapmaq zəhmətini üstünə götürəcək heç bir kəsim yoxdur.

L e d i (*təkəbbürlü*). Kimin xatiri üçün o zəhməti üstünə götürə bilərdi? Öz himayəsində olan üçün, yoxsa himayəkarı üçün?..

L u i z a. Mən bunu başa düşmürəm, xanım?

L e d i. Aha, bu qızın baxışları açıq olsa da, özü hiyləgərdir! Sizin adınız gerek ki, Luizadır? İcazənilə bilmək olarmı, neçə yaşıınız var?

L u i z a. On altı yaşıım tamam olmuşdur.

L e d i (*yerindən sıçrayır*). Belə de! On altı yaş! Ehtirasın ilk çırpıntısı! Hələ heç kəsin əli dəyməmiş klavikord təqdim edən ilk təmiz səs – bundan cazibədar nə ola bilər? Əyləş! Sən mənim xoşuma gəlirsən, sevimli qız!.. Bu onun da ilk eşqidir, eyni bir səhər şəfəqinin şüaları bir-birinə qovuşubsa, burada heyrət ediləcək heç bir şey yoxdur (*Dostcasına onun əlindən yapışır*). Yaxşı, əzizim, mən sənəin səadətini quraram!.. Səadət özü tez uçub gedən şirin bir xəyaldan başqa bir şey deyil!.. (*Luizanın yanağını oxşayır*). Mənim Sofim orə gedir. Sən onun yerinə girərsən!.. On altı yaş! Bu sox uzun davam edən bir şey deyil.

L u i z a (*hörmətlə onun əlini öpür*). Sizə qarşı çox minnətdaram, miledi, lakin mərhəmətinizdən imtina etməyə məcburam.

L e d i (*əsəbiləşərək*). Bir buna baxın, nə təkəbbürlü xanımdır! Adətən sizin zümərəniyə mənsub olan qızlar, ağaların yanında qulluqçu olmağı özləri üçün səadət hesab edirlər. Bəs siz, mənim əzizim, nəyə güvənirsiniz? Yoxsa barmaqlarınız o qədər incidir ki, iş görə bilmirlər? Yaxud da sifətiniz göyçək olduğu üçün belə inadkarsınız?

L u i z a. Üzüm belə olduğu üçün mən təqsirkar deyiləm, xanım, zümrəm üçün də mən cavabdeh deyiləm.

L e d i. Bəlkə sizə elə gəlir ki, həmişə cavan qalacaqsınız? Zavallı qız, kim sənə belə bir fikir aşılayıb? O kim olursa olsun, həm səni, həm də özünü ələ salıb gülmüşdür. Bu yanaqlardakı qızartı çox tez solacaq. Güzgüdə sənə möhkəm və davamlı görünən şey yalnız narın və qızılı rəngli bir tozdur ki, gec-tez pərəstişkarlarının əlinə yapışacaq. Bəs onda biz nə edəcəyik?

L u i z a. Əgər pərəstişkarımız, brilyantı yalnız onun qızıl çərçivəsi olduğu üçün almışsa, miledi, onda biz onun halına acımalı olacağıq.

L e d i (*Özünü elə göstərir ki, guya bu sözləri eşitmədi*). Sizin yaşda olan qızların həmişə iki güzgüsü olur: biri doğruçu güzgüdür, o birisi sizin dərdinizdən ölən, sizin üçün ah-zar edənlərin güzgüsüdür ki, bu ikinci güzgünün itaətkar iltifatı birincinin sərt həqiqətpərəstliyini bir az yumşaldır. Birinci güzgü çirkin çopuru olduğu kimi göstərir. “Yox, bu yalandır, – bu simaya zəriflik bəxş edən çuxurlardır!” – deyər ikinci güzgü dərhal etiraz edir. Siz isə, sevimli qızlar, birinciyə yalnız ikinci ilə düz gəldiyi zaman inanırsınız və hər iki güzgünün şəhadəti başınızda qarmaqarışıqlıq yaradıcaya qədər gah birindən o birisinin yanına, gah o birisindən bu birisinin yanına qaçırsınız. Nə üçün mənə elə baxırsınız?

L u i z a. Bağışlayın, xanım, sizin o parlaq və gözəl yaqutunuza yazığım gəldi. Əgər o bilsəydi ki, sahibəsi işvə-nazı belə kəskin müha-kimə edir, yaqın ki, bundan inci yerdə.

L e d i (*qızaranaq*). Yaxanızı gen çəkməyin, hiyləgər qız! Əgər siz öz zahirinizə güvənməsəydiniz, heç vaxt sizə təklif edilən yerdən boyun qaçırmazdınız, burada yaxşı ədalar öyrənər, yüksək cəmiyyəti yaxından görər, meşşan ədalarından xilas olardınız!

L u i z a. Meşşan məsumluğundan da, miledi?

L e d i. Boş sözdür! Əgər biz özümüz yol verməsək heç bir şübhə bizim haqqımızda pis xəyala düşə bilməz. Öz təmiz əxlaqınızla hərəkət edin, namusunuzu qoruyun! Ləyaqətinizi yerə salmayın – onda mən sizə söz verirəm ki, gəncliyiniz hər cür günah, əməl qarşısında davam gətirəcək!

L u i z a. İzn verin sizə inanmayım, xanım! Adlı-sanlı xanımların sarayları çox zaman ən açıq-saçıq əyləncələrin məskəni olur. Fağır bir çalğıçı qızında haradan elə möhkəm mətanət ola bilər ki, taun hökm sürdüyü bir yerə düşsə, xəstəliyin ona yoluxmasından belə qorxmaya!

Ledi Milford üçün də onun vicdanını sancan bir əqrəbi daima yanında saxlamağın nə mənası varmış, belə bir şeyə xərc tökmək – hər dəqiqə utanıb xəcalət çəkmək onun nəyinə gerekmiş? Sizinlə açıq danışsam, xanım. Bal məclislərinə gedərkən, mənə görmək sizə xoş gələ bilərmi? Evə qayıdarkən mənim hüzurunuzda hazır olmağım, mögər sizin üçün dözülməz bir hal olmayacaqmı?.. Ah, yox, ah, yox, yaxşısı budur, qoy bizim aramızda yığın-yığın ölkələr dursun, qoy bizi dənizlər bir-birimizdən ayırılsın!.. Özünüzü gözləyin! Miledi! Birdən ayrılmaq saatı, yorğunluq dəqiqəsi gəlib çatır, peşmançılıq ilanları sinənizi didib-dağıtmağa başlar, o zaman kənizinizin sifətində, vicdanın günahsız ruhlara bəxş etdiyi tələssiz bir sükunət ifadəsini görmək – sizin üçün işgəncəyə çevrilməzmi? (*Bir addım geri çəkilir*). Bir daha, xanım, rica edirəm mənə bağışlayın!

L e d i (*dərin daxili izzirəblər içində otaqda gəzinir*). Bu sözlərin onun mənə deməsi – dəhşətdir! Üstəlik onun haqlı olması – daha dəhşətlidir (*Luizaya yaxınlaşıb diqqətlə onun üzünə baxır*). Yox, əzizim, sən mənə kələk gələ bilməzsən! Bizim ümumi mühakimlərimizi belə hərarətlə izhar etmirik. Bu öyüd-nəsihət vəzlərinin arxasında şəxsi mənafe gizlənilir, özü də amansız bir mənafe, elə bu mənafe, mənə qulluq etməyi sənə gözlərin qarşısında qara boyalarla rəsm edir, elə bu mənafe sənə belə nitqlər söyləmək üçün ilham verir (*təhdidlə*), mən başa düşmək istəyirəm ki, səndə o mənafeyini doğuran nədir?

L u i z a (*nəcib bir təmkinlə*). Yaxşı, birdən əgər bunu başa düşsəniz? Əgər nifrətlə vurulan bir tək zərbəsi yaradanın, özünü müdafiə etmək üçün neşlər verdiyi zavallı bir qurdu oyadarsa? Mən sizin intiqamınızdan qorxmuram, miledi. Rüşvayçılığın dar ağacına doğru artıq qovulan bədbəxt günahkar bir qızın itirəcəyi bir şeyi yoxdur. Müsibətim o qədər böyükdür ki, açıq danışmağım ona heç bir şey əlavə edə bilməz (*Qısa bir sükutdan sonra çox ciddi*). Siz mənə alçaq qismətimin toz-torpağı içindən çıxarıb yüksəltmək niyyətindəsiniz. Mən bu qəribə mərhəmətə nə üçün layiq olduğumu düşünüb-daşınmaq istəmirəm. Mən sizdən yalnız sual etmək istəyirəm, miledi, nə üçün siz elə güman edirsiniz ki, mən o qədər axmağam ki, öz mənşəyim üçün xəcalət çəkə bilərəm? Siz nə haqq ilə mənim səadətimin yaradıcısı olmağı öhdənizə götürürsünüz və məndən heç xəbər almağı da lazım bilmirsiniz ki, bu səadəti sizin əlinizdən qəbul etməyə razı olacağam mı?.. Mən bu dünyanın sevincləri ilə əbədi olaraq vidalaşmışam. Mən

səadətimin ötərgi olduğu fikrinə alışmışam. Nə üçün indi siz yenidən mənə səadət sözünü xatırladırsınız?.. Əgər Tanrı belə öz nurlu simasını bütün məxluqdan ona görə gizlədib ki, israfillərin böyükələri onu görərkən dəhşətə gəlməsinlər və onların öz işıqları sönməyə qalması – onda bəs nə üçün insanlar öz mərhəmətlərində bu qədər zalım olmaq istəyirlər? Nə üçün, miledi, sizin o adı çıxmış səadətinizin – müsibətin ona həyrət edib həsəd aparmasına bu qədər ehtiyac var? Yoxsa sizin xoşbəxtliyinizi məyusiyət çərçivəsi haşiyələməlidir? Ah, məni qafilə cəhəlimdən məhrum etməyin – yalnız odur hələ də məni amansız taleyim ilə barışdırın!.. Xirdə varlıq olan həşərat bir damla suda xoşbəxt yaşayır, – nə qədər ki, ona gəmi karvanlarının üzüb getdiyini və balinaların yaşadığı okean haqqında xəbər verməyiblər, bu bir damla su, ona göylər səltənəti kimi görünür. Axı siz mənə səadət arzu edirsiniz? *(Bir müddət sükutdan sonra, lediyə yaxınlaşır, dik onun üzünə baxıb xəbər alır)*. Siz özünüz necə, xoşbəxtsinizmi, miledi?

Ledi tutularaq tez ondan uzaqlaşır, Luiza onun dalınca gedir, əlini döşünə qoyur.

Yoxsa qayğısız yaşayan bütün bu kübarlar kimi sizin də ürəyiniz dərdsiz-qəmsizdir? Əgər biz ürəklərimizi və talelərimizi dəyişməli olsaydıq... Əgər mən bir uşaq etimadı ilə... Əgər mən... sizin vicdanınıza... Əgər mən sizə öz anam kimi müraciət etsəydim... Siz belə bir mübadiləni mənə məsləhət görərdinizmi?

Ledi *(sarsılaraq taxta yıxılır)*. Bu eşidilməmiş, ağlasığmaz bir şeydir! Yox, qız, belə deyil, bu səndə fitri bir vüqar deyil, bunu sənə atan da təlqin edə bilməzdi, – bu vüqarda qızgın gənclik nəfəsi duyulur. Gizlətmə! Mən başqa bir müəllimin səsinə eşidirəm.

Luiza *(kəskin və nüfuzedici bir nəzərlə onun gözlərinə baxır)*. Mənə çox qərribə gəlir ki, miledi, siz ancaq indicə o müəllimin izinə düşmüşünüz, amma məni qulluqçuluğa götürməyi daha əvvəl qət etməsiniz.

Ledi *(yerindən sıçrayır)*. Artıq buna dözmək olmaz! Səninlə gizlənqəç oynamaq mənasızdır. Elə isə mənə qulaq as! Mən onun kim olduğunu bilirəm, mən hər şeyi bilirəm, mən bilmək istədiyimdən də artıq bilirəm *(Birdən-birə dayanır, sonra getdikcə daha çox qəzəblənir və nəhayət, lap özündən çıxır)*. Lakin hünərin var, zavallı varlıq, indi də onu sevməyə, yaxud onun tərəfindən sevilməyə cəsəret elə!.. Yox, mən nə danışaram? Onu düşünməyi, yaxud onu xəyalından keçirməyə belə cə-

səret elə!.. Qulaq as, zavallı, mən elə qüdrətliyəm ki, hər şeyə qadirem! Allaha and olsun, mən amansız ola bilərəm! Sən artıq məhv olmusan!

Luiza *(qəti)*. Əlbəttə, miledi, əgər siz onu məcbur eləsəniz ki, sizi sevsin, onda əbədi olaraq məhv olmuşam.

Ledi. Mən səni anlayıram... Lakin mənə onun məhəbbəti lazım deyil. Mən bu rüsvayçı ehtirasıma qalib gələcəyəm, öz qəlbimi boğacağam, sənin ürəyini isə qırıb şikəst edəcəyəm. Mən sizin aranızda qayalar yüksəldəcəyəm, uçurumlar açacağam, üfüqlərinizdən bir qisas ilahəsi kimi şığıyıb keçəcəyəm, siz öpüşmək istərkən adı caniləri qorxudan kabuslar kimi ürəyinizi vahimə ilə dolduracaq, sənin gənc və sağlam vücudun onun qolları arasında quruyaraq mumiya kimi ovulub töküləcək... Yadında saxla ki, zavallı varlıq, mən onunla xoşbəxt ola bilmərəmsə, səni də xoşbəxt olmağa qoymayacağam! Başqalarının səadətini dağıtmaq – özü də bir səadətdir...

Luiza. Siz artıq bu səadətdən məhrum olmusunuz, miledi. Özünüz ürəyinizə böhtan atmayın. Siz məni hədələdiyiniz bütün bu şeyləri mənim başıma yağdırmağa qadir deyilsiniz. Sizə heç bir yamanlıq eləməmiş, yalnız sizin kimi ürəyində eyni hisslər bəsləyən bir varlığa siz işgəncə verməyə qadir deyilsiniz, lakin bu atəşin çırpıntıları üçün mən sizi sevməyə hazıram, miledi.

Ledi *(özünü zorla saxlayır)*. Mənə nə olub? Mən nə elədim? Nə də özümü elə verdim? Kimin qarşısında özümü elə verdim?.. Ah, Luiza, səndə ülvə, böyük, gözəl bir ürək var. Mən divanəni bağışla! Mən sənin başından bir tük əskik olmasına belə razı olmaram, əziz balam! De görüm, nə istəyirsən, tələb et! Mən səni qucağımda gəzdirərəm, sənin rəfiqən, sənin bacın olaram... Sən yoxsul bir ailədən sən... Bir bax! *(Üstündən bir neçə briyant çıxarır)*. Mən bu qiymətli paltarlarımı, atları, ekipajları sataram... Nəyim varsa hamısını sənə verərəm... Yalnız ondan üz döndər, ondan imtina elə!

Luiza *(həyrət içində geri çəkilir)*. Bu nədir, ürəyi qana dönmüş mənə istehzamı edir, yoxsa doğrudanmı mənə qarşı işlənən cinayətdə o iştirak etməmişdir? Ah, əgər belədirsə onda mən hələ özümü bir qəhrəman kimi göstərə bilərəm və öz acizliyimi xidmət kimi qələmə verə bilərəm! *(Bir neçə saniyə fikrə gedir, sonra lediyə yaxınlaşır, onun əlindən tutur, gərgin diqqət və məna dolu nəzərlərini onun üzünə zilləyir)*. Götürün, qoy o sizin olsun, miledi!.. Mən onu, cəhənnəm qarmaqları ilə yaralı ürəyimdən qopardılmış o adamı, könüllü olaraq,

sizə verirəm... Siz, miledi, bəlkə də özünüzin xəbəriniz olmadan iki sevgilinin behiştini viran qoydunuz, siz Tanrı tərəfindən birləşdirilmiş iki qəlbi bir-birindən ayırdınız, Tanrı üçün sizin kimi əziz olan bir insan varlığını Tanrının sizin kimi, onu da sevinc üçün yaratdığı bir varlığı, sizin kimi Tanrını mədh edən və artıq heç bir zaman mədh edə bilməyəcək bir varlığı ayağınız altında tapdadınız. Ledi! Bütün dünyanı idarə edən Allahın qulağına, əzilən tırtılın axırncı çırpıntısı belə gəlib çatır! Yaradan öz yaratdığı varlıqları necə öldürdүklərinə laqeyd baxa bilməz. İndi o sizindir! İndi, Miledi, onu özünüzə götürün! Onun ağuşuna atılın! Onu mehrab qarşısına aparın! Lakin unutmayın ki, nikah əklili altında sizin dodaqlarınız öpüşlə birləşdiyi zaman, intihar etmiş bir qadının kabusu dərhal sizin aranızda yüksələcəkdir... Allah mənim günahımdan keçər... Mənim artıq başqa çarəm yoxdur! (*Qaçıb gedir*).

SƏKKİZİNCİ GƏLİŞ

Ledi, çaşqın və həyəcanlı bir halda dayanıb hərəkətsiz nəzərlərini Luiza Millerin çıxıb getdiyi qapıya dikmişdir, o uzun müddət özünə gələ bilmir.

Ledi. Bu nə idi? Bütün bunlar nə cür baş verdi? O bəxtiqara, aman Allah! O qızın ittiham qərarı kimi səslənən zəhmli sözləri hələ də qulağıma dırmalayır: “Götürün, qoy o sizin olsun!” Kimi mənə verirsen zavallı? Sonsuz ümitsizlik vəsiyyətinin dəhşəti ilə nəfəs alan ölümqabağı iniltilərinin hədiyyəsinimi? İlahi, İlahi! Yoxsa mən o qəddər alçalmışam, vüqarımın bütün taxtlarından elə böyük bir sürətlə aşağı yuvarlanmışam ki... İndi intizar hissi ilə gözləyirəm ki, mənimlə axırncı ölüm–dirim vuruşuna girişmiş dilənçi bir qız nəcəbət göstərüb mənə bir sədəqə atacaqdır? “Götürün, qoy sizin olsun!” O bu sözləri elə bir ahənglə söylədi ki, həm də mənə elə bir nəzərlə baxdı ki... Ah, Emiliya, sən cinsinə məxsus olan zəifliklərə üroyində buna görəmi qalib gəlmişdin. Buna görəmi hörmətli və gözəl Britaniya qadını adını qazanmağa çalışırdın ki, sonra şan–şövkətinin zinətli kaşanələri, sadə meşşan ailəsindən çıxmış adsız–sansız bir qızın yüksək isməti qarşısında davam gətirə bilməsin?.. Yox, ey talesiz, dikbaş qadın, yox!.. Emiliya Milfordu utandırmaq olar, lakin o heç vaxt rüsvayçılıq dərəcəsinə qədər alçala bilməz, mən bütün mətanətimi səfərbər edib kənara çəkiləcəyəm (*Əzəmətli bir əda ilə otaqda gəzir*). Elə isə, iztirab çəkən zəif qadın, uzaq ol məndən! Şirin xəyallar, məhəbbətin qızıl rəya-

ları, başımdan dağılın! Bu gündən etibarən mənim yeganə rəhbərim – alicənablıq olacaq!.. İki şeydən biri baş verəcək: ya bu sevgililər məhv olacaq, ya da ledi Milford cidd–cəhdlərinə son qoyaraq həmişəlik olaraq hersoqun həyatından çəkiləcəkdir: (*Qısa bir sükutdan sonra, həyəcanla*). Qurtardı. Dəhşətli maneələr aradan qaldırıldı. Hersoqla aramızdı bütün bağlar qırıldı, o dəli ehtiras da artıq ürəyimdən qoparılmışdır!.. İndi özümü sənəin ağuşuna atıram, ey xeyirxahlıq! Peşman olmuş qızın Emilyanı qəbul elə!.. Ah, bu saat ürəyim necə yaxşıdır! Birdən–birə gör necə yüngülləşdim, necə rahat nəfəs alıram!.. Batan günəş kimi, indi mən əzəmətimin yüksək zirvəsində, şahənə bir sakitliklə aşağı enəcəyəm, şöhrətim isə məhəbbətimlə bir yerdə oləcəkdir. Bu məğrur sürgündə mənə yalnız ürəyim həmdəm olacaqdır. (*Qəti addımlarla yazı stoluna yaxınlaşır*). O sevimli gəncin sehrli cazibəsi ürəyimdə yenidən amansız mübarizəyə başlamamış, bu işi dərhal elə bu saat qurtarmaq lazımdır (*Oturub yazır*).

DOQQUZUNCU GƏLİŞ

Ledi, kamerdiner, Sofi, sonra hofmarşal və nəhayət, xidmətçilər.

Kamerdiner. Hofmarşal fon Kalb, hersoqun tapşırığı ilə gəlmişdir, qəbul otağında gözləyir.

Ledi (*həvəslə yazmağa davam edir*). İndi o tacdar marionetka yerindən dik atılacaq! Bəs necə! Bu çox əyləncəli bir hoqqadır, hersoqun kəlləsi partlayacaq! Təsəvvür edirəm, saray qəbyalayanları necə ələyəcəklər! Bütün ölkə bir–birinə dəyəcək.

Kamerdiner və Sofi. Miledi, hofmarşal!..

Ledi (*geri çevrilir*). Kim? Nə olmuşdur?.. Daha yaxşı! Onun kimilər söz gözdirmək üçün yaranmışlar... Çağırın bura gəlsin.

Kamerdiner gəlir.

Sofi (*qorxa–qorxa lediyə yaxınlaşır*). Bağışlayın ki, sizi narahat edirəm, miledi...

Ledi daha artıq həvəslə yazmağa davam edir.

Luiza Miller özünü itirmiş halda dəhlizdən qaçıb getdi... Sizin üzünüz yanır, miledi... Siz öz–özünüzlə danışsınız.

Ledi yazmağa davam edir.

Mən qorxuram... Sizin aranızdan nə baş vermişdir?

Hofmarşal daxil olub, ledi Milforda arxadan min dəfə təzim edir, Ledi onu görmür, hofmarşal bunu görüb daha da yaxınlaşır, kreslonun dalında dayanır, Ledinin paltarının ucundan tutub öpür və qorxa-qorxa mızıldanır.

Hofmarşal. Əlahəzrət!..

Ledi (*məktubun üstə qum səpir və yazdığını oxuyur*). O, əlbəttə, deyəcək ki, bu mənim tərəfimdən böyük bir nankorluqdur... Mən kim-səsiz və təkbaşınma qalmışdım. O məni dilənçilikdən xilas etmişdi. Dilənçilikdən?.. İyrənc bir saziş! O haqq-hesabı cır at, məni yoldan çıxaran əxlaqsız! Çəkdiyim xəcalətin əbədi qızartısı o haqq-hesabı artıqlaması ilə ödəməkdədir.

Hofmarşal (*Hər tərəfdən ledi Milfordun başına hərlədirsə də, bir şey çıxmır*). Mən görürəm ki, siz xeyli pəjmürdəsiniz, miledi... Elə isə məcburam ki, cəsarət edəm... (*Çox hüdürdən*). Əlahəzrət məni göndərdi ki, sizdən xəbər alım, miledi, bu gün axşam şəhər bağında şənlik düzəlsin, yoxsa alman komediyası verilsin?

Ledi (*gülərək ayağa qalxır*). Ya bu, ya o, mənim mələyim!.. Hələlik isə hersoqa çərəz olaraq bu məktubu aparıb ona təqdim edin. (*Sofiya*) Sofi, de ki, atları qoşsunlar, mənim bütün xidmətçilərimi də bura çağır.

Sofi (*təlaş içində gəlir*). Allah sən saxla! Bu yaxşı əlamət deyil! Görəsən bu nə deməkdir!

Hofmarşal. Siz həyəcan içindəsiniz, mənim möhtərəm xanımım!

Ledi. Elə isə sözlərində daha artıq həqiqət olar. Ura, cənab hofmarşal, mənim tutduğum yer boşalır!. Miyançılar indi əl-qol açarlar. (*Hofmarşalın şübhəli nəzərlərlə kağıza baxdığını görərək*). Oxuyun, oxuyun! Mən bunu heç kəsdən gizlətmirəm.

Hofmarşal bərkdən oxuyur. Bu zaman ledi Milfordun xidmətçiləri səhnonin içəri hissəsində toplaşırlar.

Hofmarşal. “Mərhəmətli hökmdar! Siz o qədər ehtiyatsız oldunuz ki, bizim müqaviləmizi pozdunuz, indi artıq məni sizinlə bağlayan heç bir şey yoxdur. Ölkənin xoşbəxtliyi bizim əlaqəmizin birinci şərti idi. Bu aldanış üç il davam elədi. Nəhayət, gözlərimdəki pərdə düşdü. Təbəələrinizin göz yaşı ilə suvarılmış iltifatlarınız məndə ikrah hissi doğurur. Artıq müteqabil olaraq cavab verə bilməyəcəyim mə-

həbbətinizi öz bədbəxt ölkənizə bəxş edin, qoy Britaniyalı hersoqinya sizə alman xalqına qarşı mərhəmətli olmağı öyrətsin! Bir saatdan sonra mən artıq xaricdə olacağam. İohanna Norfolk”.

Bütün xidmətçilər (*hey-rət içində pıçıldaşırlar*). Xaricdə?

Hofmarşal (*dəhşət içində məktubu stolun üstünə qoyur*). Mənim əziz və möhtərəm xanımım, Allah göstərməsin, Allah eləməsin! Belə bir məktub üstündə nə onu yazanın, nə də onu aparıb verənin başı bədənində sağ qalmaz.

Ledi. Bu artıq sənin öz işindi, mənim ciyörparam. Təəssüf ki, mənə çox yaxşı məlumdur ki, başqalarının necə hərəkət etdiklərini yada salanda sənin və sənin kimilərinin dilləri quruyur!.. Mən sənə yerinə olsaydım bu kağızı quş ətinin paşteti içinə qoyardım ki, sonra əlahəzrət onu öz boşqabında tapsın.

Hofmarşal. Ciel!¹ Bu nə dikbaşlıqdır!.. Bircə ölçün, biçin, bircə düşünün, ledi, görün siz necə bir qəzəbə düşür ola bilərsiniz!

Ledi (*içəri toplaşmış xidmətçilərə müraciət edərək diqqətlə*). Siz məəttəl qalmısınız, dostlarım, qorxu içində bu müəmmmanın nə ilə qurtaracağını gözləyirsiniz... Mənə yaxın gəlin, əzizlərim!.. Siz mənə doğruluq və sədaqətlə xidmət etmisiniz, yalnız tamahkarlıq məqsədilə qulluğumda durmamısınız, mənə itaət etməyi özünüze borc bildisiniz, mənim iltifatım ilə iftixar etmisiniz. Ancaq təəssüf ki, sizin fədakarlığınızın xatirəsi mənim zəlalətimin xatirəsi ilə möhkəm surətdə bağlı olaraq qalacaq. Mənim ən qara günlərimin sizin üçün ən xoşbəxt günlər olduğunu düşünmək – nə qədər qüssəlidir (*Gözləri yaşlı*). Mən sizi sərbəst buraxıram övladlarım!.. Ledi Milford artıq yoxdur, İohanna Norfolk isə sizi saxlamaq üçün çox yoxsuldur. Qoy mənim xəzinədarım bu mücrudə olanların hamısını sizin aranızda bölsün. Saray hersoqa qalacaq. Sizin ən kasıbınız buradan, xanımdan dövlətli gedəcək. (*Əlini uzadır, xidmətçilər bir-birinin dalınca hərərətlə onun əlini öpürlər*). Mənim əzizlərim, sizin hisslərinizə şərək oturam!.. Əlvida! Həmişəlik əlvida! (Özünü ələ alaraq). Budur kareta da gəldi (*Onların arasından çıxıb qapıya tərəf gedir*).

Hofmarşal onun yolunu kəsir.

Sən hələ buradasan, Allahın miskin bəndəsi?

¹ Allah, amandır (*fransızca*).

H o f m a r ş a l (bütün bu vaxta qədər özünü itirmiş halda məktuba baxa-baxa qalmışdı). Demək mən belə bir məktubu əlahəzrətin əlinə verməliyəm!

L e d i. Bəli, Allahın miskin bəndəsi. Şəxsən əlahəzrətin öz əlinə verəcəksən. Və şəxsən əlahəzrətin qulağına çatdır ki, əgər mən ayaqyalın gedib Loret monastırına çatmasam, onda muzd ilə qulluqçu duracağam ki, təki onunla olan əlaqəmin ləkəsi üzərimdən silinsin (*Tez gedir*).

Hamı böyük təlaş içində dağılır.

BEŞİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ GƏLİŞ

Çalğıcının evində otaq. Axşam qaranlığı.

Luiza başını qolları üstünə qoyub hərəkətsiz halda otağın ən qaranlıq küncündə oturmuşdur. Uzun və dərin bir sükut. Miller əlində fanar daxil olur, təlaş içində fanarın işığını otağın hər tərəfinə salır. Amma yenə də Luizanı görmür, sonra şlyapasını stolun üstünə, fanarı isə yere qoyur.

Miller. Burada da yoxdur. Burada da yoxdur. Bütün künc-bucaqları gəzmişəm, bütün tanışlara baş çəkmişəm, bütün şəhər darvaları ağzında soraqlaşmışam, heç kəs bilmir ki, balam haradadır (*Bir müddət susduqdan sonra*). Səbr elə yazıq, bədbəxt ata! Səhərə qədər gözlə! Bəlkə səhər, mənim yeganə qızımı dalğalar vurub sahilə çıxarar... Aman Allah! Aman Allah! Bəlkə mən ona həddindən artıq sitayiş edirdim – Lakin bu cəza da çox ağırdır... Bəli, çox ağır cəzadır pərvərdigara! Mən şikayət eləmirəm, pərvərdigara, lakin verdiyin cəza çox ağırdır (*Dərin bir məyusluq içində stulda oturur*).

Luiza (*oturduğu küncdən*). Elədir yazıq qoca! Əvvəlcədən bu itkiyə alış!

Miller (*yerindən sıçrayır*). Sənsənmi mənim balam! Sənsən? Nə üçün qaranlıqda tək oturmusan?

Luiza. Yox, mən tək deyiləm. Ətrafımı sıx qaranlıq bürüdükdə ən əziz qonağım mənim yanıma gəlir.

Miller. Allah sənə rəhm cəsin! Yalnız ləkəli vicdan qurdu bayquşlarla bərabər oyaq qalır. Günahkarlar və əcinnələr işıqdan qorxarlar.

Luiza. Bir də əbədiyyət, ata, insan ruhu ilə münsifsiz həmsöhbət olan əbədiyyət.

Miller. Əziz balam! Əziz balam, sən nə danışırısan?

Luiza (*oturduğu küncdən çıxır*). Mən ağır bir imtahandan çıxmışam. Allah mənə qüvvət verdi. İndi bu imtahan axıra çatmışdır. Biz qadınları incə və zəif bir varlıq hesab edirlər. Buna inanma ata. Biz – hörümçək görəndə diksinirik, lakin ölüm gətirən dəhşəti, təbəssümlə qəbul edirik, bunu yadında saxla ata! Sənin Luizan şəndir.

Miller. Bilirsən qızım, əgər hönkürüb ağlasaydın – bu daha yaxşı olardı. Mən onda sakit olardım.

Luiza. Mən ondan daha hiyləgər çıxacağam, ata! Mən o müstəbidin başını aldadacağam! Kin və qüdrət məhəbbət qədər hiyləgər və cəsur deyil – döşündə məşum ulduz olan o adam bunu bilmirdi... Ah, onlar şüura təsir edəndə min hiylə qururlar, üreklə üz-üzə gəldikdə isə canilər dərhal dönüb axmaq olurlar!.. O ümid edirdi ki, and onun hiylə və yalanını möhkəmləndəcək. Lakin and yalnız dirilərin əl-qolunu bağlayır, ata, ölüm isə sirlərinin dəmir zəncirlərini belə əridir. Ferdinand başa düşür ki, Luiza ona sadıqdır. Rica edirəm, ata, bu kağızı ver! Zəhmət qəbul elə!

Miller. Kimə qızım?

Luiza. Qəribə sualdır! Ona dair təkçə, yeganə bir fikir bütün sonsuzluğa və mənim ürəyimə sığışan şey deyil. Mən ondan başqa kimə yaza bilərəm ki?

Miller (*nigarançılıqla*). Bilirsənmi nə var, Luiza? Mən bu məktubu açacağam.

Luiza. Özün bil, ata! Ancaq sən orada yazılanlardan heç nə başa düşməyəcəksən. Orada hərflər qıc olmuş meyitlər kimi uzanmışlar və yalnız məhəbbətin baxışları ilə canlana bilirlər.

Miller (*oxuyur*). “Səni aldatdılar, Ferdinand! Misilsiz bir alçaqlıq qəlblərimizin ittifaqını pozdu, müdhiş bir and mənim ağzımı bağlamışdır, üstəlik sənin atan hər yerə öz casuslarını düzmüşdür. Əgər sənin cəsarətin çatsa, əziz sevgilim, mən elə üçüncü bir yer tanıyıram ki, orada heç bir and insanın əl-qolunu bağlamır və sənin atanın casuslarından heç biri oraya keçə bilməz!” (*Qoca başını məktubdan qaldırır diqqətlə qızın gözlərinə baxır*).

Luiza. Nə üçün mənə elə baxırsan, ata? Axıra qədər oxu!

Miller. “Lakin sən cəsarətli olmalısən, o zaman qaranlıq bir yol keçəcəksən, o yolu isə sənin Luizandan və Allahdan başqa heç kəs sən üçün işıqlandıra bilməz. Sən bütün varlığınla yalnız məhəbbət ol-

malısan, – yalnız məhəbbəti təmsil etməlisən, bütün ümidlərini, bütün qaynar ehtiraslarını tərk edərək, özünlə bərabər ürəyini götürməlisən. Əgər razısansa, Karmelid monastırının zəngi saat 12-ni vuranda yola çıx. Yox, əgər ürək eləməsən, onda sənəin mənsüb olduğun cinsi müəyyən edən “güclü” sözünün üstündən qələm çək, çünki bir qız səni utandırır, xar eləmişdir” (*Kağızı kənara qoyur, uzun müddət məyus və hərəkətsiz nəzərlərlə qarşısındakı bir nöqtəyə baxır, nəhayət, Luizaya tərəf dönür, yavaş və batqın bir səslə*). Bu üçüncü yer haradır, qızım?

Luiza. Bilmirsən haradır? Doğrudanmı bilmirsən, ata? Qərībədir! Mən o yeri dürüst göstərmişəm, Ferdinand mütləq o yeri tapar.

Miller. Hım... Başa düşürəm.

Luiza. Bu saat mən o yer üçün şəfqətli bir ad tapa bilmirəm. Əgər mən o yeri qulağa gəlməyən bir adla adlandırsam, qorxmayın, ata! Bu yer... Ah, nə üçün adları məhəbbət ixtira eləməmişdir! Ən yaxşı adı məhəbbət o yerə verə bilərdi. Üçüncü yer, əziz atacağım!.. Qoyun sözümü axıra qədər deyim!.. Üçüncü yer – qəbirdir.

Miller (*səndələyərək kresloya tərəf gedir*). Aman Allah!

Luiza (*onun yanına gəlib, qoluna girir*). Qorxmayın, ata! Qorxu doğuran yalnız sözün özüdür. Sözü kənara atın, o zaman gözləriniz qarşısında nikah yatağı canlanacaq, – səhər qızıl örtüyünü onun üstünə sərecək, bahar onu əlvən dәмətləri ilə bəzəyəcək. Yalnız böyük günahkarlar ölümü skelet adlandırır bilərlər, halbuki o, şəkillərdə təsvir edilən məhəbbət Allahı kimi gözəl, cazibədar qırmızıyanaqlı bir oğlan uşağıdır, lakin o məkrli deyil, yox, o sakit bir mələkdir: o yorğun və pərişan ruha zamanın uçurumu üstündən keçməyə kömək edir, onun qarşısında əbədi gözəlliyin əfsanəvi kaşanəsini açır, sonra mehribanlıqla onu salamlayıb yox olur.

Miller. Sən nələr danışırısan qızım? Sən özünü öldürmək istəyirsən?

Luiza. Elə deyil ata! Təqib edildiyim bu dünyadan çıxıb getmək, məni qüvvətlə özünə cəlb edən bir yerə keçmək – məgər günahdırımı?

Miller. İntihar ən ağır bir günahdır, əziz balam, yeganə bir günahdır ki, heç bir dua ilə o, adama bağışlanmır, o günahda ölüm ilə cinayət bir-birinə əl verir.

Luiza (*süst halda*). Dəhşətlidir! Lakin bu bir anda baş verməyəcək, mən özümü çaya ataram, ata, suyun dibinə gedənə qədər Allaha yalvararam ki, məni bağışlasın.

Miller. Bu, oğurluğu boynuna alıb, oğurlanan şeyləri isə etibarlı bir yerdə gizlətmək kimi bir şeyə bənzəyir, ah, qızım, qızım, Allahdan qorx, ona gülmə, indi o sənə hər vaxtkından daha artıq lazımdır. Ah, sən onsuz da Allahdan çox uzaqlaşmışsan! Sən dua oxumağı tamamilə unutmusan, odur ki, o rəhmdil də nəzərini sənəin üzərindən götürüb!..

Luiza. Demək, məhəbbət – cinayətdir, ata!

Miller. Tanrını sev, o zaman məhəbbət heç vaxt səni aparıb cinayətə çıxarmaz... Mənim yeganə qızım, sən mənim belimi sındırdın, kim bilir, bəlkə mən daha heç ayağa qalxa bilməyəcəyəm... Yox, yox, daha deməyəm. Görürəm səni pərişan edirəm... Qızım, bayaq qəflətən ağzımdan o sözlər çıxdı... Elə bildim ki, burada təkəm. Sən hamısını eşitdin, indi nə üçün səndən gizlədim? Sən mənim büt kimi sitayiş elədiyim bir varlıq idin. Qulaq as, Luiza, əgər sən azacıq da olsa öz atanı sevirənsə... Axı sən mənim üçün hər şey idin!.. Sən yalnız təkə özününkü deyilsən. Sənəinlə mən də hər şeyimi itirirəm. Bir bax, saçlarım ağarır. Sinnimin elə bir vaxtı gəlib çatıb ki, artıq biz atalara bir zamanlar övladlarımızın ürəyinə qoyduğumuz sərmayə lazım olur... Yoxsa sən məni aldadacaqsan, Luiza? Özünlə bərabər atanın axırncı var-yoxunu götürüb yox olacaqsan?

Luiza (*dərin rıqqətlə onun əlini öpür*). Yox ata! Mən bu dünyanı sənə çox borclu olaraq tərk edəcəyəm, lakin əbədi həyata qovuşduğum o biri dünyada sənəin borcunu artıqlaması ilə qaytaracağam.

Miller. Yox, əziz balam, əvvəlcədən vəd eləmə! (*Təsirli və təntənəli*). Kim bilir orada bir daha görüşəcəyikmi?.. Budur, sənəin rəngin qaçdı! Luiza, özü bilir ki, o dünyada mən onun dənəca yetişə bilmərəm, axı mən özümü ora məhz salmaq üçün çox da tələsmirəm.

Luiza dəhşət içində onun ağuşuna atılır, o, qızını bərk-bərk bağrına basır.

(*Yalvararaq*). Ah, qızım, qızım! Günahkar qızım, bəlkə də artıq məhv olmuş qızım! Atanın vəsiyyətinə qulaq as! Mən səni güdüb qoruya bilmərəm. Bıçağı əlindən alaram – hörmə iynəsini qaparsan. Zəhəri səndən gizlədəm! Sən muncuq sapı ilə özünü boğarsan. Luiza, Luiza, əlimdən yalnız səni bu fikirdən daşındırmaq gələr!.. Məgər qorxmursanmı ki, zamanla əbədiyyət arasındakı o müdhiş körpüyə çıxan kimi, sənəin əlilişməz xəyalların dağılıb puç olacaqdır? Yoxsa ulu Tanrı dərgahına yalan sözlə getməyə cürət edəcəksən? Günahkar gözlərin bu dünyaya məxsus zövqləri axtarırkən: “Mən bura sənəin

xatirinə gəlmişəm Xudaya” – deyə biləcəksənmi? Əgər birdən ruhu-
nun səcdə elədiyi o fani büt, artıq sənin kimi vecsiz bir həşərat olan o,
mühakimə edənin ayaqları altında sürünərək bu qəti anda sənin vic-
dansız yalanının üstünü açarsa və bütün ümidləri boşa çıxmış səni tək-
başına Allahdan mərhəmət diləməyə vadar edərsə – çünki o bədbəxt
özü də çox çətinliklə Allahdan özünə mərhəmət diləyəcəkdir – bəs
onda? (*Bərkdən israrla*). Nə olsun, necə olsun, bədbəxt balam? (*Onu
bərk-bərk bağrına basır, diqqətlə və nüfuzedici nəzərlərlə ona baxır,
sonra birdən kənara çəkilir*). Daha sənə deyəcək bir sözüm yoxdur...
(*Sağ əlini qaldırır*). Ey hökmdar, ey pərvərdigar! Mən bunun ruhu
üçün artıq sənin qarşında cavabdeh deyiləm (*Luizaya*). Nə istəyirsən
elə! Özünü göyçək sevgilinə qurban ver, onda səni yoldan çıxarmış
şeytan sevinər, mühafizəkar mələk isə səndən üz çevirər. Get! Bütün
günahlarını üstünə götür, bu axırıncı və müdhiş günahı da götür, əgər
yükün sənə yüngül görünə, onda onların üstünə mənim lənətlərimi də
yükə!.. Budur bıçaq!.. Sapla... Həm öz ürəyinə... (*Hıçqıraraq ağlayır
və qapıya tərəf qaçır*). Həm də atanın ürəyinə!

Luiza (*yerindən sıçrayıb onun dalınca qaçır*). Ata can! Dayan!
Ah, mehribanlıq zalımlıqdan daha amansız, daha zülmkar olur! İndi
mən nə edirəm? Daha dözə bilmirəm! Necə eyləyim?

Miller. Əgər sevgilinin öpüşləri səni atanın göz yaşlarından daha
çox yandırırsa – onda öl!

Luiza (*ağır daxili müharizədən sonra olduqca qəti*). Ata! Budur
əlim, sənə verirəm! Mən istəyirəm... Aman Allah! Mən nə edirəm?
Mən nə istəyirəm?.. And içirəm canına, ata!.. Kül olsun başıma, kül!
Hamının qarşısında mən təqsirkaram... Qoy sən istəyən kimi olsun,
ata!.. Allah şahiddir, bax!.. Belə... Ferdinandda aid axırıncı xatirəmi
mən beləcə məhv edirəm! (*Məktubu cırır*).

Miller (*sevincdən özünü itirmiş halda onu qucaqlayır*). Mən öz
qızımı tanıdım! Bax! Sevgilindən üz döndərdin, əvəzində atanı xoş-
bəxt elədin (*Göz yaşları içində gülür və qızını qucaqlayır*). Əziz ba-
lam, əziz balam! Yox, mən heç vaxt sənə layiq olmamışam! Bilmirəm
nə üçün mənim kimi pis bir adama Allah belə bir mələk bəxş etmiş-
dir!.. Luiza, mənim təsəllim!.. Tanrı!.. Mənim könül işlərindən o qə-
dər də başım çıxmaz, lakin ürəkdən qoparılan məhəbbət nə qədər
amansız ağır doğurduğunu yaxşı bilirəm!

Luiza. Ancaq bu ölkədən qaçaq, ata! Rəfiqələrimin mənə gül-
dükləri, təmiz adımın ləkələndiyi bu şəhərdən baş götürüb qaçaq! Hər
şey itirilmiş səadətimi mənə xatırlatdığı bu yerlərdən uzaq! Uzaq!
Mümkün qədər uzaq!

Miller. Hara istəyirsən gedək, bala! Allahın kəramətindən hər
yerdə taxıl yetişir, mənim musiqimi dinləmək üçün də Allah mənə hə-
vəskarlar tapıb göndərir. Bəli, qoy hər şey alt-üst olsun, amma biz
çıxıb gedərik! Mən sənin müsibətinin dastanını musiqiyə salıb bəstə-
lərəm, mən ata məhəbbəti üçün öz ürəyini şikəst edən qızımın nəğ-
məsini oxuyaram: bu ballada ilə biz qapı-qapı gəzərik, bu balladını
eşidərkən göz yaşı tökənlərin əlindən sədəqə almaq bizə ağır gəlməz.

İKİNCİ GƏLİŞ

Əvvəlki şəxslər və Ferdinand

Luiza (*birinci olaraq onu görür, qışqıraraq atasının qolları arasına
atılır*). İlahi! Odur! Mən məhv oldum!

Miller. Hani? Kim?

Luiza (*dönüb mayoru göstərir və bərk-bərk atasına sıxılır*).
Odur! Bax, odur! Dön ora bax, ata! O məni öldürməyə gəlmişdir!

Miller (*Ferdinandı görüb geri çəkilir*). Bu nədir? Siz buradası-
nız, baron?

Ferdinand yavaş-yavaş yaxınlaşır, Luizanın lap qabağında dayanır, diqqətli və
ürəyə nüfuz edən nəzərlərini ona zilləyir.

Ferdinand (*bir qədər sükutdan sonra*). Qəflətən ələ keçmiş
vicdan, təşəkkür edirəm sənə! Sən dəhşətli bir etiraf elədin, həm də
bu, ani və doğruçu bir etiraf oldu! Mənim işgəncəyə əl atmağım üçün
ehtiyac qalmadı... Axşamınız xeyir, Miller!

Miller. Siz Allah, deyin, baron, bizdən nə istəyirsiniz, nə üçün
gəlmisiniz? Sizin bu hücumunuzu nə ilə izah etmək olar?

Ferdinand. Əvvəllər bu evdə mənimlə görüşə qalan saniyələri
bir-bir sayırdılar, əvvəllər burada asta işləyən divar saatının ağırlıq daş-
larında məni görmək həsrəti asılıb qalırdı, əvvəllər burada saat kəfği-
rinin mənim gəlişimi nə vaxt xəbər verəcəyini səbirsizliklə gözləyirdi-
lər. Bəs indi nə üçün mənim gəlişim bu qədər gözlənilməz olmuşdur?

Miller. Gedin, gedin, baron! Əgər ürəyinizdə bir damla da olsa mərhəmət qalmışsa, əgər, guya o sevdiyinizi öldürmək istəmirsinizsə, qaçın gedin, baron, bir dəqiqə də olsun ləngiməyin! Siz mənim komandanın qapısını açandan bəri Allahın xeyir-bərəkəti buradan kəsilmişdir. Siz mənim evimə bəla gətirdiniz, əvvəllər isə bura sevinc və fərəhlə dolu idi. Bütün bunlar sizin üçün kifayət deyilmi? Sizinlə bu uğursuz tanışlığın yeganə bələmün ürəyinə vurduğu yaraları mütləq qanatmaq-mı istəyirsiniz?

Ferdinand. Siz əcaib adamsınız, ata! Mən sizin qızınıza yeni xoş bir xəbər gətirmişəm!

Miller. Yeni xoş ümidlər, sonra isə yenidən acı bir məyusluqmu? Yox, get! Sən həmişə fəlakət gətirirsən! Sənin üzünün ifadəsi yaxşı heç bir şey vəd eləmir.

Ferdinand. Axır ki, mən ən böyük arzuma çatdım. Məhəbbətimizin ən müdhiş maneəsi olan ledi Milford, elə bu saatca xaricə getdi. Atam seçdiyim qızı bəyənir. Tale bizə gülümsəyir. Səadət ulduzumuz ucalır. Mən öz vədimə sadıqəm. Bu saat öz nişanlımı məhrab qarşısına aparacağam.

Miller. Eşidirsənmi qızım? Eşidirsənmi o sənin puç olmuş ümidlərinə necə istehza edir? Çox gözəl, davam edin, baron! Yoldan çıxaranın qaydası belədir, – törətdiyiniz cinayət münasibətilə bütün bəlağətinizi işə salın!

Ferdinand. Sən elə bilirsen mən zarafat edirəm? And olsun namusuma ki, yox! Sözlərim Luizanın məhəbbəti kimi doğru və dürüstdür, o öz andlarına əməl elədiyi kimi mən də öz sözümü eyni bir müqəddəsliliklə yerinə yetirərəm, – mən onun andlarından daha müqəddəs bir şey bilmirəm... Sən yenə də şübhə edirsən? Mənim gözəl rəfiqəmin yanaqlarında hələ də səadət qızartıları alışıb yanmır? Qəribə işdir? Əgər burada həqiqətə heç bir qiymət verilmirsə, demək, yalan bu evdə ən çox işlənən bir sikkədir. Siz mənim sözlərimə inamırsınız? Elə isə bu yazılı dəlilə inanarsınız! *(Luizanın hofmarşala yazdığı məktubu onun üstünə atır)*.

Luiza məktubu açır, sifəti meyit rəngi alır, huşunu itirib yıxılır.

Miller *(bunu görməyərək mayora)*. Bu nə deməkdir, baron! Mən sizi başa düşmürəm.

Ferdinand *(onu Luizanın yanına aparır)*. Amma qızın məni çox yaxşı başa düşdü.

Miller *(qızının üstünə əyilir)*. Aman Allah! Qızım!

Ferdinand. Gör rəngi necə ağarmışdır!.. Bax, indi sənin qızın mənim xoşuma gəlir! Sənin dindar və ismətli qızın heç vaxt indiki kimi, üzünə ölüm tozu qonduğu bu dəqiqələrdəki qədər gözəl olmamışdır. Hər cür yalanın üzdəki parıltısını silən məşəl günün nəfəsi, yer üzündəki pak ruhları belə aldadan bu böyük ustadın üzündəki boyanı da artıq silmişdir. Bu, onun üzünün ən gözəl ifadəsidir! İlk dəfədir ki, qarşımda onun əsl simasını görürəm! Qoy onu öpüm. *(Əyilmək istəyir)*.

Miller. Geri çək! Rədd ol! Mənim ata ürəyimün yarasını təzədən qanatma, oğlan! Mən onu sənin nəvazişlərindən qoruya bilmədim, lakin onu sənin təhqirlərindən qorumağa gücüm çatır.

Ferdinand. Əl çək məndən, tənə gətirmə məni, qoca! Mənim səninlə işim yoxdur! Sən bu oyuna girişmə, çünki bu oyun artıq uduzmuşdur! Amma bəlkə sən mənim güman etdiyimdən daha hiyləgərsən? Bəlkə sən altmışillik təcrübənlə qızının eşq macəralarına kömək eləmişən, bəlkə o hörmətli ağ saçlarını miyançı peşəsi ilə rüsvay etmişən. Ah, əgər belə deyilsə, onda uzan öl, bədbəxt qoca! Hələ vaxt var. Sən hələ rahatca yatıb, şirin aldanışlarla özünə təsəlli verə bilərsən ki: “Mən xoşbəxt bir ata idim”. Bir an sonra isə – sən bu zəhərli ilanı, bu cəhənnəm zəbanəsinin sürünüb gəldiyi yerə tullayarsan, sən bu töhfənin özünə də, onu sənə göndərənə də lənət oxuyarsan, Allaha küfr yağdıra-yağdıra məzara gedərsən *(Luizaya)*. Cavab ver, bədbəxt! Bu məktubu sənmi yazmısan?

Miller *(Luizanı sağındıraraq)*. Qızım, sən Allah! Unutma! Yadından çıxmasın!

Luiza. Ah, ata can, bu məktub!..

Ferdinand. Öz ünvanına çatmamışdır? Təsədüfə min əhsən, – o elə işlər görmüşdür ki, onlar əlləməlik eləyən aqlın xəyalına belə gəlməmişdir, qiyamət günündə də o, bütün hikmət sahiblərin fəndgirliyindən daha yaxşı özünə bəraət qazanacaqdır... Əlbəttə. Təsədüf!.. Allahın əmri olmadan bir sərçə belə yerə düşməz, elə isə nə üçün şeytanın üzündən pərdəni açmaq üçün təsədüf də öz məqamında, öz işini görməsin?.. Mən cavab gözləyirəm! Bu məktubu sənmi yazmısan?

Miller *(Luizanın yanından ayrılmayaraq yalvarışla)*. Cəsarətli ol qızım! Cəsarətli ol! Bircə kəlmə də ki, “hə”, iş qurtarıb getsin.

Ferdinand. Məzəlidir, gülməlidir! Atadır – amma o da aldadılmışdır! hamı aldadılmışdır. Ona bax, hətta o, vicdanını itirmiş belə

bu axırıncı yalanı deməyə dili gəlmir! Ədalətli, mürüvvətli o pak və zəhmli yaradana and iç! Bu məktubu sənmi yazmısan?

Luiza (dərindən daxili mübarizədən sonra, atasına intizarla baxaraq, qəti və möhkəm). Bəli, mən yazmışam.

Ferdinand (dəhşətdən yerində donub qalır). Luiza! Yox, vicdanıma and olsun ki, sən yalan deyirsən! Məsumiyyət özü belə işgəncələr altında heç bir zaman xəyalından keçməyən cinayətləri boynuna alır. Mən sualımı sənə çox kəskin şəkildə verdim. Doğru deyilmi, Luiza, mən sənə ilə çox kəskin danışdığım üçün, sən bunu boynuna aldın?

Luiza. Mən doğrudan olmuş bir işi etiraf elədim.

Ferdinand. Yox, yox, ola bilməz, onu sən yazmısan! Bu heç sənə xəttilə deyil. Əgər səninki olsa belə, mənə xəttilə oxşatmaq ürəyi sındırmaqdan çətin bir işdirmi? Mənə doğrusunu söylə, Luiza!.. Yaxud yox, yox, söyləmə! Desən – mən də məhv olaram... Yaxşı, yalan de, Luiza, yalan de! Əgər sən ən məsum bir mələk görkəmi ilə bu saat mənə yalan satsaydın, gözlərimi və qulaqlarımı inandırma bilsəydin, alçaqcasına ürəyimi aldada bilsəydin, həmin anda, Luiza, bütün həqiqət yer üzünü tərəkədlərdi, yaxşılıq isə yaltaq saray xadimləri kimi əyilməz boynunu əyərdi! (*Qorxa-qorxa, titrək səslə*). Bu məktubu sənmi yazmısan?

Luiza. Bəli, ədalətli və zəhmli yaradana and içirəm ki, mən yazmışam.

Ferdinand (bir müddət sükutdan sonra dərindən məyusluqla). Ah, qadın, qadın. İndi sən nə üzlə mənim qarşımda dayanmısan?! Bu üzlə sən, behişt səadəti təklif eləsən də, əbədi işgəncəyə məhrum edilmişlər içərisində belə özünə alıcı tapa bilməzsən... Bilirdinmi, Luiza, sən mənim üçün nə idin? Yox! Ola bilməz! Sən bilmirdin ki, mənim üçün *hər şey idin!* Sanki bu, miskin, heç bir mənası olmayan bir sözdür, lakin onu əbədiyyətin özünə belə sığışdırmaq olmaz. Bu söz-də yığın-yığın dünyalar öz orbitləri üzrə hərəkət edirlər... *Hər şey!* Bu sözlə cinayətkarcasına oynamaq?... Dəhşət!

Luiza. Siz mənim etirafımı dinlədiniz, cənab fon Valter. Mən özüm özümü qınayıb günahımı boynuma almışam. İndi isə gedin! Sizə bu qədər əzablar verən bu evi tərk edin.

Ferdinand. Yaxşı, yaxşı. Mən ki, sakitəm!.. Deyirlər ki, üzərindən taun keçmiş o yerlər də sakitdir. Mən də eyni ilə eləyəm... (*Düşünərək*). Daha bir ricam var, Luiza... axırıncı ricamdır. Başım yanır,

elə bil qızdırma içindəyəm. Sərinlədici bir şey içmək istəyirəm. Zəhmət çək mənə bir stəkan limonad gətir!

Luiza gedir.

ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Ferdinand, Miller.

Uzun müddət hər ikisi susaraq, bu künədən o künəyə gəzinirlər.

Miller (nəhayət dayanıb, qəmli-qəmli mayora baxır). Əziz baron, əgər desəm ki, mənim sizə çox yazığım gəlir, bəlkə ürəyiniz bir az yüngülləşər?

Ferdinand. Bu barədə danışmayaq, Miller! (*Yenidən gəzinir*). Miller mənə yadıma sala bilmirəm ki, sizin evinizə nə cür və nə münasibətlə gəlib çıxdım!

Miller. Nə münasibətlə, cənab mayor? Siz fleyta çalmağı öyrənmək istəyirdiniz. Məgər yadınızdan çıxıb?

Ferdinand (tez). Elədir, mən sizin qızınızı gördüm! (*Sükut*). Siz öz sözünüzün üstündə durmadınız, dostum! Siz mənə söz vermişdiniz ki, dərslərimiz təklidə və sakit bir şəraitdə keçəcək. Siz məni aldatdınız – siz mənə əqrəb satdınız (*Millerin həyəcanlandığını görərək*). Eybi yoxdur qoca, qəm yemə (*Rıqqətə gələrək, onu qucaqlayır*). Sənə heç bir təqsirin yoxdur!

Miller (göz yaşlarını silir). Allah özü görür!

Ferdinand (ağır fikrə dalıb, yenidən otaqda gəzinməyə başlayır). Allahın bizimlə oynadığı oyun nə qədər anlaşılmazdır, qərribə görünəcək qədər anlaşılmazdır. Çox zaman ən böyük ağırlıqlar gözə görünməyən ən incə saplardan asılıb qalır. Ah, əgər insan bilsəydi ki, bu meyvəni dadmaqda o, ölümü qəbul edir! Bəli, əgər o bilsəydi ki!.. (*Tez-tez gəzinir, sonra böyük bir həyəcan içində Millerin qolundan yapışır*). Qoca, fleyta çalmağın üçün mənə verdiyin o iki-üç dərs mənə çox baha oturdu!.. Əslində sən də bir şey qazanmırsan... Sən də itirirsən... Bəlkə də bütün var-yoxunu itirirsən (*Çaşqın bir halda ondan uzaqlaşır*). Uğursuz bir saatda fleyta çalmağın fikri mənim başıma düşmüşdür.

Miller (həyəcanını gizlətməyə çalışaraq). Qız çox yubandı, limonadı gətirib çıxarmadı... Gedim bir baxım... Bağışlayın mənə!..

Ferdinand. Tələsməli bir iş yoxdur, əziz Miller! (*öz-özünə*). Ata üçün... Mənimlə qalın! Heç bilmirəm, sizdən nə xəbər almaq istə-

yirdim? Hə! Luiza sizin yeganə qızınızdır mı? Ondan başqa uşağınız yoxdur ki?

Miller (*mehribanlıqla*). Ondan savayı mənim heç kimim yoxdur, Baron... Mənə ondan başqa heç kəs lazım deyil də. Mənim ata üreymə hakim olmaq üçün belə bir qız, tamamilə kifayətdir. Ürəyimdə nə qədər məhəbbətim varsa, mən hamısını qızıma vermişəm.

Ferdinand (*qəlbinin dərinlərinə qədər sarsılır*). Ah!.. Zəhmət çəkin, əziz Miller, görün limonad necə oldu.

Miller gedir.

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Ferdinand tək.

Ferdinand. Yeganə bir övlad!.. Bunu başa düşürsənmi, qatil! Yeganə bala, bu adamın bütün dünyada varı-yoxu çaldığı bir musiqi aləti, bir də yeganə qızıdır... İndi sən onu da qocanın əlindən almaq istəyirsən? Dilənçinin axırıncı qəpiyini onun əlindən almaq istəyirsən? Çolağın qoltuq ağacını sındırıb onun ayağının altına tullamaq istəyirsən. Bu necə ola bilər? Mənim belə işə ürəyim gələrmə? Budur o evə tələsir, səbirsizliklə istəkli qızının üzünü görmək istəyir, budur, o içəri girir, ona heç vaxt xəyanət etməmiş son və yeganə ümidi – sevgili qızı isə xəbis bir niyyətlə tapdalanmış çiçək kimi solmuş, ölmüş yerə serilmişdir... Budur, o, qızının qarşısında dayanmışdır, yerində donub qalmışdır, nəfsi sinəsində darıxmışdır, heç bir şey görməyən nəzərləri birdən-birə onun üçün boşluğa çevrilmiş əbədiyyəti əbəş yerə qavramağa çalışır, Allahı axtarır, lakin artıq ona qovuşa bilmir, daha məlul və pərişan dönüb geri qayıdır... İlahi!.. İlahi!.. Axı mənim atamın da yeganə bir oğlu var... Yeganə bir oğlu var, lakin bu onun sərvəti deyil... (*Sükut*). Bu nədir, mənə nə olub? O qocanın itirdiyi kimdir? Müqəddəs məhəbbət hissini oyuncağa döndərən bir qız, atasını xoşbəxt edə bilərmə?.. Edə bilməz! Yox, edə bilməz. O, hələ öz doğma atasını da çalmamış, mən bu ilanın başını əzsəm, yaxşı iş görərəm.

BEŞİNCİ GƏLİŞ

Miller, Ferdinand.

Miller (*daxil olur*). Bu saat gətirərlər, baron! Yazıq qız oturub acı-acı ağlayır. O, limonadla bərabər göz yaşlarını da sizə verəcəkdir ki, içəsiniz.

Ferdinand. Tək göz yaşları olsaydı!.. Biz bayaq sizinlə musiqi haqqında danışdıq, Miller (*Pul kisəsini çıxarır*). Mən hələ indiyə qədər sizə borcluyam.

Miller. Boş şeydir. Nə olsun! Eh, baron, qoyun qalsın! Siz mənə nə hesab edirsiniz? Sizdə borc batmaz, mənim xətrimə dəyməyin, bir də ki, sizinlə axırıncı dəfə görüşmürük ki?

Ferdinand. Nə bilmək olar. Götürün, götürün! Allahın işini nə bilmək olar.

Miller (*gülərək*). Gör nə danışır! Ölüm barədə, baron, güman edirəm ki, sizin sarıdan nigaran olub, qorxmaq lazım gəlməyəcək.

Ferdinand. Yox, qorxmağa bir şey var. Məgər siz bilmirsinizmi ki, gənclər də ölürlər, aldanmış ataların ölü doğulmuş ümidləri, puç olmuş xəyalları olan qızlar və oğlanlar da tələf olurlar? Xəstəlik və qocalığın təhdid eləmədiyi kəsləri çox zaman ani ildırım zərbələri öldürür... Sizin Luizanız da ölməz deyil!

Miller. Onu mənə Allah vermişdir.

Ferdinand. Sözümlü kəsməyin... Təkrar edirəm ki, o, ölməz deyil. Sizin üçün evinizin çırağı – qızınızdır. Siz bütün qəlbiniz, bütün varlığınıza qızıma bağlanmışsınız. Bu təhlükəli bir şeydir, Miller! Yalnız əli hər yerdən üzülmüş bir qumarbaz, bütün var-yoxunu bir karta qoyur! Bütün varidatını bir gəmiyə yükləyən bir tacirə, biz, başı havalı adam deyirik. Məsləhət görürəm ki, bu barədə fikirləşəsiniz... Nə üçün pulu götürmürsünüz?

Miller. Bu nədir cənab? Bu ağzımacan dolu kisənin hamısını? Bu nədir belə, cənab aliləri!

Ferdinand. Mənim borcumdur, başqa bir şey deyil! (*Pul kisəsini elə bərkdən stol üstünə fırladır ki, qızıl pullar stolun üstə səpələnir*). Bu zibil mənim zəhləmi tökdü.

Miller (*heyrlə*). Allah, amandır! Gümüş belə səslənməz! (*Stola yaxınlaşır, dəhşət içində*). Bu nədir? Baron, baron siz Allah, siz Tanrı! Sizi Allah saxlasın, baron. Bu nə işdir eləyirsiniz? Huşsuzluq,

bax belə şeydir! (*Əllərini çırpır*). Axı bunlar... Ya mənim başıma hava gəlib, ya da ki, bu... Allaha and olsun ki, lap əsl, xalis, saf qızıldır!.. Yoldan çıxartma məni, şeytan! Mən sən deyən deyiləm!

Ferdinand. Siz bu gün nə içmisiniz, – köhnə, yoxsa təzə şərab?

Miller (*kobud*). Ah, sizə nə deyim! bu nədir, yoxsa bunları görmürsünüz?.. Qızıldır!

Ferdinand. Nə olsun ki?

Miller. Lənət şeytana! Axı mən sizə ağzımda söz deyirəm, bütün müqəddəslərə and içirəm ki, bu – qızıldır!

Ferdinand. Elədir, pis şey deyil!

Miller (*bir qədər susduqdan sonra ona yanaşır, qəti*). Cənab, mən sadə və açıqürəkli bir adamam; əgər siz məni çirkin bir işə çəkmək istəyirsinizsə... çünki yaxşı iş üçün adama bu qədər çox pul verməzlər...

Ferdinand (*Riqqətlə*). Sakit olun, əziz Miller! Siz bu qədər çox pulu çoxdan öz namuslu əməyinizlə qazanmışsınız, sizin təmiz vicdanınızı satın almaq isə, Allah eləməsin, belə şey heç mənim ağılma belə gəlməz!

Miller (*dəli kimi atılıb-düşür*). Demək, onlar mənimdir! Mənimdir! Allahın razılığı və Allahın əmri ilə! (*Qapıya tərəf gedib bağırır*). Arvad! Qızım! Ura! Bura gəlin! (*Geri qayıdır*). Ey mərhəmətli Allah! Bu qədər böyük bir dövlət birdən-birə haradan mənim başıma yağdı? Nə eləmişəm ki, buna layiq görüldüm? Əvəzini nə ilə çıxacağam? Hə?

Ferdinand. Hər halda musiqi dərsləri ilə yox, Miller! Bu pulları mən sizə (*susur, qüssə ilə*) xoşbəxt yuxularımın haqqı olaraq verirəm ki, qızınız tam üç ay o yuxuda mənim gözlərim qarşısında peyda olur.

Miller (*onun əlindən tutub bərk-bərk sıxır*). Cənab aliləri, əgər siz adsız-sansız, sadə bir meşşan olsaydınız (*hərərətlə*) və mənim qızım sizi istəməsəydi, mən öz əlimlə onun boğazını üzərdim! (*Pul kisəsinə yaxınlaşır, birdən-birə tutulur*). İndi mənim hər şeyim var, sizin isə heç nəyiniz yoxdur...Demək belə çıxır ki, mən yenə də öz səadətimdən imtina edəm? Elə deyilmi?

Ferdinand. Narahat olmayın, dostum! Mən yola düşürəm, məskən salmaq istədiyim diyarda isə bu pullar işə keçmir.

Miller (*gözlərini qızıla dikərək, böyük bir vəcd içində*). Demək, bunlar məndə qalacaqlar? Məndə? Heyif ki, siz gedirsiniz... Görərdiniz mən necə lovğalanacağam, burnumu dik tutub gəzəcəyəm! (*Şly-*

pasını geyib, təkabbürlə otaqda gəzinir). Yalnız ən zəngin evlərdə musiqi dərsi verəcəyəm, beş nömrəli “Üç kral” tütünü çəkəcəyəm... mən, mən deyiləm əgər o qəpik-quruş gəlirlərimin daşını atmasam! (*Qapıya tərəf gedir*).

Ferdinand. Dayanın! Susun və pulları gizlədin! (*Aram-aram*). Bircə bu axşam susun. Mənim xatirim üçün bu gündən etibarən musiqi dərsi də verməyin.

Miller (*Ferdinandın jiletindən yapışır; gülər üzlə, daha artıq fərahələ*). Bəs qızım, cənab! (*Onu buraxır*). Kişi üçün pul bir şey deyil – tüpür ona! Bir az kartof və çil qızartması mənə kifayət edir, yedim qarnım doydu; bəsimdir, bax, bu pencəyi də öləne kimi əynimdə gəzdirməyə hazıram, bircə dirsəkləri parıldamaya idi. Mənim üçün bu boş şeydir. Ancaq qız uşağına bu nemətlər hamısı lazımdır! İndi elə hey mən onun gözlərinə baxacağam: ürəyindən nə keçdi – baş üstə!..

Ferdinand (*tez sözünü kəsir*). Susun! Ah, susun!

Miller (*daha da coşaraq*). İndi mənim qızım fransız dilini də, minuet rəqsini də, çalıb-oxumağı da öyrənər, elə öyrənər ki, onun haqqında qəzetlərdə yazarlar. Təsəyi lap saray müşavirinin qızına yaraşan təsəklər kimi olar, gidebarridir nədir, heç adını da yaxşı bilmirəm, qızımda ondan da olar, – o zaman bütün əyalətdə çalğıcının qızından danışarlar!

Ferdinand (*dəhşətli bir həyəcan içində onun əlindən yapışır*). Bəsdir! Bəsdir! Allah xatirinə, susun! Bircə gün susun! Mən sizdən başqa bir minnətdarlıq tələb etmirəm.

ALTINCI GƏLİŞ

Əvvəlki şəxslər və Luiza əlində limonad.

Luiza (*stəkanı boşqabda mayora verir; səsi titrəyir, gözləri ağlamaqdan qızarmışdır*). Əgər şirnişi azdırsa deyin!

Ferdinand (*stəkanı alıb, stolun üstə qoyur və cəld Millerə tərəf dönür*). Az qala yadımdan çıxmışdı! Sizdən bir xahiş etmək olarmı, əziz Miller? Sizə kiçik bir zəhmət verəcəyəm.

Miller. Can-başla qulluğunuzda hazıram, nə buyurursunuz?

Ferdinand. Evdə məni axşam yeməyinə gözləyəcəklər. Mənim də əhvalım çox pisdir. Adamların içinə çıxması halda deyiləm. Xahiş edirəm atamın yanına gedib, mənim əvəzimdən üzr istəyəsizin.

Luiza (*qorxmış halda tez sözünü kəsir*). Yox qoyun mən gedim!

Miller. Prezidentin yanına?

Ferdinand. Öz yanına getmək lazım deyil. Sizdən xahiş elədimi xidmətçilər otağındakı xidmətçilərin birinə söyləyin! Mənim tərəfimdən göndərilməyinizə sübut olaraq – alın, bu da mənim saatım. Mən sizi burada gözləyəm... Cavab almamış gəlməyin.

Luiza (*bərk qorxaraq*). Mən gedə bilmərəm?

Ferdinand (*getməyə hazırlaşan Millerə*). Dayanın hələ sözüm var. Bu məktub atama çatacaq, onu bu gün mənə bağlı olaraq verdilər... Bəlkə burada da vacib bir şey var!.. Birdəfəlik elə bunu da verin.

Miller. Baş üstə baron.

Luiza (*atasının qolundan asılır, qorxudan özünü itirmiş halda*). Ata, bunların hamısını mən çox asanlıqla yerinə yetirə bilərdim.

Miller. Gecə vaxtı, qızım, son tokbaşına hara gedəcəksən? (*Gedir*).

Ferdinand. İşiq tut, Luiza, atana, yolu görsün!

Luiza şamı götürüb atasını ötürməyə gedir. Ferdinand bu zaman stola yaxınlaşıb, limonad stəkanına zəhər tökür.

İndi onun axır saati gəlib çatdı! Bəli, gəlib çatdı. İlahi qüvvələr bunun üçün mənə müdhiş icazəsini vermişdir, Allah məhkəməsi – mənim tərəfimdədir, xilaskar mələk ondan üz döndərüb getmişdir.

YEDDİNCİ GƏLİŞ

Ferdinand, Luiza.

Luiza əlində şam, ağır addımlarla qayıdıb gəlir, şamı stolun üstünə qoyur, fikirli halda gözünü yerə dikərək, mayordan uzaqda səhnənin o başında dayanır, hərdənbir qorxa-qorxa çepəki ona baxır. Ferdinand səhnənin o biri tərəfində dayanıb düz öz qarşısına baxır.

Bu gəlişdən əvvəl səhnədə uzun bir sükut davam edir.

Luiza. Əgər siz mənimlə birlikdə çalmaq istəsəniz, cənab fon Valter, mən həvəslə fortepiano qarşısında əyləşərdim (*forteplanonun qapağını qaldırır*).

Ferdinand cavab vermir. Pauza.

Siz hələ mənə şahmatda uduzduğunuz bir oyunu borclusunuz. Uduzduğunuzun əvəzini çıxmaq istəmirsinizmi, cənab fon Valter!

Sükut

Cənab fon Alter, mən sizə kisə tikməyi vəd eləmişdim... İndi onu tikməyə başlamışam... Naxışlarına baxmağı istəmərsinizmi?

Sükut

Mən elə bədbəxtəm ki!

Ferdinand (*vəziyyətini dəyişmədən*). Ola bilər.

Luiza. Mən sizi yaxşı əyləndirə bilmirəm, cənab fon Valter. Lakin bu barədə mən təqsirkar deyiləm.

Ferdinand (*istehza ilə gülərək*). Ah, əlbəttə, bu mənim axmaq təvazökarlığımdır.

Luiza. Mən bilirdim ki, indi biz tək qala bilmərik. Daha keçib: siz atamı göndərəndə məni lap dəhşət aldı... Cənab fon Valter, mənə elə gəlir ki, indi bir-birimizin yanında olmaq hər ikimiz üçün çox ağır olacaq... İcazə verin, tanışlarımdan birini çağırım!

Ferdinand. Nə olar ki! Mən də özümünküləri gətirərəm.

Luiza (*təəccüblə ona baxır*). Cənab Fon Valter!..

Ferdinand (*olduqca acı-acı*). Belə bir vəziyyətdə bundan daha ağıllı bir şey düşünüb tapmaq olmazdı, vallah! Biz bu qüssəli duetimizi xoş bir saata çevirərək və qarşılıqlı iltifat mübadiləsi ilə məhəbbətin acı zarafatları üçün özümüzü mükafatlandırırıq.

Luiza. Siz nə isə şux bir əhval-ruhiyyədəsiniz cənab fon Valter!

Ferdinand. Mən bu gün elə şuluqçuyam ki, qorxuram bütün küçə uşaqları dalımcə düşsünlər! Yox, həqiqət belədir, Luiza! Sənin nümunən çox sirayətədidir. Mənim müəlliməm ol! Əbədi məhəbbətdən dəm vuranlar axmaqdırlar. Həmişə eyni şey adamın ürəyini vurur, müxtəliflik isə zövq-nəşənin yeganə mənbəyidir!.. Sən haqlısan, Luiza! Gəl, ittifaq bağlayaq, səninlə bu macəradan o macərəyə atılmaq, gah bu bataqlıqda, gah o bataqlıqda yıxılıb qalaq, hərəməz bir yanda veyillənək... Bəlkə onda mən də itirdiyim rahatlığımı əyləncə evlərinin birində tapdım, bəlkə bir-birimizə macal vermədiyimiz əyləncəli bir ötürmədən sonra biz iki qurumuş skelet kimi ikinci dəfə bir-birimizlə toqquşarıq, bu isə bizim hər ikimiz üçün son dərəcə xoş və gözənilməyən bir hadisə olar, sonra komediya qəhrəmanları kimi bir-birimizdə ailə bənzəyişləri görüb etiraf edərik ki, ikimiz də bir ananın törəməsiyik, o zaman ikrah və xəcalət hissi zərif məhəbbətin gücü çatmayıb yarada bilmədiyi bir ahəngi bərpa edər.

Luiza. Ah, ey gənc!.. Sən onsuz da bədbəxtsən, nə üçün buna layiq olduğunu bir daha sübut etməyə çalışırsan!

Ferdinand (*qəzəblə dişləri arasından*). Mən bədbəxtəm? Bunu sənə kim dedi? Sən daş ürəkli qadınsan, sən iztirab nə olduğunu bil-mirsən, sən başqasının iztirablarını necə başa düşə bilərsən?.. O deyir ki, mən bədbəxtəm? Əgər mən məzarda yatmış olsaydım belə, bu söz-dən od tutub qəzəblənərdim! O mənim bədbəxt olacağımı bilirmiş! Ona ölüm və əbədi işgəncə! Bilirmiş, amma yenə də mənə xəyanət eləmişdir... Qulaq as, əfi ilan! Sən hələ yalvarıb məndən əfv diləyə bilərdin, lakin indi özün-özünü məhv elədin! İndiyə qədər mən sənə işlədiyin cinayəti sadəilliyin ilə izah edə bilərdim: sənə qarşı duyduğum həqarət səni az qala intiqamımdan xilas edəcəkdir (*Cəld stəkanı stolun üstündən götürür*). Demək, sən yelbeyin, axmaq bir qız deyilsən – demək, sən iblissən! (*İçir*). Bu adsız limonad – eynilə sənə ruhun kimidir. Dadına bax!

Luiza. İlahi! Mən bu görüşdən əbəş yerə qorxmurdum!

Ferdinand (*amiranə bir ahənglə*). Dadına bax!

Luiza könülsüz halda stəkanı götürüb içir. O, stəkanı ağzına aparan kimi Ferdinandın birdən-birə rəngi qaçır, üzünü kənara çevirir və tələsik otağın o biri başına çəkilir.

Luiza. Limonad yaxşıdır.

Ferdinand (*geri çevrilməyərək, dəhşət içində*). Nuş olsun!

Luiza (*stəkanı stolun üstə qoyur*). Ah, əgər bilsəydiniz ki, Valter, siz məni nə qədər zalımcasına təhqir edirsiniz!

Ferdinand. Him!

Luiza. Vaxt gələr, Valter!..

Ferdinand (*yenidən ona yaxınlaşır*). Ah, vaxt məsələsini biz həll edib qurtarmışıq!

Luiza. Bu axşamın xatirəsi daş kimi ürəyinizdən asılıb qalar...

Ferdinand (*özünə yer tapa bilmir, otaqda çırpınır, şarfini və şlyapasını çıxarıb atır*). Əlvida, xidmətim!

Luiza. Aman Allah! Sizə nə oldu?

Ferdinand. Mənə istidir, ürəyim darıxır... Bu cür bir az rahat olar...

Luiza. Limonad için! Limonad için! Ürəyinizi sərinlədər!

Ferdinand. Elədir, o məni əbədi olaraq soyudacaq!.. Bu çənginin mərhəmətli ürəyi varmı. Əslində onlar hamısı belədirlər!

Luiza (*atəş bir məhəbbət coşqunluğu ilə ona tərəf atılır və onu qucaqlamaq istəyir*). Sən bunu öz Luizana deyirsən, Ferdinand?

Ferdinand (*onu kənar edir*). Uzaq ol, uzaq ol! O rıqqətli və xumar baxışlarını məndən uzaq elə! Mən o baxışların qarşısında zəifləyirəm. Sən mənə o dəhşətli yırtıcı simanı göstər, ilan! Atıl üstümə, sürünən rəzil həşərat! İyrənc buğumlarını açıb göstər, qıvrılıb fəqərələrin üstə şahə qalx! Bir zamanlar cəhənnəm səni nə cür görmüşsə, bütün o eybəcərliyinlə özünü göstər! Yalnız bu mələk qiyafəsində görünmə! Artıq bu mələk qiyafəsi lazım deyil! Gecdir! Ya mən səni bir ilan kimi əzəcəyəm, yaxud da ürəyimin ağrısından dəli olacağam!.. Mənə rəhm elə!

Luiza. Ah, nə üçün iş bu yerə gəldi, çatdı!

Ferdinand (*yandan ona baxır*). İlahi, heykəltəraşın əlindən çıxmış nə qədər misilsiz bir əsərdir! Kimin ağlına gəlirdi... Axı bu adamın ağlına necə gələ bilirdi? (*Luizanın əlini tutub göyə qaldırır*). Mən səni cavabdeh kimi cavab verməyə çağırıram, xudaya, lakin yenə də nə üçün axı sən öz zəhərini belə gözəl qablara tökmüsən? Bu mələk mərhəməti ifadə edən sima arxasında qəbahət və günah nə cür gizlənə bilər? Ağlasığan iş deyil!

Luiza. Bütün bunları eşitmək və susmaq nə qədər ağırdır!

Ferdinand. Hələ bu şirin, bu məlahətli səs... O tellər bu qədər cazibəli səslənə bilirmi? (*Məftun nəzərlərini Luizaya zilləyir*). Gör onda hər bir şey nə qədər gözəl, nə qədər kamil, nə qədər ilahi bir harmoniya ilə doludur! Elə bil Allah onu ilhamının ən yüksək anlarında yaratmışdır! Doğrudan elə güman etmək olar ki, guya kainat yalnız ona görə əmələ gəlmişdir ki, xaliq həvəsə gələrək belə nadir bir inci də yarada bilsin! Demək, Allah yalnız onun ruhunu yaradarkən səhlənkarlıq eləmişdir? Yoxsa bu uğursuz eybəcər varlıq dünyaya eybsiz gəlmişdir (*Luizadan uzaqlaşır*). Bəlkə də, yaradan öz kəskisi altından belə bir mələk çıxdığını görərək, öz səhvini düzəltmək üçün ona ən fəna bir ürək vermişdir?

Luiza. Ah, zalım inadkar! Allaha asi olub küfr danışmaq, ona öz başsoyuqluğunu etiraf etməkdən asan görünür.

Ferdinand (*riqqətli bir hönkürtü ilə Luizanın qucağına atılır*). Bir daha, Luiza, bir daha, ilk dəfə öpüşdüyümüz gün, sən “Ferdinand” deyər pıçıldadığını və yanan dodaqları ilə mənə ilk dəfə “sən” dediyin zaman olduğu kimi... Ah, o zaman mənə elə gəldi ki, o bir an, sanki bir tumurcuqdur ki, içində bitib-tükənməyən sonsuz sevinclərin tumları vardır! O zaman, əbədiyyət gözlərimiz qarşısında yaraşıqlı bir may

günü kimi cəlvələndirdi, qızıl əsrlər bər-bəzəkli gəlinlər kimi, xəyalımız önündən süzülüb gedirdi... O zaman mən xoşbəxt idim! Ah, Luiza, Luiza, Luiza, nə üçün sən mənimlə belə hərəkət elədin?

Luiza. Ağlayın, ağlayın, Valter! Mənim dərdimə yanın, ancaq məzəmmət etməyin, – bu daha ədalətli hərəkət olar.

Ferdinand. Sən səhv edirsən. Bu o, göz yaşları deyil, bir mələhəm kimi ürək yaraları üzərinə axan, ehtirasın dayanmış təkərini yəni-dən hərəkətə gətirən o şəfaverici, ilıq şəh dənələri deyil. Bu xəsis so-yuq damlalardır, bu – mənim məhəbbətimin ürəkləri donduran axırınıc “əlvidasıdır”! (*Əlini onun başına qoyub, son dərəcə təntənəli bir ifadə ilə*). Bu sənin ruhun üçün tökülən göz yaşlarıdır, bu göz yaşları onun üçündür ki, göylər mərhəmətini axıra qədər sənə bəxş etməyərək, öz yaratdığı ən gözəl məxluq ilə belə şiltaq rəftar elədi... Ah, bütün bu ilahi yaradılmış öz içərisində baş verən işlərdən sarsılaraq görək mə-təm qarasına bürünəydi! İnsanlar məhv olur, cənnətlər yox olur – büt-tün bunlar bizim üçün təzə şey deyil, lakin mələklər içərisində taun hökm sürdüyü zaman bütün təbiət də mətəm elan etməlidir.

Luiza. Məni ifrata vaxtarmayın, Valter! Məndəki mətanət başqa qadınlarınkindən az deyil, lakin yenə də mənim qəlbim insan gücün-dən yüksək olan sınaqlara davam gətirmək iqtidarında deyil. Daha bir söz, Valter sonra isə ayrılacaq... Amansız taleyimiz ürəklərimizdə nə varsa açıb bir-birimizə deməyə mane olur. Əgər ağzımı açmağa cəsa-rətim olsaydı, Valter, mən sənə elə şeylər danışardım ki... Elə şeylər ki... Lakin düşmənlə tale məhəbbətimizi buxovladığı kimi, mənim ağ-zımı da bağlamışdır, ona görə indi sən mənimlə satqın bir qız kimi rəf-tar edirsən, mən isə buna dözməliyəm.

Ferdinand. Sən özünü yaxşı hiss edirsənmi, Luiza?

Luiza. Nə üçün soruşursan?

Ferdinand. Əgər sən buradan bu yalan ilə getsəydin mən sənə halına acıyırdım.

Luiza. Valter, sizə and verirəm...

Ferdinand (*böyük bir həyəcanla*). Yox! Yox!.. Belə bir intiqam iblisə layiq bir hərəkət olardı! Yox, Allah eləməsin, mən bunu o biri dünyaya keçirmək istəmirəm... Luiza!.. Sən marşalı seviridinmi? Sən artıq bu otaqdan çıxmayacaqsan.

Luiza. Nə istəyirsiniz soruşun. Mən daha sizə heç bir cavab verməyəcəyəm (*Oturur*).

Ferdinand (*ciddi*). Luiza, öz əbədi ruhun haqda fikirləş!.. Sən marşalı seviridinmi? Sən artıq bu otaqdan çıxmayacaqsan.

Luiza. Mən daha sənə heç bir cavab verməyəcəyəm.

Ferdinand (*dəhşətli bir təlaş içində onun qarşısında diz çökür*). Luiza, sən marşalı seviridinmi? Bu şam yanib qurtarmamış ulu Tanrı səni öz məhkəməsi qarşısına çağıracaq!

Luiza (*dəhşət içində yerindən sıçrayır*). Aman Allah! Nədir? Doğrudan halım nə yaman pisləşdi! (*Yenidən kresloya yığılır*).

Ferdinand. Təsir etdi?.. Siz qadınlar başa beləsiniz, siz əbədi bir müəmmasınız! Sizin zəif əsəbləriniz insan cəmiyyətinin əsaslarını sarsıdan cinayətlərə davam gətirir, cüzi bir mərgümüş atımı isə sizi bu torpaq üzərinə sərir...

Luiza. Zəhər! Zəhər! Aman, ey həzrəti-İsa!

Ferdinand. Bəli, elədir. Sənə limonadına əcinnələr şəkər qat-mışdı! Sən onu ölümün şərəfinə içdin.

Luiza. Ölmək! Ölmək! Ey rəhmdil Tanrı! Limonadda zəhər var-mış! Ölüm! İlahi, ey xilaskar Allah, mənim ruhumu xilas elə!

Ferdinand. İndi ən əsas məsələ budur. Mən də onun üçün dua edirəm.

Luiza. Bəs mənim anam? Bəs atam? İlahi, ey dünyanın xilaskarı! Mənim yazıq atam – buna dözə bilməyəcək! Ah, mənə bir xilas yolu yoxdurmu? Bu qədər gənc ikən – mənim üçün nicat yoxdurmu? Elo, indi bu saat – oraya getməliyəm?

Ferdinand. Sənə üçün nicat yoxdur – sən artıq bu saat oraya getməlisən. Narahat olma, biz bu səyahətə bir yerdə çıxacağıq.

Luiza. Səndəmi, Ferdinand? Demək, zəhəri sən tökmüsən, Fer-dinand? İlahi, onu əfv et! Ey rəhmdil Allah, onu əfv et! Ey rəhmdil Allah, onun bu günahından keç!

Ferdinand. Allahla öz haqq-hesabını qurtar, sən bu haqq-hesa-bı çox dolaşıq salmışsan.

Luiza. Ferdinand! Ferdinand! Ah, artıq mən susmayacağam! Ölüm!.. Ölüm bütün andın yükünü bizim üzərimizdən götürür! Ferdi-nand! Nə yerdə, nə göydə səndən bədbəxt bir adam yoxdur. Mən! Gü-nahsız ölürem, Ferdinand!

Ferdinand (*qorxu içində*). O nə dedi? Belə bir yola çıxan kəs, özü ilə bərabər yalan apara bilərmə?

Luiza. Mən yalan demirəm. Yox, yalan demirəm. Mən ömrümdə birçə dəfə yalan demişəm... Ah! Birdən-birə canıma nə yaman üşütmə gəldi!.. Hofmarşala o məktubu yazarkən mən yalan demişəm.

Ferdinand. Aha! Aha! Məktub, Allaha şükür! İndi bütün cəsarətim yenidən mənə qayıtdı.

Luiza (*dili tutulur, barmaqları qıc olur*). Bu məktub. Özünü ələ al, bu saat sən müdhiş bir etiraf eşidəcəksən... Əlimin yazdığına ürəyim lənətlənirdi... Bu məktubu mənə sən atan yazdırdı.

Ferdinand heykəl kimi hərəkətsiz dayanıb durur, nəhayət, uzun bir məzar sükutundan sonra, ildırım vurmuş kimi yerə yığılır.

Bütün bunlar qəmli bir anlaşılmazlıqdır!.. Ferdinand!.. Məni məcbur elədilər... Bağışla!.. Sənin Luizan ölməyi daha üstün tutardı... Lakin atam... hələ qorxu... Onlar işlərini məharətlə gördülər...

Ferdinand (*dəhşət içində sıçrayıb ayağa qalxır*). Şükür Allaha ki, mən hələ zəhərin təsirini hiss eləmirəm! (*Qılıncını sıyırır*).

Luiza (*getdikcə zəifləşərək, yerə yığılır*). Ax! Sən nə eləmək istəyirsən? Axı o sənin atandır...

Ferdinand (*qəzəbindən titrəyərək*). O qatildir və qatil atasıdır! Mən onu özümmlə bərabər çəkib aparacağam, təki əbədi hakimin qəzəbi əsl müqəssirin başında partlasın (*Qapıya tərəf cumur*).

Luiza. Xilaskarımız ölərkən əfv etmişdir... Allah sizi hifz etsin – səni də, onu da!.. (*Ölür*).

Ferdinand (*onun üstünə yüyürür, can verən Luizanın axırıncı can çəkmasını görür, dərdinin sonsuz ağrıları altında ölünün qarşısında üzüquyulu yerə sərilir*). Dayan, tələsmə! Uçub getmə məndən ey göylər mələyi! (*Onun əlini əlinə alır və dərhal buraxır*). Əli soyuq və nəmdir. Ruhu artıq – ordadır! (*Birdən qalxır*). Ey Luizanın Allahı, mənə rəhm et! Qatillərin ən alçağına rəhm et! Bu onun axırıncı duası idi!.. O ölüm yatağında da belə gözəl və füsunkardır! İntiqam mələyi, onun fağır görkəmindən rıqqətə gəlib, ona rəhm eləmişdir... Onun mülayimliyi – süni deyil, yoxsa ölüm onu silib aparardı (*Sükut*). Lakin belə niyə? Nə üçün mən heç bir şey hiss eləmirəm? Yoxsa gənclik qüvvəti davam gətirir? Əbəs cidd-cəhddir! Fərqi yoxdur, mən tabe olmayacağam! (*Stəkanı götürür*).

AXIRINCI GƏLİŞ

Ferdinand, prezident, Vurm və xidmətçilər qorxu içində yüyürüb otağa girirlər, sonra Miller gəlir, o özü ilə xalqı və polis nəfərlərini gətirir – onlar dal planda toplaşılır.

Prezident (*əlində məktub*). Oğlum, bu nə işdir? Mən heç vaxt inana bilmirəm...

Ferdinand (*stəkanı onun ayağı altına atır*). Budur, bax, qatil!

Prezident diksinib geri çəkilir. Hamı öz yerində donub qalır. Zəhmli bir sükut.

Prezident. Oğlum, bu nə işdir sən mənim başıma gətirdin?

Ferdinand (*ona baxmayaraq*). Əlbəttə, mən gərək əvvəlcə dövlət xadimindən xəbər alaydım ki, mənim hərəkətim onun oynadığı oyunu pozmaz ki!.. Siz mənim ürəyimdə qısqanclıq odunu alovlandıraraq, bizim ürəklərimizin ittifaqını pozmaq istədiniz – doğrusu, belə məkr və hiyləyə heyret etməmək olmaz! İş yaxşı ölçüb-biçmisiniz. Lakin qəzəbdən kor olmuş məhəbbət necə olsa yenə də taxta oyuncaq deyil. O məftilə tabe ola bilməz.

Prezident (*özünü itirmiş halda ətrafdakıları gözdən keçirir*). Məgər burada bir adam yoxdurmu ki, təsəllisiz atanın halına ağlasın?

Miller (*səhnənin dalında qışqırır*). Buraxın məni! Allah xatirinə! Buraxın!

Ferdinand. Bu qız – müqəddəsdir, siz onun üçün başqası qarşısında cavab verməli olacaqsınız (*Qapıları taybatay açır*).

Miller izdihamla və polis nəfərləri ilə bərabər içəri soxulur.

Miller (*Dəhşət içində*). Əziz balam! Əziz balam! Zəhər! Mən eşitdim ki, burada kimsə zəhər içib! Qızım, haradasan?

Ferdinand (*onu prezidentlə Luizanın meyiti arasında qoyaraq*). Mənim təqsirim yoxdur. Ona təşəkkür et.

Miller (*qızının meyiti üstünə yığılır*). Aman Allah!

Ferdinand. Ancaq ikicə kəlmə, ata! Onlar mənə ucuz başa gəlməyəcəklər. Mənim həyatım alçaqcasına qarət edilmişdir, onu siz qarət eləmisiniz. İndi mən Allahın hüsurunda dayanmış kimi titrəyirəm – axı mən heç vaxt canı olmamışdım. Əbədi həyatda mənim qismətim nə olursa olsun – sizinki başqa cür olacaq! Lakin mən indi qatiləm (səsini təhdidedici bir ifadə ilə ucaldaraq), qatiləm, sən məndən tələb edə bilməzsən ki, ədalət hakiminin dərgahına mən bu yük ilə

təkbaşına gedim. Bu yükün ən böyük və ən müdhiş hissəsini mən tənənəli surətdə sənə üstünə yığıram. Öz yükünü apara biləcəksən, yoxsa bilməyəcəksən – bu artıq sənə öz işindir (*Onu Luizanın yanına gətirir*). Bax, cəllad! Öz hiylə və məkrinin dəhşətli bəhrəsindən ləzzət al! Bu əzabdan dəyişilmiş sifətdə sənə adın yazılmışdır, intiqam mələkləri onu oxuyacaqlar... Qoy onun kölgəsi, sən yatağında şirin yuxuya getdiyin zaman pərdəni açıb bu kimi soyuq əlini sənə uzatsın! Qoy onun kölgəsi sən ölərkən ruhunun gözləri qarşısında zahir olub, sənə axırıncı duanı kəssin! Qoy onun kölgəsi – ölümlər dirilən zaman, sənə qəbrin yanına gəlsin – sən Allah məhkəməsinə getdiyin zaman da Allahın hüzurunda hazır olsun! (*Özündən gedir*).

Xidmətçilər onu tuturlar.

Prezident (*dəhşət içində əlini göyə qaldırır*). Ey göylərin ədalətli hakimi, bu ruhlar üçün sənə qarşında mən cavabdeh deyiləm, bax bu cavabdehdir! (*Vurma tərəf yönəlir*).

Vurm (*diksindir*). Mən?

Prezident. Sən, məlun! Sən! İblis! Sən mənə bu cinayətkar məsləhəti verdin! Bütün təqsirlər sənədir – mən yaxamı kənara çəkirəm.

Vurm. Bütün təqsir mənədir? (*İyrənc bir qəhqəhə çəkir*). Məzəlidir! Çox məzəlidir. Heç olmazsa mən indi bildim ki, şeytanlar xidmət üçün nə cür təşəkkür etməyə qadirdirlər... Bütün təqsir mənədir, axmaq qəddar! Məgər o mənim oğlum idi? Məgər mənim sənə ömr etməyə ixtiyarım vardı? Bütün təqsir mənədir? Həm də sən bunu mənə elə bir anda deyirsən ki, bu qızın tək cəzə görkəmindən mənim iliklərimə qədər soyuq işləyir? Demək, bütün təqsir mənim boynuma düşür? Qoy mən bu saat məhv olum, ancaq sən də mənimlə bərabər məhv olacaqsan! Ey adamlar, ey camaat! Bütün küçələrdə car çəkin: “Qatil və cinayət!”. Məhkəmə hakimlərini oyadin! Gözətçilər, qollarını bağlayın! Məni buradan aparın! Mən elə sirlərin üstünü açacağam ki... Mənə qulaq asanların əti ürpəşəcək (*Qapıya tərəf gedir*).

Prezident (*onu saxlayır*). Həddin nədir ki, sən belə bir şey edəsən, dəli!

Vurm (*əli ilə onun çiyinini döyəcləyir*). Çox yaxşı edəcəyəm dostum! Mən dəli olmuşam – doğrudur; amma məni sən dəli eləmişən. Mən də özümü dəli kimi aparacağam... Sənə qol-qola edəm kərsi-

sənə gedəcəyəm! Sənə qol-qola cəhənnəmə gedəcəyəm. Sənə kimi bir alçaqla bir yerdə məhkum olacağım mənə ləzzət verir!

Vurmu aparırlar.

İndiyə qədər lal bir məyusluq içində başını Luizanın sinəsinə qoyaraq yığılıb qalmış Miller, birdən sıçrayıb pul kisəsini mayorun ayağı altına atır.

Miller. Zəhər verən al! Bu da sənə murdar qızıl! Sən elə güman edirdin ki, bu pullarla mənim balamı satın ala bilərsən? (*Otaqdan çıxıb qaçır*).

Ferdinand (*qırıq bir səslə*). Onun dalınca qaçın, o özündə deyil. Bu pulları ona verin... Bu mənə o müdhiş bir mükafatdır... Luiza! Luiza! Mən də gəlirəm!.. Əlvida!.. Qoyun mən bu məhrəbin qarşısında ölüm!..

Prezident (*ağır süstlükdən ayılıraq oğluna*). Oğlum, Ferdinand! Dərdindən belə öyülmüş atana bir nəzər belə salacaqsanmı?

Mayoru, Luizanın yanına qoyurlar.

Ferdinand. Mən öz son nəzərimi -- rəhmətli Allaha dikirəm.

Prezident (*dözülməz bir əzab içində onun qarşısında diz çökür*). Həm yaranmış, həm də yarıdan özü məni tərkdir. Sənə tək bir cəza baxışın – mənim axırıncı sevincim – mənə qismət olmayacaqmı?

Ferdinand soyuyan təpəksiz əlini ona uzadır.

(*Prezident cəld bir hərəkətlə yerdən qalxır*). O məni əfv etdi! (*Ətrafda kılara*). İndi məni tutun! (*Gözətçilərin müşayiəti altında gedir*).

PƏRDƏ

1884

MÜNDƏRİCAT

Ön söz (<i>Nəzakət Ağazadə</i>)	4
Qaçaqqlar (<i>Tərcümə edəni Mehdi Məmmədov</i>)	11
Genuyada Fieskonun sui-qəsdı (<i>Tərcümə edəni Hüseyn Şərifov</i>) . .	131
Məkr və məhəbbət (<i>Tərcümə edəni Nigar Rəfibəyli</i>)	247

FRİDRİX ŞİLLER
SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

“ÖNDƏR NƏŞRİYYAT”

BAKİ–2004

Buraxılışa məsul:	<i>Əziz Güləliyev</i>
Texniki redaktor:	<i>Rövşən Ağayev</i>
Tərtibatçı-rəssam:	<i>Nərgiz Əliyeva</i>
Kompyuter səhifələyicisi:	<i>Alianna Duxanina</i>
Korrektorlar:	<i>Pərinaz Səmədova</i> <i>Elmira Teymurova</i> <i>Ceyran Abbasova</i>

Yığılmağa verilmişdir 18.05.2004. Çapa imzalanmışdır 28.12.2004.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 22. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 199.

Kitab “Şərq-Qərb” mətbəəsində çap olunmuşdur.
Bakı, Aşıq Ələsgər küç., 17.